

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

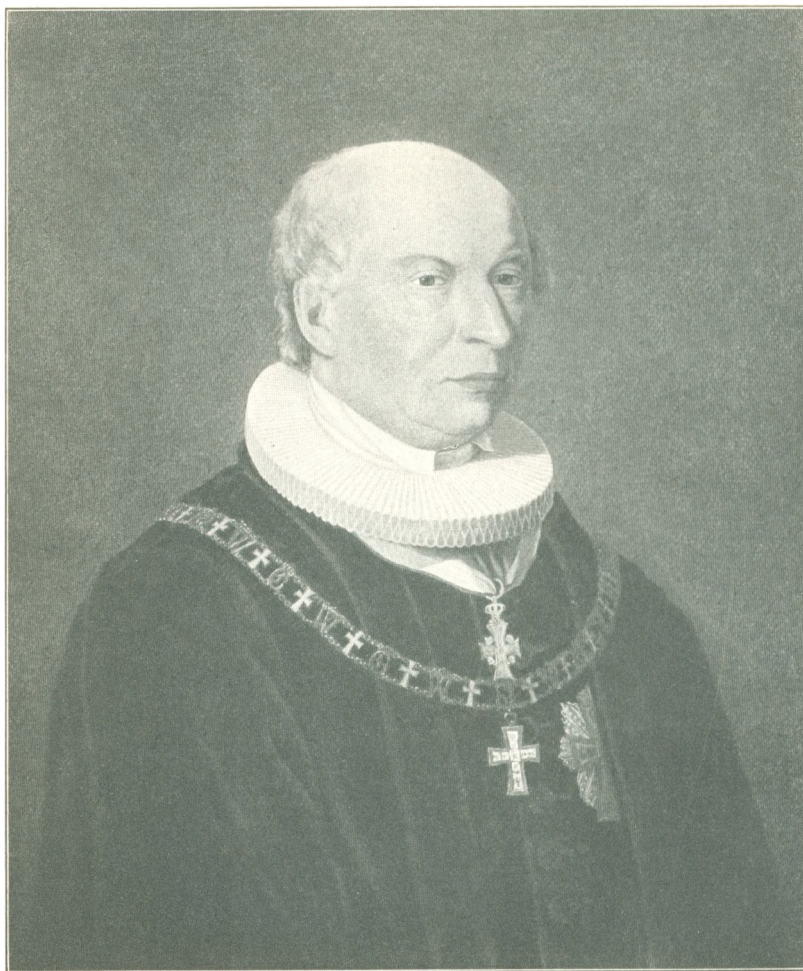
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Münter

FREDERIK MÜNTER

ET MINDESKRIFT

I

FØRSTE HALVBIND

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
MCMXXV

FREDERIK MÜNTER

HANS LEVNED OG PERSONLIGHED

AF

ALEXANDER RASMUSSEN

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
MCMXXV

**TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.
BILLEDERNE UDFØRT I F. HENDRIKSSENS
REPRODUKTIONS-ATELIER**

INDHOLD

	Side
Forord	IX
Oversigt over Kildematerialet	XI
I. Slægten og Hjemmet	1
II. Fritz Münters Barndom og Ungdom	8
III. Fritz Münters Læreaar og Vandreaar	21
1. Göttingen	21
2. Wien	37
3. Toscana	54
4. Rom og begge Sicilier	59
5. Hjemrejsen	72
6. Udbyttet	82
IV. Professor Münter	87
V. Biskop Münter	137
1. Fra Tiltrædelsen 1808 til Reformationsjubilæet 1817	137
2. Fra Reformationsjubilæet 1817 til Tusendaarsfesten 1826	181
3. Sidste Livsafsnit 1826-30	205

TAVLER

	Side
Frederik Münter. Usigneret Maleri. Titelbillede.	
Balthasar Münter og Hustru Magdalena Friederica Ernestina Sophia, født von Wangenheim. Silhouetter	8
Frederik Münter. Usigneret Blyantstegning	136
Mindesten i Frue Kirke af H. E. Freund	222

Angaaende nærmere Oplysninger om Billederne henvises til Ikonografien
i 1. Binds 2. Halvbind

FORORD

PLANEN for det Mindeskraft om Biskop Frederik Münter, af hvilket nærværende Biografi danner første Afsnit, er lagt af Kammerherre, Kommandør *Balthasar Münter*, som i Aaret 1916, samtidig med at han til Det kgl. Bibliothek overlod de ham tilhørende Münterske Papirer til Supplering af Bibliothekets i Forvejen betydelige Münter-Samling, anmodede daværende Overbibliothekar, nuværende Lektor ved Universitetet, Dr. phil. H. O. Lange om at forberede Udgivelsen af et Mindeværk om Biskoppen og henlagde en Pengesum til Afholdelse af de Udgifter, som Forarbejderne dertil vilde kræve.

Ifølge Planen vil Biografien blive efterfulgt af Bibliografi, Monografier over Fr. Münters videnskabelige Indsats paa forskellige Omraader, over hvilke hans Interesser og Kundskaber bredte sig, og endelig et Udvalg af hans Dagbøger og Brevvexling.

Efter at Overbibliothekaren havde samlet en Kres af Medarbejdere, har disse i de forløbne Aar arbejdet paa de af dem overtagne Opgaver, og det er nu lykkedes at virkeliggøre Planens første Del ved Udsendelsen af nærværende Biografi, til hvis Udgivelse der er opnaaet en Understøttelse fra *Carlsbergfondet*, for hvilken der herved bringes dettes Direktion en ærbødig Tak.

I Indledningen til min i Anledning af Reformationsjubilæet 1917 udkomne Aktstykkесamling (Reformations-Jubilæet 1817, Kbh. 1917), hvor jeg (S. 10 ff.) har givet en Charakteristik af Münter, udtalte jeg Ønsket om, at en Kirkehistoriker, trods de store Vanskeligheder, som Opgaven frembyder, vilde paatage sig at skrive en fyldig Biografi af ham, — og det har nu formet sig saaledes, at denne Kirkehistoriker er blevet mig selv. Under

mit Arbejde har jeg ofte maattet sande Mynsters Ord i hans Nekrolog over sin Svigerfader: at der for at kunne skrive om Münter kræves »megen Indsigt og lang, vedholdende Flid«, og det vilde have været mig umuligt at løse denne Opgave, hvis jeg ikke fra mange forskellige Sider havde mødt den største Hjælpsomhed og faaet trofast Bistand af mine Medarbejdere. Jeg bringer derfor nu ved Arbejdets Afslutning en hjærtelig Tak til Dr. H. O. Lange og mine Medarbejdere, blandt hvilke jeg særlig nævner Dr. phil. Fru Ada Adler og Underbibliothekar R. Paulli, endvidere til Fru Hofjægermesterinde Brun paa Krogerup, som velvilligt har laant mig Fr. Münters Breve til hans Søster, og til de mange i Københavns Bibliotheker og Archiver, som elskværdigt har hjulpet mig. Allermest takker jeg dog Kammerherre Münter; den levende Interesse, hvormed han fra først til sidst har fulgt mit Arbejdes Gang, har været mig en betydningsfuld, højt paaskønnet Opmuntring.

Jeg føler mig ogsaa forpligtet til her at nævne min kære afdøde Biskop, Dr. theol. A. S. Poulsen i Viborg, som efter Fremkomsten af min ovennævnte Aktstykke-samling og Charakteristik (1917), — uden paa dette Tidspunkt at vide noget om Kammerherre Münters Initiativ — baade offentlig og privat opfordrede mig til at skrive en Biografi af Biskop Münter. Han skulde jo ikke opleve at se denne udkomme; men det er mig kært ogsaa paa dette Sted at give Udtryk for den Taknemlighed og Højagtelse, jeg bevarer overfor denne ædle Personlighed, som ved sin Kærlighed til Videnskaberne og sin Iver for at fremme videnskabelig Sans og Syssel iblandt sit Stifts Geistlighed mindede ikke lidet om Biskop Münter.

Den her givne Fremstilling af Fr. Münters Levned og Personlighed er fra første Færd anlagt paa at skulle suppleres ved de ovenfor omtalte Monografier, hvilket selvfølgelig paa mange Maader har maattet øve Indflydelse baade paa dens Indhold og Form. — Den hviler helt igennem paa Benyttelse af utrykt Materiale, med Hensyn til hvilket der henvises til Redegørelsen paa de følgende Sider.

Kongeslev, Himmerland, Marts 1925.

ALEXANDER RASMUSSEN

OVERSIGT OVER KILDEMATERIALET

DEN af Louis Bobé i hans Bog om Friederike Brun S. 323 f. givne Oversigt over Biskop Fr. Münters (og hans Fader, B. Münters) Papirer er ikke længer fyldestgørende, da der siden Bogens Fremkomst har fundet baade Afleveringer og Omordninger Sted. Forholdet er nu følgende:

I. I DET KGL. BIBLIOTHEK findes:

- 1) Alle Fr. Münters Dagbøger (1772-1829), Ny kgl. Samling 387^{ee} 8vo. De citeres her som: *Db.*, med efterfølgende Datering.
- 2) Hans Breve til Faderen, Ny kgl. Saml. 1695 Fol.
- 3) Breve fra Faderen og Søsteren, Ny kgl. Saml. 502 8vo.
- 4) Breve til Münter fra Forskellige, Ny kgl. Saml. 1698 Fol. 3 Bind, I-III, og 10 Pakker, IV-XIII, af hvilke I-III og IV-XI indeholder 2 Serier indkomne Breve, henholdsvis fra Ungdomstiden og fra Professor- og Bispeaarene, ordnede alfabetisk efter Brevskriverne. — XII indeholder forskellige Koncepter, Kladder, Tryksager, 1 Skrivekalender for 1830 m. m. Denne Pakke citeres blot som: *XII*. — XIII indeholder Münters Medlemsbreve fra Akademier og lærde Selskaber.
- 5) Münters Stambøger, 3 Bind. Ny kgl. Saml. 455 8vo, 519 8vo og 605 8vo.

II. I ARCHIVET PAA KROGERUP findes:

En Række Breve fra Münter til Søsteren Friederike.

Alle her i Værket citerede Breve hidrører, hvor intet andet er bemærket, fra ovennævnte Samlinger, og citeres enten som *Br.* fra . . . med efterfølgende Datering, eller blot med Anførelse af Brevskriver og Adressat samt Datering.

III. Paa UNIVERSITETSBIBLIOTHEKET (*UB.*) findes enkelte Münterske Breve og Papirer. Add. = Additamenta.

IV. Fra RIGSARCHIVET (*RA.*) er selvfølgelig hentet et betydeligt Materiale. Følgende Forkortelser er benyttede i Henvisningerne:

U. Patr. = Koncepter og indkomne Sager til Patronen for Københavns Universitet.
Kanc. Reg. I og II = Danske Kancellis 1. og 2. Depart. Registrant.

V. SJÆLLANDS BISPE- OG STIFTSØVRIGHEDS-ARCHIV i Landsarchivet for Sjælland m. v.
(L. A.)

- 1) Münters Visitatsbøger, citeres: *Vis*.
- 2) Erklæringsprotokoller, citeres: *Erklær.*
- 3) Kopibøger for Breve, citeres: *Brbg.*

DE VIGTIGSTE ANVENDTE FORKORTELSER I HENVISNINGER TIL

TRYKTE KILDER ER FØLGENDE:

Biogr.-Lex. = C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon. Kbh. 1887-1905.

Khist. Saml. = Kirkehistoriske Samlinger, udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.

Ludv. Mynster I og II = C. L. N. Mynsters Arbejder: »Fra den ældre Tid« Kbh. 1862 S. 53 ff.
(»Et Par af Biskop Fr. Münters tidlige Ungdomsaaer«) og »Meddelelser fra Frederik Münters og Frederikke Münters Ungdom« Kbh. 1883 — hvortil er benyttet Münterske Dagbøger og Breve.

Mynster: Nehr. = J. P. Mynsters Nekrolog over Münter, oprindeligt trykt i Ullmanns og Umbreits Theologische Studien und Kritiken. VI. Hamburg 1833, 13 ff., derefter i dansk Bearbejdelse i Tidsskrift for Kirke og Theologi. II. Kbh. 1833, 352 ff. Senere optaget i Mynsters Blandede Skrifter, III. Kbh. 1853. 165 ff.

Müller: Nehr. = P. E. Müllers Nekrolog over Münter i Dansk Litteratur-Tidende for Aaret 1830. Kbh. 286 ff.

Møller: Nehr. = Jens Møllers Nekrolog i Nyt theologisk Bibliothek XVIII. Kbh. 1830.

R. Pap. = Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede, udg. af Louis Bobé. Kbh. 1895 ff.

Selvbiogr. I, II, III = Münters 3 Selvbiografier, 1) fra Doktorpromotionen 1790, 2) ved Bispevielsen 1808 og 3) ved Modtagelsen af Dannebrogordenens Storkors 1817. Trykte henholdsvis i Universitetsprogrammet, i Beretningen om Bispevielsen og i Personalhistorisk Tidsskrift 4. III 157 ff. (Den i H. A. Kofods Conversations-Lexicon, XXV. Kbh. 1826, 108 ff. indeholdte Biografi af Münter hviler ogsaa paa dennes egne Opgivelser, som væsentlig har været identiske med Selvbiogr. III.)

Teol. Tidsskr. = Teologisk Tidsskrift.

Ungdomserindr. = Friederike Brun: Wahrheit aus Morgenträumen, Aarau 1824. Her citeret efter den af Louis Bobé udgivne danske Oversættelse: Friederike Bruns Ungdomserindringer. Kbh. 1917.

I. SLÆGTEN OG HJEMMET

DA St. Petri Menighed i København Aar 1765, efter Dr. E. D. Haubers Død søgte en ny Andenpræst, faldt Valget paa Balthasar Münter, hvem nogle af Menighedens Medlemmer Aaret i Forvejen tilfældig havde hørt prædike i Lübeck, hans Fødeby, hvor han just da var paa Besøg. Han var ellers paa dette Tidspunkt Superintendent i Gräfin Tonna i Hertugdømmet Gotha, men forlod nu altsaa i Sommeren 1765 denne Stilling og flyttede til København med sin unge Hustru, Magdalene Ernestine Sophie Friederike von Wangenheim, sin 4aarige Søn, Friderich Christian Carl Hinrich, og sin spæde Datter, Sophie Christiane Friederike.

Balthasar Münter var født i Lübeck den 24de Marts 1735 og tilhørte en derværende Patricierfamilie.¹ Dennes ældste kendte Mand er Hans Münter, som levede i Slutningen af 1500erne. Hans gamle Bryggergaard, købt 1576 og ombygget 1581, knejser den Dag i Dag med sin statelige hanseatiske Gavl, 6 Etager høj, i den brede Gade Beckergrube, som fra Byens Hovedaare Breitestrasse fører ned til Trave. Gaarden er forlængst gaet ud af Familiens Besiddelse; men over Porten sidder endnu en Sten med Hans Münters Bomærke. Om Slægten er oprindelig lybsk, eller tilflyttet andetsteds fra, har trods adskillige Efterforskninger ikke kunnet afgøres; man var tidligere tilbøjelig til at tro, at den var indvandret fra Holland over Westphalen; dette var f. Ex. Biskop Münters Mening;² senere er der fundet Tegn, som tyder paa, at Bayern har været dens egentlige Hjemstavn.

¹ B. MÜNTER: Familien Münters Stamtavle. Kbh. 1901. ² Selvbiogr. III.

Foruden det til Ejendommen i Beckergrube knyttede Bryggeri drev allerede Slægtens første Mænd Handelsvirksomhed, og den hævdede senere gennem lange Tider en Plads iblandt Byens Storkøbmænd. En Sønnensøns Sønneson af Hans Münter, den store Vin- og Kornhandler Hermann Münter, opnaaede 1738 det lybske Borgersamfunds højeste, meget eftertragtede Værdighed, Borgmesterembedet; han var tillige en bekendt Kunstsamler, og en Mand med mange aandelige Interesser. Ogsaa Borgmesterens Broder, Lorentz Münter,¹ var en rig og anset Købmand; men han mistede sidst i 1740'erne sin Formue og styrtedes med sin Familie ned i ligefrem Fattigdom. Den talrige Børneflok splittedes, nogle af Sønnerne udvandrede. Men den yngste af dem, den ovennævnte Balthasar,² som da var omtrent 12 Aar gammel, fuldendte sin Skolegang i Fædrenestaden. Ansporet til yderligere Flid ved den Katastrofe, der havde ramt hans Slægt, gennemløb den begavede Discipel med Hæder Gymnasiet i Lübeck og drog derfra i 1754 til Universitetet i Jena, hvor han, støttet af flere Stipendier, studerede Theologi med en saadan Fremgang, at baade han selv og andre betragtede en Professorstilling som hans naturlige Maal. Hans Veltalenhed, som tidlig øvedes og vakte Beundring, blandt andet i Frimurerlogen, bragte ham imidlertid ind i præstelig Virksomhed; 1760 blev han af Hertugen af Gotha kaldet til Hofdiakon og Præst ved Waisenhuset i Gotha. Samme Aar ægtede han den kun 18aarige Frøken von Wangenheim, der tilhørte en gammel, men paa dette Tidspunkt ret uformuende tysk Adelslægt. 1763 forflyttedes han til det tæt nord for Gotha liggende Gräfin Tonna, men vedblev dog ogsaa fremdeles at være nøje knyttet til sin Velynder Hertugens Hof, for hvilket han prædikede een Gang maanedlig.

I København vandt B. Münter snart en lignende høj Anseelse, som han havde nydt i sine tyske Menigheder. Som Præst var han ogsaa i Besiddelse

¹ Gift med Christina Kaiser. ² FR. MÜNTER: Dr. Balthasar Münters Leben und Charakter (citeret her: Leb. und Char.) Kph. 1794. Se ogsaa Nekrologien over ham i L. N. FALLESENS Magazin for Religionslærere. Kbh. 1794. II. 634 ff. med Fortegnelse over hans Skrifter, — samt LOUIS BOBÉ: Frederikke Brun, født Münter, og hendes Kreds hjemme og ude (citeret: BOBÉ: Fr. Br.) Kbh. 1910. 3 ff.

af stor og mangesidig Begavelse: fremragende baade som Prædikant og Psalmedigter, som praktisk Menighedsarbejder og som Apologet. Man regnede ham for at være Hovedstadens mest veltalende Præst; det følgende Tidsrums berømteste geistlige Taler Chr. Bastholm uddannede sig efter hans Mønster,¹ og en stor Kres samlede sig om hans Forkyndelse i Petri Kirke. Hans Maal som Prædikant var ikke blot det rent opbyggelige, men ogsaa det overbevisende og ikke mindst det moraliserende; hans undertiden skarpe og frygtløst opadrettede Straffeprædikener kunde vække Anstød og skaffe ham Ubehageligheder,² uden at dette dog rokkede ham eller varigt skadede hans Anseelse. Hans Prædikener er udgivne i en lang Række Bind, af hvilke det sidste udkom efter hans Død, indledet med en af hans Søn forfattet Biografi og Charakteristik (Leben und Charakter). Som Psalmedigter var han paavirket af den ham nærstaaende Klopstock; hans Psalmer fandt stor Udbredelse og synges i Tydskland den Dag i Dag. I den nu af St. Petri Menighed benyttede Gesangbuch (1907) findes optaget 4 af dem: Nr. 227 (Mein Glaub' ist meines Lebens Ruh), Nr. 236 (Gott, Vater deiner Menschenkinder), Nr. 468 (Dich krönte Gott mit Freuden, Herr Jesu, nach dem Streit) og Nr. 501 (Jesus kommt, von allem Bösen uns, seine Christen, zu erlösen).³ I Menighedsplejen fik B. Münter stor og blivende Betydning for den Kres, der samledes om Petri Kirke; med praktisk Dygtighed og heldig Haand fremmede han Menighedens Skole og Fattigvæsen; St. Petri Mädchenschule er grundlagt af ham (1770). Hans theologiske Arbejde gik væsentlig i apologetisk Retning, saaledes f. Ex. hans Skrift »Unterhaltungen eines nachdenkenden Christen mit sich selbst über die Wahrheit und Gött-

¹ MICHAEL NEIENDAM: Christian Bastholm. Kbh. 1922. 125. ² REVERDIL: Struensee og det danske Hof 1760-72. Oversat af P. Læssøe Müller. Kbh. 1916. 46. 268 f. Det i AAGE FRIIS: Bernstorffske Papirer II. 148 f. omtalte Tilfælde, hvor Münter (ifølge Brev fra Carl af Hessen til J. H. E. Bernstorff af 15de September 1771) skal være bleven idømt en Bøde paa 50 Rdl. for en imod Kongen fornærmelig Prædiken, kendes ellers ikke, EDVARD HOLM: Danmark-Norges Historie 1720-1814. IV. 2. Henvisn. 25. ³ I de danske Psalmebøger har B. Münters Psalmer ikke fundet nogen Plads; derimod er de blevne mere paaskønnede i Sverige; i den svenske Psalmebog (autoriseret 1819) findes 6 af dem, delvis oversatte af den store Psalmedigter Johan Olof Wallin.

lichkeit seines Glaubens, aus inneren Gründen«, 2 Bd. Hamburg 1775-76 — og til denne apologetiske Virksomhed maa ogsaa nærmest henregnes det, som mere end alt andet har ladet hans Navn leve i Historien: hans Gærning som Sjælesørger for *Struensee*. Nogen Tid efter Omvæltningen den 17de Januar 1772 blev han nemlig beskikket til Præst for den fængslede Kabinetminister,¹ og i det korte Tidsrum, der var ham levnet (fra 1ste Marts til Struensees Henrettelse den 28de April) lykkedes det ham hos Fangen at fremkalde en fuldstændig Omvendelse.² Hele den Paavirkning, han gennem Samtaler og Læsning øvede paa Struensee, var i Forvejen nøje gennemtænkt og blev planmæssig videreført, til det ønskede Resultat opnaaedes. Kort efter udgav Münter (22de Juni 1772) sin meget omtalte »Bekehrungsgeschichte des Grafen Struensee«, en Bog som baade i Datiden og senere har givet Anledning til de forskelligste Domme, saavel om Struensee som om Münter selv. Reverdil har dog vel i det væsentlige Ret, naar han afviser Tanken om, at Münter skulde have udgivet en delvis fingeret Omvendelsehistorie for at brillere dermed: han vilde sikkert i saa Fald have fyldt den med lærde dogmatiske Drøftelser og stærkt have fremhævet sin Opgaves Vanskelighed og Struensees Fordærvelse og Haardnakkethed; men i Stedet derfor skildrer han ham som endog overraskende lærvillig og medgørlig.³

Balthasar Münters aandelige Stade var Supranaturalismen: Christendommens Sandhed kunde med Fornuftgrunde gøres indlysende for enhver redelig Bevidsthed, ja den kunde med tvingende Grunde bevises enhver, selv den, der paa Forhaand var indtagen imod den. Det var denne Theori han med Held praktiserede og fandt bekræftet overfor Struensee. Vel nægtedes det ikke, at Christendommen rummede Sandheder, der, som aabnbarede af Gud, var *over* Fornuften (*supra rationem*); men ingen af dem stred *imod* Fornuften (*contra rationem*). Christian Wolff i Halle (1679-

¹ P. F. Suhm fortalte senere Fritz Münter, at Høegh-Guldberg, da han (Suhm) henstillede at lade en Præst besøge Fangen, var uvillig dertil og svarede: »O, lad ham fare til Helvede« — betegnende for Arten af Høegh-Guldbergs Gudfrygtighed! (Db. August 1789). ² HOLM: Anf. Skr. IV. 2. 390 ff. og L. KOCH: Struensees Omvendelse. Dansk Tidsskrift. 1902. 102 ff. ³ REVERDIL: Anf. Skr. 270.

1754) var den store Læremester for denne Theologi, som jo egentlig er den middelalderlige Scholastik i ny Udformning, og som med forskellige Modifikationer beherskede hele den daværende Protestantisme. Den maa paa Nutidsmennesker virke køligt og tørt, men rummede for Datiden ikke liden opbyggende og overbevisende Kraft. Til den Wolffiske Religionsfilosofi kom imidlertid for Münters Vedkommende et Indslag af Klopstocksk Følsomhed og Pathos og af tydsk Gemyt. Hans Præstevirksomhed i København stod for den nærmeste Eftertid som væsentlig øvet i orthodox Aand; — derfor kan Grundtvig i sine »Roskilde-Riim« betegne ham som den »vagre Balzar Münter«;¹ men den kan ikke bedømmes summarisk; som aandelig bevægelig Mand var han selvfølgelig i Udvikling med sin hastigt fremadilende Tid. Hans Søn ansaa ham ikke for orthodox Theolog; hans senere Prædikener viser efter Sønnens Ord »wie sehr er mit seinem Zeitalter fortschritt«,² og han udtaler i den Forbindelse, at hvis Faderen, som der eengang var Tale om, havde faaet Ansættelse i Hamburg, vilde han der være falden som Offer for Kætterjægeren, Hauptpastor Goeze, og være kommen til at dele Skæbne med Præsten J. G. Alberti.³

Sin første Embedsbolig i København havde B. Münter i Gaarden paa Hjørnet af St. Pederstræde og Larslejstræde, det nuværende Hauptpastorat. Imidlertid blev han allerede 1767 Førstepræst ved St. Petri Kirke efter Anton Christopher Rhone, der dog som pensioneret vedblev at bebo sin gamle Præstegaard paa Nørregade, i hvilken Münter altsaa først efter hans Død 1774 flyttede ind. Denne Præstegaard⁴ med tilhørende Grundstykke er senere afhændet af St. Petri Menighed; Telefonselskabets store Bygning ligger nu delvis paa dens Plads. Men foruden Embedsboligen havde Münter som sin private Ejendom et Landsted ved Sortedams Sø, der tjente Familien til Sommerholdssted. Dette Landsted, til hvilket nogle af Børnenes skønne-

¹ Grundtvigs Udvalgte Skrifter, ved Holger Begtrup, Kbh. 1904-09 (citeres her: G U S). II. 589. ² Leb. und Char. 19. ³ Leb. und Char. 13 f. ⁴ Situationsplan i Bobé: Fr. Br. 15. Billede (efter et Stik fra 1765) i Bilder von der Deutschen St. Petri Kirche und ihren drei Schulen. Kph. 1918 samt i L. Bobés Udgave af Fr. Bruns Ungdomserindringer. 53.

ste Barndomsminder var knyttede, laa hvor nu Collingsgade fører fra Øster Farimagsgade til Øster Søgade.¹

Balthasar Münters økonomiske Kaar blev efterhaanden særdeles gode; Menigheden var stor og delvis velstillet, Embedsindtægterne var derfor rigelige, og Münter selv var en forstandig og foretagsom Økonom, der under den gyldne Handelsperiode tog nogen Del i Børsspekulationer, som i hvert Fald en Tidlang var meget indbringende. Han kunde altsaa, da Tiden dertil kom, uden særlig Vanskelighed ofre betydeligt paa sine Børns Uddannelse og Udstyrelse. Foruden de to i Tydskland fødte Børn havde han følgende, der blev fødte i København: Sønnen Balthasar, der omkom som Søkadet, 16 Aar gammel, Datteren Johanna Ernestine, der blev gift med den senere Baron og Konferentsraad Chr. Ulrich Detlev Eggers, men døde 24 Aar gammel, samt en Søn, der døde som ganske spæd. Münters Hustru træder ikke meget frem; hun levede en tydsk Husfrues stille, tilbageholdne, og dog for Hjemmets Lykke uundværlige Liv. Alle Beretninger er enige om at prise det gode og harmoniske Samliv imellem Forældre og Børn i St. Petri Præstegaard; med livslang Taknemmelighed lønnede Børnene den altopofrende Kærlighed, de her havde mødt.

St. Petri Kirke og Menighed med de dertil knyttede Embedsmænd og Funktionærer dannede dengang, — og danner jo endnu — en Enklave inden for den danske Kirkes Organisation, og Münters Hjem var som Præstegaard et aandeligt Centrum for denne Enklave. Men det var tillige Midtpunktet for den store og betydningsfulde tydske Kulturkoloni i Danmarks Hovedstad.² Tilgangen af Tydskere til København havde altid været stor; men efter at den ældre Bernstorff i 1751 var bleven Minister, antog den en særlig Charakter; han drog planmæssigt aandelig betydelige Landsmænd herind og kan saaledes ansees som den egentlige Skaber af den tydske Kulturkres i Danmark.³ Det var et Fremmedlegeme, der saaledes indbragtes i det danske Folk og Land; men det uheldige heri følte næppe af de paa-

¹ Om Landstedet se Bobés Afhandling i Hist. Medd. om Kbh. udg. ved Villads Christensen. Kbh. 1913-15. IV. 500 f. ² BOBÉ: Fr. Br. 5 ff. ³ Se AAGE FRIIS: Bernstorfferne og Danmark, samt: Bernstorffske Papirer.

gældende selv. De opfattede ingenlunde København som Udland, men følte sig som kommende til deres egne, og Omgivelserne forstyrrede heller ikke væsentlig deres hjemlige Hyggefølelse: det tydsksprægede Hof, den højere Embedsstand, Moder og Omgangsformer, alt lige ned til de tydske Navne paa Gadehjørnerne gav det grunddanske Samfund en tydsks Finering. Man vil ikke kunne nægte, at Münter og mange, ja de allerfleste, af denne Kres (Stolberg'erne dannede en paafaldende Undtagelse) følte en oprigtig Hengivenhed for deres nye Fædreland, en Hengivenhed, der dog kunde være af en noget protegerende Art, som lidt senere (omkring 1790) førte til de første stærke Brydninger imellem Nationaliteterne. Som et Vidnesbyrd om Münters Følelse af at høre hjemme i Danmark, af at være Parthaver i dettes Skæbne, maa man opfatte hans interesserede Deltagelse i Landets Politik: han var Medvider og delvis Medvirkende i Sammensværgelserne baade mod Struensee i 1772 og mod Høegh-Guldberg i 1784.

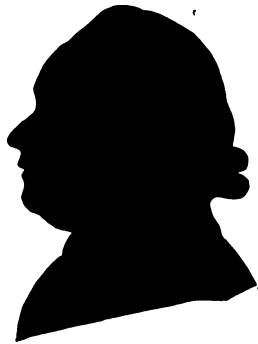
Den berømteste blandt de af Bernstorff indkaldte Tydskere, Kresens Stolthed, var *Klopstock*, som støttet af rundelige Aarpenge opholdt sig her i en lang Aarrække (1751-70, dog med nogle Afbrydelser) uden direkte at yde dansk Aandsliv noget Tilskud. Hans Navn og Digtning kastede dog Glans over Landet, og indirekte fik han, sammen med Gerstenberg, langt-rækkende Betydning ved gennem Ewald at fremkalde digterisk Behandling af den nordiske Oldtid. Anbefalet af Klopstock kom *Joh. Andr. Cramer* herind som Hofpræst 1754. Begge disse stod fra Begyndelsen af det Münterske Hus nær; men hertil kom i Aarenes Løb en voxende Skare af aandeligt og socialt betydelige Personligheder: Carsten Niebuhr, Basedow, Gerstenberg, Stolberg'erne, den unge Schimmelmänn, den unge Bernstorff og mange flere.

II. FRITZ MÜNTERS BARNDOM OG UNGDOM

FRIDERICH MÜNTER, almindelig kaldet Fritz, den ældste af Børnene i dette Hus, var født i Gotha den 14de Oktober 1761 og var altsaa ved Flytningen til København næppe 4 Aar gammel. Den tidligt udviklede Dreng, som i det aandeligt interesserede Hjem voxede op under sjældent gunstige og stimulerende Vilkaar, viste sig fra første Færd, saaledes som Søsteren Friederike mindedes ham fra Barndomsdagene¹ »udpræget ærlig, alvorsfuld, flittig, exemplarisk«. Hans Opdragelse og Undervisning foregik i Hjemmet under den omhyggelige og virksomme Faders stadige Tilsyn, idet der ved den daglige Undervisning benyttedes dygtige Huslærere. Den første af disse var en ung Tydsker, Bernhard Dragun, som dog afløstes i 1772, da den elementære Undervisning ansaaes for afsluttet. Samme Aar begyndte Fritz Münter sin senere stadig fortsatte Dagbogsførelse; den første Dagbog aabnes af Faderen med en Forskrift, som indeholder Dags- og Studieorden for Sønnen. Dagbøgerne er førte overordentlig minutiøst og kan for de første Aars Vedkommende næsten kaldes Timebøger. Der fremtræder temmelig tidlig en Chifferskrift i dem, første Gang bemærket 7de Juni 1776 og senere forekommende af og til, dog kun i kortere Afsnit. Den lader sig dechiffre,² men gemmer ikke meget af særlig Betydning, for Rejseaaarenes Vedkommende indeholder den navnlig Notitser med frimurerisk Indhold.

¹ FRIEDERIKE BRUN: Wahrheit aus Morgenträumen, Aarau 1824. Her og i det følgende citeret efter Louis Bobés Oversættelse og Udgave. Kbh. 1917. (Ungdomserindr.) 10.

² Professor Vilh. Thomsen har løst denne Opgave og (23de Marts 1919) forfattet en Nøgle til MünTERS Chifferskrift.

BALTHASAR MÜNTER OG
HUSTRU MAGDALENA FRIEDERICA ERNESTINA SOPHIA
FØDT VON WANGENHEIM

Trods al faderlig Kontrol og Regulering af Fritz Münters Opdragelse raadede der dog en vis Frihed, og der vistes Drengen en ikke ringe Tillid; — »als freye Menschen erzog er seine Kinder« skriver Fritz Münter mange Aar senere i sin Charakteristik af Faderen.¹

Senere havde Drengen som Huslærer Jacob Andreas Wolf, som var Student fra 1769, derefter blev Cand. theol., men endte som Professor i Mathematik, samt den siden saa berømte Skolemand og Rektor i Horsens, Ole Worm. Hin Tid kendte ikke den moderne Pædagogiks Angst for Overlæsselse af Barnesjælen, — denne taaler jo i Virkeligheden ogsaa en betydelig større Belastning, end Nutiden troer. Fritz Münters Undervisning formede sig allerede i Barndomsaarene som ligefremme Studier.² Friederike omtaler ham i hans Drengaar som »min allerede meget haabefulde, til Trods for sin Alder udmærket kundskabsrige, solide og videlystne Broder«. ³ Med en geistlig Fremtid for Øje øvedes han tidlig i at tale; der var i Hjemmet, formodentlig efter tysk Mønster,⁴ opstillet en lille Prædikestol, fra hvilken han allerede i 11 Aars Alderen holdt Øvelsesprædikener. Den første Gang, noget saadant omtales i Dagbogen, er 8de Juli 1772.⁵

Den velberegne Tillid, der vistes Disciplen, vakte snart dennes Selvtillid og Initiativ; han gik udenfor de almindelige Skolefag og arbejdede selvstændigt paa flere forskellige Omraader. Tilskyndelser fik han nok af fra de mange udmærkede Personligheder, der kom som Gæster i Præstegaarden, og som nødvendig maatte lægge Mærke til den sjældent opvakte Dreng og derfor gerne beskæftigede sig med ham. Een af dem, der var omstraalet af størst Glans, var den fra sin store og æventyrlige Østerlandsrejse nylig hjemvendte *Carsten Niebuhr*; han fattede særlig Forkærlighed for Fritz Münter; ved Niebuhrs Fortællinger om Østen og dens gamle Storhed lagdes vel den første Grund til Münters archæologiske Interesser.

¹ Leb. und Char. 36. ² Da han kun var lidt over 10 Aar gammel, stod der paa hans Timeplan 1 Time Græsk, 1 Time Hebraisk, 1 Time Latin, 1 Time Experimentalphysik eller Fransk daglig (Db. Januar 1772). ³ Ungdomserindr. 27. ⁴ Ogsaa Joh. Sal. Semler holdt som Dreng selvforfattede Prædikener (Semlers Lebensbeschreibung. I. 41). ⁵ »von 1 $\frac{1}{2}$ -4 nahmen wir die Mathematik vor, hernach lernte ich was von meiner Predigt, und hierauf setzte ich die Bücher in der Bibliothek in Ordnung.«

Men allermest var det dog Naturvidenskaberne, som i disse Barndomsaar øvede Tiltrækning paa ham. Benjamin Franklins Opdagelser og Opfindelser havde netop i disse Aar vakt den største Opsigt over hele den civiliserede Verden og havde overalt bragt Experimentalfysik og Chemi paa Moden. Herhjemme populariseredes disse Videnskaber med stort Held af Professor *Chr. Gottl. Kratzenstein*. Fritz Münter hørte tidlig dennes Forelæsninger og blev een af hans ivrigste Disciple. Efter at være bleven Student valgte han ogsaa Kratzenstein til sin Privatpræceptor.¹ I et Skur op mod St. Petri Kirkegaardsmur indrettede han og Søsteren Friederike sig et lille Laboratorium, hvor »Fritz lod mangan sammensparet Daler gaa op i Røg gennem Skorstenen.«² Han fik sig ogsaa snart anskaffet en Elektricismaskine og foretog morsomme Experimenter med den. Endvidere samlede han paa Naturting; Friederike omtaler lejlighedsvis hans »zoologiske Præparater«.³ Det er altsaa med god Grund, at hun et Sted beskriver ham som »en alvorlig, lærd Dreng«;⁴ men dog var han med alt dette ikke noget Hængehoved, en Stueplante eller et unaturligt opflasket Vidunderbarn; han kunde, som Friederike ogsaa fortæller, meget godt være med til Spilopper og smaa Gavtyvestreger. Fra Charakterens Side var han forøvrigt ikke mindre rosværdig end med Hensyn til Intelligents; selvfølgelig kunde han ligesaa vel som andre Børn være uartig; men han var, efter Friederikes Vidnesbyrd »Sanddruheden i egen Person og stedse den første til overfor sin Fader at vedgaa Fejl, som ofte kun eksisterede i hans Indbildning, . . . han gjorde det af medfødt Sandhedskærlighed, han kunde slet ikke andet.«⁵

Alt hvad man saaledes kan læse ud baade af Søsterens Erindringer og af Fritz' egne Dagbøger maa nødvendig give et overordentlig tiltalende Billede af den opvoxende Dreng, — indviet til Videnskaberne, som man i Middelalderen indviede Børn til Klosterlivet. Ogsaa for Kunsten havde Fritz Münter Interesse og Anlæg; af Faderens Ven, den berømte Kobberstikker *Johan Martin Preisler*, lærte han at tegne og stikke i Kobber; han kunde senere undertiden ledsage sine Rejsbreve til Hjemmet med veludførte Teg-

¹ BIRKET SMITH: Københavns Universitets Matrikel III. 364. ² Ungdomserindr. 35. ³ Sammesteds 39. ⁴ Sammesteds 37. ⁵ Sammesteds 34.

ninger, og forsøgte sig ogsaa saa smaat som Kobberstikker. Kun Musiken synes at have ligget helt udenfor denne vidtrækkende Begavelses Grænser; overfor Tonerne havde han hverken Gehør eller udøvende Evne; han udtalte spøgende, at af alle musikalske Instrumenter brød han sig kun om at høre Domsbasunen.¹

Den 14de April 1776 blev Fritz Münter konfirmeret af sin Fader, ved hvilken Lejlighed Konfirmanden holdt en Tale, eller vel rettere en Prædiken, som optog ham meget. Fra 22de Marts til 26de April er Dagbogen undtagelsesvis ikke ført, og da han genoptager den, bemærker han blandt andet: »Meine Confirmation d. 14. Ap. [und] die Rede, die ich hielt, haben mich sehr verhindert viel zu thun«.

Det var ogsaa Faderen som i Efteraaret 1778 dimitterede ham til Universitetet, hvor han absolverede Examen artium med Udmærkelse; han blev, som det da hed, »indkaldt« og maatte sammen med den senere historiske Professor *Frederik Sneedorff*, der opnaaede samme Charakter, holde de ved denne Lejlighed brugelige latinske Taler. Ikke mindre end 12 Studenter blev dette Aar »nobiles« ∴ fik Udmærkelse, deriblandt to af Münters Venner, A. B. Rothe og den nævnte Sneedorff; men Münter blev Nr. 1 af dem alle.²

At Münter tog Studenterexamen med et saa udmærket Resultat kan ikke undre, naar man betænker hans ualmindelig tidlige Modenhed, hans umættelige Interesse og hans samvittighedsfulde Flid. Allerede i flere Aar før Artium havde han hørt historiske Forelæsninger hos J. H. Schlegel, kirkehistoriske hos Balle og, som ovenfor nævnt, fysiske hos Kratzenstein. Han var en hyppig Gæst paa Universitetsbibliotheket hos Bibliothekaren Abraham Kall, han overværede Universitetets Disputatser og Promotioner.³

Hvor fortræffeligend Fritz Münters Opdragelse og Hjemmeundervisning havde været ledet, klæbede der dog den Mangel ved den, at han ingen Skolekammerater havde haft; hans Omgang med Jævndrende havde væ-

¹ Ungdomserindr. 61. ² Db. 28de og 30te September 1778 samt Universitetsmatrikelen III. 364. ³ Hans Excerptbog, begyndt Hauniae, Mense Julio 1776, giver et godt Begreb om hans Flid og hans omfattende Læsning. Ny kgl. Saml. 4. 2733.

ret stærkt begrænset; faa eller ingen af Landets egne Børn havde han lært nøjere at kende under Opvæksten; baade hans hjemlige Kres og hans Dan- nelsesverden var væsentlig tydsk. Tydsk var ogsaa den Poesi, som han tid- ligt læste og lærte at elske; Klopstock var dengang i hele den Münterske Kres Digteren frem for alle andre. Dog kom Fritz naturligvis ogsaa tidlig til at kende Ossian, Tidens anden poetiske Afgud, og gennem sine filologiske og theologiske Studier førtes han selvfølgelig ind i den klassiske og bibelske Digtning. Helt uden Kendskab til dansk videnskabelig og poetisk Literatur var Drengen dog ikke, hans Dagbog viser, at han studerede Høegh-Guld- bergs Verdenshistorie,¹ og at han allerede i Barndomsaarene læste Holberg.²

Men det første stærke Indtryk af dansk Aandsliv fik han igennem *Johannes Ewalds* Digtning og Personlighed. Med sværmerisk Beundring havde Fritz Münter tidlig lært Ewalds Værker at kende; den tydske Kul- turkres i København kunde med nogen Ret hævde, at uden Gerstenberg og Klopstock vilde Dramaer som »Rolf Krage« og »Balders Død« ikke kunne være fremkomne paa dette Tidspunkt; det var fra disse to tydske Digtere, at Tilskyndelsen til digterisk Behandling af gammeldanske Sagn og nordisk Mythologi var udgaaet. Altsaa kunde de Tydske i Danmark mene at have den Medejendomsret til Ewalds Digtning, uden hvilken deres levende In- teresse for den næppe havde været tænkelig. Hans Velynder, Geheimeraad *Ad. Gotth. Carstens*, som kom i det Münterske Hus, har maaske været den, der først har aabnet Fritz Münters Øjne for denne nye Poesi, som ganske vist efter sit Væsen var ham velbekendt, men som maatte øve en dobbelt Tiltrækning i den fremmede Dragt. Begejstringen for Ewald bragte Fritz, hans Søskende Friederike og Balthasar og deres Venner til at opføre Scener af »Balders Død« som Friluftsforestilling i Haven mellem Præsteboligen og Petri Kirkegaard,³ ligesom Fritz noget senere begyndte at arbejde paa en tydsk Oversættelse af dette Drama og inderligt higede efter at lære dets Dig- ter personlig at kende.

Dette skulde ogsaa kort efter lykkes for ham. I Efteraaret 1777 var Ewald

¹ I-III. 1768-72. ² Db. 2den Januar 1774: Vorm[ittags] ind der Kirche. N[achmittags] bey Rohns; hernach las ich etwas im Per Paars. ³ Ungdomserindr. 100 f.

efter sit triste Ophold i Søbækshuset flyttet til København og levede nu i Skindergade, omhyggelig plejet af den gode Madame Ane Kirstine Skou. Han var indtraadt i sit sidste, trods yderlig Svaghed forholdsvis lykkelige Livsafsnit, der ikke mindst forskønnedes og oplivedes ved den unge Vennekres, som var vunden ved hans Digtning, og som i Taknemmelighed for denne stod værgende og fredende ogsaa om hans Personlighed. Blandt disse unge Venner var Fritz Münter sikkert een af de ivrigste og kærligste. Han blev den 23de Marts 1778, altsaa nogen Tid før han blev Student, indført hos Ewald af *Hans Chr. Sneedorff* (den senere Admiral) og var saa lykkelig strax at vinde hans Venskab.¹ Sammen med Brødrene Sneedorff (*Hans Chr.* og *Frederik*) og *Andreas Bjørn Rothe* (*Tyge Rothes Søn*) lod han sig optage i Det danske Literaturselskab, som saa sin særlige Opgave i at dyrke og forfægte den Ewaldske Retning i Poesien. Han fik i 1779 under sine hyppige Besøg hos Ewald Lejlighed til at oplæse sin tydske Oversættelse af »Balders Død« for Digteren, Stykke for Stykke, eftersom den skred frem. I Januar 1780 overværede han Førsteopførelsen af »Fiskerne«, og den 18de November s. A. fejrede han med en Kres af Venner Ewalds Fødselsdag, som jo skulde blive hans Livs sidste.

Slutningen af Ewalds Liv var som bekendt et pinefuldt Sygeleje; med mageløs Kærlighed var Münter med til at mildne det, saavidt han kunde, ikke mindst ved hyppige deltagende Besøg. Ved eet af disse medbragte han sin Søster Friederike. Ewalds forstaaende og opmuntrende Ord til den følelsesfulde unge Pige blev for hende Indvielsen til hendes Digtergærning. Hun har i sin »Wahrheit aus Morgenträumen« givet en uforlignelig skøn Skildring af denne Scene. Den 17de Marts 1781 stod Münter ved Digterens Dødsleje, han var med iblandt de 66 Par, der fulgte Ewald til Graven, Friederike og hendes Veninde Constance Wickede strøede Blomster paa hans Grav, og Fritz blev hans første Biograf; han aabnede sin lange, indholdsrige Forfatterbane med »Nachrichten von Johannes Ewalds Leben«, der fremkom i Deutsches Museum 1781, og Aaret efter i dansk Oversættelse i Dansk Museum. Den ganske korte Afhandling er udsprungen af den ærligste og

¹ Db: »bey Ewald, wo wir gute Freunde wurden«.

varmeste Sympathi, den bygger paa Meddelelser af »Digterens egen Mund, af hans eget Manuskript¹ og af hans Venners Efterretninger«. Selvfølgelig har det været den senere Forskning muligt paa flere Punkter at korrigere Münters lille Skrift;² men dette vil dog altid bevare sin store Betydning som gengivende det Billede af Ewald, der strax efter hans Død stod tegnet i hans Venners Hukommelse. For Ewald og Mindet om ham var der stedse forbeholdt en stor, helliget Plads i Münters Hjærte,³ og han værgede krigerisk om dette Minde. I sine »Nachrichten« tager han ikke i Betænkning at revse Ewalds endnu levende Værtsfolk fra Søbækshuset, og naar han det følgende Aar (1782)⁴ lejlighedsvis med stor Bitterhed omtaler den i Ewalds Liv stærkt indgribende Dr. J. C. Schönheyder (da Stiftsprovst i København, senere Biskop i Trondhjem), hvem han afmaler som en dansk Goeze, skyldes det utvivlsomt for en stor Del en paa Ewalds Vegne næret Uvillie over Schönheyders stive, uforstaaende, formentlig hjærteløse Behandling af den svage Digter, en Uvillie, som hos Ewalds unge, begejstret hengivne Venner kan være forstaaelig nok; men som vi, der overseer Forholdene i langt større Afstand, jo ikke formaaer helt at dele.

Omtrent samtidig med at Fritz Münter fik sit første Møde med højt dansk Aandsliv, gaves der ham ogsaa Lejlighed til at faa Indtryk af dansk Natur og vækkes for dansk Historie og Archæologi. Han, der hidtil kun kendte det danske Landskab fra Villaer i Københavns Nærhed, foretog nemlig i 1778 og de følgende Somre Rejser omkring paa de danske Øer, hvor han navnlig besøgte Familiens adelige Venner paa Brahetrolleborg og Christianssæde, og for et ungt Menneske af Münters Type, saa videlysten og vidtfnende, var dette eensbetydende med at faa en ny Interessesfære lagt til sit aandelige Omraade.

¹ Det først langt senere, af Knud Lyne Rahbek (1804-08) offentliggjorte »Levnet og Meningen«. ² Saaledes HANS BRIX: Johannes Ewald. Kbh. 1913. 181 ff. ³ Da han senere under sin første Udenlandsrejse med Begeistring læste Rousseau, erkendte han, hvor beslægtede de to Digtere var: Die Confessions haben mich über alle Maaszen interessirt, so dasz ich sie absolut noch einmal lesen musz; ich finde so erstaunend viel wahres drin; — besonders ist mir Ewalds Aehnlichkeit mit Rousseau aufgefallen (Br. til Friederike, Göttingen, 23de Februar 1783). ⁴ Br. til Faderen, Berlin, 10de September 1782.

Den første Station paa en Provinsrejse var Roskilde, og det var da først og fremmest Roskilde og Roskildeegnen, Domkirken og Lejre med de dertil knyttede store Minder, som allerede nu vakte hans levende Interesse. I 1778 besøgte han Fyen, hvor han var Gæst hos *Johan Ludvig Reventlow* paa Brahetrolleborg. Herfra gjorde han Udflugter til Søbo, som da tilhørte Konferentsraad *Scherewin*, der forøvrigt døde Aaret efter, og hvis Enke senere ægtede Hofpræst J. A. Cramer, samt til Storkøbmanden, Etatsraad *N. Rybergs* Gods Frederiksgave. Det følgende Aar gik Rejsen til Sydsjælland og Falster (Corseltze), og i 1780 besøgte han *Tyge Rothe* paa Tybjerggaard og *Christian Ditlev Reventlow* paa Pederstrup og Christianssæde. Hvor det var muligt, foretog han archæologiske Undersøgelser,¹ baade i Kirkernes Gravkapeller og i Markernes Kæmpehøje, Jættestuer og Dysser, hvilke sidste han med sin Samtids Misforstaaelse ansaa for Altere. Paa den sidstnævnte Sommerrejse prædikede han en Søndag i Vejleby Kirke ved Christianssæde og kunde der iblandt sine Tilhørere tælle Professor *N. E. Balle*, der, som Münter bemærker i Dagbogen, var tilfreds med Prædikenen.² I Overensstemmelse med Tidens Smag og dens stærke Interesse for Almuen gjorde han, overalt hvor han kom, Iagttagelser over dennes Ejendommeligheder og Særpræg, og han har i sin Dagbog givet korte Charakteristiker af de forskellige Landsdeles Bønder, som er ganske fornuftige, men naturligvis uden særlig Dybde eller Værdi.

Münter fortæller selv (i sin Livsskildring 1817),³ at han som ganske ung kunde have tænkt sig at studere Naturvidenskaberne, — dog da saadanne Studier ved Københavns Universitet dengang var nødvendig forbundet med Lægevidenskaben, til hvilken han ikke følte nogen Lyst, blev det alligevel Theologien, som han valgte. Han fremhæver, at det navnlig var den historiske Side ved denne, som tiltrak ham, og nævner specielt Balles kirkehistoriske Forelæsninger og personlige Paavirkning som det, der gav ham

¹ Se Db. samt Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede udg. af Louis Bobé (citeret her: R. Pap.) I. 52. ² Db. 6te August 1780. Se ogsaa R. Pap. VI. 246. ³ Selvbioogr. III.

Lyst til det theologiske Studium. Faderens Ønske har dog vel her i al Stilhed været det afgørende.

Foruden den gamle og affældige Biskop *Ludvig Harboe*, der, som Sjællands Biskop, i hvert Fald af Navn samtidig var theologisk Professor, havde det theologiske Fakultet ved Københavns Universitet paa den Tid, da Fr. Münter begyndte sit Studium derved (Efteraaret 1778), følgende Medlemmer: Balle, Janson og Hornemann.

Af disse bærer jo *Balle* det bedst kendte Navn og fylder, mere paa Grund af sin Charakter end just ved fremragende Begavelse, en anseelig Plads i den danske Kirkes Historie. I sin Ungdom havde han ved Studier i Leipzig og Göttingen erhvervet Kendskab til Tidens Theologi og stod selv væsentlig paa det Wolffske Standpunkt. Som særlig konservativ blev han i sin Professortid ikke opfattet;¹ det var først senere, som Biskop, at han, forfærdet over Udviklingens Løb, kom til at indtage sin bekendte kirkehistoriske Position. Af Ernesti i Leipzig og Michaëlis i Göttingen var han bleven ført ind i Aarhundredets friere Betragtning af Skriften og vejledet til en mere uhildet og dogmebefriet Behandling af dens Exegese, og som Professor var han i al Besindighed ikke uvillig til at arbejde i samme Retning: saa at den gamle orthodoxe Dogmatik efterhaanden kunde blive afløst af en i Sandhed bibelsk Theologi.² Kirkehistorie havde han studeret hos den berømte Walch i Göttingen; med stor Alsidighed læste han forøvrigt over alle theologiske Fag, undtagen Gl. Testamente; det var dog, som ovenfor nævnt, især hans kirkehistoriske Forelæsninger, der tiltrak Fr. Münter. I denne saa Balle en baade fra Hjærtets og Hovedets Side udmærket ung Mand og regnede ham for sin bedste Discipel, ja for den eneste der besad virkelig Begavelse; havde han ikke haft ham, kunde han være bleven ganske modløs over sin Professorgærning; — med saa stærke Ord udtalte han lejlighedsvis sin Ros over den unge Münter.³

Hector Friderich Janson var tysk baade af Fødsel og Uddannelse, men

¹ NEIHENDAM: Bastholm 153. ² L. KOCH: Oplysningstiden i den danske Kirke 1770-1800. Kbh. 1914. 43 ff. ³ Se Brev fra Baronesse Løvenskiold til Grevinde Reventlow paa Christianssæde, 6te Oktober 1780. R. Pap. VI. 246.

havde paa dengang ret ualmindelig Vis tilegnet sig vort Sprog og var helt gaaet op i det danske Samfund. Han stod vel omtrent paa samme theologiske Standpunkt som Balle; men hans Indflydelse paa Studenterne synes ikke at have været stor. Hans kendte konservative Tankegang bragte ham i Gunst hos Høegh-Guldberg; men ogsaa under den senere Styrelse var han en højtbetroet Mand; han blev Prokansler ved Universitetet¹ og endte som Biskop i Aarhus.

Claus Frees Hornemann var noget, men dog ikke meget, yngre end sine to Kolleger, og han havde fulgt Theologiens Udvikling i liberal Retning noget længere frem end de. Ligesom Balle var han en Discipel af den berømte Orientalist J. D. Michaëlis i Göttingen og havde særlig kastet sig over gammeltestamentelige Studier. Hans Fag var i det hele taget Exegesen. Han er i Traditionen, som har opbevaret en Del lidet værdifulde og lidet troværdige Anekdoter om ham, kommet til at staa som en Repræsentant for den mest gennemførte og aandløse Rationalisme, ja som en ganske pietetsløs Spotter, — med tvivlsom Ret; mest skyldes dette triste Eftermæle vel hans rent ydre Form: efter sin beundrede Mester Michaëlis' Mønster optraadte han som theologisk Professor ganske blottet for det særlig geistlige Tilsnit, som man var vant til at finde i dette Fakultet. Den temperamentsfulde og kraftige Mand var imidlertid en fuldblods Søn af sin Tid og en trofast Vogter af dens Idealer; han stemmede haardt imod, da Strømmen vendte sig i Begyndelsen af 1800erne, og slog barsk løs paa den frembrydende Romantik og kirkelige Reaktion.

Tiden var *Høegh-Guldbergs*. Indenfor den Bernstorff-Schimmelmann-Reventlowske Kres plejede man imellem sig at kalde Kabinetssekretæren »Bedemandens Søn«, hvilket ikke alene var et Udtryk for aristokratisk Ringeagt overfor Parvenuén, men meget mere en uforlignelig malende Betegnelse af det uhjælpelig degneagtige, der hvilede over denne Magthaver, af det paa een Gang ufri og opstyltede Væsen, han trods sine høje Værdigheder aldrig aflagde. Som oprindelig Theolog viste Kabinetssekretæren de

¹ Se herom interessante Oplysninger i LAURITS SMITHS Udvalgte Breve til Johan Bülow, i Sorø Akademis Progr. 1876 og 1877.

kirkelige Anliggender en særlig Interesse, og det saa meget desto mere som han personlig var en overbevist Christen, der lagde en ikke ringe Fromhed for Dagen. Gennem sin Ungdoms Studier var han naaet frem til det Wolffske Standpunkt og havde som Flertallet af sin Tids Theologer fundet Hvile i Tanken om den guddommelige Aabenbarings Overensstemmelse med den menneskelige Fornufts Resultater, eller som han i sit affekterede Sprog udtrykte det »den yndige Overensstemmelse«, »det dejlige Baand« eller »den søde Enighed« imellem Fornuften og Skriften. Dels ud fra denne Overbevisning og dels som Led i sit almindelige politiske System vilde han med alle Midler bevare de nedarvede kirkelige Anskuelser og Former. For dette Standpunkt fandt han fuld Forstaaelse hos Balle og Janson, som beredvilligt, naar det krævedes, ydede ham Bistand til at hævde det. Høegh-Guldbergs og hans Aandsfællers konservative Bestræbelser paa Moralens og Theologiens Omraade gav sig undertiden Udslag paa en Maade, som baade i Samtidens og Eftertidens Øjne, — men dog noget med Urette — har kastet et latterligt Skær over dem: velkendt og tidt overøst med bagklog Spot er Forbudet mod Werther-Oversættelsen (1776) og de Forholdsregler, der blev tagne mod Th. C. Bruun for hans slibrige Skrift »Mine Fritimer« (1783). Det var ogsaa efter Høegh-Guldbergs Anmodning, at Janson skrev en kritisk Anmeldelse af Chr. Bastholms med Anmærkninger forsynede Oversættelse af Ny Testamente (1780),¹ medens Hornemann i 1777 blev tvungen til Tilbagekaldelse af nogle negative Udtalelser, han havde fremsat om de messianske Forjættelser.²

Da derimod August Hennings 1779 udgav sin Bog »Olavides«, som blev stærkt og denuntierende angrebet af konservative Geistlige, forblev han uantastet af Regeringen. Det viste sig her, at Høegh-Guldberg, naar det passede ham, meget vel kunde lade kirkelige Hensyn træde tilbage for politiske og praktiske. Aug. Hennings' glimrende Personlighed imponerede øjensynlig Kabinetssekretæren: han var politisk anvendelig og en Pryd for Administrationen, — derfor maatte hans religiøse Radikalisme tolereres. Men for sit eget Vedkommende vilde Høegh-Guldberg ikke forlade sit eengang

¹ NEIHENDAM: Bastholm 215 ff. ² Anf. Skr. 214.

valgte Stade og vandre videre sammen med den saakaldte »Neologi«, eller som han betegnede den »den tyske Modetheologi«. Idet denne anvendte en historisk-kritisk Maalestok paa Skriften, skred den efterhaanden frem til at kræve Dogmatiken revideret i Henhold til de ad kritisk Vej naaede Resultater. Baade Høegh-Guldberg og Balle savnede Blik for, at den eengang indslaaede Vej maatte vandres til Ende, indtil der enten ved en Lysis eller en Krisis fødtes nye religiøse Opfattelser, fri for den ensidige Intellektualisme, hvoraf de egentlig ogsaa selv var betagne. Først naar denne var forladt, og nye Kilder var aabnede, kunde et anderledes artet, friskere og frugtbare christeligt Liv udfolde sig.

Münters Studier ved Københavns Universitet strakte sig over 3 Aar. I Forsommeren 1780 underkastede han sig, atter sammen med Fr. Sneedorff, den filologiske Examen.¹ Efter at saavel »den græske« som »den hebraiske Kall« (Professorerne Abraham og Nicolai Christoffer Kall) samt Filosofen Børge Riisbrigh havde examineret ham, holdt Historikeren og Geografen J. H. Schlegel ham »varm i 3 Kvarter«; men Resultatet blev laudabilis i alle Fag. Med samme fortræffelige Charakter afsluttede han, som det var at vente, sit theologiske Studium Aaret efter (15de Maj 1781).²

Medens Fr. Münter ikke nævner hverken Janson eller Hornemann mellem de Personligheder, hvem han skylder aandelig Paavirkning, fremhæver han Balle og *Tyge Rothe* som dem, der har indgydt ham baade Kærlighed til Historien og Forstaaelse af den. Navnlig tilskriver han Rothes Indflydelse stor Betydning. Dennes Paavirkning øvedes dels ved personlig Omgang³ — Rothe havde sit Hjem baade i København og ude paa sit sydsjællandske Gods Tybjerggaard — og dels ved Münters Fordybelse i Rothes Skrifter. Det betydeligste af disse »Kristendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa« udkom i 5 Bind i Aarene 1774-83; det er et ejendommeligt og

¹ Db. 22de Máj 1780. ² Se Charakterprotokollen 15de Maj 1781 i Universitetets Archiv paa UB. Examinationsprotokollen med detailleret Referat af den mundtlige Prøve mangler for det paagældende Aar. ³ Selvbiogr. III: »med faderlig Kærlighed bidrog [han] til hans Dannelse«. Ved Rothes Død, den 19de December 1795, skriver Münter i sin Dagbog: »Wie viel ich ihm zu danken habe, wird mein Herz nie vergessen.«

originalt Forsøg paa ud fra et oprigtigt christeligt Synspunkt at give en Historiens Filosofi. Det i høj Grad uheldige, forskruede Sprog vanskeliggør Tilegnelsen af Bogens Tanker og gedigne Indhold; den fik derfor ikke nogen Betydning, som svarede til den Aandskraft, der var nedlagt i den. Da Grundtvig en Menneskealder senere udgav sin Verdens-Krønike (1812) mente han — med tvivlsom Ret — at kunne paaberaabe sig Tyge Rothe som sin Forløber og hans Skrift som et Forbillede for sit eget.¹

Det var navnlig Tyge Rothe magtpaaliggende at bibringe sin Samtid en dybere Forstaaelse af Middelalderen, og ikke mindst paa dette Punkt følte Münter sig som hans Discipel. Men hans store Sympathi for Rothe skyldes ikke alene det, at han mener at have lært noget væsentligt af ham, men meget mere den uvilkaarlige Følelse af, at han aandeligt var i Slægt med ham. Rothe hørte til den Gruppe af Personligheder, som man kan kalde Oplysningstidens Romantikere: Mænd som af Natur tilhørte Romantiken, men ved deres Opdragelse midt i en rationel Tid uundgaaelig var blevne dennes Disciple. Med en fra Biologien laant Vending kan man sige, at deres Anlægspræg var Romantikens, men deres Fremtoningspræg Oplysningstidens. I Fr. Münters Aandsform var der noget hermed beslægtet.

Ogsaa med Hensyn til det nationale og dets Betydning viste Tyge Rothe fremad mod en kommende Tid; han stræbte at paavirke den unge Münter i dansk Retning; da han havde begivet sig ud paa sin første Studierejse, sendte Rothe ham følgende alvorlige Ord,² (der blandt andet ogsaa giver en Prøve paa Rothes mærkværdige Sprog): »Münter, glem aldrig Dannemark: der levede Faderen — der opfødtes De; der lagdes Grunden til det at blive — ja der — vist hædigere — jeg kan sige — bør sige, at De var lykkelige ved at være der. Vær aldrig et Amphib — et ubestemt Væsen — en Stakkel, der veed ey, hvad det er at være vel opfødt blandt et Folk. Hver sand Mand vil føle noget imod Dem, naar De ey viide bestemt, at De kunne kun høre eet Land til — kun have eet Fædreland — troe mig — Norden har sin stolte Ære — ja Norden — og den Ære skal voxе.«

¹ G U S II. 172: »det dyrebare Værk om Kristendommens Virkning osv.«, se ligeledes Grundtvig: Kort Begreb af Verdens Krønike I. Kbh. 1814. Fortale IV. f. ² Rothe til Münter, Tybjerggaard, den 10de Juni 1781.

III. FRITZ MÜNTERS LÆREAAR OG VANDREAAR

1. GÖTTINGEN

HVAD Københavns Universitet havde kunnet byde, betragtede Fr. Münter kun som et første Grundlag for sin videnskabelige Uddannelse. Allerede som Student havde han sat sig det Maal at blive theologisk Professor. En Studierejse til fremmede Universiteter var da ikke alene ønskværdig, men nødvendig.

Den 26de Marts 1781, altsaa endnu før sin theologiske Embedsexamen, fik Fritz Münter, efter Ansøgning, af Fonden Ad usus publicos tildelt et 3aarigt Rejsestipendium paa 300 Rdl. aarlig.¹ Hans Ansøgning var forsynet med Anbefalinger fra Professorerne Balle, Hornemann, Janson, Abraham og N. C. Kall, Schlegel, Kratzenstein, Riisbrigh, Bagge og Colbiørnsen, — som fremhæver hans »ualmindelige Flid og Iver i Videnskabernes Dyrkning«, hans »særdeles heldige Genie, lykkelige Talenter og roesværdige Forhold« og nævner ham som »een blant de meest haabefulde unge Studerende ved Universitetet her i Staden«. ²

Naar en ung Kandidat paa den Tid skulde vælge et udenlandsk Universitet til fortsatte Studier, kunde der ikke godt blive Tvivl om Valget; det maatte blive Göttingen. Denne Byes navnkundige Højskole, *Georgia Augusta*, var grundlagt 1734 af George II, Konge af England, Kurfyrste af Hannover.³ Personalunionen mellem England og Hannover og det dermed

¹ Fonden Ad usus publicos. Aktmæssige Bidrag udgivne af Rigsarchivet. Kbh. 1897. I. 40 ff. ² Anbefalingerne i Fondens Archiv (RA). ³ JOHANN STEPHAN PÜTTER: Versuch einer academ. Gelehrten-Geschichte von der Georg. Aug. Universität zu Göttingen I-II. Göttingen 1765-88.

følgende Sømmespil mellem Engelsk og Tydsk havde faaet overordentlig stor Betydning for dette Universitets Trivsel og givet det et særegent Præg. Dets første Kurator, den hannoveranske Statsminister Baron Gerlach Adolph von Münchhausen, havde gennem en Menneskealder med en Omsorg, »som bedst kan sammenlignes med en Faders Æmhed mod sin Datter,« arbejdet for dets Opkomst.¹ Hurtig havde det naaet Anseelse ved dygtige Lærere, fortrinlig Organisation og rundhaandet Udstyrelse, og nu, knap et halvt Aarhundrede efter dets Oprettelse, stod det uden Sammenligning som det første i Tydskland. En Blanding af Frihed og stilfærdig, selvfølkelig Disciplin, af dristig Forsken og videnskabelig Soliditet var ejendommelig for Göttingen, og Studenterlivet dør havde ved sin Friskhed og Fordomsfrihed i Sammenligning med de ældre smaa tydske Højskolars Snobberi og Formalisme noget yderst tiltrækkende ved sig, som drog en Mængde Udlændinge dertil.² Den bekendte danske Theolog, senere Regensprovst, Professor *A. Chr. Hvuid*, som studerede i Göttingen nogle Aar før Münter (1777-78), har i sin Dagbog³ givet et friskt Billede af Liv og Studier der, præget af hans store Kærlighed til Stedet og Menneskene. Den senere Biskop i Aarhus *A. Birch*, som var her 1781, skriver om de tydske Universiteter i Almindelighed, men særlig om Göttingen, hvor »man finder en Samling af næsten alle Europas Folkeslægter«: »Den akademiske Borgerret gjør alle lige; ikke Rang eller Højhed, ikkun de Egenskaber, der udgjøre Menneskets sande Værd, kunne her forskaffe Agtelse,«⁴ og *Fr. Sneedorff*, hvis Ophold i Göttingen faldt sammen med Münters, priser ligeledes den republikanske Lighed og den Flid, som han her fandt i de akademiske Kreser: At komme til Göttingen er for en ung Student det samme som for en ung Kunstner at komme til Rom. »Grevnen lærer ligesaa vel som den fattigste Student at sætte sin Ære i om Sommeren at besøge sine Collegia fra Kl. 6 om Morgen og om Vinteren at være den første i sin Gade til at tænde Lys om Morgen.«⁵ Skönt

¹ Pütter I. 14. II. 12 f. ² Pütter II. 371 ff. Det samlede Studenterantal var i Münters Tid (1782): 863, hvoraf 283 Theologer. ³ A. CHR. HVIID: Udtog af en Dagbog, holden i Aarene 1777-80. Kbh. 1787. ⁴ Karakteristik af Fr. Sneedorff i I. Bind af dennes Samlede Skrifter. Kbh. 1794. p. X. ⁵ FREDERIK SNEEDORFFS Samlede Skrifter I. 10, 16 f.

Münter paa enkelte Punkter stod noget mere kritisk overfor Göttingen end disse, kom dog ogsaa han til at skylde dette Universitet uendelig meget.

Paa denne Münters første Studierejse — saavel som ogsaa paa den anden — kan vi, takket være hans Dagbog, følge ham Skridt for Skridt. En god Kilde ved Siden af de tørre Dagbogsoptegnelser er de fyldige og fortrolige Breve, som han sendte sin Fader. Og for at fuldstændiggøre Billedet maa ogsaa Brevene til Søsteren Friederike tages med.¹ De behandler, som rimeligt er, ikke videnskabelige Sysler eller Emner, men er friske og muntre og viser, at Fritz midt i al Lærdommen og Bogstøvet har sit ungdommelige Lune og sit varme Hjærte i god Behold.

Ved Rejsens Begyndelse skrev Faderen til Fritz hvad man kunde kalde et Udsendelsesbrev, hvori han gav ham et sidste Ord med paa Vejen:² Han begynder med at forsikre Sønnen, at han hidtil kun har haft Glæde af ham, »Du bist bisher ein Sohn und ein junger Mensch gewesen, wie es nicht viele giebt,« og ønsker, at det saaledes maa gaa ogsaa fremdeles, og hertil knytter han saa en Række baade kærlige og kloge Formaninger. Sandt var det, at der ikke gaves mange Sønner som Fritz; men ligesaa vist var der heller ikke mange Fædre som hans. Balthasar Münters talrige, tidt meget udførlige Breve til Fritz i Rejseaarene er Mønstre paa en omsorgsfuld Faders Vejledning af sin Søn. Den i saa Henseende mere facile — eller magtesløse — Nutid vil vel nok finde disse Breve overdrevent ængstelige, minutiøse og pædagogiske, saaledes naar han f. Ex. med stor, uforholden Alvor bekæmper den ganske svage og forbigaaende Tendents hos Fritz til at blive en typisk tysk Korpsstudent med burschikos Optræden. For et ungt Menneske med Fritz Münters Naturel var her næppe nogen virkelig Fare. Men umiskendelig er overalt den dybe Kærlighed, hvormed Faderen utrættet omhyggelig følger hvert af Sønnens Skridt, sender ham Forslag, Advarsler og Raad, drøfter hans Studier med ham, vejleder, roser og retter ham. En Gang imellem føjer Moderen, — som i Modsætning til den øvrige Familie ikke hørte til de meget skrivende — en lille Efterskrift til Brevene med moderlig Formaning til Fritz om at »tage sig i Agt for al Ting«.

¹ Disse Breve findes som før nævnt paa Krogerup. ² Br. fra Faderen, Kph. 30te Juni 1781.

I Foraaret 1781 forlod Fritz Münter København¹ og drog over Laaland og Femern til Holsteen, hvor han besøgte Brødrene Stolberg, Fritz i Eutin og Christian i Tremsbüttel, endvidere Gerstenberg i Lübeck og Matthias Claudius i Wandsbeck² for endelig at gøre et længere Ophold hos Klopstock i Hamburg, hvor denne efter sin Beskytter, den ældre Bernstorffs Fald og Død, definitivt havde taget Bolig, stadig dog nydende sin danske Pension, foruden ogsaa anden Understøttelse. Med Glæde modtog Digteren Sønnen fra det gamle Vennehjem i København og forsynede ham ved hans Bortrejse med værdifulde Anbefalingskrivelser; Klopstocks berømte Navn aabnede selvfølgelig mange Døre til gæstfri Hjem for den unge under hans videre Rejse.

I Hamburg var han ogsaa meget sammen med den bl. a. fra Matthias Claudius' Liv bekendte Læge *Jacob Mumssen*, kaldet »Onkel Toby«. Overalt hvor han kom, var der megen Tale om Wolffenbüttler-Fragmenterne. Disse bibelkritiske Afhandlinger, som Lessing foregav at have fundet i Manuskript paa Bibliotheket i Wolffenbüttel, var i Aarene 1774-78 fremkomne i hans »Beiträge zur Geschichte und Litteratur«, men over deres egentlige Oprindelse hvilede der endnu nogen Mystik. Allerede paa denne sin første Rejse stiftede Münter forøvrigt Bekendtskab med den aandelig højtstaaende Reimarus-Sievekingske Kres, hvorfra Fragmenterne stammede. Selve deres Forfatter, Professor *Herman Samuel Reimarus* var jo forlængst død (1768); men Sønnen, den udmærkede Læge og Naturforsker *Joh. Alb. Heinrich Reimarus*, Datteren *Elisa* og Svigersønnen den rige Købmand *Sieveking* fortsatte baade med Hensyn til Gæstfrihed, religiøs Liberalisme og høj Kultur det tidligere Slægtleds Traditioner.

Det var Digtere, alle de Mænd, som Fritz Münter havde gæstet i Holsteen, og hvad der opfyldte hans Sind under Udrejsen var ikke alene Tan-

¹ Hans Venner havde før Afrejsen efter Tidens Skik skrevet Sententser i hans Stambog, for nogles Vedkommende ledsagede af deres Silhouet. Af saadanne Stambøger fra Münters Ungdoms- og Rejseaar findes der 3 paa det kgl. Bibliothek. Ny kgl. Saml. 605,8, 519,8, 455,8. ² Med Hensyn til de her og i det følgende omtalte tyske Personligheder henvises een Gang for alle til *Allgemeine deutsche Biographie*. Lpz. 1875 ff.

ker og Planer om videnskabelig Uddannelse, men tillige Digterdrømme. Tidlig havde han forsøgt sig i Digtekunsten, ikke alene som Oversætter af »Balders Død«, men ogsaa medselvstændig Produktion. Faderen, som jo selv var Psalmedigter, bedømte imidlertid disse Forsøg med stræng Kritik,¹ baade fordi han mistvivlede om Sønnens Evner paa dette Felt, og fordi han frygtede, at de skønliterære Interesser skulde sprede hans Tanker for meget og hæmme hans videnskabelige Studier. Men foreløbig sad Digterdrømmene fast i den unges Sind.² Tanken ledes her hen paa en anden dansk Theolog, som omtrent 80 Aar senere var ude paa europæisk Studierejse og følte en lignende Delthed i Sind og Interesser: — Henrik Scharling, som i sin Selvbioграфи har givet dette Livsafsnit Overskriften: »Theolog eller Digter?« Det viste sig jo dog, at Digtertankerne var dybere rodfæstede hos ham end hos Münter, som efterhaanden lod dem fare. Men paa denne Ungdomsrejse færdedes han i Digternes Huse, ganske vist som Discipel, der andægtig sad ved deres Fødder og lyttede, men dog ogsaa som Fælle, der selv med egne Arbejder kunde yde sit Bidrag til den poetiske Nydelse.

Ligesom han i Holsteen havde gæstet Tidens Digttere, besøgte han i Nordtyskland Tidens navnkundige Pædagoger, Campe i Hamburg, Basedow i Dessau og Herrnhuterkolonierne, Gnadau og Barby ved Magdeburg. Han fik en stor Sympathi for Brødremenigheden og bevarede den hele sit Liv igennem; overfor dens Agent i København *Johannes Chr. Reuss* viste han som Biskop megen Venlighed,³ og Reuss vidner efter hans Død: »Er hatte die Brüdergemeine lieb.«⁴

I Braunschweig opnaede han som Frimurer Audients hos *Hertug Ferdinand* og kom meget hos den højtagtede gamle Titulær-Abbed *Joh. Friedr. Wilh. Jerusalem*; i Wolffenbüttel opsøgte han Traditioner om den kort Tid forinden (15de Februar 1781) døde Lessing. Han hospiterede ved de gamle berømte Universiteter i Halle, Leipzig og Jena; sidstnævnte Sted, i Faderens gamle Universitetsby, ventede man, at ogsaa han vilde studere, og han mente hos Professorerne at mærke nogen Misstemning over, at han i Stedet

¹ Ungdomserindr. 98 f. ² Br. til Faderen, Göttingen, 1ste December 1782. ³ Se en Række Breve fra Reuss hjem til Herrnhut. Khist. Saml. 4. VI. 213 ff. 424 ff. ⁴ Sammesteds 432 f.

for havde valgt Göttingen. I de sachsiske Universitetskredse stiftede han Bekendtskab med Datidens berømteste isagogiske og exegetiske Forskere, *Eichhorn, Griesbach og Semler*, og skønt han altsaa ikke kom til at studere under dem, modtog han dog, navnlig fra den sidstnævnte en meget dybtgaaende Paavirkning, dels direkte igennem Læsning af Semlers Skrifter,¹ og dels indirekte, fordi Semlers Tanker overalt saa at sige laa i Luften.

Denne navnkundige Theolog, *Johann Salomo Semler*, var født 1725 som Søn af en Præst i Saalfeld. Han voxede op i en Menighed og et Samfund, der netop i hans Barndoms- og Ungdomsaar gennemlevede en stærk, af Autoriteterne befordret pietistisk Vækkelse, og kom senere som Student til det da endnu pietistiske Universitet i Halle. Hans sjælelige Struktur var imidlertid en saadan, at han trods ærlig Villie og Anspændelse var og blev ude af Stand til hos sig at føle de af Vækkelsen krævede og med en typisk Omvendelse sammenhørende aandelige Fænomener, Sønderknuselse og Husvalse. Han kom derfor til med stærk personlig Interesse at staa overfor Spørgsmaalet om Temperamentets Betydning for det religiøse Liv, og at sysle med de samme religionspsykologiske Problemer,² som i vor Tid navnlig i den engelsk-amerikanske Verden er blevne saa ivrigt behandlede. En dyb, alvorlig Fromhed, men af udpræget »eenfødt« Art, blev Resultatet af Semlers Ungdomskampe, og den har givet sig smukke og mange Gange rørende Udtryk i hans aabne og ærlige Livserindringer. Som mangeaarig Professor i Halle (fra 1752 til sin Død 1791) fortsatte og fuldbyrdede Semler den af hans beundrede Lærer Siegm. Jac. Baumgarten indledede Udvikling, hvorved Halles theologiske Fakultet fra Pietismen gik over til Oplysningen. I flere theologiske Discipliner, i Kirkehistorie, i Isagogik og Exegese, i Dogmatik øvede han et skelsættende Arbejde. Hans fremherskende Ide var imidlertid, at der stærkt maatte skelnes imellem Theologi og Religion: »Folglich unterschied ich die Geltersamkeit, die gelerte historische Kentnis

¹ Hans *Lebensbeschreibung*, von ihm selbst abgefasst I-II. udkom i Halle 1781 og 1782. Literatur om Semler: Se HAUCK: *Realencyklopädie für protest. Theol. u. Kirche*. Lpz. XVIII. 203 ff. ² Se *Lebensbeschreibung* passim, f. Ex. I. 61 f. og navnlig 80: »Man solte die Psychologie zu Hülfe nemen«.

oder Theologie, von der freien Erfahrungskentnis, von der lebendigen Erkenntnis der christlichen Wahrheiten«. Den første (Theologien) er ifølge Sagens Natur underkastet en stadig Udvikling (Succeszion), medens derimod »Privatreligionen« forbliver den samme.¹ Denne Erkendelse, eller som Semler i Følelsen af at fremføre en ny Opfattelse selv kalder den »meine Eroberung«, der havde kostet ham mange Aars Arbejde og Kampe, blev ogsaa for Münter, som bøjede sig dybt baade for Semlers theologiske Størhed og for hans ægte personlige Fromhed, ganske indlysende og afgørende og kom gennem hele dennes Liv til at bestemme hans Christendomsbetragtning. Medens Semler overlod Privatreligionen et udstrakt frit Felt og samtidig indrømmede Theologien Ret til fri Forskning, forholdt han sig af »Patriotisme«, hvilket i denne Forbindelse betyder en Blanding af historisk Pietet og Respekt for Statens Love, ganske konservativ overfor de givne kirkelige Former.² Ogsaa denne ejendommelige Forening af Fasthed og Elasticitet blev forbilledlig for Münter i dennes senere kirkelige Administration.

En nøjere Undersøgelse af Münters Forhold til den egentlige faglige Semlerske Theologi ligger uden for denne Biografis Ramme; den vil andesteds i dette Værk finde en mere passende Plads.

Fra Universitetsbyerne drog Münter til Weimar, hvor han vilde gøre Wielands, Goethes og Herders Bekendtskab. *Wieland* var den ældste af Digterkresen i Weimar. Født 1733 var han i 1772 bleven kaldt dertil som Opdrager for Karl August og hans Broder og blev boende der hele Resten af sit Liv. Det hørte næppe til god Tone i den Kres, Fr. Münter var udgaaet af, at omgaaes Wieland; han betragtedes af den Klopstockske Skole som en Frafalden, ansaaes for franskpaaavirket og utydsk, havde skrevet frivole, erotiske Romaner og Digte, og selv naar han i »Oberon« (1780) foretog sig

¹ Dasses stets Succeszion der Lehrarten, Lehrgeschicklichkeit der ganzen theologischen Gellersamkeit, ganz unausbleiblich gebe ohne den geringsten Nachtheil der Privatreligion. — Dette og de øvrige herhenhørende Citater hidrører fra den udførlige, men upaginerede Vorrede til *Lebensbeschr.* II. Se ogsaa *Lebensbeschr.* II. 163, med Semlers Udtalelser om Forskellen mellem *Κήρυγμα* og *δόγμα*. ² Se f. Ex. hans interessante Udtalelser om symbolske Bøger og deres Betydning. *Lebensbeschr.* II. 216 ff.

et »Ritt ins alte romantische Land«, foragede han sine Læsere — omtrent som senere Byron i »Don Juan« — ved med formel Elegance at udmale vovede Situationer. Münter fandt ham imidlertid langt bedre end hans Rygte (og Produktion), og han bestræbte sig for i sine Breve at godtgøre dette baade overfor Faderen og Søsteren.¹ Den rutinerede Verdensmand fandt paa sin Side, at hans unge Gæst »endnu svævede i lutter gyldne Fantasier og saa Verden helt anderledes, end den var; — men der vilde nok komme en Tid, hvor han fik et andet Syn paa den.«²

Herder var i 1776 efter Goethes Anbefaling bleven Førstepræst og Generalsuperintendent i Weimar. Han var uden Tvivl een af de Mænd, der aandelig talt fik meget at betyde for Münter. Som Talsmand for det naturvoxede, det tilblevne, i Modsætning til det kunstlede og konstruerede, kunde han paa aandfuldere Maade fortsætte den Paavirkning, Münter tidlig havde modtaget af Tyge Rothe. Han tog med Venlighed mod den unge Digter og Theolog og roste et Digt, som denne forelæste ham.

Goethe var paa dette Tidspunkt endnu temmelig ny i Weimar, hvor han var kommen i 1775. Münter traf ham altsaa her i hans tidligste Periode, før den italienske Rejse. Ogsaa han stod dengang, saavel som Wieland, i daarligt Ry; det hed sig, at han forledte den unge Hertug til vilde og gale Streger, og der gik mange, naturligvis overdrevne Rygter om det Liv, der førtes ved Hoffet, hvor Goethe mentes at spille Tilskynderens og Fristerens Rolle. Münters første Møde med Goethe vidner paa en ganske morsom Maade om det Smaastadspræg, der dengang hvilede over Weimar. Sammen med Herder besøgte Münter en Maleriudstilling, hvor ogsaa Goethe var tilstede; denne bemærkede strax det ukendte Ansigt, forespurgte, hvem det var, og lod den fremmede præsentere for sig. Münter modstod saa lidt som nogen anden den personlige Berøring med den store Fortryller, hvem han derpaa besøgte i det berømte Havehus i Parken ved Ilm; han fandt i ham »en underskøn Mand, slank og mørk, og med et Par Øjne i Hovedet

¹ Faderen følte sig dog ikke helt tilfredsstillet ved hans Forsikringer; men Friederike troede dem gerne. Br. fra Faderen, 20de September 1781 og fra Friederike 15de s. M.

² Br. til Faderen, Weimar, den 3die September 1781.

som Flammer«, og han stræbte overfor sin Fader at afkræfte de ufordelagtige Rygter: Forholdene ved Weimarhoffet er ganske andre, end man troer; her leves et ganske stilfærdigt, beskedent og meget arbejdsomt Liv.¹ Fra Weimar gik Münters Rejse til hans Fødeegn og Fødeby, hvor han besøgte sin Moders Slægtninge Wangenheimerne. Her i Gotha nød han naturligvis dobbelt Gavn af det gode Minde, hans Fader havde efterladt sig; forøvrigt havde han overalt, hvor han kom, kunnet spore, at Faderen var kendt og æret. Fr. Münter, der meget tidlig, allerede paa denne sin første Udenlandsrejse, var bleven optaget i Frimurerordenen,² færdedes her i sin Faders gamle Loge, hvor Hertugen af Gotha var den ledende. Ogsaa i Gräfin Tonna og Erfurt aflagde han Besøg, for saa endelig langt hen paa Efteraaret (12te Oktober 1781) at naa sin Rejses egentlige Maal: Göttingen.

Georgia Augustas største Navn paa den Tid var Filologen og Archæologen *Chr. Gottl. Heyne*, der fra 1763 til sin Død 1812 kastede Glans over Højskolen, dels ved sin banebrydende Undervisning og dels ved sin Ledelse af det udmærkede Bibliothek, der allerede dengang talte 140000 Bind,³ og af Heyne udvikledes til at blive Europas første moderne Studiebibliothek. Heyne opfattede den klassiske Filologi ikke alene som et rent sprogligt Studium, men som en Videnskab, der havde til Maal at belyse det antike Liv i hele dets Bredde: Samfundsforhold, Historie, Kunsthistorie,

¹ Br. til Faderen, Weimar, 7de September 1781. ² Han er vistnok bleven optaget i Frimurerlogen i Lübeck strax ved Rejsens Begyndelse, i hvert Fald var han i den derværende Loge 6. Juli 1781 (Db. nævnte Dag). — COLLIN: Fremragende danske Frimurere Kbh. 1872 har i sin Biografi af Münter (I. 129 ff.) ingen nærmere Tidsangivelse for hans Optagelse, men beretter kun, at han efter sin Hjemkomst fra den store Rejse »den 17de Oktober 1787 blev affilieret som St. Joh.: M.: i □ F.: z.: g.: H.:« : blev optaget som St. Johannes-Mester i Logen Frederik til det kronede Haab (den tydske Loge i Kbh.) og samtidig erholdt Værdigheden som Taler i Logen, hvilken Stilling han beklædte med Held en Række af Aar. Hans første Tale i denne Loge handlede om: Dass die Maurerei mehr im Thun als im Wissen bestehe (Db. 17. Oktober 1787) — meget betegnende for det praktiske Syn paa Logens Betydning, som han *da* havde erhvervet. ³ FR. SNEEDORFFS Saml. Skr. I. 11. En kort Skildring af Heyne findes sammesteds. I. 55 ff. Se forøvrigt hans Svigersøn HEERENS udførlige Biografi: Chr. Gottlob Heyne, biographisch dargestellt. Göttingen 1813.

Archæologi, Mythologi, — og han var den første, der indførte den antike Kunst i Universitetsundervisningen.

Oplysningstiden kan i mange Henseender betragtes som en Fortsættelse og Videreførelse af Renaissancen, og paa eet Omraade er dette særlig iøjnefaldende: ligesom i Renaissancetiden skeete der i det 18de Aarhundrede mægtige Fremskridt i Studiet af Oldtiden, dens Livsopfattelse, Literatur og Kunst. Men Oplysningstiden opfattede Antiken anderledes, end Renaissancen havde gjort, fremhævede i hvert Fald andre Sider af den som de betydningsfuldeste. Medens Renaissancen havde beundret det heltemæssige, hensynsløst selvudfoldende, stærkt bevægede Liv hos Oldtidens Mænd og Værker, var Antiken efter den Opfattelse, som navnlig Winckelmann (1717-68)¹ havde dannet sig, og som han overgav Samtid og Eftertid, præget af det ædelt ophøjede, stille hvilende, — det var en Opfattelse, som var nær beslægtet med det Indtryk, Goethe havde af italiensk Natur »wo die Myrte still, und hoch der Lorbeer steht.« Winckelmanns Formel dækker ikke hele den antike Kunst eller hele Oldtidslivet; med sin langt mere opøvede Evne til Indlevelse i fjærne Kulturformer og ud af et langt større foreliggende Materiale har vor Tid fundet Antiken ganske anderledes mangfoldig, lidenskabelig og uharmonisk, end Winckelmann tænkte sig den. Men det var hans Opfattelse, som i lange Tider blev bestemmende for Forskning, Digtning og Efterligning, for den nye Filologi, for den tyske Klassicisme og for Thorvaldsens Kunst. Som Archæolog kan Heyne siges at supplere Winckelmann, idet han til dennes Selvsyn af Monumenterne kunde føje sin filologiske Viden. Han havde forøvrigt mere end Winckelmann Øje for Oldtidslivets og Oldtidskunstens Mangesidighed. Selv naaede Heyne aldrig at besøge Antikens Lande. Det var hos denne udmærkede Videnskabsmand, at Fritz Münter først blev Discipel, og hos ham gennemgik han den bedste Skole i Oldtidsvidenskab, som Datiden overhovedet havde; det meste af sit første Göttinger-Aar ofrede han paa Studiet af Græsk, han gen-

¹ Om Winckelmann se CARL JUSTIS store Biografi: Winckelmann und seine Zeitgenossen. 3. Udg. ved Julius Vogel. I-III. Leipzig 1923. Om hans Betragtning af Antiken særlig III. 213 ff.; om Heynes Forhold til Winckelmann III. 245 ff.

nemlæste en Mængde af de klassiske Hovedværker, især Tragedierne. Heyne stillede store Krav til sine Tilhørere; af de 50 Studenter, der besøgte hans Auditorium, var der efter Münters Mening næppe 15, der kunde følge ham; men disse kunde da ogsaa af hans Forelæsning høste et Udbytte, som de andetsteds vilde være 20 Aar om at naa. Alt hvad han foredrog var selvstændigt og personligt.¹ Til Heynes Undervisning sluttede sig den Vejledning, som Münter hos *Gatterer* (Professor i Göttingen 1759-99) fik i Historiens Hjælpevidenskaber, Diplomati og Palæografi. Allerede nu fremtraadte Münters stærke Interesse for Haandskrifter, og det blev mere og mere en Lidenskab for ham at efterspore og mulig opdage hidtil ukendte Kilder, særlig af hemmelighedsfuld og mystisk Art, hvilket naturligvis stod i Forbindelse med hans Frimureri. Alt dette skulde imidlertid komme til endnu stærkere Udvikling og blive af mere indgribende Betydning for ham paa hans anden, store Rejse.

Münters ivrige filologiske Studier i den første Göttinger-Tid behøvede efter Datidens Opfattelse ikke at betyde noget Brud med Theologien; Filologi og Theologi dreves dengang ikke som vidt forskellige Fag, men gik Haand i Haand, saaledes at Filologien betragtedes som en Forskole for Theologien; — men i denne Periode havde Münter dog i Virkeligheden faaet Theologien noget paa Afstand, han følte sig, som han skrev til Faderen, træt af Dogmatik; — hans Ideal var at trænge tilbage til den sande Christus, den sande Christendom, bag om Paulus (Christenthum war lange in der Welt, ehe Paulus anfang zu lehren. . . . Ich muss gestehen, ich liebe den Paulus bei weitem nicht so sehr wie die Andern)², — een af Datidens nye dristige theologiske Problemopstillinger, en langsynet og skarpsynet Foregriben af den Drøftelse, som over 100 Aar senere mere end noget andet

¹ Br. til Faderen, Göttingen, 5te November 1781. Sammenlign hermed Fr. Sneedorffs lignende Udtalelser i hans Saml. Skr. I. 14. 56. ² Br. til Faderen, Göttingen, 21de Oktober 1781. Faderens Bemærkninger hertil (Br. fra Faderen 31te Oktober 1781) foregriber ogsaa i det væsentlige Nutidens konservative Indvendinger mod Tanken om det dobbelte Evangelium.

skulde komme til at beskæftige den protestantiske Theologi, Spørgsmaalet om det dobbelte Evangelium.

Selvfølgelig besøgte dog Münter i sit første Göttinger-Aar ogsaa theologiske Forelæsninger, og Religionshistorikeren Meiners, Kirkehistorikeren Walch, Theologerne Lesz og Koppe og Historikeren Spittler drog ham efterhaanden om end ikke bort fra Heynes Forelæsninger, saa dog bort fra hans beherskende Indflydelse. Den berømte J. D. Michaëlis, som midt i Aarhundredet havde været Göttingens Stolthed og væsentligste Tiltrækning, men som nu var en gammel Mand (f. 1717), satte Münter ikke højt som Person, og han arbejdede heller ikke synderligt i hans Fag; det er altsaa en Fejl at kalde ham »Michaëlis' trofaste Discipel.«¹

I de ovennævnte Mænd, navnlig da *Koppe* og *Spittler*, saa han derimod i sin senere Göttinger-Tid sine egentlige Lærere. Igennem deres Paavirkning vakttes paany hans Interesse for Kirkehistorien, og da særlig for Middeldalderens. Oprindelig omgikkes han med Tanken om at behandle den gamle Gnosticisme, de ægyptiske Mysterier og andre fjærntliggende og dunkle Emner, hvad Koppe tilraadede, men Heyne derimod fraraadede ham. Han forhandlede i det hele taget med mange forskellige om sit Emnevalg og fik naturligvis de mest modsatte Raad. Hans gamle Professor, H. F. Janson, hvem han ogsaa havde spurgt, fraraadede ham stærkt Middeldalderen: den indeholdt alt for meget »finsteres, rauhes und trocknes«;² men ikke desto mindre besluttede Münter tilsidst, at Middeldalderen skulde være hans Speciale. Det var Spittler, som selv dyrkede middelalderlige Studier, der lagde ham stærkt paa Sinde, at han burde samle sig om een bestemt Periode og ikke sprede sine Interesser og sit Arbejde altfor meget. Spittler kom altsaa, hvad Münter selv erkender,³ til at fortsætte, hvad Tyge Rothe havde begyndt herhjemme, ved at pege paa historiske Studier som Münters Fremtidsgærning. Men Faren for Spredthed var vedblivende tilstede, og den var stor; det maa vel siges, at Münters allerede fra første Færd noget rastløse og fortravlede Sind her i Göttingen yderligere spredte sig under

¹ Som FR. NYGÅRD har gjort i sin Biografi af Fr. Sneedorff i Nordisk Maanedsskrift. Odense 1880. II. 182. ² Janson til Fr. Münter, Kph., 23de Marts 1782. ³ Selvbiogr. III.

Bestræbelsen for at omspænde alt, hvad de beundrede Lærere kunde byde ham. Foruden Heynes Filologi og Spittlers Historie tiltrak navnlig Koppes Theologi og Personlighed ham stærkt. *Johann Benjamin Koppe* læste særlig over nytestamentelig Exegese, stod Lessings Anskuelser nær, var følgelig som Theolog yderlig liberal, men personlig meget vindende og veltalende.¹ Münter beskriver, hvorledes han i sine Forelæsninger »vendte og drejede sig som en Orm (wie ein Ohrwurm) for ikke at være altfor heterodox.«² Han var Leder af Frimurerne og Illuminaterne i Göttingen; ogsaa Spittler blev ved denne Tid, til Münters store Glæde, optaget i Logen.

Det flittige Studium, hvortil Münter hengav sig, og den megen Stillesiddende, det medførte, maatte, for ikke at skade hans Helbred, afveksle med Friluftsliv og Legemsøvelser; han foretog derfor hyppige Rideture og lærte som god tysk Student paa Fægtesalen at haandtere Schläger og Rapier. Ferierne benyttedes til Rejser. I Foraaret 1782, efter Semestrets Slutning, gjorde han saaledes en Rejse til Thüringen, var i Gotha og besøgte Herder og Wieland i Weimar. Efter Tilbagekomsten til Göttingen traf han for første Gang sammen med Zoega,³ som i nogle Dage opholdt sig her i sin gamle Universitetsby paa sin Rejse til Rom, fra hvilken Stad han jo aldrig mere skulde vende tilbage. Om Sommeren havde han kærkomment Besøg af sine Forældre og sin nu 17aarige Søster Friederike, med hvilke han i et Par Maaneder rejste omkring i Nordtyskland, hvor Forældrene opfriskede gamle Minder og besøgte gamle Venner. Efter at have fulgt sine Kære paa Hjemvejen tog han Afsked med dem i Lübeck og begav sig derfra paa en Rejse til Berlin og Dresden, indtil han endelig sent paa Efteraaret genoptog sine Studier i Göttingen.

Vinteren 1782-83 hengik med flittigt Arbejde; han hørte da blandt andet Spittlers Forelæsninger over Dogmehistorien, en Disciplin, som da

¹ Koppe war der Mann, der es verstand Enthusiasmus zu erregen. Heeren: Heyne 384. Han forekom dog Fr. Sneedorff affektet paa Prædikestolen, men var langtfra at være det i det daglige Liv. SNEEDORFF, Saml. Skr. I. 4. ² Br. til Faderen, Göttingen, 5te November 1781. ³ A. D. JØRGENSEN: Georg Zoega. Kbh. 1881. FR. GOTTL. WELCKER: Zoegas Leben I-II. Stuttg. u. Tüb. 1819.

var ganske ny, og som han senere selv skulde dyrke med saa stort et Udbytte og bidrage saa meget til at fremme, og opmuntret ved sine Læreres Tilskyndelser syslede han med sit første videnskabelige Værk, en Afhandling om Hierarchiets Udvikling under Innocents III. Men samtidig afholdt han sig ikke fra poetiske Forsøg; paa den mærkelige Opgave: at oversætte Johannes' Aabenbaring paa Hexametre, ofrede han adskillig Tid og Møje, men havde saa til Gengæld den Tilfredsstillelse, at Herder, hvem han viste sit Værk under et Besøg i Paasken 1783, roste det som vellykket. Han udgav det efter sin Hjemkomst det følgende Aar (Kph. 1784).

Nogle Besøg af Danske: *Rahbek*, *Samsøe* og den berømte Skuespillerinde *Caroline Walter*, bragte i Vinterens Løb Afvexling i det flittige Studieliv. Forøvrigt var der en dansk Klub i Göttingen (Landsmannschaft),¹ hvor Münter blandt andre traf og sluttede sig til *Th. Chr. Tychsen*,² en Sønderjyde fra Horsbøl ved Tønder, senere Moldenhawers Rejsefælle og derefter mangeaarig Professor i orientalske Sprog ved Georgia Augusta. Han og Münter stod senere i hele deres øvrige Liv i stadig Brevvexling.

Efter en Paaskerejse til Thüringen, hvor han besøgte de tidligere nævnte Byer og Personligheder, gik Münters Vej atter tilbage til Göttingen, hvor han i Sommeren 1783 lagde den sidste Haand paa sin Bog om Hierarchiet. Hans Hensigt havde oprindelig været at lade den fremkomme paa Latin; men efter Raadslagning med Spittler ændrede han denne Plan; Spittler, som selv var fortrolig med Dansk og arbejdede med Danmarks Historie — forøvrigt uden Sympathi for vort Land — raadede ham til at skrive Bogen paa Dansk, et Raad, som Münter, efter Forhandling med sin Fader, besluttede sig til at følge.

Den 18de Juli 1783 fejrede han i Göttingen, med nogle tilrejsende Danske som Gæster, en lille Fest i Anledning af sin Søster Friederikes samtidige Bryllup med *Constantin Brun*. Den endnu ganske unge Piges mange Tilbedere og de tidligt drøftede Planer om hendes Giftermaal havde tidt været

¹ Af bekendte Danske studerede paa den Tid i Göttingen Filologen Niels Iversen Schow og Nationaløkonomen Jacob Mandix (Ingemanns senere Svigerfader). ² ADA ADLER: D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling. Kbh. 1917. 52 ff.

Genstand for spøgefuld Omtale i de to Søskenes Korrespondance; nu havde hun besluttet sig til at række den allerede da rige Forretningsmand sin Haand¹ og traadte derved ind i de udvortes seet glimrende Kaar, der gav hende Mulighed for at føre sit mærkelige Rejse- og Digterliv.

Om Efteraaret 1783 brød Münter, som han selv siger »med let Hjærte«² op fra Göttingen; kun Afskeden med Koppe og Spittler faldt ham svær. Over Braunschweig, hvor han atter gæstede den gamle Abbed *Jerusalem*, gik hans Vej nordpaa. I Holsteen besøgte han sine Venner i Tremsbüttel og Eutin, og fra Kiel, hvor han saa »den kære Østersø« blinke i Maaneskinnet, sejlede han hjem til København. Han modtoges her med Glæde af sin Fader, der følte saa stor en Stolthed over Sønnens Udvikling og Lærdom, at han gjerne tilgav ham hans Mangel paa praktisk Sans og de noget forøgede Udgifter, som Rejsen af den Grund havde medført: »hvorledes skulde jeg kunne blive vred paa en saadan Søn?«³

Snart efter Hjemkomsten udkom Fritz Münters første Bog: »Om Hierarkiets Fremgang under Pave Innocenz den Tredie, ved Frederik Münter.« Kbh. 1784. Ved at udgive dette Arbejde paa Dansk havde han saa at sige bekendt sig til Danmark. Allerede den Form, han paa Bogens Titelblad havde givet sit Fornavn (*Frederik*) var betydningsfuld; den var ny og demonstrativ dansk; alle, selv danskfødte, plejede paa den Tid at skrive dette Navn Friderich, ogsaa Kongerne havde gjort det; Frederik VI var den første af dem, der skrev sig Frederik. Münters Beslutning: at udgive Bogen paa Dansk, ærgrede nogle af hans Venner ikke lidet. *Fritz Stolberg*, som synes at ville udlede den af Snobberi overfor Høegh-Guldberg, sendte ham følgende, ret nærgaaende Ord:⁴ »Ein junger Deutscher, der in Deutschland eine dänische Schrift schreibt, muss ihm [Høegh-Guldberg] ein angenehmes Phänomen seyn. Ein schnaubender Saulus, der zum Paulus wird! Ein auserwähltes Rüstzeug! Lieber Münter, wenn ich an Ihrer Stelle wäre, so

¹ Om Friederikes Bevæggrunde til Indgaaelsen af dette Ægteskab se Br. til Faderen, Göttingen, 31te Marts 1783. ² Br. til Faderen, Braunschweig, 29de September 1783.

³ Ludv. Mynster II. 20 (B. Münter til Friederike). ⁴ Fr. Stolberg til Münter, Efterskrift til Brev af 22de December 1783.

stünde mir vors Erste die weite Welt offen, von Cairo bis zu den Bleygruben in Schottland, ich behielte aber mein Vaterland, das Land meiner Väter, nicht das Land, wo mein Vater eine sehr angesehene, einträgliche Stelle bekleidet. Mit Wissenschaft und Talent, wie Sie haben, lebt man in Deutschland glücklicher mit wenigem als in Dänemark mit vielem, wo jedes Talent für eine Art Krätze gehalten wird. Ausser dem müssen Vaterland, Freiheit u. Armuth nicht nur in Gedicht heilig seyn.«

Stolbergs Insinuation var dog langt fra at være berettiget. Der havde imellem Fr. Münter og hans Fader været forhandlet om, hvem Bogen skulde tilegnes, og B. Münter havde ønsket, at Sønnen skulde tilegne den til en Minister, helst Høegh-Guldberg; men hertil var Fritz netop uvillig; han havde en vis Sky for Kabinetssekretæren, hvis »lærde Pedantismus«, som han meget træffende udtrykte sig,¹ var ham imod. Arbejdet blev da endelig tilegnet Grev Joachim Godske Moltke til Bregentved, som i 1780 var bleven Chef for det kongelige Bibliothek, og til hvem Münter følte sig staaende i Taknemmelighedsgæld.

Bogen om Hierarchiets Udvikling er et respektabelt Begynderarbejde, vidnende baade om stort Literaturkendskab og om Evne til historisk Fremstilling. Bemærkelsesværdig er Forfatterens Bestræbelse for ikke alene at dømme, men meget mere at forstaa den Tid, han skildrer: »Vi leve nu i en Tid, hvor alting foreenes til Hierarkiets Undergang. Saa viise og patriotiske disse Bestræbelser end ere, saa bør dog Retfærdigheden ikke tabes af Sigte, og Stiftelser [o: de under Innocents oprettede Munkeordener] bør ikke hades, fordi de have hjulpet Paven, og fordi deres Misbrug nu er bleven skadelig for Stat og Kirke.«²

Den korte Periode, Fritz Münter kom til at tilbringe hjemme i København imellem sin første og anden Rejse, Tiden fra November 1783 til Maj 1784, var yderst interessant og betydningsfuld for Land og Folk, og ikke mindst var de Krese, hvori han færdedes, i allerhøjeste Grad opfyldte af, hvad der forberedtes og hvad der skeete. Det var jo den Tid, da Høegh-

¹ Br. til Faderen, Braunschweig, 29de September, og Altona, 7de Oktober 1783. ² Hierarkiets Udvikling 139.

Guldbergs Magt var paa det højeste, men ogsaa den, da han vaklede og faldt. Afholdt indenfor den tydsk-danske Kulturkres havde Høegh-Guldberg og hans Kabinetsstyre aldrig været; men man havde i ham seet Bekæmperen af et endnu værre System, havde opfattet ham som et mindre Onde efter et større og ikke nægtet Mandens Principer og formentlig gode Villie en vis Agtelse. Heri skeete der dog en Forandring, da han udstedte den forøvrigt i sine Virkninger stærkt overvurderede Lov om Indfødsretten, som man i disse Krese fandt usigelig bornert. Og da han i 1780 styrtede Bernstorff, tabte man alt for ham. Dette tilgaves ikke. Den i sig selv saa brave Grev Rosencrone, spydigt kaldet »Gøglerens Neveu« (han havde det Uheld at være en Slægtning af Skuespilleren Geert Londemann) maatte, som den der overtog Bernstorffs Embede, bære sin Del af Odiet; men først og fremmest Høegh-Guldberg selv var fra nu af en undsagt Mand. En Kres af yngre Mænd (Schlanbusch, Reventlow'erne, den yngre Schimmelmann), hos hvem Tanken om Hævn for Bernstorff forenedes med Reformplaner, der gik langt ud over Høegh-Guldbergs Horizont, arbejdede planmæssigt paa hans Fald, i Forbindelse med Bernstorff og i Forstaaelse med Kronprinsen. Som Forholdene var, drejede det sig slet og ret kun om Tilrivelsen af den sindssyge Konges Underskrift. Dette lykkedes i Statsraadsmødet den 14de April 1784. Et Systemskifte af den mest gennemgribende Betydning var hermed skeet. Det Münterske Hus havde med levende Deltagelse fulgt Forberedelserne til Statskuppet; Balthasar Münter var Medvider i Planerne mod Høegh-Guldbergs Styre; den af Fr. Münter i hans Dagbog givne Beretning om Omvæltningen har derfor en ret betydelig Kildeværdi.¹

2. WIEN

Som det vil erindres, var der i 1781 bleven tildelt Fritz Münter et Rejsestipendium paa 3 × 300 Rdl; men da hans Fader havde seet sig i Stand til selv at afholde Udgifterne ved Sønnens Rejse og Ophold i Göttingen, havde han opsparet Stipendiet og rundet Summen af til 1000 Rdl., hvilket Beløb

¹ Trykt i R. Pap. III. 368 f.

yderligere ved heldige Spekulationer i Aktier var voxet til 1600 Rdl. Den 16de December 1783 indgav B. Münter paa Sønnens Vegne et Andragende til Kongen om Understøttelse til en ny og større Studierejse. Han selv mente at kunne yde de to Trediedele af Omkostningerne og haabede saa, at Fonden Ad usus publicos vilde tilskyde den sidste Trediedel. Ved kongelig Resolution af 29de December 1783 bevilgedes der ham da 1000 Rdl.¹ — paa Betingelse af »at den unge Münter først gaaer til Ragusa at opsøge og eftersee nogle der forventede Manuscripter, hvorom han fra Vores Cabinet skal faae nærmere Forholds Ordre.«²

Hermed var der peget paa et væsentligt Formaal for Rejsen, nemlig det, at Münter til Brug for A. Birchs paatænkte store Textudgave af Ny Testamente skulde undersøge og samle Haandskriftmateriale i fremmede Bibliotheker. *Andreas Birch*, som var et Par Aar ældre end Münter (f. 1758), havde, efter Studier i Göttingen under Michaëlis og Heyne, ved omfattende Rejser og Undersøgelser i europæiske Bibliotheker bragt et betydeligt Stof tilveje til en Udgave af det Ny Testaments Grundtext. Lige før sin Afgang havde Høegh-Guldberg faaet udvirket, at en saadan skulde udgives paa kongelig Bekostning som Pragtudgave, forsynet med kritisk Apparat. Ogsaa den senere Generalsuperintendent Adler og D. G. Moldenhawer havde i de nærmest foregaaende Aar foretaget Rejser og Samlinger med denne Udgave for Øje,³ og Münter skulde altsaa nu supplere disse Arbejder. Naar han fik særligt Paalæg om at undersøge og excerpere en Del Haandskrifter, som skulde findes i et Kloster i Ragusa i Dalmatien, da skyldtes dette en Meddelelse, som Birch under sin Rejse havde faaet i Venezia.⁴

Om de europæiske Forhold i de Aar, da Fritz Münter foretog sin store Studierejse (1784-87), har han mange Aar derefter, i vemodig Sammenligning med senere Tider, udtalt:⁵ »Det var en skøn Tid dengang for den

¹ Rejseudgifterne kom forøvrigt til ret betydeligt at overstige de saaledes anslaaede 3000 Rdl. Se Regnskabet i Br. fra Faderen, Kph., 10de Maj 1786. ² En saadan findes ikke i Kabinetssekretærens Kopibog i RA og er maaske paa Grund af Statsomvæltningen slet ikke bleven udfærdiget. Se forøvrigt om Sagen: Fonden Ad usus publicos I. 69 f. ³ ADA ADLER: Anf. Skr. 46 ff. ⁴ Br. til Faderen, Göttingen, 14de Juni 1784. ⁵ Selvbioogr. III.

lærde Rejsende. Dyb Fred, almindelig Bestræbelse at udbrede Cultur og Oplysning, religiøs Tolerance hørende til Dagens Tone,« — og han har dermed givet en god og træffende Charakteristik af de ydre Betingelser, der frembød sig for ham, da han drog ud. Men hertil kom de Betingelser, han selv medbragte: Grundig Fordannelse, kvik Begavelse, et altid opladt Sind, anspændt Villie til at optage og bearbejde Indtryk af den forskelligste Art. Medens han paa sin første Rejse endnu havde følt sig som Discipel, rejste han denne Gang ud som selvstændig Forsker. I Fortalen til sin Bog om Begge Sicilier gør han følgende Bemærkning om sin Maade at rejse paa og sin Rejses Maal: »Jeg har derfor stedse søgt at forbinde begge Hensigter, baade *at see Bibliotheker og at see Verden*, saa meget som skee kunde.«¹ Med dette Program drog han ud, og da hans store Rejse baade begyndtes og fuldførtes med gennemgaaende godt Helbred og med tilstrækkelige pekuniære Midler, og han næsten overalt fandt venlig og imødekommende Modtagelse, var det intet Under, at den blev i høj Grad frugtbringende og betydningsfuld.

Den 16de Maj 1784 forlod Münster København for at begive sig ud paa den lange Rejse. For dennes Vedkommende afgiver hans Dagbog den bedste Kilde; — hans Korrespondance med Faderen er nu, med hans tiltagende Modenhed og Selvstændighed, bleven noget mindre fortrolig og indgaaende end før.

I Holsteen besøgte han sine gamle Venner og dvælede nogen Tid i Kiel, ved hvis Universitet han tænkte sig mulig en Gang i Tiden at kunne blive Professor. Med Hensyn til videnskabelig Betydning taalte det naturligvis ikke Sammenligning med Georgia Augusta; derimod fandt Münster Tonen imellem Studenter og Professorer jævnere, og der var større indbyrdes Venskab mellem Studenterne, som jo næsten alle var Holstenere og altsaa meget mere ensartede end Studenterkorpset i Göttingen.² Selvfølgelig gjorde

¹ Sammenlign (blandt flere lignende) hans Udtalelse i Br. til Faderen, Gotha, 6te Juli 1784: Det er ikke alene hans Formaal med Rejsen at konferere Haandskrifter. »Ich hoffe auch aus dem lebenden Buch um mich her zu lesen.« ² Br. til Faderen, Kiel, 25de Maj 1784.

han ogsaa Ophold i Hamburg hos Klopstock, der uopfordret forelæste ham sit nye Drama Hermanns Tod, et Tegn paa, at den unge Münter stod i særlig Yndest hos ham.¹ Herfra gik Rejsen videre mod Syd til Göttingen, hvor han traf den nedenfor nærmere omtalte *Grev Tommaso Bassegli* fra Ragusa² og besøgte sine gamle Lærere, Koppe og Spittler.³ Sammen med Fr. Sneedorff, som da opholdt sig ved Göttingens Universitet, gjorde han en Rejse til Thüringen,⁴ Tonna og Gotha, hvor han som tidligere havde Adgang til Hoffet. Han havde haabet i Gotha at skulle gøre vigtige Manuskriptfund, hvilket dog blev til en Skuffelse;⁵ til Gengæld lovede han sig for den kommende Rejse meget Udbytte af de hertugelige Anbefalingskrivelser, som han herfra fik med sig. Over Eisenach drog han videre til Fulda.

Ved Fuldafloden havde Tydscklands Apostel Bonifatius' Yndlingsdiscipel Sturm i Aaret 744 grundlagt det navnkundige Kloster, som, udstyret med store Begunstigelser, gennem Aarhundrederne var vedblevet at være et Centrum for de tyske Benediktinere. 1752 var Abbediet blevet til et fyrsteligt Bispedømme; et nogenlunde stort Landomraade hørte derunder. Münter traf her et katholsk, men i frisindet Aand styret lille Samfund; Fyrstbiskoppen *Heinrich von Bibra* var som mange andre tyske Prælater paa den Tid greben af de Febronianske Ideer⁶ om Landskirkernes delvise Selvstændighed overfor Paven, han havde i sin lille Stat reformeret saavel Skolevæsenet som Geistlighedens Uddannelse. Det siden 1743 bestaaende Universitet var i en blomstrende Forfatning; det var præget af benediktinsk Lærdom og forholdsvis meget stort Frisind. Münter erholdt her paa hurtig og nem Maade den filosofiske Doktorgrad. Hermed gik det efter hans egen Beretning⁷ saaledes til: Han havde fra Göttingen medbragt Anbefalingskrivelser bl. a. til Prof. theol. primarius *Böhm*, der tillige var Universitets-

¹ Br. til Faderen, Hamburg, 1ste Juni 1784. ² Denne var ifølge Pütter II. 19 f. bleven indskrevet ved Universitetet den 20de Oktober 1783. ³ Br. til Faderen, Göttingen, 14de Juni 1784. ⁴ Sammenlign FR. SNEEDORFFS Saml. Skr. I. 20 ff. ⁵ Br. til Faderen, Stuttgart, 6te August 1784: Dass die Untersuchungen in Gotha zu Wasser wurden, ist nicht meine Schuld. ⁶ FR. NIELSEN: Pavedømmet i det nittende Hundredaar. Kbh. 1895. I. 124 ff. ⁷ Db. 16de og 17de Juli 1784, samt Br. til Faderen, Frankfurt, 23de Juli 1784.

bibliothekar, og var af ham bleven modtaget med stor Elskværdighed. En Dag, da de var sammen paa Bibliotheket, lod Münter tilfældig den Ytring falde, at han kunde have Lyst til at blive Doktor, og Pater Böhm greb strax denne Tanke med begge Hænder («ambabus») fik i al Hast gjort de fornødne Forberedelser, og uden Disputats eller nogensomhelst Prøve blev Münter allerede den følgende Dag (17de Juli) i hele Fakultetets Nærværelse promoveret til Dr. phil., — den første Protestant, som nød denne Ære ved Fuldas Universitet. Man tilbød af Hensyn til Doktorandens Konfession at udelade alt det specifik katolske af Ritualet; men da han ønskede, at alt skulde gaa som sædvanligt, udelodes kun Bekendelsen til Tridentinerkonciliet Tro. Han prydedes derpaa med Pallium, Hat og Doktorring og fik overrakt følgende Diplom:

Praenobili, clarissimo ac doctissimo Viro & Domino Friderico Christiano Carolo Henrico Munter, Philosophiae Doctori, Facultas Philosophica Fuldensis S. P.

Absolutis in celeberrimis, Hafniensi ac Georgia Augusta, quae Gottingae est, academiis philosophicarum aliarumque disciplinarum studiis, almam nostram Adolphianam singulari prorsus honore adfecisti quodque non solum eam visitare, sed etiam in ea aliquot diebus commorari nostrisque studiis quam maxime adquiescere dignatus sis, idque eo magis quo pluribus favoribus ac gratiis fruaris Augustissimi & potentissimi Daniae regis, cujus sumtibus iter litterarium instituis. Quare & votis tuis Summos Philosophiae honores in hac alma nostra universitate suscipiendi lubentissime adnuimus teque in Spectatissimo Illustrissimorum virorum ad D. D. Rectoris Cancellarii, Prorektoris, reliquorumque Professorum concessu Philosophiae doctorem creavimus. Quod praesentibus facultatis philosophicae sigillo signatis testamus.

*Fuldae 1784,
17. Julii.*

*Facultas Philosophica Almae
Adolphianae Fuldensis
Quinibertus Mihm
O. S. B.
Decani vices agens.*

Münter fremhæver overfor Faderen med stor Tilfredshed, at det hele alt i alt kun har kostet ham 5 Dukater, medens man i Kiel, hvor han ogsaa havde bragt sin Promotion paa Tale, forlangte 50 Thaler og yderligere stillede det Krav, at han skulde indsende og paa egen Bekostning lade trykke en Disputats.

Fra Fulda gik Münters Rejse til Hanau, hvor han aflagde Besøg hos *Prins Carl af Hessen*, som da midlertidigt opholdt sig her i sit Hjemland. Derfra til Frankfurt a. M. og Darmstadt og ad den skønne Bergstrasse videre sydpaa. En Skildring af denne Del af sin Rejse offentliggjorde han et Par Aar efter i det af hans tilkommende Svoger Eggers udgivne *Deutsches gemeinnütziges Magazin*,¹ til hvilket han i det hele var en flittig Bidragyder.² Den skønne Natur langs Bergstrasse betog ham stærkt; han prøvede at tegne de dejlige Landskaber med deres romantiske Bjergslotte, som han her passerede, og ønskede kun, at en virkelig Maler vilde gøre denne Rejse og med sin Kunst gengive, hvad han saa. I sin blaa Wertherfrakke vandrede han her med Ranselen paa Ryggen som ung og glad Turist, der tog Forplejning og Nattekvarter som det bedst kunde træffe sig. Bønderne, som han lejlighedsvis fulgtes med et Stykke henad Vejen, troede, at han var en Svend, der var ude »auf der Wanderschaft«, og naar de spurgte ham om hans Profession, svarede han »Murer«.

Han besøgte Heidelberg, Mannheim, Speyer og Bruchsal og havde sidstnævnte Sted Audiens hos Fyrstbiskoppen *von Limburg-Stirum*, endvidere Stuttgart og Ulm, hvor han hilste paa Modeforfatteren *Joh. Martin Miller*, der var Præst ved Domkirken, og som ved sin sentimentale Roman: *Siegwart, eine Klostersgeschichte* (1776) havde vundet et stort, om end kun kortvarigt Ry. Fra Günzburg fik han Lov til at sejle med et Donaufartøj, der førte en Transport af Rekrutter til Regensburg. Han havde fra Fyrstbiskop von Bibra i Fulda Anbefalingskrivelse med til Abbeden i det derværende Benediktinerkloster St. Emmeram, og blev desuden gæstfrit modtaget af

¹ I. Lpz. 1788. 61 ff. ² Fr. Münters Breve til Eggers, som maa have været ret talrige, findes ikke mere; i hvert Fald gemmes de ikke i det store Eggers'ske Familiearchiv, som tilhører Apotheker Fr. von Eggers i Viborg.

den danske Gesandt ved Rigsdagen, Baron *Fr. Ludv. von Eyben*. Her i Regensburg kom Münster i Berøring med en Kres (muligvis Rosenkreuzere), som gav sig af med kabbalistiske Spekulationer, og som ved Ordenes og Tallenes Magi mente at kunne skaffe sig Svar paa alle Livets Gaader. Han følte sig i høj Grad frastødt af dette ørkesløse Fantasteri, men mærkede samtidig, hvor umuligt det var at faa de Troende bort derfra.

Ogsaa fra Regensburg til Wien benyttede Münster Donauvejen; under den romantiske Sejlads, hvor han uventet fik sin gamle Lærer, Professor Heyne, til Rejsefælle, oplevede han skønne Scener af idyllisk Primitivitet, der, som han siger, hensatte ham i homeriske Stemninger. I Linz besøgte han det saakaldte »Nordisches Stift«, et Akademi til Opdragelse af Børn af katholske Forældre fra nordiske Lande, bl. a. de skandinaviske. Han havde særligt Paalæg hjemmefra om nøje at undersøge denne Anstalt, hvor man formodede, at der opdroges bortførte eller bortlokkede protestantiske Børn og derved dreves en underfundig Propaganda; imidlertid fandt han Institutionen temmelig uskadelig;¹ Undervisningen var ganske vist kun maadelig; men det var den jo i alle katholske Skoler; for Tiden var der kun 2 danske Alumner, Sønner af en katholsk Købmand Richter i Horsens.²

Den 30te August 1784 ankom Münster med Donauskibet til Kejserstaden. Wien, som ikke mere end 100 Aar tidligere havde været i den yderste Nød under Tyrkernes Belejring, var siden da blomstret op sammen med det habsburgske Kejserdømme og var nu, med sine 300,000 Indbyggere, næst efter Paris den største By paa Europas Fastland. Fritz Münster betraadte her eet af de Steder, der frembød den allergunstigste Lejlighed til at studere det 18de Aarhundredes Brydninger, til at iagttage Reformkatholicismen i dens Kamp mod Rom og mod Jesuitismens ganske vist nedkuede, men ingenlunde tilintetgjorte Indflydelse. Oplysningstidens kritiske og omvur-

¹ Se om Nordisches Stift: FR. MÜNTER: Den danske Reformationshistorie, 1802, II. 691 ff. Senere mente Münster dog, at Mistanken imod denne Anstalt vel ikke altid havde været aldeles ugrundet. *Minerva* Dec. 1804. 248 f. ² Denne drev en betydelig Forretning bl. a. med Uldtøj (se NIELS BLICHER: Topographie over Vium Præstekald. Ny Udg. ved Søren Vasegaard. Kbh. 1924. S. 114).

derende Aand havde her vundet en hengiven og højtstillet Discipel; *Joseph II* stod netop i disse Aar, efter sin nylige Thronbestigelse, midt i et systematisk og rationelt, dybt skærende Reformarbejde. Overfor Kirken havde han ved sin store Tolerancelov (1781) og ved sin Klosterlov (1782) utvetydigt vist, at han, ubunden af gamle Hensyn, vilde gaa ad nye Veje, og selv Pavens opsigtsvækkende Besøg hos ham (Pius VI i Wien 1782) havde ikke formaaet at omstemme ham; Kejseren og hans Kansler, *Fyrst von Kaunitz*, skred ubøje­ligt frem med statslige Indgreb og Sækularisationer, ja, nærede Febronianske Tanker om helt at ville selvstændiggøre den østrigske Kirke overfor Rom. Hertil kom det dog ikke; men Forholdet var i disse Aar meget spændt. Samtidig udfoldede Kejseren som bekendt en gennemgribende, noget forjaget Reformvirksomhed ogsaa paa det verdslige Omraade, dog stedse under Forvaring af sin absolute Magt. Det var den oplyste Enevælde, som Münter her fik at se i fuld Aktion.

Münters Ophold i Wien, som paa mere end een Maade blev af stor Betydning for ham, strakte sig over et Par Maaneder (indtil 20de Oktober), hvorom hans Dagbog giver indgaaende Besked. Den forbausende Adgang, som her — og andetsteds — aabnede sig for ham i højere Krese, blandt betydelige og betydende Mænd, og skaffede ham Indblik i mangt og meget, som en ganske ung, rejsende Kandidat ellers naturligvis maa staa udenfor, kan ikke forklares alene ved hans vindende Væsen og kvikke Hoved eller ved hans gode Anbefalingsskrivelser, men maa særlig skyldes hans Medlemsskab i Frimurerlogen og den dermed nær forbundne Illuminator­den. Uden at tage dette i Betragtning vil man slet ikke kunne forstaa Münters Rejsemaade eller vurdere hans Rejseudbytte, og hvis man ikke regner med de stærke Interesser, han nærede for det nævnte Ordensvæsen, og hans dybe Betagelse af Logelivet, vil man faa et meget mangelfuldt Billede af hans aandelige Liv i Rejse­aarene.

Det er derfor nødvendigt paa dette Sted at behandle disse Forhold nogenlunde udførligt. Münter var, som tidligere omtalt, bleven Frimurer i en ung Alder og medbragte paa sin Rejse blandt andet Anbefalingsskrivelser fra *Hertugen af Gotha*, Faderens gamle Logebroder, der i hvert Fald

en Tidlang var Stormester i den store tyske Landsloge, samt fra Prins Carl af Hessen, og det siger sig selv, at saadanne Anbefalingsbreve gjorde Vidundere, hvor han kom frem. I Göttingen, hvor hans højtelskede Lærer Koppe var en ledende Personlighed indenfor Illuminatordenen, er Münter sikkert bleven indlemmet ogsaa i denne.

Frimureriet¹ stammer fra England, hvor den første Storloge grundedes i London 1717. Under en fra middelalderlige Murerlaug laant Symbolik arbejdede man i Logerne i Humanismens og Deismens Aand for Tolerance, Menneskekærlighed, Oplysning og ædel Selskabelighed, og Frimureriet fik sin første og naturlige Udvikling indenfor engelsk Samfundsliv, hvor det imødekom en efter 1600ernes forbitrede religiøse og politiske Kampe opvoxet Trang til at samles paa rent menneskeligt Grundlag. Paa Fastlandet, hvortil det tidlig var bleven overført, og navnlig i Tydskland, var det imidlertid, især ved den overspændte og lettroende Friherre von Hunds Indflydelse, bleven blandet med en stor Del Sværmeri (Frimureriets Oprindelse skydes langt tilbage i Tiderne, det sættes i Forbindelse med Tempelherreordenen, den paa dette Tidspunkt ganske reducerede Stuartske Prætendent Charles Edward menes at være Ordenens hemmelighedsfulde Øverste, der spekuleres over Magi, Kabbalisme, de Vises Sten osv.). En Reaktion imod alt dette fantastiske Paahæng var imidlertid bleven indledet af Lessing, hvis Frimurerideal var et ganske verdsliggjort, og som saa Ordenens Betydning alene i dens Arbejde for Oplysning og ædel Humanitet.

Naar Münter senere² omtaler, at »Koppes og Faderens og andre værdige Mænds Vejledning bevarede ham for de Sværmerier, som dengang vare saa herskende i det tyske Frimureri«, sigter han netop til de her omtalte Udartninger. Faderen advarede ham i sine Breve indtrængende mod alt saadant, hvoraf han frygtede, at Fritz var paavirket; men denne forsikrede paa det bestemteste, at al hans Ængstelse i saa Henseende var ufornöden. Han arbejder tværtimod ivrig paa »immer mehr Herr über meine Phan-

¹ C. N. STARCKE: Frimureriet, dets Oprindelse og Udvikling. Kbh. 1911. AUGUST HORN-EFFER: Die Freimaurerei. Lpz. 1917. ² Selvbiogr. III.

tasie zu werden.«¹ Helt frigjort for Tro paa Frimurerlegenderne var han dog ikke paa det her omhandlede Tidspunkt; hans Interesse for Tempelherreordenen og delvis ogsaa for Charles Edward viser tydelig nok dette.

En særlig Gren af Frimureriet var Illuminatorordenen.² Den var stiftet den 1ste Maj 1776 af *Adam Weishaupt*. Han var født den 6te Februar 1748, gik som Barn i en Jesuitskole og fik der tidlig en livsvarig Afsky for Jesuiterne og deres Virksomhed, blev 1768 Dr. juris utriusque og 1773, kort efter Jesuiterordenens Ophævelse, Professor i Kirkeret ved Universitetet i Ingolstadt, som i omtrent 200 Aar havde været een af Jesuiternes fasteste Borge. Weishaupts Begeistring for det 18de Aarhundredes liberale Ideer og de Chikanerier, han selv personlig, vel ikke helt uden Skyld, maatte døje fra Exjesuiternes Side, bragte ham paa den Tanke at slaa sine Fjender med deres egne Vaaben, at danne en Orden, som med Benyttelse af Jesuiternes organisatoriske Teknik skulde modarbejde deres Indflydelse og opdrage en ny Slægt i Tidens ny Tanker. Gennem Selvkundskab og Menneskekundskab skulde Ordenens Adepter føres frem i Livsbeherskelse og derpaa med fuld og fælles Kraft arbejde for Menneskeslægtens Lyksalighed. Med Tidens Forkærlighed for Rangforordning og Ceremoniel var Ordenen kunstfærdigt udformet og sindrigt leddelt: I Spidsen stod Weishaupt selv som Ordensgeneral, omkring ham sad et Raad af helt indviede, Areopagiterne, under hvem de lavere Medlemmer, de saakaldte Minervaler, indtog en lydigt afventende Stilling, sysselsatte med Arbejde paa deres aandelige Uddannelse, indtil de agtedes værdige til yderligere Indvielse. Det var paalagt Minervalerne at indgive periodiske Beretninger om hverandre indbyrdes, hvilken Forholdsregel jo var laant fra Jesuiterne. Fra Frimurerordenen havde man hentet det pompøse Ceremoniel, som anvendtes ved Indvielser og Møder. Efter sin oprindelige Tanke og i sin første Form kan Ordenen altsaa kortelig karakteriseres som en Uddannelsesanstalt for Bekæmpere af den jesuitiske Aandsretning. Stifteren selv var afgørende paavirket af den fran-

¹ Br. til Faderen, Stuttgart, 6te August 1784. ² LEOPOLD ENGEL: *Geschichte des Illuminaten-Ordens*, Berlin 1906. R. LE FORESTIER: *Les Illuminés de Bavière et la Franc-Maçonnerie Allemande*, Paris 1915.

ske materialistiske Filosofi og udtalte som sin Hensigt med Ordenen: »*Mon but est faire valoir la raison*«; en Tidlang var han dog ogsaa greben af Rousseaus Tanker.

Skønt Weishaupt kort efter sin Ordens Stiftelse ogsaa blev Frimurer, var det dog først efter at han var kommen i Forbindelse med den bekendte Friherre *Adolph von Knigge* (f. 1752, d. 1796), at de to Ordener kom i nært Samarbejde. Det var Knigges Plan, at de helt skulde gaa op i hinanden. Siden sin Indvielse som Illuminat (1780) arbejdede han med stort Agitationstalent — han var ikke for ingen Ting Forfatter af Bogen »Om Omgang med Mennesker« — paa Ordenens Udbredelse, og med forbausende Hurtighed vandt han over hele Tydskland og delvis i Østrig store og indflydelsesrige Krese for den. Hertugerne Ernst af Gotha, Karl August af Weimar og Ferdinand af Braunschweig blev saaledes i disse Aar Illuminater, og med stor Sandsynlighed kan det samme siges baade om Herder og Goethe. Ogsaa for Illuminaternes indre Organisation var Knigges Virksomhed af væsentlig Betydning; under hans Paavirkning udformedes Gradsystemet: ovenpaa Minervaklassen sattes de tre Frimurergrader: Lærling — Svend — Mester, og endelig kronedes Bygningen af Mysterieklassen, de saakaldte »skotske« Højgrader. Under Forhandlingerne om denne Organisation udbrød der forøvrigt Strid imellem Weishaupt og Knigge, den sidstnævnte udtraadte 1784, kort førend Forfølgelserne mod Illuminaterne begyndte, og var fremtidig, efter hans egne Udtalelser at dømme, en bestemt Modstander af hemmelige Foreninger.¹

Selvfølgelig maatte det være Münters første Bestræbelse i Wien at faa Adgang til det store kejserlige Bibliothek. Han modtoges her med venlig Imødekommenhed, fandt snart rigeligt Stof og arbejdede under sit Ophold ret flittigt med Undersøgelse og Excerptering af Haandskrifter; saaledes afskrev han blandt andet Brudstykker af Kirkefædrene, hvilke han senere, supplerede med Fund i Venezia og Rom, udgav som »*Fragmenta Patrum Graecorum*«, en Udgave, hvoraf Stykker endnu har Betydning, og som for Datiden bragte meget nyt.

¹ KNIGGE: Om Omgang med Mennesker. Dansk Udgave ved K. L. Rahbek. Kbh. 1813. 483 ff.

Men eet af Münters første Besøg i Wien gjaldt den bekendte Naturforsker (Geolog) *Ignaz, Edler von Born*,¹ der var de stedlige Illuminaters egentlige Leder, en Mand, der tilhørte det Lessingske Humanitetsfrimureri og stod Joseph IIs Reformbestræbelser nær, en overmaade begavet og radikal Aand, Forfatter af den bidske, antiklerikale Satire »*Monachologien*« (1783), i hvilken han skildrer Munkene som en Mellemting imellem Mennesker og Aber. Han har tjent som Model for Sarastro i Mozarts Sangspil »*Zauberflöte*« (Librettoen er skrevet af Emanuel Schikaneder), der i det hele taget kan karakteriseres som baaret af Frimurerideer. I Borns Hus² og hans Loge »*Zur wahren Eintracht*« fik Münter sin stadige Gang. Begge Steder traf han den wienske Kres af Oplyste, som med Samstemning fulgte de kejserlige Bestræbelser og med tilsvarende Mistænksomhed og ikke ringe Ængstelse betragtede Exjesuiterne. Med en maaske noget overdreven Nervøsitet tiltroede man disse alle mulige djævelske Planer og mente overalt at kunne mærke Udslag af deres underjordiske Færd og lyssky Agitation. Ogsaa Münter var fuldstændig betaget af denne dybe Animositet imod Exjesuiterne, og naar han traf saadanne, eller endog ligefrem søgte deres Selskab, havde han utvivlsomt den Bagtanke psykologisk at ville studere dem og om muligt udspejle dem. Münters Kampstemning overfor Jesuiterne, der undertiden kunde give sig noget naive Udslag,³ var jo naturlig nok for en Minerval i Illuminatorordenen; men han synes forøvrigt at være bleven yderligere opildnet i den Retning af sin Fader. Ved Rejsens Begyndelse skriver han hjem til denne: »Tvivl ikke om min gode Villie til at lange Jesuiterne een ud (eins zu versetzen), hvor jeg paa nogen Maade kan,«⁴ men hans ligefrem lidenskabelige Had kunde dog senere til Tider synes Faderen for overdrevent.

¹ Se om ham og hans Kres: ROBERT KEIL: *Wiener Freunde 1784-1800*. Wien 1883. Om østrigske Personligheder henvises forøvrigt een Gang for alle til CONSTANT VON WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien 1856 ff. ² Alles was brav ist und Kopf hat, kömt in dem Hause zusammen, skriver Fritz til Friederike, Wien, 9de Oktober 1784. ³ Han forsikrer Faderen (Udateret Brev fra Venezia 1784): »dasz ich gerne mein Leben hingäbe, wenn es möglich wäre, mit meinem Tode sie ganz und gar zu vernichten.« ⁴ Br. til Faderen, Hamburg, 1ste Juni 1784.

Som de andre danske Theologer, der i de foregaaende Aar havde besøgt Wien, — Adler, Birch og Hviid — gjorde han sin Opvartning hos Erkebiskoppen, Kardinal *Migazzi*, og hos den pavelige Nuntius *Garampi*, og fandt i dem højt- og fintdannede Mænd, der viste Interesse for hans Studier og gav ham den artigste Modtagelse. Nuntius var efter Münters Mening jesuitervenlig, »ein Freund der saubern Kompagnie«;¹ hos ham traf han sammen med den berømte Astronom, Jesuiten Pater *Max Hell*, der i Aarene 1768-70, understøttet af den danske Stat, havde gjort en Rejse til Midnats-solens Land for at observere Venuspassagen den 3die Juni 1769, og som altsaa havde gammelt Bekendtskab med vort Fædreland. Han var en udpræget Fjende af Frimurerne og havde skrevet imod dem, ligesom man ogsaa mente, at en stor Del af de mod Kejseren rettede Skrifter hidrørte fra ham, eller dog blev udbredte af ham. Münter fandt ham meget usympathetisk: »Man behøver blot at se paa ham for at faa at vide, hvilken Aands Barn han er; Ordet Jesuit staar skrevet baade paa hans Pande og i hans Øjne.«² En anden Exjesuit, som Münter omgikkes meget, var den berømte Møntkender, *Joseph Eckhel*, hvis systemskabende Virksomhed og Betydning indenfor sit Fag sammenlignedes med Linnés indenfor Botaniken. Af ham modtog han Vejledning i Numismatik. Interessen for dette Fag havde Münter arvet fra sin Fader, som ejede en smuk Møntsamling; under sin Rejse fik han gunstig Lejlighed til baade at forøge sit Kendskab og selv at grundlægge en Samling paa dette specielle Omraade.

I den kejserlige Hofprædikant, Dominikaneren *Poschinger*, mødte Münter derimod en frisindet Geistlig, en Reformkatholik af Datidens Type.³ Hans Ydre mindede ham ved sin Drøjde og Djærvhed om Billeder af Luther. Men de Personligheder, der interesserede Münter mest, var dog den Kres af det datidige Wiens ypperste Mænd, som han lærte at kende igennem von Born, først og fremmest da *Joseph von Sonnenfels*, »Østrigs Lessing«. Professor i Statsvidenskab, som ved sine Skrifter søgte at berede Jordbun-

¹ Db. ² Br. til Faderen, Wien, 10de September 1784. ³ Han havde »von der ganzen Möncherey nichts als den Habit« — Br. til Faderen, Wien, 10de September 1784.

den for de kejserlige Reformer, og endvidere Digterne *Blumauer*, *Alxinger*, *Haschka* og *Gemmingen*.

Af Landsmænd traf han i Wien kun Tychsen, hvem Moldenhawer efter deres fælles Rejse til Spanien havde efterladt under triste Forhold, ja, ligefrem nødlidende.¹ Münter, som jo kendte ham fra Göttingen, maatte forstrække ham med Penge, saa han kunde komme hjem. Derimod omgikkes han nogle Svenskere, som han kom til at sætte højt, blandt andre den svenske Chargé d'affaires, senere Minister og Universitetskantsler *Lars von Engeström*² og Legationspræsterne *Süsemihl* og *Fock*, i hvis Kapel han lejlighedsvis prædikede (over Joh. 4, 19—24), en Gudstjeneste, der var velbesøgt af »Brødre« : Frimurere og Illuminater. Indholdet af Prædikenen, som er meget karakteristisk for Münters religiøse Syn i Rejseaaarene, gengiver han i et Brev til Faderen³ saaledes: »Den sande christelige Gudstjeneste er helt praktisk, helt indvævet i det borgerlige Liv, igennem dette foregaaer den egentlige Tilbedelse af Faderen i Aand og Sandhed;« — og han tilføjer: »Kætterier skal mine Tilhørere ikke faa at høre, maaske med Undtagelse af een eller to Udtalelser imod den hellige Fader Augustinus; men han har ogsaa forvoldt saa megen Ulykke her paa Jorden, at man vel nu efterhaanden kunde tænke paa at faa ham afskaffet.«

Men særlig nær blev Münter knyttet til von Borns Hjem; hvad det var for ham, kan læses paa hvert Blad af hans Dagbog, og imellem dennes tørt refererende Linier skimter man ogsaa, hvad det var, der drog ham saa stærkt dertil, nemlig den ældste Datter *Maria*, eller som hun med den voxende Fortrolighed og Kærlighed benævnes: Mimi. Skønt Münter aldrig i Dagbogen taler helt ud om dette Forhold og vel heller aldrig talte helt ud med Maria Born, er det dog tydeligt, at hans Forelskelse i hende har været baade hæftig og dyb. Maaske har den ogsaa været gengældt; men Münter har følt en vis Sky for at tage det afgørende Skridt; Religionsforskellen har

¹ ADA ADLER: Anf. Skr. 132 ff. ² Om dennes Venskab med Münter se LARS VON ENGESTRÖM: Minnen och Anteckningar utgifna af Elof Tegnér. Stockh. 1876. II. 85. 250. Interessante Tidsbilleder fra Wien findes sammesteds I. 85 ff. ³ Br. til Faderen, Wien, 17de September 1784.

sandsynligvis, trods alt hans Frisind, haft Betydning i hans Overvejelser, og Tanken om, hvorledes hans Fremtid vilde forme sig efter et Giftermaal med hende, har gjort ham usikker. Ved sin Afrejse fra Wien undgik han at tage nogen egentlig Afsked med Mimi, — hvorfor hun forøvrigt selv takkede ham, da han derved havde sparet hende for en Grædescene.¹ Noget forceret og selvoverdøvende lyder det, naar han kort efter (19de Januar 1785) fra Pisa skriver til sin Søster i Anledning af Zoegas Konversion for Maria Pietrucciolis Skyld: »For mig behøver Moder ikke at være bange. Jeg bliver saamænd ikke katholsk for en Kones Skyld.« Og han tilføjer: »Du troer formodentlig, at jeg i Wien har været alvorligt forelsket i Frøken Born; men Du troer meget forkert.« Vistnok kunde han godt lide hende og kom meget der i Huset, hvor han befandt sig vel, og han vil ikke lægge Skjul paa, at de var gode Venner; men til mere blev det heller ikke; han sagde nemlig til sig selv: »Fritz, mach keinen Narrenstreich!«

Et Aarstid senere blev Maria Born forøvrigt forlovet og derpaa gift med Grev Bassegli fra Ragusa, (som jo havde studeret i Göttingen og formodentlig er identisk med den ragusanske Greve, som dér, ifølge Fr. Sneedorffs Fortælling, oplevede et tragisk Kærlighedsæventyr),² og fulgte ham til Dalmatien,³ hvor altsaa Münter, hvis hans oprindelige Rejseplan var bleven fulgt, vilde have kunnet træffe hende. Men som det senere skal meddeles, blev Planen ændret, hvad der sikkert var Münter ganske kærkomment; det vilde have været ham pinligt at se Mimi som en andens Hustru. Han vedblev imidlertid at følge hendes Skæbne med inderlig Deltagelse, tog sig det nær, da et Rygte fortalte, at hendes Ægteskab var ulykkeligt og glædede sig meget, da det hed sig, at Rygtet var falskt.

Det viste sig dog desværre senere sandt nok; midt i 1790erne forlod Grevinde Bassegli, — der en Tidlang var Hofdame hos Dronning Marie Caroline i Napoli — sin Ægtefælle og var fra nu af i en Aarrække sporløst forsvunden.⁴ Hun havde imidlertid i Følge med en schweizisk Familie be-

¹ Maria Born til Fr. Münter, Wien, 19de Oktober 1784. ² FR. SNEEDORFFS Saml. Skr. I. 19 f. ³ Maria Born til Fr. Münter, Wien, 24de Marts 1786. ⁴ Exjesuiten Eckhel beretter (Br. til Münter, Wien, 13de Maj 1795) med en vis Skadefryd om den triste Skæbne, der

givet sig til Nordamerika, hvor hun mest opholdt sig i Philadelphia; hun grundlagde her et anseet Institut for unge Piger, færdedes i de bedste Krese og ægtede en vis Mr. Rivardi. Efter hans Død vendte hun i 1815 tilbage til Europa, viste sig paany i Wien og begyndte en langvarig og vanskelig Kamp for af sin forlængst afdøde første Mands Arvinger at faa udbetalt sin Medgift. Hendes Brevvexling med Münter optoges paa ny og vedligeholdtes lige til dennes Død.¹ Under de vanskelige Kaar, hvori hun vedblivende maatte leve, stræbte Münter igennem sine mange udenlandske Forbindelser paa flere Maader at være hende behjælpelig. Hans Trofasthed og Godhed kastede en Smule Lys over hendes glædeløse Liv. Een af de sidste Notitser, Münter gjorde i sin Almanak, var at han omkring Nytaar 1830 havde afsendt et Brev til hende, og i sit Svar herpaa (Nizza, 28de Marts 1830), som jo næppe har naaet Münter før hans Død, skriver hun bl. a.: »Es liegt so viel wahrer Trost in dem Gedanken von so einem Manne wie Sie trotz aller Entfernung und langen, langen Jahre noch nicht vergessen zu seyn, dasz es mich für alle Vernachlässigungen und Unannehmlichkeiten, die ich in meiner zurückgezogenen, beschränkten Lage so oft von alten und neuen Bekannten erprobt habe und noch immer erprobe, reichlich entschädigt.«

Münters Liv i Wien var travlt optaget: Dagen fyldtes med Arbejde i Bibliotheket og med Besøg i Museer og Samlinger, medens Aftenen var viet Logen eller Selskabslivet. Skønt hans Ophold i Staden jo var ret kortvarigt, har han dog i sin Dagbog forsøgt at give en Charakteristik af det politiske, sociale og kirkelige Liv. Han færdedes vel i Krese, der stod Kejseren nær,

har ramt det Born'ske Hus: »Das vormals so groszen Lärmen machende Haus von Born ist von der Erde hergeschwunden. Born starb. Die Gräfinn Bassegli machte sich unsichtbar, ohne dasz es hier zur Stunde noch eine Seele weis, wohin sie ver[schwunden] sey. Ihr Mann kehrte hierauf nach Ragusa z[urück]. Die zweite Tochter starb in ihrem ersten Kindbetten. Die Wittwe darbt, da ihr Mann gegen 200000 fl. Schulden zurückgelassen hat.«

¹ Om Maria Born se hendes Breve til Münter i Aarene 1815-30 samt de Oplysninger, som Münter indhentede om hende hos sine wienske Korrespondenter: Hofrath Jost von Hammer-Purgstall (Br. Wien, 17de Juni 1815 og 7de Dec. s. A.) samt Bibliothekaren Gottlieb Leon (Br. Wien, 12te April 1817): Maria Born kom, for at bruge et Frimurerudtryk, »wie das verlorene Meisterwort auf einmahl wieder zum Vorschein.«

og efter deres Anskuelse maatte beundre hans Reformer; men alligevel var Münters Følelser for ham dog ikke ublandet sympathiske, og for Kendskabet til Münter er det meget lærerigt at se, hvad det var, der stødte ham i Joseph IIs Reformgærning: det paa een Gang smaalige og koldt schematiske, — Linealvæsen og Pedanteri var altid Münter imod, — og derfor ender han trods al sin Respekt for Kejsereis Intentioner dog med at betragte ham som en Tyran (ist aber doch ein Tiran).¹ Men han maa beundre hans Begavelse: skønt han kun har faaet en tarvelig Uddannelse, er han dog i Stand til at kunne følge de forskellige Grene af Rigets Administration med Sagskundskab; han er uhyre arbejdsom og hurtig (arbeitsam ist er ungeheuer, er arbetet stehend, gehend, liegend etc. und mit unendlicher Schnelligkeit) og har Evne til ved korte, instruktive Samtaler med Kyndige at kunne bøde paa sin oprindelige Uvidenhed. Men hans Personlighed er kold, indesluttet og selvklog.²

Det religiøse Liv i Wien er, trods alt det Røre, der sees paa Overfladen, svagt og hensygnende; Münter har med den Vemod, som Protestanter saa ofte føler i katholske Lande, maattet gøre den Opdagelse, at Valget der synes alene at staa imellem Katholicisme og Vantro: »Es ist ein sonderbares Anblick, Pfafferey mit Unglauben kämpfen zu sehen. Und was wird das Ende werden, wenn es so fortgeht?«³ Hans samlede Indtryk af de kirkelige Forhold i Wien findes bedst gengivet i et Brev til Faderen,⁴ af hvilket et større Afsnit skal anføres, fordi det indirekte lærer meget om Münters daværende Standpunkt og Sympathier: Efter at have talt om den literære Strid, om Febronianismen og specielt om Borns »Monachologi« og Erkebiskoppens Forsøg paa at faa den forbudt, fortsætter han: »Saaledes larmer det her rundt om; overalt er der Strid og Tvedragt, og Gæringen vil vel vare ved, saalænge nogle Præster (Pfaffen) vedbliver at gøre Alarm, og især saalænge Erkebiskoppen, deres store Støtte (Stecken und Stab), er rask og kraftig. Men imidlertid gærer det ogsaa i al Stilhed videre i de bedste Ho-

¹ Db. ² Engeström, som stod overordentlig kritisk overfor Joseph II, mente, at hans fremherskende Egenskab og Drivkraft var Misundelse (afundsjuka). Anf. Skr. I. 93.

³ Db. ⁴ Br. til Faderen, Wien, 10de September 1784.

veder. Ganske vist hælder nu mange Barnet ud sammen med Badevandet og vil gøre Christendommen til blot naturlig Religion. Det er saa rimeligt, at den ene Yderlighed fremkalder den anden, og at man først med Tiden finder den rette Middelvej. Men naar den sande Reformation engang bryder frem i den katholske Kirke, da vil den ogsaa blive langt fuldkomnere end Luthers kunde være. I al Stilhed ruger nu de gode Hoveder over Sagen, nærer sig med vore bedste Værker, studerer vor Historie og lærer at vogte sig for Protestanternes Fejl, — og saa vil de i sin Tid paa een Gang træde aabent frem. Fyrsterne vil da reformere blot paa det politiske Omraade og ikke bekymre sig om Dogmatiken, Augustin vil ikke mere faa noget at sige, af symbolske Bøger vil der heller ikke blive lavet flere, Koncilier, Konventer, Kollokvier, Konkordieformler, Konfessioner osv. osv. falder bort, og vi vil da sikkert i den katholske Kirke finde Medbejlere, der gør Kæmpeskridt og maaske i 30 Aar kommer ligesaa vidt, som vi kom i 250 Aar. Jeg troer, kære Fader, at vi lever i Historiens vigtigste Periode siden Christi Tider; thi der er overalt i den politiske, fysiske og moralske Verden en Higen og Stræben (Drangen und Streben), som om hele den livløse og levende Natur laa i hæftig Feber og var svanger med de vældigste Revolutioner. Fra 1700-1760: hvor langsomt og sindigt gik da alle Ting! og nu fra 1760-84 kommer alt Slag i Slag, som om det hele skulde staa fuldendt og fuldbragt, naar dette Aarhundrede er til Ende.«

Münter vil og kan ikke nøjes med den naturlige Gudserkendelse, en Religion uden Aabenbaring; men paa den anden Side vilde han med Glæde se den nu vedtagne, paulinsk og augustinsk prægede Dogmatik forsvinde: det er det Indtryk, man ved Gennemlæsningen af det citerede Stykke nødvendig maa faa.

3. TOSCANA

Fra Wien fortsatte Münter sin Rejse over Steiermark, Krain, Triest og til Venezia, hvor han i en privat Samlers Bibliothek fandt en Del Stof til Byens og Italiens samt til Tridentinerkonciliet Historie og arbejdede flittigt dermed den Maanedstid, han var der (November 1784); men samtidig fandt

han dog Lejlighed til ogsaa her at stifte en Mængde Bekendtskaber, væsentlig paa Frimureriets Vegne. Herfra skulde han, efter sin først lagte Plan, være sejlet til Ragusa, men Rygtet om, at der for Tiden skulde herske en pestagtig Epidemi i Dalmatien, bragte ham til foreløbig at opsætte denne Del af sin Rejse, og da han senere i Rom hørte kyndige Mænd forsikre, at der overhovedet ingen Haandskrifter fandtes i Ragusa, opgav han den helt. Han indberettede Sagen til den danske Regering og blev af denne fritaget for Forpligtelsen til at besøge Dalmatien. I December forlod han Venezia, drog til Padova og dvælede en Ugestid ved det gamle Universitet. Han besøgte naturligvis ogsaa St. Antonius' berømte Helgenkirke Il Santo, og som typisk for hans mange forargede Beretninger om katholsk Svindel fortæller han, at Helgenens indtørrede Tunge, der opbevaredes som Relikvie og undertiden bares om i Procession, efter hvad endog en Biskop har meddelt ham, kun var Spidsen af et Aloëblad. Over Vicenza, Verona og Mantova kom han til Bologna, hvor han tilbragte Julen, og ved Nytaarstid 1785 naaede han Firenze, Hovedstaden i Storhertugdømmet Toscana. Inddraget af Kejser Karl VI som hjemfaldent Lehn efter Mediceernes Uddøen (1737) var Toscana bleven et Secundogenitur i Huset Habsburg-Lothringen og regeredes paa det her omtalte Tidspunkt af Kejser Josephs Broder *Leopold*. Som sin ældre Broder tilhørte Storhertugen de oplyste Monarchers Kres; omgivet af dygtige og resolute Raadgivere havde ogsaa han begyndt en gennemgribende Reform, der dog skred noget varsommere frem end den østrigske; Storhertugen forstod, sagdes der, bedre end Kejseren at plukke Hønen, uden at den skreg.

I Firenze traf Münster den berømte danske Botaniker *Martin Vahl*, Linnés Discipel, som ogsaa var ude paa sin store Studierejse. Han kom nu fra Nordafrika, og hvad han kunde fortælle om Ruiner og Indskrifter, som han der havde seet, indgav Münster en brændende Lyst til ogsaa at gøre Rejsen over Middelhavet, hvilket jo dog aldrig skulde lykkes for ham, ligesaa lidt som at komme til de ioniske Øer, der ogsaa stod for ham som et attraaværdigt Maal. Her i Firenze begyndte han paa Grundlag af sine Erfaringer i Tyskland og Østrig at skrive et Par for Eggers' Magazin bestemte

Afhandlinger om den katholske Reformation: »Bemerkungen über die izige Verfassung der katholischen Kirche in den südlichen Theilen Deutschlands«, og »Über den Zustand der katholischen Kirche in den österreichischen deutschen Erblanden«.¹

Hovedtankerne heri er følgende: Efter at Reaktionen mod den protestantiske Reformation har udraset, synes der i vore Dage indenfor den katholske Kirke at skulle foregaa en ny Reformation. Den er bleven forberedt ved Kendskabet til den protestantiske Videnskab, ved de Febronianske Ideer om Landskirkernes delvise Uafhængighed af Rom og ved Jesuiternes Fald, — og den bliver fremmet dels af Fyrsterne og dels af Videnskabsmænd og Digtere.

Fyrsterne har klart indseet den politiske Fordel, de kan vinde ved at formindske Klostrenes og Munkenes Antal, men derimod skaffe Geistligheden en bedre Uddannelse. Dette sidste er paabegyndt ved Oprettelsen af Læreanstalter, hvor Studierne drives efter protestantisk Mønster og tidt med Benyttelse af protestantiske literære Hjælpemidler. Man har dernæst søgt at paavirke Befolkningen ved at skyde Prædikenen mere i Forgrunden, forøge Modersmaalets Brug ved Gudstjenesten og fremme Bibelens Udbredelse. Videnskabsmænd og Digtere har virket i samme Retning, Febronius ved sine kirkeretlige Undersøgelser, Blumauer og andre Digtere ved bidende Satirer. Læsning af den franske antiklerikale Literatur tillades, og den bliver nu udbredt overalt.

Dog med alt dette berøres det Indre ikke; Dogmerne bestaar fremdeles; hele Reformvirksomheden er altsaa nærmest kun en symptomatisk Behandling af Sygdommen, ikke rettet mod Ondets Rod. En virkelig Ændring i Befolkningens Tænkemaade vil kræve lang Tid og kan først komme, efterhaanden som den reformerede Undervisning faar formet en ny opvoxende Slægt. »In das Innere ist man noch nicht vorgedrungen. Man schafft Mißbräuche ab und läst die Grundsätze, die sie erzeugten, und unter veränderten Umständen wieder erzeugen können, stehen.«²

¹ I og II Bind af det nævnte Tidsskrift. ² Eggers' Magazin II. 1. 16.

Münter synes altsaa her at se betydelig mere pessimistisk paa Fremtidsudsigterne end i sit ovenfor citerede Brev fra Wien.

Hans første Gang i Firenze var til Bibliotheket Laurenziana, hvor han paa sædvanlig Vis foretog sine Undersøgelser og arbejdede med Afskrivning. I sin Fritid tog han livlig Del i det højere italienske Selskabsliv, idet han nemlig havde været saa heldig at blive indført i den interessante Digterinde *Mme Corillas* Hus, hvor han under sit Ophold i Firenze var en hyppig Gæst. I Januar gjorde han fra Firenze Udflugter til Pisa, Livorno og Pistoia; det førstnævnte Sted besøgte han Grev Hohenwart og i Pistoia Biskop Ricci.

Grev *Sigismund von Hohenwart*, der var Hovmester for Storhertugens Sønner, tilhørte en gammel østrigsk Adelslægt og var tidligere Jesuit. Som saadan har han dog næppe været synderlig nidkær, tværtimod stod han de frisindede Krese i Wien meget nær, var Frimurer og en Ven af Born; det var igennem denne, at Münter havde opnaaet Forbindelse med ham. Han blev forøvrigt nogle Aar senere Biskop i Triest og døde 1820, 90 Aar gammel, som Fyrst-Erkebiskop af Wien. I sin Brevvexling med Münter mindedes den gamle Prælat saa sent som i 1813 i rørende Ord deres fælles Minder fra Toscana.

Scipione de' Ricci, »den ædle Biskop af Pistoia« som Münter kalder ham,² var Storhertug Leopolds fornemste kirkelige Raadgiver. Han var udgaet af en højadelig toscansk Familie og var Fætter til den sidste Jesuitergeneral Lorenzo de' Ricci, men langt fra nogen Aandsfrænde af ham. 1780 var Scipione bleven Biskop af Pistoia og Prato. Det var en kølig, klar, forstandig Aand, med stærk Villie opsat paa at rydde op og rense ud i den katolske Kirkes store Pulterkammer, men samtidig ret konservativ i det egentlig dogmatiske og i moralsk Henseende puritansk stræng. Han ivrede mod den mærkværdige Jesu-Hjærte-Dyrkelse, Jesuiternes Yndlingskultus, og betonede som Modvægt dertil det menneskelige hos Jesus. Af den Grund var han bleven stævnet til Rom for at staa til Regnskab; men Storhertugen havde forbudt ham at efterkomme Stævningen. Skønt han nylig var bleven

¹ FR. NIELSEN: Pavedømmet I. 143 ff. Om hans Reformers se udførligere i: Begge Sicilier II. 373 ff. ² Selvbiogr. III.

Biskop, havde han allerede gennemført store Reformere i sit Stift, ophævet 14 af de 18 Klostre, der tidligere fandtes, simplificeret Gudstjenesten, ryddet op iblandt Relikvierne og ladet de notorisk falske nedgrave samt oprettet et Akademi (Leopoldina) til Uddannelse af Præster. Overfor Münter beklagede han sig over de Hindringer, som navnlig Tiggermunkene lagde hans Foretagender i Vejen; men da Storhertugen støttede ham, gik han selvfølgelig ufortrøden videre. Han forærede Münter sin Katechismus i 3 Bind, som denne kiggede noget i paa Hjemrejsen. Den behagede ham dog ikke rigtig, »so aufgeklärt der Bischof auch im Punkte von Rom redet, so eifrig katholisch ist er in doctrina de ecclesia und de sacramentis.«¹ Heller ikke hans Moralthologi tiltalte Münter, han fandt den altfor »portroyalistisk« : jansenistisk;² — men trods alt var han dog opfyldt af den største Beundring for Manden og hans Værk.

En Personlighed som Ricci, saa afgjort i sine Meninger og saa energisk i sin Handlen, maatte selvfølgelig støde mange fra sig. Münter hørte i Firenze kun faa, der talte godt om ham; han var jo Jesuiternes Dødsfjende, og disse havde et stort Parti for sig i Toscana. Saavel Hohenwart, der berømmede hans store Egenskaber,³ som Münter selv maatte ogsaa tilstaa, at en noget større Forsigtighed fra Riccis Side havde været heldig. Naar Münter udtaler,⁴ at han mindede ham om Herder, sigter han dog formodentlig kun til det Ydre;⁵ i selve Væsenet var den tidløst rationelle, kølige Italiener ved en Afgrund skilt fra den følelsesfulde, historisk forstaaende Tydsker, Romantikens Banebryder. Hans Gærnings Fejltagelse — men en ædel Fejltagelse — kunde Münter efter sin Tids Forudsætninger ikke fuldt ud erkende, medens vi efter vore strax seer den: det var jo den, at han ikke forstod Befolkningens Barnlighed eller Barnagtighed, men i bedste Mening vilde tage alt det fra den, uden hvilket dens Religiøsitet ikke kunde leve, dens Overtro og Symboler, dens Relikvier, eller rettere Fetischer, og deslige.

¹ Db. ² I Mellemværendet mellem Jesuiter og Jansenister (in der Lehre de gratia) holdt Münter med de førstnævnte; han var Semipelagianer (Br. til Faderen, Rom, 5te Marts 1785). ³ Hohenwart til Münter, Pisa, 23de Februar 1785. ⁴ Db. ⁵ Hvad ogsaa fremgaaer af Br. til Faderen, 4de Februar 1785.

Han faldt, ligesom Joseph II og saa mange andre Reformatorer, som et Offer for sit dristige Forsøg paa at gøre Menneskene klogere og lykkeligere imod deres Villie.

Riccis Reformprogram blev et Aarstid senere (1786) fremlagt og billiget paa et Stiftsmøde i Pistoia, men fandt ikke Tilslutning i det øvrige Land, og han selv kunde kun hævde sig, saalænge han støttedes af Storhertug Leopold; da denne forlod Italien for at efterfølge sin Broder paa Kejsers-thronen (1790), var Riccis Tid omme, den ny Regering lod ham falde, Pistoiamødets Bestemmelser fordømtes, han maatte forlade sit Bispesæde (1791) og trække sig tilbage til en landlig Ensomhed, hvorfra han som Tilskuer betragtede de store Omvæltninger, som den nærmeste Fremtid bragte over hans Land. Han døde 1810 efter ved en læmpelig Tilbagekaldelse at være kommen paa Fredsfod med Romerkirken.

Karnevalstiden 1785 tilbragte Münter i Firenze, noget misfornøjet over intet at kunne faa bestilt, da alle Bibliotheker og Samlinger jo holdtes lukkede. Han synes dog at have moret sig ganske godt, kom meget til Digterinden Mme Corillas Soiréer, dansede, gik i Theatret og saa paa Maskeraderne i Uffizierne.

Midt i Februar rejste han fra Firenze til Siena, hvor en Anbefalings-skrivelse fra Ricci skaffede ham Adgang til Universitetets Rektor *Savini*. Han var en Reformkatholik ligesom Biskoppen af Pistoia, men — hvad Münter med Bedrøvelse mærkede — derfor ligesaa lidt som Ricci paa Vej til Protestantismen. Rejsen gik fra Siena videre mod Syd, og den 26de Februar 1785 rullede hans Vogn over Ponte Molle og gennem Porta del Popolo ind i Rom.

4. ROM OG BEGGE SICILIER

Clemens XIV (Ganganelli), som i 1773 havde befalet Jesuiterordenens Ophævelse, var kort efter (1774) afgaaet ved Døden, efter manges Mening forgivet af hævnerrige Jesuiter; endnu da Münter var i Rom, gik der adskillige Rygter om denne Sag. Efter ham havde *Pius VI* (Braschi) bestegget Pavethronen. Uden ligefrem at turde omstyrte sin Forgængers Bestemmel-

ser søgte han dog i al Stilhed at forberede en Reaktion. Men udenfor det rent kirkelige følte han sig paa mange Maader i Pagt med sin Tid og kunde ved sin Interesse for Kunst og tekniske Fremskridt minde noget om Renaissancetidens store Paver. Han fuldførte den under hans Forgænger grundlagte vatikanske Antiksamling, som efter dem begge fik Navnet Museo Pio-Clementino, og netop i hans Pavetid (1775-99) begyndte Rom at antage det særegne Præg, som Staden siden under alle Omskiftelser har beholdt: at være det internationale Samlingssted for Kunstnere og Archæologer.¹

Münters første Besøg i Rom gjaldt *Georg Zoega*, som anviste ham det Logi, han efter Anmodning havde lejet til ham. Siden de traf hinanden i Göttingen, var Zoega traadt over til Romerkirken, et Skridt, som Münter ganske vist misbilligede, men som han dog, da det jo ikke kunde gøres om, saa paa med stor Tolerance:

»Det er ganske vist en Dumhed, Zoega har gjort; men den kan jo nu ikke gøres om, — forøvrigt kan han da ogsaa, selv om han troer, at Paven er den første Biskop i Christenheden, alligevel være en brav Mand. Historien har tilstrækkelig vist, ved hvilke Midler denne eller hin Læresætning er bleven den sejrende. Religion og Theologi er himmelvidt forskellige Ting, og to Mennesker kan umulig tænke fuldkommen eens om samme Sag.«²

¹ I BOBÉ: Fr. Br. Anden Bog findes en udførlig Skildring af det daværende Rom. * Br. til Brun og Friederike, Romæ, III Nonas Mart. MDCCLXXXV. — Stedet, som er meget karakteristisk for Münter, lyder i sin Helhed som følger: Es ist ein dummer Streich, den er gemacht hat, die Sache ist aber nun einmal geschehen, und ich weisz nicht, wie dem zu helfen ist; denn wieder luthrisch werden musz er nun nicht, ist er einmal katholisch, so musz ers nun auch von Herzen werden; kann immer glauben, dasz der Pabst der erste Bischof in der Christenheit ist und dabey ein braver Mann seyn. Ich bin ein groszer Feind von Religionsveränderungen, so wohl auf der einen als auf der andern Seite, weil sie fast nie aus Überzeugung geschehen, und weil es eines Mannes unwürdig ist mit ernsthaften Dingen zu spielen. Aber ich bin auch ein eben so groszer Feind von Religionsdisputen und dergleichen, weil ein groszer Theil Wortstreit, ein anderer scholastische Kleinigkeiten enthält, und weil die Geschichte mir die Augen aufgethan hat, was für Werkzeuge bey allem dem Gezänk gewirkt haben, dasz diese oder jene Lehre gesiegt hat. Religion und Theologie sind himmelweit von einander, und es ist unmöglich, dasz zwey Köpfe über eine Sache vollkommen gleich denken können.

Forøvrigt opsøgte Münster strax efter sin Ankomst til Rom Monsignore Borgia, den bekendte Beskytter af nordiske Videnskabsmænd og Kunstnere. *Stephano Borgia*, som tilhørte den i Pavedømmets Historie saa velkendte, oprindelig spanske Slægt, var født 1731 og kom tidlig ind i høje kirkelige Embedsstillinger. Paa det her omtalte Tidspunkt var han (1780-88) Sekretær ved Congregatio de propaganda fide, den katholske Kirkes Missionsdepartement; 1789 fik han Kardinalhatten og døde 1804 i Frankrig, hvorhen han havde fulgt Pave Pius VII til Napoleons Kroningshøjtidelighed. Han var en ivrig Archæolog, dog mere Samler og Mæcenas end just produktiv Videnskabsmand, og havde betydelig udvidet et af hans Farbroder grundlagt Museum i deres Fødeby, Velletri, hvilket rummede dels Antiker og dels en broget Samling af ethnografiske Sager, hjembragte fra Missionsmarkerne og forærede til Borgia af Propagandaens Udsendinge. Med Forkærlighed tog han sig i en lang Aarrække af de danske i Rom, viste dem en udstrakt Gæstfrihed og følte sig som deres særlige Patron, et Forhold, der paa den smukkeste Maade blev anerkendt og paaskønnet af Danmark, som senere, paa et Tidspunkt, da Revolutionen og Krigsforholdene havde berøvet Borgia alle hans Ejendomme og Indtægter, støttede ham med en aarlig Pension af 800 Rdl.¹ Münster satte ham efter hans Død et smukt Minde ved en Nekrolog i »Minerva«.²

Stephano Borgia modtog Münster med sædvanlig Venlighed;³ denne kunde dog nok mærke, at hans Besøg hos Ricci, hvorom Rygtet var naaet til Rom, havde nedsat ham noget i Monsignorens Agtelse,⁴ han vilde i Begyndelsen gjerne raillere lidt derover. Senere fortog denne lette Misstem-

¹ Dette skyldtes bl. a. Zoegas og Münsters Bestræbelser; se WELCKER: Zoegas Leben II. 202 ff. I Juni 1798 satte Münster ogsaa en privat Indsamling i Gang for at hjælpe Borgia i en øjeblikkelig Nød. Den indbragte, hans eget Bidrag iberegnet, 270 Rdl. (XII). ² Minerva December 1804. 277 ff. I samme Hæfte findes et latinsk Mindedigt af P. O. Brøndsted. I Minervas Februarhæfte 1805 har ligeledes Professor N. Schow, der ogsaa var een af Borgias Protegéer, skrevet en Nekrolog, et Foredrag holdt i Det kgl. Videnskabernes Selskab 1ste Febr. 1805. ³ Borgia hat mich mit offenen Armen empfangen, kriegte mich gleich bey den Ohren und küszte mich. Br. til Friederike, strax efter Ankomsten til Rom 26de Februar 1785; men udateret. ⁴ Br. til Faderen 5te og 19de Marts 1785.

ning sig aldeles, ja, Borgia tog endog lejlighedsvis Münter i Forsvar, naar andre vilde lade ham høre ilde for hans liberale Sympathier.

Borgia lagde strax Beslag paa Münter, hvem han opfordrede til at sætte sig ind i det koptiske Sprog; Meningen hermed var, at han skulde forfatte Katalog over Monsignores koptiske Fragmenter af Gl. Testamente. Han var ikke fri for at være lidt fordringsfuld overfor sine Protegéer; Münter fortæller meget morsomt, at Borgia ikke godt taalte, at han beskæftigede sig med andet end det Koptiske, og at han, hver Gang Münter talte om sine egne Interesser, raabte med høj, forskrækket Stemme: »Copto, Copto, Munter mio!«¹ Han havde forøvrigt ogsaa den Tanke at ville sende Münter til Ægypten for at samle Oldsager og tilbød at afholde alle Udgifter derved, — en Plan, som dog ikke blev virkeliggjort. Det var altsaa ikke Zoega, som førte Münter ind paa de koptiske Studier, hvilket undertiden er bleven paa-staaet;² først senere begyndte Zoega selv at lære Koptisk. Münter fik ingen Vejledning i dette vanskelige Sprog, men maatte trænge ind i det ved Selvstudium, et besværligt Arbejde, der krævede stor Flid, og til hvilket bestemte daglige Timer blev anvendte. Hvad der drev ham frem, var ikke blot Ønsket om at behage Borgia, men ogsaa en videnskabelig Ærgerrighed efter at være een af de faa, der var hjemme paa dette afsides og vanskelige Omraade, og endelig det Haab, han nærede om under disse Sprogstudier mulig at finde Fragmenter til Gnosticisms Historie,³ hvilken, som allerede berørt under Göttinger-Opholdet, af frimureriske Grunde havde vakt hans Interesse.⁴

Fra Hertugen i Gotha havde Münter et Anbefalingsbrev med til Hofraad *Reiffenstein*, Winckelmanns Discipel, der nød Ry som Datidens fineste Kender og Foreviser af Roms Oldsager og Kunstskatte (»der Grosscicerone«); han fik dog ikke meget med denne at gøre og kunde jo forøvrigt

¹ Br. til Faderen 30te Marts 1785. ² BOBÉ: Fr. Br. 81. ³ Br. til Faderen, Rom, 19de Marts 1785. ⁴ Han førtes ogsaa herigennem ind paa Spekulationer over Hieroglyferne, hvorved han udkaster den Tanke, at disse ikke, som man da almindelig mente, var symboliske Tegn, men derimod en Skrift i Lighed med den chinesiske (Br. til Faderen, 19de Marts 1785). Først langt senere, men dog i Münters Levetid (1822), lykkedes det Champollion (le jeune) at tyde Hieroglyferne, — efter at meget nyt Materiale var fremdraget.

heller ikke faa nogen bedre Vejleder paa disse Omraader end Zoega, til hvem han mere og mere følte sig knyttet i Interessesfællesskab og i Venskab. En anden Landsmand, han sluttede sig til i Rom, var Historiemaleren *Joh. Herman Cabott*; de havde fælles Lejlighed i Nærheden af Corso, men var ellers bundforskellige; Cabott var uden synderlig Dannelse, men en let-sindig og glad Kunstnernatur, som maaske netop derfor modsætningsvis tiltalte Münter.¹ Forøvrigt formede hans Liv sig her omtrent som i Wien; Dagene gik med flittig Benyttelse af Bibliothekerne. Med Hensyn til det vigtigste af disse, det vatikanske, havde han dog den Skuffelse, at der formentes ham Adgang; de Danske, som tidligere havde besøgt det, Adler og Birch, havde, som det lod til, stødt Autoriteterne ved taktløse Udtalelser, og nu mødte Münter, alene fordi han var dansk Videnskabsmand, en Uvillie hos dem, som end ikke Borgia formaaede at overvinde. Derimod gjorde han, kort efter sin Ankomst, paa Bibliotheket i Palazzo Corsini, et vigtigt Fund, idet han nemlig opdagede Tempelherrernes Ordensregel, som var kommen hertil fra det pavelige Archiv i Avignon.² Ved den pavelige Archivar Marinis Imødekommenhed fik han desuden Lejlighed til at gøre Excerpter af den mod Tempelherrerne førte Proces. Alt dette havde jo ikke alene en almindelig historisk Interesse, men var for Münter, af Hensyn til de ovenfor omtalte Frimurerlegender, af særlig dyb Betydning.

I Borgias Hus mødte Münter under hele sit Roma-Ophold den mest ubegrænsede Gæstfrihed, en Plads ved hans Bord stod ham altid aaben; men forøvrigt fandt han tillige Indgang i de fornemste, baade socialt og aandeligt højtstaaende Krese, han færdedes saavel i Aristokratiets Saloner, f. Ex. hos Fyrsterne Chigi og Rezzonico, som i Kunstnernes Huse hos Malerne Tischbein, Hackert, Angelica Kauffmann og Billedhuggeren Trippel.

Han overværede Paaskens pragtfuldt fejrede Højtid, med den pavelige Messe og den æventyrlig skønne Illumination af Peterskirkenes Kuppel, i Sommerens Løb gjorde han adskillige Udflugter i Byens Omegn, og den

¹ I dennes Stambog skrev han den 21de December 1786: Piger og Vin bær største Priis — Elsker og Drikker wexels Wiis — saa bliver wor Arbeid til Løjer. ² Db. og Br. til Faderen, Rom, 5te Marts 1785.

24de August 1785 tiltraadte han Rejsen til Napoli. Over Albano drog han først til Velletri, hvor han besøgte Borgias Museum, blandt andet for at ordne en derværende Medaillesamling. Her stødte hans ret talrige Rejse-selskab til ham, og sammen med dette fortsatte han Rejsen. Den offentlige Sikkerhed i det sydlige Italien var paa den Tid saa ringe, at man almindelig foretrak at rejse mange i Følge. Vejen gik nu gennem Sumpegnene til Terracina, hvor Grænsen mellem Kirkestaten og Begge Sicilier overskredes, og videre over Fondi, Sezza og Capua til Napoli, som naaedes den 1ste September.

Ogsaa til Kongeriget Napoli eller Begge Sicilier strakte Østrigs eller Huset Habsburgs Indflydelse sig. Dronningen her, *Marie Caroline*, var nemlig en Søster til Joseph II og Storhertug Leopold og øvede en albestemmende Indflydelse paa sin Ægtefælle, Kong *Ferdinand IV*. Denne egentlig ikke ubegavede, men ganske ligegyldige Fyrste var en Søn af den fortræffelige spanske Konge Karl III, men var bleven mærkelig forsømt i Ungdommen og interesserede sig som voxen kun for Jagt og Fiskeri; den egentlige Magt var derfor i Hænderne paa den villiestærke Dronning, som ved Hjælp af Ministrene Sambucca og Acton arbejdede paa Landets Rejsning i lignende Aand som hendes Brødre. Personlig omgav hun sig helt med Tydskere; med hendes Skriftefader og Almisseuddeler, Biskoppen af Tiene *Anton Gürtler*, og med Prinsernes Lærere, Brødrene *Haus*, kom Münter i nær Forbindelse.

Strax efter sin Ankomst opsøgte han de napolitanske Frimurere, som tjenstvilligt skaffede ham Adgang overalt, hvor han ønskede at komme. Han besaa mange Bibliotheker og Samlinger, men fandt allevegne baade Uorden og Uvidenhed. Fra sin Bolig, alla Chiaja, havde han Udsigt over hele Napolis Herlighed, og han gjorde desuden Udflugter i den vidunderlige Omegn, til Vesuv, til Udgravningerne i Herculaneum og til Lago d'Agnano med den saakaldte Hundegrotte. Med protestantisk Skepsis overværede han Forvandlingen af San Gennaros (Januarius') Blod; hele Forestillingen vakte hans levende Harme: »Das ganze ist eine chemische Composition« »Schande für die Pfaffen, die solche Dummheiten auf-

kommen lassen!«¹ Det stod ham imidlertid ganske klart, at den hellige Januarius betød mere i Napoli end Christus selv.

Af Personligheder, han lærte at kende under dette Napoli-Ophold, fremhæver Münter særlig den lærde og frisindede kgl. Bibliothekar Don *Pasquale Baffi*, der tilhørte en albanesisk Koloni, som efter Konstantinopels Fald 1453 var flyttet over til Italien og endnu hævdede sig der med Bevarelse af sin orthodoxe Religion, dog i Union med Rom. Endvidere Abbed *Caracciolo*, der som Hoffets Konsulent i geistlige Sager udrettede meget godt for Frisindets Sag, men som Frimurer var stadig mistænkt og kun holdtes oppe ved Dronningens Protektion. Biskop Gürtler, af hvem han i Begyndelsen havde faaet et meget gunstigt Indtryk, kom Münter efterhaanden til at foragte; han stod efter hans Mening i Exjesuiternes Sold og var en stor Hykler, der gik helt op i sin Forfængelighed.² Universitetskresene i Napoli stod overordentlig lavt, og Forholdene i Riget syntes ham i det hele taget daarlige. Befolkningen var yderst lavtstaaende, uvorn og støjende, barnlig i slet Forstand.

Den 24de Oktober indskibede Münter sig i Napolis Havn for at sejle til Sicilien og naaede 5 Dage senere, efter en noget stormfuld Overrejse, til Palermo, hvor han strax satte sig i Forbindelse med de stedlige Frimurere; een af disse, Hertug *di Sperlinga*, indbød ham til at være sin Gæst under Opholdet der. I det hele bevægede han sig i Palermo i højaristokratiske Omgivelser, imellem den stedlige Adel, der var rigeligt udstyret med Hertug- og Prinse-Titeler; men som forøvrigt ikke særlig tiltalte ham, da de ikke var meget værd i kulturel Henseende; kun hos Prins *Torremuzza*, en fremragende Møntkender, fandtes der nogen videnskabelig Interesse. Udenfor disse adelige Krese traf han derimod i den kgl. Bibliothekar Pater *Sterzinger* en lærd Mand, som han kom til at sætte højt. Han viste ham Inkvisitionens tidligere Lokaler og Fængsler,³ som Münter ikke besaa uden dyb Bevægelse; selve denne Institution var nu selvfølgelig ophævet.

¹ Db. 20de September 1785. ² I Br. til Faderen, Napoli, 14de Marts 1786 meddeler Münter et Exempel paa hans store Overtroiskhed (ikke 13 til Bords). ³ Db. og Br. til Faderen, Palermo, 8de November 1785.

I Selskab med en nordamerikansk Officer, *Mr. Gibbs*,¹ rejste han derpaa i Slutningen af November fra Palermo rundt om Siciliens Vestkyst og langs Syd- og Østkysten til Syrakus og Catania. Ankomsten til Mazzara paa Øens sydvestlige Side følte han sig paa sin Rejses yderste Punkt. Han maatte her »sætte Grænser for sin Rejse«,² hvor gjerne han end vilde have gjort den forholdsvis korte Overfart til Afrika. Med længselsfulde Blikke saa han ud over Havet mod det Land, hvis Historie han senere skulde bidrage saa meget til at oplyse ved sine Skrifter, men som han aldrig skulde naa at betræde. Ogsaa en Rejse til Malta maatte han opgive, skønt han havde lejet en Felukke dertil i Terranuova: Sciroccoen forhindrede Sejladsen derover.

Paa Sicilien var det fortrinsvis Archæologien, som optog Münter; navnlig viede han Syrakus og Omegn stor Opmærksomhed, vejledet af Malteser-ridderen *Landolina*, som var Tilsynsmand over denne Byes Oldsager og Ruiner, og som senere sejlede sammen med ham til Catania. Her tilbragte han Julen og Nytaaret, og han sluttede Aaret 1785 med i sin Dagbog at skrive: »So ist auch diess Jahr geendet. Ich habe in ihm Florenz, Pisa, Livorno, Siena, Rom u. die umherliegenden Gegenden, Neapel u. den grössten Theil Siciliens gesehen, u. ausser meinem Tagebuch, meinen Briefen u. Münzen eine gute Sammlung von Nachrichten u. Manuskripte, meine vielen interessanten Bekanntschaften ungerechnet, gemacht, so dass ich freudig hoffen darf, diess Jahr meines Lebens nicht unnütze verlebt zu haben.« I Catania var Münter i 14 Dage Gæst hos den sicilianske Patriot, Rigmand og Archæolog, Prins *Biscari*, som sammen med sin Søn, Monsignor *Paterno Castella*, viste ham alt seværdigt der i Byen. Prinsen, som forøvrigt døde faa Maaneder efter, havde oprettet et stort Museum paa sin Ejendom i Catania; han var dog efter Münters Mening betydeligere som Samler end just som selvstændig Videnskabsmand.

Universitetet i Catania fandt Münter ledet efter liberale Grundsætninger: »Det er en Glæde for en protestantisk Theolog at se, hvorledes vore Tidens

¹ Endnu saa sent som i 1829 sendte Münter Hilsener til denne, som da var Guvernør i Newport, U. S. A. (Pedersen til Münter, Philadelphia, 29de Oktober 1829). ² Fr. MÜNTER: Begge Sicilier (citeret her B. Sic.) I. 355.

og vore Mænds Oplysning efterhaanden udbreder sig indtil det katholske Europas længst bortliggende Egne, at se, hvorledes Mænd, der ere opdragne under Inquisitionens Scepter, dog ere komne paa Spor af Sandhed, og hvorledes denne selv alt har vundet saameget, at man, uagtet Roms Index, tør læse kietterske Skrifter, og endog offentlig anbefale dem Ungdommen til ydermere Studium.«¹ Fra Catania besteg Münter, sammen med sin Rejsesælle Mr. Gibbs, Vulkanen Ætna; dog naaede de, paa Grund af ugunstigt Vejr, ikke saa højt op, som de havde ønsket. Den 6te Januar 1786 forlod han til Hest Catania og red over Taormina til Messina, som paa den Tid endnu laa i Ruiner efter Jordskælvet 1783.² Han blev her i nogen Tid, gjorde en Afstikker over til de ligeledes jordskælvhærgede Egne i Calabrien og begav sig saa ad Søvejen tilbage til Napoli.

Sin Rejse til Sicilien betragtede Münter som »eine fehlgeschlagene Entreprise«;³ nogen Nytte havde han ikke haft af den, udover det, at han med egne Øjne havde seet, hvorledes selv det bedste og herligste Land kan blive ødelagt og skamskændet af en elendig Regering. Saaledes skrev han i øjeblikkeligt Mismod i sin Dagbog; hans udmærkede Bog »Begge Sicilier« viser dog, at han havde forstaaet at samle et ikke ringe Udbytte ogsaa paa denne Del af sin Rejse.

Münters andet Ophold i Napoli, som varede fra omkring 1ste Marts til 9de April, blev ganske anderledes tilfredsstillende for ham end det første, og dette skyldtes de nye, interessante Bekendtskaber, han gjorde,⁴ navnlig med den berømte Jurist og Filosof, *Gaetano Filangieri*, hvem han besøgte i hans Hjem i La Cava, imellem Napoli og Salerno. Han tilhørte een af Napolis fornemste Slægter, nød som Retslærd stor Anseelse og erhvervede ved sit Skrift »La scienza della legislazione« et europæisk Navn. Han var personlig en dybt religiøs Mand, men udpræget antiklerikal. Et Par Aar efter Münters Besøg (1788) døde han i sin bedste Alder; ogsaa dette Dødsfald paadrog Exjesuiterne Mistanke for, at de ved Gift havde skilt sig af

¹ B. Sic. II. 108 f. ² Omtalt af ST. ST. BLICHER i hans Novelle »Kjærlighed i Syden«.

³ Db. ⁴ »Zulezt als ich in den Zirkel hineingekommen war, in dem ich gehörte, war ich sehr gern dort« (Db.).

med denne deres begavede og bitre Modstander, hvem de hadede og med Rette frygtede.¹ En anden Ven vandt Münter i Filangieris Meningsfælle, Don *Donato Tommasi*,² dengang Advokat, senere napolitansk Statsminister og Rigskansler.

Blandt de mange Huse, hvor Münter aflagde Visit, kan endelig ogsaa nævnes den engelske Gesandts. Denne, Sir *William Hamilton*, var en i Udgravningerne meget interesseret Archæolog og Samler; men er dog navnlig bleven bekendt ved sin Elskerinde og senere Hustru, Lady Emma Hamilton,³ der traadte i et intimt Forhold til Nelson og som Dronning Carolines Veninde kom til at spille en ikke ubetydelig Rolle i Napolis Historie.

Den 12te April var Münter igen i Rom, hvor han for anden Gang holdt Paaske og paany optog sine vante Beskæftigelser: Arbejdet paa Katalogiseringen af Borgias koptiske Sager, hvoraf han efter møjsommeligt Slid i Sommerens Løb udsendte en lille Prøve i Trykken,⁴ og dernæst Undersøgelser i Bibliotheca Angelica af Bibeltekster og Kirkefædre. Nye Fund gjorde han i Collegium Romanum, hvor han fandt Aleanders Indberetning til Pave Leo X fra Rigsdagen i Worms samt andre Bidrag til Reformationens Historie (noget af det første, han udgav efter sin Hjemkomst), og i Chigis Bibliothek, hvor han samlede en Del Oplysninger om den westfalske Fredskongres.

Af interessante Personer, han traf i denne Periode, kan nævnes Prætendenten *Charles Edward Stuart*, Grevnen af Albany, som han kaldte sig, hos hvem han aflagde et Besøg, nærmest vel foranlediget af de omtalte Frimurerlegender, og hvis Bekendtskab han besluttede at »kultivere«, dog ikke for Prinsens egen Skyld; thi han var et fuldstændigt Vrag;⁵ men fordi der altsaa knyttede sig nogen Interesse til hans Navn og Skæbne. Charles

¹ Hans Enke, Caroline, født von Frenzel (af en ungarsk Slægt), sluttede senere Venskab med Friederike Brun, og stod lige indtil 1810 i Brevvexling med Münter. ² Han udgav et senere af Münter paa Tydsk oversat Mindeskrift over Filangieri (Gedächtnisschrift auf G. Filangieri, übersetzt von F. Münter, Ansbach 1790). ³ Om Sir William og Lady Hamilton se Dictionary of National Biography. London 1885 ff. XXIV. 148 ff. 224 ff. ⁴ Specimen versionum Danielis Copticarum etc. Edidit et illustravit F. Münter. Romæ 1786. ⁵ Db.: . . . »so tief hat sinken können, dasz er itzt kaum ein Mensch ist.«

Edwards Hustru, født Grevinde Stolberg-Gedern, havde paa dette Tidspunkt forladt ham for sin Elskers, Digteren Alfieris Skyld, og han boede nu sammen med en uægte Datter, der forestod hans Hus.

En Tidlang kom Münter ogsaa ret hyppigt i en Contessa Baldinis Hjem, hvor der var to smukke Døtre; med dem og Moderen maatte han da om Aftenen, skønt det egentlig ikke morede ham, spille »das edle Spiel Bestia«. Imidlertid opdagede han snart, at han stod paa Nippet til at forelske sig i *Contessina Serafina*, og da dette forstyrrede ham i hans Studier, tog han med den ham ejendommelige Blanding af Sværmeri og Snusfornuft den Beslutning at »ryste Forelskelsen af sig,«¹ hvilket ogsaa lader til strax at være lykkedes.

I Sommerens Løb gjorde han sammen med sin Ven *Heeren* (senere historisk Professor i Göttingen og Heynes Svigersøn) en Udflugt til Tivoli til Hadrians og Horatius' Villaer, i hvilke Omgivelser horatsisk Poesi rigtig blev levende for ham. Æneiden førte han ogsaa med sig paa sine Rejser og nød den dobbelt, naar han færdedes paa dens mindere Scener.

Da der stadig formentes Münter Adgang til det vatikanske Bibliothek, var der hjemmefra, fra Grev Bernstorff, bleven sendt en fornyet Anbefalingsskrivelse for ham til den pavelige Statssekretær, hvilket bragte nye Forhandlinger i Gang om denne Sag; men de lod til at ville trække i Langdrag, og Münter blev efterhaanden mere og mere ærgerlig og fortrydelig over Autoriteternes Tværhed. Senere² udtaler han, at han under den sidste Del af sin Rejse var ved at blive træt af Manuskript-Eftersøgningen og »indsaa alt mere, at noget endnu utrykt kan uden Skade for Videnskaben henligge i Bibliotheker, og at den lærde Rejsende kan ofte anvende sin Tid bedre end ved at randsage gamle Haandskrifter.« Saadanne Anfægtelser kunde forøvrigt ogsaa tidligere under Rejsen af og til komme over ham som en Reaktion imod det flittige Studium. Han skriver allerede fra Wien³ hjem til Faderen: »Ich fange an sehr stark daran zu glauben, dass in der ganzen Gelehrsamkeit unendlich viel Charlatanerey u. sehr wenig recht wahres u. recht praktisches ist . . . ich bin davon überzeugt, dass der

¹ Db. ² Selvbiogr. III. ³ Br. til Faderen, 12te Oktober 1784.

eigentliche u. Hauptzweck dieser meiner Reise ist Menschen u. Verfassungen unter den Menschen kennen zu lernen, — dass meine Reise nicht im geringsten unnütz seyn würde, wenn ich ohne neue Manuskripte heimkäme.«
 Hvad skal man sige hertil: Med al sin Lærdom var han jo dog ogsaa et ungt Menneske paa kun et Par og tyve Aar!

Imidlertid optog hans gamle Kærlighed: Archæologien og Kunsthistorien, ham nu mere og mere. Ikke blot med Volkmann, Datidens Bædeker, i Haanden, men med den grundige Kender Zoega ved sin Side, gennemgik han Roms Museer, Kirker og Ruiner. Medens Zoega under Münters første Roma-Ophold delvis havde været syg, kunde han denne Gang i højere Grad end før ofre sig for sin Landsmand og Ven, og nydelsesrige Timer oplevede Münter, naar han sammen med ham foretog Exkursioner i Staden eller i lystig Selskabelighed tilbragte Aftenen hos Zoega og hans skønne italienske Hustru Signora Maria sammen med en Kres af Venner, Heeren, Hackert, Tegneren Piranesi og andre. Zoega, der arbejdede langsomt og indtrængende, var i mange Aar literært uproduktiv; først senere satte hans Studier deres modne Frugter i Værkerne »Numi Ægyptii Imperatorii«, »Li bassirilievi antichi di Roma« og »De origine et usu Obeliscorum.«¹

Medens Münter stadig forgæves ventede paa at faa Adgang til Vatikanets Bibliothek, besluttede han sig til at aflægge sine napolitanske Venner et Besøg, rejste den 3die Oktober 1786 til Velletri og derfra videre til Hest, — som øvet Rytter sad han paa Hesteryggen fra Kl. 8 Morgen til Kl. 1 om Natten fra Velletri til Fondi; senere red han videre til Capua, hvorfra han saa kørte Resten af Vejen. I Napoli, hvor han besøgte den danske Gesandt, Kammerherre *Schlanbusch*, og sammen med ham var saa heldig at se et Udbrud af Vesuv, omgikkes han sine gamle Venner og dyrkede særlig sine numismatiske og archæologiske Interesser. »I kort Tid og med faa Penge«² lykkedes det ham her at erhverve en betydelig Mængde græske Mønter. Een af de skønneste Dage, han havde haft i Italien, oplevede han, da han sammen med sin Rejsefælle Heeren, med Donato Tommasi og en Del andre Venner — alle Frimurere — besøgte en Broder paa dennes Landsted

¹ A. D. JØRGENSEN: Georg Zoega. F. G. WELCKER: Zoegas Leben. ² B. Sic. I. 67.

ved Posilipo og der holdt en festlig Taffellogé. Dagen var skøn, og Udsigten over Napoli, Havet, Ischia og Misenum var herlig. Men kort Tid efter skulde han som Modsætning opleve en meget sørgelig Dag, idet han den 13de November hjemmefra fik Efterretning om, at hans unge eneste Broder Balthasar, der var Søkadet, under et Ophold i Bordeaux var omkommen ved Badning i Garonne, kun 16 Aar gammel. Hans Venner har forstaaeligt nok trykket sig noget ved at bringe ham Budskabet. Det var sendt til Borgia, som anmodede Kammerherre Schlanbusch om at give ham Meddelelsen, og denne synes atter at have overladt sin Hustru¹ det triste Hverv. I hvert Fald blev det hende, der bragte ham Efterretningen. Dødsbudskabet gjorde det stærkeste Indtryk paa ham og vendte naturligt hans Tanker til de sørgende Forældre derhjemme, til hvem han strax skrev et overordentlig smukt og fromt Brev,² som bærer Vidnesbyrd om en barnlig fast Forsynstro og et levende Gensynshaab. Ulykken kan vel have bevæget ham til i nogen Grad at afkorte sin Rejse, blandt andet ved at opgive et paatænkt Ophold i Paris; naar han imidlertid i sin Selvbiografi³ bruger det Udtryk, at han »ilede tilbage til Fædrelandet«, maa dette dog ikke forstaaes efter Bogstaven; thi han gav sig ikke desto mindre nogenlunde god Tid med Hjemrejsen, dvælede mange Steder paa Vejen og forøgede endnu sit Rejseudbytte betydeligt.

Det var egentlig Münters Mening ikke at ville vende tilbage til Rom, men at sejle direkte fra Napoli til Genova, og han havde truffet alle Forberedelser med dette for Øje, da et Brev fra Borgia bevægede ham til alligevel at rejse til Rom: der syntes nemlig nu endelig at aabne sig Adgang for ham til Vatikanet. Ankommen til Rom fandt han imidlertid, at den langt om længe opnaaede Tilladelse til at benytte Bibliotheket var saa snævert begrænset, at den egentlig intet Værd havde for ham; det han søgte — Tempelherre-Archivalier — kunde han nemlig ikke faa Adgang til. I den Maanedstid, han denne Gang tilbragte i Rom, omgikkes han en Del med Goethe, som under sin berømte italienske Rejse tilbragte Vinteren 1786-87

¹ Kammerherreinde Margrethe Schlanbusch, født Sehested. ² Br. til Faderen, Napoli, 14de November 1786. ³ Selvbiogr. III.

her i Selskab med de Münster velbekendte Personligheder Tischbein og Reiffenstein, Hackert og Archæologen Karl Philip Moritz.

Goethe har i sine Breve fra Rom¹ til Herder og hans Hustru givet Münster en i høj Grad nedsættende og haanlig Omtale. For det første fingerer han, ikke tidligere at have kendt Münster (Vorher hab ich ihn nicht gekannt), hvad der, særlig overfor Herders, er meget mærkeligt, da de jo dog vidste, at han havde besøgt Goethe i Weimar 1781. Idet Goethe derpaa i sit Brev fremhæver den dannende og udviklende Indflydelse, som et Ophold i Rom maa have, selv paa den ringeste, fortsætter han: »Dette passer dog ikke paa Münster; han synes at drage taabeligere (toller) herfra, end han er kommen hertil.« Særlig lader Goethe til at være bleven irriteret over Münters maaske ogsaa lidt trættende og vel hyppigt gentagne Klager over ikke at kunne faa Adgang til Bibliotheket, og hans Pukken paa sine fornemme Anbefalingskrivelser. Han opfører sig, skriver Goethe, som et forkælet Barn (ein verzognes Kind). Det eneste hos Münster, der finder Naade for Goethes Øjne, er hans gode Møntsamling.

Det bør imidlertid tilføjes, at Goethe, da han mange Aar senere bearbejdede sine Dagbogsoptegnelser og Breve fra Italien og udgav dem (1816-17) som sin »Italienische Reise«, i høj Grad afdæmpede disse Udtalelser, ja, egentlig udelod alt det fornærmelige. Münster omtales her² kun som en »energisk, hæftig Mand,« der trods sine Anbefalingskrivelser ikke har faaet alle sine Ønsker om Adgang til Bibliothekerne opfyldte.³

5. HJEMREJSEN

Den 21de December 1786 spiste Münster for sidste Gang til Middag hos Borgia sammen med Zoega, indpakkede derpaa sine Mønter og Bøger og drog lige før Jul mod Nord over Viterbo til Montefiascone, hvor han be-

¹ 13de December 1786; 25de-27de Januar 1787. GOETHES Werke, Weimar 1890. IV Abth. VIII B. 90. 152 f. ² GOETHES Sämtl. Werke, Jubil. Ausg. XXVI. 174. XXVII. 316 (Note).

³ Efter »Italienische Reise«s Fremkomst forelæste J. P. Mynster sin Svigerfader disse Goethes Udtalelser, mod hvilke Biskoppen intet fandt at indvende. MYNSTER: Nekrol. 366.

søgte Biskoppen, den fra Wien kendte pavelige Nuntius, Kardinal *Garampi* og tilbragte Julen hos ham. Paa sin fortsatte Rejse gensaa han Siena og Pisa og fik ved Grev Hohenwarts Indflydelse Nytaarsdag 1787 Audiens hos *Storhertug Leopold*. Den interessante Samtale varede over 1 Time; Storhertugen udtalte sig med stor Aabenhed, særlig om kirkelige Emner, og fik, efter hvad Hohenwart senere meddelte Münter, et meget fordelagtigt Indtryk af sin unge Gæst. Fra Pisa sejlede han med en Felukke direkte til Genova, en Sejlads som, delvis paa Grund af Vindstille, tog ikke mindre end 4 Dage.

I Genova, hvor Münter opholdt sig nogle Dage, fik han en hjertelig Modtagelse af den danske diplomatiske Agent, Legationsraad *Joh. Carl Fr. Hellfried*,¹ en udmærket og fremragende Personlighed, hvem Münter tidligere havde truffet i Rom og med Rette satte meget højt.² Paa Grund af Boligforholdene havde Hellfried ikke sin Familie hos sig her; hans Hustru Frederikke Vilhelmine, født von Jessen, og deres Døtre opholdt sig midlertidigt ved Genfersøen, hvor de bl. a. besøgte Reverdil, og hvor Münter senere traf dem. Hellfried, som i adskillige Aar havde været i diplomatisk Tjeneste i Udlandet, ønskede meget at komme hjem nu og erholde f. Ex. et Amtmandsembede, hvilket ogsaa kort efter lykkedes ham. Som Stiftamtmand i Ribe Stift (med Bolig i Vejle) udfoldede han senere i en Aarrække en betydningsfuld Virksomhed. Fra Genova rejste Münter over Novi og Voghera til Pavia, ved hvis Universitet, der syntes ham at ville blive »Italiens Wittenberg« han hørte de dygtige og frisindede theologiske Professorer *Zola* og *Tamburini*, »Italiens Lessing«. Foruden disse omgikkes han ogsaa Fysikeren *Alessandro Volta*, som ganske vist paa dette Tidspunkt endnu ikke havde gjort sin store Opdagelse af den elektriske Strøm (Volta-Søjlen 1800), men syslede med Studier og Forsøg i den Retning. Som altid, naar Münter mødte begavede Naturforskere, flammede hans gamle Interesse for Naturvidenskaberne op. I sin Bog om Begge Sicilier, hvor han har optaget en Exkurs om de italienske Universiteter og Kirkereformationen i nogle italienske Stater, lovpriser han i første Række dette Universitet i Pavia, og ligeledes roser han de af Storhertugen reformerede Universiteter i Pisa og Siena,

¹ Han stavede selv Navnet: Hellfriedt. ² Br. til Faderen, Genova, 13de Januar 1787.

hvor »Sandheds Lys begynder at trænge igennem«, i stærk Modsætning til de pavelige i Bologna og Rom. Men samtidig med at der altsaa her i Pavia arbejdedes i sand videnskabelig Aand, drømtes der ogsaa om at gøre Erobring i den oversanselige Verden; Münter hørte her første Gang tale om Mesmers saakaldte Magnetisme, den noget svindleragtige Oprindelse til hele den moderne hypnotiske Forskning. Som alt nyt interesserede dette ham overordentligt, og han indhentede, hvor han kom, Oplysninger om de mirakuløse Helbredelser, Tankelæsninger og lignende, som efter Sigende kunde opnaaes ad magnetisk Vej.¹ Fra Pavia gik Vejen til Milano, hvor han traf den navnkundige Jurist *Beccaria*, Filangieris Aandsfrænde, som nogen Tid forinden med sit Skrift »*Dei delitti e delle pene*« havde gjort en betydningsfuld Indsats i den kriminalistiske Videnskab. Han arbejdede en Del i det herværende Ambrosianske Bibliothek og omgikkes de stedlige Frimurere, med hvem han havde mange Forhandlinger. Trods sin Forstaaelse af Middelalderen havde Münter ikke overvundet og aflagt sin Tids Ringeagt for Gothiken, det mærkedes, da han stilledes overfor Milanos senere saa beundrede Domkirke; thi den frastødte ham som »uendelig gothisk og fuld af naragtigt (läppisch) anbragte Zirater«. ²

Den 12te Februar ankom han til Torino, hvor han samlede nogle Oplysninger om Valdenserne i Piemont, som han offentliggjorde i *Eggers' Magazin* og i *Minerva*.³ Han stillede sig tvivlende overfor Traditionerne om deres høje Ælde (og i det hele overfor den Slags Legender: »Unser so aufgeklärtes Jahrhundert ist reich an solchen alten Derivationen,«⁴ — en Udtalelse, som vel ogsaa sigter til Frimurerfablerne), forøvrigt besøgte han ikke selve Valdenserdalene, hvortil han ikke fik Tid; men han erholdt sine Oplysninger fra to af deres Geistlige og fra andre interesserede Mænd, som han traf i Torino.

Den 21de Februar gik Rejsen fra Torino op mod Alperne, og over Mont

¹ Naar Friederike (Br. fra hende, 20de Marts 1787) mener, at han er bleven »ein groszer Mesmerianer«, er det dog overdrevet. Han var ikke helt kritiskløs overfor Magnetismen.

² Db. 8de Februar 1787. ³ *Eggers' Magazin* I. 2. 158 ff. *Minerva* 1787. ⁴ *Eggers' Mag.* Anførte Sted 160 f.

Cenis naaede Münter ind i Savoyen, som jo dengang hørte til Piemont, altsaa til Kongeriget Sardinien. Det vilde Bjergland, han her passerede, (das schreckliche grause Gebirge) gjorde paa Münter et afskrækkende Indtryk, som minder om Holbergs bekendte Udtalelse: »Fra Turin rejste jeg over de Alpiske Bjerge og kom til Savoyen, hvilket Land, endskønt det er klippefuldt og fælt at se til, er der dog mange smukke Stæder og Byer deri.«¹ Münters Naturfølelse var dog ikke ganske Holbergs, den var væsentlig bestemt af Rousseau og altsaa hævet over det rene Nyttesyndpunkt, der kun finder en flad, veldyrket Mark skøn; han kunde, som det senere viste sig, fuldtud nyde de dejlige Landskaber ved Genfersøen, hvor det blide, frodige og idylliske er fremherskende, og hvor de store Bjerge virker som flatterende Baggrund; men han kunde ikke, saalidt som hele sin Samtid, se noget skønt i det ganske vilde, nøgne og golve Bjerglandskab, i den Natur, som man med et homerisk Udtryk² kan kalde »den uhøstelige«. Det var først Romantiken, som lærte Menneskene at sværme for det absolut nytteløse. I Chambéry, Savoyens Hovedstad, hvor der endnu levede mange Minder om Rousseau og hans »Maman«, traf Münter den senere saa bekendte reaktionære Statsmand og Forfatter Grev *Joseph de Maistre*, der dengang levede her i sin Fødeby som en stilfærdig, ubemærket Embedsmand (Senatsassessor). Han var endnu ikke af Tidens vældige Kampe dreven frem til Udfoldelse af sine ejendommelige paradoxale Tanker, ja han var saa langt borte fra disse, at han dengang endog var Frimurer.³ Over Ancey naaede Münter den sidste Dag i Februar ned til Genfersøen.

Denne Sø og dens Bredder er det 18de Aarhundredes klassiske Egn, Rousseaus og Voltaires Land. Og man kan i selve Søen se et Symbol paa det store Aarhundrede: Mørk, hul, indeklemt mellem majestætiske Bjerge begynder Søen mod Øst. Raa, blakket, uklaret vælter Rhone sine Vandmasser ud i den. Tvangsborgen Chillon rager op af dens mørke Dyb. Men Bredderne flades, Søen mildnes og klares, jo længere den strømmer mod

¹ Baron Ludvig Holbergs Tredde Epistle . . . hvorudi befattes det fornemste af hans Liv og Levnet. Oversat af det Latinske. Kbh. 1745. 110. ² ἀπρόγυτος (af α privativum og ὑργάω — høster.) ³ Db. 25de Februar 1787: »Wir erkannten uns als Brüder«.

Vest. En høj og fin Civilisation udvikles langs dens Bredder. Dog midt i Idyllen bryder den stride Strøm sig Vej ud ved Genève og bruser frem mod nye Skæbner.

I Genève fandt Münter et underlig udbrændt Menighedsliv, en afkølet Religiositet og en formel, uhjærtelig Omgangstone, det triste Resultat af den calvinske Højspænding i Liv og Lære. Dogmatisk havde Geistligheden opgivet de orthodoxe Sætninger, — Münter karakteriserer dens Standpunkt som Arianisme, — moralsk havde den paa flere Maader maattet gøre Tidsaanden Indrømmelser. I og ved Genève besøgte han Danmarks gamle Venner *Mallet og Reverdil*, i Nyon¹ var han meget sammen med Fru Hellfried og hendes Døtre,² og i Lausanne gæstede han den landflygtige Oberst *Otto von Falkenskiold*, som efter at være draget med i Struensees Fald levede her som landsforvist. Baade han og Reverdil skrev som bekendt Memoirer, der dog paa dette Tidspunkt ikke var offentliggjorte. I Lausanne kom Münter ogsaa en Del sammen med den navnkundige engelske Historieskriver *Edward Gibbon*, hvis Værk »History of the Decline and Fall of the Roman Empire« han under sin Rejse med Interesse og Beundring havde studeret. Det blev forøvrigt netop ved denne Tid endelig afsluttet (27de Juni 1787); men sidste Del udkom først Aaret efter. Gibbon, i hvem Münter traf en yderst elegant og stilfuld Gentleman, skjulte ligesom mange af sine samtidige Aandsfrænder en gennemført radikal Tankegang bagved en pinlig korrekt ydre Fremtræden. Hans Værk, eet af Aarhundredets mest glimrende, men ogsaa mest tidsprægede, literære Arbejder, hvilende paa et bredt Grundlag af Viden, imponerende ved sin planmæssige Opbygning og bestikkende ved Formens kunstneriske Elegance, lader ganske vist ikke den tænkende Læser i Tvivl om Forfatterens Standpunkt, men frembyder klogelig saare faa egentlige Angrebspunkter. Den ellers saa tilknappede Gibbon var dog overfor Münter paa eet Punkt aabenhjærtig nok: han lagde ikke Skjul paa sin suveræne Foragt for Magnetismen, og hans Udtalelser

¹ Den til Friederike Brun nær knyttede Karl Victor Bonstetten kom først Aaret efter til Nyon som Landfoged. ² Han fandt allerede dengang, at disse var »allerliebste Kinder«. Br. til Friederike, Nion am Genfersee 7. März 1787.

herom behagede ikke hans unge Gæst, som jo netop fornylig var bleven stærkt optaget af Mesmers Theorier.

Efter at have besøgt nogle gamle Göttinger-Kammerater i Bern og Brugg og sidstnævnte Sted tillige den vidtberømte Pædagog *Pestalozzi*, naede Münter den 22de Marts til Zürich, hvor han opholdt sig til først i April og færdedes i mange forskellige Krese, mest dog hos Præsten *Lavater*, som her midt i Oplysningstiden var Forkynder af en mystisk og sværmerisk Christendomsopfattelse. Han miskendtes af mange og beskyldtes, — som han selv hævdede: med stor Uret — for at nære katholske Sympathier, en Beskyldning, som han dog efter Münters Mening selv havde givet Anledning til; konsekvent gennemtænkte maatte hans Principer føre direkte over til Katholicismen.¹ Han havde en fast Tro paa Magnetismen og syslede meget med den, ogsaa i Praxis. Med megen Elskværdighed modtog han Münter, drøftede sine ejendommelige Synspunkter med ham, men formaaede ikke at vinde ham for sig. Münter kom vel personlig til at sætte nogen Pris paa den i mange Henseender sympathetiske Mand, men fandt ham samtidig overspændt, i høj Grad uklar og ikke helt blottet for Forfængelighed, og hans religiøse Standpunkt ansaa han for meget farligt, ja endog mere skadeligt for Christendommen end selve Voltaires.²

Over Schaffhausen, hvis Vandfald han naturligvis ikke forsømte at bese, forlod han Schweiz og naaede den 7de April til München. Her i Illuminaternes egentlige Hjemland var der i disse Aar opstaaet en stærk Stemning imod dem, delvis af politiske Grunde, da de mistænktes for at være revolutionære, men væsentlig dog af religiøse og moralske; der var udstedt en Forordning imod hemmelige Foreninger i det hele taget (22de Juni 1784), og da Illuminaterne ikke desto mindre vedblev at holde Loge, blev der indledet Undersøgelse imod dem. Weishaupt blev afsat fra sit Professorat

¹ Er hat selbst Anlass dazu gegeben . . . seine Hauptsäze, auf die sein ganzes Christenthum gebaut ist, führen unmittelbar zum Kathol[izismus], welches er wenn er consequent dächte, selbst einsehen mögte. Die Kathol[iken] wollen nicht besseres als Wunderglaube und Versinnlichung Christi, so wie er sie predigt. Br. til Friederike, Zürich 1. April 1787. ² Db. 26de April 1787. En lignende Mening om Lavater udtaler Prinsen af Augustenborg (Br. til sin Søster, Christiansburg 14de Dec. 1785) Briefwechsel II. 32 f.

i Ingolstadt og ansaa det snart for heldigst at bringe sig selv i Sikkerhed i den fri Rigsstad Regensburg. Netop lige før Münters Ankomst til München var der foretaget en Husundersøgelse hos een af de ledende Illuminater, Regeringsraad Zwackh i Landshut, og de hos ham fundne Papirer mentes at indeholde højst mistænkelige Ting, hvad der gav Anledning til de vildeste Rygter. I en Pakke med Paaskriften »Cabbala major« skulde der f. Ex. findes Recepter paa en langsomt virkende Gift (aqua tofana) og paa sympathetisk Blæk samt Anvisning til at fabrikere en Helvedesmaskine. Regeringen udsendte, for at retfærdiggøre sig overfor Offentligheden, en Fortegnelse over de beslaglagte Papirer og tilbød, at enhver, ved Henvendelse paa Archivet, hvor Originalerne opbevaredes, kunde overbevise sig om disses Ægthed; men ingen havde hidtil vovet at melde sig. Münter, som strax efter sin Ankomst havde opsøgt de ledende i Logen for at aflægge Beretning om hvad han havde udrettet i Napoli, — hvor han altsaa har haft et Hverv for Ordenen — begav sig da den 13de April op paa Geheimearchivet for at efterse de paagældende Illuminatpapirer;¹ navnlig ønskede han at se nogle, hvori Hertugerne af Braunschweigs og Gothas Navne var nævnede. Man forlangte til Gengæld, at han skulde afgive sit Æresord paa at ville bevare Taushed om hvad han erfarede; men han afgav det kun med følgende Forbehold:

»Ich verspreche bey meinem Ehrenwort, dass ich niemals *öffentlich im Druck* die Namen nennen werde, die in den mir zu Folge der gnädigsten Erlaubniss Seiner kurfürstl. Durchlaucht zum Durchsehen verstatteten Briefen genannt worden sind; kann mich aber nicht dazu verbinden, dasselbe Geheimniss im Gespräche mit meinen Freunden, wenn auf diese Sache die Rede kommen sollte, zu bewahren.

München, d. 13. April 1787.

Dr. Fr. Münter aus Kopenhagen.«

Det blev ham imidlertid nægtet at se alle de berygtede Papirer, og han blev tilmed fra nu af hemmelig iagttaget af Politiet. Hans Lejetjener, som han havde engageret for Opholdet i München, blev taget i Forhør, hvorved

¹ Db. nævnte Dag. Sammenlign hermed le Forestier a. Skr. 501 f. og Engel a. Skr. 329 ff.

det oplystes, at Münter havde besøgt flere fremragende Illuminater; enkelte Arrestationer blandt disse skete derpaa i de følgende Dage. Ved sin Færd var Münter kommen til at staa i et yderst fordægtigt Lys; man ansaa ham, — hvad der jo ogsaa var ganske rigtigt — for en udenlandsk Minerval og mente, at han nok havde sine særlige Grunde til at være saa ivrig for at faa Papirerne at se. Selvfølgelig kunde han ikke undgaa at mærke den truede Stilling, hvori han var kommen; han bragte derfor sine Papirer i Sikkerhed og ansaa det for raadeligst snarest at ryste Støvet af sine Fødder. Den 15de April forlod han i al Hast München og begav sig til Salzburg. Denne By havde en særlig Interesse for ham, da nemlig Fyrst-Erkebiskoppen der, Grev *Hieronymus Colloredo*, hos hvem han søgte og opnaaede Audiens, var een af Hovedmændene ja vel den egentlige Drivkraft¹ i den Febronianske Bevægelse, der nylig (August 1786) havde sat Frugt i de saakaldte Emser-Punktationer,² ved hvilke Erkebiskopperne af Mainz, Trier, Köln og Salzburg bestred Pavens umiddelbare Autoritet over Biskopper og Klostre og kun vilde tillægge ham en moralsk, paa historisk Pietet hvilende Indflydelse paa Tydsklands kirkelige Forhold. De kommende urolige Aar plumrede imidlertid disse Bestræbelser og muliggjorde det for Paven og hans dygtige tydske Repræsentanter at slaa de store Prælaters Forsøg ned.

Det interesserede Münter meget at gøre sig bekendt med Fyrst-Erkebiskoppens Reformvirksomhed, som ganske lignede Scipione de' Riccis, men efter at have dvælet i Salzburg nogle Dage drog han videre til Regensburg. Det blev her fortalt ham, at hvis han blot havde tøvet en Time længer i München, vilde han være bleven arresteret.

Opholdet i München blev saaledes den mest dramatiske Episode paa hele Münters Rejse. Der er vel egentlig ikke meget at sige til, at den bayerske Regering, opskræmt som den var, og midt i en urolig Tid, handlede som den gjorde. Kurfyrst *Karl Theodor* af Bayern og Pfalz (1777-99) var efterhaanden kommen under stærk exjesuitisk Indflydelse, var bleven fyldt med onde Rygter og frygtede baade for Throne og Liv. I sin Nervøsitet satte

¹ »Salzburg ist das wahre Triebrad.« Br. til Friederike, Zürich 22. März 1787. ² FR. NIELSEN: Anf. Skr. I. 150 ff.

Regeringen sig imidlertid ud over de retslige Former, og derfor kan man heller ikke undre sig over, at Münster, som jo selvfølgelig saa Sagen fra Illuminaternes Synspunkt, var fyldt af den største Forbitrelse og ansaa München for den værste klerikale Rede i hele Europa, værre endnu end selve Rom. (»Ich habe ärgeres denn Rom in Deutschland gefunden; denn solch ein Gräuel von Bösheit, Dummheit, Pfafferey u. Niederträchtigkeit ist doch nicht in Rom«).¹ Mærkeligt er det, at ingen af Illuminaternes Historieskrivere synes at kende noget til Münster ud over hans Navn, eller at vide noget som helst om hans senere Betydning. Engel omtaler ham som »ein Doktor Friedrich Münster aus Kopenhagen«, og for le Forestier staar han som en fuldstændig gaadefuld Skikkelse, en »personnage resté énigmatique«, »un étranger, disant s'appeler le docteur Frédéric Münster de Copenhague«.

I Regensburg traf han selve Weishaupt og var under hele sit Ophold der i Byen nøje knyttet til ham. Han indgød Münster den dybeste Beundring,² overfor Faderen skildrer han ham som »einer der ausserordentlichsten, edelsten und standhaftesten Männer, die ich kenne, und die ich gefunden habe«. Det var dog ellers en Personlighed med en noget grumset Charakter; men han stod jo for Øjeblikket med en lille Martyrglorie om sig, og Münster var ikke, og blev aldrig, nogen skarp Menneskekender. Weishaupt, som ogsaa i Regensburg frygtede for sin Sikkerhed, begav sig senere til Gotha, hvor Hertugen tog ham under Beskyttelse; med Titel af Hofraad levede han her Resten af sit Liv, beskæftiget med literært Arbejde. Illuminatordenen tabte sig ret hurtigt i Løbet af de følgende Aar; det er en ganske uberettiget Paastand, at den skulde være Ophav til Jacobinerklubben. Først i vore Dage er den bleven genoplivet i Tydskland af Leopold Engel.

Over Nürnberg drog Münster til Erlangen, hvor han sluttede Venskab med den theologiske Professor *Wilh. Friedrich Hufnagel*, med hvem han følte sig fuldtud enig i Anskuelse. Hufnagel fremsatte i en Samtale ganske de samme Ideer, som Münster allerede havde fattet i Göttingen, om en chro-

¹ Db. 14de April 1787. ² Db. 23de April 1787 og Br. til Faderen, Regensburg, 26de s. M. Br. til Friederike, Regensburg 2den Maj 1787.

nologisk Fremstilling af den dogmatiske Tankeudvikling i det Ny Testamente. Dette skyldtes vel en fælles Paavirkning fra Semler, som jo netop særlig havde fremhævet en »Sukcession« i Læren. Det var forøvrigt ikke alene i Anskuelser, at Hufnagel lignede Münter; deres Livsbaner kom ogsaa til at løbe nogenlunde parallelt, og de døde i samme Aar (1830). Hufnagel, som havde begyndt med at være extraordinær theologisk Professor i Erlangen, var 1783 bleven Ordinarius, og i 1791 opnaede han, som »Senior«, en Slags Superintendent- eller Bispestilling i Frankfurt a. M., hvor han, højtbegavet og veltalende, førte Oplysningstidens Ideer ind i Byens hidtil strængt luthersk-orthodoxe Præsteskab. Ligesom Münter var han en fremragende Orientalist. Ved sin Virksomhed for Frankfurts Skolevæsen indlagde han sig stor Berømmelse, men i hans senere Aar hæmmedes hans Arbejdsevne af Tungsindighed.

Snart derefter naaede Münter til gammelkendte Egne: over Jena gik Rejsen til Weimar, hvor han gjorde et andet interessant nyt Bekendtskab; han traf nemlig her den berømte Filosof *Karl Leonhard Reinhold*, som tidligere havde tilhørt den Bornske Kres i Wien. Oprindeligt Jesuitdiscipel og derpaa Barnabitermunk var han bleven stærkt greben af Reformtankerne og knyttet til de radikale Ideer og Personligheder. Kort før Münters Komme til Wien havde han taget det afgørende Skridt, havde ved Flugt løsrevet sig baade fra Fædreland og Kirke og søgt og fundet et nyt Hjem i Nordtyskland. Som Tilhænger og Fortolker af den Kantske Filosofi havde han hurtig vundet sig et stort Navn. I Weimar, hvor han først boede, havde han ægtet Wielands Datter, senere blev han filosofisk Professor i Jena og dernæst i Kiel. Münter og han sluttede strax Venskab med hinanden, Minderne fra Wien knyttede dem sammen (der Bande waren so viel).¹ Forøvrigt omgikkes Münter i Weimar alle sine gamle Venner og havde Audients hos Hertug *Karl August*. I Gotha besøgte han derpaa sin tidligere Professor Koppe, der nu var bleven ansat her som Superintendent, og i Göttingen traf han sine andre gamle Lærere samt Tychsen, som nu ogsaa var bleven Professor ved Georgia Augusta. I Braunschweig gæstede han for sidste Gang

¹ Db. 16de Maj 1787. Se om Reinhold. KEIL: Wiener Freunde.

den snart 80aarige Abbed Jerusalem. Ærværdig ved sin Alder og sin ædle Personlighed stod denne for sin Samtid som en levende Helgen; Münter fandt ved sit Besøg »der heilige Greis« ganske forklaret,¹ og Oldingen, der jo følte sig staaende paa Gravens Rand, meddelte sin unge lærvillige Ven sit Livs Erfaringer som et Slags aandeligt Testamente (Vermächtnis). Blandt andet ytrede han sig imod alle kirkelige Udjævningsforsøg: religiøse Forskelligheder burde efter hans Mening have Lov at bestaa, de dannede netop det kraftigste Middel imod Vantroens Væxt.²

Efter Besøg ogsaa hos sine mange holsteenske Forbindelser kom Münter i Juli 1787, efter mere end 3 Aars Fraværelse, hjem til København, hvor Slægt og Venner modtog ham paa Faderens Landsted ved Sortedams Sø. Fritz Münters Læreaar og Vandreaar var hermed endte.

6. UDBYTTET

Ved Afslutningen af dette grundlæggende Tidsrum i hans Liv, og forinden Fremstillingen gaar videre, vil det være paa rette Plads at anbringe nogle almindelige Bemærkninger om hans Rejsets Resultater og nogle Bidrag til hans egen og hans Tids Karakteristik.

Hans Interesser i Rejseaarene havde spændt over vide og forskelligartede Felter. Hans egentlige Opgave var jo det ham forelagte Arbejde med at søge og samle Materiale til Bibeludgaven, — og her maatte det ifølge Sagens Natur bero paa heldige Træf, hvad han kunde finde. Skønt han besad en fin Sporsans og lagde stor Ihærdighed for Dagen, hjembragte han dog næppe betydelige Resultater paa dette Omraade, og han regnede heller ikke selv dette for det væsentlige. Forøvrigt kom hverken hans eller hans Medarbejderes Fund til fuld Udnyttelse, idet der nemlig af Birchs Udgave kun fremkom 1ste Del, Evangelierne (1788).³

Nær beslægtet med denne Münters officielle Opgave var hans Samlinger

¹ Vater Jerusalem ist schon verklärt wie der himmlischen einer. Br. til Friederike, Hamburg, 19de Junius 1787. ² Db. 15de Juni 1787. ³ Dog udgav Birch senere særskilt Varianterne til Acta, Brevene og Apokalypsen.

til Kirkefædrenes Værker. Endvidere havde han, hvad han selv ansaa for Rejsens Hovedudbytte,¹ samlet Materiale til Kirkehistorien og studeret Filologi — særlig Koptisk, — Archæologi, Numismatik og Kunsthistorie, alt med utrættelig Flid og Grundighed. Store Stofmasser havde han opdyndet, som han gemte til fremtidig Bearbejdelse, og mangfoldige nyttige Forbindelser var knyttede, som ved en udbredt, stedse vedligeholdt Korrespondance igennem hele hans øvrige Liv kom hans videnskabelige Arbejde til Gode.

Men af ikke ringere Betydning end det videnskabelige Resultat var det Overblik, han havde vundet over det daværende Europa. Paa Grund af sit Væsens store naturlige Velvillie, for hvilken Beundring altid laa nærmere end Kritik, blev han ganske vist aldrig nogen indtrængende Menneskekender,² — han havde et skarpere Blik for Institutioner end for Personer; — men hans Intelligents og aandelige Kapacitet satte ham dog i Stand til at danne sig et alsidigt Billede af det førrevolutionære europæiske Samfund. Han havde den Lykke at kunne iagttage Europa i Aarhundredets Kulmination; faa Aar senere vilde Revolutionskrigene have gjort en Rejse som hans umulig; han fik endnu alt at se i fuldt Sollys og i Fredens skønneste Blomstring. Menneskeheden vandrede da ad høje Baner, Tiden tænkte stort om sig selv, om sine Muligheder og de allerede vundne Resultater, den var opfyldt af Stolthed, og for de ædlere Naturers Vedkommende af Taknemlighed og Glæde over, at Gud havde givet Menneskene en saadan Magt. At han fuldtud delte Tidens Begeistring og var betaget af dens Storhed, viser bedst det ovenfor citerede Brev fra Wien, der jo slutter med Profetien om, at endnu større Ting end de hidtil seete er i Vente og skal fuldbyrdes, før end Aarhundredet lægger sig til Hvile. Hans almindelige Syn paa Religion og offentligt Liv, forberedt hjemmefra, blev under den store Rejse ganske bestemt af det almeneuropæiske aandelige Klima. Religiøst var han bleven afgjort paavirket af Neologien i dens forskellige Former: — dens

¹ Se Forordet til »Begge Sicilier«. ² »Du bist ein herzlich guter Junge, lieber Fritz, daher mag's auch wohl kommen, dasz du so herzlich leichtgläubig bist« skriver Faderen engang til ham, Br. fra Faderen 5te Marts 1782.

ubundne Kritik, dens Flugt bort fra den overleverede Dogmatik, dens optimistiske Syn paa Menneskets Natur osv. — dog altsammen med den væsentlige Begrænsning, at han ikke vilde slippe Antagelsen af en overnaturlig Aabenbaring, eller hvad man kan kalde Troen paa Christendommens Guddommelighed. Ganske vist kunde han ogsaa paa dette Omraade fremkomme med ret tvetydige Ytringer, som naar han f. Ex. erklærer sig enig med sin Frimurerbroder, Baron Eberstein i Regensburg, om at Christendommen er »die aufgeklärteste Exposition und Elucidation der natürlichen Religion«¹; men ved Siden af en saadan Udtalelse staaer mangfoldige andre, hvoraf det klart fremgaar, at en blot menneskelig udtænkt og fornuftmæssig udfundet Livsanskuelse ikke kan fyldestgøre ham. Det ovenfor citerede Brev fra Wien bør ogsaa her fremhæves som betydningsfuldt. Det er ganske vist rettet til Faderen, og det kunde jo tænkes, at han maaske overfor denne vilde give sig et Skin af større Orthodoxi end den, han egentlig besad. Herom kan der dog, naar man kender Münters Breve, absolut ikke være Tale; han skjuler aldrig, — og havde vel efter sit Kendskab til Faderen heller ingen Anledning til at skjule — sine kætterske Meninger for denne. Den faste og umistelige Kærne i Fr. Münters Religiositet var en ydmyg, from, tappert fastholdt Tillid til Guds Forsynsstyrelse og en barnlig, tillidsfuld Bøjen sig ind herunder. Dette giver sig, som før omtalt, et særlig smukt Udtryk i det Brev, han skrev hjem efter at have modtaget Budskabet om Broderens Død. Men indenfor den nævnte Begrænsning tilstod han med storslaaet Liberalitet baade sig selv og andre fuld Frihed i Forskning, Tænkning og Ytring.

Overfor det katholske Væsen stod han altid kritisk, ofte harmfuld. Han godter sig øjensynlig, naar han i sin Dagbog kan faa Lejlighed — og en saadan bødes ham hyppig — til at optegne skandaløse Beretninger om kirkelig Overtro og Svindel, og naar det er blevet paastaet, at han »kom hjem med mange Indtryk af den romerske Kirkes Herlighed midt i Fornedrelsen«, og at han havde seet sit biskoppelige Ideal i »de italienske Biskopper med det frie Blik og den aabne Sans for Oldtidens Kunst og Litteratur, med Jævnheden til dagligt Brug og Grandezzaen i festlige Øjeblikke.«²

¹ Db. 21de August 1784. ² F. NIELSEN i Biogr. Lex. XII. 29.

da trænger disse Udtalelser til at nedstemmes ganske betydeligt. Han saa, som det ovenfor gentagne Gange er paavist, med ikke ringe Skepsis paa den reformkatholske Bevægelse, — den forekom ham aldrig at pege i sand evangelisk Retning — og i selve Rejsearene havde han absolut mere Blik for »Fornedrelsen« end for »Herligheden«. At han senere hen i sit Liv, da han fik Forargelsen mere paa Afstand, kunde se noget storladent i det katholske Episkopat, skal hermed ikke være nægtet.

Interessant i politisk Henseende er det at se af hans Optegnelser, hvorledes han overalt fandt Stemningen stærkt opbragt, rettet mod Regeringernes Despotisme;¹ den oplyste Enevældes Fremfærd havde langtfra vundet de intelligente Kreses Sympathi; skønt de bærende Ideer selvfølgelig maatte billiges af dem. Baade i de habsburgsk regerede Stater (Østrig, Toscana, Begge Sicilier) og andetsteds, ikke mindst i Bayern, havde han mødt denne Misstemning. Frimureriets store Sukces omkring i Landene skyldtes vel ikke mindst det, at de dannede Krese i Logelivet, i dettes Forhandlinger og Diskussioner, fandt en vis Erstatning for den Deltagelse i det offentlige Liv, som de længtes efter og mente sig berettigede til; men som de endnu var udelukkede fra. Det var ikke alene i Frankrig, at Jordbunden i disse før-revolutionære Aar var usikker og Grunden udhulet under Thronerne; men at Uroen og Bevægelsen trods alt blev foreløbig nogenlunde inddæmmet, skyldtes navnlig Skræmmebillederne fra Frankrigs Rædselsperiode.

Det er tidligere, under Omtalen af Tyge Rothe, bleven berørt, at Fr. Münster, ligesom denne sin ældre Aandsfrænde, ikke befandt sig i fuld og hel Samstemning med sin Tid og dens ledende Tanker. En vis Delthed i hans Væsen traadte her frem: han var poetisk følsom, fantasifuld af Natur, historisk forstaaende i sin Tænkning, — men samtidig køligt, kritisk, ratio-

¹ Da Münster i Schweiz havde staaet paa Slottet Habsburgs Ruiner, skrev han til Friederike: Ich bin auf den Trümmern von Habsburg gewesen und habe in meinem Herzen allerhand Wünsche gethan. Es wird der Tiranney auf Erden viel, und sie greift jählich augenscheinlich mit fürchterlicher Gewalt um sich. Aber die Gerechtigkeit Gottes wacht, und die Geschichte zeigt, wie jede Tiranney von jeher geendigt hat. Br. til Friederike, Zürich, 22de Marts 1787.

nelt paavirket ved sin Uddannelse og sine Omgivelser. Han blev derfor ikke een af de lykkelige, der i fuld Harmoni med deres Tid lader sig føre sejrrikt frem af Tidens Strøm, men derimod een af de maaske mindre klare, men i Virkeligheden rigere udrustede Personligheder, der staar korrigerende og supplerende midt i deres Samtid, — en Samtid, paa hvilken de virker gærende, men af hvem de mange Gange forbliver uforstaaede. Hyp-pigt er de ogsaa i Begyndelsen uklare i sig selv. Det vil ikke være vanskeligt af Münters Dagbøger og Breve fra Vandreaarene at sammenstille mærkeligt ueensartede Ytringer, Udslag af de to Tendentser i ham, de to Sider, som man med et noget massivt Udtryk kan kalde: Naturen og Optugtelsen. Man læser hos ham Optegnelser, der stærkt betoner Kontinuiteten og den historiske Udvikling, og som rummer en romantisk Forherligelse af fjærne Fortider; — ja en enkelt Passus varslers paa mærkelig Maade om Schellings og Steffens' Forkyndelse af en Guldalder i Tidernes Morgen,¹ — og ved Siden deraf kan han et Sted, hvor Talen er om Reformkatholikernes Paa-kaldelse af Oldkirken til Forsvar for deres Reformers, nedskrive Sætningen: *was Recht ist bedarf keiner Verjährung*,² Ord, som med fotografisk Skarp-hed og med en hos Münter sjælden Fyndighed aabenbarer den inderste Nerve i Oplysningstidens Tankegang, og som viser, hvor nøje han har til-egnet sig denne, og hvor uvilkaarligt han følger den.

Modningen af Münters Personlighed skeete igennem en Udligning af de forskellige Tendentser, der fremtraadte i hans Ungdomsliv, ikke ved noget Brud med nogen af dem; hans Fremgangslinie blev Resultanten af dem. Tiden maatte nu vise, om han med denne Aandsretning og denne Aandsform var i Stand til at øve en Virksomhed og udøve en Indflydelse, hvis Betydning svarede til hans glimrende Begavelse og hans enestaaende Arbejds-kraft.

¹ Db. 1ste November 1786. ² Br. til Faderen, Wien, 12te Oktober 1784.

IV. PROFESSOR MÜNTER

MÜNTER, som ved sin Hjemkomst paany tog Bolig i sin Faders Præstegaard paa Nørregade, var i den første Maanedstid optaget af den nødvendige Ordning af sine mange fra Udlandet hjembragte Bøger, Optegnelser og Mønter; men med sin fremtidige Ansættelse for Øje aflagde han dog samtidig adskillige Visiter hos formaaende Mænd; først og fremmest opnaaede han Audients hos Kronprinsen, og endvidere gjorde han sin Opvartning hos Universitetets Patron Schack-Rathlou, Prokantsleren, Professor H. F. Janson, Ministrene Grev Bernstorff, General Huth og Geheimeraad Henrik Stampe samt hos Biskop Balle.

Hele Fr. Münters Uddannelse havde jo sigtet til at dygtiggøre ham til Opnaaelse af en Universitetsstilling, og nu syntes alt i saa Henseende at blive lagt sjælden heldigt til Rette for ham, idet der nemlig strax efter hans Hjemkomst skulde oprettes et ekstraordinært Professorat i Theologi. Om dette indgav han den 8de August 1787 en Ansøgning til det danske Kancelli, bilagt med en meget gunstig Erklæring af Prokantsleren, samt med Afskrifter af ældre anbefalinger fra dels københavnske og dels göttingiske Professorer. Han fremhæver i Ansøgningen særlig sine kirkehistoriske Studier.¹

Under Rejsen havde han i sine Breve til Hjemmet ytret sig meget tillidsfuldt om sine Fremtidsudsigter og betragtet det næsten som en Selvfølge, at

¹ Koncepter og indk. Sager til Patronen for Kbh. Univ. 1787-93. I. RA.

man maatte ansætte ham ved Universitetet, naar han vendte hjem;¹ han kom imidlertid til at gennemgaa en haard Kamp og en stor Spænding, inden han naaede det attraaede Maal. Der meldte sig nemlig strax en Medansøger, som man ikke uden videre kunde se bort fra: den tidligere omtalte Bibelforsker Andreas Birch,² og det stod ogsaa Münter selv klart, at han i ham havde faaet en yderst farlig Medbejler. Som personlige Venner drøftede de to Ansøgere Stillingen med hinanden og traf Aftale om, at hver af dem skulde have Lov til at stræbe alt hvad han kunde for at opnaa Professoratet, uden at dette paa nogen Maade skulde gøre Skaar i deres Ven-skab.³

Andreas Birch, som var født i København den 6te November 1758 og altsaa var 3 Aar ældre end Münter, havde meget tidlig mistet begge sine Forældre, men var bleven opdraget af en Onkel. Han var bleven Student 1777, og theologisk Kandidat 1779, hvorefter han havde studeret i Göttingen under J. D. Michaëlis og Heyne. I Aarene 1781-83 havde han foretaget Studierejser i lignende Omfang som Münter, var i Rom ligesom denne bleven protegeret af Borgia og havde særlig lagt sig efter nytestamentelige Textundersøgelser, paa hvilket Omraade han ansaas for en stor Kapacitet. Efter sin Hjemkomst havde han planlagt en Textudgave af Ny Testamente, for hvilken Høegh-Guldberg var stærkt interesseret, og til hvilken han raadede over store Forarbejder, dels foretagne af ham selv, dels af Hjælpere, blandt hvilke, som ovenfor nævnt, ogsaa Münter kunde tælles. Udgivelsen af dette Værk var vel paa det her omhandlede Tidspunkt endnu ikke begyndt;

¹ Se f. Ex. Br. til Faderen, Napoli 26de September 1785 og Rom 10de Januar 1786. Alle-rede medens han var paa Udenlandsrejsen havde Faderen (14de Juli 1786) paa hans Vegne indgivet en Forhaandsansøgning om et Professorat enten i Kirkehistorie eller i klassisk Filologi. Khist. Saml. 4. II. 620 f. ² Birchs Ansøgning af 9de August 1787 er ligeledes forsynet med Paategning af Janson og anbefalet af B. W. Luxdorph (som særlig havde Opsyn med Bibeludgaven). Un. Patr. 1787-93. I. RA. ³ Db. 11te Juli-11te August 1787. De to Konkurrenters Aftale og vanskelige Løfte blev virkelig holdt. Vel sporedes der strax efter Afgørelsen nogen Bitterhed hos Birch; men i Aarenes Løb, og navnlig efter at han og Münter var blevne Bispekolleger, blev deres Brevvexling meget hjærtelig og fortrolig.

men det ventedes i en nær Fremtid (1. Bind, forøvrigt det eneste, udkom 1788) og kastede allerede forud for sig en vis Glans over sin Ophavsmand.

Skønt Münters Udsigter altsaa ikke tegnede sig ganske saa lyse, som han havde ventet, saa han dog Fremtiden imøde med godt Haab, gjorde i Løbet af Sommeren og Efteraaret Besøg paa Landet hos Grev Reventlow, Grev Schimmelmänn paa Sølyst o. a., var optaget af en yderst omfattende Brevskrivning til sine udenlandske Forbindelser, — fra sin Hjemkomst til Aarets Udgang skrev han ialt 77 Breve og var saa dog ikke dermed ude af sin Brevgæld — og syslede flittigt med sine literære Arbejder: Artiklerne til Eggers' Magazin, de tidligere omtalte Fragmenta Patrum, som han nu gav i Trykken, sin Rejsebog om »Begge Sicilier« og sin Bog om Tempelherrene. Med Hensyn til den sidstnævnte, som imødesaaes med særlig stor Interesse, trængte hans gamle Ven Tyge Rothe hæftig ind paa ham med det Forslag, at han burde udgive den paa Dansk, hvilket Münter imidlertid af pekuniære Hensyn ansaa for uudførligt. Gennem W. Abrahamson, der trods sin tyske Herkomst¹ delte Rothes nationale Iver, vilde han drage Kronprinsen ind i Sagen og saaledes øve et Tryk paa Münter. Denne bøjede sig da, for saavidt som han udsendte Subskriptionsindbydelse baade paa en dansk og tysk Udgave; men det gik ganske som han havde ventet, at der ikke meldte sig synderlig mange danske Subskribenter. Den udkom da paa Tydsk: Statutenbuch des Ordens der Tempelherren (Berlin 1794). Bogen om Begge Sicilier var det derimod hans Mening at ville udgive paa Dansk.

Samme Efteraar foretog Münter ogsaa en Rejse til Skaane. Hans egentlige Maal var at besøge sin Fætter, Borgmester Johan Lorentz Münter i Ystad, en Søn af B. Münters til Sverige udvandrede Broder Lorentz Hinrich; men han benyttede tillige Opholdet i Sydsverige til at knytte Forbindelse med Universitetsmændene i Lund: Naturforskeren Retzius, Orien-

¹ Slægten, som tidligere havde kaldt sig d'Abranson, skal oprindelig være polsk, men var gennem Tydskland kommen til Danmark (Danmarks Adels Aarbog 1919. S. 455 f.). W. Abrahamson var saa ivrig i sin ny Nationalitet, at han endog skrev med Runer(!) i Fr. Münters Stambog (6te November 1780) Ny kgl. Samling 605. 8.

talisten Norberg, den ældgamle Historiker Sven Lagerbring¹ og navnlig de 3 Theologer, Thure Weidman, Petrus Munck og den senere Biskop Nils Hesselén.² Dette blev Indledningen til Münters fremtidige levende Samkvem med svenske Kolleger; han var med Hensyn til dansk-svensk Forstaaelse og Venskab en Banebryder fra dansk Side.

Angaaende de to Professorræmner Münter og Birch synes der hurtig at have dannet sig den almindelige Opfattelse, at det vilde være Synd at forbigaa Birch. Offentligheden var naturligvis ude af Stand til at danne sig nogen begrundet Mening om de to Medbejleres Kvalifikationer, man gik uden videre ud fra, at de vel i Dygtighed stod nogenlunde lige; — men man mente, at Münter, som jo tilmed var den yngste, havde flere Muligheder liggende for sig og vilde kunne anvendes i flere forskellige Embeder; Birch derimod havde kun denne ene Chance, som derfor ikke burde berøves ham. Høegh-Guldberg udtaler vistnok manges Mening, naar han³ skriver til Münter, at det er en pinlig Tanke, at de to Venner skal optræde som Medbejlere; han henstiller, at Münter bør vige Pladsen for Birch, som dels er den ældste og dels efter Sigende skal have opspist sine Arvemidler. Efter dette sidste, for Høegh-Guldberg meget karakteristiske Ræsonnement, tilføjer han trøstende, at der nok senere vil blive en Plads for Münter her i hans Fædreland. Vi Mennesker kommer tidt i en anden Stilling, end vi oprindelig har tænkt os: »Ogsaa jeg ville være Theolog, men blev — og forbauset blev — Professor Eloquentiæ et Historiarum«. Münter bør altsaa efter hans Mening »frastaae sin Tanke om denne theologiske Post«.

I samme Retning gik Schack-Rathlous Bestræbelser; han foreslog derfor i en Samtale med Münter denne at blive Professor i Græsk, hvortil han dog svarede absolut afvisende: han kunde ikke paatage sig dette Embede, da han ikke havde dyrket Filologien som Hovedfag, men kun som Hjælpevidenskab.⁴ Det samme udtalte han overfor Prokantsleren og lod temmelig tydelig Autoriteterne forstaa, at hvis han ikke herhjemme kunde opnaa

¹ Som forøvrigt døde samme Vinter, 5te December 1787. ² Svoger til Lars von Engeström. Se om de svenske Personligheder: Biographiskt Lexicon öfver namnkunniga svenska män. Upsala. 1847. ³ Aarhus, den 18de December 1787. ⁴ Db. 7de Oktober 1787.

Ansættelse i sit egentlige Fag, vilde han blive tvungen til at søge og finde sit Udkomme andetsteds, hvilket med hans Forbindelser vel næppe vilde falde ham svært. Forøvrigt erklærede han overfor alle — ogsaa overfor Kronprinsen, hos hvem han midt i November havde Audients for at overrække et Exemplar af sine Fragmenta, — at han kun ønskede en retfærdig Undersøgelse af sine egne og Medansøgerens Kvalifikationer, og i Overensstemmelse hermed foreslog han Birch,¹ at de skulde konkurrere om Pladsen, hvortil denne om end med nogen Betænkelighed erklærede sig villig.² Dette var ogsaa under de givne Forhold den eneste rette Løsning. I Begyndelsen af December sendte Münter da, efter et Vink af den ham venligtsindede Prins af Augustenborg, en Memorial til Kronprinsen,³ hvori han bad om, at der maatte blive udskrevet en Konkurrence, hvilket derpaa efter langtrukne Overvejelser blev besluttet.⁴ Herved blev Stemningen foreløbig beroliget. Münter havde under alle disse Forhandlinger ikke kunnet undgaa at blive pinlig berørt ved flere formentlige Venners Holdning; særlig følte han sig ladt i Stikken af Prokantsleren; det er ikke blide Ord, hvormed han omtaler denne i sin Dagbog: »Er war höchst höflich und verlegen, wie ein Schurke es ist, der sich seines bösen Gewissens gegen einen rechtschaffenen Mann bewusst ist.«⁵ Ogsaa Ungdomsvennen Fr. Sneedorff beredte ham en Skuffelse ved at staa paa Birchs Side.⁶ Dog nu maatte Udfaldet af Konkurrencen afventes; selv Høegh-Guldberg indrømmede, at som Forholdene nu laa, kunde og burde Münter ikke træde tilbage.⁷

Det betydningsfulde Aar 1788 oprandt, og medens Münter paa bedste Maade forberedte sig til den forestaaende Prøve, blandt andet ved at øve sig i Forelæsningskunsten med sin Fader som Tilhører, indtraadte der i

¹ Koncept til Br. til Birch, Nov. 1787 og 26de Nov. s. A. (XII). ² Birch syntes, at et Krav herom fra hans og Münters Side kunde opfattes som et Forsøg paa at ville foreskrive Regeringen og Kancelliet Love. (Birch til Münter, Kbh. 26de Nov. 1787). ³ Koncept. 6te Dec. 1787. (XII). ⁴ D. Kanc. Brevbog 1788. Nr. 1909 Resolution om Konkurrencens Afholdelse, i Henhold til Patronens Forestilling af 30te August 1788, udstedt 5te September. Dommerne beskikkede 6te s. M. ⁵ Db. 19de-30te November 1787. ⁶ Db. 13de-30te September 1788. ⁷ Høegh-Guldberg til Münter, Aarhus, 4de Januar 1788.

det offentlige Liv Begivenheder af den største Betydning, ikke alene for Land og Folk i Almindelighed, men ogsaa for Københavns Universitet.

Det Styre, der var fremgaaet af Statskupet 1784, var, skønt alle dets Medlemmer havde staaet i Opposition til det tidligere Regeringssystem, ingenlunde eensartet sammensat. Ved Siden af de reformvenlige Mænd, som væsentlig gav Regeringen dens Præg, og som endnu staaer i Eftertidens Erindring med Berømmelsens Skær over sig, sad de helt konservative Personligheder Schack-Rathlou og Fr. Chr. Rosenkrantz. I nogle Aar holdt denne ueensartede Kres af Mænd nogenlunde sammen trods Meningsforskkel om vigtige Sager; men i Længden blev dette ikke muligt. Da Landboreformerne, saaledes som de var forberedte af den store Landbokommission, forelaa til endelig Gennemførelse, tog de to konservative Ministre Bruddet og afgik (13de Juni 1788), efter at Loven om Stavnsbaandsløsningen var vedtaget i Statsraadet, men før den endnu var offentlig kundgjort. Saaledes kom Schack-Rathlou i Sommeren 1788 til at forlade ikke alene sin Stilling som Medlem af Geheimestatsraadet og som Kancellipræsident, men ogsaa sit Embede som Universitetspatron. I den sidstnævnte høje Post efterfulgtes han samme Dag af Kronprinsens Svoger, Prins (siden 1794 Hertug) *Frederik Christian af Augustenborg*,¹ som allerede et Par Aar forinden, strax efter sit Bryllup med Prinsesse Louise Augusta, havde faaet Sæde i Geheimestatsraadet. Endnu kun 23 Aar gammel, men af Naturen velbegavet og fortrinlig opdraget og undervist, stod han i Intelligents og Kultur meget højt over Hoffets almindelige Niveau. Særlig interesseret for alt hvad der hed Opdragelse, Undervisning og Studium, — han optraadte som Pædagog endogsaa overfor sin unge Hustru — kastede han sig med brændende Iver over sin Gærning som Universitetspatron; med saa stor Iver, at Prokantsleren, Professor Janson, snart følte sig overflødig: Prinsen, som selv fordybede sig i alle Detailler vedrørende Universitetets Anliggen-

¹ HANS SCHULZ: Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Stuttgart u. Lpz. 1910. (Citeret her som: Schulz) og samme Forfatter: Briefwechsel des Hzgs. Fr. Chr. zu Schl. H. mit König Fr. VI. von Dänemark. Lpz. 1908. (Briefwechsel I) og Aus dem Briefwechsel des Hzgs. Fr. Chr. zu Schl. Holst. Stuttg. u. Lpz. 1913 (Briefwechsel II).

der, behøvede ikke og ønskede ikke at have ham som Mellemand imellem sig og Professorpersonalet, og allerede Aaret efter (23de Juni 1789) drog Janson som Biskop over til Aarhus Stift.¹

I religiøs Henseende maa Prinsen af Augustenborg nærmest betegnes som Deist. Forsynstro, Tolerance (Lessing) og Optimisme (Leibniz) bestemte væsentlig hans aandelige Synsmaade. Hans Biograf Hans Schulz udtaler herom: »Er bedarf keiner Erlösung. Die Lehre hiervon legt Fr. Chr. ab wie ein Kleid, der zu eng geworden ist. In dieser Gottes- und Weltanschauung ist auch kein Platz für Wunder«. ²

I Overensstemmelse hermed var Prinsen meget ængstelig for at Orthodoxien skulde faa Raaderum inden for det theologiske Fakultet,³ og vilde sikkert ikke taale Ansættelsen af nogen Professor, der ikke var ham bekendt som liberal. Under de enkelte Sammenkomster, Münter havde med ham efter sin Hjemkomst, synes der dog ikke at være bleven drøftet egentlig religiøse Spørgsmaal,⁴ derimod blev der talt om Jesuiternes Planer og Rænker og forhandlet om mulig at give Weishaupt et Tilflugtssted i Danmark.⁵ Det kunde vel paa Forhaand ventes, at Prinsen vilde være Münter velsindet og med Glæde vilde understøtte hans Bestræbelser for at opnaa Professøratet; men han var principielt en Tilhænger af Konkurrencen som den rette Form for Besættelse af akademiske Embeder.⁶

Det var altsaa under Prinsen af Augustenborgs Patronat, at Münters og Birchs Konkurrence fandt Sted. Reglerne, hvorefter Prøveforelæsningerne skulde afholdes, meddeltes dem den 31te August 1788,⁷ og Dagen efter fik de følgende Æmner opgivne:

Exegese: Ps. 67 og 1. Cor. 15. (sidstnævnte Forelæsning skulde holdes paa Latin).

¹ Se om disse Forhold: H. MATZEN: Kbh. Universitets Retshistorie 1479-1879. I. 171 ff.

² Schulz 54 f. ³ Briefwechsel I. 23 f. Schulz 95. Khist. Saml. 4. II. 633 f. ⁴ Prinsens eneste egentlige Fortrolige paa dette Omraade var vistnok Moldenhawer, ADA ADLER: Moldenhawer 166 f. ⁵ Briefwechsel II. 57, 91. Se om samme Sag yderligere S. 119, 142.

⁶ Schulz 67. 2 andre Konkurrencer fandt Sted kort efter Münters og Birchs, ved hvilke Münters gamle Lærer Wolf samt Juristen Cold sejrede. ⁷ Janson til Birch og Münter, nævnte Dag.

Dogmatik: Begrebet om Messias hos Jøderne, sammes Oprindelse, og hvorledes denne Idee er bleven forfinet i Apostlenes Skrifter (holdes paa Latin).

Moral: 1. Om Selvmord og sammes Moralitet.

2. Over Grundene til den menneskelige Forbindtlighed, uden Hensyn til Aabenbaringen; eller det Spørgsmaal: hvorfor Mennesket er forbunden til det, man kalder Pligt, bevist af filosofiske Grunde.

Kirkehistorie: Over Mysticismens Oprindelse i Orienten, sammes Forplantning og videre Udbredelse i den koldere Occident.¹

Til Forelæsningsernes Udarbejdelse blev der kun tilstaaet en Uge, og efter dennes Udløb, altsaa i Dagene fra 8de til 13de September, holdt de to Konkurrenter hver 6 Prøveforelæsninger paa Universitetet i Overværelse af følgende Dommere: Biskop Balle med det theologiske Fakultet samt Konfessionarius Chr. Bastholm, Orientalisten, Prof. Jac. Georg Chr. Adler, Kammerherre P. F. Suhm og Kollegieembedsmanden Etatsraad Fr. Carl Trant.² Ogsaa Prinsen af Augustenborg saaes iblandt Tilhørerne. Münter var selv veltilfreds med sine Præstationer, medens Birch efter hans og andres Mening kun klarede sig maadeligt, saa at Dommerne følte sig skuffede over ham. De talrigt tilstedeværende Studenter lod til at give Münter Fortrinet. Efter Prøveforelæsningsernes Afslutning kunde han altsaa Lørdag Eftermiddag med godt Mod ride ud til Sølyst for at hvile ovenpaa Anstrængelserne.³

Skønt Spørgsmaalet om de to Konkurrenters større eller mindre Orthodoxi ikke blev fremdraget, hvortil deres ganske objektivt holdte Forelæsninger iøvrigt heller ikke gav Anledning, synes det dog, som om de mere konservative uvilkaarlig betragtede Birch som deres Kandidat; — herpaa tyder det blandt andet, at den anerkendt orthodoxe Laurits Smith⁴ mentes

¹ Man maa give Jens Møller (MØLLER: Nokr. 344 f.) Ret i, at Spørgsmaalene er redigerede paa daarligt Dansk, hvem der saa end har forfattet dem (Hertugen, Moldenhawer, Janson, Trant?) ² Den sidstnævnte var vel bekendt for at være en meget begavet Mand, men var paa det her omhandlede Felt aldeles ikke sagkyndig. Bastholm hilste ham da ogsaa ved den første Forelæsning med de Ord: Hvad vil Saul iblandt Profeterne? (MØLLER: Nokr. 343). ³ Db. 8de-13de September 1788. ⁴ Se om ham Biogr. Lex. XVI. 129 og Briefwechsel I. 23 f.

at støtte ham. Rygtet gik, at han havde hjulpet Birch med Udarbejdelsen af Forelæsningen om Selvmord; — paa den anden Side fortalte man, at Münter var bleven uretmæssig begunstiget ved at faa Forelæsningsæmnerne opgivet før Tiden, et Rygte, som Münter ved Konkurrencens Slutning fandt Anledning til offentlig at dementere.¹

Efter Afslutningen af Konkurrencen hengik der endnu nogen Tid i en vis Spænding; thi Afgørelsen lod vente paa sig. Münter var dog ret fortrøstningsfuld,² han arbejdede f. Ex. med Professoratet for Øje paa de Forelæsninger, hvormed han tænkte at ville begynde sin akademiske Virksomhed; men helt sikker kunde han naturligvis ikke føle sig. I denne Periode forberedte han ogsaa Udgivelsen af sine »Efterretninger om begge Sicilierne«, der blev tilegnet Prinsen af Augustenborg, og hvis 1ste Bind udkom sidst i 1788, medens det 2det først fulgte to Aar senere. Af de Publikationer, som Münter udsendte lige efter sin Hjemkomst, var denne Bog den betydeligste og interessanteste. Den vakte ogsaa megen Opmærksomhed og blev i sin Helhed eller udtogsvis oversat paa flere fremmede Sprog. Det er en livligt skreven, kundskabsrig og belærende Rejseskildring med grundige kunst- og kulturhistoriske Oplysninger, og ved Siden deraf mange aandfulde Enkeltheder og gode Ideer, — efter Münters Vis ødselt henkastede uden fordybende Behandling.³

Endelig den 29de Oktober lod Prinsen af Augustenborg Münter og hans Fader kalde til sig og meddelte, at han havde indstillet ham til Professoratet; han havde nemlig faaet et betydeligt Flertal af Stemmer i Dommerkomitéen,

¹ Koncept til denne Erklæring. (XII.) ² Heri bestyrkedes han bl. a. ved et Brev fra Balle (Glumsøe i Tybjerg Herred, paa Visitatz. 23de Sept. 1788), hvori denne lykønsker ham til den vel overstaaede Konkurrence og meddeler, at han har givet ham sin Stemme. Brevet strømmer over af Ros: »Min Høyagtelse for Dem taaler ingen Indskrænkning«.

³ Münter har f. Ex. i Anledning af Helgenen Calogerus (Daidalos), hvis Dyrkelse er knyttet til Dunstbadene i Sciacca ved Selinus, bemærket, at man mere end een Gang vil finde hedenske Guder travesterede til christne Helgener (B. Sic. I. 372 ff.), — en Tanke, der som bekendt er bleven stærkt fremdraget og underbygget i vore Dage (J. P. JACOBSEN: Heros og Helgen, Kbh. 1913).

5 mod 2 eller 3.¹ Udnævnelsen fulgte nu strax efter (den 31te Oktober),² og den 12te November begyndte han sine Forelæsninger paa Universitetet.

Forøvrigt fik ogsaa Birch en glimrende kirkelig Løbebane: efter i 1790 at have erhvervet den theologiske Doktorgrad blev han titulær Professor og Waisenhuspræst, Domprovst i Roskilde, Biskop paa Laaland-Falster og senere igennem en lang Aarrække, som H. F. Jansons Efterfølger, Biskop over Aarhus Stift.

Efter Birchs Ønske udgav de to Konkurrenter i Fællesskab deres Prøveforelæsninger (Kbh. 1789),³ i hvis Forord de med Henviisning til den korte Udarbejdelsestid bad Læserne undskylde, hvis disse i Afhandlingerne — der gengaves ganske som de blev forelæste — skulde savne Orden i Planen, Renhed i Sproget og Bestemthed i Udtrykkene.⁴

Blandt de Lykønskninger, der indløb til den nyudnævnte Professor, fandtes ogsaa een fra Høegh-Guldberg, som samtidig benyttede Lejligheden

¹ Prinsen af Augustenborgs Unterthänigste Vorstellung, Christiansburg 26de Oct. 1788 (Indlæg til Sjæll. Registre 1788, 843 RA) er meget interessant. Det fremgaar heraf, at Janson og Suhm har stemt paa Birch, Prof. Hornemann »scheint ihm gleichfalls günstiger zu seyn als seinem Mitkonkurrente, obgleich er ihn nicht ausrücklich empfiehl«. Derimod har Adler, Balle, Bastholm, Moldenhawer og Trant anbefalet Münter og nogle af dem paa en Maade, som anerkender, at han har et betydeligt Fortrin for Birch. Navnlig fremhæves Münters exegetiske, dogmatiske og kirkehistoriske Forelæsninger fremfor Birchs tilsvarende, medens omvendt Birchs moralske Forelæsninger af de fleste foretrækkes for Münters. I det sidstnævnte Punkt er Prinsen dog ikke enig med Dommerne — han følte sig her som Fagmand og havde alvorlige Indvendinger at gøre mod begge Konkurrenters Præstationer paa Filosofiens Omraade; dog fandt han, at Birch var langt den ringeste, — altsaa indstiller han Münter. ² Rotuli (Reg. over D. Kanc. allerehind. Forestill. for Aar 1788) fol. 217, 31te Oct. 1788 RA.: Patronen foreslaar efter den afholdte Konkurrence at udnævne Mag. Friderich Münter (samt til de to andre ledige Professorater Cold og Wolf) og fol. 228: at der tillægges dem Rang No. 13 i 6te Cl. indtil de ascendere til Proff. ord. Udnævnelse s. D. ³ Br. fra Janson til Münter og Birch. Kbh. (udateret) 1788: De maa trykkes paa Universitetets Bekostning; men Papiret maa de to Forfattere selv betale. ⁴ F. NIELSEN, som i sin Artikel om Münter i Biogr. Lex. XII 29 udendvidere betegner hans Prøveforelæsninger som »meget tarvelige«, burde have nævnet denne Reservation. Ingen af dem alle 12 naaer forøvrigt over det middelmaadige. Se ogsaa Jens Møllers Dom over dem (MØLLER: Nokr. 345). Koncepten til Münters Prøveforelæsninger findes i XII.

til at erkyndige sig om hans Retroenhed. Han var, som han skrev,¹ nysgerrig efter at høre, »om min elskede Münster hører til den nye theologiske Sect eller til den kloge, skiønsomme gamle? Om De oprigtigen bekiender sig til den danske Kirke, NB. den danske Kirkes symbolske Bøger, eller og De har med mange andre en Reservatio mentalis?« og han tilføjer: »vore Tidens Pseudermenie er saa ubegribelig, saa fræk, saa dictatorisk, at jeg før kunde være Fritænker end Theolog, som disse ere det . . . mit [System] er det Nye Testamentes, og hvad sund Philologie og sund Logik der lærer og har lært mig«. Münster fandt sig dog ikke foranlediget til at give Høegh-Guldberg noget direkte Svar herpaa, men indskrænkede sig til at sende ham de trykte Forelæsninger og henvise ham til Læsningen deraf.

Münster havde sejret; men han kunde ikke undgaa at mærke, at Konkurrencens Udfald havde efterladt en ikke ringe Bitterhed hos mange, og nogen udelt Glæde var han derfor ikke i Stand til at føle over sin Sejr. Heller ikke alle hans Venner fra Rejsetiden var helt tilfredse med hvad han nu havde opnaaet; adskillige mente, at han vilde have passet bedre til et filologisk end til et theologisk Professorat. Archæologen Joh. Philip Siebenkees, med hvem han havde omgaaedes meget i Italien, skrev f. Ex. til ham:² »Wäre ich an Ihrer Stelle gewesen; ich hätte meinem Herrn Concurrenten die Theologische Profession überlassen und die Profession der griechischen Sprache als eine bessere oder doch sicherere Prieese für mich behalten. Denn wenigstens ist man bei der letzteren doch vorm Verkezern sicher, und ob Sie, mein Bester, den frommen Dänen orthodox genug sind? Darauf möchte ich eben keinen Eid schwören.«

At Grunden var noget usikker under ham, fik Münster snart at mærke, blandt andet ved, at han, kort efter sin Tiltrædelse, fra Prinsen af Augustenborg modtog et Vink om at være forsigtig i sine Udtalelser, da Modstanderne lurede paa ham for at finde Kætterier i hans Forelæsninger, — og han sluttede sine Optegnelser i 1788³ med at skrive: »Den Wunsch,

¹ Aarhus, 25de November 1788. ² Venezia, 12te April 1788. ³ Efter Hjemkomsten forandrer Münsters Dagbøger lidt efter lidt Charakter; han sammendrager Uger — Maaneder — og tilsidst Kvartaler og Semestre. Indholdet bliver magrere og tørrere; efterhaanden væsentlig kun en Liste over hans Forelæsninger.

Professor zu werden, erreichte ich glücklich; aber viel ist noch zu streiten übrig, und Gott weiss, ob ich alles werde im Stande seyn durch zu fristen. Aber — Tu ne cede malis, sed contra audentior ito!«

De mørke Anelser, hvormed Münter saaledes gik ud af Aaret 1788, viste sig ikke ugrundede. Det nye Aar bragte nemlig et ondartet Udslag af den Misfornøjelse, som mange Krese følte over, at han var bleven foretrukket for Birch. Da Prøveforelæserne i Begyndelsen af 1789 forelaa trykte, udkom der kort efter nogle »Tanker ved Giennemlæsningen af Prøveforelæserne for det overordentlige theologiske Professorat ved Kiøbenhavns Universitet« (Kbh. 1789).

Forfatteren af disse »Tanker« var *Niels Dillew Riegels*.¹ Denne, som var født 1755, havde oprindeligt studeret Theologi og havde da begyndt Udgivelsen af en stort anlagt Kirkehistorie, som dog i de hidtil (1781-86) udkomne 3 Bind kun naaede at behandle de 4 første Aarhundreder og aldrig blev fuldendt. Senere havde han forsøgt sig som politisk Konspirator imod Høegh-Guldberg, var efter sin egen Mening ikke bleven tilstrækkelig påskønnet af den nye Regering og levede nu nærmest som Privatmand paa sin Gaard i Højet paa Falster, travlt beskæftiget med literære Arbejder. Disse var af den forskelligste Art, væsentlig dog historiske. Men desuden udstrøede han en Mængde Stridsskrifter. Af Naturen kritisk anlagt arbejdede han sig under Paavirkning af Tidens revolutionære Ideer, og maaske ogsaa i Følelsen af personlig Tilsidesættelse, dybere og dybere ned i Bitterhed mod alt og alle. Al Autoritet, — eller som han kaldte det i sit Sprog: »Vælden« — baade verdslig og geistlig: Kongemagt, Adel og Præster, var ham inderlig forhadet. Han blev saaledes sin Tids Thersites, der tilfredsstillede sin Lyst til at sige »Vælden« Ubehageligheder, men til Gengæld var grundig afskyet og mange Gange ved sine Skrivelser kompromitterede de Ideer, han vilde forfægte. En vis bedsk Vittighed og en ganske betydelig Viden kan man ikke frakende ham.

¹ En Anelse havde længe forinden sagt Münter, at han havde en Fjende i Riegels. »Gott tröste mich, wenn ich in seine Klauen falle«, Br. til Faderen, Napoli 26de September 1785.

Under Paaskud af at anstille en upartisk Undersøgelse af de paagældende Prøveforelæsninger gennemgaaes i Riegels' Piece med theologisk Sagkyndighed¹ de to »Medkapperes« Præstationer, men ret længe vedbliver Riegels ikke at bære Fagmandens Maske; han kaster den snart fra sig og retter utilhyllet et meget ondsindet Angreb paa Münter, som formentlig ganske med Urette er bleven foretrukket for den langt dygtigere Birch. Meget fornærmet er han over, at Münter i sine Forelæsninger ikke har paaagtet hans kirkehistoriske Arbejder og særlig ondartet bliver han, naar han slaaer paa de nationalistiske Strænge, paastaar, at Münter under sin Udenlandsrejse skammede sig ved at kalde sig dansk,² og insinuerer, at han, netop som Tydsker, af de herskende tyske Krese var forudbestemt til Embedet, og at Konkurrencen altsaa kun havde været et Spilfægteri. Riegels vidste saare vel, at Jordbunden herhjemme just i disse Aar var særlig beredt for den Slags Udsæd, og med en Blanding af demokratisk og nationalistisk Forargelse skruer han sig op til i ægte Revolutionsstil at udslynge følgende Frase: »Men I, Jordens Store! hvorføre træde Folkets Dom under Fødder; den er jo frygtelig, som i Frankrige, naar den forener sig med den krænkede Menneskelighed og taler dennes Sag?«³

Man skulde tro, at et Angreb, der var holdt i saadane Toner, ganske maatte forfejle sin Virkning;⁴ men nægtes kan det alligevel ikke, at Riegels,

¹ Ifølge Fortalen har Riegels haft en Medarbejder, vel særlig til Behandlingen af de exegetiske Forelæsninger, hvor han, skønt som sagt selv oprindelig Theolog, ikke har tiltroet sig den fornødne Viden. Ifølge Erslews Forfatterlexikon I, 408 skal denne Medarbejder have været Otto Fabricius, daværende Waisenhuspræst, senere titulær Biskop og Dr. theol., men Fabricius' Biograf, Cand. theol. BJØRN KORNERUP betvivler Rigtigheden heraf: Biskop, Dr. theol. Otto Fabricius, Mindeskraft. Kbh. 1923 S. 270 f. ² Münter havde som ung enkelte Gange betegnet sig som værende »aus Gotha«, hvad f. Ex. ogsaa hans Ven Fr. Sneedorff, om end i spøgefuld Form, dog hæftigt bebrejder ham. Fr. Sneedorff til Münter, Kbh. 19de Januar 1782. ³ Anf. Skr. S. 35. ⁴ Recensenten i »Kritik og Antikritik« 19de-26de Febr. 1793 S. 506 ff., 531 ff., som forøvrigt har fundet mange ypperlige Bemærkninger i Riegels' Skrift, maa da ogsaa indrømme, at han »ved sit ublide og haarde Foredrag« har givet sin Modpart Ret til at afvise ham med Tausshed, og ønske »at han aldrig havde læst de sidste Ord, hvormed denne Forerindring sluttet S. 35« [nemlig den ovenfor citerede Tirade].

ved at paapege det tydskagtige i Münters Dannelse og Sprogbrug og ved at tale den danskfødte Birchs Sag overfor Indvandrerens, som Forholdene netop da var, havde Udsigt til at høste Bifald hos mange og vække en farlig Misstemning mod den unge Professor. At samtidig P. A. Heiberg i sit satiriske Skrift »Rigsdalersedlens Hændelser« snærtede Münter og derved fik Lejlighed til at lade sit Vid spille,¹ var, i Sammenligning med Riegels' Angreb, forholdsvis godmodigt, men viste dog ogsaa, hvilken Vej Vinden blæste. Ikke helt uden Sammenhæng med denne Sag stod den saakaldte »Holger Danske-Fejde«, som samme Aar (1789) pludselig lagde for Dagen, hvor stor Bitterhed der laa og ulmede mellem Danske og Tydske. Den yngre Cramer, Professor C. F. Cramer i Kiel, havde til Tydsk oversat Jens Baggesens Operatext »Holger Danske«, og den Tilegnelse, hvormed Oversættelsen var dediceret til Wieland, samt den Maade, hvorpaa han her ligesom annekterede Baggesen for Tydskland, havde vakt Heibergs store Forbitrelse. Strax efter udsendte han sin Parodi »Holger Tydske« med bidende Angreb paa Tydskerne og deres danske Klienter. Fra tydsk Side fremkom da den meget omtalte Piece »Ausrufungen veranlasst durch Holger Danske und Holger Tydske«, — et i Overensstemmelse med sin Titel meget deklamatorisk og teatralsk Arbejde, som i baade høje og hule Toner klager over den Hadets og Tvedragtens Aand, der nu synes i Færd med at vaagne. Forfatterskabet til det anonyme Skrift er hidtil almindelig bleven tiltroet Friederike Brun, født Münter,² dog er ogsaa Ernst Schimmelmann undertiden bleven nævnet som dets Ophavsmand, og Louis Bobé har i den nyeste Tid³ formentlig fyldestgørende bevist hans Forfatterskab. Ved et mærkeligt Spil af Skæbnen blev Danskhedens Sag i denne Fejde med størst Hæftighed og Begeistring forfægtet af to tydskfødte Mænd, Schack Staffeldt og W. Abrahamson.

Der er ingen Tvivl om, at Riegels' Angreb i højeste Grad bedrøvede og pinte Münter. Hans Optegnelser tier ganske om denne Sag; men i sin Ne-

¹ F. RØNNING: Rationalismens Tidsalder III, 1, 348 f. ² RØNNING: Anf. Skr. III, 1, 404. HOLM VI, 1, 411 f. BOBÉ: Fr. Brun 37. ³ I sin Udgave af FR. BRUNS Wahrheit aus Morgen träumen S. 158.

krolog over ham¹ fortæller hans Efterfølger Peter Erasmus Müller, at han, da Riegels havde »udgydt sin Galde«, gav sig til at skrive et Forsvarsskrift, hvilket hans Fader for saa vidt billigede; men da Fritz Münter overgav ham det færdige Manuskript til Gennemlæsning, kastede Faderen det ulæst i Ilden, — med de kloge Ord, at hermed skulde han lade det bero; han havde nu skrevet sin Harme af sig, og nu skulde den kommende Tid være hans bedste Forsvarer. Og, som P. E. Müller tilføjer: heri fik Faderen jo Ret.

Men det var ikke alene udefra, at Münter i dette Aar blev krænket. Ogsaa indenfor Fakultetet fik han at mærke, at han, som kun extraordinær Professor, skulde sættes i anden Række, og ømfindtlig som han var i denne Tid, følte han sig stødt herover og var navnlig skuffet af Moldenhawers Optræden. Med denne havde han kort efter sin Hjemkomst (19de Oktober 1787) stiftet Bekendtskab, og som han mente, Venskab;² men den noget hovmodige og overlegne Moldenhawer behandlede ham foreløbig ikke som Ligemand. Samtidig trøstede han ham dog med, at hans Ventetid ikke vilde blive lang, og Prokantsler Jansons Forflyttelse til Aarhus Bispestol aabnede jo virkelig ogsaa kort efter Münter Mulighed for at opnaa det derved ledigblevne ordinære Professorat. Fra sit Sommerferieophold paa Brahetrolleborg indgav han den 24de Juli 1789 Ansøgning derom og ledsagede den med en Skrivelse til Prinsen af Augustenborg,³ hvori han nærmere motiverer den: Da han hører, at andre Ansøgere har meldt sig, vil Taushed fra hans Side kunne blive misforstaaet. Han vil derfor udtale, at han kun ved at opnaa den sikre Stilling som ordinær Professor kan se sit største Livsønske opfyldt, som er at tjene Fædrelandet med sit Arbejde. Publikums Agtelse, Studenternes Kærlighed og sine Kollegers Venskab, — alt dette har han vundet, i hans Lykke mangler nu kun den faste Ansættelse. Den Lejlighed, som her frembyder sig for ham til at opnaa denne, kommer aldrig igen. Han beder sluttelig om en snarlig Afgørelse af sin Skæbne.

En saadan fandt dog ikke Sted, tværtimod trak Tiden ud, og Münter

¹ MÜLLER: Nekrol. 294. Se ligeledes JENS MØLLERS Oratio funebris 146. ² Db. nævnte Dag: »Wir machten die erste Bekanntschaft und gefielen uns«. ³ Un. Patr. III-VII. RA.

fandt sig da foranlediget til paany den 6te Oktober s. A. at henvende sig direkte til Prinsen.¹ I sin Skrivelse minder han først om, at Prinsen dels mundtlig, dels skriftlig har lovet ham, at ingen skulde blive foretrukket for ham ved det ordinære Professorats endelige Besættelse, men paa den anden Side havde han udtalt, at Münters Befordring foreløbig maatte udsættes, indtil den paatænkte Universitetsreform var gennemført, og at det i det hele taget var for tidligt for ham nu allerede at søge Forbedring af sin Stilling, — en saadan maatte komme med Tiden, lidt efter lidt. Endelig havde Prinsen sagt, at han troede helt at maatte undslaa sig for at understøtte Münters Ansøgning. I den Anledning bemærker Münter nu følgende: En ubestemt og umotiveret Opsættelse af hans Befordring vil baade af Offentligheden og af ham selv med Rette blive anset for en Krænkelser. — Efter det Ry, han har erhvervet sig i Udlandet, og efter hans sejrige Deltagelse i Konkurrencen, som jo ogsaa vandt Hans Durchlauchtigheds Bifald, maa Offentligheden faa den Tro, at han siden den Tid har gjort sig uværdig eller har vist Udygtighed i sin Gærning ved Universitetet. Hans hidtidige Løn er tilmed for lille, — ganske vist kan hans Fader støtte ham; men i sin nuværende Alder burde han dog selv kunne tjene sit Brød. Til Bøger og Korrespondance alene bruger han aarlig 200 Rdl. Selvom der efter Prinsens Udtalelser kunde være Mulighed for en gradvis Forhøjelse af Lønnen, kan dette dog ikke tilfredsstillende ham, — dette kan kun Udnævnelser til Professor ordinarius. En saadan Befordring vil ingenlunde, — hvad Prinsen synes at befrygte — blive anset for nogen særlig Begunstigelse, tværtimod er Stemningen siden Konkurrencen svinget saaledes, at de, der i sin Tid ikke undte ham det ekstraordinære Professorat, nu gærne seer ham opnaa det ordinære. Ogsaa dette Brev slutter han med at bede om en snarlig Afgørelse. Men trods denne indtrængende Appel gik Maaned efter Maaned, uden at der skete noget i Sagen, og Münter begyndte i sin Utaalmodighed alvorligt at overveje, om han ikke skulde tage imod en Stilling som Gesandtskabspræst i Paris, hvilken Bernstorff sikkert vilde kunne skaffe ham.²

¹ Sammesteds. ² Det havde ogsaa en Tid været under Overvejelse, at han (se hans

Den 23de April 1790 fik han dog langt om længe den attraaede Udnævnelse som Professor Theologiæ ordinarius og Assessor Consistorii. Den Betænkelighed hos Regeringen, som havde voldt, at Sagen var bleven trukket i Langdrag, og som dels skyldtes hans unge Alder — han havde jo endnu ikke fyldt 29 Aar, — men for en Del vel ogsaa Frygt for yderligere Misstemning fra national-dansk Side — skal efter Traditionen¹ være bleven overvundet af Bernstorff, som i Statsraadet sagdes at have udtalt: »Man skal ikke staa i Vejen for en ung Mands Lykke«. Samme Efteraar (7de September 1790) forsvarede Münter sin Afhandling »De ætate versionum Novi Testamenti Copticarum« for Doktorgraden² og blev sammen med sin tidligere Konkurrent Birch og nogle andre promoveret til Dr. theol. den 30te September s. A. ved Festlighederne i Anledning af Kronprinsens For-mæling.

I en ung Alder havde Münter opnaaet den Stilling, som han gennem hele sit Liv havde betragtet som sit Maal, — intet Under at han selv følte en taknemmelig Tilfredsstillelse derved, og at hans Fader nu med Stolthed omtalte sin Søn som »der Ordinarius«.

Denne, som stadig boede i sine Forældres Hus, var nu ogsaa økonomisk bleven saadan stillet, at han kunde tænke paa at stifte eget Hjem og gifte sig, eller som Høegh-Guldberg i sin Lykønskning til Doktorpromotionen

Korrespondance med Faderen Sommeren 1786) samtidig med at være extraordinær Professor, skulde have den Stilling som Direktør for Møntkabinettet, der var tiltænkt Zoega, men som denne paa Grund af sit Frafald fra Lutherdommen og sin Forbliven i Rom nu ikke kunde beklæde. Dens Løn var bestemt til 600 Rdl. aarlig, hvoraf Münter var villig til eventuelt at afgive de 200 til Zoega (Høegh-Guldberg til Münter, Aarhus, 23de November 1787). ¹ Meddelt af Svigersønnen J. P. Mynster: Nekrol. 367. ² Iblandt Opponenterne var Biskop Balle, som mange Aar derefter, i sin Tale ved Münters Bispeordination (S. 14), mindede derom: » . . . Den eneste Gang, da vi nogensinde kivedes med hinanden for Alvor, løb vor Strid ikke af uden Varme paa begge Sider. Som opponerende Professor havde jeg da at bestride Dem ved Deres Disputaz for Theologisk Doctorgrad. Det var til Ære for Dem, men heller ikke til Skam for mig, at vi omsider forligedes som Mænd, der havde havt Mod til at forsøge paa, hvad Indsigt og Aands Nærværelse kunde fremvirke ved indbyrdes Modstand«. — Sammenlign Münters Db. om nævnte Dag, hvor han kun siger: Mine skarpeste Opponent var Moldenhawer og Biskoppen.

kalder det »oprette sig den huslige Lyksalighed«. ¹ Og virkelig gik Münter netop paa denne Tid i Giftermaalstanker; de var Skyld i, at han i 5 Maaneder (Maj-September 1790) ikke førte sin Dagbog; da han endelig genoptager den, indrømmer han, at han af den nævnte Grund hverken har haft Ro eller Lyst til at skrive.

Fru *Hellfried*, som Münter jo havde truffet ved Genfersøen, kom i April 1790 hjem til Fædrelandet med sine 3 Døtre, ² og det varede ikke længe, inden Münter fattede Kærlighed til den ældste af disse, *Maria Elisabeth* (kaldet *Betsi*), som var født den 7de Maj 1773. Hans Fader, som mærkede hans Følelser, opmuntrede ham, Fru *Hellfried* vandt han ganske for sig, og meget snart ogsaa *Betsi* selv. Han havde ganske vist en Medbejler, hendes Fætter, Juristen Joh. Fr. Wilh. Schlegel, som Aaret i Forvejen var bleven extraordinær Professor ved Universitetet; men ham ansaa han for ufarlig. Efter at have faaet *Betsis* Ja, skrev Münter til hendes Fader, som da under sin Hjemrejse befandt sig i Frankfurt, og bad om hans Samtykke. Som tidligere nævnt havde Münter omgaaedes ham i Italien og var navnlig i Genova kommen til at staa ham nær; saameget desto mere maatte det forundre og bedrøve ham, at *Hellfried* baade i sin Svarskrivelse og efter sin Hjemkomst (sidst i Juli) forholdt sig underlig uvillig overfor Partiet og kølig overfor Münter, som derfor indskrænkede sine Besøg i det *Hellfriedske* Hjem, hvor han ellers daglig var kommen og havde læst Italiensk med *Betsi*. *Hellfried* hævdede, hvad forøvrigt kunde være sandt nok, at *Betsi* endnu kun var et Barn, — hun havde jo lige fyldt 17 Aar — og derfor ikke var i Stand til at træffe noget selvstændigt Valg, — og saaledes stod Sagen hen indtil Fru *Hellfrieds* Fødselsdag, den 11te November, da Münter ved hendes Bistand fremtvang en Afgørelse. Denne blev lagt i *Betsis* Haand, og efter hendes fornyede Ja gav Faderen endelig sit Samtykke og viste sig fra nu af mere venlig mod sin tilkommende Svigersøn.

Münter kunde derfor slutte Aaret med en inderlig Tak til Gud, som saaledes paa alle Maader havde velsignet ham og ladet ham naa alle sine

¹ Høegh-Guldberg til Münter, Aarhus. 8de Oktober 1790. ² Se Stamtavlen hos Bobé: R. Pap. VIII, 405 f.

Ønskers Maal. Men med en for ham meget karakteristisk Vending tilføjer han, at han bæver for, at den saa hurtigt vundne Lykke ikke skal vare.¹ — Og over Forlovelsen med Betsi Hellfried hvilede der, som det snart viste sig, ingen lykkelig Stjerne; den blev ikke af lang Varighed. Fra 11te Februar 1791 indtraadte der mellem de Unge en Misforstaaelse, som den 26de Marts endte med et Brud. De nærmere Omstændigheder herved kendes ikke; Münter har ganske vist ført en særlig Journal over hele sin Forlovelshistorie, men har vel senere tilintetgjort den; i hvert Fald foreligger den ikke nu. Det blev saa dog alligevel tilsidst Fætterten, der kom til at hjemføre Betsi; den 17de Maj 1793 stod hendes Bryllup med Schlegel. Efter et langt Ægteskab med ham døde hun som Enke i en høj Alder 1851.

Kort efter Forlovelsens Ophævelse rejste Münter (29de April 1791) sammen med sin Kollega, Professor Fr. Sneedorff, til Tydskland paa en Studierejse,² — som i Virkeligheden for hans Vedkommende var en Frierrejse. Hans Forældre havde nemlig under et Ophold i Lübeck den foregaaende Sommer truffet en ung Pige, som de nu havde udset til at træde i Betsi Hellfrieds Sted, og de to Unges Forbindelse var formodentlig allerede forberedt af de respektive Forældre, før Fritz Münter kom til Lübeck. De to Professorers Rejse gik over Brahetrolleborg og Faaborg til Kiel, i hvis Universitetskredse den franske Revolutions Ideer havde vakt stor Begeistring — ikke alene hos Brushoveder som f. Ex. den yngre Cramer, (der forøvrigt et Par Aar senere (1794) blev afskediget paa Grund af sine revolutionære Sympathier³), men ogsaa hos ældre og besindigere Mænd. Herfra drog de

¹ Gebe Gott mir nur fortdann — — — Befreyung von grösseren und heftigen Leiden, von den ich eben deswegen, weil ich so schnell glücklich geworden bin, u. doch nicht allein vom allgem. Loos der Menschheit frey bleiben kann, sitre. Db. December 1790.

² Under denne Rejse har Münter ført en særlig, udførlig Dagbog. — Sneedorff, hvis Rejse gik til Schweiz, Frankrig og England, — og som bekendt endte med hans Død ved en Kørselsulykke i Nærheden af Manchester den 15de Juni 1792, skrev til Hjemmet de interessante Rejsebreve, som findes i hans Saml. Skr. I, 87 ff. Se ogsaa Fr. Sneedorffs Breve til Broderen H. C. Sneedorff; Personalh. Tidsskr. 3, V, 173 ff. ³ OTTO BRANDT: Geistesleben und Politik in Schl. H. um die Wende d. 18. Jahrh. Stuttg. 1925. 211 ff. Om Forholdene ved Kiels Universitet efter at de reaktionære Brødre Cai Reventlow-

hver sin Vej, — Münter »von unsichtbarer Hand hingezogen« til Lübeck til Liv og Kærlighedslykke, Sneedorff ud i den interessante, revolutionære Verden til sin tidlige og sørgelige Død.

Den for Fr. Münter udseete unge Pige var den 20-aarige *Maria Elisabeth Krohn*, (kaldet *Elisa*), Datter af Lübecks Borgmester, Dr. Herman Dietrich Krohn, en Ungdomsven af B. Münter.¹ Det er ganske morsomt at se, hvorledes en Forlovelse arrangeredes i gamle Dage; de vel tilrettelagte Begivenheder udviklede sig paa følgende Maade: Münter gjorde strax Familiens Bekendtskab, den unge Pige behagede ham »beym ersten abord«, og allerede en Ugestid efter sin Ankomst sendte han Borgmesteren et Brev, hvori han anholdt om Datterens Haand. Borgmesteren tog ham Dagen efter med paa en Køretur til det nærliggende Israelsdorf, men talte paa det første Stykke Vej om alt muligt andet; først da de var komne ind i Skoven og havde faaet Piberne tændte, drejede han Samtalen ind paa det Anliggende, som opfyldte dem begge, og udtalte, at det væsentlig maatte komme an paa hans Datter selv, om hun kunde bekvemme sig til for Münters Skyld at forlade Fædreland, Slægt og Venner. Det vilde efter hans Mening være bedst, om Sagen blev nærmere overvejet, indtil Münter paa Hjemrejsen igen kom til Lübeck. Münter ønskede imidlertid Spørgsmaalet afgjort allerede nu, og Faderen lovede ham da, at han skulde faa Lejlighed til at gøre Elisas nærmere Bekendtskab. Hun opholdt sig for nogle Dage paa Landet hos Familien Pauli,² hvor Münter nu blev indført som Gæst, og alt blev lagt til Rette for at de Unge kunde tale fortroligt sammen. Elisa ytrede vel i Begyndelsen nogen Betænkelighed ved at komme til at bo i et fremmed Land, men gav dog snart Frieren sit Ja. Den 1ste Juni overgav da Borgmesteren højtideligt Münter sin Datter som hans Trolovede, og Münter mærkede med Glæde hos denne Svigerfader en større Venlighed, end han i sin Tid havde mødt hos Hellfried. Der kom nu nogle Dage, hvor

Altenhof (som Præsident i Tydske Kancelli) og Fritz Reventlow-Emkendorf (som Kurator) fik med dets Styrelse at gøre, se sammesteds 216 ff. ¹ Selvbiogr. II. ² En Søn herfra, August Wilhelm Pauli, hanseatisk Ministerresident i København, blev 1809 gift med Friederike Bruns Datter Charlotte. BOBÉ: Fr. Br., 229.

de Nyforlovede havde travlt med at aflægge de fornødne Visiter hos deres Paarørende, Slægt og Omgangsvener i Lübeck, og den 8de Juni fulgte Münter med Familien Krohn til Hamburg, hvor han fik Lejlighed til at præsentere sin Forlovede for Klopstock og hos Reimarus' og Sievekings. Her som allevegne kunde Folk ikke tale om andet end om den franske Revolution. Efter at have fulgt Krohns tilbage til Lübeck begav Münter sig saa ud paa sin videre Rejse.

Under denne aflagde han Besøg hos mange af den store Vennekres, han efterhaanden havde faaet i Tydskland, f. Ex. hos »Vater Gleim« i Halberstadt, Reinhold i Jena, Weishaupt i Gotha og Böhm i Fulda. I de protestantiske Egne fandt han alle stærkt optagne af det i Preussen den 9de Juli 1788 udstedte, saakaldte »Wöllnerske Religionsedikt«, som i de paafølgende Aar var blevet ledsaget af adskillige skærpende Forholdsregler, allesammen sigtende til at indskrænke den fra Frederik den Stores Tid herskende vidtgaende Tolerance og til — med Revolutionen udenfor Portene — at hæmme alt farligt aandeligt Røre. Ogsaa i Mainz, Münters sydligste Rejsemaal, altsaa paa katholsk Grund, fik han kraftigt at mærke, at der var indtraadt Reaktionstider. Han opholdt sig her fra 26de Juli til 6te August og studerede med stor Interesse de kirkelige og politiske Forhold.

Kurfyrste af Mainz og altsaa Tydsklands Primas var paa den Tid Erkebiskop *Friedrich Karl Joseph*, Friherre af *Erthal*, som siden sin Tiltrædelse 1774 kirkepolitisk havde bevæget sig i en Siksaklinie. Efter i Begyndelsen af sin Regering at have været yderlig stræng og jesuitervenlig, var han i 1780erne kommen i Strid med Kurien, var i den Tid med til at opstille Emser-Punktationerne og knyttede 1787 den meget liberale *Karl Theodor von Dalberg*, den senere Storhertug, som endog dengang var Illuminat, til sig som sin Koadjutor. Imidlertid virkede Begivenhederne i Frankrig stærkt rystende paa Fyrst-Erkebiskoppen; han svingede tilbage til Reaktionen, standsede al paabegyndt Reformvirksomhed,¹ og i Mainz og det nærlig-

¹ »nun seit einem halben Jahr hat er die Flügel wieder eingezogen« skriver Münter træffende i Db. — Sammenlign Blau til Münter, Mainz 13de Oktober 1791 og 19de April 1792.

gende Koblenz vrimlede det nu af franske Emigranter, som han, skønt det kostede ham umaadelige Summer, ansaa det for en Pligt og en Ære at underholde.

Det var dog ingenlunde alle Fyrst-Erkebiskoppens Omgivelser, som under de franske Samfunds- og Kulturkampe havde deres Sympathi paa samme Side som han. Tværtimod fandtes der i Mainz som overalt i Rhinlandene adskillige Krese, som var opfyldte af Begeistring for de revolutionære Ideer; i højeste Grad skuffede af von Erthal satte de delvis deres Haab til Dalbergs Sukcession i Kurfyrsteværdigheden; men allerede det følgende Aar (1792) skulde det forøvrigt vise sig, at mange af dem endog var rede til tværs over Nationalitetsgrænsen at række Revolutionen deres Haand. Omstændighederne, i Forbindelse med Münters egne Sympathier, bevirkede, at det blev i disse Krese, han under sit Ophold i Mainz særlig kom til at færdes. Hans Tilknytning til Heyne fra Göttinger-Tiden bragte ham strax ved Ankomsten i nær Forbindelse med dennes Svigersøn, den bekendte Rejsende og populærvidenskabelige Forfatter *Georg Forster*, der i disse Aar beklædte en Stilling som Bibliothekar i Mainz. I Forsters og hans Hustru Therese Heynes Hjem, hvor han var en stadig Gæst, traf han deres nære Ven, den sachsiske Legationssekretær *Ferdinand Huber*, som senere efter Forsters Død ægtede dennes Enke. Disse tre højtbegavede Personer frembyder ved deres indbyrdes Forhold og Skæbne mange interessante Lighedspunkter med P. A. Heiberg, Gyllembourg og Thomasine; ligesom den sidstnævnte blev ogsaa *Therese Huber* senere en bekendt Forfatterinde. Blandt de Venner, som Münter vandt i Mainz, blev dog den theologiske Professor Blau ham den kæreste; det er et overordentlig sympathetisk Billede, han tegner af ham i sin Dagbog.¹ *Felix Anton Blau*² var iblandt alle Oplysningstidens katholske Theologer een af de videstgaaende; han havde i sit netop da (Frankfurt a. M. 1791) udkommende Skrift »Kritischè

¹ Db. 5. August 1791. ² Om alle de anførte Personer se Allgemeine deutsche Biographie, om Forster og Huber desuden HEEREN: Heyne 342 ff., 415 ff., om Blau desuden Biographie Universelle ancienne et moderne (Michaud) IV, 452 samt SNEEDORFF: Saml. Skr. I, 165 ff.

Geschichte der kirchlichen Unfehlbarkeit zur Beförderung einer freieren Prüfung des Katholicismus«¹ covet eet af de stærkeste Angreb, der nogen-sinde er bleven rettet imod Romerkirken.

Alle de tre nævnte Mænd blev det følgende Aar, da Mainz indtoges af Franskmændene, slaede ud af deres Bane; baade Forster og Blau gik i fransk Tjeneste, og de døde begge i Paris (henholdsvis 1794 og 1798). I Slutningen af sit Liv brød Blau ganske med den katholske Kirke; den kirkelige Trøst, som blev ham tilbudt paa hans Dødsleje, nægtede han at modtage. Kort forinden havde han i et yderst interessant Brev til Münter¹ fortalt om sin Skæbne under Krigens Storme, søgt at retfærdiggøre sin Overgang til Franskmændene og givet en fortræffelig Skildring af de religiøse Forhold under Direktoratet.

Tilbagerejsen foretog Münter delvis ned ad Rhinen, opholdt sig ogsaa en Ugestid i Göttingen og kom den 1ste September igen til Lübeck, hvor Elisa ventede ham »næsten afmægtig af Sindsbevægelse«.² Han dvælede der nogle Dage, men var den 11te September igen hjemme i København. Hans Bryllup stod imidlertid nu for Døren; efter at de økonomiske Spørgsmaal var ordnede ved direkte Forhandling imellem de to Fædre, fandt det Sted samme Efteraar (den 13de Oktober) i Lübeck, og den 11te November kom det nygifte Par hjem til København. Münter kunde ikke undlade at tænke paa, at dette netop var Aarsdagen efter hans Forlovelse med Betsi Hellfried.

Efter Münters Ansættelse som Professor og efter hans Giftermaal gled hans Livsførelse ind i et roligt og ensformigt Tempo, og af Hensyn dertil kan nærværende Skildring, som hidtil er ført chronologisk frem, nu gaa over til en noget mere summarisk Behandling af et længere Tidsrum, — nemlig hans Professortid i de omtrent 20 Aar, fra 1789 til 1808.

Münters Ægteskab med Elisa Krohn var i mange Aar meget lykkeligt; naar Sorgen senere kom til at kaste sine mørke Skygger over det, skyldtes det alene Hustruens Sygdom. I sine raske Dage var Elisa Münter en praktisk og dygtig Kvinde, der ved sin huslige Flid og kærlige Omhu sparede

¹ Blau til Münter, Paris, 10de Prairial (28de Maj 1798). ² Db.

sin travle og efterhaanden mere og mere upraktiske Ægtefælle for Livets mange daglige Smaabekymringer, som ellers vilde have forstyrret ham i hans Studier. Oehenschläger, som havde et nøje Kendskab til den Münterske Familie, omtaler hende i sine Erindringer som »hans ædle Hustru, begavet med ligesaa sielden Forstand som Hierte«. ¹ Og hun var en god Moder for den talrige Børneflok, som efterhaanden fyldte Hjemmet: ² 1792 fødtes Sønnen Herman Balthasar Stephan (senere Forpagter paa Billesborg), 1794: Balthasar (senere Holmens Provst), 1796: Maria Frederikke Franciska, kaldet Fanny (senere Bispede Mynster), 1798: Carl Wilhelm Theodor (senere Raadmand i København), 1801: Agnes Emilie Ernestine (død som Stiftsdame i Vemmetofte), 1807: Frederik (senere Sognepræst til Ørslev og Solbjerg), 1809: Magdalene Frederikke Ernestine Sophie (senere gift med Professor i Astronomi Chr. Friis Rottbøll Olufsen) og 1811: Adelaide (Ida) Elise Frederikke (Konventualinde paa Støvringgaard). Desuden var der i Ægteskabet en i 1816 født Søn, der døde som spæd. ³

I de første Par Aar af sit Ægteskab — indtil Faderens Død — beboede Münter en Lejlighed i Præstegaarden paa Nørregade; senere boede han en kort Tid i Vimmelskafte; men Københavns store Brand 1795 tvang ham til atter at søge Tilflugt i Præstegaarden. Dette var dog kun midlertidigt; senere havde han forskellige Lejligheder: paa Toldbodvejen og i Ny Vestergade, indtil han 1799 efter Professor Chr. Friis Rottbølls Død opnaede at kunne flytte ind i en Professorgaard i St. Kannikestræde, hvor han til Naboer havde paa den ene Side Elers' Kollegium og paa den anden sin Kollega Moldenhawer. ⁴ Somrene tilbragte han med sin Familie paa Landstedet ved Sortedams Sø, som han overtog efter Faderens Død.

I Münters Embedsstilling indtraadte der i den her omhandlede Periode ingen væsentlige Forandringer. Da Professor i de orientalske Sprog og tysk Hofprædikant *Jac. Georg Chr. Adler* i 1792 blev beskikket til Generalsuperintendent i Slesvig, var der ganske vist adskillige, som havde tænkt

¹ IV, 84 f. ² Se B. MÜNTER: Stamtafle. ³ Præmissus, non amissus, som Amtsprøbst Jensen i Rønne trøstende sagde, da Efterretningen om Barnets Død naaede Biskoppen under hans Visitats paa Bornholm. (Db.) ⁴ KRAK: Minderige Huse. Kbh. 1923.

sig, at Münter skulde blive hans Efterfølger i Embedet som Hofprædikant; han selv holdt sig dog fuldstændig passiv, og det blev da heller ikke ham, men derimod *Christoph Joh. Rud. Christiani*, som fik denne Stilling — og forøvrigt blev den sidste, der beklædte den. Nogle Aar senere var det paa Tale (1798), at Münter skulde sendes til Rom for paa det offentlige Vegne i Vatikanets Bibliothek at samle Materiale til Nordens Historie; men Planen blev opgivet paa Grund af den europæiske Krigstilstand.¹

I 1805 blev han Direktør for Waisenhuset og Medlem af Missionskollegiet,² der, oprindeligt stiftet (10de December 1714) for Trankebar-Missionens Skyld, efterhaanden havde faaet et stort Virkefelt, idet ogsaa Missionerne i Lapland og Grønland samt paa de vestindiske Øer og Guineakysten var henlagt under det. Hans Kolleger var her: Moltke, Kaas, Biskop Balle og Raadmand Wulff.

Adskillige Udmærkelser af videnskabelig Art faldt naturligvis i hans Lod i disse Aar: den 22de Februar 1790 blev han saaledes Æresmedlem af Kunstakademiet i København, den 5te Januar 1798 optoges han som Medlem af Det kgl. Videnskabernes Selskab,³ og som Universitetets Rektor fungerede han første Gang 1796-97 og anden Gang 1802-03.⁴

I Frimurerlogen »Friedrich zur gekrönten Hoffnung« blev han den 19de November 1794 valgt til ordførende Mester; han tog ogsaa mod Valget, men bad om, at dette af Hensyn til hans Embedsstilling foreløbig maatte hemmeligholdes.⁵ Aaret forud for sin Tiltrædelse af Bispeembedet nedlagde han Hammeren.⁶ Fra Logens Side berømmes han meget for de lærerige Forelæsninger, som han i Aarenes Løb holdt om frimureriske Æmner.

¹ Ved en langt senere Lejlighed (1828), da den danske Stat lod foretage Undersøgelser angaaende Kilder til dansk Historie i Münchens Archiver, udarbejdede Münter Instrux for de udsendte Undersøgere, H. Chr. Reedtz og M. P. Hvass. (Werlauffs Breve til Vedel Simonsen, Fra Fyens Fortid I, 214, 222 f.) ² Kanc. Reg. I, 8de Februar 1805. RA. ³ Efter at hans Optagelse — af ukendte Grunde — var bleven forkastet 4de Marts 1796 (MØLLER: Nekt. 347. NEIENDAM 395). ⁴ Professor C. F. Hornemann skulde da egentlig have været Rektor, men frasagde sig det. ⁵ Ogsaa senere formodedes Münter at være noget betænkelig ved offentlig at træde frem som Frimurer, — i Restaurationsperioden efter 1814 var Logerne jo ikke særlig velseete. (Werlauff til Vedel Simonsen, Fra Fyens Fortid I, 209). ⁶ 23de December 1807 (Db.). COLLIN: Anf. Skr. I, 134 ff.

Ogsaa i sine Professoraar foretog Münter en Del, dog mindre omfattende Rejser: 1794 var han i Ramlösa og i Nordtydskland, hvor han i Hamburg gjorde den berømte Skuespiller og fremragende Frimurer *Friedr. Ludw. Schröders* Bekendtskab; 1798 var han i Lund (sammen med K. V. Bonstetten), og 1805 overværede han i Lunds Domkirke Professor *Hessléns* Ordination til Biskop i Skaane, ved hvilken Lejlighed han mødtes med sin Ungdomsven fra Wien, den nye Biskops Svoger, Lars von Engeström.¹ Samtidig sluttede han Venskab med (liirte mich mit) Erkebiskop *Lindblom* af Upsala, som faa Dage efter besøgte Münter i København, og med hvem han siden flittig brevvexlede.² Endelig foretog han i 1806 en større Rejse til Tydskland, som nedenfor vil blive nærmere omtalt i en anden Forbindelse.

Midt under sin huslige Lykke havde Münter i Efteraaret 1793 den tunge Sorg at miste sin højtelskede Fader. Til selve Sorgen kom det vemodige at han ikke naaede at staa ved Faderens Dødsleje og faa sagt ham det sidste Farvel. Døden indtraf nemlig (den 5te Oktober 1793),³ medens Fr. Münter med Familie var paa et Besøg i Lübeck. De var ganske vist paa Hjemrejsen, men kom først til København Dagen efter Dødsfaldet. I korte, men gribende Ord skildrer Münter sin Sorg i Dagbogen: Wenn mein Sohn einst nach meinem Tode dieses Buch lieset, wird er ihn [meinen Schmerz] aus seinem Schmerz über meinen Tod, falls ich ihm das selbe seyn können, was mein Vater mir war, sich denken können. Den 9de Oktober begravede Münter sin Fader i St. Petri Kirkes Urtegaard, der hvor han og Friederike havde færdedes i Ungdomsdagene, og hvor Friederike i Maaneskinnet med sin

¹ ENGESTRÖM: Anf. Skr. II, 85. ² Jacob Axelsson Lindblom, Sveriges Erkebiskop 1805-19. Han indførte betydningsfulde Reforme i den svenske Kirke: ny Alterbog, ny Katechismus og ny Psalmebog, men hans Virksomhed faldt ikke i de Orthodoxes Smag. Hans og Münters Brevvexling førtes mærkelig nok mest paa Tydsk. Den afbrødes i Krigsaarene omkring 1814, men fortsattes derefter lige til Erkebiskoppens Død.

³ Charlotte Schimmelmann skrev (Seelust, ce 12. oct. 1793) til Prinsen af Augustenborg: On ne sait pas qui remplacera le bon et digne Munter qui étoit le Père Tuteur de tant de pauvres, — toute la famille est desolée, — il n'a pas du tout souffert et ne s'est pas senti mourrir (Archivet paa Lindenborg).

klare Barnestemme havde sunget Klopstocks herlige Opstandelsespsalme over Gravene: »Auferstehn, ja auferstehn wirst Du«. ¹ De samme Toner genlød nu for Fritz Münters Sjæl midt i den Stilhed og Tomhed, han følte efter Faderens Bortgang, og han rev sig løs fra Sorgen for paany at kaste sig over Arbejdet »medens det var Dag«. ² Ogsaa et andet meget trist Dødsfald ramte i disse Aar den Münterske Slægt: 1794 døde *Johanna Münter*, endnu ikke 24 Aar gammel, efter et kun fireaarigt Ægteskab med Professor C. U. D. Eggers.

For Familien Münters sociale og nationale Stilling blev Balthasar Münters Død af ret stor Betydning; han havde jo som det aandelige Midtpunkt for den tydske Kulturkres ganske naturlig knyttet hele sin Familie nær til denne, — nu efter hans Død blev det væsentlig kun Friederike, som holdt Forbindelsen med de paagældende Familier, Bernstorff'er, Schimmelmann'er og Reventlow'er vedlige, ³ medens Fritz Münters Forhold til dem i Aarenes Løb blev noget løsere.

Som det vil være bekendt, var der adskillige indenfor denne Kres, som midt i den klareste Oplysningstid var henfaldne til et mystisk Sværmeri. De samlede sig navnlig om den excentriske Prins Carl af Hessen, ogsaa den i andre Henseender saa aandsklare Grev A. P. Bernstorff hørte mærkelig nok til de Indviede. *Lavater* stod for dem som det store aandelige Lys, og efter Indbydelse fra den nævnte Kres gæstede han i 1793 vort Land. Hans paa denne Rejse førte Dagbog er udgivet af Louis Bobé. ⁴ Den viser,

¹ Ungdomserindr. 49. ² Fr. Münters Fætter, tydsk Hofprædikant og Præst ved Tyska kyrkan i Stockholm, Herman Wilhelm Hachenburg, som var født i Lübeck, og hvis Moder var en Søster til Balthasar Münter, udtaler i sit Trøstebrev (Stockholm, 22de Oktober 1793) Ønsket om at blive den Afdødes Efterfølger ved Petri Kirke; men det blev Andenpræsten Ludwig Manthey, som rykkede op i Sognepræsteembedet. ³ Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, Cph. 28de Marts 1795. R. Pap. IV, 159. Om Münters Deltagelse i en Del tydske Familiers Søndagssammenkomster (Sonntagskränzchen) se BOBÉ: Fr. Br. 165 og den der anførte Literatur. ⁴ Kbh. 1898. Interessante Meddelelser om Lavaters Besøg og Færden i København findes i Charlotte Schimmelmanns Breve til Prinsen af Augustenborg, f. Ex. Seelust, 28. juin 1793, og flere. (Archivet paa Lindenborg). Sammenlign ogsaa sammes Brev til Louise Stolberg R. Pap. V, 143 ff.

at han under sit Ophold i København gentagne Gange har truffet Münter, og at denne førte ham sammen med Tyge Rothe.¹ Paa Grund af den dybe Forskel i aandelig Udvikling kom det dog ligesaalidt nu som tidligere i Zürich til noget nærmere Forhold imellem Lavater og Münter.

I hjemlig Lykke, i en kær Livsgæring og i Besiddelse af sin fulde Arbejdskraft passerede Münter hvad han, med det af Dante brugte Udtryk, kalder Livets Midte — sin 35-Aars Fødselsdag, den 14de Oktober 1796 — og Skellet imellem de to Aarhundreder; den 31te December 1800 skriver han i sin Dagbog: »So schliesse ich dieses Jahrhundert! Wenn das zwanzigste anbricht, ruhen meine Gebeine längst in Frieden, und kaum werden meine Enkel es noch erleben.«² Wie Laub auf den Bäumen ist das Geschlecht der sterblichen Menschen, aber der über ihnen waltet, ist ewig, und seine Jahren haben kein Ende.«

Der herskede imellem Münter og hans Søster Friederike Brun et ualmindeligt trofast og kærligt Søkendeforhold. Münter beundrede i mange Henseender den højtflyvende og poetiske Søster, og han taalte f. Ex. aldrig, at hans Børn senere, om end i al Godmodighed, gjorde sig lystige over Tantens Excentriciteter.³ Ikke alene som god Broder, men ogsaa ud af en hemmelig Kærlighed til det sentimentale Sværmeri, som var deres fælles Arv fra Ewald og Rousseau, og som hun fremfor ham havde bevaret op igennem Aarene, tilgav han hende det noget bohêmeagtige, som i Sammenhæng dermed var kommen til at præge hendes Livsførelse. Men samtidig maatte den respektable, stabile og flittige Svoger Constantin Brun i høj Grad tiltale en anden Side af Münters Natur, — Sansen for det nyttige og stræbende. Den Misstemning, som nødvendigvis efterhaanden voxede frem imellem de bundforskellige Ægtefæller, og som netop i Aarhundredets første Aar antog særlig alvorlige Former, maatte derfor bedrøve Fritz Münter meget dybt. Her er hverken Lejlighed eller Grund til at gaa nærmere ind paa det Brunske Ægteskabs Historie, og det saa meget des mindre, som der kan henvises til Louis Bobés yderst diskrete, men dog fyldest-

¹ Anf. Skr. 42 f. ² Her har Børnebørnene jo langt overgaaet Münters Forventninger!

³ Ludv. Mynster I, 98.

gørende Skildring i hans Doktordisputats om Friederike;¹ men det maa bemærkes, at Münter i Sommeren 1804 i sin Dagbog udtrykker sin dybe Bekymring over Forholdet imellem Søsteren og Svogeren. Dette bedredes vel noget i Løbet af Efteraaret, vistnok navnlig ved Fjærnelsen af en sladderagtig Kammerjomfru; men i Begyndelsen af 1805 forværredes det igen, og nu truede det stærkt med en Skilsmisse.² Denne Yderlighed blev dog forhindret, navnlig ved Ernst Schimmelmans Mægling; man fandt en Modus vivendi, og Friederike kunde betragte sine huslige Forhold som fæstnede, da hun i Slutningen af Juli 1805 drog ud paa sin sidste og længste Udenlandsrejse.

Den lange og heldbringende Fredsperiode, i hvilken siden den store nordiske Krigs Afslutning vor moderne Kultur var bleven grundlagt, sluttede paa en sørgelig Maade ved det saakaldte Skærtorsdagsslag paa Københavns Rhed den 2den April 1801. Romantikere har fablet meget om dette Slag som et lykkeligt Vendepunkt i vor Historie; men den nøgne Sandhed er dog den, at en blomstrende og lovende Udvikling derved blev afbrudt, og at Englands Overfald 1801 var Forvarslet om det paafølgende afgørende Brud med den hensynsløse Sømagt, som mere end nogen anden Begivenhed blev skæbnesvangert for vor hele Fremtid. Lidet vejer det herimod, om Slaget og Ophidselsen, som fulgte dermed, kan have inspireret een eller anden Digter til romantisk Poesi.

Münter tog, dels ifølge sit hele Naturel og dels ud fra en varm Samfølelse med vor Nation, levende Del i de bevægede og sørgelige politiske Forhold og Optrin fra 1801-14. I 1801 var han virksom ved Studenternes Væbning,³ og paa selve Slagdagen, den 2den April, var han fra Batteriet Quintus

¹ En interessant Skildring af det Brunske Hus giver J. G. RIST i sine Lebenserinnerungen, Gotha 1880, I, 131 ff. ² Naar LOUIS BOBÉ i sit anførte Skrift S. 193 udtaler, at blandt andre Fr. Münter ikke frygtede for noget positivt Brud mellem Ægtefællerne, modsiges dette af dennes Udtalelser i Db. (Neujahr bis Ostern 1805): Die Lage meiner Schwester ward immer bedenkllicher, Br[un]s Betragen immer drohender. Zuletzt brach es förmlich in Propositionen an mich aus, die so beschaffen waren, dasz eine völlige Bruch und eine Ehescheidung unvermiedlich schienen. ³ Se om denne HOLM: VII, 1, 56 f. og Hist. Tidsskr. 4, IV, 305 ff. (Werlauffs Erindringer).

Øjenvidne til Kampens første Afsnit.¹ — Begivenhederne i 1801 var dog som sagt kun et Forvarsel om de langt større Ulykker, som snart skulde komme. Fjenden fra 1801 paaførte os i 1807 eet af de brutaleste Angreb, Verdenshistorien kender, en Hjem søgelse, som ikke alene kostede os vor Flaade og vor økonomiske Velstand samt Forbindelsen med Norge, men som ved den Partitagen, hvori vi derved blev tvungne ind, og det skæve Forhold, som deraf opstod imellem Monarchiets to Nationaliteter, var med til at forberede baade 1848 og 1864.

Sommeren 1807 tilbragte Münter som sædvanlig sammen med sin Familie paa sit Landsted. Dagen henrandt i Glæde og Tilfredshed; men paa Grund af Forholdene levede man meget stille og tilbagetrukket; Husfruen ventede nemlig sin Nedkomst og ønskede, at denne skulde finde Sted derude. Den 22de Juli fødtes Sønnen Frederik, men Elisa Münter var næppe staaet op af sin Barselseng, før det engelske Overfald kom; Tyvendedagen efter Barnets Fødsel maatte Familien flygte ind i Byen, en Proklamation fra Overkommandoen havde nemlig forberedt alle Villabeboerne paa, at deres Ejendomme vilde blive sløjfede. Efter Flugten ind til København var det hver Dag Münters første Morgenvandring at bestige Rundetaarn og spejde ud efter sin kære Ejendom. Han haabede, at den skulde være bleven sparet; men den 30te August saa han Flammerne slaa ud af den; Huset var bleven antændt af Brandfolkene, Valnøddegangen og Frugttræerne i Haven blev nedhuggede. Havde disse Ødelæggelser i Forterrænet saa endda gavnet Stadens Forsvar, vilde man have baaret det som et patriotisk Offer, men dette blev desværre ikke Tilfældet; det harmelige var, at Afbrændingen i de fleste Tilfælde skete for sent, Ilden blev delvis slukket af Fjenderne, og Kommandoen havde altsaa kun opnaaet at skade Villabeboerne, men ikke Englænderne. Om Aftenen den 2den September aabnedes Bombardementet; Münter saa tilfældigvis de allerførste Projektiler falde ved sin Hjemkomst fra en Spaseretur sammen med Moldenhawer; begge Boliger var netop særlig faretruede ved Nærheden af Frue Kirkes højtopragende Taarn, der tjente Englænderne som Retningspunkt. Næste Morgen

¹ Db. Skildringen af Begivenhederne 1807 ligeledes væsentlig efter Db.

maatte Münter og hans Familie, omtrent som de gik og stod, forlade deres Hjem, som med Rette syntes dem et altfor farligt Opholdssted; efter Opfordring af Constantin Brun søgte de Tilflugt i den hvælvede Kælder under hans Ejendom paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade.¹ Sine Mønter og Papirer havde Münter i Tide ladet deponere i Hvælvingen under Rundetaarn, af sine Bøger lykkedes det ham at bringe enkelte i Sikkerhed; men forøvrigt viste det sig senere til alt Held, at Skaden, der var skeet paa Münters Bolig, var forholdsvis meget ringe,² og da tilmed alle Familiens Medlemmer var uskadede, kunde de med stor Taknemmelighed, kort efter Bombardementet, paany flytte ind i Professorgaarden.

I sin Bog »Die Belagerung von Kopenhagen im Sommer 1807«, som udkom ganske kort Tid efter Katastrofen og Englændernes Bortrejse, har Münter givet Samtid og Eftertid et Billede af Englændernes oprørende Færd og Københavns Indbyggers Lidelser. Det er et lidenskabeligt Lejlighedsskrift, og paa den anden Side har der selvfølgelig af Hensyn til de hjemlige Autoriteter maattet anvendes en vis Diskretion; men med den af alt dette følgende Begrænsning har det sin Værdi som Kilde.³ Af mindre Betydning er det omtrent samtidig (anonymt) udgivne Skrift »Parallelismen der Geschichte«, hvori Münter, foranlediget af de store Verdensbegivenheder rundt om, men dog uden direkte eller tendentiøs Anvendelse af Historiens Resultater, skildrer det vandaliske, sassanidiske, vestgothiske og angelsachsiske Riges Undergang.

Omkring Aarhundredeskiftet og i det nye Aarhundredes første Aar gør Münter sin store Indsats med Hensyn til theologisk Forfatterskab. Da udsender han sin grundlæggende »Haandbog i den ældste christelige Kirkes Dogmehistorie« I-II, Kbh. 1801-04, og »Den danske Reformations Historie« I-II, Kbh. 1802. Vægtfylden af hans videnskabelige Produktion vil imidler-

¹ Her var under Bombardementet samlet 50-60 Mennesker (Hist. Medd. om Kbh. I, 134).

² Se Db. og Brev fra Nyerup til Ole Worm 12te September 1807. Horsens Skoleprg. 1844 samt MYNSTER: Nekrol. 373. ³ Det vandt i høj Grad de danske Statsmænds Anerkendelse, se f. Ex. Br. fra Chr. D. Reventlow, Rendsburg 13de Febr. 1808 og fra Ernst Schimmelmänn, Rendsburg 19de April 1808.

tid andetsteds i dette Værk blive undersøgt og afvejet; her skal kun gives en Redegørelse for hans Stilling til Samtidens kirkelige Kampe og for hans Universitetsvirksomhed samt hans Forhold til Kolleger og Studenter.

Det er en almindelig Antagelse, at det var Høegh-Guldbergs Fald og Systemskiftet i 1784, som først rigtig aabnede Sluserne for de radikale Angreb paa den danske Kirkes Troesgrundlag og gamle lutherske Former, idet mange, som før af Frygt havde tiet stille, nu fik Mod til at lægge frem, hvad de havde paa Hjærte.¹ Det er ogsaa ganske utvivlsomt, at det i 1784 følte, som om en Hindring var fjærnet; men det kan dog næppe med Rette siges, at der bag den havde ligget en Mængde Radikalisme opdæmmet, som nu pludselig fik Luft og brusede frem, — man maa snarere sige, at der hengik en Række Aar forholdsvis fredeligt. Ganske vist var man i Firsernes Slutning stærkt optaget af en, ved Chr. Bastholms Skrift »Forsøg til en forbedret Plan af den udvortes Gudstjeneste« (1785) fremkaldt, liturgisk Forhandling, som førtes ikke uden Hæftighed; men den berørte jo ikke direkte det dogmatiske eller Kirkens Læregrundlag. Det er først i 1790erne, at en kirkeangribende, nærmest deistisk Bevægelse kommer aabenlyst frem, og da er det sikkert de franske Revolutionsideer og den med dem følgende Oprørsstemning, som har haft den afgørende Betydning, baade for Angrebets Fremkomst og for den paagaende, pietetsløse Form, hvori det ytrede sig.

Med Deismen var der i England og Frankrig fremtraadt en Aandsretning, som mente alene ad Fornuftens Vej, uden Hjælp af nogen Aabenbaring, at kunne naa op til de for Menneskene fornødne religiøse Forestillinger. Den bar i endnu højere Grad end Supranaturalismen et aandsaristokratisk Præg; thi selv om man vilde indrømme Muligheden af at naa til en Religion ad den Vej, maatte det dog stedse forblive et Mindretal af Mennesker, der var saa rigt intellektuelt udrustede, at de formaede dette. Til denne overfor Mængden noget udfordrende og odiøse Position kom yderligere det uheldige, at Retningens Repræsentanter, ifølge Sagens Natur, maatte begynde med Nedbrydning og Reduktion af de bestaaende Anskuelser og

¹ Neiiendam 245 ff. Koch 255 ff. Holm VI, 2, 571 ff.

Former, og dernæst viste sig ganske blottede for opbyggende Evne. Alle-rede herved var deres Agitation paa Forhaand dømt til at mislykkes.

Den deistiske Storm i 1790erne, som navnlig ytrede sig igennem Tids-skriftliteraturen, kan ikke her nærmere beskrives;¹ der skal kun mindes om *Malte Møllers* »Repertorium for Fædrelandets Religionslærere« Kbh. 1795 og *Otto Horrebows* »Jesus og Fornuften« Kbh. 1796 ff. samt om Biskop Balles Modskrift »Kristeligt Religionsskrift under Opskrift:» Biblen forsvarer sig selv« Kbh. 1797 ff. — og om hans Forsøg paa ogsaa gennem Bibel-læsninger at faa Befolkningens brede Lag bragt ind under sin apologetiske Paavirkning. Det er bekendt, hvorledes Angriberne i en hyppig ganske uværdig Tone kastede sig baade over den nedarvede Theologi og den fun-gerende Geistlighed med Argumenter, der væsentlig var laante fra frem-me Skrifter (Wolfenbüttler-Fragmenterne og de franske Materialister), og det er ligesaa bekendt, at Balle med Nidkærhed, mere end med dybere Forstaaelse af Problemerne, imødegik dem Skridt for Skridt, og at hans Bibellæsninger gav Anledning til skandaløse — dog formodentlig ugrun-dede — Rygter, og blandt andet ogsaa af den Grund forfejlede deres Virk-ning. Kampen tog stærkt paa Balle, Modstandernes fuldstændige Respekt-løshed overfor ham som Sjællands Biskop nødte ham til en grundig Reduktion af de høje Tanker, han i sine første Bispeaar havde næret om sit Embedes Værdighed, og gav ham rig Lejlighed til at øve sig i Ydmyg-hed og taalmodigt Tjenersind.²

Imidlertid viste det sig i Længden, at der i det danske Samfund ikke var Stemning for nogen Radikalisme af den forsøgte Form; man vilde maaske nok have Stilladset, men ikke selve Bygningen nedrevet; den Kant'ske Fi-losofi, som omkring Aarhundredeskiftet blev kendt herhjemme, tog Grun-

¹ Se herom Koch 259 ff. Rønning III, 2, 104 ff., 177 ff. ² ∴: Titul. ³ I sin Tale ved Mün-ters Præstevieelse (22de April 1808), hvor han udtaler sig i rørende, stærkt personlige Vendinger om sine Trængsler i disse Aar, siger han (S. 16): »Hvad der for mig, paa min Post, desformedelst har været at udholde til mangefold Beskiæmmelse, kan ikke være uvittrligt. Det ligger for Dagen i mange fortløbende Tidsskrifter. . . . Her var Tid, da det vel paa mig maatte anvendes, hvad Paulus sagde om sig selv og sine Medbrødre: Vi ere blevne til et Spektakel for Verden, baade for Høie og Lave (1. Cor. 4,9)«.

den bort under den for højt opskruede Intellektualisme ved at paavise den menneskelige Erkendelses snævre Grænser, — og da Regeringen endelig ved Presseloven af 1799 greb ind imod Udskejelserne, var det paafaldende at se, hvor hurtigt alle Bølger lagde sig.

Under hele den grove og højrøstede Strid forholdt Münter sig passiv, fordybet alene i sin Universitetsgærning og sit videnskabelige Arbejde.¹ Men han har følt, at der for denne tilbagetrukne Holdning krævedes en Forklaring, eller dog en Omtale, — og en saadan har han givet i sin Selvbiografi 1817, hvor han skriver (S. 11): »Han blandede sig ikke i Striden, dels fordi han var overbevist om, at der overalt² i saadanne Tider ikke udrettes noget godt ved Stridsskrifter, som kun give Fejden en større Publicitet, dels fordi hans Anskuelse af de omtvistede Gjenstande var undertiden forskellig fra den Mands, som med største Nidkærhed forsvarede de religiøse Sandheder, og han holdt det for betænkeligt at ytre Modsigelse mod ham; dels endelig, fordi han holdt det for sin første Pligt i sine Forelæsninger at virke paa de Studerende, og overalt³ havde den Overbevisning, at sand Christendom staaer urokkelig, saasnt den er forenet med grundig Kundskab, som det er en velforberejdet Geistligheds Pligt at anvende, og at deslige Perioder af Vantro og Anfald paa Religionen ikkun vare en kort Stund og alene forlænges ved vexlede Stridsskrifter«.

Det er kloge, smukke og mod hans Forgængers Minde³ hensynsfuldt formede Ord; men de lader rigtignok et væsentligt Spørgsmaal ubesvaret: Hvori var han uenig med Balle?

Ogsaa *J. P. Mynster*, der i den Henseende maa formodes at være vel underrettet, da han jo formentlig hyppig har drøftet denne Sag med sin Svigerfader, har udtalt sig⁴ om Münters Holdning: Efter at have omtalt den franske Revolutions saavel stats- som kirkeopløsende Indflydelse ogsaa herhjemme, fortsætter han: »En ellers ubetydelig Skribent angreb i et

¹ Han udgav dog i 1796 et Skrift mod Pressens Udskejelser »Tanker om den i Dagens Blade herskende Tone«. Det var anonymt; men han anfører det selv iblandt sine Skrifter i Db. ² ∩: i det hele taget. ³ Balle var død (19de Oktober 1816), kort før dette blev skrevet (1817). ⁴ MYNSTER: Nekrol. 368.

Ugeskrift paa det heftigste alle christelige Dogmer, og i hvor lidet selv det uchristelige Parti var tilfreds med hans Fremfærd, var dog Manges Tilbøjelighed paa hans Side. Den ærværdige Biskop Balle fortjener al Ros, fordi han stedse søgte at afværge, at Regeringens Magt blev anvendt imod ham, som intet geistligt Embede havde; derimod nedlod han sig til ham, bekæmpede ham ogsaa ugentligt, fremførte vist meget godt; men Foredraget var for vidtløftigt og savnede mangan Gang tilbørlig Værdighed

Vi hører herigennem uden al Tvivl Münters Betænkeligheder, der bidrog til at afholde ham fra Striden. Balles »Nedladen sig« til Kamp med Horrebow paa den offentlige Arena; den Mangel paa »tilbørlig Værdighed«, som stod i en kun altfor nødvendig Forbindelse med Kampførelsens Art, — alt dette kunde lige saa lidt tiltale ham som en Appel til den verdslige Øvrighed, — hvilket Balle jo forøvrigt ikke helt havde holdt sig borte fra; han angav f. Ex. i 1796 Malte Conrad Bruuns »Aristokraternes Katechismus« for Kancelliet; men fik da rigtignok ogsaa en saadan Skylle over sig af Højesteretsadvokat Chr. Klingberg, som var Bruuns Defensor, at han fremtidig klogelig afstod fra den Taktik.¹

Men der maa have været andet end det rent formelle, som har frastødt Münter og holdt ham borte fra Deltagelse i Kirkeforsvaret; han har været principielt uenig med Biskop Balle, — og med Kendskab til hele hans aandelige Stade vil det kunne formodes, hvorledes hans Kritik maatte have formet sig, hvis han havde anset det for heldigt og betimeligt at fremsætte den. Han var langtfra saa gennemført konservativ som Balle, eller som f. Ex. Høegh-Guldberg; han indsaa meget vel, at adskilligt i det vedtagne dogmatiske System var forældet og rettelig burde forlades; med den aandelige Overlegenhed, som hans historiske Synsmaade gav ham, maatte han tilmed mishages af den ørkesløse og tidt smaalige Strid om Skriftsteder og Exegese, hvortil Balles Forhandlinger med Modstanderne væsentlig indskrænkede sig. Hans særlige Indsats i Tidens Theologi: Fremhævelsen af den kirkelige Traditions Betydning, — hvilken senere, da en anden Haand

¹ Koch 265 f.

pegede paa det samme, skulde faa saa store Virkninger paa dansk Kirkeliv,¹ — viser ogsaa i en hel anden Retning end Balles Kamplinie.

Men vilde Münter ikke deltage i Forsvaret for det overleverede, saa vilde han heller ikke være med til at angribe det. Han var efterhaanden kommen til at forstaa, hvilken Betydning der alligevel laa i den »Verjäh-rung«, som han i sin Ungdom var tilbøjelig til at kaste Vrag paa. Han erkendte den historiske Udvikling, som havde skabt de kirkelige Bestem-melser, og som ikke kunde gøres om; men han tog ganske vist ikke disses enkelte Sætninger for mere end de var værd i Nutidsmønt. I sit anonymt udgivne Skrift »Tanker om den i Dagens Blade herskende Tone«² udtaler han følgende besindige Ord:

»Lad være, at der i Kirkens dogmatiske System ere spekulative Sæt-ninger, som, foranledigede ved gamle Stridigheder og de forskellige Tids-aldres Tænkemaade, have Bestemmelser, hvilke vi, dersom vi allerførst skulde udtrykke dem i visse Formeler, ikke havde vedtaget; — er det da filosofisk, er det redelig og moralsk handlet at forvexle og til eet at sammenstøbe lærd Theologi med Religion, at ville gøre Systemets Sag overalt til Christendommens Sag, og ikke at kunne tilkiendegive sin fra hiint afvigende Mening uden at øse Gift og Galde over denne?«

Egentlig afgørende for Münters Passivitet var dog vel tilsidst det, som Mynster sluttelig fremhæver:³ »Til Polemik fattedes [ham] næsten alle baade Hjærtets og Aandens Egenskaber«. Han »indlod sig kun lidet i Striden, foredrog meget kun historisk, sagde om andet sin Mening og lod det blive derved. Saaledes lod begge Partier ham temmelig uanfægtet«.

Münters Kolleger i det theologiske Fakultet var — foruden Biskop Balle, der ogsaa efter at være bleven Biskop holdt nogle, dog mindre og mindre besøgte Forelæsninger — hans tidligere Lærer *Cl. Fr. Hornemann* samt den fra Kiels Universitet 1784 hertil forflyttede *D. G. Moldenhawer*.⁴ Siden 1788 forenede denne Stillingen som Overbibliotekar ved Det store kgl. Bi-

¹ Se nedenfor om Münters Betydning for Grundtvig. ² Kbh. 1796, S. 16. ³ MYNSTER: Nekrol. 369. ⁴ Se om denne: ADA ADLER: *D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling*. Kbh. 1917.

bliothek med Professoratet, og i det første af disse Embeder lagde han sin betydeligste Virksomhed.¹ Hans Personlighed var imidlertid af den Art, herskelysten og forstandsoverlegen, at den ogsaa indenfor Fakultetet, hvor den dog ikke blev sat ind med fuld Kraft, gjorde sig stærkt gældende. Ogsaa han havde studeret Tempelherrernes Historie; eet af hans faa literære Arbejder handlede om Processen imod dem; det udkom 1792.² Sin tørt nøgterne, sympathiløse Personlighed indhyllede han i en statelig, formfuldendt latinsk Veltalenhed, der blev højt beundret og var Fakultetets Stolt-hed. I det hele var han mere frygtet end elsket.³ Fra 1805 viede han sig ganske til Bibliotheksgærringen⁴ og Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, afstod Professoratet og gik helt ud af Geistligheden, blev Etatsraad og fik efter Ansøgning Tilladelse til at aflægge den geistlige Dragt. Hans Professorat var en kort Tid besat med Nordmanden *Peder Krog Meyer* (død som Biskop over Als og Ærø Stift). Siden 1801 var *Peter Erasmus Müller* extraordinær Professor; han blev senere to Gange Münters Efterfølger, først 1808 som ordinær Professor og dernæst 1830 som Sjællands Biskop. De to sidstnævnte Kolleger havde begge været Münters Disciple. Ikke alene med dem, men ogsaa med de ældre Professorer samarbejdede han fredeligt og godt, hvilket sikkert — særlig overfor Moldenhawer, der havde en i høj Grad vanskelig Omgangsform⁵ — ikke altid har kunnet naaes uden Resignation.

Det laa imidlertid Münter nærmere at gaa af Vejen for Strid end at

¹ E. C. WERLAUFF: Hist. Efterretn. om Det store kgl. Bibl., Kbh. 1825, S. 257 ff. ² Ada Adler 153 ff. ³ Han havde et ualmindelig daarligt Rygte; der synes næsten ikke at være en Last, som hans Samtidige ikke tiltroede ham. Se f. Ex. den frygtelige Dom, som Chr. Bastholm fælder over ham i et Brev til sin Søn Hans B., 17de Marts 1817. (M. NEIEN-DAM: Bastholmske Familiepapirer, Kbh. 1924, S. 126). Men ogsaa den ellers saa mildtdømmende Münter giver ham efter hans Død (Db. Oct. 1823-Dec. 1823) et meget slet Skudsmaal. Det er efter Fremkomsten af Fru Adlers Doktordisputats bekendt, hvorledes han i fremmede Bibliotheker og Archiver tilvendte sig sjældne Manuskripter. ⁴ Efter hans Død 1823 tænkte man i Kancelliet paa at foreslaa Münter til Overbibliothekar (Kaas til Münter, 21de November 1823). Det blev jo imidlertid E. C. Werlauff, der fik denne Stilling. ⁵ Ada Adler 165 ff.

søge den, og han aflægger i sin Selvbiografi¹ det Vidnesbyrd, at han i sin Professortid har levet i »uafbrudt Harmoni« med sine Kolleger.

Hans theologiske Lærervirksomhed var meget alsidig: han læste i Aarenes Løb over Kirkehistorien i hele dennes Omfang, over kirkelige Oldsager, Dogmehistorie, Dogmatik, Indledning til Ny Testamente, det Gl. Testaments poetiske Bøger, naturlig Theologi, Pastoraltheologi, — kort sagt over alle theologiske Discipliner undtagen Ethiken.² Medens hans Forelæsninger i formel Henseende ikke skal have været fremragende, — de kunde ikke maale sig med Moldenhawers glimrende Foredrag, — vandt de Tilhørernes Anerkendelse ved den grundige Lærdom, hvoraf de var opfyldte, og endnu mere maa Eftertiden, som igennem hans trykte Værker kan danne sig en Forestilling om de Forelæsninger, der ligger til Grund for dem, beundre de geniale Glimt, der mange Gange kastes over Problemerne og viser frem mod en kommende Tids Forstaaelse og Løsning af disse.

Men selvfølgelig var der iblandt Studenterne delte Meninger om Münters Forelæsninger. Hans senere Svigersøn J. P. Mynster satte dem ikke højt; i sine Livserindringer skriver han: »Münters tørre kirkehistoriske Notitser, uden Overblik, havde intet Tiltrækkende, og hans naturlige Theologie var kun lidet beandtet af ægte Religionsphilosophie. Münter har havt gavnlig Indflydelse paa mange Studerende, idet han velvillig kom dem imøde, gjorde dem bekiendte med Bøger og drog dem ind i sine videnskabelige Interesser; men jeg havde intet Mod til at nærme mig en ældre Videnskabsmand og ingen Drivt til at sysselsætte mig med Mønter og andre archæologiske Gienstande, hvorover han gierne meddelte sig, og hvori der var Meget at lære hos ham.«³

Ved at indføre ny Forelæsningsrækker, f. Ex. over Dogmehistorien, udvidede Münter det theologiske Studium ved Fakultetet; Embedsexamen blev derved gjort sværere, og han kunde af og til faa Følelsen af, at dette vakte nogen Misfornøjelse mod ham blandt Studenterne; dog mener han, at denne efterhaanden fortog sig, da nemlig de øgede Fordringer konsekvent

¹ Selvbiogr. III, 10. ² Se hans Dagbøger, Selvbiogr. III og Universitetets Lektionskataloger. ³ MYNSTER: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854, S. 66.

blev fastholdte, og Studenterne kom til at indse, at de derved nødvendigjorte større Kundskaber var af Værdi for dem.¹ Ellers har Forholdet imellem Münter og de unge Theologer utvivlsomt været godt, J. P. Mynster vidner i sin Nekrolog,² at han tog sig meget af sine Studenter Ve og Vel. Ganske vist kunde han undertiden i saa Henseende vise sig noget lettroende og saaledes udsætte sig for Skuffelser; men han miskendte ingensinde den virkelige Dygtighed, hvor han mødte den. Et Forhold ved hans Lærervirksomhed, som gennem Aarene voldte Münter store Ærgrelser, var det almindeligudbredte Manuduktionsvæsen, som dengang dreves ganske fabrikmæssigt. Hvormeget det end bekæmpedes af Professorerne, viste det sig dog uudryddeligt og medførte meget uheldige Virkninger. Der meldte sig stadig Kandidater ved Examinationsbordet, som man ikke helt kunde afvise, fordi de dog havde nogen Viden; men som aldrig havde lært, hvad det vilde sige at drive virkelige selvstændige Studier, og Münter udtaler³ den berettigede Frygt, han nærer for, at de saa hurtigt og mekanisk bibragte Kundskaber ligesaa hurtigt igen vil glemmes, og han slutter med at beklage de Menigheder, der skal have saadanne Kandidater til Præster. Om sin egen Lærergærning udtaler han sammesteds: »... det er han sig bevidst, at han i sine theologiske Forelæsninger og i sin Omgang med de Studerende stedse har søgt at vække og vedligeholde dyb Ærbødighed for Religionen og dens Kilde: den hellige Skrift, nyere Granskningsaand forbunden med Agtelse for de ældre Theologers Skrifter og Fortienester, og saavidt det stod til ham, arbeidet mod den skadelige Nyheds Syge, som vilde kuldkaste det Gamle, mest fordi det var gammelt, og paa dets Ruiner opføre sine Døgns Systemer«.

Stiftsprovst H. Hoffmeyer har paa en, som det forekommer mig, ret overbevisende Maade søgt at godtgøre,⁴ at Grundtvigs Fremdragen af Troesbekendelsen, hans saakaldte »mageløse Opdagelse«, har til Forudsætning den Paavirkning, han i sine Studenteraar maa have modtaget af Münters

¹ Selvbiogr. III, 12. ² S. 369 f. ³ Selvbiogr. III, 12. ⁴ Teolog. Tidsskr. Ny Række I, Kbh. 1899-1900, S. 381 f. (Smlgn. EDVARD LEHMANN: Romantik og Kristendom, Kbh. 1910, S. 48 f.).

dogmehistoriske Forelæsninger, hvor netop Traditionen og dens Betydning indenfor den gamle christne Kirke fremhævedes særlig stærkt. Idet der henvises til Stiftsprovstens Argumentation og Dokumentation, skal her paa dette Sted kun gives følgende korte supplerende Fremstilling:

Skulde man tro Grundtvigs egne Optegnelser om sine Studenteraar (1800-03), har hans Berøring med Professorerne og med Studierne i det hele taget været den mindst mulige. Hans Dagbøger er fyldte af Bemærkninger om hans mislykkede poetiske Ungdomsforsøg og om hans selskabelige Oplevelser, men om Theologi indeholder de kun lidet. Omkvædet i dem er: »Bestilte intet«.¹ Og i »Kirke-Speil«² giver han den tid citerede usømmelige, haanlige og karikerende Skildring af sine Professorer: »[jeg] spurgte naturligvis ikke om, hvad de theologiske Professorer, men kun hvad de rimeligste Manuduktører hed, og theologiske Forelæsninger hørte jeg ingen af, undtagen en enkelt Gang for Løjer, jeg gik hen at høre Spotteren Hornemann³ Der var jo ellers Højtyskeren Moldenhawer, som bestyrede Fabrikket Hjemtyskeren Münter, berømt for sin kirkehistoriske Lærdom, som dog hverken han selv eller andre havde Gavn af, men kun os bekendt af sit Vilderede, og endelig den meget pæne og høflige Kjøbenhavner P. E. Müller i dem [Kollegierne], jeg læste, fandt jeg naturligvis ingen Kristendom, saa da jeg kom op (1803), fandt Professorerne naturligvis heller ingen hos mig; men de fandt alle Moldenhawers Kollegier og lidt af Münters naturlige Theologi og Dogmehistorie, og dermed var de vel fornøjede«.

Under Læsningen af Grundtvigs Dagbøger fra Ungdomsaarene maa man imidlertid ikke glemme at tage noget Hensyn til den mærkværdige Tilbøjelighed, som mange unge Mennesker har til at afmale sig selv som dovnere, end de i Virkeligheden er. Og hvad angaar hans Fremstilling af

¹ Se Dagbøgerne i G. U. S. I, 29 ff. ² G. U. S. X, 336 f. ³ I sit Skrift om Religions-Frihed III, 1827 (G. U. S. V, 101) dømmer Grundtvig mere maadeholdent om Fakultetet; han skriver her om dets Virksomhed i hans Studenteraar: » . . . i det Hele taget, toges Velanstændighed i Agt, saa hverken Dogmatiken eller Exegesen, som dengang foredroges, kunde med nogen Ret siges at ligge i aaben Feide med nogen af de christelige Troes-Artikler eller nogen af de evangeliske Beretninger«.

den samme Periode i »Kirke-Speil«, som paa utilbørlig Maade saa ofte er bleven benyttet som fuldgod Kilde til Skildringen af Grundtvigs Liv, maa det tages i Betragtning, at den er forfattet mere end 50 Aar efter Begivenhederne og følgelig fyldt af Erindringsforvanskninger, samt at alt her er lagt til Rette for at skabe den bestemte Traditionsform, som den beundrede Olding ønskede at overgive Efterverdenen.

Man kan rolig gaa ud fra, at den meget landlige, i gode, gamle Traditioner opdragne Student N. F. S. Grundtvig har søgt Universitetet og læst sine Kollegiehefter i betydelig større Udstrækning, end han vil give det Udseende af, — selv om han maaske har benyttet det ovenfor beklagede Manuduktionssystem vel meget. Dog ogsaa herigennem maatte han jo faa bibragt i hvert Fald et Afkog af Professorernes Meninger.

Samtidig med at Dogmehistorien udkom i Trykken (1801-04), læste Münster over denne Disciplin og holdt ogsaa Examinatorier derover, hvilke Grundtvig altsaa formentlig dog delvis har overværet, ligesom han ogsaa, da han i 1803 gik op til Embedsexamen, maa have læst Dogmehistoriens 1ste Bind, — blandt det lidet, han kunde, nævner han jo netop Dogmehistorie, — hvor de betydningsfuldeste herhenhørende Udtalelser just findes. Münster lægger her¹ særlig Vægt paa Traditionens Betydning og citerer udførligt Irenæus' Udtalelser derom, navnlig fremdrager han den rituelle Tradition, som i de første Aarhundreder var bestemmende for hele Gudsdyrkelsen og alle dens Skikke,² samt den historiske: »Paa denne historiske Tradition grundede sig ogsaa den gamle Kirkes Overbevisning om de apostoliske Skrifers Ægthed«. ³ Særlig Betydning tillægges »hint navnkundige Sted« hos Irenæus, »hvor han taler om den romerske Kirkes Anseelse, hvilken han for den i samme bevarede apostoliske Traditions Skyld betragter som en Slags Foreningspunkt for alle Kirker«. Og Münster fortsætter: »Denne apostoliske Traditions ærværdige Mindesmærker have vi endnu i de saakaldte Regulis fidei«, der ikke, som paastaet, er uddragne af Skriften, men af saa høj Ælde, at de er uafhængige af denne.⁴ Mere end saadanne enkelte løsrevne Citater betyder dog den gennem hele Skriftet gaaende

¹ I, 153 ff. ² 166 ff. ³ 172. ⁴ 175 f.

Synsmaade, der lader Traditionen træde frem som Faktor ved Siden af Skriften, ja endog sætter den som en Slags Garant for denne, og saaledes betegner et Brud med den gamle luthersk-orthodoxe strænge Skrifttheologi.

Grundtvig vilde som bekendt tilskrive sin »Opdagelse« en særlig guddommelig Aabenbaring, som var bleven ham til Del:¹ »[der] maatte i Kirken findes et langt gyldigere og stærkere Vidnesbyrd om den ægte oprindelige kristne Tro, end Bogstav-Skriften paa nogen Maade kunde være for Kvinder og Børn og alle de ulærde. Da jeg nu i denne Retning uafslædig grublede, læste og skrev under Bøn og Paakaldelse, se, da slog det mig i et vel-signet Øjeblik, at det mageløse Vidnesbyrd, jeg saa møjsommeligt ledte om i hele Aandens Verden, *det* gjenlød som en Himmel-Røst hele Tiden og Kristenheden i *den apostoliske Troes-Bekjendelse ved Daaben*«. I samme Retning gaar, hvad Grundtvig i August 1825 skrev til Ingemann:² »Gud være lovet, at jeg før denne store Time [Striden mellem Grundtvig og H. N. Clausen] fik Øje paa den Kirkens Klippe osv.«³ Det er ligeledes bekendt, hvorledes Grundtvig og hans Disciple nærer en ensidig Kærlighed til Irenæus, og at han idelig fremhæves som det menneskelige Mellemlid, hvorigennem Grundtvig fik rakt denne himmelske hjælpende Haand. Men der kan formentlig nævnes flere saadanne Mellemlid, og det sidste af disse turde Münter altsaa regnes for at være, — skønt Grundtvig ifølge sin ejendommelige Aandsform vel aldrig har forstaaet det og i hvert Fald aldrig har indrømmet det. Martensen har et Sted netop i denne Forbindelse — dog uden at have bemærket Münters Indsats — træffende skrevet om Grundtvig, at han manglede Blikket for Midten, saa bort fra det Mellemliggende og oversprang en Række af kirkehistoriske Mellemlid.⁴ Münter var netop een af de oversprungne. Det havde været hans Lod, at han ikke med udelt Sind havde kunnet slutte sig til nogen af Parterne i 1790erne, og da Omsvinget kom efter Aarhundredeskiftet, var det ikke hans Navn

¹ Se f. Ex. »Kirke-Speil« G. U. S. X, 353. ² Grundtvigs og Ingemanns Brevvexling, Kbh. 1882, S. 69. ³ En Række lignende Citater findes i H. BEGTRUP: Grundtvigs kirkelige Syn 1825, Kbh. 1901, S. 200 f. ⁴ H. L. MARTENSEN: Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme, Kbh. 1874, S. 100 f.

der blev nævnet som det Nyes Bannerfører. Til at være en saadan var han ikke anlagt; men hans Indsats ved Fremhævelsen af Traditionens og Historiens Betydning var dog eet af de vægtigste Lodder, der i al Stilhed blev lagt i den ny Tids Vægtskaal.

I den under 15de og 22de Maj 1789 nedsatte »Kommission til de danske Skolers bedre Indretning« fik Münster, efter Etatsraad F. C. Trants Udtrædelse og kort efter følgende Død, Sæde i Aaret 1798 og var derefter i en lang Aarrække Medlem af denne som bekendt meget langsomt virkende Forsamling, der dog, som han skriver i Dagbogen 1799, »*næsten* hver 8de Dag holdt et Aftenmøde«. Skolehistorikeren, Etatsraad Joakim Larsen¹ udtaler om hans Virksomhed her: »Han forstod snart at gøre sig gældende og var efter faa Aars Forløb eet af de indflydelsesrigeste Medlemmer, især da Alderen lagde sin Haand paa Balle, og Reventlow var optaget af sin politiske Virksomhed«. Endvidere blev han sidst i 1803 (25de November) sammen med Balle og Stiftsprovst Plum Medlem af en Kommission, der skulde overveje Anvendeligheden af Pestalozzis Methode i danske Skoler.² Imellem Balle, der var en Modstander af denne Pædagogik, og Stiftsprovsten, som var en begejstret Tilhænger, stod Münster overvejende, men dog efterhaanden mere kritisk; den i København oprettede Pestalozziske Prøveskole ophævedes allerede 1808, og Metoden vandt ingen Indgang herhjemme.

I sit Syn paa hele Skolesagen og den store Skolekommissions Opgave stod Münster Balle temmelig nær og var sikkert væsentlig enig med Hertugen af Augustenborg i den skarpe Kritik, som denne i 1802 i Egenskab af Geheimstatsminister underkastede det af Reventlowerne prægede Forslag til Landsbyskolens Ordning, som Kommissionen havde indleveret til Kancelliet. Hertugens nøgterne, tørre, lidt ærgerlig korrekte Kritik vender sig imod Forslagets Hjærte. Han vil vel en Almueoplysning, men en stærkt begrænset, en Besked om det nærmestliggende, praktisk nødvendige, ikke

¹ Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818, Kbh. 1893, S. 67 f. ² JOAKIM LARSEN: Bidrag osv. I, 191 ff. Se forøvrigt C. L. STRØM: Ungdomsminder, udg. af Carl Dumreicher i »Gemt og Glemte« I, Kbh. 1915.

en Skole, der kan tænkes at ville hæve Bondebefolkningen op over dens Stands Grændser. Høegh-Guldbergs Tanker om en kasteagtig Samfundsordning genfindes her, omend naturligvis i Hertugens gennemkultiverede og humaniserede Formulering.¹ Ligesaa lidt som Hertugen, formaaede Münster at dele Reventlowernes varme og sympathifulde, men fantastiske og virkelighedsfjerne Syn paa Almuens aandelige Muligheder, — det Syn, som, trods al Forskellighed i Aandsretning, dog er Forudsætningen for den grundtvigske Skoletanke. Som den gennemførte Akademiker ansaa han det ikke for muligt — og vel heller ikke en Gang for ønskeligt — at løfte Almuens brede Lag op til højere aandeligt Liv. De kunde nøjes, og maatte ogsaa nøjes med den nærmestliggende, for deres praktiske Liv anvendelige Viden og med Kundskab om de christelige Grundsandheder. Hans i Aaret 1804 til Kommissionen indleverede og tillige som Manuskript trykte »Forsøg til en Anvisning for Lærerne ved Skoleholder-Seminarierne« (Kbh. 1804) er karakteristisk for hele hans Betragtningssmaaede;² det kan ifølge Joakim Larsens Udtalelse »betragtes som det fyldigste Udtryk for de konservative Skolemænds Opfattelse af Seminariesagen«.³ Münster sætter her Nyttehensynet i første Række; Seminarierne maa ingen videnskabelige Prætentioner nære eller opelske, Undervisningen bør baade efter sit Indhold og sin Form drives i beskeden Maalestok i Overensstemmelse med Seminaristernes senere Gærning og Livskaar. De »skulle ikke dannes til Lærde, men til Lærere«.⁴ De bør opdrages i Nøjsomhed og Tilfredshed med deres Stilling, anføres til Arbejdsomhed, Tarvelighed, Sparsommelighed og Beskedenhed; de maa lære Agtelse for Præstestanden og ikke fatte for høje Tanker om sig selv. »De bør stedse behandles som Underordnede, men som Underordnede, man ynder«.⁵ Der vil senere i en anden Forbin-

¹ Hertugens Betænkninger (af 3die-6te April 1802) findes aftrykte i JOAKIM LARSENS Aktstykkksamling: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse, Kbh. 1914, S. 200 ff. Se endvidere min Anmeldelse af dette Værk i Historisk Tidsskrift 8, V, 318 ff. ² Hovedtankerne heri havde han allerede fremsat i sin Rektoratstale 28de Januar 1803 (Kongens Fødselsdag): »Om Folkeoplysning og dens Grændser, med Henblik paa Seminarierne«. ³ JOAKIM LARSEN: Bidrag 217 ff. ⁴ Forsøg til en Anvisn. osv. S. 17. ⁵ Sammesteds S. 98.

delse blive talt om den Skepsis og Kritik, hvormed Münter saa paa hele den i Tidens nye Pædagogik opdragne Lærerstand.

Münters Stilling i Skolekommissionen og som Meddirektør for Waisenhuset medførte, at han i Sommeren 1806 med Understøttelse af Fonden Ad usus publicos¹ foretog en Rejse til Tydskland for at bese Skolerne i Leipzig og Berlin samt Waisenhusets Boghandel i Halle. Rejsen, som varede fra 5te August til 28de November, bragte ham mange interessante Oplevelser. Baade paa Ud- og paa Hjemrejsen havde han Audients hos Kronprinsen, som jo dengang havde sit Hovedkvarter i Kiel. I Halle an der Saale traf han *Schleiermacher*, som siden 1804 havde været ansat her som Universitetspræst og Professor; men hvis mystiske Aandsretning ikke behagede ham (»ein Mystiker der neueren Schule«); han udtaler i den Anledning: »sehr übel wäre es, wenn die Studenten sich nach seinem Ton bildeten.«²

Med *Schleiermacher* skiftede den protestantiske Theologi saa at sige Instrument, han besegler mere end nogen anden Bruddet med 1700ernes Intellektualisme; Fantasiens, den produktive Følelse, drager han derimod i Forgrunden. Christendommen er ikke længer i første Række et Objekt for Spekulation, som skal udgrundes, defineres og gøres probabel, men en Følelse af absolut Afhængighed, hvori der kan hviles, og hvorpaa der skal bygges. Denne Theologi, der ikke var dogmatisk snærende, men i sin Rummelighed gemte Udviklingsmuligheder for hele det kommende Aarhundrede, og som f. Ex. for H. N. Clausen blev det bestemmende Udgangspunkt, fremkom for sent hen i Münters Livsbane; han var for langt henne i sin aandelige Formation til at kunne tilgodegøre sig den. Ved sin nære Forbindelse med Schlegelernes ny og suspekte Romantik var *Schleiermacher* ham paa Forhaand usympathisk; det var jo forøvrigt ogsaa først langt senere (1821-22), at *Schleiermacher* udsendte sit theologiske Hovedværk: *Der christliche Glaube*.

¹ 400 Rdl. Se Fonden ad us. publ. II, 108 f. Ved Hjemkomsten bevilgedes yderligere 300 Rdl., da de 400 ikke havde forslaaet. Ogsaa for denne Rejses Vedkommende foreligger en særlig og udførlig Dagbog. ² Db.

I Dresden traf Münter sine Landsmænd Koës, Brøndsted, den senere Provst Engelbreth og *Oehlenschläger*, hvilken sidste han ikke synes tidligere at have kendt eller lagt synderlig Mærke til. Han anfører ganske vist i sin Dagbog, at han godt kunde huske at have hørt Gierlew¹ oplæse »Hakon Jarl«,² men det lader ikke til, at dette Drama har betaget ham særligt. Nu hørte han imidlertid, at Oehlenschläger havde skrevet, eller var i Færd med at skrive, en ny Tragedie »Baldur hiin Gode«,³ det interesserede ham da at kunne sammenligne den med Ewalds af samme Navn og om samme Æmne, og han bad derfor Oehlenschläger forelæse ham sin nye Digtning. Hertil var denne villig og indfandt sig efter Aftale en Aften i Münters Logis, hvor han traf den upraktiske Professor siddende i en frygtelig Røg, som han ikke havde tænkt paa at faa luftet ud. Theen, som han besværligt fik tilberedt og som han bød sin Gæst, var tilmed tynd og slet; — Oehlenschläger har i sine Erindringer⁴ med godmodigt Smil berettet disse Fataliteter som Vidnesbyrd om Münters allerede da udviklede Distraction og Ubehjælpsohmhed. Om Resultatet af Oplæsningen melder han forøvrigt intet. Han skulde senere igennem en Aarrække som Münters Husfælle komme til at staa ham og hans Familie personlig nær; men om Münters Syn paa sin Lejers og gode Vens Digtning vides intet nærmere.

Trods alle de interessante Oplevelser og Indtryk, som denne Rejse bragte Münter, kom den dog altid senere til at staa omgivet af et vemodigt Skær i hans Erindring; thi de Egne, han havde besøgt, blev jo umiddelbart derefter Krigens Skueplads, og mange af de Mennesker, han havde truffet og omgaaedes, blev haardt hjemsoegte af Krigens Ulykker; — mest smærtede

¹ Andr. Chr. Gierlew, theol. Cand. 1797. Ven af H. C. Ørsted, 1807 Sekretær i Skolekommissionen, gik senere over i Udenrigsministeriets Tjeneste, Legationsraad, døde som Generalkonsul i Christiania. ² Dette Værk var i Manuskript kommet til Kbh. i Foraaet 1806 og var der blevet oplæst i forskellige Krese. Gierlew var med til den første Oplæsning i A. S. Ørsteds Hus 9de Marts 1806 (se herom C. M. ROSENBERG: Studier over Oehlenschlägers Hakon Jarl, Kbh. 1924, S. 13 f.). Han synes at have faaet en Afskrift og brugt den til Oplæsning i videre Krese. ³ Denne blev ifølge F. L. LIEBENBERGS Anmærkninger til hans Udgave (Kbh. 1887) skrevet i Halle ved Nytaarstid 1806, men fortsattes og sluttedes den paafølgende Sommer i Weimar og Dresden. Den udkom i »Nordiske Digte« November 1807. ⁴ II, 72 f.

det ham at tænke paa det ødelæggende Slag, som samme Efteraar traf hans kære Lübeck, der efter Blüchers Tilbagetog blev underkastet 3 Dages Plyndring af Franskmændene.

En Frugt af Rejsens Iagttagelser var det af Münter den 20de December 1806 for Skolekommissionen fremsatte Forslag til en Undervisningsplan for Borgerskoler.¹

Der staar endnu tilbage at give en Redegørelse for Münters Virksomhed paa et andet for vor Kultur betydningsfuldt Omraade — Studiet af vor historiske Archæologi.²

Som tidligere omtalt havde Münter fra sin første Ungdom næret en særlig Interesse for Roskilde og Roskildeegnens gamle historiske Minder, og et Udslag heraf var det Skrift, som han udgav i 1805 »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede«. ³ Det var bygget dels paa Studier i Marken og dels paa Gennemgang af den foreliggende ældre Literatur. Af en moderne Lokalhistoriker karakteriseres det som »hørende hjemme blandt den fantastiske Lejre-Literatur som en sidste Udløber af denne«; men der tillægges det dog en vis Værdi for Nutiden, idet det jo »skildrer Forholdene ved Lejre for godt 100 Aar siden«. ⁴

Den 17de Februar 1807 tilsendte Münter det kgl. danske Kancelli følgende Skrivelse:⁵

»Allerærbødigst Promemoria.

I afvigte Aars Julii Maaned⁶ gav jeg mig den Ære at tilstille det Kgl. danske Kancelli min dengang nyligen trykte Afhandling om Lejre i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede og yttrede tillige det ærbødige Ønske, at det maatte behage dette oplyste Collegium at sørge for Vedligeholdelsen af de Mindesmærker fra Oldtiden, som endnu findes, men som dagligen ere udsatte for nye Farer.

¹ Aftrykt i JOAKIM LARSENS Aktstykkесamling 465 ff. ² Se om dette Æmne T. HINDENBURGS Afhandling: Bidrag til den danske Archæologis Historie i Dansk Maanedsskrift 1859, I, 149 ff. ³ Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1805, II, 265-324. ⁴ ARTHUR FANG i Københavns Amts Aarvog 1922, S. 151. ⁵ Registrantsager Dsk. Kanc. 1ste Depart. Missiver og aabne Breve 1807, Nr. 166, RA. ⁶ Der er tilføjet over Linien: 18de Maj.

Jeg vover herved at bringe denne Sag i højgunstig Erindring og haaber, at min Dristighed vil undskyldes med min varme Attraae efter at fremme de nordiske Oldsagers Studium, hvilket ej kan finde bedre Føde end i de fra Oldtiden levnedes Monumenter«.

Som en Følge heraf befalede Kancelliet under 24de Marts 1807 Münter at indkomme med Forslag, om hvorledes en Kommission kunde nedsættes med det vigtige Formaale at bevare de Mindesmærker fra Oldtiden, som endnu findes.

Münter følte vel, hvor ærefuld og smigrende denne Anmodning var for ham, »hvis kjæreste Forretning i de Timer, mine Embedspligter levne mig, Historiens og Alderdommens Studium er«, men saa samtidig ogsaa de store Vanskeligheder, der vilde optaarne sig. I sin Betænkning, dateret 31te Marts 1807, foreslaar han en Kommission nedsat, bestaaende af nogle faa sagkyndige Mænd i København (skønt Kancelliet har bedt ham udpege bestemte Navne, udtaler han i saa Henseende kun Ønsket om, at Overhofmarschal Hauch maa blive een af dem)¹ samt nogle faa andre korresponderende Medlemmer i Norge og Provinserne.

Det første, der maa gøres, er at fremskaffe en Oversigt over de endnu eksisterende nationale Oldsager indtil Begyndelsen af det 16de Aarhundrede: Kæmpegrave, Stendysser, Stensætninger, Runestene og hvad der findes i Gravene af Sten, ædle og uædle Metaller, Levninger fra Middelalderen, beskrevne og ubeskrevne Ligstene, Rustninger, Vaaben, Husgeraad, Smykker, Vasa sacra fra Kirkerne, Helgenbilleder, adelige Familiers Vaaben i Træ og Sten, Diplomer af alle Slags osv. Worms Monumenta Danica, Resens Atlas, Pontoppidans og Hofmans Danske Atlas samt de Abildgaardske Tegninger paa Det kgl. Bibliothek indeholder vel meget; men det er altsammen forældet og ikke nøjagtigt nok; meget af hvad der i sin Tid fandtes, er tilmed nu forsvundet. Der maa altsaa ske en Revision af alt tidligere optegnet, og Præsterne samt andre kyndige Mænd maa opfordres til inden en bestemt Tid at gøre Indberetninger desangaaende, og Kommissionen skal da danne et Centrum for disse indsamlede Oplysninger.

¹ Mundtlig bragte han dog de nedennævnte i Forslag (Db.).

Kommissionen skal dernæst gøre Forslag om :

»1. Hvilke Monumenter fra Oldtiden, som findes adspredte paa Markerne og formedelst deres Størrelse og Omfang ej kunne forfløttes, fortjente at opbevares ved Kongebud for Efterverdenen; hvilke derimod, fordi de ere mindre betydelige, enhver Jordejer eller Jordbruger kunde være berettiget til at drage sig til Nytte paa hvad Maade han selv vilde.

2. Hvilke Foranstaltninger kunde gjøres, for at saadanne Levninger fra Middelalderen, som findes i Kirker eller i andre offentlige Bygninger, bleve bevarede for Ødelæggelse.

3. Hvorledes Almuen bedst kunde undervises om Værdien af de Oldsager, der dagligen opgraves af Jorden, og som oftest ødelægges, blot fordi man ikke veed, at de kunde være til nogen Nytte.

4. Hvorledes med de mindste Bekostninger for Staten et Stats-Museum (hvilket nu, efter at Professor Nyerup har bragt Sagen paa Bane,¹ synes at være bleven Publici Ønske) kunde anlægges for alle i Hans Majestæts Riger befindtlige Oldsager, for saavidt de enten allerede findes i de Kongelige Samlinger, eller med Tiden kunde blive deri indlemmede.

5. Og hvorledes dette Museum da kunde anvendes til offentlig Nytte«.

Endelig udtaler Münter sig om de Bekostninger, Nedsættelsen af en saadan Kommission vil medføre; de vil udover den aarlige Gratifikation til dens Sekretær næppe blive betydelige.

Paa Grundlag af dette Forslag indgav Kancelliet den 15de Maj 1807 allerunderdanigst Forestilling om en Kommissions Nedsættelse angaaende de i Danmark og Norge værende Oldsagers Opbevaring og Anvendelse til offentlig Brug — og foreslog som Medlemmer deraf Overhofmarschal *Hauch* (som paa Forespørgsel havde lovet at indtræde trods sin, som han selv skrev, »aldeles Mangel af antiquariske Kundskaber«), Professor *Münter* (»en

¹ Rasmus Nyerup, som paa egen Haand havde begyndt at anlægge en Oldsagssamling i Universitetsbibliothekets Lokale paa Trinitatis Kirkeloft, udsendte 12te Marts 1807 en offentlig Opfordring til at indsende Oldsager til denne Samling og saaledes gøre den til et virkeligt Museum. Se herom NYERUPS egen Beretning i hans Levnetsløb beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. Strøm, Kbh. 1829, S. 54 ff. Den ovenfor omtalte Opfordring trykt som Bilag sammesteds S. 117 ff.

Mand der er bekendt af udbredt Lærdom, hvis kjereste Syssel i sine Fritimer — — har været Historiens og Alderdommens Studium[«]), Etatsraad, Deputeret *Monrad*, Kaptain *Abrahamson*, Professor *Børge Thorlacius* og Professor *Nyerup*, sidstnævnte som Sekretær.

Og i Henhold hertil udfærdigedes Kommissorium under 22de Maj 1807.

Münters Initiativ i denne Sag bares frem af de store Traditioner fra Ole Worms og Erik Pontoppidans Dage og blev Udgangspunkt for Fremtidens storslaaede, samlende, bevarende og forskende archæologiske Arbejde. Ved den af Nyerup og Münter planlagte og af Oldsagskommissionen fremmede Indsamling tilvejebragtes det Arbejds materiale, som blev Genstand for C. J. Thomsens og Worsaaes geniale Iagttagelser og blev Grundlag for den Bygning, som danske Archæologer i stedse nøje Forbindelse med en forstaaende Befolkning har opført, og paa hvilken der stadig bygges videre.

Det ligger udenfor nærværende Skrifs Plan at skildre dansk Archæologis Udviklingshistorie og i det enkelte at bedømme Münters Indsats i den af ham foranledigede Kommission;¹ men i en Biografi af ham bør en Paa-skønnelse af hans Initiativ ogsaa paa dette Omraade ikke savnes.

¹ Den udgav siden 1812 Antiquariske Annaler (I ff., Kbh. 1812 ff.), hvis 1ste Bind er indledet med et af Münter forfattet Forord. En Del Aktstykker vedrørende Oldsagskommissionen findes i Add. 181 a. fol. UB. Interessant er det her bl. a. at se den dog ellers udpræget akademiske Münter i en Erklæring om Valget af Nyerups Efterfølger som Sekretær ganske fordomsfrit at fremhæve den ustuderede Christian Jürgensen Thomsen: »Det kommer jo ikke an paa, *hvorfra* man har sin Kundskab, men *om* man har den«. Kbh. 14de September 1816.

FREDERIK MÜNTER. USIGNERET BLYANTSTEGNING

V. BISKOP MÜNTER

1. FRA TILTRÆDELSEN 1808 TIL REFORMATIONSJUBILÆET 1817

MEDENS Münter i sine Selvbiografier, baade fra 1808 og 1817, skildrer sit Forhold til Universitetskollegerne som præget af »uafbrudt Harmonie«,¹ møder man i J. P. Mynsters Nekrolog over Svigerfaderen en noget anden Opfattelse. Mynster lægger her ikke Skjul paa,² at dennes Stilling overfor de øvrige Professorer — dog vel kun i de senere Aar — var bleven uheldig, og han tilskriver dette Münters Forhold til Hertugen af Augustenborg, hvis forskellige Reformplaner han til sine Kollegers Misfor nøjelse bifaldt.

Münters og Hertugens indbyrdes Forhold var, som tidligere berørt, fra Begyndelsen af venskabeligt, uden just at være fortroligt. De samarbejdede jo paa flere Omraader, og paa afgørende Punkter, saaledes som f. Ex. paa vist i Skolespørgsmaalet, var deres Synsmaader nær beslægtede. Imidlertid havde Münter dog ikke kunnet glæde sig ved nogen særlig Protektion fra Hertugens Side, tværtimod stod denne flere Gange for ham som den hindrende; der er allerede ovenfor nævnt et Tilfælde, hvor dette traadte tydeligt frem. Hertugen vilde heller ikke have Münter, men den ham nærmere staaende Moldenhawer ind i Kommissionen for de lærde Skolers Omordning; hans Argumentation er den, at Münter ikke kan undværes ved Universitetet.³

¹ II, 32. III, 10. ² Nekrol. 373 f. ³ Briefwechsel I, 158 ff.: Münter . . . kann bey der Universität nicht füglich entbehrt werden. 13de Sept. 1803.

Imidlertid formodedes Münster — altsaa ikke helt med Rette — at være Hertugens Tilhænger og Fortrolige, og da dette indvirkede uheldigt paa det hidtil gode Forhold indenfor Fakultetet, kan det vel have bidraget sit til, at han kunde ønske en Forflyttelse. Et andet Hensyn, der pegede i samme Retning, var det økonomiske. Ganske vist havde Münster dels efter sin Fader arvet nogen Formue,¹ og dels ogsaa tilgiftet sig nogen; men hans stærkt voxende Familie gjorde det dog nødvendigt for ham at se sig om efter større Indtægter. Med sine Lønningsforhold paa Universitetet var han paa flere Maader misfornøjet; de syntes ham dels utilstrækkelige og dels uheldigt ordnede. Men til alt dette kom ydermere, at selve Professorgæringen i Aarenes Løb ikke ydede ham den Tilfredsstillelse, som han i Begyndelsen havde følt derved. »Freude ist nicht dabei« skriver han i sin Dagbog 1805,² og i Anledning af Moldenhawers Overgang fra Universitetet til Det kgl. Bibliothek udtaler han sammesteds Haabet om, at heller ikke han selv skal komme til at dø som Professor. At gaa ind i nogen egentlig præstelig Virksomhed var dog ikke hans Tanke, han havde i et Brev til Faderen allerede under sin lange Udenlandsrejse med stor Bestemthed udtalt, at han hverken følte noget Kald eller nogen Lyst dertil,³ og i den Henseende havde han ikke senere skiftet Mening; men han kunde derimod tænke sig at overtage en Bispestilling.

Den 5te September 1803 afgik Biskop *Tønne Bloch* i Odense ved Døden. En nogle Aar tidligere (ved kgl. Resolution af 21. Juli 1799) truffen Bestemmelse om, at Laaland-Falster ved først forefaldende Vakance skulde udskilles fra Fyen og danne et eget Stift, var herved bleven aktuel, og der vilde altsaa nu blive to Bispeembeder at besætte. Efter at Münster ved mange Forhandlinger havde opnaaet, at Hertugen ikke vilde modsætte sig(!) hans Befordring,⁴ henledte han Opmærksomheden paa sig som Kandidat til et af disse. Om Fyen blev der dog ikke Tale, Biskop *Peder Hansen* i Christianssand ønskede nemlig Odense Bispestol og fik den. I sin Indstilling (23de

¹ MYNSTER: Nokr. 371. ² Db. Ostern bis 13de Oct. 1805. ³ Br. til Faderen, Napoli 13de Oct. 1786. Navnlig Sygebesøg og desl. følte han som liggende »ganz ausser meiner Sphäre«. ⁴ Db. 14de Oct. 1803 bis Ostern 1804.

December 1803) nævner Kancelliet som Bispæmne for Fyen kun ham, for Laaland-Falster indstiller det derimod i første Række *Andreas Birch*, som da var Domprovst i Roskilde, og til Anbefaling for hvem anføres dels hans textkritiske Arbejde og dels hans 14 Aars dygtige Embedsførelse. »Hermed forener han den blideste og elskværdigste moralske Charakter.« Som Nr. 2 indstilles Münter, der fremhæves for sit videnskabelige Arbejdes Skyld og sin Virksomhed i Skolekommissionen, og som Nr. 3 og 4 Sognepræst P. O. Boisen i Vesterborg og Stiftsprovst Peder Clod i Odense.¹ Den 30te December faldt kgl. Resolution herpaa, hvorved Biskop Hansen og Domprovst Birch blev udnævnte, men samtidig bestemtes det, at der skulde ydes Mün-ter et personligt Løntillæg af 1000 Rdl., som skulde udredes dels af Fyens og dels af Laaland-Falsters Stifts Bispeindtægter (med henholdsvis 600 og 400 Rdl.). Herved var Münters økonomiske Bevæggrund fjærnet, og han fremtraadte ikke som Kandidat ved de i de følgende Aar ret hyppige Bisp- vakancer; men Tanken om et Embedsskifte var derfor ikke opgivet.

I 1808 søgte *Balle* sin Afsked som Sjællands Biskop.² Allerede i en Or- dinationstale den 22de Januar 1808 havde han hentydet til sin Tanke om at foretage dette Skridt, men dog ogsaa talt om at »holde ud ved muligst Anstrængelse«; men efter at Beslutningen lidt senere var udført, gav han i sin Tale ved sin Efterfølgers Præstevielse,³ som Redegørelse for sine Bevæggrunde til Afskedsbegæringen, en overmaade ynkværdig Skildring af sin aandelige og legemlige Tilstand: Han maa sidde ned under Talen, da han ikke kan taale at staa; hans Hukommelse er sløvet, ja næsten helt tabt. Hans Arbejde og Møje, de Forhaanelser, han har været udsat for, hans andens Hustrues Død (11te April 1802) og nu sidst Fædrelandets Ulykke i 1807, — alt dette har taget haardt paa ham; han mærker nu »en vis Tom-

¹ Kanc. Reg. 30te Dec. 1803 med Indlæg. RA. ² Afskedsansøgning 13de Januar 1808. Kancelliets Indstilling desangaaende 16de s. M. (Kanc. Reg. RA.). ³ 22de April 1808. Ta- len udgivet sammen med den forrige af 22de Januar og Beretningen om Münters Ordi- nation som selvstændigt Skrift til Fordel for de ved Bombardementet skadelidte, Kbh. 1808. Den findes forøvrigt ogsaa trykt i Fallesens Theol. Maanedsskr. for Fædrelandets Religionslærere XI, 435 ff.

hed i Hoved og Hierne, et Savn af tilvant Hurtighed«, som foruroliger ham og gør ham det til en Pligt at trække sig tilbage.

Skønt Münter ganske vist ønskede at blive hans Efterfølger, besluttede han strax at ville forholde sig passiv, hvad han da ogsaa gennemførte; men snart taltes der almindelig om, at han var udseet til at være Sjællands Biskop. Uden Konkurrenter blev han dog ikke; Generalsuperintendenten i Hertugdømmerne, Adler, meldte sig nemlig som Ansøger, og selv Moldenhawer, som da han i 1805 var bleven Etatsraad, endog havde søgt og faaet Tilladelse til at aflægge sit geistlige Ornat, vilde gjerne bringe sig i Erindring.

Fredag den 25de Marts 1808, om Aftenen Kl. 10, da Münter allerede var gaaet i Seng, blev han ved en Billet¹ fra Kancellipræsident Kaas underrettet om sin Udnævnelse, den 1ste April forelaa denne officielt,² den 22de s. M. fandt hans Præstevielse Sted, og den 8de Maj hans Bispevielse, — begge Handlinger i Trinitatis Kirke, der efter Frue Kirkes Ødelæggelse ved Bombardementet benyttedes som Stiftskirke.

Ved Bispeordinationen talte Balle over 1. Kor. 4,17: Derfor har jeg sendt Timotheus til Eder, som er mit elskede og trofaste Barn i Herren, og han skal minde Eder om mine Veje i Christus, saaledes som jeg lærer alle Vegne i enhver Menighed, — og knyttede hertil Haabet om i Münter at faa en ligesaa værdig Efterfølger, som Paulus havde haft i Timotheus. Det væsentlige Indhold af hans Tale var imidlertid et Forsøg paa at vise Identiteten af Evangeliernes og Pauli Lære om Christus.³ Med en saa paafaldende Iver gaar han ind paa dette Spørgsmaal, at man ikke kan undgaa heri at finde en Hentydning til, at Münter, i hvert Fald jo tidligere, havde næret afvigende Meninger om dette Punkt, hvilket formentlig ikke har været Balle helt ubekendt. Saadanne temmelig direkte Henvendelser var ikke ualmindelige hos Balle; i den Tale, med hvilken han i 1805 ordinerede Peder Outzen Boisen, Biskop Bech i Christiania og Biskop Keyser i

¹ Kaas til Münter 25de Marts 1808. ² Kanc. Reg. RA. ³ »Hvad! Skulde vel Paulus i sværmerisk Nidkierhed for Christi Ære have forgudet ham efter eget Tykke og derved forfalsket vort rette christelige Lærebegreb? Men lader os adspørge Jesum selv osv.« Ordinationstalen S. 17.

Christianssand, bekæmper han ogsaa med Lidenskab Ordinandernes velkendte rationalistiske Anskuelse og angriber i en Sidebemærkning Oehlen-schlägers just udkomne Digt »Jesu Christi gjentagne Liv i den aarlige Natur.«¹

Münters Prædiken ved denne Lejlighed var ikke betydelig; han talte over Joh. 16,16-23, dvælede ved Menneskelivets Kummer og Prøvelser og ved Fædrelandets Nød, og uddrog af sin Text følgende Trøstegrunde: 1) Ordet henviser os til Guds altstyrende Forsyn; 2) det lærer os at betragte Genvordighederne som Midler i Guds Haand til vor Forædling, og 3) vender vore Tanker hen til det kommende Liv (Gud — Dyd — Udødelighed). Derpaa fremsætter han nogle Tanker om det høje Kald og det store Ansvar, han nu gaar ind til, om sin Følelse af Svaghed og Mangel paa Erfaring, men ogsaa om sin gode Villie og sin Tillid til Guds Hjælp: »Ja, det er til Dig, Albarmhjertige, Vor Herres Jesu Christi Fader, at jeg opløfter min Sjæl i dette højtidelige Øjeblik, det højtideligste i mit Liv!« Han slutter med en Bøn for Danmarks Fremtid, og her, mere end før, kommer der nogen Klang i hans Ord: »Und os snart en hæderlig, en varig, en lyksaliggjørende Fred, at Saarene atter kunne læges, de Faderløses Taarer aftørres, Enkernes Graad stilles! at da Rolighed og Vindskibelighed, huuslige Dyder og huuslig Lyksalighed uafbrudt kunne herske paa Norges Fjelde og i Danmarks Sletter, fra Iishavet og til Elbens Bred osv.«

Münter var jo et Led — og blev ikke heller det sidste — i den lange Række Professorer, som siden Reformationen fra Universitetet var bleven flyttet over i Bispegaarden; men han var i højere Grad end de fleste andre en typisk Videnskabsmand. Man møder derfor hyppigt den Mening, at der ved hans Udnævnelse blev gjort en Uret baade mod Bispeembedet og imod ham selv: Embedet var daarlig tjent med den upraktiske Stuelærde, og Münter burde hellere med udelt Kraft fremdeles have kunnet vie sig til Videnskaberne end drages ind i den kirkelige Uro, som var hans Natur

¹ FALLESENS Theol. Maanedsskr. VI, 291 ff.

imod, og i mangfoldige administrative Forretninger, som han trods redelige Bestræbelser ikke var voxen.¹

Denne Betragtning er imidlertid alt andet end retfærdig. Tværtimod havde Münter langt flere Betingelser, end man skulde have ventet, for at kunne udfylde den Plads, paa hvilken han nu blev sat. I de Aar, da han som nærmest passiv Iagttager havde fulgt det kirkelige Livs Gang, havde han vundet et sundt og uhildet Overblik over de aandelige Forhold og Muligheder i vor Kirke, hans Personalkendskab var betydeligt, og han sad inde med et kraftigt Initiativ.

Fra adskillige Sider, ogsaa udenfor selve Geistligheden, saa man hans Virksomhed imøde med store Forventninger. Meget betegnende er i saa Henseende et Brev fra Diplomaten, Baron *Herman Schubart*:² »Nu kan vi med Vished vente, at Religion, Fordragelse og Fornuft vil byde hinanden Haanden . . . Hvor De er Biskop, min gode Ven, maa ikke aleneste Fanatisme og præstelig Egen nytte forsvinde, men sand Oplysning maa seire. Tillige vil Videnskaber og Kunster blomstre.«

Münter gik vel udrustet og fuldt forberedt ind til sit Bispe styre. Strax ved sin Tiltrædelse havde han saavel et *Program* som en *Arbejdsplan* liggende klart udformet, vel gennemtænkt, ventende paa Udførelse.

Allerede den bortgaaende Balle havde mærket, at man kirkelig seet gik andre Tider imøde. Til Münter sagde han ved Præstevielsen: »Jeg tør forhaabe, at kommende Tidsløb rinder hen for Dem i blidere Stilhed og Fredelighed, end det foregaaende er henrundet for mig. Deres Byrder skulle heller ikke blive saa tunge eller saa tidt forflerede.«³ Heri fik han dog kun delvis Ret.

¹ En noget gnaven Kritik baade af Münters Professorgæring og af hans Bispe styre udtaler Chr. Bastholm i et Brev til sin Søn 17de Marts 1817 (NEIIENDAM: Bastholmske Familiepapirer 126 f.). Noget venskabeligt Forhold mellem disse to betydelige Mænd synes der ikke at have været. ² Schubart til Münter, Montenero 10de Juni 1808. I samme Brev kommer Schubart ind paa Omtale af Balle, hvem han i sin Ungdom har omgaaedes meget (formodentlig paa Løvenborg). Han karakteriserer ham som »altfor meget en Hofmand« og »gamle Skikke og gamle Fordomme altfor meget hengiven«, og bebrejder ham at have villet benytte sin Overlegenhed og Lærdom overfor den da unge, fattige og uudviklede Schubart til at »henslæbe mig i Dogmernes Afgrund.« ³ S. 31.

Siden Trykkefrihedsanordningen af 27de September 1799, der i sin § 5 havde gjort det strafbart at »udgive noget Skrift, der sigter til at nedbryde Læren om Guds Tilværelse og den menneskelige Sjæls Udødelighed« og »i trykte Skrifter at laste eller forhaane den christelige Religions Lære, som i Følge Kongens Rigers Constitution og Landets Love skal fortrinligen beskyttes og haandhæves,« var der falden Ro over den i 1790erne saa livlige og løsslupne kirkelige Forhandling. De forskellige polemiske Tidsskrifter var gaaede ind. Og dette var ikke alene en Følge af Regeringens Aktion, men vel i endnu højere Grad af Tidens ændrede Livsopfattelse. Flugten bort fra 1700ernes radikale Ideer var paa næsten alle Omraader tydelig at mærke. De stormfulde Tider, de tunge Hjem søgelser, som havde ramt Folkene, maatte synes mange at være en Gudsdom, der var gaaet over den menneskelige Hybris. 1700ernes Optimisme, allerede tidligt spottet og anfægtet, men længe tappert opretholdt, var nu i de flestes Øjne uoprettelig gjort til Skamme.

Dette ændrede Syn maatte til en vis Grad være Münter tiltalende. Han var sig sammen med sin Tid bevidst at have afstrejft og afvist en Yderlighed, en Radikalisme i Kritik og Christendomsopfattelse, som lidet stemte med den Alvor og Fordybelse, som Aarene og de gennemlevede svære Tider havde bragt ham, og i Følelsen heraf betragtede han sig nu i moden Alder som staaende med sine Opfattelser i det rette Middelpunkt. Dobbelt sikker paa sig selv blev han ved at se Reaktionen mod det 18de Aarhundredes Væsen rejse sig til højre, i Pagt med aandelige Fænomener, der var ham usympathetiske, og som han med sin een Gang udformede Personlighed aldrig vilde kunne optage i sig.

Det var en paa mange Maader afdæmpet og modereret Form for Oplysningstidens Anskuelse, som i 1800ernes Begyndelse blev den herskende i den danske Kirke. Den er kirkehistorisk bleven betegnet som Rationalisme, en forøvrigt mindre heldig og fra første Færd odiøst klingende Benævnelse, som mange af Aandsretningens Mænd protesterede mod at faa hæftet paa sig,¹

¹ Se en Diskussion imellem Jens Møller og H. N. Clausen i *Nyt theol. Bibliothek* XVI-XVII (jfr. H. N. CLAUSENS Optegnelser 116, 144).

og under hvilken i hvert Fald Münter ikke med Rette kan indbefattes. En Rationalisme i egentlig Forstand — forsaavidt som man dermed vil betegne en Fornægtelse af Underet og al overnaturlig Aabenbaring — har aldrig været herskende i den danske Kirke; men bedre kan man som karakteristisk for hin Tid tale om en Intellektualisme, som lagde en uforholdsmæssig Vægt paa Erkendelsessiden i sin Tilegnelse af Christendommen, en Ensidighed, som forøvrigt var fælles baade for de i dogmatisk Henseende konservative og for de liberale (Neologerne). Den havde dog som tidligere berørt allerede omkring Aarhundredeskiftet faaet sit Korrektiv i Kantianismen, som myndigt anviste Villieslivet dets berettigede Plads.

Det var mod denne klare, retliniede, men fantasiløse, lidt selvsikre Intellektualisme og Moralisme, at 1800ernes Opvækkelse løb Storm, og det med et saadant Raseri og en saadan Bitterhed, at det forfærdede endog mange af dem, som dog selv havde taget Afstand fra det 18de Aarhundredes Idealer. Længe tilbagetrængte og underkuede Sjælskræfter brød her frem med eruptiv Hensynsløshed. Den nye Vækkelse optraadte fra første Færd i nøje Forbindelse med en stram Dogmatisme og Orthodoxy, en Forbindelse, der — som bl. a. Schleiermachers Exempel viser — ingenlunde var psykologisk nødvendig, men var historisk og stedlig betinget, og som ikke mindst herhjemme har faaet en afgørende Betydning for hele den følgende Tids kirkelige Tilstand.

Et interessant Vidnesbyrd fra en Vækkelse, der mente at kunne undvære det gamle dogmatiske Klædebon, findes i et Brev til Münter fra *Chr. D. Reventlow*,¹ hvor Greven først udtaler sin Glæde over den voxende christelige Interesse og over, at vore yngre theologiske Professorer »eine christlichere Schule bilden«, men dernæst tilføjer: »Gott gebe Ihnen Segen auch bey uns thätig daran die Hand zu legen die Scholastischen, Systematischen Schalen, die das Christenthum ver mummen, weg zu werfen und den Kern zu behalten. Das ist das wichtigste Ihrer Geschäfte, dem alle anderen Amts-Geschäfte weichen müssen«.

Maalt med den genoptagne Orthodoxy Alen var Münter visselig alt

¹ Reventlow til Münter, Pederstrup 18de April 1818.

andet end retroende. Hans Søster Friederike Brun ytrede henimod Slutningen af sit Liv: »Jeg troer ikke alt; men jeg trøster mig med, at det ikke gik min Broder bedre«, ¹ og J. P. Mynster erklærer i sin Nekrolog over ham: »Vi tør ikke paastaa, at Münter havde bragt det til et fast dogmatisk System. Saa nøie han kiendte enhver Strid, der var ført om et Dogma, og de forskellige Fortolkninger af de vigtigste Skrivsteder, saa lidet havde han en bestemt Mening end ikke om alle vigtigere Puncter«. Münters theologiske Dannelse og Betragtning var historisk, ikke systematisk orienteret. Med sine mange Overvejelser og sin fabelagtige opmagasinerede, men dog altid disponible Viden kunde han aldrig blive nogen Doktrinær, han unddrager sig derfor al Rubricering; han kunde paa mange Maader synes, og var vel ogsaa, uafklaret; men han saa ikke selv nogen Mangel heri; tværtimod mente han, at mangfoldige Spørgsmaal var, og helst vedblivende maatte holdes, aabne. Det er blandt andet dette beskedent agnostiske hos ham, der bevirker, at han aldrig kunde blive een af de almindelige Rationalister eller Intellektualister; — disse vidste paa deres Vis, ikke mindre end de Orthodoxe, udmærket god Besked om eet og alt og havde deres Mening fix og færdig om alle mulige Spørgsmaal. Et andet Træk hos Münter, der stiller ham udenfor den typiske Intellektualisme, er hans Forhold til Mysteriet. For dette nærer han i Virkeligheden hverken den Frygt eller den Foragt, som man undertiden skulde tro efter hans Udtalelser imod »Mystiken« og »Sværmeriet«, — med hvilke Udtryk han egentlig mener den orthodoxe Reaktion. Han selv stod ikke i nogen overlegen eller foragtsfuld Stilling overfor Mysteriet; ikke alene ejede han den specifik christelige Tro paa Underet, men han havde den spirende Romantiks Blik og Sans for det bagved liggende, det betydningsfulde, hvad der paa adskillige Punkter træder meget karakteristisk frem i hans aandelige Liv, saaledes f. Ex. i hans Ærefrygt for Indvielser og hans høje Værdsættelse af symbolske Handlinger.

Men som Modsætning til sin dogmatiske Facilitet havde han for sin praktiske Kirkestyrelse et meget fast og klart *Program*; her vidste han ganske bestemt, hvad han vilde, her havde han uden Vaklen afstukket Vejen, han

¹ BOBÉ: FR. BR. 315.

vilde følge. Hans Formaal var her at hævde og for al Fremtid bevare, hvad der var vundet i det 18de Aarhundrede af Tolerance, frigjort Syn, Ærbødighed for Videnskabens Resultater og Ret til ærlig og ubunden Bibelforskning. Han maatte derfor blive en Modstander af den orthodoxe Reaktion, som i hans Bispeaar rejste sig herhjemme, og som, idet den pegede paa Kirkens gamle uafskaffede Formler, krævede disse respekterede og sig selv sat i Højsædet.

Ved en ret tilfældig Anledning, i en Embedserklæring¹ som han i 1823 afgav i en Sag imellem Biskop Plum i Odense og Pastor B. F. Rønne angaaende den sidstnævntes Virksomhed for Dansk Missionssselskab, fremsætter han en særdeles klar Udtalelse om sin Vej og sit Maal: »Erfaring [har] noksom lært, hvor smitsom den religiøse Mystik er, og hvor vanskeligt Gemytterne kunne beroliges der, hvor denne har funden Indgang. Just i vore Dage viser den sig mere eller mindre aabenlys baade i katholske og protestantiske Lande, og *megen Virksomhed og Klogskab hører til at styre saaledes, at den ikke bliver herskende til den oplyste Religiositets Skade.*² Men Extremerne pleje at berøre hinanden; Mysticismen følger saaledes paa den koldeste Ligegyldighed for Religionen, og der vil Tid til, inden man atter kommer paa den fornuftige Middelvej.«

Det var denne »fornuftige Middelvej«, der var Münters Ideal, og som han med sin høje personlige Kultur stræbte at vandre. Grev Reventlows ovenfor anførte Ord om, hvad der frem for alt andet burde være Maalet for hans biskoppelige Stræben, har han sikkert uden Forbehold kunnet tiltræde.

Om sin *Arbejdsplan* udtaler Münter sig direkte saavel i sin Dagbog som i sin Selvbibliografi.³ Han vilde først og fremmest arbejde for iblandt Geistligheden at udbrede og vedligeholde theologisk Kundskab og Aandsdannelse »uden hvilken ingen Sikkerhed kan være for den protestantiske Kirke«, og som et Middel dertil betragtede han Oprettelsen af et Pastoralseminarium, hvorefter man vilde kunne stille større Krav ved Bispeexamen før Ordinationen. Endvidere vilde han indføre videnskabelige Forhand-

¹ Aftrykt i Khist. Saml. 3, III, 718. ² Udhævet her. ³ III, 15.

linger ved Landemoderne og til Geistlighedens Brug grundlægge et theologisk Stiftsbibliothek. Som Sjællands Biskop var han i Henhold til D. L. 2-17-25 fremdeles Medlem af det theologiske Fakultet og agtede som saadan at vedblive med sine Forelæsninger, hvormed han ogsaa i en Aarrække fortsatte, skønt Tilslutningen til dem efterhaanden formindskedes.¹ Han tilskrev dette, at han ikke længer tog Del i Examinationen og søgte derfor hos Direktionen for Universitetet om at erholde en saadan Ret; men da Fakultetet udtalte sig derimod, opnaede han den ikke. Münters Haab om at kunne bevare Forbindelsen med Universitetet og saaledes med Kraft at kunne fortsætte sin Kamp mod Manuduktionsuvsæsenet blev altsaa ikke opfyldt. Paa det rent praktiske Omraade havde han Planer om at forbedre Præstestandens Kaar, særlig vilde han forsøge at hindre eller dog indskrænke den Beskæring af Præsteembedernes Indtægter, som Kancelliet havde begyndt at indføre til Fordel for Amtsprovstierne og Seminarierne.

Men foreløbig maatte det blive hans Hovedopgave at lære Stiftets Geistlighed at kende og at sætte sig i Tillidsforhold til den.

Den 28de Juni 1808 holdt han sit første Landemode i Roskilde og indsatte her de 6 ny Amtsprovster, som ifølge Forordning af 5te December 1806 var blevne beskikkede for Sjællands Stift. To Maaneder derefter, nemlig Søndag den 28de August 1808 holdt Münter, under et Besøg hos Udenrigsminister Niels Rosenkrantz paa Ryegaard, sin første Visitats i Rye Kirke, Voldborg Herred, hvor han i Sognepræsten Hr. Krog traf en jævnaldrende Kammerat fra sine Studenteraar; een af de følgende Dage visiterede han i Rye Skole. Denne første Sommer indskrænkede han sig forøvrigt til at besøge en Række af Stiftets Købstæder² og inspicere disses Skoler. Først Aaret efter begyndte han sine egentlige Visitatsrejser med en Gennemgang af Voldborg, Vester Flakkebjerg og Faxe Herreder, overalt modtaget med Kærlighed og Tillid af Præsterne. Paa Forhaand var han sikkert velseet af disse, blandt hvilke naturligvis mange var hans tidligere Disciple.³

¹ Sammenlign H. N. CLAUSENS Optegnelser 105 f. ² bl. a. Kalundborg (se nedenfor).

³ Pastor Andreas Wøldike i Store Hedinge tilegnede ham i December 1808 to Prædikener med følgende Ord: »Dr. Frederik Münter, den blide, skarpsindige, faste, vor fra-

Münters Visitatsbøger, som før sammen med hans øvrige Papirer har været opbevarede paa Det kgl. Bibliothek, er nu afgivne til Sjællands Bispe-archiv og findes sammen med dette¹ i Landsarchivet for Sjælland m. v. De bestaaer af en Række tynde Kvarthæfter, numererede I-XI (VIa omhandler kun Skolevisitatser i København); men Hæfterne II og III (for Aarene 1810-11) mangler. Selv om hans Optegnelser heri er noget mindre udførlige end dem, hans Forgænger, Biskop Balle, har efterladt sig, rummer de dog Oplysninger af stor Værdi, ikke alene for Kirkens og Skolens Historie, men ogsaa for Personal-, Lokal- og Kulturhistorien. Da Münter overalt skænkede Kirkebygningerne og antikvariske Minder stor Opmærksomhed, vil der ogsaa med Hensyn til disse være mange Efterretninger at finde i Visitatsbøgerne. For de sjællandske historiske Amtssamfund vil en hel eller delvis Udgivelse af Münters Visitatsbøger (af Balles foreligger enkelte Afsnit trykte) være en meget taknemmelig Opgave.

Som Visitator var Münter, i Overensstemmelse med sin hele Natur, i høj Grad mildtdømmende og human. Intet glædede ham mere end at kunne finde Anledning til at anerkende og rose. Hvad han skattede hos Prædikanterne var et jævnt, roligt, værdigt Foredrag og en paa een Gang skriftmæssig og begrebsmæssig Forkyndelse; det stærkt særprægede, pathetiske og dramatiske havde ikke Plads i hans egen Prædikemaade, og han yndede det heller ikke hos andre.²

Han var næppe nogen særlig heldig Katechisator; under sin høje kulturelle Udvikling havde han for en Del tilsat Sansen for det primitive og elementære, overfor Børn og Almue faldt det ham svært at akkommodere sig. Hans mangelfulde Forstaaelse af lavere Udviklings- og Dannelsesstrin gjorde det vanskeligt for ham at fælde en retfærdig Dom, dels om hvad der kunde kræves, og dels om hvad der virkelig blev præsteret under Overhøringen, og Følgen heraf kunde vel undertiden blive nogen Miskendelse

traadte Dr. Balles allerhædigst valgte Eftermand«. FALLESENS Theol. Maanedsskr. XII, 473. ¹ Om Bispe- og Stiftsøvrighedsarchivet se Fortid og Nutid, Tidsskr. for Kulturhist. og Lokalthist. V, 48. ² Sit homiletiske Ideal har Münter tegnet i sine Ordinations-Taler, Kbh. 1817, særlig i Tredie Tale S. 46 ff. og Sjette Tale S. 83 ff.

af det Arbejde, der — selv hvor Resultatet var maadeligt — dog var bleven ydet ved Ungdommens Forberedelse. Noget saadant har vistnok ligget bag ved den pinlige Scene, som øjensynlig har fundet Sted under Visitatsen hos Provst *Engelbreth* i Lyderslev og Frøslev, den 13de Juli 1824, hvor Biskoppen ved Katechisationen gav sin Misfornøjelse til Kende og sagde til de Unge: »I forstaaer det ikke.« Provst *Engelbreth*, som nød stor Anseelse for sin theologiske Lærdom, og som i Bevidstheden om sin paa den Tid sjældne, korrekte Orthodoxy nærede en ikke ringe Selvtillid, blev fornærmet herover og fremkom med en overilet og hæftig Udtalelse, som han bagefter bittert angrede. I et Brev,¹ som aabenbarer en mærkelig Blanding af Ydmyghed og Selvhævdelse, anraaber han nogle Dage senere Biskoppen om Tilgivelse, hvilken jo sikkert ikke er bleven nægtet ham. I Münters Visitatsbog har denne Scene ikke sat sig nogetsomhelst Spor.

Skolelærerembederne blev i Münters Bispetid mere og mere besatte med seminarieuddannede Mænd; men endnu sad der omkring i Sognene mange, hvis Forudsætninger for Lærergæringen indskrænkede sig til en Smule privat Forberedelse hos een eller anden Præst, eller som maaske helt paa egen Haand havde tilegnet sig det Minimum af Kundskaber, hvormed de virkede i deres Skole. Den fortræffelige Methode og de fyldigere Kundskaber, som Seminaristerne i Modsætning til saadanne sad inde med, maatte vel anbefale dem i Biskoppens Øjne; men de Erfaringer, han gjorde paa sine Visitatser, formaaede dog ikke helt at udrydde den Animositet, hvormed han, som allerede berørt, var tilbøjelig til at bedømme den unge Lærerstand.

For Højnelsen af Præstestandens Niveau var det en nødvendig Betingelse, at der holdtes en alvorlig Justits indenfor dens Rækker. Trods al sin Taalmodighed og Mildhed maatte Münter derfor gentagne Gange skride ind overfor uværdige Geistlige og bevirke deres Afskedigelse. Det var øjensynlig en Pligt, som ikke faldt ham let, og en større Strængthed fra hans Side havde vistnok i adskillige Tilfælde været ønskelig. Til Belysning af Münters Holdning overfor saadanne skal anføres et Par Exempler, over

¹ Engelbreth til Münter, Lyderslev 18de Juli 1824.

hvilke de mangfoldige, pligtopfyldende, brave og fromme Præster i Sjællands Stift jo dog selvfølgelig ikke maa glemmes.

I Lille Lyngby og Ølsted i Strø Herred sad endnu ved Münters Tiltrædelse Hr. *Henrich Ussing*¹ som Sognepræst og Herredsprovst. Han var født sammesteds og havde, efter først at have beklædt nogle Kapellanembeder (bl. a. i Ringsted), i 1790 opnaaet at blive Sognepræst i sit Fødesogn. Alle vegne, hvor han havde virket, havde han haft det slettest mulige Rygte, havde været forfulgt af de alvorligste Anklager (Forledelse til Mened, Brandstiftelse, Forbrug af Embedsmidler og Forsøg paa at skjule dette ved fingernet Tyveri) og gentagne Gange været suspenderet og tiltalt. Den rimeligste Forklaring af hele hans mærkelige Færd er vel den, at han i moralsk Henseende var abnorm. Hans Intelligents var derimod vel udviklet; han var meget bevandret i Kirkeret og — gennem Praxis — i Rettens Pleje, saaledes at han trods alt havde forstaaet hidtil at klare for sig og blive siddende i Embede. Men i Begyndelsen af 1808 brast det for ham; umiddelbart før Balles Afgang blev han efter Kancelliets Paalæg suspenderet og tiltalt for Æresfornærmelser imod Byfoged Iver Chr. Aarøe. Samtidig verserede en Kommissionssag mod ham i Anledning af, at han beskyldtes for at have fravendt en Enke i Hillerød hendes Jordlod.² Som uforbederlig Kværulant besværede han sig, ikke alene i Brev til Biskoppen,³ men endog i en direkte Henvendelse til Kongen, over sin Suspension, hvad dog selvfølgelig blev uden Resultat. Ved den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsrets Dom af 11te April 1808 dømtes han til at være Mindremand og bøde 40 Lod Sølv. At han derefter i et Skrift »Provst Ussings Appel til Kongen og Folket« for nærmede Dommerne i Landsoverretten skulde jo ikke forbedre hans Sag, men paadrog ham derimod en ny Injurieproces,⁴ og endelig faldt Højesterets Dom den 1ste December 1808, som stadfæstede Overrettens. Med en i Sandhed forbausende Overbærenhed henvendte Münter sig den 2den s. M.⁵ til Kancelliet og henstillede, i Erkendelse af, at Ussing, med denne Dom over sig, selvfølgelig ikke længer kunde være Præst, og i Betragtning af den

¹ Biogr. Lex. XVIII, 119f. ² D. Kanc. 2 Dep. Reg. 16de Juni 1807 og 6te Maj 1808. RA.

³ Erklær. 1808. LA. ⁴ D. Kanc. 2 Dep. Reg. 8de November 1808. RA. ⁵ Erklær. LA.

Forargelse, det vilde vække, »naar en Mand, der engang har været Præst, gaaer som et æreløst Menneske blandt sine Medborgere«, at Kancelliet i sin Indstilling til Kongen anbefalede ham til den kgl. Naade, saa han dog ikke fradømtes Æren. Da Ussing var Münter personlig ubekendt, var det, som han udtrykkelig fremhæver, udelukkende Hensynet til Geistlighedens Ære, »som i visse Maader lider ved det Skandal, som han giver«, der dikterede ham dette Forslag. Snart maa Münter dog have indset det forfejlede i en saadan Løsning af Spørgsmaalet, og den 5te December indstillede han Ussing til ved kgl. Resolution at afskediges og frakendes Ret til at bære geistlig Dragt,¹ hvilket da ogsaa skete den 27de December. Men samtidig forbedrede han Kancelliet paa, at han senere vilde fremkomme med Forslag til Understøttelse af den afsatte Provsts Familie. Med sædvanlig Uforknythed ansøgte imidlertid Ussing om, trods den ham overgaaede Dom, at maatte beholde Kaldets Indtægter imod at lade Embedet bestyre ved en personel Kapellan, hvilket Biskoppen dog selvfølgelig i sin Erklæring² maatte fraaade; men han tilføjer, at Ussing skal være en kærlig Fader, der har givet sine Børn en god Opdragelse, og at han »unægtelig er en talentfuld Mand; hans Skrifter vil leve«. Nu var han jo æreløs, eller, som Münter poetisk udtrykte sig, »Baandene mellem ham og det borgerlige Selskab ere sønderrevne«, han indstillede ham derfor til nogen Pension enten af Embedet eller af een eller anden offentlig Fond. Dette kunde dog ikke bevilges, hvorimod hans Hustru fik en Understøttelse.³

I Jungshoved, Baarse Herred, sad siden 1795 den mærkværdige Pastor *Peder Ditlev Faber*, ligeledes i sin Faders Embede.⁴ Mod ham kunde der vistnok ikke anføres noget egentlig umoralsk; men han maatte siges fuldstændig at mangle det specifik geistlige Tilsnit, hvilket vel ikke dengang krævedes saa stramt som nu til Dags, men jo dog ikke gærne helt maatte savnes. Da Balle visiterede hos ham, den 3de-4de Maj 1806, prædikede han imidlertid »opvækkende, opbyggeligt, skønt ikke med christelig Fuldstæn-

¹ Sammesteds. ² Erklær. 11te Febr. 1809. LA. ³ Om Ussings Forfattervirksomhed se: Biogr. Lex. Han fik forøvrigt Æresoprejsning 2den Marts 1810. Kanc. Reg. RA. ⁴ Biogr. Lex. V, 9 f.

dighed« og katechiserede godt, og der blev ikke ført nogen Klage over ham.¹ Siden maa han dog være bleven efterladende; ved Bispevisitatsen i Jungshoved den 2den Juni 1813, altsaa efter hans Bortrejse, bemærker Münter:² »Hr. Faber forsømte sit Embede; hvad der er udrettet [i Skolen], har den duelige Lærer Biørnsen gjort.« Om den egentlige Anledning til Fabers Afskedigelse haves forskellige Versioner, bl. a. fortælles det, at han engang ved et Bondegilde, for at vinde et Væddemaal, satte sig op at ride paa en So.³ Herom forlyder der dog intetsomhelst i Kilderne; af disse sees kun, at han den 3die Marts 1810⁴ begærede enten Afsked, (hvorved han forøvrigt stillede ublu Krav om Pensionens Størrelse) eller at faa en Kapellan beskikket til paa eget Ansvar at bestyre Embedet. I sin Erklæring (3die Marts) betragtede Münter det sidste Alternativ som ganske udelukket og krævede Nedsættelse af Fabers Pension. Han afskedigedes da den 30te Marts 1810 (fra 1ste September s. A. at regne) »formedelst sit svage Syn og sin svækkede Helbred« med en aarlig Pension af 500 Rd.⁵ Som Emeritus dyrkede Faber, der heldig synes at have generhvervet baade Syn og Helbred, i mange Aar med Liv og Lyst sine mangeartede Interesser som Theatermand, Journalist, fremragende Landmand og Hestekender.

Hr. *Jonas Collin* i Kalundborg frembød en ikke ringe Lighed med Provst Ussing. Allerede fra sine tidligere Embeder (i Borup-Kimmerslev og i Veggerløse paa Falster⁶) medbragte han et daarligt Navn, og ved sit Besøg i Kalundborg i 1808⁷ noterer Münter om ham: »Præsten Jonas Collin velbekjendt. Hans Rygte er ikke bleven bedre; man skylder ham for flere Ting; men han skal passe got paa sit Embedes Forretninger.« I saa Henseende

¹ Balles Visitatsbog i LA. ² Vis. LA. ³ Provst FR. NIELSEN: Minder, Oplevelser og Iagttagelser. Aalborg 1881, S. 29. ⁴ Erklær. ⁵ Erklær. og Kanc. Reg. LA. og RA. ⁶ I. BARFOD: Den falsterske Geistlighed's Personalhistorie I, 280. ⁷ Vis. 8de Sept. 1808. LA. Ved samme Lejlighed besaa Münter Kirken og skriver herom: »Qu. [∩: Spørgsmaalet] er, om ikke Taarnene med Tiden maa nedbrydes og i Stedet for det midterste en Kuppel sættes, i Stedet for de 4 andre Platformer. Man er ikke uden Frygt, fordi den ene Pille er veget. Bedst var det, om Prof. Hansen engang undersøgte Kirkens Tilstand«. Som bekendt sank Midtartaarnet sammen 1827; men Professor Chr. F. Hansen kom heldigvis ikke til at modernisere Kirken.

vedblev han dog ikke at være pligtopfyldende; hans hyppige Rejser og Forsømmelser indbragte ham en Advarselsskrivelse fra Biskoppen 21de Oktober 1809.¹ Han kom tilmed i de nærmest følgende Aar i en meget hæftig Strid med Borgmester Fuglede, som beklagede sig over Præstens »volsomme Adfærd« og forudsaa det »som min visse Lod at blive aldeles læmlæstet af Hr. Collin, saafremt han oftere kunde faa fat paa mig ved saakaldte Embeds-Sammenkomster, hvorfor hverken mit Embedes eller min personlige Værdighed bør exponeres«. ² Denne Sag gav Anledning til adskillige Skrivelser og Forhandlinger, og da der ogsaa indløb en Klage over Collin fra adskillige Fædre, som ikke vilde lade deres i en Privatskole underviste Børn examinere af ham, indstillede Münter ham³ til Afskedigelse: »hans Rygte er over hele Danmark det modsatte af, hvad en retskaffen Religionslærer bør attraa at have.« Han burde rettelig stilles for en Provsteret; men selv om han der skulde blive frifunden af Mangel paa Beviser, kan og bør han dog ikke længer taales i Embedet. Kancelliet foretrak imidlertid udenvidere at afskedige ham ved kgl. Resolution, dog med $\frac{2}{3}$ af Embedsindtægterne i Pension.

I Overensstemmelse med Tidens og med sin egen dogmatisk tolerante Synsmaade afholdt Münter sig saavidt muligt fra at skride ind imod Præster af theologiske Grunde; men dog følte han, ogsaa overfor Spørgsmaal om Lære og Praxis, sin Forpligtelse til at vaaage over en vis Orden og hævde, at Kontinuiteten blev bevaret. Da Præsten *Peder Holst* (ved St. Mortens Kirke i Næstved), en Mand, som Münter forøvrigt tidligere⁴ stærkt havde anbefalet, havde udarbejdet en ny, paa flere Punkter egenmægtig ændret Udgave af Luthers lille Katechismus, og desuden beskyldtes for i Daaben at have udeladt det apostoliske Symbol, udtalte Biskoppen i en Embedsskrivelse⁵ (8de September 1812) til Amtsprovst Bøgh i Herfølje sin Misbilligelse heraf og tilføjede: »det er min Pligt som Stiftets Biskop at over-

¹ Brbg. LA. Se endvidere om Collin Brbg. 7de Januar, 18de Juli og 25de August 1812.

² Erklær. 31te Marts 1810. LA. ³ Erklær. 1ste Oktober 1812. LA. ⁴ Erklær. 4de April 1810. LA. Holst, »hvis Smaaskriver ei er blevne ubekjendte« indstilles »til Deres Majeestæts allerhøjeste Opmærksomhed.« ⁵ Aftrykt i Khist. Saml. V, 648 ff.

holde disse [Kirkelovene] og at vaage for, at der er Uniformitet i Lære og Gudstieneste.«

Et vigtigt Led af Münters Arbejdsplan lykkedes det ham hurtigt at faa virkeliggjort, nemlig Indretningen af et *Pastoralseminarium*, en Reform af blivende Betydning, som han, trods nogen Uvillie hos Universitetsdirektionen, dog ved Hertugen af Augustenborgs Støtte satte igennem allerede 1809. Den 13de Januar 1809 udgik der¹ Skrivelse til Münter, Stiftsprovst Plum, H. G. Clausen, A. S. Ørsted og Provst N. E. Øllgaard om at overtage Lærerstillingerne ved den nye Institution, som foreløbig fik Lokale i Bispegaarden, hvor Biskoppen havde at sørge for Lys og Brændsel.²

De *videnskabelige Forhandlinger* ved Landemoderne indledede Münter strax i sit første Bispeaar, idet han ved Dionysii Landemode (Oktober 1808) oplæste en Afhandling »Om nogle Hovedegenskaber ved en god Liturgie.« Han indgik dernæst til Kancelliet med et Forslag om, »at det aarligen holdende Landemode maatte erholde en anden høyere Interesse for Geistligheden og en større Høytidelighed« ved Oplæsning af Afhandlinger, ved Diskussioner m. m., og fik den 20de Januar 1809³ kgl. Approbation herpaa. Han blev først og fremmest selv en flittig Bidragyder, men bestræbte sig ogsaa for at faa andre videnskabelig interesserede Geistlige til at medvirke (Provst Engelbreth og J. P. Mynster).⁴ Forøvrigt mødte han i denne Sag Kulde og Ligeegyldighed hos Størstedelen af Præsteskabet. Kun faa kom til Stede ved disse Møder, som imidlertid nogle Aar senere skulde faa en af deres Ophavsmand ikke beregnet sensationel Charakter.

Med *Stiftsbibliothekets* Oprettelse gik det ikke saa hurtigt. Hertil krævedes der nemlig ikke saa faa Penge. Imidlertid tillod Kongen i 1812,⁵ at Roskilde Domkirke af sine Midler hertil bidrog 6000 Rd., hvoraf 5000 Rd. anvendtes til Indkøb af Rektor, Professor J. H. Taubers Bogsamling, der

¹ Kanc. Reg. RA. ² Der havde allerede tidligere været en privat Sammenslutning, som under H. G. Clausens Ledelse, holdt homiletiske Øvelser. ³ Kanc. Reg. RA. ⁴ Efterladte Breve til J. P. Mynster, 44 f. ⁵ Kanc. Reg. 17de Januar 1812. RA. Münters Skrivelser til Tauber og Amtsprovst Hertz, 17de Febr. 1812 om Bibliothekets Aflevering. Brbg. LA.

saaledes kom til at danne det nye Bibliotheks Grundstamme. Det opstilledes i den saakaldte Riddersal ovenover Hellig tre Kongers Kapel i Roskilde Domkirke, i hvilket Lokale ogsaa Landemodet holdtes, og dels ved frivillige Gaver, dels ved et paabudt aarligt Kontingent (4 Rd.) fra Stiftets Sognepræster skaffedes der Midler til dets Forøgelse og Drift.¹ Grundlæggelsen af dette Bibliothek blev et Exempel, der efterfulgtes i Landets øvrige Stifter; allerede 1813 oprettede Biskop Plum Fyens Stiftsbibliothek, paa Laaland-Falster fandtes der fra en noget tidligere Tid en større Bogsamling, og i de følgende Aar fik ogsaa de jyske Stiftsbyer lignende.²

Men ved Siden af, eller forud for disse særlige Interesser, som Biskop Münter dyrkede og fremmede, meldte Bispeembedets mange løbende Forretninger sig jo med deres Krav om Afgørelse, Besvarelse og Tagen-Stilling, — og her bliver da i første Række at betragte det Røre, som *Grundtvig* ved sin Optræden vakte i disse Aar. Münters hele Forhold hertil bør helst behandles i Sammenhæng.

Den 17de Marts 1810 holdt Grundtvig i Regentskirken sin bekendte Dimisprædiken over Mt. 5,16-17. Hans Faders Alderdomssvaghed havde gjort det ønskeligt for ham at faa Sønnen hjem som Kapellan, og skønt denne nødig vilde forlade København, føjede han sig dog foreløbig saa meget efter Faderens Anmodning, at han paa fornøden Vis habiliterede sig til at kunne overtage en Præstegærning. Censoren Professor P. Erasmus Müller tilkendte Grundtvig Udmærkelse for Prædikenen, ved hvis Indhold han vel var noget betænkelig; men som han maa have funden formelt god og velholdt; det var imidlertid en ikke alene stiltiende, men som det synes udtrykkelig aftalt Forudsætning,³ at Prædikenen ikke vilde blive offentliggjort. Den var nemlig af en meget udæskende Charakter: i Tilslutning til det i hans tidligere Skrifter (Om Religion og Liturgi og Om

¹ Det paatænkte ogsaa at købe en Del af det store Bibliothek paa Ledreborg (Db.), som imidlertid afhændedes paa anden Maade. Se herom CARL S. PETERSEN: Danske vidensk. Bibl. og deres Historie, Kbh. 1912, S. 83 f. Se endvidere Münters Cirkulære til Amtsprovsterne 18de April 1812 (Brbg. LA.) med Opfordring til at støtte Bibliotheket ved Boggaver. ² Anf. Skr. 80. ³ Se herom og om hele Sagen: F. RØNNING: N. F. S. Grundtvig II, 1, 167 ff.

Videnskabelighed) tegnede, lidet flatterende Billede af danske Præster havde Grundtvig formet sin Dimisprædiken som en yderlig skarp Fordømmelse af Samtidens Geistlige, hvem han uforblommet sigtede for Hykleri: »Men de hellige Mænd troede selv den Lære, de kaldtes til at forkynde. Er det og saa med Mængden af Ordets Tjenere i vore Dage? Ak nei« — Opblæste af Hovmod vil de »trods Apostelen, mene, at de kunne lægge en anden og bedre Grundvold end den, at Jesus er Kristus; derfor er det ei længer ham, som forkyndes.«¹

En saadan Tone var i sig selv ildelydende og maatte yderligere synes usømmelig, naar den fremkom i en ung Kandidats Prøveprædiken, og denne saa tilmed slyngedes ud i Offentligheden med den ostentative Titel: »Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?«²

Grundtvigs Fader havde imidlertid ad tjenstlig Vej den 23de Marts indgivet Andragende om at faa sin Søn beskikket til Kapellan i Udby; men Biskop Münter gjorde ham opmærksom paa, at der for Tiden fandtes en Del (6-7) tjenstledige Kapellaner i Stiftet, som ifølge den gældende Lovgivning (vgl. Reskript 22de December 1729) skulde foretrækkes. Een af disse, fhv. Missionær Knudsen, som tilmed, efter Biskoppens Udsagn »kiemper med Armod og Nød«, var forøvrigt netop for Tiden Medhjælper hos den gamle Pastor Grundtvig.³ Hvis han imidlertid fastholdt sit Ønske om at faa Sønnen beskikket, raadede Biskoppen ham til at henvende sig direkte til Kancelliet. Dette Raad besluttede Pastor Grundtvig sig til at følge; men han mødte nu Modstand hos Sønnen, som i den forløbne Tid var bleven mere og mere ked af Tanken om at skulle forlade Hovedstaden, og i de Vanskeligheder, som Planen stødte paa, greb han et Paaskud til at afslaa sine Forældres gentagne Anmodninger. Han foretrak i Hovedstaden at fortsætte sin Forfattervirksomhed, til hvilken han netop i de samme Dage ved Udgivelsen af Dimisprædiken havde føjet et opsigtsvækkende Led.

Som bekendt blev der kort efter fra en Del københavnske Præster med

¹ G. U. S. II, 17. ² Fortalen er dateret: Valkendorfs Kollegium den 11te April 1810. G. U. S. II, 13. ³ Erklær. 1810. LA. Samme Svar gav Biskoppen samtidig Pastor Grüner til Ørslev og Solbjerg, der ligeledes ønskede sin Søn til Kapellan.

Stiftsprovst *Plum* i Spidsen¹ indsendt en Klage over Grundtvig til Kancelliet, dateret 29de Maj 1810, hvori der alvorligt ankes over den i Dimisprædiken brugte nedsættende Omtale af »os Religionslærere til Hobe«. Medens Sagen laa til Erklæring i Fakultetet, fremsatte Grundtvig, paa dettes Foranledning, den 5te Juli en Udtalelse, hvori han beklager at være bleven misforstaaet, da det »aldrig var eller kunde være min Hensigt ved min Dimisprædikens Udarbejdelse, Holdelse og Udgivelse i Trykken at fornærme eller nedværdige enten den geistlige Stand som et Helt, eller bestemte Individier« — en Erklæring, som gør et temmelig uheldigt Indtryk, forflygtiger hans Tales Alvor, reducerer det hele til en tom Deklamation og dog ikke er egnet til at diskulperer ham; thi var Prædikenen ikke ment som en Anklage, hvad var den da?

I Skrivelse af 18de August 1810 afkrævede Kancelliet ogsaa Biskop Münter en Erklæring om Sagen, som han afgav den 8de September.² Den er stærkt præget af hans Ængstelse for at desavouere sin tidligere Kollega, P. Erasmus Müller, hvis gunstige Bedømmelse af Prædikenen han forøvrigt langtfra billigede; — thi han savnede i Grundtvigs Ord baade Ideer og Orden og fandt dem hverken skikkede til at undervise, overbevise eller røre Hjertet. Grundtvigs ovenfor omtalte senere Forsøg paa at undskylde sig finder han irrelevant; men man kan maaske see en begyndende Anger deri. Præsterne har unægtelig haft god Grund til deres Klage.³ En offentlig Behandling af Sagen anseer Münter af flere Grunde for uheldig, han mener derimod, at der bør tildeles Grundtvig en disciplinær Straf; som theologisk Kandidat er han undergivet Biskoppens, som Alumne paa Valkendorfs Kollegium Konsistoriums Myndighed, derfor tilraader han, at der enten af ham selv eller af Konsistoriet gives Grundtvig en Irettesættelse.⁴ Sluttelig

¹ Grundtvig ansaa selv (i hvert Fald i 1827) H. G. Clausen for Anstifteren, G. U. S. V, 107 ff. Den tid gentagne Fortælling om Otto Fabricius' Protest mod at medunderskrive Klagen er ikke historisk sikker. BJØRN KORNERUP: Otto Fabricius S. 277. ² Trykt i Khist. Saml. 5, I, 307 ff. ³ Dette udtaler han ogsaa i sit ganske korte Referat af Sagen i Db. ⁴ Grundtvig fortæller senere (Kirke-Speil. G. U. S. X, 340 f.), at Münter eventuelt vilde have haft ham strøget af Kandidat-Listen. Herom foreligger der dog intet. Om andre har haft denne Tanke (G. U. S. V, 107) maa staa hen. Hertugen af Augustenborg

kan Münter ikke nægte sig at tilføje en Bemærkning om sit kære Pastoral-seminarium: »Men forresten tør jeg nære det glade Haab, at denne Tildragelse vil stadfæste hos det høje Kollegium den Yndest, hvormed De bærer Pastoralseminariet; . . . Thi det var dog en absolut Umulighed, at nogen paa Seminariet dannet Kandidat kunde vise saadan Uvidenhed om en Prædikens sande Hensigt og Beskaffenhed, eller saadan Ubeskedenhed, som Forfatteren af den her omtalte Dimisprædiken.«

Som bekendt blev Münters Raad fulgt. Efter langsom Forretningsgang og langstrakte Overvejelser, under hvilke Grundtvig forsøgte at faa sin Sag bragt for Domstolene og saaledes vække yderligere Opsigt, resolverede Kongen den 5te Januar 1811, at der af Konsistorium skulde tildeles Grundtvig en Irettesættelse, hvilket fandt Sted den 12te s. M. Hele denne Sag, der i senere grundtvigsk Tradition behandles med overlegen Hovedrysten som et underligt Exempel paa Verdens Daarskab: aandelige Dværge bilder sig ind, at de kan mestre den store Kirkekæmpe! er øjensynlig, medens den stod paa, gaaet Grundtvig meget nær til Hjærte og har hidraget sit til den aandelige Rystelse, han gennemgik. Hvor vilde Planer han i denne Stemning kunde sysle med, sees af, at han tænkte paa at emigrere til England,¹ unægtelig en højst ejendommelig Tanke paa en Tid, da vi laa i en desperat Krig mod dette Land, som faa Aar i Forvejen paa den skammeligste Maade havde overfaldet os! Selve Scenen for Konsistorium har i Øjeblikket sandsynligvis ogsaa været pinlig nok, men behandles i Kirke-Speil, — vel at mærke 50 Aar efter — med stor Overlegenhed:² den irettesatte sees staaende i ædel Uberørthed; men de Exekverende føler sig ulykkelige over deres egen Daad!

Imidlertid havde Pastor Grundtvig i Udby, da Sønnen afslog at ville være hans Kapellan, indgivet Begæring om Afsked (November 1810)³ og havde faaet den bevilget fra 1ste Januar 1811. Men da den unge Grundtvig,

synes i denne Sag at have forholdt sig ganske passiv. Schulz 364. ¹ RØNNING: Grundtvig II, 1, 194. FR. NIELSEN: Grundtvigs religiøse Udvikling, Kbh. 1889, S. 110. ² G. U. S. X, 341 ff. ³ Münters Paategning 13de Nov. 1810 ved Afskedsbegæringens Indsendelse til Kancelliet (Erklær. LA.).

hvis Sindssygdом nu kom til aabent Udbrud,¹ efter sin Hjemkomst midt i December hurtig bedredes, fattede man i Udby Præstegaard den dristige Tanke, om det dog ikke skulde være muligt at faa Afskedigelsen annulleret og Sønnen, trods alt hvad der var skeet, ansat som Kapellan, — og med en efter Nutidens administrative Principer og Praxis ganske utænkelig Hensynsfuldhed gik Autoriteterne virkelig ind paa denne Ordning.

Grundtvig mener,² at Balles Intervention til Fordel for ham har haft Betydning, og han havde ogsaa selv den 13de Januar 1811 Audients hos Kongen i den Anledning, men det maa stærkt fremhæves, at han, efter hvad der var gaaet forud, blev behandlet med en forbausende Overbærenhed. Sagen blev ordnet ved kgl. Bevilling af 23de April 1811.³ F. Rønning udtaler i sin Grundtvigs-Biografi,⁴ at Münter i den Erklæring, han herom afgav, »ikke var velvillig stemt,« — men dette er ikke rigtigt. Ganske vist ytrer Biskoppen en, efter Grundtvigs hidtidige springende Udvikling ikke ubegrundet, Ængstelighed for, at en Menigheds moralske Tarv og dens Ungdoms Undervisning og Dannelse skulde være en saadan Mand betroet, som selv endnu ikke syntes at være kommet paa det rene med sine Begreber om Religionen; men han slutter dog med at sige, at netop en Embedsansættelse, hvorved han kunde rives ud af den Fantasiverden, i hvilken han lever, og tvinges til at sysselsætte sig med Genstande i det virkelige Liv, turde være det eneste Middel til at helbrede ham for hans Hang til Sværmeri, ja maaske endog til at redde hans Forstand, som alt har været i stor Fare under Forhandlingerne om hans Dimisprædiken, idet han har været angrebet af en religiøs Melancholi.

Man vil dog ikke kunne nægte, at denne Embedserklæring er præget saavel af hele Tidsalderens vidtrækkende Humanitet som af en ikke ringe personlig Velvillie.

Et for Münter (anonymt) fremført Ønske⁵ om, at Grundtvig maatte

¹ Se herom: HJALMAR HELWEG: Grundtvigs Sindssygdом, Kbh. 1918, S. 23 ff. ² Om Religions-Frihed 1827. G. U. S. V, 111. Kirke-Speil. G. U. S. X, 342. ³ Khist. Saml. 2, VI, 780 (Aftryk af Münters Erklæring i Sagen) Rønning II, 1, 205. ⁴ Rønning l. c. ⁵ Rønning II, 1, 205 f.

prædike ved sin Ordination, som fandt Sted i Trinitatis Kirke den 29de Maj 1811, blev ikke imødekommet; alene den Form, hvori det var fremført, maatte nødvendig forhindre dette, og da der sammen med den til Kapellan kaldede Grundtvig skulde ordineres en vordende Sognepræst, maatte det efter gammel Regel selvfølgelig blive den sidstnævnte, der kom til at prædike.

Den 5te Januar 1813 afgik Pastor Johan Grundtvig ved Døden i Udby Præstegaard. Sønnen, som forgæves søgte at faa Embedet efter ham, bestyrede det imidlertid foreløbig som personel Kapellan, og i denne Periode visiterede Münter hos ham, den 12te Juni 1813.¹ Efter at have rost den afdøde gamle Grundtvig »den trofaste Lærefader« skriver Biskoppen i Visitationbogen: »Ogsaa Sønnen, Hr. Sev. Fred. Grundtvig, fortjener Menighedens og min Tak for den Iver, hvormed han har understøttet Faderen i hans sidste Leveaar og indtil nu fortsat sit gavnlige Arbejde.« Om Prædiken og Katechisationen skriver han: »Grundtvig prædikede over 1ste Petri V, 1-4, ret godt og christelig, kun af og til med nogle [her følger et overstreget Ord; der har vist staaet: mystiske] Udtryk i hans Tone. Han katechiserede aldeles upaaklagelig med Liv og Munterhed, men i visse Materier glemmer han sig og begynder i en begejstret Tone at declamere.«

Grundtvigs Prædiken ved denne Lejlighed findes trykt i hans »Bibelske Prædikener efter Tidens Tarv og Lejlighed.«² Han udtaler her: »... Vi ere i Dag forsamlede i Herrens Huus for vor Menigheds jordiske Overhyrde Gud være lovet . . . selv i denne forvendte, vanartige Tid har Gud været os saa naadig at skjænke os, hvad mange af vore christne Brødre maa savne: jordiske Overhyrder, som troe paa den himmelske, som bekynde sig at være Hans Tjenere, udsendte til Embedets Gjerning, til Christi Legems Opbyggelse. Den forrige Overhyrde holder nu sin stille Aftenbøn paa Gravens Bred, og en yngre Mand er udsendt i Landet til Embedets Gjerning. Herren være lovet, at jeg tør vidne for Eder, ogsaa han er en Jesu Christi Tjener . . .« Nu kan man ganske vist sige, at der ikke ligger megen Vægt paa, hvad en Kapellan udtaler til og om sin Biskop ved

¹ Vis. LA. Ikke, som Rønning II, 2, 48 opgiver, den 12te August. ² Kbh. 1816, S. 19 f.

en Visitats, hvor han gjerne vil gøre sig behagelig; men Grundtvig var dog mindst af alt en Øjentjener, og han har ladet Ordene staa, da han udgav sin Prædikensamling i 1816; det viser altsaa, at han paa dette Tidspunkt ikke helt vilde nægte Münter og hans Christendomsopfattelse sin Agtelse.

Ved de før omtalte med videnskabelige Forhandlinger forbundne Roskilde-Landemoder optraadte Grundtvig som en hyppig Gæst og Bidragyder: 2den Oktober 1811 oplæste han en Afhandling »Et Par Ord om Geistlighedens Videnskabelighed«, og ved St. Hans-Landemodet det følgende Aar en lignende »Om Oplysning«, ligesom han samtidig virkede for at faa de geistlige Autoriteter til at skride ind imod en paatænkt ny Udgave af Th. C. Bruuns »Mine Fritimer«. Ved Dionysii-Landemodet samme Aar oplæste han sin Digtcyklus »Roskilde-Riim«. Denne faldt for det første udenfor disse Forhandlingers oprindelig tænkte Ramme, og dernæst maa det siges at være lidt fordringsfuldt i en seen Nattetime at ville paanøde Stiftets øverste Geistlighed Oplæsningen af dette langtrukne og uklare Rimeri, som vel indeholder enkelte vellykkede, ja geniale Romancer, men dog i det hele og store er trættende og søvndyssende.¹ Søvndyssende virkede i hvert Fald Oplæsningen hin Aften i Roskilde. Grundtvigs Ven og Vært under Roskilde-Opholdet, daværende Adjunkt, senere Provst Daniel P. Smith har i sine Erindringer² givet et fortræffeligt, ofte fremdraget, Øjebliksbillede af den tragikomiske Scene. Først da Oplæseren begyndte at apostrofere Biskoppen:³

... Du Bisp med Arv saa skøn
 med de stolte sexten Ahner,
 Frændekuld af kiække Svaner,
 vakkre Balzar Münters Søn!

vaagnede de helt- og halvtsovende Provster, og Biskoppen studsede, og maatte vel endmere studse over den derpaa følgende Anvisning til, hvorledes han »med vaagen Aand« skulde »se Lyset i sin Faders Haand!«

¹ Se HELWEGS Ytringer, anf. Skr. 40 ff. Det oplæstes dog i 1812 i en noget kortere Skikkelse end den senere trykte. ² Khist. Saml. 3, IV, 679 f. ³ G. U. S. II, 589 ff.

Denne Grundtvigs Optræden kunde dog med lidt Velvillie opfattes som en vildtbegeistret Poets høje Sving eller kunde oversees som en ganske vist beklagelig Taktløshed; men alvorligere blev Sagen, da han et Par Aar senere (Oktober 1814) som tjenstledig Kapellan oplæste sin Afhandling »Om Polemik og Tolerance eller Om Tvist og Taal«, hvori han med al den Bitterhed, hans Sind i disse Aar rummede, »slyngede Anklagen lige i Ansigtet paa den danske Præstestand: Hvad de fleste af Eder forkynder, er ikke Christendom, er Løgn og Tant.«¹ Nu maatte Münter nødvendigvis skride ind imod ham. Strax efter Mødet afkrævede han paa Stiftsøvrighedens Vegne Grundtvig hans Manuskript. I den Skrivelse, hvormed Grundtvig indsendte det, udtalte han, at det nu vel var Mening, at han igen skulde anklages; men for Biskop Münters egen Skyld (!) haaber han dog, at dette ikke vil ske. Det skulde dog nødig komme til at »staa i Danmarks Bispekrønike: da sexten Bisper havde stridt den gode Strid, da kom den syttende, og han forfulgte en Jesu Christi Stridsmand.«² I en Skrivelse af 19de November søger Biskoppen at berolige hans oprørte Sind: han agter ikke at sætte Domstolene i Bevægelse imod ham. Men han beklager, at den Irettesættelse, som Grundtvig fik for sin Dimisprædiken, ikke har baaret bedre Frugt, beklager Grundtvigs Stridbarhed og udtaler som sin Mening, at en »Religionslærer, som ved Lærdom og Levnet gør Christdommen elskelig og frugtbar for Menneskets moralske Forædling« virker kraftigere til Guds Riges Udbredelse end den, der indlader sig i offentlig Kamp, en Kamp, som forøvrigt nu er mindre nødvendig end før; thi trods megen Lunkenhed spores der dog en voxende kirkelig Interesse i Befolkningen. Biskoppen slutter med at skrive: »I Kraft af mit Embedes Myndighed maa jeg tilføje den bestemte Forsikring, at hvis De nogen Sinde oftere vover at fremstaa ved vore Landemoder med saadanne bitre og beskæmmende Udeladelser mod Geistligheden, som De sidst har fordristet Dem til, skal

¹ Rønnings Ord. Anf. Skr. II, 2, 85. ² Akterne trykte i Dansk Kirketid. 1879/12 samt i Breve til og fra Grundtvig, udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig, Kbh. 1924, I, 215 ff. Se om Sagen RØNNING: Anf. Skr. II, 2, 86.

jeg vide at træffe Midler, hvorved videre Forargelse kan forebygges og Stændens Værdighed hævdes.«

I Grundtvig-Biografierne fremstilles det almindeligt saaledes, at denne Tilkendegivelse fra Münters Side var Grunden til den (forholdsvise) kirkelige Taushed, som Grundtvig iagttog i de følgende Aar, og som han højtideligt proklamerede ved en Anden Juledags-Prædiken i Frederiksberg Kirke 1815.¹ Hertil maa dog bemærkes, at Grundtvig formentlig ogsaa uden Biskoppens Paamindelse vilde have indstillet sin kirkelige Kamp; hans Vej havde i flere Aar været betegnet af forfejlede og mislykkede Angreb, hans Sinds Opstemthed var ifærd med at vige for en roligere Overvejelse; hans historiske Interesser paakaldte paa ny hans Opmærksomhed. Hans Arbejdsevne ofredes i de nærmest følgende Aar paa Oversættelserne af Saxo og Snorre, og hans polemiske Trang fandt Tilfredsstillelse ved literære Fejder af lettere Art.

I hvor høj Grad Grundtvig igennem Aarene bar paa Uvillie mod Münter, viser den i Sandhed grusomme Salve, som han i Kirke-Speil løsner mod hans Minde:² »Da Balle . . . overlod Højsædet til den stuelærde, hovedøre, højtravende, godmodige, men kraftløse og modløse Hjemtydsker og Frimurer, Frederik Münter, viste det sig da ogsaa . . . at luthersk Christendom, langt fra i Danmark at herske enevældig, dér havde tabt sin Borger-Ret i højere Grad end nogensteds i Tydskland osv.«

Det eneste, om ikke just rosende, saa dog indrømmende Ord, her bruges om Münter, er det, at han var godmodig. Det lader sig ikke nægte, at Grundtvig havde nogen Adkomst til at tale med om Biskoppens Godmodighed; han havde trukket større Vexler paa den end de fleste. —

Dels i Egenskab af Biskop, dels som Videnskabsmand og Skolekyndig blev Münter i Aarenes Løb kaldet til at indtræde i adskillige Kommissioner. Strax efter sin Bispevielse blev han saaledes (sammen med Chr. Bernstorff, Grev C. L. Baudissin, Hauch og Kaas) Medlem af Kommissionen til Omdannelse og Udvidelse af Dannebrogordenen, (som skete ved Aabent

¹ RØNNING: Anf. Skr. II, 2, 90. Prædikenen findes i Bibelske Prædikener 1816, S. 385 ff. Hans Forsæt om foreløbig Taushed udtales ogsaa i Fortalen S. VI f. ² G. U. S. X, 339.

Brev af 28de Juni 1808 og kgl. Anordning af 28de Januar 1809). Efter den nye Ordning Indførelse udnævntes han til Ordensbiskop¹ og blev efterhaanden dekoreret med de forskellige Grader (1808: R. af D. og Dbmd.; 1812: Kommandør; 1817: Storkorsridder).

Den 29de December 1809² beordredes han til at indtræde som Medlem i den under 7de Juli s. A. nedsatte Kommission til at føre et stedsevarende Opsyn over samtlige Elementar-, Real- og Borgerskoler i København og dens Forstæder.

Af større Begivenheder, der afbrød den regelmæssige Embedsførelse, kan nævnes, at Münter den 11te August 1811 indviede tre nye Biskopper: Plum (Fyen),³ Hjort (Ribe) og Sørensen (Christianssand). Han gjorde i den Anledning Udkast⁴ til et nyt Bispevielses-Ritual, som blev approberet, og som med nogle Ændringer benyttedes endnu. Det har i Tidernes Løb været Genstand for megen Kritik; den senere Biskop F. Nielsen var ikke i Tvivl om, at det var »det uheldigste Led af den danske Folkekirkes Liturgi, det eneste, som alle ønske ændret.«⁵ Dog har det ogsaa i vore Dage fundet Forsvarere, som nødig vil undvære den latinske Messe, over hvilken allerede Grundtvig raillerede,⁶ og det er som sagt endnu ikke bleven afløst. For at give Ordinationen i 1811 større Anseelse udsendte Münter forud for den et Indbydelsesskrift med en kirkehistorisk Afhandling: *De Schola Antiochena*.⁷

1813 talte Münter ved Christian VII.s Bisættelse, som først nu, 5 Aar efter Kongens Død, fandt Sted i Roskilde Domkirke, og i 1815 hilste han i Slagelse Kong Frederik VI velkommen hjem fra Wienerkongressen, ved hvilken Lejlighed der blev truffet Aftale om den forestaaende Salvings-

¹ Kaas til Münter, Kbh. 4de Juli 1808: Kongen har i Gaar udnævnt Dem til Ordensbiskop. ² Kanc. Reg. RA. ³ Plums Udnævnelse blev kun med Besvær gennemført af Münter, og det samme gjaldt Sørensens. En vis Søren Tybring, Præst i Bragernæs, som i sit første Ægteskab var Svoger til den meget formaaende Generaladjutant Fr. Christoph. Bülow, blev nemlig protegeret af denne og skulde have haft Embedet i Christianssand (Db.). ⁴ Skrivelse til Kanc. 14de Maj 1811. Approberet 8de Juni 1811. Kanc. Reg. RA. ⁵ Biogr. Lex. XII, 32. ⁶ Om Religions-Frihed 1827. G. U. S. V, 63. ⁷ Programma, quo inaugurationem trium episcopum, Fionensis, Ripensis & Christiansandensis, dom. IX. post festum S. S. Trin. solemniter peragendum indicit F. Münter, Hafniæ 1811.

og Kroningshøjtidelighed. Denne fandt Sted i Frederiksborg Slotskirke den 31te Juli s. A., Kongeparrets Sølvbryllupsdag. Under Handlingen assisteredes Münter af Generalsuperintendent Adler og den gamle Biskop Balle. Højtideligheden greb Kongen stærkt, og han befalede, at Talen (som Münter forøvrigt havde haft liggende færdig et helt Aar), skulde udgives i Trykken;¹ han ønskede, at Offentligheden skulde have Lejlighed til at sammenligne den med de smagløse Prædikener, som i ældre Tid var blevne holdte ved saadanne Lejligheder. Gennem al den Underdanighed, som præger ogsaa Münters Tale, mærker man selvfølgelig, at det 18de Aarhundrede har lært baade Fyrste og Folk at se med andre Øjne paa deres indbyrdes Forhold, end da Suveræneteten var ny. Kongen, som til Benyttelse ved den højtidelige Handling havde foræret de tre fungerende Biskopper nye Gyldestykkets Bispekaaber,² overrakte som Takkegave Münter en med Brilanter besat Daase.

Ved Stiftelsen af »*Bibelselskabet for Danmark*« i 1814³ var Münter meget ivrig og virksom. Det er som bekendt et Datterselskab af det i 1804 oprettede »British and foreign Bible Society«, og det var en Udsending fra dette, *Ebenezer Henderson*, som allerede fra omkring Aar 1810 ved Forhandlinger med Münter stræbte at faa denne til at sætte sig i Spidsen for et dansk Selskab efter det engelske Mønster. Forstaaeligt nok vilde Biskoppen dog ikke, trods Hendersons Anmodning, bringe Sagen frem for Offentligheden, før Freden mellem Danmark og England var sluttet. Denne fuldkommen rimelige Holdning blev mærkeligt nok fra enkelte Sider mis-

¹ Den Stormægtigste Konges, Kong Fr. VI's og den Stormægtigste Dronning, Dr. Marie Sophie Frederikes hellige og højtidelige Salvings-Akt, efter allernaadigst Befaling beskrevet af Dr. Fr. Münter. Kbh. 1818. — Senere udgav Münter Beretning om Chr. VII's og Caroline Mathildes Salvning 1767 og samlede Aktstykker om Chr. III's Kroning (1537), hvilke sidste først udgaves efter hans Død af E. C. Werlauff (1831). ² Salvings-Akt S. 18f. ³ Se hertil: Efterretninger om Oprett. af Bibelselsk. i Danm. Som Indbydelse til at understøtte dets Forehavende. (Heri Münters Tale S. 8ff.). Kbh. 1814 — samt A. S. POULSEN: Bibelselsk. for Danm. En historisk Oversigt. Kbh. 1914. N. DALHOFF: Det brit. og udenl. Bibelselsk.s Virksomhed i Danm. Teol. Tidsskr. Ny Række V, 177ff. J. OSKAR ANDERSEN: Festskr. i Anledn. af Dansk Miss. Selskabs 100 Aars Jubilæum, Kbh. 1921, I, 27, 172.

forstaaet og udtydet som Sendrægtighed og Ladhed, Egenskaber, som man dog ikke skulde tro, at nogen vilde sætte i Forbindelse med Münters Navn. Det var den i det hele taget noget skarpe Louise Stolberg, der i et Brev til Reinhold¹ skrev: »Aber dass der dicke Bischof von Kopenhagen nicht eher als nach dem Frieden Theil [nemlig i Stiftelsen af et dansk Bibelselskab] nehmen wollte, müssen wir seinem dicken Bauch zu gute halten.« Men saa snart Freden i Kiel var sluttet (Januar 1814), lagde Münter Haand paa Værket. Paa et indledende Møde, som den 22de Maj fandt Sted i Frimurerselskabets Sal i Kronprinsensgade, forelagde han Sagen for en talrig og anseelig Forsamling. Han fremhævede, at Udbredelse af de hellige Skrifter og en alvorlig Tilegnelse af deres Indhold var det ypperste Middel til Fremme af det religiøse Liv. Som Opgaver for det paatænkte Bibelselskab tænkte han sig først og fremmest det egentlige Danmarks Forsyning med danske Bibler, Nye Testamenter og andre Bibeldele, men dernæst ogsaa Udbredelse af tydske Bibler blandt de herboende Tydskere samt Udsendelse af hellige Skrifter til Island, Grønland og de vestindiske Øer, og endelig Oversættelse af Bibelen paa Akra-Sproget til Benyttelse i de danske Besiddelser paa Guineakysten. Herefter konstituerede Selskabet sig med en foreløbig Bestyrelse, senere blev denne forøget; Ernst Schimmelmann blev dets første Præsident, Münter een af Vicepræsidenterne. Den 27de Maj indsendte Bestyrelsen en allerunderdanig Forestilling om kgl. Stadfæstelse til Kongen, som den 16de Juli tilsagde Selskabet sin Beskyttelse.

Bibelselskabets Virksomhed gjorde Spørgsmaalet om en Revision af den danske Bibeloversættelse aktuelt, og Münter samlede derfor om sig en Kres af Theologer og Filologer (Professorerne P. E. Müller, Jens Møller, Thorlacius og Brøndsted samt J. P. Mynster), som uden noget egentligt

¹ Windebye 10de Februar 1815. R. Pap. III, 183. Om den Glæde, man i den Reventlowske Kres følte over Bibelselskabet, se Chr. D. Reventlow til Münter, Pederstrup 14de Februar 1818. Om Louise Stolberg f. Reventlow se: R. Pap. III, p. Iff. samt OTTO BRANDT: Geistesleben und Politik in Schl. Holst. um die Wende d. 18. Jahrh. Stuttg. 1925, S. 133 f. Den oprindelig saavel religiøs som politisk radikale Grevinde var i Begyndelsen af Aarhundredet ved Paavirkning af sine Slægtninge paa Emkendorf bleven ført over til positiv Christendom. BRANDTS anf. Skr. 135. BOBÉ: XXXIII.

Kommissorium, men dog med Kongens Vidende og Billigelse begyndte Arbejdet paa en saadan Revision for det Nye Testamentes Vedkommende. Den 13de December 1815¹ fik de nævnte Mænd officielt Kommissorium, og deres reviderede *Oversættelse af Ny Testamente* kunde allerede autoriseres den 19de August 1818 og 17de Februar 1819. Overfor en ligeledes paa-tænkt Revision af den gammeltestamentelige Oversættelse var Kongen ikke venlig stemt, og han var i det hele taget ikke nogen særlig Ynder af Bibelselskabet.² — Samarbejdet mellem vort Bibelselskab og det Britiske, som bevilgede det betydelige Hjælpebeløb, kunde undertiden medføre nogen Gnidning, særlig paa Grund af det engelske Selskabs Uvillie mod Apokryfernes Medtagelse i Bibeludgaverne; Münter hævdede dog stedse bestemt vor Uafhængighed.³

Münter, som var en meget samvittighedsfuld og flittig Visitor, havde i 1815, altsaa i Løbet af 7 Aar, gennemgaaet hele sit Stift, dog med Undtagelse af Bornholm, hvortil han først naaede det følgende Aar. Den 21de Juli 1816 begyndte han sine Visitatser i Rønne hos Amtsprovst Jensen, og sluttede sin Rundrejse paa Øen den 13de August i St. Ols.⁴ Samtidig med Udførelsen af sine Embedsforretninger i Kirker og Skoler foretog han baade antikvariske og naturhistoriske Undersøgelser paa den i saa mange Henseender interessante Ø. Han havde den Tilfredsstillelse selv at finde en af de saakaldte Rokkestene; to andre, dog noget mindre, fandtes kort efter. Dette optog ham meget, og med sin Tilbøjelighed for det kuriøse og mystiske formodede han (ligesom Finn Magnussen), at disse Naturmærkværdigheder i Oldtiden havde været benyttede som Orakler, af hvis større eller mindre Udslag man havde taget Varsler. »At de have hørt til Religionen er aldeles unægteligt.« Han oplæste efter Hjemkomsten en Beskrivelse af disse Stene i Videnskabernes Selskab.⁵ Hjemrejsen fra Bornholm gik

¹ Kanc. Reg. RA. ² Db. 1820. Se tillige Khist. Saml. 3, III, 692ff., 3, IV, 401. ³ Se MYNSTER: Nekrol. 188 (Bl. Skr. III). POULSEN: Anf. Skr. 34. ⁴ Vis. 1816. LA. ⁵ Senere trykt i Antiquariske Annaler III, 19 ff. Kbh. 1820. Citatet findes III, 27. Se herom JOHS. STEENSTRUP: Historieskrivn. i Danm. i 19de Aarh. Kbh. 1889, S. 242f. Münter forærede en Del paa Bornholm fundne Oldsager til Museet. Antiqu. Annaler III, 408f.

over Simrishamn og Lund, hvor han besøgte sine svenske Venner, bl. a. Grev Lars von Engeström,¹ der (allerede 1812 — altsaa under Krigsperioden) havde skaffet ham Tilladelse til paa sine Bornholmsrejser at passere svensk Territorium.

I Efteraaret 1816 (den 19de Oktober) afgang den gamle Biskop Balle ved Døden, afkræftet og mødt af Dage. Ved hans Begravelse, som fandt Sted den 25de Oktober, opstod der en meget beklagelig Kompetence-Strid mellem Münter og *H. G. Clausen*, der nu, efter at Plum var bleven Biskop i Odense, beklædte Embedet som Stiftsprovst og Sognepræst ved Frue Kirke. Denne stærkt udprægede, retliniede og karakterfaste Personlighed,² den mest fremragende Repræsentant herhjemme for den moralsk-strænge Rationalisme, var tillige en for sin egen og sit Embedes Anseelse meget omfindtlig Mand. Münter havde ikke hidtil haft noget udestaaende med Stiftsprovsten, men var sig jo bevidst ikke at dele dennes doktrinære theologiske Meninger,³ ansaa ham af den Grund for at være en hemmelig Fjende og mistænkte ham — dog sikkert med Urette — for at søge og gribe enhver Anledning til Strid. I hvert Fald skulde en saadan Strid opstaa, og desværre skulde det just ske ved Balles Jordefærd.⁴ Münter havde paa Forhaand bestemt her at ville forrette Jordpaakastelsen, paa samme Maade som Balle i sin Tid havde gjort det ved sin Forgænger Biskop Harboes Begravelse, og Stiftsprovsten havde, da dette blev ham tilkendegivet, intet haft at indvende derimod. Men i selve Sørgehuset, paa selve Begravelsesdagen fremtraadte han med Krav paa som den Afdødes Sognepræst og Skriftefader at forrette Handlingen. Der opstod da herom et Ordskifte, under hvilket Münter hævdede, at han som Biskop og Ordinator maatte have en selvfølgelig Ret til overalt i sit Stift at forrette de kirkelige Handlinger, han ønskede; Berettigelsen dertil havde nemlig sit Udspring i Ordinationen

¹ Engeström II, 250. ² H. N. CLAUSEN: Henrik Georg Clausens Eftermæle, Kbh. 1840.

³ Db. 1816: Weil meine Theologie nicht die Seinige ist. ⁴ Se om denne Strid: L. KOCHS Afhandling i Khist. Saml. 3, IV, 369 ff., hvor de vexlede Skrivelser og Münters herhenhørende Dagbogsoptegnelser findes aftrykte. Flygtig omtaler Münter Sagen i Br. til Chr. D. Reventlow, Kph. 23de December 1826. R. Pap. VI, 87.

(den emanerede heraf); han, som uddelte Retten til andre, kunde ikke selv savne den. Herimod gjorde Clausen gældende, at Retten til at udføre Ministerialia maatte, saavel som al anden Embedsmyndighed, udledes af den kongelige Udnævnelse. Sagen var hermed sat paa Spidsen, og Diskussionen havde faaet en skæbnsvanger Vending: Münters Paastand kunde opfattes som en Anfægtelse af Majestætsrettighederne paa det kirkelige Omraade. — Münter udførte derpaa Jordpaakastelsen.¹ Selve Striden synes han oprindelig nødig at ville have ført videre; han bad i hvert Fald Clausen om ikke at bringe den frem for Kancelliet; men Münter maa i saa Henseende have forandret Mening; thi han skrev den 2den November selv til Kancelliet og udbad sig, da man havde draget hans Rettigheder i Tvivl, en Bestemmelse af, hvorvidt disse strakte sig. Nu bragte ogsaa Clausen paa sin Side Spørgsmaalet frem for Kancelliet og anmodede ligeledes om at faa en principiel Afgørelse af Sagen.² Da Münter den 15de December havde en Audients hos Kongen, hvor Sagen kom paa Tale, mente han at have vundet ham for sin Synsmaade, dog mærkede han nok, at Kongen ikke yndede det af ham anvendte Udtryk »emanere«. Og i Virkeligheden stod Kongen sikkert Clausens Opfattelse nærmest som den, der undersaatligt tilkendte Majestæten al retsskabende Magt. Imidlertid vilde han dog nødig krænke Münter, hvem han personlig yndede, og det hele kunde jo ogsaa velvilligt betragtes som en blot theologisk Grille hos den lærde Biskop. Altsaa blev Sagen henlagt uden at faa den af begge Parter ønskede principielle Besvarelse. Münters Standpunkt her er imidlertid ganske betegnende for hans Syn paa Ordinationen og dens Betydning; dette var ikke uden Sammenhæng med det romantiske og mystiske i hans Aandsform. Hans Betragtning af Indvielsen som saadan, og hans Ærefrygt for den, var vel først opelsket igennem Frimureriet, men naturligvis væsentlig bestemt ved

¹ Münters Tale ved Balles Jordefærd er trykt som Tillæg til hans Ordinations-Taler, Kbh. 1817, S. 168 ff. Det vil efter det forefaldne ikke forundre, at han var noget nervøs under dens Holdelse, se: Reuss' Brev, Cph. 26. Oct. 1826. Khist. Saml. 4, VI, 215. ² Samtidig ønskede Clausen, i Anledning af at Grundtvig i Hjemmet havde taget Ordet ved Balles Baare, at faa fastsat Regler for, hvem der i det hele taget maatte tale ved Begravelser. Se Khist. Saml. 3, IV. 369 ff.

de christelige Forestillinger, der knyttede sig til Embedets Begreb. Hans offentlige Udtalelser herom gaar dog ikke udover, hvad luthersk Betragtning til enhver Tid har kunnet godkende. I Forerindringen til sine Ordinations-Taler¹ hævder han, at den protestantiske Kirkes Ordination ikke er noget Sakrament og ikke meddeler overnaturlige Kræfter, og tilføjer derpaa »men dens apostoliske Oprindelse tilsikkrer den almindelig Ærbødighed; dens Højtidelighed taler til Hjertet, og det Indtryk, den efterlader, er stort og varigt hos enhver, som har Følelse for den Religions Højhed og Hellighed, til hvis Tieneste han har besluttet at opoffre sit Livs Virksomhed.«

Biskop Münter fik forøvrigt kort efter den Tilfredsstillelse, at Kancelliet stiltiende godkendte en af ham truffen Afgørelse, hvorved et ungt Menneske, en Cand. theol. Emil Clausen fra Als, som protegeredes af Præsident Kaas og var kaldet til Kapellan i Vigersted og Kværkeby (Ringsted Herred), blev rejiceret ved Bispeexamen og altsaa ikke blev ordineret. Kancelliet havde altsaa de facto anerkendt, at Biskoppen kunde sætte en kgl. Udnævnelse ud af Kraft.²

Scenen ved Biskop Balles Begravelse havde ikke kunnet undgaa at efterlade en beklagelig Bitterhed mellem Biskop og Stiftsprovst. De maatte paa Embedsvegne omgaaes og vise hinanden sømmelig Høflighed; men den indbyrdes Tillid manglede. En Tilnærmelse, som Clausen forsøgte ved at indbyde Biskoppen til et Selskab, blev besvaret med et Afslag; da imidlertid Stiftsprovsten i Oktober 1817 havde mistet sin Hustru (Sophie Magdalene f. Schiern), blev Isen brudt, Biskoppen aflagde en Kondolencevisit, og da Clausen fulgte sin Gæst til Døren, faldt han Biskoppen om Halsen, bad ham ikke miskende hans Hjerte og spurgte: »Er det nu godt imellem os?« Hermed var der selvfølgelig med det samme sluttet Fred imellem de to hver paa sin Vis rettænkende og ædle Mænd.

Münters Forhold til Kancelliet, som et Par Steder ovenfor er bleven løsere berørt, var af en noget vexlende Karakter. Ifølge hele sit Syn paa den biskoppelige Værdighed, og sin Følelse af at være Kirkens Primas,

¹ Kbh. 1817. ² Clausens Kaldsbrev 6te Juni 1818. Kanc. Reg. I. RA. Se forøvrigt Münters Db.

maatte Münter uundgaaelig af og til faa Sammenstød med dette Kollegium, som var gennemtrængt af de strammeste statskirkelige Principer. Münters Ideal var derimod utvivlsomt det engelske og det svenske Episkopat, som midt i et ellers protestantisk Kirkesamfund dog havde bevaret den apostolske Sukcession, og hvis Indehavere var i Stand til at optræde med den pompøse Vægt og Værdighed, som han oprigtigt beundrede. Han forstod selvfølgelig, at der ikke herhjemme var Mulighed for at skabe en Bispemagt; men han mente det foreneligt med den bestaaende Orden at samle det dansk-norske Episkopat til fælles Optræden og fælles Initiativ. Hans første Forsøg i den Retning skete i 1812, da samtlige Rigets Biskopper (efter Fremkomsten af Forordningen af 18de Oktober 1811 om geistlig Mægling) paa hans Opfordring udsendte et Epistola encyclica Ecclesiae Dano-Norvegicae ad Clerum, der indskærpede Præsterne deres Mæglingspligt overfor uenige Ægtefolk, som ønskede Skilsmisse.¹ Dette Initiativ mishagede Kancelliet, og dette blev ikke mindre Tilfældet, da Münter og Biskoppen af Christiania, *Fr. Jul. Bech*, samme Aar i Fællesskab indsendte en Anmodning til Kancelliet om at lade indlede en Revision af hele den bestaaende kirkelige Lovgivning.

En Christendomsopfattelse som den, hvortil det 18de Aarhundrede var naaet frem, og som paa saa mange Omraader var sig sin Forskellighed fra den gamle Orthodoxy bevidst, maatte naturlig stræbe efter at give sig Udtryk igennem en ændret Gudstjenesteordning og et revideret Ritual. Lige siden *Chr. Bastholm* i 1785 udgav sit »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste«, kan det ogsaa med Rette siges, at Liturgiens Ændring stod paa Dagsordenen i den danske Kirke. Bastholm var ikke trængt igennem med sit strax fra første Færd stærkt angrebne Forslag; men den hæftige Fejde, som hans Skrift fremkaldte, aabenbarede i hvert Fald, at Sagen i sig selv, om end Bastholms Forsøg var umodent og var kommet for tidligt, dog havde en overordentlig Interesse og vilde dukke op paany.

¹ Bech til Münter, Oslo 13de April 1812 og 12te Juli s. A. baade angaaende Hyrdebrevet om »adskillesyge Ægtefolk« og om Kirke-disciplinen. Se endvidere Münters Skrivelser til samtlige danske Biskopper 18de Febr. 1812. Brbg. LA. samt Khist. Saml. 5, VI, 793 f.

Da det i 1796 var lykkedes Generalsuperintendent *Adler* at faa sin for Hertugdømmerne bestemte nye Gudstjenesteordning¹ kongelig stadfæstet, maatte det for Neologerne i den kongerigske Del af Monarchiet staa som et naturligt Maal paa lignende Maade at faa fastlagt den i Tiden herskende Christendomsopfattelse; men Aarene gik, uden at noget nyt Forsøg blev gjort. Da udsendte i 1806 den nylig udnævnte Biskop *Peter Outzen Boisen* sin »Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse«, — ligesom i sin Tid Bastholms Skrift mærket af mange individuelle Særheder, men ogsaa ligesom dette kun givende sig ud for et Forhandlingsgrundlag. Men var Bastholms Forslag kommet for tidligt, maa det siges, at Boisens kom for sent; de Magter, som i det kommende Aarhundrede skulde blive de førende, var allerede vaagnede; blandt Forslagets Bekæmpere fandtes baade Mynster og Grundtvig. Kancelliet, som til Bearbejdelse af Boisens Udkast havde nedsat en Kommission, hvori bl. a. ogsaa Münster i sine sidste Professoraar havde Sæde, studsede ved Modvinden og lod Sagen dø hen.

Selvfølgelig maatte Münster med sit ivrige Initiativ føle det som een af sine biskoppelige Opgaver at føre den længe ufrugtbart diskuterede liturgiske Reform over i Virkelighedens Verden; og naar han saa, hvorledes det i 1811 var lykkedes den ham nærstaaende Erkebiskop *Lindblom* at faa indført en ny svensk Kirkehaandbog (Alterbog), tilskyndedes han derved yderligere til at tage fat paa Sagen. Han forstod imidlertid, at man, som Forholdene var, maatte gaa frem med Varsomhed og begynde smaat, og derfor er der i den Skrivelse, som han og Biskop Bech den 24de Februar 1812 rettede til Kancelliet,² kun Tale om de Love, som angaar Kirketugten (*disciplina ecclesiastica*). De to Biskopper begynder med at paapege, hvorledes mange herhenhørende Bestemmelser af Tidsaanden, som »har været mægtigere end de«, er blevne sat ud af Kraft og ikke længer kan anvendes. Enten maa de da paany indskærpes, som det for nylig er skeet

¹ Den Slesvig-Holsteenske Kirke-Agende, efter allerhøjeste kgl. Befaling forordnet til almindelig Brug i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, Herskabet Pinneberg, Grevskabet Rantzau og Staden Altona, blev kgl. autoriseret 2den December 1796. ² Kanc. Reg. I (12te Maj 1813) Indlæg. RA.

(Forordning 18de Oktober 1811) med Hensyn til Præsternes Pligter ved Ægteskabsmægling, eller ogsaa maa de ophæves, og ny Love gives. Man kan ikke overlade den enkelte Præst i mange Tilfælde at handle efter Konduite. De andrager derfor om en »Regeneration af vor Kirkepolitielovgivning«. — I en desangaaende afkrævet Erklæring udtaler Münter sig (17de November s. A.) nærmere om Sagen, dog stadig holdende sig indenfor den nævnte Begrænsning: »Det er en bydende Nødvendighed at sætte Grændser og Dæmning mod den altid videre om sig gribende Frækhed og Letsindighed, at hævde den offentlige Gudstjenestes Anseelse, Søndagens Ære, Kirkelovenes Myndighed«, og han andrager derfor paany om en »Revision af vore ældre Kirkelove og Bestemmelser«.

Hans Tanke har sandsynligvis været, hvad der jo ogsaa laa i Sagens Natur, at en Kommission, naar den een Gang var nedsat, ikke vel kunde forhindres i at gribe videre om sig, og da han sikkert ventede at blive Medlem af en saadan Kommission, haabede han at kunne styre derhen, hvor han ønskede. Men her mødte ham en haard Skuffelse; thi i den Kommission, som i Henhold til Kancelliets Forestilling af 6te Januar 1813 blev nedsat (12te Maj 1813), fik han ikke Sæde. Kommissionens Opgave blev følgende: »at Kirkelovene, som indeholdes i Danske og Norske Lovs 2den Bog, Kirkeritualet og adskillige andre Anordninger underkastes en Revision, og at et Forslag til nye Love bliver udarbejdet, hvorved dog de gamle Love, som endnu ansees passende, beholdes, men derimod Levningerne fra Katholicismen, som endnu ere tilbage, eller saadanne Bestemmelser, som ikke synes at passe med Tidsalderen . . . bortkastes,« og herved aabnedes jo langt større Horisonter end i Biskoppernes Forslag. Medlemmer af Kommissionen blev efter Kancelliets Indstilling de to københavnske Provster *H. G. Clausen og Gutfeld*¹ samt *A. S. Ørsted*.² At Münter blev forbigaaet, op-

¹ Efter hans Død blev hans Efterfølger som Holmens Provst, Andreas Krag Holm, Medlem af Kommissionen (Kanc. Reg. I. 22de April 1823). ² Hvem der, i Henhold til hans Klage over daarligt Helbred og knap Tid, tillægges et Vederlag af foreløbig 300 Rd. aarlig for hans Arbejde i Kommissionen.

fattede han selv som en Straf, Kancelliet vilde tildele ham, fordi han havde vowed at tage et Initiativ paa et Omraade, hvor det ikke ønskedes.¹

Med Hensyn til Kommissionens Arbejde skal det allerede her bemærkes, at den i 1817 androg Kancelliet om Bemyndigelse til at forfatte nye Formularer for Daab, Nadver og Brudevielse, under Henviisning til at de gældende ikke benyttedes efter deres Ordlyd. Men Tiderne var efterhaanden blevne mere og mere vanskelige, Spændingen indenfor Kirken var taget til, saavel Kancelliet som Münter var bleven mere tilbøjelige til at hylde Sætningen *Quieta non movere*; Münter tilskrev Kancelliet, at Kommissionen helst burde lade sit Arbejde hvile en Tid,² og saaledes løb ogsaa dette Forsøg paa i Lovgivningen at fastlægge de nye Synsmaader ud i Sandet, Lovgrundlaget vedblev at være det gamle, og der var saaledes reserveret den snart efter indbrydende Reaktion de gunstigst mulige Betingelser.

Ogsaa en tredie Aktion fra Münters Side blev ilde optaget af Kancelliet. I Overensstemmelse med sin ovenfor omtalte Arbejdsplan modarbejdede han energisk den Beklipning af Præsteembederne, som fandt Sted til Fordel for Amtsprovstembederne og Seminarierne. Ved en vilkaarlig greben Anledning (Vakance i Ude- og Oppe-Sundby Sognekald og dette Embedes paatænkte Formindskelse ved nogle Gaardes Henlæggelse under Hjørunde Sogn) drog han³ hele dette Spørgsmaal frem og udviklede »med den Frimodighed, som mit Embede fordrer af mig, og som Geistlighedens Kaar i disse Tider paalægger mig«, i en meget udførlig Erklæring hele den Række Argumenter, som til alle Tider har kunnet gøres gældende imod Forringelse af Præstestandens Økonomi, og anraabte Kancelliet om Læmpelser i de nævnte Afgifter til Amtsprovstierne og Seminariefonden, om muligt Suspension af de sidste. Kancelliet lod imidlertid ganske uforstaaende heroverfor, og skønt han ogsaa senere, f. Ex. i 1816, slog paa denne Stræng, opnaede han aldrig at se andet Resultat af sine Bestræbelser end afvisende Svar.

Uden Gnidning var Forholdet imellem Münter og Kancelliet altsaa ikke, og hertil kom, at ogsaa Frederik VI kunde synes af og til at nære nogen

¹ Db. ² Sammenlign hans Svarskrivelse til Ærkebiskop Lindblom i 1818 (se nedenfor) Koncept XII. ³ Erklær. 28de August 1809. L. A.

Misstemning imod ham. Undertiden fandt Kongen hans Optræden for svag, undertiden for kraftig, og engang skal han have ytret, at Münter lod til at have svært ved at finde sig i den tilvante Forretningsgang.¹ Alt dette havde dog kun en forbigaaende Betydning, saavel Kongen som Dronningen satte i Virkeligheden Münter meget højt, og han havde i de øverste Regeringskredse gode og sikre Forbindelser; navnlig Statsministrene *Ernst Schimmelmann*, *C. D. Reventlow* og *Frederik Moltke*, med hvilken sidstnævnte han jo delte de unge Dages Begeistring for Johannes Ewald, stod ham personlig nær.

Stadig fortsatte Münter sin vidtløftige lærde Brevvexling, om end med nogen Afbrydelse i Krigsaarene; han optoges i stedse flere udenlandske videnskabelige Selskaber og Akademier, og hans Hus søgtes af alle betydelige Fremmede, der kom til København. Hans Korrespondenter var spredt over hele den civiliserede Verden, idet han dels holdt gamle Forbindelser vedlige, dels stadig skabte sig nye. Interessante Brevrækker i hans Archiv er dels de store Serier fra Borgias og Zoegas Haand, dels Breve fra den gamle Revolutions-Veteran, *Henri Grégoire*, ancien évêque de Blois, og fra *William Howley*, Erkebiskop af Canterbury, for kun at nævne nogle enkelte af den store Række fremragende Mænd, med hvem han igennem mange Aar brevvexlede. En særlig interessant Gruppe kunde udsondres af Münters Archiv, dersom man vilde samle de mange Breve, han i Aarenes Løb har modtaget fra unge danske Videnskabsmænd, væsentlig hans Disciple, fra deres Studierejser, under hvilke han dels gavnede dem med sine Anbefalingsskrivelser,² dels gav dem Opgaver at løse for sig. Iblandt saadanne kan fremhæves: H. N. Clausen, Laurids Engelstoft, H. F. J. Estrup, R. Kr. Rask, Jens Lassen Rasmussen, C. E. Scharling, Joach. Fr. Schouw Børge Thorlacius.

¹ Db. ² H. N. Clausen skaffede han saaledes Adgang til Fyrst-Erkebiskop Hohenwart i Wien, til Hofraad Hammer-Purgstall sammesteds og til Biskop Grégoire i Paris. Se H. N. CLAUSEN: Optegn. 83 f. 86. 103. — Diplomaten J. G. Rist havde 1803 fra Münter Introduktionsbrev med til den store Orientalist Silvestre de Sacy i Paris. RIST: Lebenserinnerungen I. 259.

Helt nedlagt blev Münters videnskabelige Arbejde aldrig; men i hans første Bispeaar var hans Produktion, dels paa Grund af de mange ny Forretninger, han maatte sætte sig ind i, og dels paa Grund af hans huslige Sorger, dog forholdsvis ringe. Fra de senere Aar i den her omhandlede Periode stammer imidlertid en Del antikvariske, numismatiske og religionshistoriske Afhandlinger, delvis trykte i Roskilde Landemodes Forhandlinger, samt den selvstændigt udgivne »Religion der Karthager«, oprindelig en for det Kgl. Videnskabernes Selskab 1814 forelæst Afhandling, som blev udgivet paa Tydsk 1816.

Saaledes staaende højt i en fremskudt Embedsstilling, i paaskønnet offentlig og videnskabelig Virksomhed, æret og afholdt som Person, maatte Münter synes at være en sand Lykkens Yndling. Som en saadan havde han ogsaa selv i sine yngre Dage ofte betragtet og betegnet sig selv;¹ men bag denne hans Lykke- og Taknemmelighedsfølelse lurede en stadig mindende Angst for Fremtiden, og for hvad den vilde bringe, — en Følelse, som vel er almenmenneskelig, men som hos Münter var ejendommelig udpræget: dels var den særlig stærk, øjensynlig nervøst betinget, og dels var den farvet af hans antike Studier; den var nær beslægtet med Grækernes Frygt for Gudernes Misundelse (*ἀθανάτων φθόνος*), der ikke taaler de altfor lykkelige, men kræver Udjævning af alt fremragende. I stadig Kamp med denne Angstfølelse maatte Münter hævde sin Forsynstro, og at faa den udryddet af sit Hjærte lykkedes ham aldrig; overvunden, men lurende og afventende laa den stadig i en Krog af hans Sjæl. Betegnende for den antike Tone over denne Side af Münters Sjæleliv er det homeriske Vers, hvormed han i sin Dagbog hyppig ved Aarets Slutning seer fremad mod det kommende: *Ταῦτα δέ πάντα θεῶν μακάρων ἐν γούνασι κείνται* — eller som han undertiden, for at give Verset en mere christelig Form, skriver: *Ταῦτα δέ πάντα θεοῦ μακάρου κτλ.*

Münters Frygt for kommende Modgang viste sig unægtelig i det her omhandlede Tidsrum kun altfor vel begrundet; han blev ramt af store Sorger og pint af svære Bekymringer.

¹ Ludv. Mynster I. 98.

Strax efter at være bleven Biskop mistede Münter sin gamle Moder, hvis Bortgang rystede ham dybt. Forøvrigt havde hun allerede i længere Tid været syg og en Del sløvet, selv Sønnens Udnævnelse til Biskop gjorde intet synderligt Indtryk paa hende; Ordinationsdagen voldte hende dog tilsyneladende nogen Glæde; men kort efter gik hun til Sengs for ikke mere at rejse sig; den 22de August 1808 blev hendes Dødsdag, og den 26de s. M. begravedes hun i St. Petri Urtegaard ved sin Mands Side. Den 22de November 1813 bortkaldtes et andet Medlem af den Münterske Familie, nemlig Baron *Eggers*. Efter allerede 1797 at have mistet sin unge Hustru Johanna Münter havde han et Par Aar senere ægtet Justitiarius, Konferentsraad Oluf Lundt Bangs Datter, Antoinette Frederikke, var fra sin Professorgærring gaaet over i diplomatiske og administrative Stillinger og døde nu som Overpræsident i Kiel.

Langt den haardeste Hjem søgelse, som ramte Münter i disse Aar, var imidlertid hans Hustrues Sindssygd om.¹ Allerede ved hendes Faders Død (5te December 1805) og ved den under Bombardementet udstaaede Angst lige efter en Barnefødsel var hendes Nervesystem blevet alvorlig rystet, og da hun den 11te Maj 1809, kort efter Indflytningen i Bispegaarden, havde født Datteren Sophie, blev hun angreben af en stærk Nervøsitet og var meget lidende; Sommeren bragte hende ingen Bedring, og i Slutningen af Oktober s. A. blev hun fuldstændig sindssyg. Hendes Sygd om ytrede sig som Melancholi, og denne steg til en saadan Grad af Livslede, at hun gjorde gentagne Selvmordsforsøg og bønfa ldt alle sine Omgivelser, om de dog ikke vilde hjælpe hende, saa hun kunde faa Lov at dø. Byens ypperste Læger (Bang, Brandis og Schönheyder) stod magtesløse overfor hendes Lidelse. Hun maatte holdes indespærret og under stadig Bevogtning i et afsidesliggende Værelse. Under disse sørgelige Forhold hengik Vinteren. Et Landophold den følgende Sommer bevirkede vel nogen Bedring: Sygdommens første haarde Anfald syntes at være overstaaet; men borte var den ingen-

¹ Elisa Münters Sygehistorie er væsentlig skildret efter den meget udførlige Redegørelse, som Münter giver i Db. ² Se Münters Br. til Heeren, Kph. 8de August 1812 (aftrykt i M. NEIHENDAM: Bastholm. 434 f.).

lunde endnu. Patientens Tungvind havde dog nu et roligere Præg, og hun havde enkelte lyse Øjeblikke; hun blev atter frugtsommelig, og man haabede, at Fødselen (Datteren Ida fødtes den 29de Maj 1811) mulig skulde kunne medføre en Forandring i hendes Sindstilstand. Heri blev man dog skuffet, og ej heller hjalp en i Efteraaret 1811 foretagen saakaldt Salivationskur eller en Anvendelse af Magnetisme, som Münter, i Erindring om sin Ungdomsinteresse for denne Sag, og efter Raadførelse med tyske Læger, besluttede sig til at forsøge. Denne magnetiske Behandling, som ledes af Lægen Wendt,¹ lod ganske vist til at gavne hendes legemlige Befindende, men førte ikke til nogen Bedring i sjælelig Henseende, tværtimod indtraadte der efter den en langvarig Sløvhedstilstand, som varede lige indtil Begyndelsen af 1813, da Sygdommen øjensynlig havde udraset. Endnu kunde hun have en enkelt fix Idé, som dog ogsaa efterhaanden tabte sig; hun begyndte at tage sig af Husholdningen og kunde om Sommeren ledsage Biskoppen paa hans Visitatsrejser. Helbredelsen syntes nu at være fuldstændig, og hun befandt sig vel i de følgende Aar. Münter og hans Hustru kunde derfor i 1816 med ublandet Glæde og under stor Deltagelse fra alle Sider fejre deres Sølvbryllup.

En stor Del af Æren for Bispindens Helbredelse tillagde Familien den indtagende og elskværdige Udlænding Grev Vargas de Bedemar, som i denne Periode kom stadig i det Münterske Hus og ved Samtale og Højtlesning virkede meget oplivende paa den Syge. *Edouard Romeo Vargas de Bedemar*, der kaldte sig Greve og paastod at tilhøre en yngre Linie af en spansk Grandeslægt, var vistnok født i Kiel den 15de Januar 1770.² Efter en højst æventyrlig Fortid var han 1809, protegeret af den danske Diplomat, Baron Herman Schubart,³ kommen til Danmark, var som saa mange andre interessante Tilrejsende bleven indført i Bispegaarden og havde gjort et godt Indtryk paa Familien. Samtidig havde han vundet Kongens Velvillie og

¹ Biogr. Lex. XVIII. 387 ff. ² Saaledes Biogr. Lex. XVIII. 260; men Beviset derfor mangler. Sammenlign R. Pap. VIII. Anm. 23. ³ Se Schubarts Lovtaler over Vargas i Breve til Münter, Pisa 21de April 1809, Montenero 24de Juli s. A. og flere — samt Br. fra Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg, Seelust 26. August 1809. R. Pap. V. 53.

berejste som Mineralog med offentlig Understøttelse Norge og Sverige fra 1810 til August 1812. En Række Breve til Münter fra denne Rejse viser, hvor nær han stod Biskoppen og hans Hus. Ogsaa efter sin Tilbagekomst til København var han en hyppig, ja daglig Gæst i Bispegaarden og betragtedes næsten som Medlem af Familien, der som sagt mente at være ham megen Tak skyldig. Den let begeistrede og stærkt erotisk anlagte Sydlænding forelskede sig snart i Münters ældste Datter *Fanny* (født 1796), og skønt han jo kunde være Fader til den unge Pige, som først den følgende Sommer (1813) blev konfirmeret, havde han fuldstændig fortryllet hende. Dels havde det æventyrlige og interessante Skær, der laa over Vargas' Person og Skæbne, betaget hende stærkt, og dels hørte hun ved enhver Lejlighed sin Moder synge hans Pris. Münter kom derfor i meget stor Forlegenhed, da Greven anholdt hos ham om Fannys Haand. For det første betænkte han det forargelige, der vilde være i, at han som evangelisk Biskop lod sin Datter ægte en Katholik, og dertil kom, at han ingen Tillid havde til Vargas. Hensynet til sin Hustrues endnu noget vaklende Sindstilstand og til Fannys overspændte Forelskelse bevægede ham dog til ikke strax at svare bestemt Nej til den paatrængende Bejler, men derimod trække Sagen i Langdrag. Ventetiden benyttede han til at erkyndige sig om Vargas og hans Affærer rundt omkring i Europa. Skønt han ikke fik Svar paa alle sine Forespørgsler, var de Oplysninger, han modtog, dog tilstrækkelige til at vise ham, at Vargas var en Æventyrer. Baade i Norge og Sverige havde han indgaaet Forlovelser, men havde trukket sig ud af dem under det Foregivende, at han tilhørte en geistlig Ridderorden og som Følge deraf ikke maatte gifte sig. Rigtigheden heraf indrømmede han ogsaa overfor Münter; men han tilføjede, at han havde forhandlet med de katholske Autoriteter om Sagen og faaet det Svar, at et Giftermaal ganske vist ikke kunde formelig tillades; men hvis han indgik det uden Ansøgning, og man altsaa stod overfor en fuldbragt Kendsgærning, vilde Tilgivelse bagefter kunne opnaaes. Imidlertid var som sagt de til Münter indløbne Oplysninger af den Natur, at han den 1ste Juli 1813 tilskrev Vargas et bestemt Afslag paa hans Frieri. Denne var paa dette Tidspunkt igen rejst til Norge i sin Velynder Prins Christian

Frederiks Følge,¹ medens den nykonfirmerede Fanny i Sommeren 1813 ledsagede sine Forældre paa Visitatsrejserne. Hun vedblev en Tidlang at holde fast ved sin ungdommelige Forelskelse; men Fraværelsen fra den Elskede virkede dog efterhaanden noget afkølede, og en anden Mand, som var bleven Husven i Bispegaarden, fordunklede lidt efter lidt Vargas og udslettede ham tilsidst af Fannys Tanker.

Det var *Jacob Peter Mynster*, som i 1812 fra Spjellerup og Smerup var bleven forflyttet til Kapellaniet ved Frue Kirke og snart af alle ansaaes for at have en stor Fremtid i Vente. Han blev af Biskoppen indviet i Fannys Kærlighedsaffære, forelagde hende efter hans Anmodning alle de skriftlige Beviser paa Vargas' Uvederhæftighed, overtalte hende til at bryde med ham,² trøstede hende i Sorgen herover og vandt ad denne Vej selv en Plads i hendes Hjærte. I Begyndelsen af Februar 1815 anholdt han om hendes Haand og fik med Glæde Forældrenes Samtykke. Brylluppet stod den 21de Juli 1815 og blev Begyndelsen til et langt og meget lykkeligt Samliv.³

Fannys Ungdomsæventyr endte altsaa godt. Men hun var ikke den eneste af Børnene, hvis Fremtidsskæbne i disse Aar voldte Münter Bekymringer, ogsaa den ældste af Sønnerne *Hermann* (født 1792) gav ham en Del at tænke paa. Velbegavet som den øvrige Slægt var han dog allerede som Skolediscipel sin exemplariske Fader ganske ulig. Det skortede ham baade paa Flid og Stadighed; men med sit gode Hoved naaede han ikke desto mindre at tage Studenterexamen. Lige fra hans Fødsel havde det været

¹ Under Frederik VI.s Fraværelse og Deltagelse i Wienerkongressen stod Vargas de Bedemar, efter hvad man vilde vide, i intimt Forhold til Kongens Elskerinde, Fru Danne-
mand; hun fødte ham en Søn, der senere kom til Rusland og opnaaede en betydelig
Stilling der. ² Se Charlotte Schimmelmanss Omtale af denne Sag i Br. til Grevinde
Fr. Sophie Reventlow, Cph. 18. Nov. 1814. R. Pap. V. 167. Hun skriver her meget mor-
somt, at Frenologen Dr. Gall »eût trouvé l'organe des fiançailles chez Vargas!« Til Be-
dømmelse af Münters Forhold overfor Vargas er det ogsaa af Interesse at se C. D. Re-
ventlows Br. til Münter, Christianssæde 5te Nov. 1814: »Seine Aufführung gegen Sie
und Ihre Familie ist gar nicht zu entschuldigen, so wenig als seine vorherigen häu-
figen Liebes-Unterhandlungen, und ich kann nicht anders, als alles was Sie gethan
haben, um ihm entgegen zu arbeiten, billigen.« ³ Se Mynsters Antydning af Forholdet
i hans Medd. om mit Levn. 196 f. og SCHWANENFLÜGELS i hans J. P. Mynster I. 138 f.

Biskoppens Yndlingstanke, at han som den Førstefødte skulde gaa i sine Fædres Fodspor og blive Theolog.¹ Men hertil havde Hermann ingen Lyst, og efter et kortvarigt juridisk Studium opgav han helt Universitetsvejen og blev Landmand. Efter endt Uddannelse som saadan forpagtede han i 1816 Herregaarden Billesborg i Herføjle Sogn, Bjeverskov Herred. Den hørte under Vallø Stift, og det skyldtes dettes Kurator, Grev Godske Moltkes Velvillie, at han opnaaede at faa Forpagtningen. I de nu følgende, for Landmændene saa kritiske Aar døjede han imidlertid, som alle andre, meget med at svare sine Afgifter, og Biskoppen havde adskillige Bekymringer og økonomiske Tab i den Anledning. Efter nogle Aars Forløb maatte Hermann Münter opgive sin Forpagtning; han fik senere en Stilling ved Københavns Brandforsikring og erholdt Titel af Justitsraad.

Münters yngre Sønner fulgte derimod alle den studerende Vej; den næstældste, *Balthasar*, gjorde i Sommeren 1817 Faderen den Glæde at bestaa theologisk Embedsexamen med Udmærkelse, den næste i Rækken, *Theodor*, var en flink juridisk Student, medens den yngste, *Frederik*, endnu kun var Skolediscipel.

2. FRA REFORMATIONSJUBILÆET 1817 TIL TUSENDAARSFESTEN 1826

Imellem de ovenfor citerede nedsættende Udtryk, som Grundtvig har benyttet om Biskop Münter, var det i Grundtvigs Øjne mest foragtelige sikkert Ordet »Hjemtydsker«. Hvis dermed skal betegnes en daarlig Patriot, en Mand uden Følelse for vort Lands Ære og Tarv, da er det dog i høj Grad uretfærdigt at bruge det om Münter. Allerede hans indflyttede Fader havde, som før paapeget, været en interesseret Tilskuer til Danmarks politiske Udvikling og var begyndt at føle sig som Parthaver i dets Skæbne; men i langt dybere Forstand end han, levede Sønnen med i Folkets Liv, delte onde og gode Dage med det og kom derigennem mere og mere til at

¹ Bag paa et Miniaturmaleri af Hermann som Barn skrev Faderen: Doctorandulus Sanctæ Theologiæ. (HERMANN KOCH: Kronik i Dagens Nyheder 9de Maj 1924.)

føle sig samhørende med det. Hans Optræden og patriotiske Færd i 1801 og 1807 er allerede ovenfor omtalt. Med hel og fuld Samhu gennemlevede han senere de angstfulde Dage omkring Kielerfreden og under Wienerkongressen; mere end de fleste herhjemme besad han Forudsætningerne for at kunne bedømme europæiske Forhold; han forstod fuldtvel, hvor reduceret Danmarks Betydning nu var bleven, og at det egentlig kun ved Stormagternes Naade fik Lov til fremdeles at bestaa som Kongerige, og han forudsaa, at den fremtidige europæiske Politik vilde blive ganske bestemt af det herskende og nu yderligere ved den hellige Alliance gensidigt garanterede Stormagtssystem. Med Frygt og Bæven spurgte han sig selv, om hans lille Land i Længden vilde være i Stand til at hævde sig ved Siden af »Kollusserne«.¹ Skulde dette kunne lykkes, da maatte vi sørge for kulturelt at være blandt de fremmeligste; kun ad den Vej var det muligt for Danmark og de Danske at vinde og øge den europæiske Anseelse, som under de herskende Forhold var det eneste virkelige, om end svage Værn, der var os levnet. Og Danmark fik jo netop i de nu kommende Aar en aandelig Stortid:

et lille Land, — og dog saa vidt om Jorden
end høres Danskens Sang og Mejselslag.²

Ingen var mere ivrig end Münter for at hævde Danmarks Ære udadtil, og hans Arbejde for altid at holde det i forreste Række blev ikke ubemærket. Over hele Europa var hans Navn kendt og agtet.³ Frederik VI, som selv stod det højere Aandsliv ret fjærnt,⁴ forstod dog og paaskønnede fuldtud Münters internationale Anseelse og fremhævede lejlighedsvis sin Glæde over, at han gjorde Danmark Ære i Udlandet.⁵

¹ Db. Oct. 1813-Oct. 1814. ² H. C. Andersen. ³ Han blev efterhaanden Medlem af saa godt som alle lærde Selskaber i den civiliserede Verden. Hans Medlemsbreve til disse (ialt 36) findes i Ny kgl. Saml. 1698. Fol. XIII. ⁴ A. D. Jørgensen skriver herom, dog med nogen Overdrivelse: »Hans Standpunkt var i den Henseende nærmest Almuesmandens« Danm. Riges Hist. VI. 37. ⁵ Db. 1817: Er [Kongen] hatte zum alten Moltke gesagt, nicht allein stifte ich durch meine Gelehrsamkeit Nutzen im Lande, sondern ich mache Ihm auch in der Fremden Ehre. Db. 1824-25: Kongen har udtalt til Kammerherre Gössel: Ich [Münter] wäre ein Mann, auf den Dänemark stolz seyn könne!

I 1806 havde Münter udkastet en Plan om Oprettelse af et stort internationalt videnskabeligt Institut, hvilket tilfældig kom til Fyrst Metternichs Kundskab. Denne anmodede derpaa Münter om nærmere at udvikle sine Idéer herom, og den 11te November 1817 sendte han en udførlig Betænkning over Sagen til Wien. Planen blev ganske vist ikke realiseret; men den er betegnende for Münters stort anlagte Bestræbelser.

Ogsaa Højtideligholdelsen af Reformations-Jubilæet 1817 kan betragtes som et Led i hans Virksomhed for Fædrelandets Ære, den var i den Form, som den fik, et Udslag af Münters Iver for, at Danmark aandelig talt skulde gaa i Spidsen for Nationerne. Han frygtede, som han udtaler baade i sin Selvbiografi (1817) og i sin Dagbog, for at Festen under de endnu ikke helt rolige storpolitiske Forhold skulde blive glemt, og skyndte sig med at lade Danmark give Signalet til dens Afholdelse, saa at vor Kirke kunde faa Æren af at være den første, der mindedes Jubilæet.¹ Dette lykkedes ham ogsaa, alle de andre protestantiske Lande fulgte det Exempel, Danmark gav. Allerede 1816 indsendte Biskop Münter en Forestilling om Sagen til Kancelliet, hvorefter Kongen under 2den Oktober s. A. befalede, at der, i Lighed med hvad der var skeet 1617 og 1717, skulde afholdes et Reformationsjubilæum, og samtidig nedsattes en Kommission, hvori Münter selvfølgelig fik Sæde, til at forberede Festen. Dennes Overvejelser førte til et Forslag, som forelagdes Kongen til Resolution og blev Grundlag for den under 9de April 1817 udfærdigede kgl. Anordning om Formen for Festlighederne.

Som betydningsfuldt Led i Jubilæumlitteraturen udsendtes et biskoppeligt Hyrdebrev og et populært Skrift »Underviisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os«, hvilke begge blev udarbejdede af Münter. Desuden sendtes den Augsburgske Konfession i ny Udgave til samtlige Sognepræster i Landet. Dette sidste var foreslaet af Münter, og det havde kostet ham nogen Kamp at sætte det igennem i Kommissionen. Hans Forkærlighed for Konfessionen og

¹ Se om Reformationsjubilæet min Aktstykkесamling »Reformations-Jubilæet 1817« Kbh. 1917 (citeret: Min Udg.).

hans Bestræbelse for at drage den frem ved Jubelfesten skyldtes utvivlsomt i mindre Grad konfessionel Iver end den Ærefrygt for det gamle, ærværdige og oprindelige, som Münter havde tilfælles med Romantiken, i Forbindelse med Historikerens faglige Ærbødighed overfor Aktstykket som saadant.¹ Udtalelserne om Konfessionen i Hyrdebrevet viser jo forøvrigt utvetydigt nok, hvorledes han vilde have den betragtet og benyttet:² Den er vel en »aureus libellus«, fuld af sand christelig Aand, forfattet af Melancthon i fredelig Hensigt, skikket til at være Rettesnor for Læren i de evangeliske Kirker og til at være det Enighedens Baand, som forbinder disse indbyrdes. Men paa den anden Side skal Konfessionen paa ingen Maade formindske den evangeliske Frihed: »De enkelte Ord maa jo ikke presses; men man skal holde sig til Meningen og Aanden«. Den anerkender jo kun den helige Skrift som Grundlag, og denne er, rettelig fortolket, den eneste Kilde, hvoraf den himmelske Lære (*doctrina coelestis*) skal øses. For dem, der er enige i dette, kan Konfessionen aldrig blive noget Aag.

Selve Hyrdebrevet, det berømte *Epistola encyclica ad Clerum*, udarbejdedes af Münter, og hans Udkast blev godkendt af Monarchiets øvrige Biskopper, idet kun Biskop Boisen paa Laaland-Falster gjorde nogle Indvendinger med Hensyn til den Omtale, der gaves Seminaristerne, hvorom nærmere nedenfor. Ved at udgaa som samtlige Biskoppers Henvendelse til Geistligheden i Anledning af den store Kirkefest, fremtraadte det med ikke ringe Vægt og er ofte bleven paaberaabt som den danske Kirkes autoritative Udtalelse. I en Anmeldelse i Dansk Litteratur-Tidende³ gaar Recensenten endog saavidt, at han mener, at Hyrdebrevet »i Grunden *ophæver* den ældre Lovgivnings Bestemmelser om en kirkelig Lærenorm ved Siden af den christelige Religions Kilde [Skriften], idet det giver samme en Udtydning, der er aldeles modsat hine Bestemmelser hele Aand og historisk visse

¹ I sin Reformationshistorie udtaler han, at den danske Kirke egentlig i Stedet for Augsburgerkonfessionen burde betragte de af Hans Tausen paa Herredagen i Kbh. i 1530 fremlagte 43 Artikler som sin Bekendelse. Den d. Reform. Hist. II. 103 ff. ² Min Udg. 43 f. ³ I en Anmeldelse af Prof. P. D. Chr. Paulsens nedenfor omtalte Skrift. Aargang 1826. S. 342.

Hensigt«. En saa stor Betydning kan dog ikke med Rette tillægges det; det var ikke nogen Regeringsudtalelse; som Münter udtrykkelig bemærker i sin Dagbog, udgik det ikke med kongelig Autoritet, ja næppe med kongelig Billigelse, men kun med kgl. Tilladelse: »Der Hirtenbrief geht nicht unter Königl. Auctoritet ab, sondern der König har intet derimod at erindre«. ¹

Det havde ikke frembudt nogen Vanskelighed at samle alle Rigets Biskopper om en Fællesudtalelse, og dog var det ikke forskelsløse Enere, som da beklædte Bispestolene, men delvis endog meget betydelige Mænd. De ypperste Navne var, foruden Münters, Adler (Slesvig-Holsteen), Birch (Aarhus), Boisen (Laaland-Falster) og Plum (Fyen).² De havde vel alle Tidens Præg og Grundsyn tilfælles, men som selvstændige Personligheder havde de naturligvis deres Særmeninger. Hyrdebrevet var imidlertid af Hensyn dertil, men forøvrigt jo ogsaa i god Overensstemmelse med Forfatterens Latitudinarisme, affattet i saa rummelige Udtryk, at det, som det har vist sig, er muligt deraf at udlæse eller deri at indlægge ret forskellige Anskuelser.³ Der er ovenfor anført nogle Udtalelser deri om den augsburgske Konfession, og gennem hele Hyrdebrevet gaar en bestemt Hævdelse af Skriftens Autoritet; men samtidig prises den fri, videnskabelige Forskning i stærke Ord: »da Sandheden . . . ene og alene skal øses af os ud af Aabenbaringens klareste Kilder under Anvendelse af alle de hermeneutiske Hjælpe-midler, som den theologiske Videnskab kan yde, saa er det ingen Tvivl underkastet, at den evangeliske Theolog aldrig maa standse; men at selve Sagens Betydning meget mere kræver, at han skal være utrættelig i at udgranske Sandheden, befæste den og anvende den efter Livets Krav. Thi hvor alt afhænger af Fornuftens rette Brug og den hellige Skrifts rette Udtydning, for hvilken der ikke er sat nogen anden Lov end den, som selve Fornuften paabyder, der er det selvfølgeligt, at der ingen Grændser kan sættes for den enkeltes Studium og den enkeltes Undersøgelse, og der kan

¹ Min Udg. 18. ² De øvrige Underskrivere var: Biskopperne Jens Bloch (Viborg) R. Jansen (Aalborg) Victor Chr. Hjort (Ribe) og Geir Vidalin (Island) samt Superintendent Fr. Chr. Block (Lauenburg). ³ Se herom Prof. J. OSKAR ANDERSENS Udtalelser: Arboe Rasmussen-Sagen. Kbh. 1916. S. 300.

ikke drages Grændselinier, som det vilde være umuligt eller unyttigt at overskride. Thi saa vidt som al Forstands og den menneskelige Dannelses Omraade strækker sig, saa langt strække sig ogsaa de Vidder, paa hvilke Aandens Skarpsindighed og Theologernes Lærdom skulle have Lov at tumle sig, — naar blot de overholde den gyldne Regel: Sandheden tro i Kærlighed«. ¹

Forøvrigt indeholder Hyrdebrevet en fortræffelig Redegørelse for Reformationens Principer og Betydning, indskærper Præsterne at virke for religiøs Vækkelse med større Kirkegang og flittigere Bibellæsning, udtrykker Glæde over den voxende Forstaaelse imellem de protestantiske Samfund, der just var i Færd med at give sig et Udslag i den preussiske Union, men beklager Jesuiterordenens Genoplivelse, trods hvilken der dog maa sees med Forstaaelse ogsaa paa den katholske Kirke. I § 4 behandles Præsternes Forhold til Skolevæsenet, og her havde Münter i sit Udkast fremsat nogle Ytringer, der var stærkt prægede af hans kritiske Syn paa Seminariesterne, og som gav den store Skolemand, Biskop Boisen Anledning til Kritik og til Henstilling om i hvert Fald at mildne Formen. ² Dette skete ogsaa i nogen Grad, omend Hyrdebrevet ogsaa i sin endelige Skikkelse indeholder skarpe Udtalelser om de seminarieuddannede unge Menneskers Umodenhed og for store Tanker om sig selv.

Den til Hyrdebrevet sig sluttende »Underviisning til Almuen«, som det oprindeligt var overdraget Generalsuperintendent Adler og senere Provst Boysen i Slesvig at affatte, maatte tilsidst Münter ogsaa paatage sig at skrive, da det Udkast, de fremlagde, fandtes ganske ubrugeligt og uforstaaeligt for Menigmand. I Modsætning dertil maa det indrømmes, at Münters lille Skrift er i sin Art fortræffeligt, og viser, at dets Forfatter, hvad man ikke paa Forhaand skulde vente, meget vel var i Stand til at skrive jævnt og enfoldigt for uddannede Læsere.

De til Jubelfesten bestemte Kirkebønner blev forfattede af daværende Domprovst i Roskilde J. M. Hertz, den senere Biskop i Ribe. ³ Naar Hertz'

¹ Min Udg. 41 f. 63. ² Se herom Min Udg. 69 ff. samt Khist. Saml. 3. II. 274 ff. ³ Db.

Datter, Fru Lucie E. Fich i sine Memoirer¹ bebrejder Münter, at han har villet tilegne sig Æren for disse af hendes Fader forfattede Kollektioner og har udgivet dem under sit Navn, da begaar hun en Fejl; Kollektionerne blev sammen med den »Korte Underviisning« udgivne anonymt.

Jubelfesten, der strakte sig over de tre Dage: Fredag den 31. Oktober til Søndag den 2. November, fik overalt, baade i By og paa Land, et straalende Forløb,² samlede midt i en Tid, hvor der ellers klagedes over daarlig Kirkegang, umaadelige Tilhørerskarer og var utvivlsomt af ikke ringe Betydning for Vækkelse af kirkelig Interesse. I København havde Jubilæet naturligvis sin Kulmination; paa dets første Dag, der forøvrigt, som Münter bemærker, mere formede sig som en Hoffest end som en kirkelig Højtidelighed, holdt han selv i Trinitatis Kirke den egentlige Festprædiken (Joh. 8, 12) i Hoffets og Statens ypperste Rangspersoners Nærværelse; den følgende Dag nedlagde Kongen Grundstenen til den nye Frue Kirke, og store Universitets- og Skolefestligheder fandt Sted. Den tredie Dag, Søndagen, havde et stilfærdigere Præg; Festen fejredes da ved de ordinære Gudstjenester.

Münter havde været saa stærkt optaget af Forberedelserne til Jubelfesten og af sin Medvirken ved denne, at han ikke udover de omtalte Hyrdebreve gav noget Bidrag til Jubilæumlitteraturen. Denne var forøvrigt ikke af særlig Betydning; der fremkom ikke herhjemme noget Skrift, der kunde stilles ved Siden af de berømte Theses, som Claus Harms udsendte fra Kiel, og som i de hæftigste Toner udfordrede det 18de Aarhundredes Aand. Dog tydede saavel P. Erasmus Müllers Udgivelse af »Den christne Kirkes almindelige Symboler« som J. P. Mynsters Jubilæumsprædikener paa, at der ogsaa herhjemme begyndte at rejse sig mere konfessionelle og mere orthodoxe Bevægelser, og at Epistola encyclica ad Clerum med dets Latitudinarisme ikke gav et fuldtud med Virkeligheden stemmende Billede af den aandelige Tilstand i den danske Kirke.

I 1818 var det Münters Hensigt at foretage en Udenlandsrejse, dels fordi han efter 30 Aars Embedsvirksomhed trængte til Rekreation, og dels fordi

¹ »Domprovsten i Roskilde« i Serien »Memoirer og Breve« udg. af CLAUSEN og RIST. X. Kbh. 1909. S. 187. ² Om Festens Forløb i Kbh. og det øvrige Land se Min Udg. 96 ff.

han havde Lyst til endnu en Gang — formodentlig den sidste — at se de fra Ungdommen kendte Egne og hilse paa sine endnu levende Ungdomsvenner i Tydskland. Hans Søn Balthasar skulde ledsage ham; efter sin vel overstaaede Embedsexamen vilde han nemlig begive sig paa en Studierejse, og Biskoppen glædede sig naturligvis meget til at vise ham sine Ungdomsminders Land. Efter hvad Münter antyder i sin Dagbog, var der dog en Del Vanskeligheder at overvinde, før han kunde faa Rejsetilladelse. Udenrigsminister Niels Rosenkrantz mente nemlig, at det under de urolige politiske Forhold, medens Danmark netop var indviklet i en Strid med Hansesæderne, ikke vilde være passende, at en saa fremtrædende dansk Personlighed som Sjællands Biskop besøgte disse, og selvfølgelig var det Münters Hensigt i hvert Fald at gæste Lübeck. Ganske vist førtes der i 1817 og følgende Aar nogle Forhandlinger med Hamburg om danske Undersaatters, navnlig Altonaernes Toldrettigheder, og der var nedsat en Forhandlingskommission desangaaende; men noget uvenligt Forhold herskede ikke,¹ saaledes at Rosenkrantz' Betæneligheder maa synes noget mærkelige. De forhindrede da heller ikke, at Münter fik Kongens Tilladelse til Rejsen, idet han samtidig fik paalagt det ejendommelige Hverv til de danske Samlinger at erhverve Mammuthknogler og andre Skeletter af Fortidsdyr,² hvortil der særlig mentes at være Lejlighed i Darmstadt. Den korte Tid og de beskedne Pengemidler, han denne Gang raadede over, tvang ham til nøje at begrænse sin Rejseplan, og et paatænkt Besøg i Elsass, Tübingen og München maatte han med Beklagelse opgive.

Denne sin sidste Udenlandsrejse tiltraadte Münter strax efter St. Johannes Landemodet 1818. Den 9de Juli drog han og Balthasar af Sted, besøgte et Par Dage den gamle Grev Chr. D. Reventlow paa Laaland og gik derfra

¹ Ifølge velvillig Meddelelse fra Rigsarchivet, 9de Oktober 1924. ² Creuzer meddeler (Heidelberg 6te September 1818) Münter, at han »einen diluvianischen Backenzahn für das Cabinet Ihres Königs erworben habe«. — Ogsaa senere anmodedes Münter (A. W. Hauch til Münter, Kbh. 10de November 1819) om at have sin Opmærksomhed henvendt paa mulige Nyerhvervelser til Det kgl. Naturaliekabinet. Om de paa denne Tid ved Landsbyen Thiede i Braunschweig gjorde Fund af fossile Tænder og Knogler af Fortidsdyr se Br. til Münter fra Joh. Ferd. Friedr. Emperius, Braunschweig 16. April 1819.

over Rødby og Heiligenhafen til Lübeck, hvor de mødtes med Bispinden, som var her paa Besøg sammen med to af Døtrene. Over Braunschweig, hvor han hilste paa enkelte gamle Venner, gik Rejsen til Göttingen, blandt hvis Professorer han traf Ungdomsvennerne Tychsen og Heeren. I Frankfurt a/M gjorde han personligt Bekendtskab med Konrektoren ved det der-værende Gymnasium, den berømte *Georg Fr. Grotefend*, som i 1802 med Benyttelse af de af Münter givne Vink¹ havde fundet Nøglen til den persiske Kileskrift. Selvfølgelig havde det for Münter den allerstørste Interesse at lære denne skarpsindige Mand at kende, som paa sin Side villigt indrømmede, at Münters Forarbejde var en nødvendig Forudsætning for hans egen Opdagelse.² Over Darmstadt drog de to Rejsende videre langs Bergstrasse til Heidelberg. Den skønne Egn havde lidt under Krigen i 1813; men Sporene heraf var allerede helt forsvundne; den stod igen i al sin Glans. Opholdet i Heidelberg blev for Münter Rejsens bedste Resultat. Blandt Professorerne ved Ruperto-Carola besøgte Münter den store Filolog og Archæolog *Georg Friedrich Creuzer*, med hvem han siden 1808 havde korresponderet, og for hvem han nærede en stor Beundring, og endvidere den bekendte rationalistiske Exeget *Heinr. Eberh. Gottl. Paulus* og den fra ham vidt forskellige Dogmatiker *Karl Daub*, der senere blev en førende spekulativ Theolog af det Hegelske Højre. Ogsaa hos den gamle *Johann Heinrich Voss*, som efter at have taget Afsked fra sit Rektorembede i Eutin tilbragte sine Alderdomsaar her, kom Münter meget under sit Ophold i Heidelberg. Voss havde som bekendt ikke sin Styrke i Tolerance overfor Anderledestænkende; dog

¹ Undersøgelse om de Persepolitanske Inscriptioner 1800 (trykt i Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, oprindelig forelæst i dette). ² Grotefend til Münter, Göttingen, 27. Januar 1803: Nichts könnte mir bei der Beschäftigung mit der Persepolitischen Keilschrift erwünschter seyn als das Urtheil eines Mannes zu erfahren, den ich nicht nur für den competentesten Richter meiner Arbeit halte, sondern auch als denjenigen betrachte, dessen scharfsinnigen und Schranken haltenden Bemerkungen ich eine grosze Theil der Aufschlüsse über jene Keilschrift verdanke . . . sein [Münters] Buch, das meinem Ideegange so ganz entsprach und meinen Forschungen selbst einige neue Wege zeigte, [gab] der Sache . . . einen bedeutenden Ausschlag, indem ich nun dadurch bestärkt mit gröszerm Muthe und unverdroszener Beharrlichkeit zur Vollendung meines Unternehmens schritt.

fandt han sig taalmodig¹ i Münters Omgang med og Beundring af Creuzer, der var altfor spekulativ og fantastisk til at kunne falde i Voss' Smag.² Det var forøvrigt netop ved denne Tid, at Voss sammenbryggede det bitre Angreb paa sin frafaldne Ungdomsven Konvertiten Fr. Stolberg, som han Aaret efter (1819) udsendte i det af Professor Paulus udgivne Tidsskrift Sophronizon: »Wie ward Fritz Stolberg ein unfreier?« hvilket efter Münters³ og andres Mening voldte Stolberg en saadan Græmmelse, at det blev medvirkende til hans kort efter følgende Død.⁴ Paa Hjemrejsen besøgte Münter Gotha, hvor han hilste paa den der stadig boende fordums Illuminathøvding Weishaupt. I Holsteen dvælede han nogen Tid i Kiel, hvor han dog ikke fandt, at der var nogen Anledning til at besøge den ham usympathetiske Claus Harms,⁵ samt paa Windebye, hvor han var Gæst hos Christian og Louise Stolberg, og over Als og Bøjden naaede han den 24de September hjem til København.

Aarene efter Napoleons Fald var jo opfyldte af Arbejdet paa en Restauration af de forstyrrede europæiske Forhold, en Tilbageføring, saavidt som den var mulig, af den tidligere raadende Orden. Jo mere der var tabt, desto mere var der at genvinde, og som den Institution, der i den nu overstaaede autoritetsfjendtlige Tid havde maattet taale de haardeste Angreb og lide de føleligste Ydmygelser, stod den katholske Kirke i disse Aar foran et storartet Genrejsningsarbejde. Med forbausende Kraft satte den, saasomt den mærkede fri Bane for sig, hele sit gamle Maskineri i Gang, opsat paa Generhvervelse af sin fulde Magt indenfor egne Omraader og en fordelagtig Regulering af sine Forhold udadtil. Netop som Münter var ude paa sin ovenfor omtalte Rejse, foregik der i Frankfurt a/M. vigtige Forhandlinger, hvorefter Romerkirken igennem Konkordater (Cirkumskriptionsbuller) fik sin Stilling

¹ Er ist doch so tolerant mir mein Verhältnisz zu Creutzer nicht übel zu nehmen. Br. til Friederike 1818, udateret. ² Han angreb nogle Aar senere i sin Antisymbolik 1824 Creuzer som »Jugendverführer und Kryptokatholik«. Creuzer til Münter, Heidelberg, 4. April 1824. ³ Db. ⁴ Om det Indtryk, Voss' Skrift gjorde paa Stolberg, har Bobé samlet nogle Ytringer: R. Pap. III. 419. — Se forøvrigt Creuzer til Münter, Heidelberg 2. Juni 1820, hvoraf det fremgaar, at Münter i høj Grad misbilligede Voss' Optræden.

⁵ Db: »ohne von Harms Notiz zu nehmen«.

sikret i en Række protestantisk regerede tyske Lande.¹ Den katolske Kirkes fornyede Kraftudfoldelse og Organisationsarbejde maatte naturligt opfordre Protestantismen til lignende Bestræbelser; men her kom den genopvaagnede Konfessionalisme til at danne en svær Hindring. Ligesom man paa Wienerkongressen havde haft travlt med at regulere og flytte Grænser tilbage, saaledes vilde Tiden ogsaa aandelig talt have alle gamle Skel trukne op, de gamle Grænser respekterede. Tanken om en Union imellem Lutherdommen og den reformerte Kirke i Preussen, der var fremkommen under Jubilæumsstemningen i 1817, og for hvilken selve Kong Friedrich Wilhelm III havde gjort sig til Talsmand, viste sig som bekendt meget vanskelig at virkeliggøre. Lettere skulde det synes at bringe en Sammenslutning i Stand mellem de lutherske Kirkesamfund alene, og Tanken herom dukkede da ogsaa op. I Foraaret 1818² fremsatte Erkebiskop *Lindblom* af Upsala overfor Münter en Plan om »att förena våra protestantiska bekännelser till en evangelisk kyrka«. Samtidig modtog Münter fra Erkebiskoppen og fra en anden af sine svenske Venner, Friherre *von Saltza*, en Indbydelse til at komme til Sverige bl. a. for at holde Raadslagning med Erkebiskoppen herom. Indbydelsen havde en meget smigrende Form: han skulde være Kong *Karl Johans* Gæst i Stockholm og besøge Erkebiskoppen paa dennes Landgods i Østergötland. — Ikke destomindre hensatte den Münter i en ikke ringe Forlegenhed. Ved Siden af den kirkelige Raadslagning havde man nemlig fra svensk Side utvivlsomt ogsaa andre Hensigter: det nye Bernadotteske Kongehus vilde gærne i Forbindelse med de gamle legitime Fyrstestædter og ønskede derfor at faa Thronfølgeren Prins Oscar gift med Frederik VI's Datter Vilhelmine, og det var Meningen, at Hofmarschal von Saltza³, der som Frimurer var en intim Ven af Münter, igennem ham skulde indlede Forhandlinger herom.⁴ Officielt taltes der imidlertid kun om de kirkelige Samraad. Bitterheden imod Sverige fra dansk Side var dog endnu

¹ HORST STEPHAN: Kirchengeschichte der Neuzeit, Tübingen 1909. 156 ff. 159. ² Lindblom til Münter, Stockholm 24de Marts 1818. ³ Edvard Fredrik Saltza f. 15de Maj 1775. Biogr. Lex. öfver namnkunniga svenska män. Ups. 1847. XIII. 290 ff. ⁴ Danm. Riges Hist. VI. 35.

saa frisk, særlig i Regeringkresene, at Münter strax forstod, at han maatte iagttage den største Forsigtighed: — efter at have forelagt Indbydelsen for Kongen og for den meget svenskfjendtlige Kancellipræsident Kaas, sendte han Erkebiskoppen et undvigende, henholdende Svar:¹ en eventuel kirkelig Sammenslutning vilde jo bl. a. medføre liturgiske Ændringer, og i Tider som disse, hvor »Paläologie und Neologie sind im heftigsten Kampfe mit einander«, er det ikke raadeligt foreløbig at røre herved. Han tilføjer i denne Forbindelse, at han netop har tilskrevet Kancelliet om, at Arbejdet i den her nedsatte liturgiske Kommission helst burde hvile en Tid (se ovenfor). Endvidere maatte man afvente, hvorledes Forholdene vilde stille sig i Tydskland, og hvorledes det der vilde gaa med Unionsforhandlingerne mellem den lutherske og reformerte Kirke. Kort sagt, Tiden syntes ham ikke moden til de af Erkebiskoppen foreslaaede Raadslagninger.

En lignende Forsigtighed viste han ogsaa, da der i April 1822 igennem Friherre von Saltza blev rettet en Forespørgsel til ham, om han vilde modtage Kommandørkorset af Nordstjerneordenen eller et andet Bevis paa den svenske Konges Naade. Efter at have raadført sig med Grev Schimmelmann og Præsident Kaas gav han det Svar, at han kun ønskede at bære de Ordensdekorationer, der blev ham tildelte af hans egen Konge, og da han senere fik Valget imellem den for højtstaaende Frimurere bestemte Karl XIIIs Orden og en Tabatière, foretrak han, til Frederik VI's store Tilfredshed, klogelig Tabatièren.² —

I 1820'erne kom Grundtvig, der siden Irettesættelsen i 1814 havde holdt sig forholdsvis rolig, atter til at krydse Münters Veje. Efter en kortvarig Virksomhed som Sognepræst i Præstø og Skibbinge vendte han nemlig i 1822 tilbage til Hovedstaden. Ved Frelzers Kirke paa Christianshavn var Sognepræsten, den berømte Grønlandsforsker, Titulærbiskop, Dr. theol. *Otto Fabricius* afgaaet ved Døden den 20de Maj 1822, den residerende Kapellan *Rasmus Fenger* var rykket op i Sognepræsteembedet, og Kapellaniet var

¹ Koncept. XII. ² Mindre klog var Oehlschläger; Frederik VI blev meget misfornøjet over, at denne nogle Aar senere (1829) lod sig udnævne til Ridder af Nordstjerneordenen. Werlauffs Erindr. i Hist. Tidsskr. 4. IV. 339.

altsaa bleven ledigt. Det søgtes bl. a. af Balthasar Münter, men tillige af Grundtvig. Begge var imellem de af Kancelliet indstillede, og skønt Stiftsprovst Clausen nødigt saa Grundtvig i København, blev denne dog kaldet.¹

Den urolige Mand var altsaa paa ny kommen til København, eller som han selv udtrykker sig:² »indenfor Voldene, lige i Næsen paa Bispen og det høje Præsteskab«, og Følgerne heraf skulde snart vise sig. Fra 1825 udgav han, sammen med *A. G. Rudelbach*, og med *J. C. Lindberg* som ihærdig Medarbejder, »Theologisk Maanedsskrift«, der efter H. Begtrup's Udtryk³ »skulde være et Rustkammer for den gammeldags lutherske Kristendom og en Udfaldsport mod den herskende Rationalisme«, og samtidig skriver Münter i sin Dagbog: »Tiderne bliver vanskelige (bedenklich), fordi Sværmeriet tiltager og nu har faaet saadanne Talsmænd (laut wird) og Vaabenbrugere som Grundtvig og Rudelbach. Forsigtighed er derfor nødvendig, men samtidig ogsaa Fasthed, og til syvende og sidst vil det dog vise sig, at ethvert Sværmeri af den Slags er en periodisk Feber, som naar den har ud-raset, igen forsvinder«. ⁴

Münter erkendte ikke, at han her stod overfor religiøse og folkelige Urkræfter, hvilke han, paa Grund af deres frastødende Formløshed, med sin gennemkultiverede Personlighed ikke kunde bedømme helt retfærdigt, og hvis primitive Vælde han helt undervurderede.

Grundtvigs nu paafølgende aggressive Optræden kunde vel efter det forudgaaede ikke synderligt overraske ham; men desmere maatte han føle sig skuffet og bedrøvet over de videnskabelig skolede Theologer Rudelbach's⁵ og navnlig J. C. Lindbergs Tilslutning til Reaktionen. Den sidstnævnte, en

¹ Naar Grundtvig i Kirke-Speil G U S X. 350 giver det Udseende af, at Autoriteterne forsætlig holdt ham ude fra københavnske Embeder, er det, som bl. a. paavist i Khist. Saml. 3. III. 698. IV. 401, urigtigt. Tværtimod maa man atter her beundre den Taalsomhed, der blev vist imod ham. ² Kirke-Speil. G U S X. 350. ³ G U S IV. 377. ⁴ Db. 14de Oct. 1824-14de Oct. 1825. ⁵ I et Brev af 30te August 1823 (Add. 1093. UB.) giver Münter Rudelbach Rejseanvisninger med Hensyn til Sydtydskland, og da Rudelbach i 1823 besøgte Heidelberg, bemærkede Creuzer og hans Kolleger, som dog var orthodoxe nok, »dass er in seinen Äusserungen manchmal etwas grelles und starres hatte«. Creuzer til Münter, Heidelberg, d. 3die Marts 1827.

lovene yngre Numismatiker og Orientalist, havde han nemlig taget sig meget af, han havde haft sin daglige Gang i Bispegaarden ligesom forøvrigt adskillige andre unge begavede Studenter, der dels hjalp Biskoppen med Detailundersøgelser til hans Værker, og dels blev vejledede af ham i deres egne Studier. Efterhaanden som Lindberg ved sin ondskabsfulde Polemik afslørede sine mindre hyggelige Charaktertræk, og det kom for Dagen, at han, trods sine gode Specialkundskaber, inderst inde var underlig blottet for virkelig Kultur, maatte Biskoppen med Skuffelse erkende, at han »havde nærret en Slange ved sin Barm«. ¹

Balthasar Münter fik altsaa ikke Embedet ved Frelser's Kirke, og den Tanke, han en Tid nærede om at blive Landsbypræst ², blev heller ikke virkeliggjort; derimod ordineredes han i 1823 som 2den residerende Kapellan ved Holmens Kirke, og kort efter blev der Tale om, at han kunde have opnaaet sin Bedstefaders og Navnes Stilling ved Petri Menighed. Dennes Sognepræst *Albr. Heinr. Matth. Kochen* maatte nemlig i 1824 paa Grund af forskellige Misligheder opgive sit Embede og forlade Landet. ³ Balthasar Münter kunde uden Tvivl nok være bleven hans Efterfølger, hvis han alvorlig havde villet det; men Biskoppen, og vel ogsaa han selv mente, at han ikke var dygtig nok i Tydsk(!). Af større Betydning var dog vistnok deres Frygt for, at det skulde hedde sig, at Kochen var bleven fordrevet, for at Embedet kunde aabnes for Biskoppens Søn. Balthasar Münters Resignation blev dog i hvert Fald et Vidnesbyrd om Familiens stedse nøjere Tilknytning til dansk Aandsliv; som ung hørte han ogsaa til den Kres, der

¹ Db. 14de Oct. 1826-13de Oct. 1827: Lindberg, den ich wie eine Schlange in meinem Busen genährt hatte. — Om Lindbergs uhyre Stridslyst se et Brev fra Brødremenigheden i Kbh. til Herrnhut Cph. 5. Aug. 1834. Hans »Losungswort ist: Lasset uns streiten!« Khist. Saml. 4. VI. 444. ² Biskop Tetens til Münter, Ketting paa Als, 9de August 1822. ³ Dommen over ham i JOH. NIK. HØST: Arkiv for Lov og Ret i Danmark. Kbh. 1824. I. 185 ff. Münter karakteriserer ham i sin Dagbog som en hovmodig og herskesyg Mand, fuld af Foragt mod Danskerne. Münter var glad over ikke at faa med hans Sag at gøre; det gjorde ham ondt at se en saadan Mand iblandt sin Faders Efterfølgere. Db. 1824. Januar bis October.

samlede sig om den typisk danske Poul Møller.¹ Hans hele følgende, meget paaskønnede Præstevirksomhed blev knyttet til Holmens Kirke,² hvor han efterhaanden steg til 1ste residerende Kapellan (1835), til Sognepræst og Holmens Provst (1849). Samtidig var han fra 1828 kgl. Hofprædikant og fra 1861 kgl. Konfessionarius. Han døde 1867, i en Alder af 73 Aar.

Efter i omtrent 10 Aar at have været baade legemlig og aandelig rask, blev Elisa Münter i 1823 angrebet af en lignende Sindslidelse som tidligere. Hendes Mand mente, at det var den stærke, men dog glædelige Sindsbevægelse, som Sønnen Balthasars Ansættelse fremkaldte, der denne Gang bragte hende ud af Ligevægt, hvad dog, i Betragtning af hendes Sygdoms Ytringsform, næppe kan være rigtigt. Snarere var hendes Sindssyge legemlig betinget; hun blev det nævnte Aar angrebet af Gigtfeber, Slimfeber og Nervefeber, og det er vel snarere disse Sygdomme, der har brudt hendes Modstandskraft, saa at de tunge Tanker paany fik Herredømmet over hende, og denne Gang veg Sygdommen ikke, men formørkede hendes og hendes Nærmestes Tilværelse lige til hendes Død (1842). Lidelsen var dog noget mildere end forrige Gang;³ men den ytre sig ogsaa nu som Livslede og som en sygelig Kresen om sig selv og om sin egen Ulykke, en Sindstilstand, som paa Udenforstaaende og for Sympathi blottede Iagttagere kunde gøre Indtryk af at være en til det Yderste dreven Egenkærlighed;⁴ men som selvfølgelig beredte baade den Syge selv og hendes daglige Omgivelser de største Kvaler.

Münters af Naturen ængstelige Sind og de mange tunge Tilskikkelser,

¹ VILH. ANDERSEN: Poul Møller. Kbh. 1894. S. 27. Balth. Münter er efter Vilh. Andersens Formening Model til Valentin i »En dansk Students Eventyr«. Sammesteds S. 264.

² LOUIS BOBÉ: Bremerholms Kirke og Holmens Menighed gennem 3 Aarhundreder. Kbh. 1920. S. 165 ff. Allerede i 1823 skriver Biskop Münter i et Brev til Rudelbach (30te August 1823. Add. 1093. U. B.), at Balthasars »Kirke er næsten ligesaa fuld som Dr. Mynsters«. ³ Det er altsaa ikke helt rigtigt, naar der siges i Biogr. Lex. XII. 32, at Sygdommen vendte tilbage »med fornyet Styrke«. ⁴ H. A. MALLING: Efterladte Erindringer og Betragtninger. Kbh. 1894. S. 38: Hun »var bleven aandsforvirret af Egoisme. Egenkærligheden drager stundom stedse snævrere Kredse om den menneskelige Aand, indtil denne selv begynder at dreie sig i Kredse«. Da Mallings Forlovede præsenteres for hende, udbryder hun med klynkende Stemme: »Was hilft das mir?«

han i Aarenes Løb fik at bære, gjorde ham mere og mere til en af Bekymringer mærket Mand. Til hans huslige Sorger kom i den her omhandlede Periode ogsaa økonomiske Vanskeligheder. I hans første Bispeaar havde de høje Kapitelstaxter, omendskønt det var paalagt ham at afgive et aarligt Beløb af 6800 Rd. kurant, dels til Seminariefonden og dels til Balles Pension, givet ham rigelige Indtægter og med en sjælden Uegennyttighed havde han i 1812 frivillig tilbudt at ville betale yderligere 5000 Rd. kurant til Balles Pension for det forløbne Aar.¹ Anderledes blev det i Aarene efter Kielerfreden, da Kornpriserne dalede med rivende Hurtighed. De lave Kapitels-taxter i Aarene 1815-16 satte ham saa stærkt tilbage, at han i 1817 stod med en Restance paa sin Afgift til Seminariefonden paa ikke mindre end 9200 Rd.² Ved en indtrængende Forestilling til Regeringen, i hvilken han gjorde Rede for hele sin Stilling, opnaede han ganske vist, at Kongen (1818) eftergav ham 8010 Rd. S. V. af dette Beløb; men i de derpaa følgende Aar maatte han, dels for at støtte sin Søn Hermann og dels for at opretholde sin Husførelse, baade stifte Laan og angribe sin Hustrues Formue.

Samtidig hermed blev han indblandet i en fortrædelig Sag, som skulde komme til at forbitre adskillige Aar af hans Liv, idet der nemlig hos hans Amanuensis og Stiftskasserer, Kancelliraad Strøm, i Aaret 1820 blev konstateret en meget betydelig Kasse-mangel. Aarene efter Statsbankerotten og Kielerfreden er jo blevne sørgelig bekendte for den Demoralisation, som dengang lagde sig for Dagen iblandt Oppebørselsbetjente og andre Embedsmænd i Form af en vidtdreven Uredelighed i deres Bestyrelse af offentlige Midler, — en Demoralisation, som vel var af ældre Oprindelse, men som under de vanskelige Levevilkaar var taget stærkt til, og som nu ved den voxende Kontrol og den stedse mere opmærksomme Almenheds Kritik traadte særlig forargeligt frem.³ Et af de mest bemærkede Exempler var

¹ Münters Skr. og Kanc. Forestilling 6te Januar 1813. Trykt i Khist. Saml. 3. II. 266 f.

² Sammenlign Klager fra de andre Biskopper i Breve til Münter f. Ex. fra Birch i Aarhus 12te Januar og 24de Maj 1821 og fra Bloch i Viborg 4de Febr. og 24de Maj 1821.

³ Se MARCUS RUBINS udmærkede Skildring heraf i Frederik VI's Tid. 254 ff. To Biskopper (Hjort i Ribe og Jansen i Aalborg) efterlod ved deres Død, henholdsvis 1818 og 1827, betydelige Kassedefekter.

den Katastrofe, som overgik Münters Kollega i Stiftsøvrigheden, Stiftamtmand, Geheimekonferentsraad *Christopher Schöller Bülow*,¹ der i Aaret 1816 havde afløst Overpræsident W. J. A. Moltke som Stiftamtmand, men kort efter, navnlig ved store Godsspekulationer, var bleven fuldstændig ruineret. Da Münter i Efteraaret 1818 vendte tilbage fra sin Rejse i Tydskland, modtoges han af den sørgelige Efterretning, at Bülow var dispenseret fra sine Embedsforretninger, og samtidig maatte han høre Rygter om, at ogsaa han selv var i Kasseangel,² hvilke Rygter naturligvis var foranledigede af Stiftamtmandens ganske fortvivlede Forhold. Denne blev imidlertid (1820) suspenderet og (1821) for Underslæb dømt til Embedsfortabelse og Fængsling, indtil det skyldige Beløb var betalt, — endvidere blev han ved kgl. Resolution berøvet Rang og Adelskab. Han unddrog sig imidlertid Straffen ved Flugt og døde i Hamburg 1830.

Tidens Skødesynd fik Münter dog paa endnu nærmere Hold, da den Strømske Affære blev afdækket.³ Den efter Bülows Suspension konstituerede Stiftamtmand, Kammerherre *Lowzow*, forlangte i 1820 Regnskabsaflæggelse af den i de sidst foregaaende Aar noget efterladende Stiftskasserer Strøm. Denne forsøgte da at skære Pulsaaren over paa sig selv, han blev dog forbundet og kom sig igen; men nu stod det selvfølgelig Stiftsøvrigheden klart, at hans Sager var i Uorden, og den lod da ved regnskabskyndige Mænd fortage et Eftersyn af hans Regnskaber og de ham betroede Kasser.

Kancelliraad *Ludvig Strøm*, som i 1793 havde taget theologisk Embedsexamen, var kort efter bleven Amanuensis hos Biskop Balle, samt Bogholder ved de under Sjællands Stiftsøvrigheds Bestyrelse staaende Midler og ved Stiftets geistlige Enkekasse. Hans Stilling svarede altsaa til en Stiftskasserers i senere Tid. Hos Balle stod han, og som det synes med Rette, højt anskreven,⁴ og han forblev ogsaa under Münters Episkopat i sin dob-

¹ Biogr. Lex. III. 279. ² Db. 1818. Se ogsaa Hist. Medd. om Kbh. II. Kbh. 1909-10. S. 402. (Købmand Jacobs' Optegn. om kbh. Tilstande omkring 1820.) ³ Denne er her skildret efter: Tillæg til D. Kanc. Forestill. 1 Depart. 1827. R. A. ⁴ Se Biskoppens Lovtale over ham i Theol. Maanedsskr. V. 328 f. (1805) efter Offentliggørelsen af Regnskabet over Stiftsmidlernes Kapitaler: »Jeg skylder min retskafne Amanuensis, Hr. Bogholder Strøm, offentlig Taksigelse for sin utrættelige Aarvaagenhed og svigeløse Trofasthed

belte Virksomhed. Nogen ordentlig Aflevering af Archiv og Kasser fra Biskop til Biskop havde uheldigvis ikke fundet Sted i 1808, og Strøm hævdede under den nu stedfindende Undersøgelse, at Archivet, allerede da han tiltraadte, var i Uorden, hvilket sandsynligvis var rigtigt nok. Endvidere gjorde han gældende, at han havde haft betydelige Tab i sin Administration og paa Grund af sin beskedne Gage ikke havde haft Raad til at holde Kontorhjælp, skønt hans Arbejde, navnlig efter Pengeforandringen 5te Januar 1813, havde været overvældende.

Resultatet var i hvert Fald sørgeligt: De regnskabskyndige Revisorer konstaterede, at medens samtlige Stiftelser ultimo 1812 besad 164,406 Rd. 70 Sk. kurant, var Beholdningen ultimo 1813 kun 83,246 Rd. 92 Sk. Sølv samt 4969 Rd. 86 Sk. Repræs. og endelig ^{31/12} 1818: 72,232 Rd. 32 Sk. Sølv samt 8042 Rd. 43 Sk. Repr. — der var altsaa tabt 76,189 Rd. 84 Sk.

Dette skyldtes delvis Omskrivningen 1813, men dennes Virkninger var forværrede ved de uheldige Transaktioner, som Stiftsøvrigheden, dog bona fide, havde foretaget, idet den, for at fordele Tabet ved Statsbankerotten, havde ladet ske Repartitioner mellem de offentlige Stiftelser og Enkekassen, og mellem Stiftelserne indbyrdes, hvorved enkelte af disse havde lidt uforholdsmæssige Tab. Münter havde, i Tillid til sin Kollega Bülow, troet at denne Forholdsregel var billiget af Kancelliet, hvad dette nu imidlertid benægtede. En stor Del af Elendigheden skyldtes ogsaa Ombygningen af Ringsted Kirke efter dens Brand i 1806;¹ den var beregnet til at skulle koste 25000 Rd., men Summen var paa Grund af de stigende Priser bleven til 60000 Rd. og for at skaffe Udveje havde Stiftsøvrigheden maattet realisere kgl. Obligationer, som den saa senere maatte tilbagekøbe til højere Kurser. — Den samlede Kassedefekt, hvorfor Strøm nu gjordes ansvarlig, var 42 Rbd. 5 Mk. 14 Sk. rede Sølv og 39410 Rbd. 5 Mk. 15 Sk. Repræs. Herimod paastod Strøm hos Biskoppen at have et Tilgodehavende paa 15—16000 Rbd. hvilket var fremkommet paa den Maade, at Münter, ligesom sine Forgængere, havde ladet sine personlige Udgifter afholde af Stiftsmidlerne imod Godtgørelse

ved disse betydelige Midlers Forvaltning. At belønne ham efter sin Fortieneste staaer ikke i min Magt osv. ¹ Se herom Khist. Saml. 4. II. 751 ff.

til disse, naar Tienderne forfaldt. Denne Paastand blev imidlertid bestridt af Münter, som vel indrømmede at have faaet saadanne Forskud, men hævdede, at de ikke paa langt nær var saa store som af Strøm angivet. Dette Mellemværende med Stiftsmidlerne blev nu opgjort, og Biskoppen betalte hvad han var skyldig.

Ogsaa i den geistlige Enkekasse, Skoleholder-Enkekassen og Hjælpe-enkekassen var der betydelige Underskud — tilsammen 3460 Rbd. 13 Sk. rede Sølv og 12428 Rbd. 1 Sk. Repræs.; men heraf var dog en Del Restancer, som senere var indgaaede.

Skønt Strøm i sin Nød havde søgt at dække sig ved at drage Münter med ind i Sagen, gik denne dog i Forbøn for ham, gav ham det Vidnesbyrd, at han ikke til personlig Brug havde forødt de store Summer, som han nu skulde gøres ansvarlig for, og udtalte, at Ulykken snarere skyldtes en uordentlig Forretningsførelse, som havde sin Oprindelse langt tilbage i Tiden, end ligefrem Uredelighed.

Hele denne Sag, dens Undersøgelse og Behandling, trak meget længe ud, og Münter maatte tilbringe adskillige Aar i den pinligste Uvished om, hvorvidt han skulde gøres ansvarlig, fordi han unægtelig havde forsømt at føre Tilsyn med den ham underordnede Embedsmand. I 1824 mente han endelig,¹ at Sagen var henlagt og Faren dreven over; men det var dog først den 13de November 1827, at Kancelliet indgik med Forestilling til Kongen, og den 24de s. M. at den kgl. Resolution faldt.

Kancelliet indstiller, »at der kunde være Grund til at lade denne Sag være Gjenstand for en særdeles Naadesbeviisning mod de deri indviklede Personer«. Det vilde af flere Grunde ikke være heldigt at lade den komme for Domstolene; Strøm vilde her kunne gøre gældende, at han blot som Bogholder var offentlig Embedsmand, men derimod ikke som Kasserer; thi Kassen var ham betroet af Stiftsøvrigheden og fornemmelig af Biskoppen, man maatte altsaa holde sig til de to Medlemmer af Stiftsøvrigheden, og det vilde se ilde ud, om disse høje Embedsmænd skulde staa som anklagede. Navnlig vilde Deres Majestæt sikkerlig »finde det noget betænkeligt,

¹ Db.

at Münter skulde udsættes for offentlig Tiltale, fordi han ikke med de fortrinlige Egenskaber, som udmærke ham som Lærd og geistlig Tilsynsmand, forener den Dygtighed og Nøiagtighed i Regnskabsvæsenet, hvorved han i det mindste for en Deel vilde have kunnet forbygge de indtrufne Misligheder«. Derfor anbefaler Cancelliet almindelig Eftergivelse. I Overensstemmelse med dets Indstilling lyder den kgl. Resolution af 24de November:

»Vi ville allernaadigst have Cancelliraad Strøm¹ fritaget for Tiltale i Henseende til den hos ham stedfundne Kassemangel, hvorimod Vi ville have ham uden Pension entlediget fra sine Bestillinger, og maa saaledes ogsaa alt Ansvar, der i bemeldte Henseende kunde hvile paa de forhenværende og nuværende Sjællands Stiftsøvrigheder samt paa Directeurerne for de geistlige Enkekasser og in specie paa Biskop Münter bortfalde.

Iøvrigt bifalde Vi allernaadigst, at det maa have sit Forblivende ved den i Aaret 1813 foretagne Fordeling af det paa de under Sjællands Stiftsøvrigheds umiddelbare Bestyrelse værende Midler lidte Omskrivningstab, hvorimod det paalægges Stiftsøvrigheden til Cancelliet at indgive sin Betænkning angaaende hvorledes indbemeldte af Strøms Masse samlede Sum rettest kan anvendes til Bedste for de mange lidende Fonds, samt hvilke andre Midler der kunde være at benytte til i Tiden igien at ophjælpe bemeldte Fonds, hvorefter Cancelliet har at nedlægge allerunderdanigst Forestilling om denne Gienstand. Ligeledes ville Vi allernaadigst have Cancelliet paalagt at indkomme med nærmere allerunderdanigst Forslag angaaende en bedre og mere betryggende Indretning med Hensyn til de Fonds, som ere henlagte under Stiftsøvrighedernes eller een af Stiftsøvrighedspersonernes umiddelbare Bestyrelse.

Kiøbenhavn, d. 24de November 1827.

Frederik R.◀

Ved denne kgl. Resolution væltedes der en Sten fra Biskop Münters Hjærte; den Strømske Sag, som havde pint ham i Aaringer, var herved

¹ Cancelliraad Ludvig Strøm døde 11te Maj 1830 (V. RICHTERS 100 Aars Dødsfald).

endelig kommen til en taalelig Afslutning. Han forstod godt, at dette Udfald væsentlig skyldtes Kongens Naade og søgte derfor strax Audiens hos Frederik VI for at takke ham. Kongen lod ham imidlertid ikke komme til Orde, men sagde med sin godmodige Latter: »Ja, den Gang var De i Knibe«. Ved Nytaarskuren 1828 bragte Münter atter, sammen med Stiftamtmand, Kammerherre Lowzow, Majestæten en Tak, og denne bemærkede da: »Ja, hvad skal man gøre; man maa jo dog have Tillid til Folk, og tilsidst kommer dog alting an paa Tillid«, — en Udtalelse, som sikkert mere var dikteret af Kongens gode Hjærte og hans Trang til at sige noget venligt, end den just var et Udtryk for, hvad han virkelig mente; thi som Konge var han i Aarenes Løb bleven gennemtrængt af en grundig — og ikke helt uforklarlig — Mistillid til sine Embedsmænd.

Skønt Münters videnskabelige Arbejde som før sagt aldrig helt hvilede, led det dog ogsaa i det her omhandlede Tidsrum nogen Hæmning ved de omtalte Embedsbekymringer og huslige Sorger. Dets betydningsfuldeste Frugt i disse Aar var den stort anlagte »Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen«, hvis første Bind: »Geschichte der Einführung des Christenthums in Dänemark und Norwegen« udkom i Leipzig 1823. I dens indledende Skildring af det nordiske Hedenskab gaar Münter (ligesom Suhm og Schöning) ud fra en Opfattelse, som nu er forladt, den saakaldte Euhemerisme, der antager, at de hedenske Guder oprindeligt har levet som Mennesker, hvilke efter deres Død af forskellige Grunde er blevene Genstand for guddommelig Tilbedelse; men han er selvfølgelig ikke ubekendt med de af Romantiken fremgaaede nyere mythologiske Theorier og henskyder Spørgsmaalet til en upartisk Eftertids Dom.¹ Fra de samme Aar hidrører ogsaa Münters Hovedværk paa den christne Archæologis Omraade: »Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen« I-II. Altona 1825, et Arbejde som for sin Tid, — før Katakombeforskningen, navnlig ved Gian Battista de Rossi, bragte saa overordentlig meget nyt Stof for Dagen, — var fremragende baade ved det Billedstof, som det indeholdt, og ved den dertil knyttede Text. —

¹ Kirchengeschichte I. Fortale S. XIII f.

Ved Siden af Bibelselskabets Stiftelse (1814) var den i disse Aar fremvoxende Interesse for Hedningemissionen et andet Udslag af Tidens nye christelige Aktivitet. I Aaret 1821 (17de Juni) stiftede Sognepræst *Bone Falck Rønne* i Lyngby *Det danske Missionselskab*,¹ og omendskønt det begyndte under meget beskedne Forhold, forstod dets energiske Ophavsmand at vække ikke ringe Interesse for det, men ganske vist fremkaldte han ogsaa ved sin dengang uvante Agitation en stærk Kritik. Biskop Plum i Odense søgte saaledes — som det tidligere løselig er berørt — at sætte en Stopper for Rønnes Indsamlinger til sit Selskab i Fyens Stift. I denne Kritik og Modstand vilde Münter ikke deltage. Skønt han som Medlem af Missionskollegiet, og altsaa Repræsentant for det officielle Missionsarbejde, ikke yndede den frivillige Virksomheds Indblanding i den grønlandske Mission, og skønt han maatte stemple den af Rønne siden 1819 drevne Traktatudgivelse som Sværmeri, lagde han dog ikke Skjul paa sin Kærlighed til Missionen som saadan. Allerede 1812 ordinerede han Christlieb Augustin Jacobi til Missionær i Ostindien, og 1828 ligeledes 4 af Baseler-Missionselskabet for Guinea-kysten bestemte Udsendinge.² I sine ved disse Lejligheder holdte Taler, som han udgav i Trykken, har han udviklet sit Syn paa Hedningemissionen, dens Nødvendighed, trods manges Spot og Kritik, dens Velsignelse og dens Forjættelse. Den staaer for ham som en Pligt, som i første Række paahviler ethvert kolonibesiddende Land. Til sin Tale fra 1812 henviser han i den før omtalte Embedserklæring, som han i 1823 (21de Oktober) afgav til Kancelliet i den Plum-Rønneske Sag,³ hvor han erklærer sig uenig med Biskoppen i Odense i dennes rent negative Holdning og taler om Missionen som »denne i mine Øyne vigtige Sag«.

Med en Fortale, der var dateret den 20de Juli 1825, udgav Professor,

¹ Se herom: J. OSKAR ANDERSEN: Festskrift 1921 og T. LØGSTRUP: *Det danske Missionselskabs Historie*. Kbh. 1905. ² Om disse fire tyske Missionærers triste Skæbne se LØGSTRUP: *Anf. Skr.* 24 f. Han angiver fejlagtig, at deres Ordination fandt Sted 1827, og har ligeledes Uret i, at det var den første Ordination af Hedningemissionærer i det 19de Aarhundrede. Jacobi var jo bleven ordineret 1812. ³ Khist. Saml. 3. III. 718. Smlgn. J. OSKAR ANDERSEN: *Anf. Skr.* 148 ff.

Dr. theol. *H. N. Clausen*¹ sit omfangsrige Værk »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus.« Han tilegnede det »med Høiagtelses og Hengivenheds bedste Følelser« til Biskopperne Münster og Plum samt til sin Kollega, Professor P. Erasmus Müller som »den evangeliske Protestantismes Støtter i Kirke og Skole« og fremlagde det, som han udtaler i sit Forord, med den »Frimodighed og Sindighed«, som sømmer sig i en Kirke, hvor de store Reformatorer har angivet Tonen og lært deres Efterkommere at føre Ordet.² Det var Resultatet af en Aarrækkes dybt indtrængende Studier dels over den katholske Kirkes Praxis i dens Hjemlande og dels af de stridende Kirkesamfunds Literatur. Han maatte vel have Ret til i hvert Fald at kræve sit Arbejde respekteret som en videnskabelig Ydelse og forlange det bedømt først efter en grundig Gennemlæsning og kyndig Prøvelse; men som bekendt fik det i Stedet for den Skæbne at blive Genstand for en hastig og lidenskabelig Fordømmelse, idet Grundtvigs »Kirkens Gienmæle« fulgte det saa hurtigt i Hælene, at »Gienmælets« Fortale endog er dateret den 26de August, medens det Skrift, som det angreb, først kom i Boghandelen den 5te September.³

Her er selvfølgelig ikke Stedet til en nærmere Omtale af Clausens Bog eller af Grundtvigs Modskrift. Det bør dog siges, at det er en stor Uret, at Clausens Værk saa ganske er geraadet i Forglemmelse; det er vel endnu paa sit specielle Omraade det fyldigste, klareste og bedste, der foreligger i vor Literatur. Grundtvigs »Gienmæle«, dets hæseblæsende Fremkomst, dets Tone og ondartede Hensigt virkede, trods alt hvad Clausen i den Henseende var forberedt paa,⁴ i første Øjeblik ved sin Brutalitet næsten bedøvende paa

¹ Betegnende for H. N. Clausens allerede tidligt dannede Grundsyn er følgende Udtalelse af ham i et Br. til Münster, Berlin 4de Marts 1819: Theologien her staar for Mange i en Slags Miscredit; paa den ene Side lægges den dens Tænkefrihed og paa den anden dens Mysticisme til Last; betragter man den negative og den positive Character hver for sig, beholder enhver af dem vistnok noget Anstødeligt; men naar man trænger ind i dens Aand og lærer at forbinde begge Træk til et Heelt, som de for dem selv ere bundne, faar man dog en Eenhed ud, som i det Væsentlige tilfredsstiller Aand og Hjerte. ² Cath. og Prot. Fortale VIII. ³ H. N. CLAUSEN: Optegn. om mit Levn. og min Tids Hist. 109. G U S. IV. 401. ⁴ Anf. Skr. 108 ff. Cath. og Prot. Fortale X f.

ham; endnu 50 Aar derefter, da han nedskrev sine Livserindringer, staar det hele som »fabelagtigt« for ham.¹

Skuffet blev han, og som det maa synes, ikke helt uden Grund, over den ringe Støtte, han under denne Krisis fandt fra Mænds Side, hos hvilke han mente at kunne vente det. Mynster, hvis theologiske Standpunkt jo forøvrigt var et andet end Clausens; men som dog havde Dannelsesgrundlag, Kultur og theologisk Skole tilfælles med ham, holdt vel en Prædiken om »Den christelige Viisdom«, hvori han ytrede sig om den Clausen-Grundtvigske Strid; men heri fandtes, som Clausen med Rette bemærker, mere af »fornem Vragen«² end af egentlig Tagen-Parti for den angrebne. I sine »Meddelelser« hævder Mynster ganske vist,³ at han underhaanden »med al Iver antog sig den Forurettedes Sag, baade hos Kongen, som taledede med ham derom, og i Samtaler og Breve«. Den Støtte, han ydede Clausen i sine Breve, var dog kun saa som saa: til P. Hjort⁴ skriver han f. Ex.: »Den tykke Bog . . . er i mine Tanker en temmelig tynd Bog, fuld af urigtige Paa-stande, af utilgivelige Inconsequentser, af megen Superklogskab, og naar man slaarer paa de fleste af de høitrvænde Phraser, saa klinge de temmelig huult«. — Men selv om Mynster, trods sin private nedsættende Dom om Clausens Bog, dog, som han paastaaer, underhaanden har virket for ham, saa var det, som Clausen rigtigt skriver:⁵ »ikke den Slags Virksomhed, — i Krogene, under fire Øjne og under Segl, — hvortil der trængtes, men en offentlig uforbeholden Fremtræden i den truede videnskabelige Friheds Navn«. Med disse Ord i Erindring vil man ogsaa finde en Bebrejdelse i Clausens derpaa følgende Omtale af Münters Forhold overfor hans Bog: »I Hjemmet var Biskop Münter den kompetenteste, maaske den eneste

¹ Anf. Skr. 110. ² Anf. Skr. 125. ³ Medd. 224. ⁴ Udvalg af Breve til P. Hjort S. 141. Mynsters Mening om H. N. Clausen var i det hele taget ikke særlig gunstig. I et Brev til Provst Engelbreth (Kbh. 4de Marts 1818) kalder han ham »vel flittig, men temmelig aandløs«; han seer i »dette unge Lys« kun »en ferm Student og ellers en heel Deel pretensionsfuld Hverdagsagtighed«. Overfor samme Korrespondent har han dog i Brev 22de November og 14de December 1825 søgt at stille sig upartisk i det Clausen-Grundtvigske Mellemværende. — Alle Brevene til Engelbreth i Khist. Saml. 4. IV. 453. 485 ff. Clausens og Mynsters Antipathi var gensidig. Se Clausens Optegn. 295 ff. ⁵ Optegn. 129.

kompetente Dommer; han var for grundlærd til at ville spille den fornemme i Literaturen, og hans Vurdering, *rigtignok under fire Øjne*,¹ var en ganske anden« [end Mynsters.]

Clausen overseer dog, — han nævner det i hvert Fald ikke — at Münster og hans Kolleger utvetydigt lod deres Mening om Grundtvigs og hans Tilhængeres Adfærd træde frem i det Hyrdebrev, de udsendte i Anledning af den danske Kirkes Tusendaarsfest 1826. — Foreløbig blev det jo Domstolene, der fik Sagen til Behandling, idet Clausen i Anledning af »Gienmælet« udtog en Stævning mod Grundtvig for de deri indeholdte Injurier.

3. SIDSTE LIVSAFSNIT, 1826-30

Da Biskop Münster (allerede i 1824)² forelagde Frederik VI en Plan om Højtideligholdelse af Tusendaaret for Ansgars Komme til Danmark, mødte han i Begyndelsen en vis Kølighed; under Rigets økonomiske Vanskeligheder frygtede Kongen for de med en saadan Fest følgende Bekostninger, som i 1817 havde været ret betydelige. Heller ikke i Kancelliet vakte Planen nogen Begeistring; man indvendte, at en kirkelig Tusendaarsfest jo nærmest vilde tjene til at opfriske Mindet om Katholicismens Indførelse, som der ingen særlig Grund var til at fejre; men herimod kunde Münster gøre gældende, at man dog i det protestantiske Pommern Aaret i Forvejen havde højtideligholdt et lignende (700-Aars) Jubilæum. Det lykkedes tilsidst Biskoppen ved sine Forestillinger at vinde Autoriterne for Tanken; den 26de Februar 1825 bifaldt Kongen Kancelliets Betænkning, om at Biskop Münster i Forening med sine Kolleger skulde udarbejde en historisk Afhandling om Harald Klaks Daab og dens Følger for Christendommens Udbredelse i Danmark, og at denne Afhandling foruden i den latinske Originalaffattelse skulde udbredes i dansk Oversættelse eller Udtog. Senere (10de Marts 1826) resolveredes der angaaende selve Festen, der skulde afholdes paa Pintse-

¹ Udhævet her. ² Se Festens officielle Forhistorie i Collegial-Tidende for Danmark XXIX. 201 ff. — At Grundtvig, som han siger i Kirke-Speil (G U S. X. 354 f.) »egentlig havde fremkaldt Ansgars-Festen« er ganske grebet ud af Luften.

dagen den 14de Maj. Efter Resolutionen af 26de Februar 1825 skred Münster til at forfatte det paagældende Hyrdebrev, som derpaa cirkulerede blandt Rigets Biskopper og Superintendenter, og med nogle Ændringer billigedes af dem. Dette »Antistitum Ecclesiæ Danicæ Slesvico-Holsaticæ et Lauenburgensis *Epistola encyclica ad Clerum de Jubilæo ob seculum decimum Religionis Christianæ in Patria feliciter exactum*« er et meget udførligt Aktstykke, idet deri nemlig først gives en historisk Beretning om det gamle danske og (for Holsteens Skyld) tillige om det vendiske Hedenskab. Dernæst skildres den før-ansgarske Mission (Karl den Store, Ebbo), Haralds Klaks Daab — med et indflettet stort Brudstykke af den karolingiske Hofdigter Ermold Nigellus' Digt om Ludvig den Frommes Bedrifter — samt hans Tilbagerejse med Ansgar.¹ Herefter følger en Redegørelse for de aandelige og kulturelle Velsignelser, som Christendommen, ogsaa i sin middelalderlige, hierarchiske Skikkelse, har ført med sig, og i denne Forbindelse mindes der om Tyge Rothes forstaaende Syn paa Middelalderen. Men Hyrdebrevets Tyngdepunkt er de to Paragrafer 7 og 8, der har Adresse til Samtiden, og hvori samtlige Biskopper altsaa tager Stilling til den dengang standende kirkelige Strid. Dette Afsnit sendte Münster i dansk Oversættelse til Kongens Genneumlæsning, og efter at denne havde gjort sig bekendt dermed, lod han Münster kalde og tilkendegav ham i de venligste Ord sin Tilfredshed med det skrevne, men sluttede med at sige: »Men nu, kiere Münster, maa De tage hvad der følger derpaa!«² .

Da Hyrdebrevet giver et fortræffeligt Indblik i den aldrende Münsters religiøse og kirkelige Anskuelse, skal her gives en kort Oversigt over dets vigtigste Afsnit.

De to Paragrafer taler unægtelig et baade tydeligt og skarpt Sprog: Først fremhæves med Glæde og Tak den ved Tidsalderens haarde Hjemøgelse

¹ Münster kunde bygge sin Fremstilling paa den kort i Forvejen udgivne I Del af Kirchengeschichte von Dänemark. Heri dømmer han forøvrigt temmelig nedsættende om Ermold Nigellus: »Eine ausführliche und langweilige Beschreibung . . . in schlechten Versen« Anf. Skr. I. 262. ² Db. At Hyrdebrevet paa mange Steder var velkomment, ses bl. a. af Biskop Tetens' Brev til Münster, Ketting, 19. Maj 1826. »Hyrdebrevets 7de og 8de §§ have behaget mange og ville vist ogsaa i Udlandet hos de liberale Theologer finde megen Bifald« (Aftrykt i Khist. Saml. 4. VI. 388 f.).

fremkaldte religiøse Vækkelse, den stigende aandelige Interesse, den større Ærbødighed for det hellige, den flittigere Brug af Skriften (Bibelselskabet), den vaagnende Interesse for Missionen. Men Brug afføder ofte Misbrug: under de theologiske Stridigheder lyder der undertiden Røster, som hellere maatte have tiet. Navnlig maa man beklage den Fordømmelsesdom, som nu rammer alle det 18de Aarhundredes Theologer, lige fra Ernesti til Bastholm.¹ Hyrdebrevet tager delvis Afstand fra disses enkelte Meninger; men der tages ikke Afstand fra deres Gærning eller deres Exempel som Helhed; tværtimod: Det er dog Mænd, hvis Fodspor vi, selv om vi maaske har en renere Lære (*puriolem doctrinam profitemur*), stræber at følge; dem betragter vi som vore Lærere, deres Minde bevarer vi i taknemlig Ihukommelse, og det vil medføre stor Skade for Christendommen, hvis dette Minde skal fordømmes. Om de end har fortolket nogle Skriftsteder anderledes, end det tidligere skete, eller lagt mindre Vægt paa enkelte Dogmer, skal de derfor rammes af en Bandstraale? (*fulmine quasi Vaticano*). Nej, der maa skelnes imellem den himmelske Lære (*doctrina coelestis*), som stammer fra Christus og hans Apostle, og er evig og uforanderlig, — og Theologien, som ved Exegese uddrager Lærdommene af den hellige Skrift og ved Filosofiens og Historiens Hjælp ordner og sammenstiller dem. Denne baade kan og bør udvikles til stedste større Fuldkommenhed. Vor Tro er jo ikke blind; men Christendommen er en »fornuftig Gudsdyrkelse« (*λογική λατρεία*). Der har, som Historien viser os, altid været forskellige Meninger om Dogmerne: Syndefaldsberetningen er f. Ex. bleven opfattet snart allegorisk, snart som strængt historisk; den orientalske Kirke havde et mildere Syn paa den menneskelige Naturs Fordærvedhed end Augustinus senere hen; Fortiden nærrede Anskuelser om Djævelens og de onde Aanders Magt, som formentlig ingen i vor Tid vil bifalde; om den hellige Skriffs Inspiration er der mange forskellige Meninger: nogle vil helt udelukke de hellige Forfatteres Medvirken (*συνεργεία*), andre vil tillægge de to Testamenter en forskellig Grad af Inspiration; om Nadveren er der Meningsforskelle selv indenfor den protestantiske Kirke. Og alt dette kan ikke være anderledes; det

¹ Se Münters yderligere Udtalelser om denne Sætning i Br. til C. D. Reventlow, 6te Febr. 1827. R. Pap. VI. 88.

ligger nu en Gang i Menneskenaturen, at alle ikke danner sig de samme Meninger om alt; enhver seer Sagen fra sin Side. Selv Augustinus, som dog vel næppe nogen vil beskylde for altfor stor Overbærenhed mod Anderledestænkende, siger jo: Enhed i det væsentlige, Frihed i det tvivlsomme, Kærlighed i alt (*in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*). Gid de, der optræder som Angribere, vilde huske Herrens Ord i Luk. 9, 55-56,¹ saa vilde de ikke bruge saa haarde Beskyldninger, som de gør, og ikke sammenblande Personerne med Sagen. Ej heller vilde de have ophidset Almuen (*plebeculam*) mod deres Modstandere. Vel er Religionen alle Christnes fælles Eje, og alle har Ret til at undersøge og danne sig en Mening om den, eftersom deres Samvittighed byder dem; men alle *kan* ikke dømme om alt, og til at forske og forstaa den christne Theologi kræves der Uddannelse og Opdragelse. Almuen, som ikke forstaaer de theologiske Stridigheder, men hører eller læser om sine Lærere, at de har kætterske Anskuelser (*hæretica labe infectos*), troer altid det værste, optager alt i værste Mening og taber Tilliden til dem. Saa begynder der at holdes Sammenkomster (*conciliabula*) og opstaa sekteriske Bevægelser, Folk forblindes i Uvidenhed, og at saadant kan blive til stor Skade for Staten, saa man f. Ex. i England under Revolutionen i 1600erne. — Naar Angriberne udsender deres Skrifter blandt Almuen, som jo ikke forstaaer at læse dem, paastaaer de, at de drives af deres Samvittighed til at føre Guds og Sandhedens Sag, og maaske troer de det selv; men det er dog snarere deres egen Sag, de fører: nogle jager efter Popularitet, andre søger Profit hos den uvidende Hob, andre aspirerer til et, dog ublodigt, Martyrium; — husk, at Tertullianus taler om Martyrer, som ikke er Christne (*Martyres non christiani*)! Dersom det blot var Sandheden, de stræbte efter, maatte de hellere, i Stedet for at udstrø Smaaskrifter i Befolkningen, indlade sig i en alvorlig Forhandling med dem, de angriber, og paa den Maade befri deres Samvittighed. Og saa kunde de forøvrigt overlade Statens og Kirkens Styrelse det fornødne. Vi anseer det for vor Embedspligt som Tilsynsmænd (*ne pastorali nostro officio defuere videremur*) at sige Eder dette, og haaber, at de fleste af Eder vil være enige med os heri.

¹ I vide ikke, af hvad Aand I ere. Thi Menneskesønnen er ikke kommen for at ødelægge Menneskers Sjæle, men for at frelse dem.

Paragraf 8 giver dernæst en Del Anvisninger til Præsterne med Hensyn til deres Studier og Embedsførelse. De har i deres Menigheder med to Slags Folk at gøre: 1. Dem som foragter Fornuften (ratio) og kun vil anerkende Aabenbaringen som Autoritet, og 2. dem som sætter Fornuften over Aabenbaringen og som stræber efter saavidt muligt at fjærne (eliminere) de saakaldte positive Dogmer (dogmata quæ positiva audiunt) fra den christne Religion og Theologi. At begge disse Parter gaar for vidt, er dog soleklart. Hvorfor skal Fornuft og Aabenbaring stilles op som Modsætninger? Ad begge Veje aabenbarer Gud sig for os, de er nøje forbundne. Hvad Gud har sammenføjet, bør Menneskene ikke adskille! Lad os ikke ængsteligt søge efter Fornuftens og Aabenbaringens Grænseskel, begge udgaar jo af en fælles Kilde.¹ Enhver Religionslærer maa uddanne sin Forstand ved Studier, ved Skriftens staidige Læsning med alle de Hjælpemidler, Fortolkningsvidenskaben frembyder, han maa uden at anerkende nogen menneskelig Autoritet som Mellemled (nulla interposita humana auctoritate) øse den guddommelige Lære (doctrina coelestis) ud af selve Kilderne, og med Visdom og Skønsomhed anvende, hvad han saaledes finder, til eget og Tilhørernes Tarv. Religionens Lærdomme maa forkyndes for Menighederne klart og tydeligt, saaledes at al mystisk og autoritetsbunden (obscuræ et illiberali) Fortolkning imødegaaes; men paa den anden Side bør man tage sig i Agt for Nyhedssyge (ab omni novandi studio); den bibelske Lære maa forkyndes pur og ren, og der maa ikke udsaaes Tvivl om de Dogmer og Kendsgærninger, som den hellige Skrift har overleveret os. Forkyndelsen skal være mild, praktisk, yde Trøst og vække Haab. Og gaa saa selv i Spidsen med et godt Exempel!

Endelig kommer Hyrdebrevet ind paa et Spørgsmaal, som Münter øjensynlig tillægger overordentlig stor Betydning: Mangfoldige theologiske Studenter er ved Slægtskab og Venskab knyttede til Præsterne, disse bør paavirke dem og derigennem bidrage til at forme den kommende Præsteslægt.

¹ Münter føler sig bunden ved det 18de Aarhundredes gamle Problempopstilling og forstaaer dog samtidig, hvor ufrugtbar den er. Alligevel naaer han ikke væsentlig ud over den.

Lad dem navnlig vogte sig for Fantasien, til hvilken vor Tidsalder er saa hengiven, og lad dem lægge sig efter Filosofi; navnlig Logik og Psychologi, Filologi, baade den klassiske og den hellige (philologia sacra) samt Kirkehistorie og særlig Dogmehistorie. Lad dem forstaa, at ved Skriftens Fortolkning gælder det om den rette grammatikalske Udtydning, og at der i Theologien frem for alt kræves klare og bestemte Kundskaber, — saa vil de undgaa Hovmodets Snarer, dømme med Beskedenhed om sig selv og andre og afholde sig fra Forfølgelse mod Anderledestænkende.

Hyrdebrevet slutter med at gøre opmærksom paa Kongehusets direkte Nedstamning fra vore første christne Konger, Harald Blaatand og Knud den Store, og minde om, at Kong Frederik VI har ønsket at bygge Christiansborg Slotskirke, som skal indvies ved Tusendaarsfesten, op før selve Slottet. Det er undertegnet Idibus¹ Aprilis 1826 af Münter, Adler (Slesvig-Holsteen), Birch (Aarhus), Bloch (Viborg), Block (Lauenburg), Boisen (Laaland-Falster), Jansen (Aalborg), Koefoed (Ribe), Plum (Fyen) og Tetens (Als-Ærø), derimod naturligvis denne Gang ikke af Islands Biskop.²

Den 14de Maj 1826 afholdtes efter Planen Tusendaarsfesten, som vakte stor Interesse rundt om i Landet. Selv talte Münter i den ved samme Lejlighed indviede Slotskirke. Den følgende Søndag blev Prins Fritz (den senere Frederik VII) konfirmeret sammesteds, ved hvilken Handling Münter ogsaa nær var kommen til at fungere, idet nemlig Hofprædikanten, Konfessionarius Liebenberg var syg.³ Han kom sig dog før Konfirmationsdagen, men døde et Par Aar efter (den 3die Maj 1828). Hans Efterfølger blev J. P. Mynster.

Det var ikke at vente, at man fra orthodox Side vilde tie stille til Hyrdebrevets strænge Dadel. At Claus Harms i Kiel (i et Brev til Adler) ytrede sin Misfornøjelse og som en Slags Forløber for den slesvigholsteenske Bevægelse udtalte Tvivl om, hvorvidt Superintendenterne i Slesvig-Holsteen, Lauenburg og Ribe⁴ havde noget med den danske Kirkes Primas at gøre,

¹ ∩: den 13de. ² Det populære danske Skrift udsendtes under Titelen: Om Kong Harald Klaks Daab og den christelige Kirkes Begyndelse i Danmark. Et Skrivt for den danske Borger og Landmand. Kbh. 1826. ³ Kaas til Münter, Kbh., 17de Maj 1826. ⁴ For de slesvigske Distrikters Vedkommende, som laa under Ribe Stift.

kunde man gaa let hen over; men hos Grundtvig og hans Venner var Biterheden stegen til det yderste; det maatte jo ogsaa, som Münter bemærker i sin Dagbog, være »Sværmerne« højst ubehageligt at se alle Rigets Biskopper staa enige imod dem, og det maa indrømmes, at der var givet en enkelt Passus i Hyrdebrevet (»nogle jager efter Popularitet, andre søger Profit«) en unødvendig saarende Form.

Efter forskellige Forsøg paa at komme udenom Clausens Sagsanlæg bl. a. ved at forlange Anklagen afvist¹ maatte Grundtvig lade Processen gaa sin Gang. Han var imidlertid omtrent samtidig med Tusendaarsfesten efter Ansøgning bleven entlediget fra sit Kapellanembede. Til Grund for hans Afskedsbegæring laa² dels den Clausenske Anklage og dels en Strid, han havde faaet med sine Foresatte angaaende nogle af ham digtede Psalmer, som han vilde lade afsynge ved Festen, medens Autoriteterne hævdede, at han maatte holde sig til den almindelig brugte Evangelisk-christelige Psalmebog, inden for hvilken der ifølge den kgl. Resolution af 10de Marts 1826 var frit Valg, dog saaledes, at Psalme No. 5 »O, store Gud, vi love Dig« i hvert Fald skulde benyttes.³ Münter beklagede, som han udtalte i sin Paa-tegning paa Afskedsansøgningen, at Grundtvig ved sin Optræden havde sat sig selv i den Nødvendighed at maatte forlade sin Stilling, og nærrede en oprigtig Medfølelse med hans triste Skæbne, skønt han jo maatte anse den for selvforskyldt;⁴ efter Grundtvigs egen (senere) Fremstilling⁵ skal Biskoppen »paatrængende« have bedt ham blive i Embedet. Dette er muligvis rigtigt; han har formodentlig, som Forholdene var, hellere villet have ham indenfor end udenfor Geistlighedens Rammer; thi efter Hyrdebrevets Frem-

¹ Se RØNNING III. 1. 129. Grundtvigs Andragende om Sagens Afvisning paategnede Münter saaledes: Jeg tilstaaer, at jeg ikke indseer, at det Angreb, Hr. Grundtvig har gjort paa Professor Clausen, paa nogen Maade kan henregnes til hans Embedsførelse. Hans Embede er at være Præst paa Christianshavn. ² Khist. Saml. 3. III. 698 ff. 702 ff. Smlgn. Kirke-Speil. G U S X. 354 f. RØNNING III. 1. 139 ff. ³ Collegial-Tidende XXIX. 203. ⁴ I et samtidigt Brev til Ingemann (20de Maj 1826) skriver Grundtvig om Münter »at han, der nys iskold bandsatte mig [nemlig i Hyrdebrevet], nu tager varm Del i hvad der kaldes min Ulykke« [Afskedigelsen]. Grundtv. og Ing. Brevvel. S. 81. ⁵ Kirke-Speil. G U S X. 354.

komst maatte man vente et Modstød af ham og hans Parti ved den første givne Lejlighed. Et saadant, og et meget virkningsfuldt, lykkedes det dem ogsaa snart at anbringe, og naar Münter mente at kunne stole paa Kongen og Kancelliet som Støtter for sin liberale Opfattelse, skulde han snart komme til at lide en bitter Skuffelse.

Den stadig verserende og omdebatterede Clausen-Grundtvigske Sag gav Professor *P. D. Chr. Paulsen* i Kiel Anledning til i December 1825 at udgive et lille Skrift »Betragtninger over den danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt«, hvor han bl. a. gør gældende, at Trykkefrihedsanordningen af 27de September 1799 ved i § 5 ikke at forbyde andre Skrifter end dem, der angriber Christendommen overhovedet, modsætningsvis har givet »en almindelig Tilladelse til at offentliggjøre sine Granskninger over den kristelige Religion uden Hensyn til de enkelte i vore symboliske Bøger indeholdte Bestemmelser«.¹ Forordningen er altsaa efter hans Mening et betydningsfuldt Led i den Retssædvane: at se bort fra Kravet om de symbolske Bøgers ordrette Antagelse, som i den sidste Menneskealder har begyndt at danne sig. Og endnu betydningsfuldere finder han i saa Henseende Hyrdebrevet af 1817, hvoraf han citerer enkelte Dele; men hvis autoritative Betydning han dog formentlig overdriver.²

Chr. Paulsens Afhandling blev umiddelbart efterfulgt af en Artikel af Generalprokurøren *A. S. Ørsted* i det af ham udgivne Juridisk Tidsskrift.³ Ørsted kan vel ikke anerkende Paulsens Argumentation med Hensyn til den indtraadte *desuetudo*;⁴ men mener ad en noget anden Vej at kunne naa til samme Resultat. Han hævder nemlig, at den i Ritualet af 1685 foreskrevne Præsteed »dog ingenlunde gaaer ud paa, at han [Præsten] vil lære alt hvad der staaer i de symbolske Bøger; han tilsiger kun at udbrede den himmelske Lære, som er indbefattet i de prophetiske og apostoliske Skrifter samt den danske Kirkes symbolske Bøger«, og »det vilde være højst uretfærdigt, om man vilde beskyldte den for Samvittighedsløshed, der aflagde

¹ Anf. Skr. 41. ² Se ovenfor. Lindberg har her Ret i sit Ræsonnement i »Hvad er Chrd.« S. 61 ff.: Fordi det er trykt paa kgl. Befaling og Bekostning, har det ikke derfor kgl. Sanktion eller kgl. Autoritet. ³ XII. 215 ff. ⁴ Anf. Skr. 263 f.

Eden, uagtet han, idet han i Kirkens Bekjendelsesbøger gjenfandt de væsentligste Troessandheder, dog ikke i samme kunde erkjende et i alle Dele fuldentd Udtryk for den guddommelige Sandhed, ja endog i enkelte Punkter, der aabenbar ikke høre til Saliggjørelsens Orden, endog fandt Lærdomme, som han ikke kunde billige«. ¹ Og som Exempel paa saadanne nævner han ² Treenighedslæren, som »dog ikke findes egentligen og umiddelbart i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddeel af den christne Troe«. — Men dernæst mener Ørsted, — hvad der forøvrigt var et Hovedsynspunkt for ham i hans Retsfilosofi, — at man maa skelne imellem Loven selv og det Skøn, der ved dens Anvendelse i hvert givet Tilfælde maa benyttes, og hvorved man ikke er bundet til Lovgiverens Forudsætninger, men maa tage Hensyn til de skiftende Tidens Synsmaade, — følgelig konkluderer han ligesom Paulsen: Symbolforpligtelsen kan ikke fastholdes i den gamle strænge Betydning.

Under de foreliggende Omstændigheder kunde de to Jurister ikke vente at se deres Afhandlinger blive betragtede som akademiske, rent videnskabelige Undersøgelser; de blev selvfølgelig opfattede som Indlæg i Dagens Strid; der blev, som Münter udtrykker sig i Dagbogen, strax »blæst Allarm« imod dem, og navnlig gjaldt da Angrebet Ørsted, mod hvem det vel ogsaa med nogen Ret kunde indvendes, at det var urigtigt af ham som Generalprokurør, og altsaa Regeringens juridiske Konsulent, at tage saa aabenbart Parti i en endnu for Domstolene verserende Sag. Tilmed havde Ørsted med sin noget uforsigtige Ytring om Treenighedslæren вовet sig saa langt ud, at han formentlig vilde kunne rammes.

Fra hvem den egentlige Angivelse er udgaaet, vides ikke; Münter antager, at den er kommen fra Dronning Marie. ³ I hvert Fald trak det op til et haardt Uvejr mod Ørsted. ⁴ Hans Modstandere indenfor Geheimstatsraadet, Møsting og Kaas ⁵ pønsede paa intet mindre end at faa ham fjærnet fra Kan-

¹ Anf. Skr. 242 f. ² Anf. Skr. 254. ³ Db. ⁴ Se om denne Sag L. Kochs Artikler i Khist. Saml. 3. IV. 395 ff. (med Uddrag af Münters Db.) og 3. VI. 1 ff. Endvidere: MARCUS RUBIN: Fr. VI. Tid. 344 ff. MYNSTER: Medd. 230 f. H. N. CLAUSEN: Optegn. 129 f. ⁵ Naar L. Koch skildrer Kaas som velvillig mod Ørsted, er det, som paavist af Marcus Rubin (anf. Skr.), med Urette. Münter Db.: »Gegen Ørsted war Møsting, zum Theil wohl auch Kaas.«

celliet, og i Stedet for anbringe ham enten som Amtmand i Vejle eller som Justitiarius i Hof- og Stadsretten; — dog kunde han paa den anden Side regne med Statsministrene Grev Schimmelmans og Ove Mallings Støtte, af hvilke navnlig den sidste traadte virkningsfuldt i Skranken for ham.

Imidlertid udsendte Grundtvig og Lindberg et Par Stridsskrifter (»Vigtige Spørgsmaal til Danmark Lovkyndige« og »Hvad er Christendom i Danmark? Med Hensyn paa Professor Paulsens, Etatsraad Ørsteds og de danske Biskoppers Ytringer om de symboliske Bøgers Myndighed og Præste-Edens Betydning i Danmark«), som forværrede Ørsteds Sag ganske betydeligt. Med velberegnet Taktik havde de drevne Polemikere her sat hele Spørgsmaalet om Symbolforpligtelsen i Forbindelse med Kongelovens Krav til Suverænen om vældig at haandhæve og beskærme den rene Lære. Kongen, som her blev rørt paa det ømme Sted, opskræmmedes yderligere, og den pinlige Sag endte med en ret stor Ydmygelse for Ørsted, som dels blev afskediget fra sin Stilling som Lærer i Kirkeret ved Pastorseminariet, og dels maatte indgaa paa i det væsentlige at standse sit juridiske Forfatterskab.¹ Det var den Pris, han maatte betale for sin Forbliven i Kancelliet. I den store Offentlighed blev Sagen dengang ikke fuldtud kendt; men Mün- ters Dagbog viser, at han var velunderrettet om dens Forløb, og han giver sin Ærgrelse og Harme over dens Afslutning stærke Udtryk: »Die Schwärmer, die aber, indem sie gewusst haben ihre Sache an die souveräne Macht zu knüpfen, sich auch als tüchtige Politici gezeigt haben, werden triumphiren!« Naar han imidlertid forhaabningsfuldt tilføjer: »Allein ihr Triumph wird nicht von Dauer seyn. Der König wird bald einsehen, dass er gemissbraucht ist, Ørsted völlige Genugthuung geben und sich ein andermal hüten«, da fik han ikke Ret heri. Tværtimod blev den Ørstedske Sag og dens Udfald Vendepunktet i Regeringens Forhold overfor den kirkelige Liberalisme i Lære og Praxis. Mere af Hensyn til Tidsstrømningen og af monarchisk Iver end paa Grund af egen Orthodoxy slog Kancelliet lidt efter lidt ind paa en strammere Retshaandhævelse og en efterhaanden reaktionær Kirkepolitik.

¹ I Jurid. Tidsskr. XII. 2. Hæfte 287 ff. afslutter han sin Afhandling med en Retraktation særlig vedrørende Udtalelserne om Treenighedslæren.

Hverken hos Kongen selv, eller hos Kaas og hans Efterfølger som Kancellipræsident *P. C. Stemann* skyldtes dette nogen personlig Varme for den gamle Dogmatisme, men de skødes frem af den almindelige europæiske Regeringsopinion, der satte Throne og Alter i nøje Interessesfællesskab, og de saa i den orthodoxe Christendom et ypperligt disciplinært Middel.¹ Münter forstod trods sine lyse Forhaabninger, at det i Øjeblikket baadede ham og Sagen bedst at holde sig taus og stilfærdig. Han ventede paa, at »Sværmerne« skulde give sig en Blottelse, saa at et Angreb paa dem med Held kunde forsøges. En saadan Lejlighed fandt han, da Lindberg, efter at Dommen i den Clausen-Grundtvigske Sag var fældet (30te Oktober 1826), udgav »Den kgl. Lands-Overrets samt Hof- og Stads-Rets Kjendelse og Dom i Sagen Clausen ctr. Grundtvig bedømt af Jac. Chr. Lindberg«. I Anledning af den fra forskellige Sider skeete Paaberaabelse af Biskoppernes Hyrdebrev mistænkeliggør han her ikke alene Biskoppernes Retroenhed, men insinuerer, at de, ved gennem Hyrdebrevene at ville ændre den danske Kirkes Lovgrundlag, har »beleidiget Majestæten og grovelig forgrebet sig imod Kongens Enevolds Herredømmes Høihed«. ² Naar Lindberg saaledes gebærder sig som plus royal que le roi même, er det naturligvis kun Maske og Costume, — han vidste jo udmærket godt, at ingen, og allermindst Bisperne, nærrede nogensomhelst Tanke om at antaste Kongens absolute Dominium; men overfor de ikke særlig fint opfattende Hoveder, paa hvem alle disse Fagter var beregnede, var det hele en klog Politik, som i Længden ikke forfejlede sin Virkning. Denne Gang var han dog gaaet for vidt, til at Regeringen vilde eller kunde dække ham; da Münter indgav Klage til Kancelliet over hans Insinuationer, tildeltes der ham ved kgl. Resolution af 27de December 1826 en alvorlig Irettesættelse, som blev offentliggjort i Collegial-Tidende.³ Samtidig udtaltes ogsaa allerhøjeste Mishag over Assessor *N. M. Spandets* Adfærd. Denne havde nemlig i en Skrivelse, som han havde bemyndiget Lindberg til at aftrykke i ovennævnte Skriffts Fortale, paa en for Hof- og Stadsretten fornærmelig Maade fralagt sig Andel i dennes Dom over Grundtvig.⁴

¹ P. Chr. Stemann udtalte engang: »Christendommen er en mageløs Politimester«. Udv. af Breve til P. Hjort. 95. ² Anf. Skr. 70 ff. ³ XXX. (1827) 5 ff. Se Münters Omtale af Sagen i Br. til Chr. D. Reventlow, Kph. 23. December 1826. R. Pap. VI. 87. ⁴ XXX. 7.

Irettesættelsen af Lindberg blev den sidste Trofæ, Münter hjemførte i sin Kamp mod de Reaktionære. Fremtidig blev det dem, der var de angribende, og dem, der blev de sejrende. At Münter imidlertid ikke havde bemærket det skete Solhverv, derom aflægger hans Landemodesprædiken i 1828, det sidste betydelige kirkelige Indlæg fra hans Haand, et ejendommeligt Vidnesbyrd. Den holdtes ved Dionysii Landemode den 8de Oktober 1828¹, var bygget over Rom. 14, 1. og omhandlede den christne Lærers (∴ Præsts) Pligt overfor vildfarende Brødre, — med hvilket Udtryk han mente de orthodoxe Ivrrere. Han erkendte, at et aandeligt Omslag havde fundet Sted, og at dette havde været nødvendigt: Fornuften maatte komme tilbage fra sine Forvildelser, Følelsen maatte atter opløfte sig fra Støvet; — men nu var man svinget over til den modsatte Yderlighed, frakendte Fornuften al Evne og al Ret til at tage Del i Undersøgelse af det Guddommelige og Hellige, forkastede al grundig, paa Undersøgelse bygget Kundskab og vilde kun antage Religionens Lærdomme med Troen, — tværtimod Christi og Apostlenes Exempel og deres Formaning til at bruge Eftertanken, prøve og undersøge alt. Fornuft og Aabenbaring fremstilledes nu som aabenbare Modsætninger, og de, der vilde søge at forene dem, betragtedes som Guds og Jesu Christi Fjender, som vantro og ugudelige Mennesker. Det er denne Overdrivelse, Münter stempler som Vildfarelse, og det er den christne Præsts Pligt overfor saaledes vildfarende Kolleger ikke at forbitre dem ved ukærlige Domme eller forarge dem ved uforsigtig Adfærd, men derimod ved forstandig Undervisning at føre dem paa rette Vej og forebygge den Skade, de kan volde overfor Menighederne. Han indseer vel Opgavens Vanskelighed; men tvivler dog ikke om Sandhedens endelige Sejr, naar den fremføres med Mildhed og Kærlighed.

Den Overbærenhed, som Münter her med oprigtigt og kærligt Sind kræver, at man skal vise mod de Vildfarende, var unægtelig ilde anbragt, ikke ønsket og ikke paaskønnet, og den blev ikke gengældt. At mærke sig selv saaledes betragtede med Medlidenhed og fremstillede som Genstand for Sjælesorg maatte synes Münters selvsikre Modstandere at være en utillade-

¹ Acta Synodi Dionysianæ, habitæ die 8. Octobris 1828. S. 45 ff.

lig Ombytning af Rollerne, og det opirrede dem i allerhøjeste Grad. Nogle mente bag denne Prædiken at kunne spore Svigersønnen Mynsters Indflydelse paa den gamle Biskop,¹ men næppe med Rette. Udtalelsen bærer helt igennem Münters Præg. Hertil kommer, at Mynster i sin Nekrolog, efter de ovenfor citerede Linier om Biskoppens dogmatiske Uafgjorthed, tilføjer:² »men, hvor han havde vundet Overbeviisning, var han meget fast,« hvad vel i denne Forbindelse bl. a. vil sige, at han var meget upaavirkelig ogsaa af Mynster og hans Raad. —

Et afgørende Resultat naaede de Orthodoxe, da den nævnte Assessor Spandet i 1828³ indsendte en Ansøgning til Kancelliet om eventuelt at faa sine Børn omdøbte (!), idet de efter hans Formening kun havde modtaget en ufuldstændig Daab af Professor, Pastor *Chr. Fr. Brorson* ved Garnisons Kirke, der havde udeladt Forsagelsen og forkortet Troesartiklerne. Denne Klage gav Anledning til, at Kancelliet, hvis Chef nu efter Kaas' Død (11te Januar 1827) var P. C. Stemann, udsendte et Reskript, hvori det indskærpedes Præsterne »nøje at følge de foreskrevne Formularer, uden nogen Udeladelse og uden noget Tillæg«. Atter her giver Münter sin Misfornøjelse tilkende i sin Dagbog. Han formoder, at Ørsted, hvis han havde været hjemme, (han var paa Rejse i Norge,) vilde have forhindret, at Reskriptet fik en saa skarp Form; — men efter den nylig lidte Ydmygelse var Ørsteds Autoritet og hans Mod dog næppe stort nok hertil. Forøvrigt udraaber Münter: »Brutum fulmen! In ein Paar Jahren ist das Rescript vergessen!« Men han tog fejl; en Praxis var indledet, efter hvilken man gennem hele det følgende Hundredaar med langtfra formindsket, men tværtimod med voxende Strængthed holdt paa Formularerne efter deres Ordlyd.

Den Forhaabningsfuldhed med Hensyn til de kirkelige Forholds Udvikling, eller dog til deres Bestaaen i liberal Skikkelse, som Münter af og til giver Udtryk i sin Dagbog, kan umulig have været eneherkende i hans

¹ P. A. Fenger skriver (Slotsbjergby, 18de November 1828) til Grundtvig med Henblik paa denne Landemodesprædiken: »han [Biskoppen] vist hverken siger eller skriver Noget uden hans Svigersøns Raad og Anviisning«. FR. BARFOD: P. A. Fenger. Kbh. 1878. S. 144. ² MYNSTER Nekrol. ³ Khist. Saml. 3. III. 704 ff.

Sind. Han maa ofte paa en smærtelig Maade være blevet mindet om, at Tiden var bleven en anden, strængere, koldere og strammere end i hans bedste Aar. Den Ærbødighed, man fra de fleste Sider stadig viste hans Person, hindrede ham dog maaske i at se Svælget imellem sig selv og den ny Tid i dets fulde Bredde. I hvert Fald møder man, — trods hans Hovedrysten over »Sværmerne«, — aldrig hos ham den almindelige gnavne Gammelmandsklage over *tempora og mores*.

Men hos sig selv begyndte han at mærke Alderens Tegn. Helbredet var ikke længer godt. Svimmelhedsanfald maatte af og til imødegaaes med Aareladninger; Hoste kunde lejlighedsvis, som f. Ex. i Paasken 1829, gøre det umuligt for ham at prædike. Værst af alt var det dog, at hans overanstrengte Øjne begyndte at svigte. Hans Hustrues Sindssygdom kastede stadig sin mørke Skygge over Hjemmet; den viste sig denne Gang uhelbredelig; trods en fornyet magnetisk Kur forblev hendes Befindende det samme, væsentlig præget af Sløvhed. — Imidlertid blev selv denne tunge Prøvelse en Tilstand, som Vanens Magt gjorde udholdelig; i Familiekresen var der samtidig dog ogsaa glædelige Ting at se hen til: om Balthasar Münters smukke Løbebane er der tidligere bleven talt, og den næste Søn i Rækken *Theodor Münter* voldte ligeledes Faderen stor Glæde; efter i en Aarrække at have været ansat som Sekretær i Kancelliet,¹ blev han Raadmand i Københavns Magistrat. Som saadan døde han den 13de Februar 1841. Den yngste af Sønnerne *Frederik Münter* var Theolog og døde 10de September 1873 som Sognepræst til Ørslev og Solbjerg.²

¹ Som saadan konciperede han den ovennævnte Indstilling i den Strømske Sag (13de November 1827). ² Fra hans Studenteraar fortælles der (Mundtlig Meddelelse af Kammerherre B. Münter) til Illustration af Biskoppens Distraction en Anekdote, som i Modsetning til adskillige andre er paalidelig. Frederik Münter skulde læse til Examen og var i den Anledning installeret i et Værelse indenfor Biskoppens Studerekammer. En Aften skulde han være sammen med nogle Kammerater, men turde ikke bede om Udgangstilladelse. Han fandt imidlertid paa Raad; da Klokkeren nærmede sig 10, begav han sig med et Kollegiehefte under Armen ud igennem Faderens Værelse. »Hvor skal Du hen?« spurgte den i sine Studier ganske fordybede Fader, og da Sønnen svarede: »Til Forelæsning,« sagde Biskoppen: »Ja rigtigt; jeg seer jo, at Klokkeren snart er 10; gaa med Gud, min Søn!«

Under de Tryk, som dels Embedets og dels Hjemmets Bekymringer lagde paa Biskoppen, var Studierne som altid hans Lettelse og Trøst; endnu i disse Alderdomsaar var han utrættelig produktiv og offentliggjorde betydningsfulde og tiltalende Værker. Blandt disse maa først og fremmest nævnes det store »Primordia Ecclesiæ Africanæ« (Hafniæ 1829). Det var egentlig fremkaldt ved en af det theologiske Fakultet i 1817 udsat Prisopgave, som ikke havde fundet nogen Besvarelse. Münter, som i sin »Religion der Karthager« (1816) var traadt dette Æmne nær, fik Lyst til at arbejde paa Opgaven, og Resultatet blev det nævnte store Værk, der længe indtog Pladsen som det ypperste paa sit Omraade. Andre Arbejder fra disse Aar er »Christinden i det hedenske Hus« (1827), en værdifuld Monografi over et Æmne, som i en større Sammenhæng har faaet en moderne Behandling af Adolf von Harnack i hans »Mission und Ausbreitung des Christenthums«, — samt det paa sin Vis skarpsindige Skrift »Der Stern der Weisen« (1827). Udfra Tanken om, at den af Vismændene iagttagne Stjerne var et Himmelfænomen, der beroede paa en Konjunktion af flere Planeter, søger Münter her at faststille Christi Fødselsaar. Han finder gennem vidtløftige Undersøgelser, at dette maa være Aar 747 efter Roms Anlæggelse, og at vor almindelig brugte Tidsregning altsaa tæller 6 Aar for lidt. Denne oprindelig af Kepler fremsatte Hypothese om Planetkonjunktionen fandt, efter at Münter saaledes yderligere havde underbygget den, en Tidlang stor Tilslutning, hvorimod man i Nutiden vil være tilbøjelig til — selv under Forudsætning af Fortællingens Historicitet, — at betragte saadanne Beregninger som udsigtsløse. Sin store »Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen« oplevede Münter ikke at se færdigtrykt, Værket forelaa dog ved hans Død saaledes afsluttet, at de to sidste Bind (II-III) kunde udgives af Wilhelm Wachsmuth¹ (Leipzig 1831-33).

Jævnside med de literære Arbejder gik Münters Syslen med sine Samlinger af Antikviteter og Mønter. De øgedes stadig baade ved Køb og Gaver. En meget værdifuld Del af hans Oldsagssamling, som forøvrigt rummede

¹ Wilhelm Wachsmuth (1787-1866), Filolog og Historiker, Professor i Kiel 1820, i Leipzig 1825. — Hans Redegørelse for Udgivelsen af de to Bind findes i disses Forord.

baade græske, romerske, etrusiske, babyloniske, foinikiske og indiske Genstande, var de ægyptiske Steler, som det var lykkedes ham, gennem den danske Generalkonsul i Alexandria *Daniel Dumreicher*, at erhverve.¹ Hele Samlingen blev af Münster skænket til som et Slags Fideikommiss at følge Sjællands Bispeembede; men i Aarenes Løb viste det sig, at navnlig Stelerne, der var indmurede i Bispegaardens Port og Trappeopgang, led meget af det danske Klimas fugtige Luft. Biskop T. S. Rørdam lod dem derfor i 1896 udtage af Murene og opstille i et Forværelse; men det viste sig, at heller ikke denne Forholdsregel kunde sikre deres Bevarelse. Dette bevirkede, at man modtog et Tilbud fra Ny Carlsberg Glyptothek om at opbevare dem som et Depositum, og de danner nu et Led af dettes ægyptiske Samling.² I Bispegaarden er i deres Sted opstillet Afstøbninger af dem.

Biskoppens Samleriver holdt sig lige til hans allersidste Levetid og strakte sig endog ud over nye Omraader; kort før sin Død begyndte han at anlægge en Konchyliensamling, som meget hurtigt, væsentlig ved Gaver, naaede en ganske betydelig Størrelse.

Ogsaa enkelte usædvanlige og højtidelige Embedshandlinger oplivede og glædede den gamle Biskop. I Maj 1827 bivaanede han Genindvielsen af Sorø Akademi og var Medlem af den Kommission, som samtidig aabnede og undersøgte Absalons Grav;³ efter Gravens Aabning steg han som den første ned i den og satte med Stolthed Erkebiskoppens Ring paa sin Finger. Om Sommeren havde han Besøg af sin Ven og Nabo, Biskop *Vilhelm Faxæ* fra Lund, som sammen med ham overværede den gamle Sognepræst *Hans Philip Götzsches*⁴ 50-Aars Embedsjubilæum i Jyderup og Holmstrup Menigheder, og den 1ste November 1827 talte han ved det kgl. Waisenhusets 100-Aars Jubilæum. 1ste Pintsedag, den 7de Juni 1829 indviede han den nu endelig helt færdige Frue Kirke til gudstjenstlig Brug.

¹ Se Dumreicher til Münster, Alexandria 6te Marts 1823 ff. ² VALDEMAR SCHMIDT: Museum Münsterianum, Bruxelles 1910. ³ Fundberetningen i Nye Danske Magazin VI. 81 ff. — Se endvidere H. A. MALLINGS karikerende, men morsomme Skildring i hans Efterl. Erind. og Betragtning. 1894. S. 34. ⁴ Stamfader til den senere saa bekendte Præste- og Bispeslæggt, født 1752, død 1828. WIBERGS Præstehistorie II. 41.

Der er allerede tidligere talt om Biskop Münters ængstelige og fremtidsbekymrede Sind. Hans nervøse Angst, der i stort og smaat var tilbøjeligt til at vente det værste, var selvfølgelig vel kendt af hans nærmeste Omgivelser og Venner, som undertiden ikke kunde lade være med at smile ad hans overdrevne Ængstelighed. Hans Svoger, Konferentsraad *Schmidt-Phiseldeck*¹ skrev engang i et Digt spøgende om ham:

Er sieht die ganze Stadt im Brande
und jeden Kranken am Grabes Rande.²

Det maa dog bemærkes, at Münter stedse ængstedes mere paa andres end paa egne Vegne, og at han, hvor det drejede sig om personlig Fare og Sygdom, viste baade Sindsro og Mod. Mynster udtaler endog de stærke Ord om ham: »En mere behjertet Mand har jeg aldrig kjendt.«³ Dette mærkedes ikke mindst i hans sidste Aar, da hans Sundhed, som tidligere omtalt, begyndte at vakle, og han i sit Ydre begyndte at præges af Alderdommen. Da var det hans Omgivelser, som ængstedes, og ham selv, som var taalmodig og rolig, ja til Tider endog munter. Det var øjensynlig en Nyrelidelse, som havde udviklet sig hos ham og som blev Aarsag til hans Død. Skærtorsdag Aften den 8de April 1830⁴ blev han ret pludselig alvorlig syg, og allerede den følgende Dag, Kl. 12 Langfredag Middag den 9de April indtraadte Døden.⁵ Indhyllet i den Messeskjorte, han havde baaret som Biskop, lagdes han i Kisten, paa hans Bryst laa et Christusbillede i Mosaik, indfattet i et forgyldt Kors fra hans Bispekaabe. Før Jordefærden blev der taget en Dødsmaske, hvorefter Billedhuggeren *H. E. Freund* modellerede den Buste, som i Marmor en Tidlang var opstillet i Konsistoriums Lokale, men nu findes

¹ Deputeret i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, filosofisk, statsøkonomisk og skønliterær Forfatter. Gift 1802 med Bispede Münters Søster, Marie Wilhelmine Krohn.

² Meddelt af Underbibliothekar K. Schmidt-Phiseldeck, Aarhus. Sammenlign MYNSTERs Nekrolog. I Familien Schmidt-Phiseldeck opbevares ingen Münterske Papirer. ³ MYNSTERs Nekrolog. ⁴ Den 3die April gjorde han sin sidste Notits (angaende et afsendt Brev) i sin Skrivekalender (XII.). ⁵ Mynster til Engelbreth 14de April 1830. Khist. Saml. 4. IV. 709 f. MYNSTER: Nokr. 396 f. og Medd. 232. P. V. JACOBSENS Breve Kbh. 1899. S. 104.

i Rektors Værelse paa Universitetet. Foruden denne Buste (1834) har Freund gjort to Relieffer af Münter, det ene (1833) til Familiegravstedet i Urtegaarden ved St. Petri (Posuerunt filii), og det andet stærkt stiliserede, men meget virkningsfulde til Frue Kirke, hvor det i 1834 af Sjællands Stifts Geistlighed blev opstillet i den nordre Sidegang (Hunc lapidem posuit pietas Cleri Selandici).¹

Biskop Münter begravedes den 15de April 1830 ved sine Forældres Side i St. Petri Kirkes Urtegaard. »Den fromme Søn, der endnu som Olding bevarede Sønnens barnlige Kjærlighed i elskelig Reenhed« havde, som Stiftsprovst *Clausen* sagde i sin Tale,² selv ønsket at hvile der. Stiftsprovsten fremhævede med høj Ros den Afdødes Fortjenester, som Universitetslærer, som Biskop og som videnskabelig Forfatter. Midt under Sorgen over »vor tabte Münter, vor oplyste, fromme, kristeligsindede Ypperstepræst, vor Kirkes virksomme, nidkjære, aarvaagne Biskop, vor Geistligheds værdige Overhoved og lysende Forbillede« maa vi ikke glemme at takke for, hvad vi har haft i ham. Hans Christendom var »grundet paa Fornuft og Bibel«, han »var og blev i ældre som i yngre Aar kristelig Sandheds Talsmand, Tænkefrihedens Forsvarer, Lysets Ven og virksomme Befordrer«. Og efter at have hyldet sin Biskop i disse monumentale Ord pegede H. G. Clausen paa den smukke Symbolik, der laa i hans Dødsstund: »Som han havde levet med Jesus, saa forundtes ham og nu at dø med Jesus, dø med ham paa samme Dag«.

Münters Bortgang efterfulgtes af store Sørgehøjtideligheder. Universitetet hædrede den 3die Juni hans Minde ved Afholdelsen af en stor Sørgefest, hvortil det havde indbudt ved et Program med en Afhandling af *H. N. Clausen*: »Det biskoppelige Embedes Vigtighed og Værd i den evangeliske Kirke«. Ved Festen blev af et frivilligt Chor af Studenter afsunget en Kantate af Oehlschlager, hvortil Musikken var komponeret af Organist Jensen. Den latinske Mindetale³ holdtes af Professor *Jens Møller*; han om-

¹ TH. OPPERMANN: Hermann Ernst Freund. Kbh. 1916. 122 ff. 163. ² Stiftsprovst CLAUSEN: Ved Biskop Frederik Münters Jordefærd i Petri Kirke. Kbh. 1830. ³ Oratio funebris. Hauniae 1830.

MINDESTEN I FRUE KIRKE AF H. E. FREUND

talte heri Hovedmomenterne af Münters Dannelsehistorie og Livsgærning, og dvælede særlig ved hans videnskabelige Fortjenester, der var saa store, at han med Rette kunde betegnes som »Europas almindelige Lærer«. Skilddringen af hans biskoppelige Virksomhed var formet som en Sammenligning imellem ham og hans Forgænger Balle: — disse to var snarere *pares* end *similes*; Balle var som skabt til at staa ved Roret i oprørte Tider, Münter egnede sig bedre til at virke for Videnskaben i Fredens Dage; han kunde derfor sammenlignes med Melanchthon, ligesom Balle med Luther. I sin afsluttende Charakteristik af Münter som Menneske og Privatmand skildrede Jens Møller ham som human, godmodig, jævn, fordringsløs, from, prøvet og befunden fast under store Sorger.

Festen sluttede med, at Metropolitanskolens Disciple under Anførsel af Musiklæreren afsang et Digt af Oehlenschläger til Musik af Schultz. Det hed heri, mere velment end just vellykket:

Engle kappes Dig at skue; Luther Dig til Thronen bringer,
 Hvor paa Dine Skuldre sættes Evighedens hvide Vinger.
 Absalon Dig gaaer i Møde, svundne Tidens store Mand;
 Thi, som han, en Herrens Tjener var Du for Dit Fædreland.

Ogsaa Frimurerne ærede deres berømte afdøde Broder;¹ i begge de københavnske Loger (den danske og tyske) holdtes der Mindefester for ham, ved hvilke Pastor *C. H. Visby* talte.²

Münters Svigersøn, *J. P. Mynster*, var efter eget Sigende³ umiddelbart efter Biskoppens Død ængstelig for at skulle blive udnævnt til hans Efterfølger. Denne Angst viste sig imidlertid ubegrundet; allerede inden Münters Begravelse forelaa *Peter Erasmus Müllers* Kaldelse til at være Sjællands Biskop. Først efter dennes Død, kun 4 Aar senere, opnaaede Mynster den Stilling, hvortil den offentlige Mening forlængst havde udpeget ham.

¹ Münter havde forøvrigt i sine senere Aar til sine Brødrers store Beklagelse trukket sig noget tilbage fra Logearbejdet. (Münters Skrivelse herom i Koncept XII. samt Frimurer-Directoratets Svar til Münter, Kbh. 17de April 5819 ☉: 1819). ² COLLIN. II. 155. ³ Mynsters Brev til Engelbreth, 14de April 1830. Khist. Saml. 4. IV. 709. Ligesaa i Medd. 232.

Den 1ste Marts 1831 og de følgende Dage blev Münters Bibliothek, den største private Bogsamling i Danmark paa den Tid, bortsolgt ved offentlig Auktion. Det talte 10787 Numre samt en Del Manuskripter (84 Nrr.) og var naturligvis særlig rigt paa theologiske, historiske, archæologiske og numismatiske Værker. Blandt Manuskripterne fandtes ogsaa Münters Kollegiehæfter og Excerptbøger fra Rejseaaarene.¹ De høje Priser, som opnaaedes, og som navnlig skyldtes mange tilrejsende, fremmede Liebhavere, var, som P. Hjort udtrykker sig, »lutter Hædersskud for den berømte Biskop«. ²

Ogsaa Münters Oldsagssamling var som før omtalt righoldig, og hans Møntsamling betegnes som »een af anseeligste Privatsamlinger i Europa«. ³ Den var paa omtrent 10000 Nrr., hvoraf et betydeligt Antal, dels som Gave fra Münters Arvinger, dels ved Køb paa den efter hans Død holdte Auktion, kom til den kgl. Møntsamling.

Ved Münters Død gav hans Samtidige, hans Venner, Kolleger og Disciple, i Nekrologer og Taler mange værdifulde Bidrag til hans Livs og Gærnings Historie; men den bedste og fyldigste Charakteristik af ham har J. P. Mynster skrevet.⁴ Han stod ham baade nær nok og fjærn nok til at kunne gøre det. Som Svigersøn havde han i en Aarrække omgaaedes ham paa den fortroligste Fod, havde erhvervet det nøjeste Kendskab til ham og var derigennem kommen til at betragte ham med den nærpaarørendes sympathiske Øje. Men samtidig var han i Personlighedens Art, i Begavelsens Form og i aandeligt Standpunkt saa forskellig fra ham, at den fornødne Kritik i Bedømmelsen aldrig kunde mangle. I Modsætning til Münters noget udflydende Formløshed stod Mynsters stramt samlede Holdning; medens Münter havde vænnet sig til at ødsle med sin aandelige Rigdom og vendte en bred Velvillie ud imod sine Medmennesker, iagttog Mynster en stræng Økonomi og kneb sig sammen i kølrig Reservation. Af de to Personligheder var Münter uomtvisteligt den, der raadede over det største Fond; men Mynster forstod til Gengæld at forvalte sit, saa han og andre fik det største Udbytte.

¹ Bibliotheca Münteriana sive Catalogus Librorum quos reliquit Fredericus Münter. Hafniæ MDCCCXXX. ² P. HJORT: Udvalg af Breve. Ny Samling S. 287 f. ³ MÜLLER: Nokr. 297. ⁴ MYNSTER: Nokr.

Münter maa først og fremmest betragtes som *Videnskabsmanden*. Hertil var han anlagt, og hertil var han opdraget. Hans ypperlige Anlæg var under gunstige Betingelser komne til fuld Udfoldelse, og han havde saavel i Kraft af sin Personlighed som af sin Produktion erhvervet sig en europæisk Anseelse. Hans videnskabelige Udrustning var solid og komplet; men den var af en Model, som var i Færd med at blive forældet. Han tilhørte, som een af de sidste, Polyhistorernes Klasse; han levede paa Overgangen til Specialisternes Tidsalder. Forbausende vidt bredte hans Kundskaber og Interesser sig ud: alle Theologiens Discipliner, den klassiske og orientalske Filologi, den antike, christelige og nordiske Archæologi, Kunsthistorien, Profanhistorien, Religionshistorien, Filosofien, Numismatiken, alt dette laa indenfor hans Rækkevidde, som Fag, han havde studeret, og i hvilke han for den største Dels Vedkommende var produktiv. Hertil kom yderligere adskillige Omraader, paa hvilke han færdedes som en levende interesseret Dilettant.

De Mangler, der hæftede ved hans videnskabelige Arbejde, var delvis en Følge af denne store Spredthed, og delvis havde han dem tilfælles med sin Samtid: den overvejende deduktive Methode, den »pragmatiske« Opfattelse af Historien, en vis Svaghed for Fantasterier og Kuriositeter, og nogen Mangel paa Kritik og Akribi; — men ingen vil dog bebrejde ham, at han ikke benyttede de skarpt slebne Instrumenter, som først det 19de Aarhundrede kom i Besiddelse af. — Hans Styrke var Samlingen og Beherskelsen af uhyre Stofmasser og Evnen til en, vel ikke glimrende, men letløbende og let tilegnelig Fremstilling, ved Siden af hvilken, eller midt i hvilken, der kan findes Glimt, som røber skjulte Værdier, og henkastede Ideer, som han i sin Rastløshed ikke har faaet udnyttet, men som Eftertiden, uden altid at anerkende ham som Ophavsmand, har optaget og udformet.¹ Saavel ved

¹ Baggesens tid anførte Dom om Münter: »nichts als Gedächtnisz« (JENS BAGGESENS Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi, Lpz. 1831. I. 238 jvf. 233) beroer paa en Miskendelse, dels af hans store Kombinations- og Divinationsevne og dels af hans Iderigdom. — En Miskendelse er det ogsaa, naar Reinhold (sammesteds S. 233) bebrejder Münter Kulde (Wie ist das Feuer dieses sonst braven Mannes so kalt! Wie verdreuzt mich seine kalte Freundschaftsversicherung!), hvorimod man maa give Reinhold Ret i, at han savnede dybere Interesse for Filosofi. Han var ikke noget systematisk Hoved.

sin Tankegang som ved sin Methode og Form tilhørte Münter væsentlig Oplysningstiden, men var dog som tidligere paavist ikke nogen typisk, langt mindre nogen ekstrem Repræsentant for denne; der var hos ham mange Elementer, som senere skulde komme til Udvikling i det 19de Aarhundrede; men han besad dem i deres oprindelige Form, af det ny Aarhundrede modtog han lidet eller intet. —

En *Universitetslærer* har en dobbelt Opgave: dels at varetage den regelmæssige Undervisning og Forberedelse af Fakultetets Studenter med den anordnede Embedsexamen for Øje, og dels overfor en større Kres baade ude og hjemme at repræsentere sin faglige Videnskab i dens højeste Form og eventuelt optræde førende og virke ansporende iblandt dens Dyrkere. I begge disse Henseender stræbte Münter samvittighedsfuldt at gøre Fyldest, og det maa vel ogsaa siges, at dette lykkedes ham. Særlig har hans Betydning dog ligget paa det sidstnævnte Omraade; hans personlige Paavirkning og interesserede Støtte af enkelte fremragende Begavelser, og den Glans, han kastede over Universitetet ved sine literære Arbejder, var af større Værdi end hans Gærning overfor den store, jævne Masse af Examenstudenter, paa hvem han, som man kan slutte bl. a. af Mynsters Udtalelser, virkede noget tørt og upersonligt.

Som praktisk *Kirkemand* gjorde Münter sin væsentligste Indsats i sine første Bispeaar, da hans Initiativ var friskt og de kirkelige Forhold endnu nogenlunde rolige. Institutioner som Pastoralseminariet, Stiftsbibliotekerne og Bibelselskabet staar den Dag i Dag som ypperlige Frugter af hans levende Omsorg for Kirkens og Aandslivets Trivsel i vort Folk. I hans senere Aar optoges hans Tid og Tanker alt mere og mere af den voxende kirkelige Strid. Bedømmelsen af den Holdning, han indtog i denne, vil selvfølgelig afhænge af Iagttagerens personlige Sympathier; men ingen vil miskende Biskoppens Oprigtighed, ædle Charakter, rene Sind og gennemførte Humanitet. Mynster udtaler da ogsaa,¹ strax efter hans Død, den Tro, at han ikke efterlod sig nogen Uven, med Undtagelse maaske af Rudelbach, selv Grundtvig og Lindberg »var næppe i Hjertet uvenlig stemte imod

¹ Brev til Engelbreth. 14de April 1830. Khist. Saml. 4. IV. 709 f.

ham«. ¹ Lad dette staa ved sit Værd; det var sikkert en almindelig Mening, som da ogsaa var velbegrunder, at Præsteskabet i Münter havde en velvillig, kærligt forstaaende og retfærdig Tilsynsmand. Dog ligger hans største Betydning, som det gentagne Gange er fremhævet, mere paa Literaturens end paa Forkyndelsens og Administrationens Omraade. Som Prædikant besad Münter ikke særlige Evner, ² han havde ikke arvet sin Faders beundrede Veltalend; hans Form manglede baade Pathos og Elegance, hans Organ var ikke heldigt og hans Fremtræden i Almindelighed ikke synderlig anseelig. Ved særlige Lejligheder, naar den store Situation ligesom løftede ham, f. Ex. ved Ordinationer, ved Kroningshøjtideligheden og ved de store Jubelfester 1817 og 1826, kunde han dog optræde med statelig Værdighed og ikke ringe Virkning. —

Skønt vidtberejst og rejselysten baade i Virkelighedens og Tankens Verden var Münter dog i sjælden høj Grad en Hjemmets Mand. Denne Skildding har indeholdt mange Vidnesbyrd om, at han var en god Søn, en god Broder, en god Ægtefælle og en god Fader. Dyb Taknemlighed og Pietet overfor Barndomshjemmet, dets Arv og dets Minder, forlod ham aldrig, saalidt som Kærligheden til det Hjem, han selv havde stiftet, og Omsorgen for de Kære, som det omsluttede. Men hans Hjertes Godhed straaede vidt ud og langt omkring. Hans Vennesælhed, irenisk Sind og fordringsløse Væsen var aabenbart for enhver, og i Bevidstheden om at ville Alles Vel gik han under Livets vekslede Forhold sin frejdige Gang iblandt Mennesker. Hans Væsen var overalt præget af en overlegen og selvfølgelig Nonchalance, som havde sin Aarsag i, at han aldrig følte sig imponeret. Derfor manglede han med sin frimodige, studentikose Ugenerthed Respekt for den selskabelige Anstands konventionelle Former, hvilke han dog med sin høje

¹ Et Par bevarede Breve fra disse (Lindberg til Münter, Kbh. 2den October 1828, Add. 932. 4° UB. og Lindberg til Münter 13de s. M. — samt Grundtvig til Münter, Christianshavn 30te September 1829) tyder derimod paa, at de frygtede for at have vakt Biskoppens Uvillie. Lindberg ved ikke, om han tør tilegne ham et videnskabeligt Arbejde, Grundtvig udtaler, at Biskoppen maaske nødig vil modtage hans Besøg (for nemlig at berette om nogle Kommissioner, han har besørget for ham i England). ² MYNSTER: Nokr. 375 f.

Kultur selvfølgelig fuldtud kendte og beherskede. Han havde saaledes ikke hvad man vilde kalde noget egentlig fint Væsen, havde ikke Interesse for de skiftende Moder og var ligegyldig for sit Ydre; »mangen Gang modtog han,« fortæller Mynster, »ganske ugeneert de fornemste Besøg i sit giennemrøgede Værelse med blottet Hals og nedhængende Strømper«. ¹ Af den Stuelærdes Pedanteri og Forlegenhed havde han altsaa intet; derimod blev han, som bekendt, i Aarenes Løb overordentlig distrait. Mangfoldige Vandreanekdoter er i den Anledning med liden eller slet ingen Ret blevne knyttede til hans Navn; men at han var i høj Grad distrait lader sig dog naturligvis ikke nægte. P. V. Jacobsen meddeler i sine Breve ² et enkelt, dog lidet interessant Exempel paa hans Aandsfraværelse og giver sammesteds ³ et for Sympathi ganske blottet Billede af Livet i Bispegaarden i Münters senere Aar, hvilket maaske nok undertiden, paa Grund af Hustruens Sindssygdом og Husfaderens med Alderen tiltagende Særhed, kan have frembudt et noget mærkeligt Præg. P. V. Jacobsens Kendskab til Familien var dog ganske overfladisk. En helt anderledes troværdig og tiltalende Skildring giver Münters mangeaarige Husfælle Oehlenschläger, som i 1820 havde lejet Bispegaardens Stueetage og boede der i en Aarrække, lige indtil han efter Mynsters Bispseudnævnelse i 1834 maatte flytte ud, da Mynster nemlig vilde benytte Lejligheden i Stuen som Bolig for sin Svigermoder, Bispinde Münter. ⁴ Oehlenschlägers, paa nøje Kendskab hvilende, Omtale af det Münterske Hus og Familieliv fortier vel ingenlunde Biskoppens Særheder, men dvæler dog mere ved den beundringsværdige Taalmodighed, hvormed han igennem lange og trange Aar bar det tunge Kors, der var lagt paa ham ved hans Hustrues Melancholi og Sygdом. ⁵

Münters filosofiske Ligegyldighed for Formen og den ydre Optræden stod i en mærkelig Modsætning til hans altid geistlig klædte Forgænger Balles langsomt henskridende Højtidelighed. H. N. Clausen giver i sine Optegnelser ⁶ et lille Øjebliksbillede af den travle Lærde, som »med begge

¹ MYNSTER: Nekrol. 200. ² Udg. af Julius Clausen. Kbh. 1899. S. 12. ³ Anf. Skr. 104 f.

⁴ OEHLENSCHLÄGER: Erindringer. IV. 8. 112 f. — Bispinden døde 1842. ⁵ Anf. Skr. IV. 84 f. ⁶ S. 35.

Hænderne i Baglommerne af den graa Frakke, eller i Frostvejrs gjemte i en Muffe, uden Holdning og med ilsomme Skridt mere løb end gik henad Gaden«. Det er derfor nok muligt, at mange, som Provst L. Koch skriver i sin Kirkehistorie,¹ foragedes over hans »ugejstlige Paaklædning og sju-skede Ydre,« og maaske var der ogsaa nogle, der som samme Forfatter, bag »det adspredte og holdningsløse,« der var over hele Münters Væsen, vilde mene at finde en tilsvarende indre Mangel paa Samling og Fasthed. Da Provst Koch ikke anfører nogen Kilde, men formodentlig kun har bygget disse Betragtninger paa mundtlig Tradition og sin egen Fortolkning deraf, har denne Passus i hans Charakteristik af Münter imidlertid ingen synderlig Vægt.

Et hyggeligt Billede tegner Mynster os af Svigerfaderen paa hans gamle Dage, gaaende omkring i sit Bibliothek og sine Samlinger, ligesom godtende sig over de Skatte, han der havde opdyndet. Her havde den af Sorger forpinte Mand øjensynlig sine bedste Timer.

Münters literære, specielt hans theologiske Indsats vil andetsteds i nærværende Værk finde en mere indgaaende Behandling og Bedømmelse, og i Forbindelse dermed vil der kunne gives en udførligere Redegørelse for hans theologiske Standpunkt og en skarpere Bestemmelse af hans kirkelige Betydning, end det har været tilsigtet her, hvor det rent biografiske har maattet betragtes som Hovedsagen.

Paa et tidligere Punkt i denne Levnedbeskrivelse berørtes det Spørgsmaal, om Münter kom til at øve en Virksomhed og udøve en Indflydelse, hvis Betydning svarede til hans glimrende Begavelse og enestaaende Arbejdskraft, — og naar dette Spørgsmaal nu ved Skildringens Afslutning vender tilbage til endelig Bevarelse, maa det indrømmes, at en saadan Livslykke og et saa stort Livsudbytte ikke faldt i hans Lod. Han oplevede eet af de største aandelige Omsving, som vor Kulturhistorie og vor Kirkehistorie kender, han sad inde med fremragende Betingelser for at kunne forstaa baade det gamle, der skulde afløses, og det ny, der vilde tage dets Plads, og for at kunne arbejde med paa Overgangen, saa Kontinuiteten be-

¹ L. KOCH: Den danske Kirkes Historie 1801-17. S. 96.

varedes og alt værdifuldt gammelt blev reddet over i den ny Tid. Hans Position var tilmed den gunstigst mulige for en saadan mæglende og overførende Virksomhed, hans Energi var stor, hans Charakter var ædel og hans Villie var ren. Og dog glippede det for ham at løse denne historiske Opgave, — han maatte se den yngre Slægt overlevere saa godt som alt, hvad Oplysningstiden havde ydet i Theologi og i kirkelig Praxis, til haanlig Kassation, og det eneste, der for Münters Vedkommende formildede denne haarde Skæbne, var at han ikke ret kom til at forstaa, hvor lidt hans Modstand nyttede, og hvor forgæves hans Bestræbelser løb ud.

Nærværende Biografi har stræbt at gøre Rede for hans Indsats paa forskellige Felter og at vise, hvor betydningsfuld og frugtbringende den paa mange Maader var og blev; men for en overfladisk Betragtning kunde det unægtelig se ud, som om han udrettede og opnaaede forunderlig lidt. Hans omfattende Viden vurderedes ikke særlig højt af den kommende Slægt, hans christelige Standpunkt ringeagtedes som fattigt og holdningsløst af senere dogmefaste Systematikere, hans svenske Sympathier glemtes fuldstændigt over Tegnér's og Oehlenschlägers theatralske Scene i Lunds Domkirke og over den romantiske Skandinavisme fra Fyrrerne, og han lagdes for Had som Hjemmetydsker. Hans Person mindedes tilsidst nærmest kun som Særlingen, til hvem de mange Distraktionsanekdoter var knyttede.

I nogen Grad hang denne Vanskæbne sammen med hans Personligheds Mangel paa Koncentration og Slagkraft; han havde ikke hos sig det prægnante, der gør det dybe og varige Indtryk paa Mennesker, hans Form savnede Bastholms stilistiske og oratoriske Elegance, hans Væsen ejede ikke Balles naive Enfold, Grundtvigs barske Temperament eller Mynsters klare Harmoni. Maaske blev ogsaa Münters fremmede Oprindelse et tungt og skæbnesvangert Minus for ham. Trods al sin Indlevethed med vort Folk naaede han dog vel aldrig den fulde Fortrolighed med dets Psyche, fik ikke Adgang til Folkesjælens inderste Lønkamre, trængte aldrig ned i de Dybder, hvor Løsensordet er at finde og hvor Stordaaden undfanges.

Og dog, med alt dette var han en stortformet Personlighed, stor i Anlæg og stor i Udførelse, som syner stateligt og fylder godt i vor Kulturs og vor

Kirkes Historie. I en Anbefalingsskrivelse for den unge Münter (dateret den 10de Juni 1780) havde N. E. Balle i sin Tid udtalt: »Jeg beder Gud ydmygelig, at han fremdeles vil styre og ledsage ham med sin gode Aand paa den Bane, han med saa stoer Held har begyndt at vandre paa, da jeg vist troer, at Christus har udkaaret sig en Tiener i ham, som med besynderlig Velsignelse skal i Tiden kunde opbygge og befæste hans Kirke i Norden«. Saa højtflyvende Forventninger var det ikke let at fyldestgøre; den her givne Skildring af Biskop Münters Liv og Gærning har stræbt efter at paa-vise, at han ikke blev dem uværdig. — Grundtvig satte i sin Jubilæums-psalme (1826) for tidlig Punktum for Rækken af christne Personligheder, Bisper, Psalmister og Vidner:

Tak, vor Fader, for dem Alle,
Fra Ansgarius til Balle!

— ogsaa Münter hører til de Skikkelser fra vor Kirkes første Aartusende, for hvilke vi skylder at takke.

FREDERIK MÜNTER

FREDERIK MÜNTER

ET MINDESKRIFT

I

ANDET HALVBIND

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
MCMIL

FORORD

Med nærværende Halvbind afsluttes Mindeskriftets Bind I. En Afhandling om Münter som Kirkehistoriker og Teolog, som det oprindelig var Hensigten at bringe i dette Halvbind, skal udgives senere som et særligt Bind af Mindeskriftet. En paatænkt Afhandling af Dr. phil. Fru Ada Adler om Münter som klassisk Filolog vil desværre ikke kunne fremkomme, da Ada Adler ikke havde faaet den udarbejdet før sin Død den 28. December 1946, og ligeledes vil hendes Navn savnes under dette Forord som Medlem af Komitéen, der 1935 paatog sig at føre Arbejdet med Mindeskriftet til Ende.

Overarkivar Dr. theol. Bjørn Kornerup har velvilligst gennemlæst Bibliografien i Manuskript og givet flere værdifulde Tilføjelser dertil.

Til Carlsbergfondet, der bekoster Mindeskriftet, aflægger Komitéen sin ærbødigste Tak.

Øjvind Andreasen

R. Paulli

INDHOLD

	Side
<i>Fr. Buhl</i> : Frederik Münter som Orientalist	1
<i>Otto Koefoed-Petersen</i> : Frederik Münter og det gamle Ægypten	15
<i>Victor Hermansen</i> : Frederik Münter og den danske Oldgranskning	38
<i>Georg Galster</i> : Frederik Münters Mønstudier	85
<i>R. Paulli</i> : Bibliografi og Ikonografi	117
Frederik Münters Forfattervirksomhed	119
Litteratur om Frederik Münter	147
Ikonografi	168
<i>Øjvind Andreasen</i> : Brevregistrant og Registre, Oversigt over Frederik Münters Arkiv	171
Fortegnelse over Korrespondenter	177
Topografisk Register til Brevregistranten	243
Oversigt over Frederik Münters Arkiv paa Det kongelige Bibliotek, København	253
Fortegnelse over andre Biblioteker etc., hvorfra Breve er optaget i Brevregistranten	255
Fortegnelse over Biblioteker etc., hvor Eftersøgning eller Forespørgsel har været resultatløs	256
<i>Øjvind Andreasen</i> : Register til første og andet Halvbind	258
Rettelser og Tilføjelser til Bind I-VII	269

TAVLER

Antef's Gravsten	mellem Side 36 og 37
Ren-seneb's Gravsten	» » - » -
Nedre Del af samme	» » - » -
Wen-nofer's Mindesten	» » - » -
Kong Svends Høj	» » 54 » 55

FREDERIK MÜNTER SOM ORIENTALIST

AF

FR. BUHL

Fr. Buhls Afhandling, der er skrevet til nærværende Mindeskrift, blev, da dettes Udgivelse trak i Langdrag, trykt i Nordisk tidskrift utg. av Letterstedtska föreningen, Stockholm, 1921, S. 481-94. Afhandlingen genoptrykkes her med Udeladelse af de indledende Linjer, hvori Münter præsenteres for Tidsskriftets Læsere, og af de kortfattede Bemærkninger i Slutningen om Münter som Numismatiker og Ægyptolog, Emner, der nedenfor behandles i særlige Monografer. De øvrige Ændringer skyldes blot Verifikation af Citater, Tilføjelse af Trykkeaar etc.

VIL man fremhæve, hvad der er mest betegnende for MünTERS Videnskabelighed, kan man ved Siden af hans ædruelige og forsigtigt afvejende Behandling af det omfattende Stof, hans ualmindelige Belæsthed stillede til hans Raadighed, nævne hans altid aarvaagne Interesse for nye Fund af literære eller andre Mindesmærker og den Tilløkkelse, uløste Spørgsmaal og dunkle Problemer havde for ham. For disse Interesser er MünTER en typisk Repræsentant. Han sammenstiller og bedømmer ikke i sine Skrifter, hvad andre Lærde har udtalt om de paagældende Spørgsmaal, men søger ved at samle og belyse alt det Stof, han kunde komme i Besiddelse af navnlig ved gamle ukendte Skrifter eller arkæologiske Fund at berige Forskningen og bane nye Veje. Hans Blik var aabent for selv tilsyneladende ubetydelige Genstande, og han besad en Samlerlidenskab, der allerede gjorde sig gældende i hans unge Dage, og som senere hans Forbindelser med Datidens berømteste Lærde og med Forretningsmænd eller Embedsmænd i fremmede Lande satte ham i Stand til at tilfredsstille.

Paa særlig interessant Maade viser denne Side af hans Forskning sig i hans Forsøg paa at berige den historiske Videnskab ved at finde Tydnin-

gen af de gaadefulde Indskrifter, der fandtes i Ruinerne af det gamle Persepolis, og som allerede havde virket æggende paa flere Lærde.

De endnu pragtfulde Ruiner af denne By¹ ligger i det gamle Persis der, hvor Højlandet pludseligt afløses af en jævn Slette, der gennemstrømmes af Floden Pulwar. Paa Ruinernes Vægge findes flere Steder de ejendommelige, af Kiler sammensatte Tegn, der var bleven bekendt ved flere Rejsendes Afbildninger. Mod Øst begrænses Terrassen, hvor Byen laa, af en Klippe, Kuhi Rahmet, i hvis Væg der er udhugget tre Gravkamre, det ene dog ufuldendt, med kunstnerisk udarbejdede Façader. Et Par Mil Nordnordøst for Ruinerne træffer man en stejl Klippevæg med fire lignende Gravkamre med endnu pragtfuldere Façader, det saakaldte Nakshi Rustem (Rustems Billede). Ogsaa her findes indhugget Tegn af samme Art som de nævnte. Medens de tidligere Rejsendes Aftegninger var alt for unøjagtige, bragte C. Niebuhr, »Fyrsten blandt de orientalske Rejsende«², omhyggelige og tilforladelige Gengivelser af en Mængde af disse Kiletegn, der hos de Lærde vakte Haabet om endelig at kunne løse deres Gaader. Niebuhr hørte som bekendt til det lille Antal Mænd, som Frederik V paa Bernstorffs Tilskyndelse sendte til Orienten for at samle de af J. D. Michaëlis ønskede Oplysninger om Naturen og Folkelivet i Biblens Lande. Alle Deltagerne i Rejsen døde undervejs paa Niebuhr nær, der udgav en Rejsebeskrivelse, som blev epokegørende for den orientalske Videnskab og satte den rigeste Frugt ved at føre til Kileskriftens Tydning. Har saaledes en dansk Konges Rundhaandethed bidraget til at lægge Grunden til den senere assyriologiske Videnskab, saa kan man ogsaa erindre om, at tre danske Lærde, Münter, Rask og Westergaard, har givet væsentlige Bidrag til denne Videnskabs Udvikling.

For en Mand med Münters Interesser maatte det være i høj Grad tillokkende at forsøge sine Kræfter paa denne hemmelighedsfulde Tegnskrift,

¹ Se Pragtværket Eugène Flandin et Pascal Coste, Voyage en Perse pendant les années 1840 et 1841, Paris 1843—1854.

² Wellhausen i Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge 31, Frankfurt a. M. 1876, 153.

om hvilken han skriver, at den »ligesom Ægypternes Hieroglyfer syntes at være bestemt til Efterverdenens Beskæmmelse paa en Tid, da Etruskernes skriftlige Levninger ikke mere er nogen Hemmelighed, og da flere heldige Forsøg er gjorte paa at læse og forklare de gamle fœnikiske Alfabetet«. Resultatet af hans Forsøg forelagde han Det danske Videnskaberne Selskab, der optog hans Meddelelser i sine Skrifter fra 1800 I og II. Samtidig havde et andet Medlem af Selskabet, O. G. Tychsen i Rostock, givet sig i Kast med den samme Opgave, men var kommet til et fra Münters aldeles divergerende Resultat. Medens den forsigtige og kritiske Münter, som han selv siger, »endnu befandt sig ved Indgangen«, havde Tychsen sin Tydning fiks og færdig og kunde allerede med forbløffende Lethed dechifrere en stor Del af Indskrifterne. Hans Tydning blev ikke blot meddelt paa Italiensk af Assemani¹, men ogsaa hilst med Begejstring af Herders let bevægelige, poetiske Gemyt: »Det er gjort, det første dristige og lykkelige Skridt til denne Afsløring ved en Lærds Flid og Skarpsindighed, hvem Oldtiden skylder Tydningen af flere af sine Skrifttræk, O. G. Tychsen«². I Virkeligheden var dog hans Dechifrering totalt forfejlet, idet han gik ud fra, at Indskrifterne hidrørte fra det parthiske Riges Stifter, Arsaces I, o. 250, der oven i Købet endnu ikke var Konge over Parthien, hvad Tychsen paa Grund af sit mangelfulde Materiale antog. Derimod opstillede Münter med megen Skarpsindighed en Række grundlæggende Sætninger, der for største Delen har vist sig at være fuldt ud rigtige. For det første hævder han i Tilslutning til Niebuhr³, der fremhævede Overensstemmelsen mellem Billederne paa Ruinerne og paa de omtalte Kongegrave Øst derfor, og til Heeren⁴, at Indskrifterne maa være af samme Alder som Gravene, der efter Ktesias og Diodor hidrørte fra de achæmenidiske Konger (559—331 f. Kr.); og han støttede dette yder-

¹ Sulle iscrizioni cuneate di Persepolis, estratto di una dissertazione del sign. O. G. Tychsen, omtalt af Zoëga i et Brev til Münter af 20. Aug. 1802.

² Brev til Niebuhr i Sämmtliche Werke hrsg. von Bernhard Suphan, 24, Berlin 1886, 467 f.

³ C. Niebuhr: Reisebeschreibung nach Arabien, 2, Kph. 1778, 150.

⁴ A. H. L. Heeren: Ideen über die Politik, 2. Aufl. 1, Gött. 1805, 261 ff.

ligere ved at henvise til de afbildede Processioner, der ganske svarer til Herodots Beskrivelser (7. 61 ff.) af den persiske Hær, og særlig til den Omstændighed, at der mellem Figurerne findes Æthiopere, hvad der var en Umulighed under de parthiske Konger, men i sin gode Orden efter Kambyses' Tid, ligesom han ogsaa betonedede, at Billederne ikke, som de parthiske Mønter, røber Paavirkning af græsk Kunst.

Videre fremhæver han, at der foreligger en virkelig Tegnskrift, i Mod-sætning til dem, der i Kiletegnene kun vilde se Ornamenten, — nogle mente endog, at det hele kun var en Leg, et Forsøg paa at vise, paa hvor mange Maader man kunde kombinere Kiletegnet, medens andre endog formodede, at de foregivne Tegn skyldes Orme eller Insekter. Ligesom de Sacy og Tychsen optog han Niebuhrs lykkelige Iagttagelse¹, at paa flere Steder tre Indskriftsfelter danner en sammenhængende Gruppe og maa antages at indeholde den samme Tekst paa tre forskellige Sprog, idet han til Støtte herfor henviste til Rosettestenen i Ægypten og Herodots Meddelelse (4. 87), at Darius ved Bosporus lod opstille Stenstøtter med assyriske og græske Indskrifter, selv om det, som han forsigtigt tilføjer, kunde synes forvovent at ville bestemme noget om det indbyrdes Forhold, som de tre Skriftarter har til hverandre. Paa virkelig genial Maade fastslaar han tillige de tre Skriftsystemers Karakter: det første (til venstre) er alfabetisk², det mellemste er Stavelsesskrift, og det tredie mere sammensat, med Tegn for hele Ord. Indskrifterne skal læses fra venstre til højre, en Iagttagelse, som allerede andre havde gjort, og som klart fremgik af den Maade, hvorpaa oftere forekommende Ord undertiden fordeltes paa to Linier. Endelig mødtes han med Tychsen i den rigtige Erkendelse, at den oftere forekommende skraat stillede Kile var et ordadskillende Tegn — en Praksis, hvorved de gamle Persere unægtelig gav Dechifrererne en meget værdifuld Haandsrækning.

Nu gjaldt det om at udfinde det Sprog, hvori Indskrifterne var affattede.

¹ a. S. 2, 158.

² Saaledes ogsaa Grotefend; i Virkeligheden er det, som Lassen 1836 paaviste, en simplificeret Stavelsesskrift.

Münter holdt sig her klogeligt til det første Skriftsystem, dels fordi det var det enkleste, og dels fordi man turde formode, at det var det, som den herskende Nation, altsaa Perserne, talte. Man kunde her tænke paa det Sprog, hvori Avesta er skrevet, og til hvis Forstaaelse Anquetil du Peron dengang havde lagt Grunden. Hans Arbejder mødte ganske vist en Del haanlig Afvisning, men den berømte Orientalist, Silvestre de Sacy, Münters højtskattede Ven, var 1793 paa sejrrig Maade traadt i Skranken for ham og havde skaffet hans Resultater Anerkendelse. En anden Mulighed var at benytte Pehlevisproget, hvortil endnu kom Parsi, hvoraf Ny-persisk har udviklet sig. »Vi er«, skriver han, »altsaa uden Tvivl berettigede til at antage, at disse Inscriptioners Sprog ikke kan være aldeles ukendt, og herved maa Haabet om, at det engang vil lykkes for Kendere af Persiens og Indiens Dialekter, hvilke vel især er at søge blandt de engelske Lærde i Bengalen, at dechifrere disse Mindesmærker, betydeligt forøges«.

Her stod nu Münter paa en Vej, der direkte kunde føre til en rigtig Tydning, og man læser derfor hans videre Udtalelser med en vis Spænding. I de Tekststykker, han særligt arbejdede med, forekom oftere den samme Tegngruppe, undertiden i umiddelbar Gentagelse kun med nogen Forandring af det sidste Ords Endelse. Først tænkte han paa, at det kunde være et Egennavn. »Men derpaa faldt jeg paa den Tanke, at det kunde være en Kongetitel, især den sædvanligste i det persiske Rige, nemlig Kongernes Konge«. Han opregner nu en Række forskellige persiske Former, der kunde udtrykke denne Titel, deriblandt Keschéed Kschetranm, men ingen af dem syntes ham at passe til de 7 Bogstaver og de tilføjede Bøjningsendelser. Her stod han i Virkeligheden med Enden af Ariadne-traaden i sin Haand, og man kan kun beklage, at han har ladet den falde, da han ellers vilde have vundet den Berømmelse, der senere tilfaldt Grotefend.

Ogsaa med Hensyn til det foranstaaende Ord udtaler han den rigtige Formodning, at det var et Egennavn, men da det heller ikke lykkedes ham at gennemføre dette, opgav han dette Forsøg og greb en af de Sacy

henkastet Formodning, at Indskrifterne indeholdt forskellige religiøse Formler, — en Afdrift, der førte ham bort fra det næsten naaede Maal. Derimod lykkedes det ham ved en sindrig Beregning af Vokalerne hyp-pigere Forekomst end Konsonanterne særlig i Zendsproget, rigtigt at bestemme i alt Fald en af Vokalerne (e indesluttende det aabne a). Ogsaa fortjener følgende Udtalelser af ham at anføres som betegnede for hans methodiske Undersøgelser: »Det vil stedse være Ordenes Endelser, man især maa lægge Mærke til ved Forsøgene paa at opdage de enkelte Bogstaver; og det vil da, naar først alle persepolitanske Inskriptioner er optegnede, blive temmelig let ved Hjælp af de Ord, der forekommer tre eller flere Gange, at bestemme de Tegn, der ikke egentlig hører til Ordene selv. Men dette er endnu for tidligt«. Særligt gør han opmærksom paa, at Flertal i Avesta ofte ender paa m eller namn. Det var et Punkt, hvor Rask¹ senere skaffede Klarhed ved at paavise, at Genitiv Flertal i Oldpersisk endte paa anam, inam, unam eller am, hvorved nogle Tegn bestemtes rigtigere end tidligere.

Forholdet mellem det første Skriftsystem og de to andre berørte Münter kun meget forsigtigt i rigtig Erkendelse af, at Vanskelighederne her var endnu meget større. Dog bestemte han ikke blot de tre Skriftarters Karakter paa den omtalte Maade, men foregreb ogsaa den senere Udvikling ved den vigtige Iagttagelse, at det tredie System stemte med de Indskrifter, man havde fundet i Babylonien, hvoraf han sluttede, at det maatte være meget gammelt og efter al Rimelighed gaa tilbage til den babylonske Stats blomstrende Tider². Det er det Grundlag, hvoraf senere den assyriologiske Videnskab efter Overvindelsen af store Vanskeligheder er vokset op, og dermed en fuldstændig Omformning af Kendskabet til Oldtidens Historie vundet.

To Aar efter Münters Foredrag i Videnskabernes Selskab fremlagde den

¹ Journal asiatique, Tome II, Paris 1823, 149, smlgn. Grundriss der iranischen Philologie 1, 1, Strassburg 1895—1901, 135 f.

² Smlgn. Ueber einige unter den Ruinen von Babylon neulich gefundene Inschriften (i Antiquarische Abhandlungen, Kph. 1816, 117—46).

tyske Gymnasiallærer Grotefend Resultaterne af sin Tydning af de persiske Kileindskrifter i Videnskabernes Selskab i Göttingen, som han selv siger, nærmest som Følge af en venskabelig Strid med en Ven paa en Spadseretur, hvor han havde paastaet, at det var muligt at dechifrere enhver ukendt Skrift. Hvad der ikke var lykkedes for Münters forsigtige Prøven sig frem, naaede han efter faa Ugers Forløb ved sin geniale, fra Ungdommen af øvede Gætteevne. Idet han stillede sig paa det navnlig af Münter vundne Grundlag, bestemte han ved en sindrig og yderst enkel Methode Navnet paa de persiske Konger, som Indskrifterne kunde sigte til. Ved derpaa, saa godt han formaaede, at indsætte de gamle persiske Former for disse Navne fandt han Lydværdien for en Del af Tegnene, og idet han optog den af Münter saa uheldigt opgivne Tydning af Titlen: Kongernes Konge, vandt han Beviset for sin Forklarings Rigtighed, idet de fundne Lydværdier af Tegnene netop gav dette Resultat, selv om han endnu ikke raadede over Titlens absolut rigtige Form (khšajathija fulgt af Genit. Plur. khšajathijanam). Hermed var Nøglen fundet, idet det dog endnu kostede megen Møje at klare alle Enkelthederne. Iøvrigt blev Gaa-den løst endnu en Gang paa selvstændig Maade af den engelske Officer Rawlinson, der opholdt sig i Persien og derfor raadede over et rigere og sikrere Materiale end hans Forgængere.

Grotefends Meddelelser i Göttinger-Selskabet, der strakte sig over 4 Møder 1802 og 1803, havde en i Betragtning af Sagens Vigtighed ret paafaldende Skæbne, idet Manuskriptet henlagdes i Selskabets Arkiv, hvor det fuldstændig forsvandt. I Göttinger Anzeigen optoges kun et meget kortfattet Udtog, forfattet af Tychsen, og det skyldtes væsentlig de Sacy, der udbad sig en Afskrift af Manuskriptet og offentliggjorde det i et Brev til M. Millin¹, at man overhovedet fik noget nærmere at vide derom. Dog lod Grotefend sig i Aaret 1805 bevæge til at give en Oversigt over sine Resultater i anden Udgave af Heerens »Ideen«². Først efter lange Tidens Forløb lyk-

¹ Magasin Encyclopédique, année 8, tome 5, Paris 1803, 438.

² Efter en Udtalelse af Münter i Antiquarische Abhandlungen, Kph. 1816, 128, faar man det Indtryk, at dette ikke er kommet ham for Øje.

kedes det W. Meyer at opdage det historiske Haandskrift i Selskabets Arkiv, hvorefter han udgav det 1893 i Göttinger Nachrichten. Det frembyder naturligvis den største Interesse, deriblandt ogsaa for Grotefends Forhold til Münter, hvis ovenfor omtalte Grundsætninger han fuldt ud akcepterer, og hvem han omtaler med stor Agtelse som den ligesaa skarp-sindige som beskedne Forsker (*homo acutissimus aequae ac modestissimus*).

Studiet af den tredie, babylonske, Kileskriftart var endnu et uopdyrket Omraade, da Münter en Del Aar senere foranlediget ved et Par smaa Gudebilleder, af hvilke det ene var skænket ham selv af Major v. Sommer, skrev sin »Die Religion der Babylonier« 1827. Han maatte derfor nøjes med at benytte de gamle Forfatteres Beretninger, medens vi nu ved Indskrifterne har vundet et umiddelbart Indblik i den akkadisk-assyriske Religion, der har vist hine Beretningers fuldstændige Utilstrækkelighed. Dog henviser Münter ved Omtalen af Templerne til, hvad der vil kunne læres af Ruinerne i Babylon, hvorved han dog forledet af Niebuhr urigtigt søger det berømte Belstempel i Birs Nimrud, der i Virkeligheden er en af Levningerne af Babylons Naboby Borsippa. Skriftet anmeldtes paa den mest smigrende Maade af de Sacy, hvem det var tilegnet¹, og ligeledes af Grotefend², der fremhæver, at den beskedne Forfatter selv ikke mener, at det er lykkedes ham helt at løse den vanskelige Opgave, og derpaa tilføjer: »Men alligevel er den første Grund lagt med et saadant Held, at det kan overlades Tidens Fremskridt at udbygge det manglende og efterhaanden rette det forfejlede«. En særlig Kritik retter Grotefend mod det sidste Kapitel, der handlede om Billederne paa en Syd for Babel fundet Sten, efter Finderen, den franske Botaniker A. Michaux, kaldet Caillou de Michaux, hvori Münter saa Billeder fra den babylonske Kos-

¹ *Journal des Savants* 1828, 593 ff., 643 ff., hvor det bl. a. hedder: Si je n'ai pas appelé suffisamment l'attention des lecteurs sur la vaste érudition de l'auteur, sur la finesse de ses rapprochements, sur la sagacité dont il a donné tant de preuves en traitant une matière difficile et obscure, c'est que son nom seul rappelle au plus haut degré toutes ces qualités à tous ceux qui mettent un véritable intérêt aux recherches archéologiques.

² *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1828, 505 – 20.

mogoni og Astrologi. Dette afviser Grotefend, der i Slangen, der strækker sig nedover Billedgruppen, kun vil se et Tegn, der sonderer Lyssiden fra Mørket, der symboliseres ved den slukkede Lampe og de urene Dyr, og formoder, at der sigtes til Mithradyrkelsen fra Parthertiden. I Virkeligheden havde ingen af dem Ret, men Münter var dog det rigtige betydeligt nærmere end hans Kritikere. Den paagældende Sten er nemlig en af de saakaldte babylonske Grænsesten (kudurru'er), hvoraf der senere er fundet en større Mængde, og som stiller Ejendomsretten over et Grundstykke under de Guddommes Beskyttelse, hvis Symboler er afbildede derpaa¹.

Et af Münters bekendteste og mest ansete Værker er hans »Religion der Karthager« 1816 (2. Aufl. 1821). Med en omfattende Belæsthed har han samlet, hvad de gamle Forfattere har berettet om Fønikernes Religion, og i den Henseende er Skriftet endnu et værdifuldt Hjælpemiddel, hvor hans arkæologiske Sans viser sig i, at han ogsaa tager Hensyn til Indskrifter og Mønter, forsaavidt de dengang var tilgængelige. Ikke uinteressant er det at se den ellers saa nøgterne Mand et Sted give sig sin Fantasi i Vold, naar han opstiller den Formodning, at Fønikerne har opdaget Dele af Amerika og maaske haft Kolonier der: »Harde Spanierne agtet paa de Folks Sprog, som de forefandt dør og optaget Prøver deraf, saa kunde denne Formodning maaske bringes til fuldkommen Vished«. Beviser søger han i nogle paa en Ø i den mexikanske Havbugt fundne hule Metalstatuer med Levninger af brændte Menneskeben, og i den af Alexander von Humboldt (Ansichten der Natur, 3. Ausg., 1, Stuttg. & Tüb. 1849, 272) omtalte Benævnelse »Camosi« for en Solskive paa en Klippe ved Vandfaldene ved Orinoko, som han sammenstiller med det moabitiske Gudenavn Kemosh. Som Tillæg fulgte »Sendschreiben an Friedrich Creuzer über einige Sardische Idole«, Kph. 1822, foranlediget ved nogle paa Sardinien fundne Efterligninger af Gudebilleder, som Professor Jacob Keyser fra Kristiania havde bragt ham.

¹ Smlgn. L. W. King, A History of Babylon, 1915, 245f. F. X. Steinmetzer, Ueber den Grundbesitz in Babylonien zur Kassitenzeit nach den sogenannten Grenzsteinen dargestellt. (Der alte Orient. XIX, 1—2) Lpz. 1918. Michaux' Sten er fra det paa Kassiterne følgende Dynasti.

En ret omfattende Oversigt over Religionernes Sammenhæng i Oldtiden indeholder »Spuren Aegyptischer Religionsbegriffe in Sicilien und den benachbarten Inseln«¹, hvor han bl. a. opstiller Formodninger om Bablylons Indflydelse paa Fønikerne og disses paa Grækenland. Af ringere Interesse er derimod hans Afhandling² om en Indskrift fra Karthago, hvoraf den danske Generalkonsul i Tunis, Kaptajn C. T. Falbe³ havde sendt ham en nøjagtig Tegning, da man nu kender et stort Antal Indskrifter fra denne By⁴. Et enkelt Punkt af den fønikiske Religion behandlede han i en Afhandling om de saakaldte Baetylier⁵, som man i Reglen sammenstillede med Bynavnet Betel, Guds Hus, i Det gamle Testamente. Hans Forklaring gaar ud paa, at de fleste af dem var Meteorstene, hvad udtrykkeligt berettes om nogle af dem, og at de kaldtes »besjælede Stene«, fordi Stjernerne opfattedes som besjælede. Den almindelige Opfattelse, at Stendyrkelsen var en Art Fetichisme, kan efter hans Mening i og for sig være rigtig, »men denne Fetichismens Oprindelse er maaske selv at søge i deslige Fænomener«. Denne Opfattelse af Baetylierne har vel en vis Berettigelse for de senere Tidens Vedkommende, men Spørgsmaalet om Stendyrkelsens Oprindelse og Udvikling er adskilligt mere kompliceret, end Münter forestillede sig det.

Med særlig Interesse omfattede Münter Studiet af Koptisk, der paa hans Tid tog et større Opsving, navnlig paa Grundlag af de øvreægyptiske Haandskrifter, der var indlemmede i Kardinal Borgias Museum i Rom. Naar man er gaaet ud fra, at det var hans berømte Landsmand Zoëga, der førte ham ind og vejledede ham i disse Studier, saa er dette, som Fru Dr. Ada Adler ud fra Münters Dagbøger har vist mig, ikke rigtigt. Zoëgas Beskæftigelse med Koptisk falder noget senere end Münters Op-

¹ Antiquarische Abhandlungen, Kph. 1816, 147 ff.

² Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger, II, Kbh. 1824.

³ Forfatter af Recherches sur l'emplacement de Carthage, Paris 1833.

⁴ Den af Münter behandlede Indskrift er Nr. 8 i Julius Eutings Sammling der Carthagischen Inschriften, I, Strassb. 1883.

⁵ Videnskabernes Selskabs Afhandlinger 1803--1804, 115 ff.

hold i Rom 1785-86¹; og Münter, der betegner sig selv som fuldstændig Auto-didakt i det koptiske Sprog, blev efter Dagbøgerne kun bevæget til at give sig af dermed ved Borgias Opfordringer². Allerede 1786 udgav han et Brudstykke af Oversættelsen af Daniels Bog, og hans Inauguraldissertation 1790 handlede om Tiden for de koptiske Oversættelser af Det nye Testamente, ligesom der 1789 var kommet en Afhandling om den sahidiske Oversættelse af Det nye Testamente med nogle Brudstykker af Pauli Breve³.

En særlig Tilløkkelse fik Koptisk desuden for Münter, som den ivrige Frimurer han var, ved at en Del af den gnostiske Literatur er opbevaret i Oversættelser paa dette Sprog. Et af de mærkeligste af disse Skrifter er den saakaldte Pistis Sophia fra 2. Halvdel af det 3. Aarhundrede efter Kr. Dette Skrift er yderst lærerigt i sig selv og havde bl. a. den Interesse at indeholde fem af de saakaldte Salomos Oder, om hvilke enkelte Kirkefædre beretter, men som man mente var gaaede tabt, indtil i den nyeste Tid et lykkeligt Tilfælde har bragt en syrisk Oversættelse af dem alle for Dagen⁴. Et Haandskrift af den koptiske Pistis Sophia havde Askew bragt til London, og i Aaret 1799 udgav Englænderen C. G. Woide⁵ en foreløbig Oversigt derover og tillige den koptiske Tekst af de fem Oder

¹ Zoëga katalogiserede 1802 Borgias Samling af koptiske Haandskrifter, se hans Brev til Münter af 4. Dec. 1802. I et Brev af 21. Nov. 1800 skriver han: »Mine koptiske Kopier udgør et tykt Volumen, som jeg gerne samtligen overlod Dem, dersom jeg troede, at De vilde gøre Brug deraf, og dersom jeg fandt en Rejsende, jeg kunde besvære med en saadan Pakke. Thi jeg alene kan ej bearbejde dem, og her fortvivler jeg om at finde en Medarbejder«.

² Dagbog af 26. og 28. Febr. og 16. Marts 1785. — [Münters Forhold til Borgia og de koptiske Studier er senere behandlet af Øjvind Andreasen i »Rom og Danmark gennem Tiderne«, I, Kbh. 1935, 296 ff.]

³ Specimen versionum Danielis Copticarum, nonum ejus caput Memphitice et Sahidice exhibens, Romae 1786. — De aetate versionum Novi Testamenti copticarum, Hafn. 1790; senere noget omarbejdet i Eichhorns Bibliothek der biblischen Literatur, 4, Lpz., 1792. — Commentatio de indole versionis Novi Testamenti Sahidicae, accedunt fragmenta epistolarum Pauli ad Timotheum ex membranis Sahidicis Musei Borgiani Velitris, Hafn. 1789.

⁴ J. Rendel Harris, The Odes and Psalms of Solomon, Cambridge 1909.

⁵ Appendix ad editionem Novi Testamenti Græci e Codice Alexandrino, Oxonii 1799.

med en latinsk Oversættelse. Et Eksemplar af denne Bog bragte den danske Præst i London, U. F. Rosing, til Münter, der derved foranledigedes til et lille Skrift¹, hvori han meddelte en Oversættelse af Oderne, hvis gnostiske Karakter han rigtig erkendte, og tillige paa Grundlag af Woides Udtog behandlede Pistis Sophias Karakter og Oprindelse i det hele. Han modbeviser Woides Hypothese, at det skulde være Gnostikeren Valentinus' Skrift »Sophia«, og henfører det til den ophitiske Sekt, hos hvem Slangen spillede en fremtrædende Rolle. Rigtigheden heraf er godkendt af flere nyere, bl. a., om end med en lille Modifikation, af A. Harnack², der omtaler Münters »fortræffelige Afhandling« med stor Anerkendelse.

Til disse Arbejder, der navnlig gjorde Münters Navn kendt og agtet i Udlandet, slutter sig nogle Monografier af forskelligt Indhold. Et ved sin jævne og klare Fremstilling og Beherskelse af Stoffet tiltalende Skrift er »Der Jüdische Krieg unter den Kaisern Trajan und Hadrian« 1821, som E. Schürer³ med Rette betegner som det mest indgaaende Arbejde om dette Emne. Ved Siden af den gamle Literatur benytter han, sin sædvanlige Methode tro, Zoëgas Numi Aegyptii Imperatorii, samt de under Barokba prægede Mønter. Om Beliggenheden af Byen Bether, hvor Tragediens sidste Akt spillede, skriver han, at den vel næppe vil kunne bestemmes, før en Gang en nøjagtig Efterforskning bringer Ruiner og maaske Indskrifter af dens Navn for Dagen. I Virkeligheden er det ved nyere Forskninger lykkedes at paavise denne Bys Beliggenhed, men derimod er Münters Haab om Indskriftsfund ikke gaaet i Opfyldelse; og det samme gælder om hans Udtalelse i det ellers lidet betydende Skrift »Om

¹ Odae gnosticae Salomoni tributae, Havn. 1812.

² Über das gnostische Buch Pistis-Sophia, i Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, VII, 2, Lpz. 1891, 35 ff. Om Münters Interesse for Gnostikerne vidner ogsaa hans »Versuch über die kirchlichen Alterthümer der Gnostiker«, Anspach 1790 (uden Forfatterangivelse, af Forlæggeren tilegnet Generalsuperintendent Junkheim).

³ Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi, 3. Aufl., 1, Lpz. 1901, 670.

den Davidiske Families Begravelse¹: »Det er ikke umuligt, at selv hellige, til Tempeltjenesten bestemte Redskaber, Inscriptioner paa Sten og Træ — hvo ved om ikke Afskrifter af Loven, Psalmerne og Profeterne og andre kostbare Levninger af den jødiske Literatur — kunne have vedligeholdt sig ubeskadigede i faste og for al Fugtighed sikrede Hvælvinger«. Palæstina har jo desværre vist sig at være et paa gamle Indskrifter meget fattigt Land.

Et ved Lukas Evang. 3, 1 fremkaldt Spørgsmaal, der har beskæftiget Teologerne, er Beliggenheden af Landskabet Ituræa. Münter behandlede det i et Program 1824², hvori han tiltrods for vildledende Angivelser hos Eusebios o. a. rigtigt henlægger det til Antilibanos. Tillige er det lille Skrift interessant ved at henvise til nogle i Mainz fundne Ligsten over Ituræere, der tjente som letbevæbnede i den romerske Hær, og hvis Navne, som han paaviser, godtgør, at de har talt et aramæisk Sprog³.

Hvad her er skizzeret, udgør jo en rent imponerende Produktion; men for tilfulde at vurdere den Arbejdskraft, der bærer den, maa man erindre, at Münter desforuden har udgivet en betydelig Række andre Skrifter om allehaande Emner, dogmehistoriske og kirkehistoriske, særlig Danmarks og Norges Kirkehistorie, Tempelherrernes Statuter, de danske Ridderordeners Historie, Der Stern der Weisen med en Beregning af Kristi Fødselsaar o. a.

Et levende Indtryk af Münters udprægede historiske Sans og hans stærke Retfærdighedsfølelse modtager man af et Sted i hans Skrift om Salomos Oder, hvor han beklager, at Gnostikernes Skrifter for en Del er gaaet tabt ved de rettroendes Fanatisme: »Hvor der mangler autentiske Udtalelser, hvor hine Menneskers Anskuelse kun kan uddrages af Modstandernes Skrifter, dør kan man næppe selv hos dem, der sine ira et studio alene

¹ Se Athenæum, I, Kbh. 1804, 1—33. Paa Tysk i Antiquarische Abhandlungen, Kph. 1816, 85—116.

² De rebus Ituraeorum, i Anledning af Steingrímur Jónssons Indsættelse til islandsk Biskop.

³ Som betegnende for Münters Interesser kan endnu nævnes: Om Vigtigheden af de østerlandske Oldsagers Studium for den vordende Skriftgrandsker, i Minerva 1805, I, 35—53 og: Symbolae ad interpretationem Novi Testamenti ex marmoribus etc. i Miscellanea Hafniensia I, 1818, 1—30.

har kæmpet for Sandheden, vinde et nøjagtigt Kendskab dertil«. Det er den samme milde Tolerance og Billighedsfølelse, der prægede hele hans Optræden, og som i Forening med hans trods al Anerkendelse store Beskedenhed gør ham til en saa tiltalende Forfatterpersonlighed, i hvis Skrifter man intetsteds finder de polemiske Udfald, der saa ofte forvandler de Lærdes Forhandlinger til frastødende og halvt komiske Hanekampe. Han anerkender saaledes uforbeholdent Rigtigheden af en Anke, som Filologen Heyne rettede mod Methodens i hans Skrift om Baetylierne. Og hans Afhandling om den palmyrenske Mønt i Petersborger Akademiets Skrifter slutter med de hos ham ægte klingende Ord: »Men Eder, udmærkede og lærde Kolleger, beder jeg indstændigt, at I vil modtage denne korte Udlægning med venligt Sind, og at I, hvis I véd noget rigtigere, vil meddele mig det humaniter atque candide«.

FREDERIK MÜNTER OG DET GAMLE ÆGYPTEN

AF

OTTO KOEFOED-PETERSEN

I Frederik Münters Barndomshjem i Skt. Petri Præstegaard var den berømte Opdagelsesrejsende Carsten Niebuhr en næsten daglig Gæst, og han fortalte gerne om sine Oplevelser paa den store Rejse gennem Østerlandenes mærkelige og brogede Verden. Disse Beretninger fra fremmede og fjerne Lande fandt et lydhørt Øre hos den unge Münter, og tilskyndet af Niebuhrs Fortællinger kastede han sig med graadig Iver over Læsningen af alle de Rejsebeskrivelser, som han kunde faa fat paa¹. Denne aabenbart meget spredte og tilfældige Læsning antog dog snart en mere fast Form. I disse Aar syslede Niebuhr nemlig med Tanker om at foretage en ny stor Rejse, som denne Gang skulde gaa til Ægypten og det Indre af Afrika. Det var Niebuhrs Plan at medtage Fr. Münter paa Færden, og i denne Hensigt tog Niebuhr sig da for at vejlede Münter i hans Læsning².

¹ Selybiografi 1784, trykt i nærværende Mindeskrift (i det flgd. citeret som FM) IV S. 6.

² Selybiografi, FM IV S. 6. Alt, hvad der foreligger om Münters Forberedelse til Deltagelsen i Niebuhrs paatænkte Afrikafærd, er en lakonisk Bemærkning i Selybiografi 1784 anf. S., som meddeler, at han i denne Hensigt »læste Arvieux (d.v.s. Mémoires du Chevalier (Laurent) d'Arvieux contenant ses voyages à Constantinople, l'Égypte et la Paléستine recueillis de ses mémoires originaux et mis en ordre avec des réflexions par Jean Baptiste Labat I-IV, Paris 1735) og andre Rejsebeskrivelser og levede lykkeligt i denne indbildte Verden«. Det maa dog antages, at Münter ikke har forbigaaet det Værk, som laa nærmest for Haanden, vor Landsmand Kaptajn Fr. Nordens Beretning om hans Færd op gennem Nildalen, den første egentlige videnskabelige Rejse til Ægypten, Voyage d'Égypte et de Nubie, Copenhague 1753. Ejendommeligt nok synes dette Værk at fattes i Münters store Bogsamling; han besad den af J. Stauning i Udtog foretagne Bearbejdelse fra 1775, jfr. Bibliotheca Münteriana (1830) Nr. 7197 p. 437.

Det lykkedes desværre aldrig Niebuhr at faa det paatænkte Togt til Afrika virkeliggjort, men Strandingen af denne Plan betød dog ingenlunde, at Münter tabte Ægypten af Syne; han var da alt blevet indfanget i Faraonerrigets Tryllekreds, og den én Gang vakte Sans for Landets mærkelige Mindesmærker med deres sælsomme Skrifttegn og gaadefulde Symboler slap aldrig mere Münter af Tanken, dragende som de maatte virke paa ham, i hvis Sind der laa en Hang mod det mystiske og romantiske¹.

Münters Syslen med det gamle Ægypten har kun i ringe Grad fundet Udtryk i trykte Arbejder. Det er gennem hans Dagbogsoptegnelser og først og fremmest gennem hans omfattende Brevvexling med Udlandets Lærde, det fremgaar, med hvilken Opmærksomhed Münter fulgte Forskningen over det gamle Ægypten, og navnlig Forsøgene paa at fravriste Hieroglyferne deres Hemmelighed, men hans mange og forskelligartede Interesser og talrige Gøremaal levnede ham dog ikke Tid til ret at fordybe sig i disse Studier, der øjensynligt var ham saa kære; han forblev paa dette Omraade af Videnskaben mere den opmærksomme Tilskuer end den ydende Medarbejder.

I Münters omfattende *oeuvre* findes der ikke mere end tre Afhandlinger, der har hentet deres Emne fra det gamle Ægypten. I Rahbeks »Minerva« — til hvilket Tidsskrift Münter var en flittig Bidragyder — har han i Aargangen for 1801 givet en Redegørelse for den Opdagelse af Ruinerne af Guden Amons Tempel i Siwa-Oasen, den saakaldte »store« Oase i den libyske Ørken, som faa Aar i Forvejen var gjort af Englænderen W. G. Browne og Tyskeren Fr. Hornemann². Selv om denne lille Opsats er trykt

¹ Bjørn Kornerup i Dansk biografisk Leksikon Bd. 16 S. 348.

² Om den af Brown og Hornemann gjorte Opdagelse af Ammons Templet i den Libyske Ørk i »Minerva« Bd. 64 (1804) S. 113-132. Browne's Rejsebeskrivelse, *Travels in Africa, Egypt and Syria from the year 1792-1798*, London 1799, var øjensynlig Münter bekendt gennem den tyske Oversættelse under Titlen: *Reisen in Afrika, Ægypten und Syrien*, Leipzig 1800, jfr. *Bibliotheca Münteriana* Nr. 7046 p. 433. Fr. Hornemann's Beretning foreligger i hans *Tagebuch seiner Reise von Cairo nach Murzuck in den Jahren 1797 und 1798 aus der Teutschen Handschrift desselben herausgegeben von C. König*, Weimar 1801; Værket ejedes af Münter og opføres i *Bibliotheca Münteriana* under Nr. 7200 p. 437.

i et oplysende og populært Tidsskrift, og det saaledes ligger udenfor dens Ramme at give en kritisk Vurdering af Fundene i Siwa, er den dog meget solidt underbygget, uden alligevel paa nogen Maade at være tynget af det store Stof, der findes indarbejdet deri. Münter har omhyggeligt sammenstillet, hvad de antike Forfattere véd at berette om Helligdommen, og opridser Hovedtrækkene deraf med faa og faste Linjer for at vise Læsere om Omfanget og Betydningen af Fundet og Rigtigheden af den Tydning, som de to Rejsende har givet af det. Trods de næsten halvandet hundrede Aar, der er gaaet hen over denne Afhandling og den helt forandrede Problemstilling med Hensyn til Kildestoffet for Forstaaelsen af den ægyptiske Oldtidskultur, staar den stadig mærkværdig frisk, ikke mindst fordi den indeholder adskillige Betragtninger, som er i god Samklang med Synspunkter, Nutidens Historieskrivning gerne anlægger, men som kun sjældent træffes hos Münters samtidige.

Med Udgangspunkt i en Række Mønter hidrørende fra Sicilien og de omliggende Øer udstyret med ægyptiske (og ægyptiserende) Symboler og Billeder stiller Münter Spørgsmaalet om det gamle Ægyptens Forbindelser, og derigennem Indflydelsen af den ægyptiske Kultur, mod Vest omkring Midten af det første Aartusind f. Kr.¹, til hvilken Tid han mente at kunne henføre de nævnte Mønter. I denne Undersøgelse har Münter givet sig i Kast med en Opgave, som Datiden med det Kildestof, hvorover den raadede, ikke var i Stand til at løse. For at forklare, hvorledes ægyptiske Symboler har kunnet finde Plads paa Mønter fra det centrale Middelhavsomraade, søger Münter Støtte i de klassiske Forfatteres Efterretninger om Ægypternes omfattende og vidtstrakte Handel og Søfart i Middelhavet og de tilgrænsende Vande under de saītiske Faraoner og Perserkongerne, og han drager den dristige Slutning ud fra disse Kilder, at Ægypterne skulde have grundlagt Kolonier ved de vigtigste Anløbspladser paa deres Færd gennem Middelhavet; særlig antager Münter, at dette

¹ Spuren ägyptischer Religionsbegriffe in Sicilien und den benachbarten Inseln ap. Schriften der K. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften 1806, genoptrykt i M.s Antiquarische Abhandlungen (1816) S. 149-180.

var Tilfældet paa Malta, hvor der foruden Mønter af ovennævne Art ogsaa var fremdraget andre Oldsager med ægyptisk Præg. Fra disse »Stationer« skulde der være gaaet en videre Kulturpaavirkning til Sicilien, hvor Mønter mente at være i Stand til at kunne paavise Dyrkelsen af visse ægyptiske Guddomme. Mønter har ved saadanne Betragtninger vredet det spinkle Kildestof altfor haardt og presset mere ud af det, end det var i Stand til at yde; senere Forskning har vist, at de antike Forfatteres Efterretninger om Ægypternes maritime Færd i Middelhavet i Saïter- og Persertiden maa betragtes med en meget varsom Kritik; alt tyder paa, at disse Expeditioner — som baade i geografisk Udstrækning og merkantilt Omfang var langt mere beskedne, end de gamle gør dem — blev udført af fönikiske Skippere i Saïternes og Perserkongernes Sold. Hvor langt end Ægypternes Handel i denne Tid maatte have stødt frem mod Vest, staar det imidlertid fast, at de aldrig har anlagt Kolonier eller taget Land i de vestlige Middelhavslande. Som altid i Datiden, og dette følger umiddelbart af det Kildestof, hvorpaa man byggede, gik Mønter ud fra, at den gamle østerlandske Historie var lige saa retlinjet i dens Forløb og ikke mere kompleks i dens Opbygning end den enkle Formel, hvori den fremtræder hos Oldtidens Historikere. Overførelsen af ægyptisk Kulturgods til Sicilien og de omliggende Øer behøver ikke at være, og er ikke, sket ved en direkte Forbindelse med Ægypten, men gennem Mellemlid. De Mønter, som er Udgangspunktet for Mønters Undersøgelse, er ikke af ægyptisk Arbejde; dette synes Mønter ogsaa at være naaet til Klarhed over, uden dog at drage den fulde Følge af denne Erkendelse; det Udstyr, hvori de paa Mønterne gengivne ægyptiske Gudebilleder fremtræder, viser med Sikkerhed, hvad man dog ikke var i Stand til at afgøre paa Mønters Tid, at de ikke er udført umiddelbart med ægyptiske Gudebilleder som Forlæg; de ejendommelige og ofte misvisende og omdannede Former og Symboler peger paa, at disse ægyptiske Kulturelementer er kommet til det vestlige Middelhavsomraade med Fönikerne.

Mønters Undersøgelse skal dog ikke projiceres ind paa Baggrund af de Resultater, som Nutidens Forskning er naaet frem til paa Grundlag af

et mangedoblet Kildestof, udnyttet med en langt skarpere Metodik og et betydeligt større Kendskab til Historiens Gang i hine fjerne Tider; de maa retfærdigvis betragtes i Rammen af Datidens Viden om de gamle Østerlande, og da aftvinger de Respekt ved den klare og koncise Maade, paa hvilken Spørgsmaalene er blevet stillet og den nøgterne Fremgangsmaade i Behandlingen af det spinkle og lidet omfangsrige Kildestof, hvorover man raadede ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

I en Festtale holdt paa Københavns Universitet i Juni 1803 henviste Münter den gammeltestamentlige Exegese til at udnytte det litterære og arkæologiske Stof fra Israels Nabolandes Oldtidskulturer¹ for derved at naa frem til en dybere Forstaaelse af de bibelske Skrifter, og han opridsede Grundlinjerne for en saadan »oldorientalsk Kommentar« til det Gamle Testamente. I det Program, som Münter fremsætter for at vise Vejen til en Udnyttelse af de materielle og aandelige Levn fra de store østerlandske Fortidskulturer for den theologiske Forskning, indtager Ægypten Førstepladsen. Dette Forhold kunde skyldes den ydre Aarsag, at det gamle Ægypten takket være den Bevaagenhed, som de klassiske Forfattere havde vist Faraonernes Rige, var det af de gamle Østerlande, hvorom man paa Münters Tid havde det mest omfattende Kendskab. Det skyldes dog ikke blot Kildernes tilfældige og ujævne Fordeling, at Münter har dvælet længst ved de ægyptiske Mindesmærker og stærkest fremhævet deres Betydning for den gamle Pagts Bøger; det er et Udtryk for, at han tilskrev Ægypten den fortrinlige Stilling som det af Israels Nabolande, hvis Kultur havde øvet den stærkeste og dybeste Indflydelse paa Palæstina — en Opfattelse, der efter at Panbablyonismens Mareridt er drevet over, paany i de sidste Aartier gør sig gældende, omend i en anden Form end Münter gjorde sig til Talsmand for.

¹ Oratio de summa utilitate quam theologus ex veterum monumentorum orientalium maxime accuratiore notitia percipiet ap. Antiquarische Abhandlungen (1816) S. 1-24; i Uddrag trykt i dansk Oversættelse under Titlen: Om Vigtigheden af de østerlandske Oldsagers Studium for den angaaende Skriftgransker i »Minerva« Bd. 79 (1805) S. 332-352.

Selv om Münters Afhandling forlængst er overhalet af nye Fund og Forskningens Fremskridt, og den nu kun har »historisk« Interesse, berører dette dog ikke dens egentlige Værd: et i vort Land første Forsøg paa at inddrage nyt Stof i den gammeltestamentlige Forskning og da navnlig fremhæve Betydningen af det faraonske Ægyptens Mindesmærker for Studiet af det Gamle Testamente og understrege den oldægyptiske Kulturs stærke Indflydelse i dens nordlige Naboland. Med sit vide Udsyn og den overlegne Beherskelse af et omfattende og forskelligartet Stof giver disse manende og æggende Ord til Theologerne om at søge nye Veje og give sig i Kast med nyt Stof til Forskningens Fremme et smukt Vidnesbyrd om Münters altid aabne Sind for at gaa ad hidtil uprøvede Veje og drage uløste Spørgsmaal frem til Behandling.

Da Niebuhr ikke mere førte Styret over Münters Læsning og holdt ham til solide Ting som Rejsebeskrivelser, synes han at have fulgt sine romantiske Tilbøjeligheder og kastet sig over Studiet af det gamle Ægyptens Religion og den ægyptiske Mystik, Emner som Samtiden var meget optaget af¹.

Paa sin første Udlandsfærd i Sommeren 1781 efter nylig bestaaet theologisk Embedsexamen søgte Münter at udnytte disse Studier og i dem finde Emne for et digterisk Arbejde. De mange nye Indtryk, som vældede ind paa ham, og Rejsens Oplevelser² virkede løftende paa den unge og letbevægelige Mand; han gik i Gang med Udarbejdelsen af et bredt anlagt Digt med den græske Sagnhelt Orfeus som Hovedpersonen og omhandlende Ægyptens Mysterier. Med stor Hast fik Münter Digtets første Sang skrevet sammen³, men alt som Rejsen skred frem, dæmpedes

¹ Der foreligger næsten intet i Münters Papirer, som belyser hans ægyptiske Studier i Ungdoms- og Studenteraarene, jfr. dog Dagbog 18. Nov. 1780 IV. S. 28, hvor det anføres, at han var hos Grevinde Kathr. Stolberg og læste højt for hende af »Hollwell, u. der Persischen und Egyptischen Religion«.

² Selvbiografi 1784, FM IV S. 6.

³ Dagbog 9. Juli 1781, FM II S. 17 meddeler, at Münter i Lübeck, den første Station paa Rejsen, læste Dele af første Sang op for Overbeck. Gerstenberg, Brev til Münter af 12. Nov. 1781 Nr. 247, FM V S. 291, udbeder sig at høre nærmere om »Orpheus«, »allenfalls mit einem Belege«.

hans Iver, og Versene formedes mere trægt. I Göttingen, hvortil Münter ankom ved Efteraarets Begyndelse, fik han efter med stor Flid at have samlet og sammenlignet alt, hvad de gamle Forfattere vidste at berette om de ægyptiske Mysterier¹, omsider Digtets anden Sang fra Haanden; denne kunde dog efter hans eget Skøn langt fra maale sig med den første. Da Münter under Opholdet i Göttingen efterhaanden faldt til Ro ved Studier og Forelæsninger, sygnede det videre Arbejde med »Orpheus« hen; Digtet naaede aldrig ud over de to første Sange.

Efter Münters egen senere Dom var »Orpheus« et godt Udtryk for hans den Gang opstemte Sindstilstand², og helt paa samme Vis, som et Udslag af en *furor poëticus*, betragtedes det af Wieland, hvem Münter havde sendt sit Digt til Bedømmelse³. Münter havde anmodet Wieland om at betragte hans Værk som »en Eruption af et ild- og flammespyende Bjerg«, og denne Udtalelse greb Wieland med Begærlighed som Udgangspunkt for en indgaaende Kritik af »Orpheus« og skyder den frem foran sig for at tage Brodden af sin Dom. Wieland foreholder Münter, at et vulkansk Udbrud er en Hvirvel af Sten, glødende Aske og brændende Lava, kort sagt et Kaos, og at der maa drages et afgørende Skel mellem det, som Naturen skaber og besjæler, og hvad den udspyer. Et Digt maa — hæver Wieland — for at vinde Tilhørernes Øren være Kunst, men Sjælens

¹ Selvbiografi 1784, FM IV S. 15. I Dagbog dat. Göttingen 25. Maj 1782 optegnes, at Münter er begyndt at arbejde med ægypt. Mysterier; blandt Zoëgas Papirer (Kgl. Bibl. Ny kgl. S. fol. 357 b XIII) foreligger et med Münters Haand skrevet Ms. med Titlen »Ueber den egyptischen Mysterien«; en Bemærkning med Zoëgas Haand oplyser, at Ms. er udarbejdet i Göttingen, jfr. FM IV S. 26, jfr. ogsaa Brev til Herder af 8. Nov. 1781 Nr. 334, FM V S. 389.

² Selvbiografi 1784, FM IV S. 15.

³ Wielands indgaaende Kritik af »Orpheus« foreligger i Brev til Münter af 21. Maj 1782 Nr. 740, FM VI S. 371 ff. Foruden til Wieland havde Münter sendt de allerede foreliggende Dele af Digtet til Brødrene Stolberg i Eutin og Tremsbüttel, Breve til Münter af 9. Jan 1782 Nr. 612 FM V S. 260 og 21. Jan. 1782 Nr. 607, FM V S. 258. Endvidere havde Münters Lærer i Göttingen, Filologen Heyne læst det, og under Opholdet i Weimar gjorde Münter sig den Fornøjelse at forelæse Dele deraf for en Hr. Sturz (Broder til den bekendte S.), jfr. Dagbog 4. Sept. 1781, FM II S. 29.

Udbrud, hvor poetiske de end kan være efter deres Natur, er derfor ikke Poesi; de afgiver blot Stof til poetiske Værker, ganske som Elfenben og Marmor giver Billedhuggeren Stof til hans Arbejder. Münter lagde sig den gamle Digtets Ord paa Sinde; efter Wielands Formaninger følte han ingen Trang til at gaa videre med Arbejdet paa »Orpheus«. Det synes endog, at han drog den fulde Følge af Wielands Dom og helt brød Staven over sit Epos. Der er intet bevaret af Digtet i Münters Papirer; sandsynligvis har han selv tilintetgjort Manuskriptet. Men, hvor ufuldkomment nu end »Orpheus« har været og baaret frem af ungdommeligt Overmod, der saa hen over Vanskelighederne ved Opgaven, fortjener det dog at mindes som et dristigt Anslag, det første — og i vor Litteratur et af de faa — Forsøg paa at inddrage det gamle Ægypten i Digtekunsten.

Det var først under Opholdet i Rom, at Münter for Alvor fik ægyptiske Mindesmærker paa nært Hold; hidtil havde han kun kendt dem gennem Bøger, og det Billede, som han havde af det gamle Ægypten og dets Monumenter, var i aldeles overvejende Grad af litterær Art uddraget af de antike Forfatteres Skildringer af Faraonernes Land. I Rom paa tvang Ægyptens svundne Oldtid sig umiddelbart Tankerne; rundt om paa Stadens Pladser havde Baroktidens kunstelskende og oldtidsbegeistrede Paver ladet genrejse de Obelisker, som de romerske Kejsere havde ført fra Nilens Bredder for at pryde deres Verdensriges Hovedstad¹. I Villa Borgheses Have stod virkelige Sphinxer, og Pave Sixtus V havde endog haft den Dristighed ved Fontana felice at opstille tvende med Faraon Nekhtanebos' Navneringe mærkede Løvefigurer², som Augustus i sin Tid havde foranlediget bragt til Rom og anvist Plads foran Indgangen til Pantheon. Stundom var der af Roms Jord, eller i Byens nærmeste Omegn, blevet fremdraget ægyptiske Oldsager og Billedstøtter, der havde fundet Vej ind i Stadens Samlinger: det kapitolinske Museum eller Samlingen paa Villa Albani og ikke at forglemme i den Samling, som Münter under

¹ O. Marucchi, *Gli Obelisch egiziani di Roma*, Roma 1898.

² O. Marucchi, *I leoni del Nektanebo ap. Bollettino della Commissione archeologica comunale di Roma*, nov. 1890.

sit Ophold i Italien skulde blive saa fortrolig med, Kardinal Borgia's Museum i Velletri.

Men, lige saa meget som at staa Ansigt til Ansigt med de gamle Mindesmærker, betød det, at Münter, medens han opholdt sig i den evige Stad, fandt en kyndig og forstaaende Vejleder i Georg Zoëga¹, vel nok Datidens ypperste Kender af det gamle Ægyptens Mindesmærker. Optegnelserne i Münters Dagbøger fra Romertiden beretter ofte om Samvær med Zoëga: Ture rundt om i Byen og fælles Excursioner til dens mærkelige Mindesmærker eller Samtaler om deres fælles Interesser; sikkert nok har det gamle Ægypten været bragt paa Tale hyppigere end Optegnelserne giver Udtryk for. Det er ikke let at komme til Klarhed over, hvilken Betydning Samværet med Zoëga har haft for Münters ægyptiske Studier, thi under hans Ophold i Rom var der saa meget andet, der drog ham og fangede hans Opmærksomhed, men ligesom Niebuhr i hans tidlige Ungdomsdage har Zoëga ved at gøre ham bekendt med sin sobre og metodiske Arbejdsmaade og rolige Bedømmelse af Spørgsmaalene lært Münter at lægge en Dæmper paa sit romantiske Sind og holde Tugt ved sit Arbejde.

Det brændende Spørgsmaal i Forskningen over det gamle Ægypten ved Slutningen af det 18. Aarhundrede var, hvorledes Hieroglyferne kunde aftvinges deres Hemmelighed. Trods det umaadelige Arbejde, som var sat ind herpaa, og al den Skarpsindighed, der var opbudt, havde man dog ikke naaet et Skridt videre frem. En Tid lang havde den tyske Jesuiterpater A. Kircher's fantastiske »Tydninger« og »Oversættelser« af hieroglyfiske Texter omkring Midten af det forudgaaende Aarhundrede bragt Forsøgene paa at naa frem til en Forstaaelse af den ægyptiske Skrift i berettiget Vanry, men et Stykke ind i det ny Aarhundrede tog man ufortrødent fat igen og sammenlignede Hieroglyferne med alle tænkelige Skriftsystemer, alt dog uden at komme Maalet nærmere.

Det første virkelige Bidrag til Tydningen af de gamle Ægypteres Skrift

¹ Zoëgas ægyptiske Studier er kort omhandlet af H. O. Lange i »Tilskueren« 1909 S. 336-342; om hans Virken i Rom se K. Friis Johansens Afhandling i »Rom og Danmark« Bd. I 1935, S. 223 ff.

gav Zoëga, da han paaviste, at de aflange Ringe, der saa ofte forekommer paa ægyptiske Mindesmærker, omslutter Kongenavne, men længere kunde han ikke komme uden at give sig Gætningen og den rene Vilkaarlighed i Vold.

Naar det hedder, at Muserne tier, medens Vaabnene klinger, er denne Sætning ikke uden — omend kun sjældne — Undtagelser. Det var Dønninger fra de store Revolutionskrige, Bonapartes berømte Tog til Ægypten — i lige høj Grad et militært som et videnskabeligt Foretagende — som slog Porten op til det gamle Ægyptens Verden og bragte Oldgranskningen i Besiddelse af det kostelige Dokument, der gav Nøglen til Hieroglyfernes Gaade.

Midt paa Sommeren 1798 fandt en fransk Ingeniørofficer ved Befæstningsarbejder nær Byen Rosette ved den vestlige Nilarm en Blok af sort Basalt med tre Indskrifter: foroven Hieroglyfer, i Midten en mærkelig Skrift og nederst græsk. Af den græske Indskrift fremgik det, hvorom det drejede sig. I Aaret 196 f. Kr. havde der i Memphis været et Konvent af Præster fra hele Ægypten, og det var her blevet vedtaget som en Tak for de Velgerninger, Kong Ptolemaios V Epiphanes havde vist Land og Folk, at stille en Statue op af Kongen i alle Ægyptens Templer og ved Siden af denne en Indskriftstavle, der forkyndte Præsteskabets Beslutning gentaget tre Gange: i det gamle ærværdige Sprog prentet i Hieroglyfer, i Folkets Tale indhugget i den i Dagliglivet anvendte Skrift (den saakaldte demotiske Skrift) og i Herskerhusets græske Modersmaal.

Hen paa Aaret 1799 naede Rygtet om Fundet af Rosette-Stenen Mün-ter, og han kom strax i Begejstring herover. Nu var der endelig et begrundet Haab om at kunne trænge ind i den ægyptiske Skrifts Hemmeligheder og forstaa Indskrifternes skjulte Ord. Mün-ter skrev omgaaende til den store franske Orientalist de Sacy i Paris for at indhente nærmere Oplysninger om Stenen. Men han biede ikke længe paa Svar, før han henvendte sig til den franske Gesandt i København Citoyen Ph.-A. Grouvelle med en Anmodning af lignende Indhold¹ ledsaget af en Forespørg-

¹ Brev fra Mün-ter af 1. Dec. 1799 Nr. 279, FM V S. 335.

sel om Muligheden af at faa overladt et Aftryk af Indskriften som Grundlag for sine Studier. I Begyndelsen af det nye Aar indløb omsider Svaret fra de Sacy, men det var kun lidet tilfredsstillende; han beklager¹ ikke at være i Besiddelse af nogen Kopi af Mindesmærket og véd kun derom, hvad han har hørt fra anden Side, men det hele forekommer de Sacy saa usandsynligt, at man bør stille sig meget tvivlende overfor de fremkomne Efterretninger om Stenen, indtil man faar en Kopi af dette ganske enestaaende Mindesmærke i Hænde². I Løbet af Aaret maa de Sacy have stillet Münster en Kopi af Rosette-Stenen i Udsigt, for i et Brev fra den svenske Orientalist og Diplomat Åkerblad — en af de lærde, der løftede den første Flig af Sløret for Hieroglyfernes Gaade — anker denne over³, at de Sacy kun har kunnet fremskaffe en Kopi af Stenens græske Indskrift, naar de Sacy dog vidste, at Münster arbejdede med Dechiffringen af den ægyptiske Skrift, og han kommer i den Anledning med et bittert Udfald mod de franske lærde, som ikke synes at have nogen Hast med at offentliggøre det sjældne Mindesmærke, »maaske for ikke at blive skuffet i deres Forfængelighed efter at tyde Hieroglyferne«. At Åkerblad ikke havde helt Uret i sine Betragtninger, skinner igennem i et Brev fra de Sacy fra Foraaret 1801⁴, hvori han bl. a. gør Münster Rede for sine Studier over Rosette-Stenen og oplyser, at der fandtes flere Kopier (af den græske Text?) efter Original-Kopien af Ameilhon, udført af de Sacy og Visconti, men han har ikke Mod til at overlade Münster nogen, da han frygter for at mishage Institutet ved denne Handling.

Om Münster nogensinde er kommet i Besiddelse af den af ham saa attraaede Kopi af Rosette-Stenens Indskrifter turde være tvivlsomt, men

¹ Brev af 12. Jan. 1800 Nr. 516, FM VI S. 170.

² I et Brev til Henri Grégoire i Paris af 22. Juli 1800 Nr. 266, FM V S. 321, fortæller Münster, at der i København gaar Rygter om Fundet af et ægyptisk Manuskript ved Udpakningen af en Mumie, men tilføjer med et Suk, at dette maaske har lige saa lidt paa sig som Efterretningerne om Rosette-Stenen.

³ Brev til Münster af 31. Okt. 1800 Nr. 1, FM V S. 1.

⁴ Brev til Münster af 10. Apr. 1801 Nr. 519, FM VI S. 174.

Afsavnet har dog næppe været af afgørende Betydning for ham, for lige efter Aarhundredskiftet blev hans Interesse for Tydningen af gamle ukendte Skriftarter drejet bort fra Hieroglyferne over mod Kileskriften, til hvis Tolkning han ydede et fremragende Pionerarbejde, og hvor han naaede frem til Tærsklen af Læsningen af de gamle Babyloneres Skrift; kort Tid efter fulgte Münters Udnævnelse til Sjællands Biskop og den danske Kirkes Primas, og de mange Opgaver, som denne hans nye Virksomhed bragte med sig, tvang ham en Tid lang bort fra hans mange perifere Interesser, hvortil blandt meget andet hørte hans ægyptiske Studier.

I September 1822 lykkedes det endelig den franske Oldgransker J.-F. Champollion at tyde Hieroglyferne — en af de største Bedrifter i det 19. Aarhundredes europæiske Aandshistorie, som kun altfor ofte stilles i Skyggen af tekniske Opfindelser. Efterretningen om, at det saa længe nærede Haab nu endelig var gaaet i Opfyldelse, bragte Münters gamle Forkærlighed for Ægypternes Skrift til at blusse op paany. Gennem sin Korrespondent Arkæologen Désiré Raoul-Rochette i Paris søgte Münter at knytte Forbindelse med Champollion¹, men Resultatet af denne Henvendelse blev Münter en Skuffelse. En Forbindelse mellem de to lærde kom ikke i Stand, aabenbart fordi Champollion ikke følte nogen Trang til at indlade sig i en vidtløftig videnskabelig Brevvexling; han indskrænkede sig til som en Høflighed mod Münter at love at sende ham det Skrift, med hvilket Studiet af det gamle Ægypten var blevet bragt ind i nye Baner og Vejen aabnet til Forstaaelsen af den hieroglyfiske Skrift².

Stilles nu det Spørgsmaal, hvorledes Münters Syn var paa de gamle Ægypteres Skrift, Hieroglyfernes Plads i Skriftens Historie og de Foran-

¹ jfr. Brev fra Raoul-Rochette af 10. Apr. 1824 Nr. 475, F M VI S. 106.

² Lettre à M. Dacier relative à l'alphabet des hiéroglyphes, Paris 1824. Da Bogen ikke synes at forekomme i Fortegnelsen over Münters efterladte Bogsamling, er det vel tvivlsomt, om Champollion nogensinde har sendt Skriftet. I oven anførte Brev fra Raoul-Rochette lover denne at forskaffe Münter Champollion's Précis de système hiéroglyphique des anciens Egyptiens I-II, Paris 1824; dette Værk er opført i Bibliotheca Münteriana p. 562 under Nr. 997-998.

dringer i hans Opfattelse af dette Skriftsystems Princip som en Følge af hans og andres Forskninger samt om de Resultater, han naaede til i Arbejdet med at trænge ind i den gaadefulde Skrifts Hemmeligheder, svigter det foreliggende Kildestof.

I det store og hele turde Münter have fulgt sin Samtids almindelige Syn paa Hieroglyferne. En Bemærkning i et Brev til Faderen fra Opholdet i Rom¹ viser, at han — vel under Indflydelse af Zoëga — har arbejdet sig løs fra den almindelige ved Slutningen af det 18. Aarhundrede udbredte Opfattelse af Hieroglyferne som en symbolsk Skrift frem til i dem at se en Skrift i Lighed med den kinesiske, altsaa en fonetisk Begrebskrift, hvor hvert Tegn staar for et helt Ord. I Münters senere Brevvexling, hvor Spørgsmaalet om Hieroglyfernes Tydning omhandles, kommer det for Dagen, at han gennem de vundne Fremskridt er naaet til den rette Forstaaelse af den ægyptiske Skrifts Egenart: en fonetisk Skrift bestaaende af en ejendommelig Blanding af Tegn for Ord, Stavelser og enkelte Lyd («Bogstaver») sammenstillet efter faste ortografiske Regler og udbygget med en Række Bestemmelsestegn (Determinativer) tjenende til Vejledning for Læseren ved at klassificere Ordene i Grupper efter deres Indhold.

Om sine Studier over de gamle Ægypteres Skrift har Münter intet offentliggjort. Hvor han i sin Brevvexling med fremmede lærde — først og fremmest med Åkerblad og de Sacy — kommer ind paa dette Spørgsmaal, er Bemærkningerne holdt i saa almindelige Ord, at de ikke giver noget Indtryk af, hverken hvor hans Arbejde med Tydningen af Hieroglyferne satte ind, eller til hvilke Resultater hans Studier førte ham.

Side om Side med Münters vidtstrakte Forskninger og Forfatterskab gik hans umaadelige Samle-iver, der tidligt var udviklet hos ham, og i Aarenes Løb bragte ham i Besiddelse af Skatte af et meget betydeligt Omfang. Allerede under sit lange Ophold i Italien i 1780'erne havde Münter erhvervet en Række ægyptiske Oldsager af mindre Omfang bestaa-

¹ af 19. Marts 1785 utrykt.

ende af Gravfigurer, Amuletter o. l. Smaating, som havde fundet Vej over Middelhavet. En fremragende Forøgelse fik Münters Samling, da det i 1820'erne lykkedes ham ved Formidling af den daværende danske Konsul i Alexandria Daniel Dumreicher at komme i Besiddelse af 12 Grav-og Mindesten fra det gamle Ægypten.

Ved sine Studier over Hieroglyferne havde Münter ikke haft Adgang til at arbejde paa Grundlag af originalt epigrafisk Materiale fra det gamle Ægypten; han havde været henvist til at bygge sine Iagttagelser paa Kopier af hieroglyfiske Indskrifter enten i Form af Tegninger eller kobberstukne Tavler til Værker, som omhandlede det gamle Ægyptens Mindesmærker eller ydede Bidrag til Tolkningen af den gaadefulde Skrift; Gengivelser, som dog hyppigt var baade mangelfulde og beheftede med alvorlige Fejl i den Maade, hvorpaa de meddelte Indskrifterne og i hvert Fald, da Mindesmærkerne var udenfor Rækkevidde, ikke kunde prøves paa deres Nøjagtighed. Der fandtes ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede kun faa Mindesmærker fra det gamle Ægypten i vort Land og intet af Betydning for Studiet af den gamle ægyptiske Skrift. Dette Forhold var saa meget mere besynderligt, som den danske Regering i det 18. Aarhundrede havde udsendt to Expeditioner til Ægypten for at udforske Landet og dets Oldtidsminder, Fr. Norden, som i 1737-38 berejste Nildalen til langt op i Nubien, hjembragte kun Tegninger af de gamle Monumenter, og Carsten Niebuhr, der besøgte Ægypten i 1761 paa sin store Rejse gennem Østerlandene, medførte blot nogle Smaasager af forskellig Art erhvervet i Deltaegnen; de findes nu i Nationalmuseets Antiksamling. Under disse for sine Studier saa lidet gunstige Vilkaar besluttede Münter selv at forskaffe sig det nødvendige epigrafiske Materiale som Grundlag for sit Arbejde med den gamle ægyptiske Skrift. I Slutningen af September 1822 — kun faa Dage efter at Champollion havde forelagt sin Tydning af Hieroglyferne for det franske Akademi — henvendte Münter sig til Dumreicher og anmodede ham om at være sig behjælpelig med at skaffe sig nogle Prøver paa ægyptiske Indskrifter. Münter fandt god Forstaaelse for sin Anmodning hos Dumreicher, der allerede tidligere havde vist Interesse for at

sende ægyptiske Oldsager til Danmark¹. Allerede i Begyndelsen af Marts, knap et halvt Aar efter at Münter havde foretaget sin Henvendelse fra København, kunde Dumreicher svare Biskoppen², at han gennem sine Forbindelser i Kairo havde fremskaffet 11 Tavler af forskellig Størrelse med hieroglyfiske Indskrifter og Figurer, blandt hvilke to var særlig smukke og i god Bevaringstilstand. Da den danske Galease »Vigilantia« paa samme Tid afgik fra Alexandria med Amsterdam som Bestemmelsessted, benyttede Dumreicher denne gunstige Lejlighed til at faa den hele Samling af ægyptiske Indskriftstavler sendt af Sted tillige med Kister indeholdende mindre Oldsager og gamle Mønter, hvilke Sager Dumreicher bad Münter om ikke at forsmaa, men modtage som et Bevis paa hans Højagtelse, og han fik samtidig det Løfte af Galeasens Kaptajn, at denne, i Fald han ikke selv fik Fragt fra Amsterdam til København, skulde drage Omsorg for Godsets videre Forsendelse.

Dumreichers Sending naaede frem til København hen paa Sommeren 1823; i Begyndelsen af Juli Maaned kunde Münter i et Brev til Fr. Creuzer i Heidelberg³ fuld af Begejstring fortælle om sine nye og værdifulde Erhvervelser og forventningsfuldt tilføje, at der var stillet ham endnu en Transport i Udsigt. Der kom baade en anden og en tredie Sending fra Dumreicher, og begge bragte værdifulde Forøgelse til Münters Samling. I 1824 havde Dumreicher det Held at kunne opfylde Münters længe nærede Ønske om at komme i Besiddelse af en kufisk Indskrift; Konsulen

¹ jfr. FM VII S. 44. I Brev til Münter af 1. Dec. 1824 Nr. 206, FM V S. 243 foreslaar Dumreicher, at den danske Regering (ev. en Kreds af danske Privatmænd) skulde lade foretage Udgravninger i Ægypten, bedst paa Thebens eller Memphis' Omraade i den Hensigt at skaffe ægyptiske Mindesmærker og Oldsager til Danmark paa en billig Maade — »med nogle faa Tusind Gylden lader sig meget udrette« — og stiller sig til Raadighed med at udvirke Tilladelse til Udgravningen hos de ægyptiske Myndigheder og overtage Ledelsen af Foretagendet. Desværre fandt denne fortrinlige Plan aldeles intet Øre i de danske Regeringskredse.

² Brev til Münter af 6. Marts 1823 Nr. 202, FM V S. 237.

³ Brev til Creuzer af 8. Juli 1823 Nr. 175, FM V S. 200.

havde efter megen Søgen fremskaffet en Indskrift af denne Art, »i god Bevaringstilstand og mærkelig paa Grund af det Sted, hvor den fordem havde været opstillet, nemlig fra den Bygning, hvor *mekjas* eller Nilmaaleren paa Øen Roda lige overfor Gammel-Kairo havde været anbragt«¹. Sendingen i Sommeren 1829 bragte Münter det betydeligste Stykke i hans hele Samling: den monumentale Gravsten viet Mindet om Hovedsmanden Antef, et af de prægtigste Mindesmærker, der er bevaret fra det gamle Ægyptens Gravmarker².

I Begyndelsen af 1820'erne havde Münter ladet de større Ting fra sin Samling af Oldsager, bestaaende af Indskrifter, Brudstykker af Arkitektur, Mosaiker o. l. indsætte i Bispegaardens Vægge, dels i Portrummet og dels paa Trappegangen³ følgende en Skik, som han ofte i Italien havde set bragt i Anvendelse for at bjerge jordfundne Genstande af haardt Stof. Denne Anbringelse var samtidig et stiltiende Tilsagn om en Overdragelse af Mindesmærkerne til Arv og Eje for Sjællands Bispestol; ved Münters Testamente blev de indmurede Oldsager formeligt overdraget Bispeembedet efter hans Død og ved Kancelliets Skrivelse af 26/3 1822 betragtet som henhørende til Bispegaardens Inventar.

Som de øvrige store Mindesmærker lod Münter de nyerehvervede ægyptiske Steler gøre murfaste. Desværre er det fugtige danske Klima kun lidet egnet til en saadan Opbevaring af ægyptiske Oldtidsmindesmærker. I Tidens Løb vil nemlig den Fugtighed, som findes i Murene, trænge ind i Stenen — hurtigt og lettest ved bløde og porøse Stenarter; det optagne

¹ Brev fra Dumreicher af 22. Jan. 1824 Nr. 204, FM V S. 239. Indskriften er offentliggjort af A. van Mehren i Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1896 S. 177 ff; den angives her »efter Sigende at være kjøbt i Neapel«; dens Proveniens bestemmes rigtigt til Roda.

² i Brev af 27. Jan 1827 meddeler Dumreicher, at det er lykkedes ham at komme i Besiddelse af »en stor og prægtig Stentavle, fint udarbejdet og godt bevaret«. jfr. Brev fra Dumreicher af 24. Marts 1829, hvori han (fejlagtigt) angiver Stenens Proveniens som Luxor. Münter anerkender Stenens Ankomst til København i Brev af 19. Aug. 1829.

³ Brev til Creuzer af 10. Okt 1821 Nr. 170, FM V S. 196.

Vand opløser de Salte, hvormed Stenen er gennemtrængt efter det tusind-aarige Ophold i Ægyptens stærkt saltholdige Jord og foraarsager en Forvitring af Stenen: større og mindre Stykker afsprænges, og hvis ikke Nedbrydningsarbejdet bringes til Standsning ved en Uddragning af Saltene gennem et Vandbad, gaar Mindesmærket efterhaanden helt til Grunde. Ved Ombygningen af Bispegaarden i 1896 kom den uheldige Anbringelse af Münters Steler tydeligt for Dagen. Prof. Martin Nyrop, som ledede Arbejdet, lod Stenene nedtage og anbringe paa en efter hans Formening mere hensigtsmæssig Vis, som dog snart viste sig heller ikke at være en fuldt betryggende Maade for Bevarelsen af de gamle Mindesmærker: Forvitringen af Stenen var ikke bragt til Ophør, og det blev efterhaanden klart, at skulde disse værdifulde Tavler ikke gaa til Grunde, maatte de underkastes en gennemgribende Konservering og derefter anbringes paa et Sted, hvor de kunde være i Ly for Klimaets skadelige Indflydelse og staa under stadigt og sagkyndigt Tilsyn.

For at redde, hvad der endnu var at redde af Münters ægyptiske Sten, foretog Carl Jacobsen, tilskyndet dertil af Prof. Valdemar Schmidt i 1908 en Henvendelse til Biskop Th. Skat Rørdam og stillede under Henviisning til Stenenes betydelige videnskabelige Værdi og deres daarlige Bevarings-tilstand, som maatte befrygtes yderligere at forværres, hvis den daværende Opstilling blev bibeholdt, et Forslag om at bringe Mindesmærkerne i Sikkerhed ved at lade Bispestolen deponere dem i Ny Carlsberg Glyptoteks ægyptiske Samling, hvor de, efter at være blevet underkastet den nødvendige Konservering skulde opstilles blandt Museets Kunstværker og Oldsager fra det gamle Ægypten, samtidig med at Carl Jacobsen tilbød, at der paa hans Bekostning blev opsat Gipsafstøbninger af Stenene paa deres Plads i Bispegaardens Mure. Biskop Skat Rørdam stillede sig imødekommende overfor Tanken om paa denne Maade at sikre Münters Arv og fik udvirket Kirkeministeriets Godkendelse af Stenenes Overflytning til Glyptoteket i Overensstemmelse med Carl Jacobsens Tilbud. I Ejendomsforholdet skete der ingen Ændringer; Stenene forblev stedse i Henhold til Münters Testamente Bispestolens Ejendom, og ved deres

Overflytning til Glyptotekets Sale¹ blev Mindesmærkerne forsynet med en tydelig Angivelse af, at de tilhører Sjællands Bispestol².

Efter Dumreichers Oplysninger skulde Münters ægyptiske Indskriftstavler hidrøre fra Theben, men denne Angivelse er dog næppe rigtig; efter Stenenes Udstyr at dømme vilde man, i hvert Tilfælde for Flertallets Vedkommende og særlig for de ældre Stykker, formode, at deres Hjemstavn bør søges i Abydos, det gamle Ægyptens hellige Gravmark, hvor i Følge Legendens Guden Osiris' jordiske Levninger skulde være stedet til Hvile, og i hvis Jord det derfor var fromme Ægypteres Ønske at blive gravsat. Da Abydos' Gravmark netop i de første Tiaar af det 19. Aarhundrede leverede Hovedparten af de ægyptiske Gravsten, som havnede i Samlingerne i Europa og hos Samlerne i Ægypten, er det meget sandsynligt, at Münters Samling er bragt til Alexandria fra Abydos over Kairo.

Bispegaardens ægyptiske Steler er alle Gravsten eller Mindesten: om de skal henregnes til den ene eller anden Gruppe, er vanskeligt, for ikke at sige umuligt at afgøre. En Del af Stenene er utvivlsomt taget fra Grave, men andre af dem turde oprindeligt have haft deres Plads i en eller anden Helligdom i Abydos som Erstatning for en Begravelse i Stadens hellige Jord; for at opnaa den gunstige Virkning i det Hinsidige, som det var at have hvilet i den samme Jord som Osiris, opførtes Skingrave paa Abydos' Gravmark og dens Helligdomme fyldtes med Mindesten, hvoraf et overordentligt stort Tal er bevaret til Nutiden og viser Mindesmærker, som i deres Udførelse rækker fra ypperlige Kunstværker til tarvelige Stenplader med raat indridsede Indskrifter, eller endog blot et Potteskaar paaskrevet den dødes Navn, alt i den samme Hensigt at bringe ham i Erindring hos den store Gud.

Den første Efterretning i trykt Form om Münters ægyptiske Sten er en Artikel i det af Fr. Thaarup redigerede Tidsskrift »Nyeste Skilderie

¹ Efter Afslutningen af Konserveringsarbejdet viste det sig, at tre af Stenene var saa medtaget, at de ikke kunde opstilles; Resterne af dem findes i Glyptotekets Magasin.

² Efter Delingen af Sjællands Bispedømme i 1922 maa dette forstaaes som Københavns Bispeembede.

af Kjøbenhavn« i Aargangen 1829¹, som omhandler Bispegaardens Samling af gamle Indskrifter og større Mindesmærker og tydelig nok er blevet til paa Tilskyndelse af Fr. Münter, muligvis endog delvis forfattet af ham selv. Af Bispegaardens ægyptiske Mindesmærker anføres tre, Hovedsmanden Antef's prægtige Sten og den mærkelige Stele, der er viet Mindet om »Løberen ved Herskerens Bord« Ren-seneb; den tredje er det paa Grund af den meget kortfattede og almindelig holdte Beskrivelse ikke muligt at identificere.

Saa længe Münters Steler befandt sig indmurede i Bispegaardens Port-hvælv var de godt gemt for den ægyptologiske Forskning og blot kendt af de yderst faatallige skandinaviske Lærde, som beskæftigede sig med Studiet af det gamle Ægypten: Nordmanden J. Lieblein², Svenskeren Karl Piehl³ og vor Landsmand Henry Madsen⁴. En egentlig Offentliggørelse af den hele Samling har først fundet Sted ved Valdemar Schmidt efter Stenene var overført til Ny Carlsberg Glyptotek; først i Form af en indgaaende Beskrivelse af Mindesmærkerne med en fuldstændig Oversættelse af de paa dem forekommende Indskrifter i Rammen af hans

¹ Nr. 99 fra 12. Dec. 1829. En forkortet Gengivelse af denne Opsats er indrykket i det ligeledes af Fr. Thaarup redigerede »Kopenhagener Börsenhalle, Mitteilungen aus dem Norden« Bd. I 1829 S. 6. I 1829 S. 6. I Brev til Böttiger af 3. Okt. 1824 Nr. 76, FM V S. 100 ventilerer Münter Muligheden af en anden forøget Udgave af Epistola ad Ouvarowium, en Beskrivelse af de antike Mindesmærker i Münters Besiddelse, med en Redegørelse for de nyerhvervede ægyptiske Indskriftstavler; denne Udgave naaede Münter ikke at faa fra Haanden.

² Die ägyptischen Denkmäler in St. Petersburg, Helsingfors, Upsala und Copenhagen, Christiania 1873. Ogsaa i Liebleins store Navnelexikon, Dictionnaire des noms hiéroglyphiques, Leipzig 1873-92, er en stor Del af Stoffet fra Bispegaardens ægyptiske Steler indarbejdet.

³ Petites études de critique et philologie ap. Recueil des travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes I 1879 p. 133-36. Inscriptions hiéroglyphiques 1. sér., Leipzig 1896 pl. 93 f.

⁴ Les inscriptions égyptiennes de la Collection épiscopale à Copenhague ap. Revue égyptologique XII 1907 p. 216-22; Udgaven er ikke fuldført, kun en første Meddelelse er offentliggjort.

Fortegnelse over Glyptotekets ægyptiske Kunstværker¹ og senere i et stateligt Kvarthind med en fuldstændig Bearbejdelse af Stelerne i streng videnskabelig Form ledsaget af en Gengivelse af den hele Samling²; det var først med dette Arbejde, næsten hundrede Aar efter deres Ankomst til Landet, at Bispegaardens ægyptiske Sten virkelig blev fremdraget af deres Glemsel, og det betydningsfulde Stof, som de indeholder, stillet til Forskningens fulde Raadighed.

Fr. Münters Samling af ægyptiske Indskriftstavler bestaar, som allerede omtalt, af 12 Grav- og Mindesten. Det mest betydningsfulde Stykke i Samlingen i kunstnerisk Henseende er den monumentale Sten, der er viet Mindet om »Høvedsmanden i hele Landet« Antef; den maa tidsfæstes til Begyndelsen af det gamle Ægyptens anden Blomstringstid i den første Halvdel af det 2. Aartusind f. Kr., det saakaldte »mellemste« Rige. Antef's Stele er en af de største og smukkeste Mindesten, der er overleveret fra det gamle Ægypten; kun faa blandt de store Samlinger af Mindesmærker fra Oldtidens Kulturlande er i Besiddelse af et Stykke, der kan sidestilles med denne Sten.

Omfattet af hieroglyfiske Indskrifter, foroven i Stenens afrundede Gavlfelt i lavt Relief, forneden i Hulrelief, er den døde Høvedsmand fremstillet to Gange i Billedet paa Stelens Midterfelt: til højre for Beskueren ses han staaende med Hænderne løftet i Bøn, og det skal vist tænkes, at han

¹ Ny Carlsberg Glyptotek. Den ægyptiske Samling ved Valdemar Schmidt. 2. Udg. Tillæg: Fortegnelse over den Bispegaarden tilhørende..... Samling af ægyptiske Indskrifttavler S. 645-84. Kjøbenhavn 1908.

² Museum Münsterianum, Bruxelles 1910. De endnu bevarede af Stenene er udgivet af Otto Koefoed-Petersen *Les Stèles égyptiennes* (Publications de la Glyptothèque Ny Carlsberg I). Kbh. 1948 pp. 7, 9, 15, 20, 21, 25, 38, 40 og 52. Et Udvalg af Münters ægyptiske Steler, nl. de i Ny Carlsberg Glyptoteks Udstillingssale anbragte Stykker, er udgivet af Maria Mogensen i hendes Katalog over Glyptotekets ægyptiske Samling, *La Glyptothèque Ny Carlsberg, La Collection égyptienne*, Copenhagen 1930, cf. Nr. A. 683, 684, 685, 690, 691, 707, 764. Otto Koefoed-Petersen, *Recueil des Inscriptions hiéroglyphiques de la Glyptothèque Ny Carlsberg* (Bibliotheca aegyptiaca VI), Bruxelles 1936 har i Haandkopi meddelt Indskrifterne fra ti af Stenene i den münterske Samling, de endnu læselige, cf. pp. 45, 47, 48, 50, 51, 54, 55, 61, 64, 72.

er i Færd med at fremsige den lange Bøn i den nederste Indskrift, som er lagt ham i Munden; til venstre er han gengivet siddende i en prægtig Lænestol, under hvilken hans Hund har taget Plads, i Færd med at nyde sit Gravøl, hensat paa et lille Bord foran ham, og hvis Genstande paa den vanlige ægyptiske Tegnemaade uden Perspektiv er fremstillet svævende i Luften over Bordet. Det sikkert opsatte og fint udførte Relief paa Antef-Stenen er den bedste Prøve paa den gamle ægyptiske Fladekunst fra det »mellemste« Rige, som vi har her i Landet, og det maa uden Tvivl henregnes til noget af det betydeligste indenfor sin Art, som Tidsalderen har efterladt sig. Hvor velbevaret end Mindesmærket tager sig ud, er Tiden dog ikke gaaet sporphøst hen over det: af den oprindelige Bemaling er der blot sørgelige Rester tilbage paa Figurer og i Indskrifternes Tegn, lige nok til at lade ane Stenens oprindelige prægtige Udstyr. Grimme Saar er tilføjet den af en fanatisk Muhammedaner; Islam er en billedfjendsk Religion, og det anses for en fortjenstfuld Gerning at tilintetgøre ethvert Billede, først og fremmest naturligvis af de Vantros Guder, men ogsaa af Mennesker og andre levende Væsner. Paa Antef's Mindesten er ikke blot Ansigtet i Fremstillingerne af den døde udkradset, men ogsaa paa hans Hund og tilmed paa nogle af Dyrefigurerne i de hieroglyfiske Skriftegn. Opholdet i Bispegaardens Port har ogsaa virket nedbrydende paa Mindesmærket; i den gamle Beskrivelse af Stenen fra 1829 tales der om den »Nøiagtighed og Skarphed, med hvilken Billeder og Tegn ere indhugne i Stenen«, nu er Overfladen paa mange Steder hensmuldret og større eller mindre Dele af Kanterne paa Billeder og Indskrifter afsprængt, saaledes at de ikke mere fremtræder med den Skarphed og Klarhed i Omridsene, som aabenbart var Tilfældet for hundrede Aar siden, men heldigvis har alle disse Beskadigelser og Skrammer ikke berøvet Stenen dens kunstneriske Værdi.

Et andet mærkeligt Mindesmærke i Münters Samling er Stenen rejst over »Løberen ved Herskerens Bord« Ren-seneb; den maa henføres til det samme Tidsrum af Ægyptens Historie som Antef-Stenen, men er dog nogle faa Slægtled yngre. Da baade Billeder og Indskrifter hovedsagelig

kun er ridset svagt ind i Stenens Overflade, og den har lidt meget ved Opholdet i Norden, er store Dele helt udslettet eller har kun efterladt sig svage Spor.

Under en hieroglyfisk Indskrift, der udfylder Stenens Runding, er i et Felt ved Stenens højre Kant den afdøde og hans Datter fremstillet i lavt Relief. Som Mindesmærkets Hovedperson er Ren-seneb gengivet i en overdreven Maalestok i Forhold til Datteren, der igen er større end de andre paa Stenen afbildede Personer, alene med Undtagelse af Fremstillingen af Ren-seneb og hans Hustru ved Stenens venstre Side lidt under Midten, der viser Ægteparret siddende ved et Offerbord med rigelig Opdækning. Omkring disse to Billeder af Ren-seneb og hans nærmeste Familie er der anbragt Fremstillinger af en Række Personer, dels siddende og dels staaende, Slægtninge af den døde Stormand eller Medlemmer af hans Husstand; i denne »Familieliste« har ogsaa Ren-seneb's Forældre fundet en Plads og ses siddende ved deres veldækkede Offerbord og underholdes af tre kvindelige Musikanter og en Harpespiller.

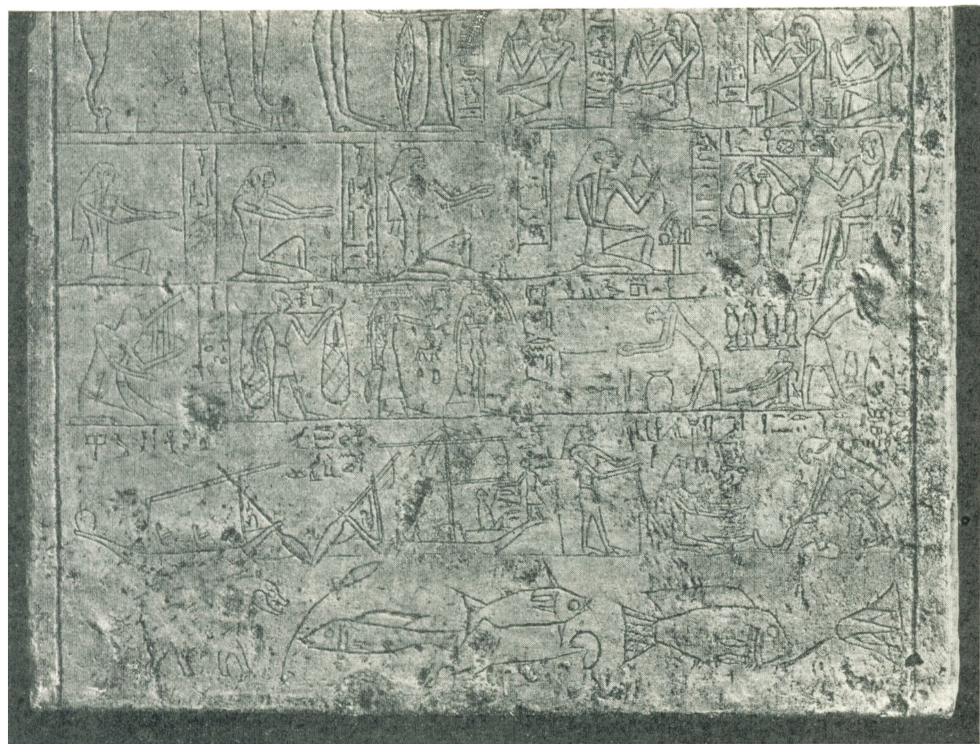
Nederst paa Stenen ses en Række Optrin fra det daglige Liv i Stormandens Gaard; saadanne forekommer ikke ofte paa Grav- og Mindesten; deres faste Plads er i Gravenes Væg billeder eller i de smaa »Dukkestuer«, Modeller, som i det »mellemste« Rige erstattede Væg billederne. Slaver og Slavinder kommer slæbende med Varer fra Mark og Marked og er travlt beskæftiget ved Gruttesten og i Bryggers, medens Hovbønder mejer og renser det tærskede Korn. Fra Landgaarden fører Vejen til Landingspladsen ved Floden, hvor to Baade har lagt til, den ene har Masten kippet om, som Ægypterne brugte det, naar de sejlede ned ad Floden op mod den herskende Vindretning, og den anden ligger sejklar med Sejlet hejset rede til Farten op mod Strømmen under »Nordenvindens friske Pust«, og under Skibene boltrer Fisk og en Flodhest sig i Nilens Vand.

En særlig Interesse frembyder ogsaa den yngste blandt Münters ægyptiske Sten, et Mindesmærke rejst over Profeten for Guden Min Wen-nof, som har levet og virket i Staden Panopolis en Gang under Græker-vælden i Ægypten. Af Stenen er kun et Brudstykke tilbage, vel nok blot

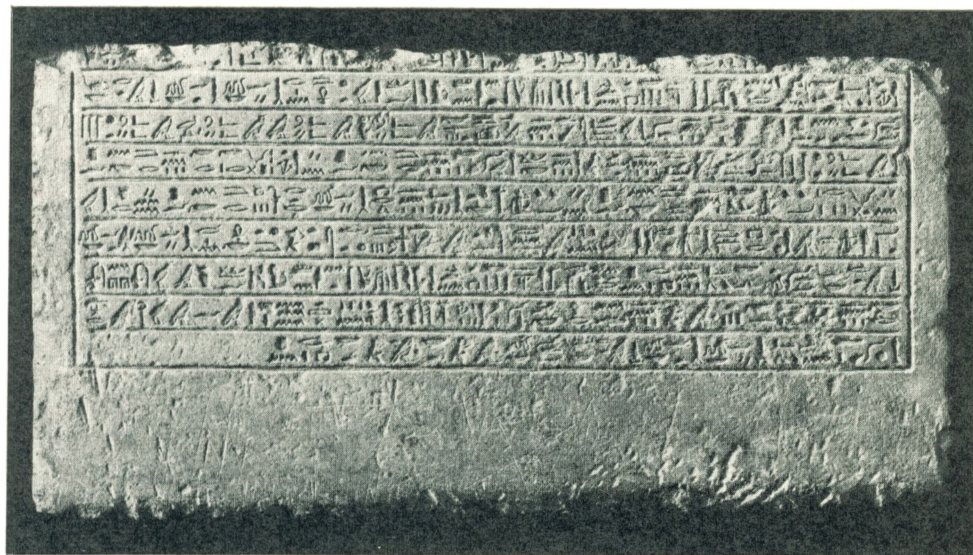

REN-SENEB'S GRAVSTEN

NEDRE DEL AF REN-SENEB'S GRAVSTEN

WEN-NOFER'S MINDESTEN
MED BESVÆRGELSE MOD SLANGER
OG ANDET KRYB

den nederste Tredjedel. Den resterende Del af Mindesmærket er dækket af en Indskrift paa ni Linjer, der indeholder Slutningen af en magisk Formular, ristet paa Gravstenen for at væрге den døde mod Angreb fra Slinger, Skorpioner og alskens andet Kryb i den anden Verden og paa den lange og farefulde Vej fra Jorden didhen. I Wen-nofer's Kreds maa man have næret en indgroet Rædsel for sligt Kryb, »som bider med Munden og stikker med Halen«, thi foruden den Sten, der er havnet i Münters Samling, hidrører fra Min-Profetens Grav, som den svenske Ægyptolog K. Piehl har paavist ved sin Undersøgelse af Bispegaardens Stele¹, endnu en Indskrift med et ganske lignende Indhold. Stærke Ord kunde vel binde Munden paa disse lumske Fjender og gøre dem uskadelige, men derfor var det ikke overflødigt at foretage forebyggende Handlinger, saaledes at de hindredes i at komme ud af deres Huler og trænge ind i Husene. Indskriften paa Wen-nofer's Sten henviser ikke blot til de mægtiges Hjælp i Farens Stund, men anviser ogsaa at handle i god Tid og slutter med følgende velprøvede Raad: »*ut*-Blomster stødt i Øl. At stænke Huset dermed Morgen og Aften. Naar dette gøres, kommer der ingen Hanslange eller Hunslange, ingen Skorpion, intet Kryb, ingen mandlig Dødning og ingen kvindelig Dødning ind i hint Hus«.

Paa de gamle ægyptiske Gravsten lægges ofte den døde det Ønske i Munden, at hans Navn maa leve paa Jorden. Selv om Münter ikke fik Stunder til at fordybe sig i Studiet af det gamle Ægyptens Skrift paa en saadan Maade, som han selv gerne havde ønsket sig det, og han ikke, som paa Kileskriftens Omraade, fik ydet noget afgørende Bidrag til Tolkningen af den hieroglyfiske Skrift, bør hans Navn dog ikke forbigaa i den ægyptologiske Videnskabs Annaler. Münter hørte til den Kreds af Lærde, der i det 19. Aarhundredes Gry søgte at gøre Videnskabens Rige større gennem nidkært Arbejde paa hidtil ukendt Grund.

¹ Recueil des travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes I 1879 p. 132 f.

FREDERIK MÜNTER OG DEN DANSKE OLDGRANSKNING

AF

VICTOR HERMANSEN

ALLEREDE i sit Barndomshjem ved Sct. Petri Kirke havde Münter faaet den første Tilskyndelse til at sysle med Fortidsminderne. Efter hans egne Ord „opvakte de gammeldags Bygninger, der omgave Pladsen og for største Delen tilhørte Kirken, saavel som Kirken selv, og især det skønne Gravcapel, dybere Følelser, hvilke siden aldrig forsvandt.“ Men den egentlige Indvielse i Arkæologien fik han dog ved sin Faders Bekendtskab med Carsten Niebuhr. Han kom dagligt i Præstegaarden, hvor han bl. a. drøftede Spørgsmaal fra sin Rejse i Orienten, som han lige var vendt hjem fra, og ved disse Samtaler var Drengen en saa ivrig Tilhører, at Niebuhr fattede Interesse for ham og „beskjæftigede sig med ham paa den velvilligste og mest belærende Maade“. Frederik Münter var da ikke mere end en halv Snes Aar, men „til trods for sin Alder udmærket kundskabsrig og videlysten“, og Niebuhr talte derfor om at uddanne ham til at være sin Ledsager paa en ny Rejse, som skulde gaa til Ægypten og det Indre af Afrika. Som et Led i denne arkæologiske Opdragelse gav han Drengen Adgang til sit Bibliothek og sine Samlinger, og selvom der ikke kom noget ud af Rejseplanerne, bidrog de dog paa afgørende Maade til at udvikle „den Kjærlighed

Den foreliggende Undersøgelse bygger paa min Afhandling: Oprettelsen af „Den Kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring“ i 1807 (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed. 1931. S. 265-320), men er paa flere Punkter betydeligt udvidet.

til det antiqvariske Studium, som siden har baaret saa skønne Frugter.“¹ Interessen for Nordens Oldtid syntes derimod endnu ikke at være vaagnet hos Münter, det skete først for Alvor i 1778, det Aar da han blev Student. Uden Betydning for denne Vending var det maaske ikke, at Niebuhr just ved samme Tid forlod København, men de afgørende Impulser fik Frederik Münter dog uden Tvivl, da han nu lærte Johannes Ewald at kende og blev optaget i hans snævrere Venne-Kreds. Den 14. Februar og den 9. Marts 1778 var Münter i Hoftheateret og saa' Balders Død, den 23. Marts besøgte han for første Gang Ewald og blev gode Venner med ham, to Dage senere antegnede han i sin Dagbog, at han var begyndt at læse i Eddaen, og atter et Par Dage efter havde han udvidet sine oldnordiske Studier med Læsningen af Suhms Mythologi.²

Det falder godt i Traad hermed, at han den 29. Maj paa en Tur til Lyngby har noteret, at han søgte efter et gammelt „Altar“, som skulde være dér ved Søen,³ men navnlig, at han paa Rejsen til Fyn i Sommermaanederne Juni-Juli var ivrigt optaget af at opspore de danske Oldtids- og Middelalders-Minder. I Roskilde besøgte han naturligvis Domkirken og saa' dér Kongegravene — Dronning Margrethes Sarkofag bedømte han at være „gewaltig altfränkisch ausgehauen“ —, i Ringsted, Sorø og Nyborg gik han heller ikke Kirkerne forbi, og paa Vejen mellem Nyborg og Brahetrolleborg, Rejsens Maal, var det eneste, han fandt værd at omtale, „et gammelt Altar tæt ved Landevejen“. Under Opholdet paa Herregaarden deltog han i Undersøgelsen af en Begravelse i Kirken, men gik ogsaa paa Opdagelse i Gaardens Kældre og stødte her paa en tilmuret Dør, som han — med sin altid levende Sans for det Dunkle og Hemmelighedsfulde — naturligvis formodede førte ind til en Løngang. Paa Vejen til Frederiksgave

¹ J. P. Mynster: Blandede Skrifter. III. Kbh. 1853. S. 170 - 71. Ungdoms Erindringer (Wahrheit aus Morgenträumen) af Friederike Brun, født Münter. Udgivet af Louis Bobé. Kbh. 1917. S. 26-28. Selbstbiographie Friedrich Münters, 1784, nærværende Mindeskrift (i det flgd. citeret som FM) IV. S. 6). Biskop Frederik Münters Selvbiografi. Ved Louis Bobé. (Pers. Tidsskr. 4. R. III. 1900. S. 159).

² Dagbog 1778, 14. Febr. (FM. IV. S. 7); 1778, 9. Marts (Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo).

³ Dagbog 1778 (Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo.).

bemærkede han atter „forskellige gamle Grave, især paa eet Sted, hvor Horizonten var indrammet af lutter Høje“, og i Odense saa' han baade Sct. Knuds Kirke med Stedet, hvor Knud den Helliges Kiste var skjult i Muren, og Graabrødre Kirke med den „berømte Altertavle“, „die sehr gotisch gemacht, von Holz geschnitzt und stark verguldet ist“. Og endelig forsømte han ikke paa Hjemturen igen at gaa ind i Roskilde Domkirke, hvor han fik forevist en ellers ukendt Oldsag „Margretes Sattel“¹

I Sommerferien næste Aar (1779) gjorde han en Rejse til Falster og fortsatte her sine arkæologiske Markstudier.² Paa Vejen til Ringsted noterede han sig saaledes „forskellige Grave og Altre, som alle har en Sten, der er spids og som ligger mod Øst“, og han føjede hertil en Formodning om, at „det maaske er den Sten, paa hvilken Offeret blev slagtet“. At han her fulgte sin Samtids Forestillinger om Oldtidsmindernes Brug som Offersteder, bør ikke lægges ham til Last, og navnlig ikke, da han paa et andet Punkt var forud for sin Tid. Han nøjedes nemlig ikke med at give en kortfattet Beskrivelse af Monumenterne, men han skabte sig et virkeligt Studie-Materiale ved paa Stedet at aftegne Mindesmærkerne. Hans Dagbogs-Notater er derfor mere at betragte som Stik-Ord end som udtømmende Redegørelser for hans Iagttagelser. Han var ikke uden Evner som Tegner og Raderer — J. M. Preisler havde givet ham ugentlige Timer i Kunsten³ — og man tør derfor tro, at hans Gengivelse af Motiverne har været tilforladelig. Dobbelt beklageligt er det derfor, at han ved Københavns Brand i 1795 mistede den Bog,⁴ han i sin Ungdom havde fyldt med Tegninger af „Altäre und Hünengräber“. Ikke blot til Belysning af hans egen Udvikling som hjemlig Arkæolog havde det været af Værdi, om dette Billed-Stof

¹ Dagbog 1778 (FM. IV. S. 7-11). Friederike Brun: Ungdoms-Erindringer. S. 92.

² Dagbog 1779 25. Juli, 28. Juli, 2. August, 5. August, 11. August, 12. August, 13. August, 27. August. (Ny kgl. Saml. 387. ee. 8vo).

³ Dagbog 1778, 21. Marts, 28. Marts (FM. II. S. 7). Pers. Tidsskr. 4. R. III. 1900. S. 159. F. C. Krohn: Samlinger til en beskrivende Fortegnelse over danske Kobberstik, Raderinger, Illustrationer m. m. I. Kbh. 1889. S. 123-124, Nr. 1020-1025. (seks Kobberstik fra Aarene 1777-1784).

⁴ Brev af 23. Juni 1807 til K. A. Böttiger (FM. V. S. 70).

havde været bevaret, men ogsaa for Nutidens Forskning kunde det have været til Nytte. De Oldtidsminder, han havde tegnet paa sine Rejser, var nemlig i de følgende Aar blevet ødelagt, for største Delen ved Anlægget af de nye store Veje, saaledes at hans Afbildninger nu vilde have været en Kilde af enestaaende Værdi for Lokalhistorien.

Paa den samme Rejse besøgte han ogsaa Tyge Rothe paa Tybjerggaard,¹ og under Opholdet her foretog han sammen med Rothe en Udflugt til Hjlemsømagle for at se paa en Offersten dér. I sig selv er dette en ringe Ting, men maaske har det alligevel ikke været uden Betydning for Münters videregaaende Syslen med de nationale Fortidsminder. Sikkert er det, at Tyge Rothe netop i disse Aar „med faderlig Kiærlighed bidrog til hans Dannelse og aabnede mangfoldige Synspunkter for ham“, og sikkert er det ogsaa, at Rothe søgte at vække i ham sin egen brændende Kærlighed til det Danske. At de har drøftet et olddansk Mindesmærke, fortjener derfor i denne Sammenhæng at bogføres.

Paa sin videre Færd var Münter stadig interesseret i de jordfaste Oldtidsminder og noterede sig i Nærheden af Vordingborg baade „en stor Offersten“ og „to Altare tæt ved hinanden, hvert hvilende paa 6-8 Sten, umiddelbart derved en stor Grav og maaske 100 Skridt derfra et Tingsted (eine Richterstelle)“. Men ogsaa for Oldtids-Traditionerne havde han et vaagent Blik allerede i disse ganske unge Aar, og han var dermed langt forud for sin Tid i Vurderingen af Oldtids-Levnenes Betydning. Da han kom til Falster, lagde han nemlig Mærke til en Besynderlighed ved Landsbyerne her, og han nøjedes ikke med at antegne, at „i de fleste Landsbyer staar i Midten en Lund af Piletræer“, men han spurgte ogsaa sig selv, om „det ikke skulde være en hedensk Skik?“ Rent bortset fra Rigtigheden eller Ikke-Rigtigheden i selve Spørgsmaalet er det forbløffende modent af ham at stille det, og det hænger godt sammen hermed, at han ved sine Undersøgelser i Marken altid var ivrig efter at opsøge den folkelige Overlevering, som var knyttet til Fortids-Minderne. Sikkert inspireret af

¹ FM. I. 1. S. 20; IV. S. 25, 28; V. S. 320-321. Pers. Tidsskr. 4. R. III. 1900. S.159.

denne Rejse, af Tyge Rothe — og vel ogsaa af Ewalds „Balders Død“, som han ved denne Tid oversatte til Tysk — skrev han paa Tybjerggaard en Bardedang over Cimbrernes Udvandring fra Jylland.¹

Kun en Uge efter at han var kommet hjem fra sin Sommer-Rejse, gjorde han (den 27. August 1779) atter en Udflugt til Roskilde, denne Gang sammen med Dr. theol. J. A. Schinmeyer², og man tør vel tro, at det var Münster, der har vist rundt i Domkirken. Hvad der særlig har interesseret ham, kan vi aflæse af hans Optegnelser i Dagbogen:

„mit Dr. Schinm. nach Rotsch. gefaren. Der Dom ist hell, hat 3 Bogengänge, aber ist nicht sehr hoch. Alte Gräber sind Harald Blaatand, Svend Tueskiæg, eine Margrete, sie sind auf der Wand gemalt und unten stehn latein: Verse in Mönchschrift auf Pergament geschr. Wilhelmus Episcopus Roschild. ist eingem. so dass man seine Füße sehn kann. Am Altar ist nur die Verguldung schön. Die Arbeit ist grotesk. Noch grotesker Simsons gesch. üb. den Domherren Stuhl — ein 3 dopp. Mon. für König, Königin u. Bischof. Xstian 4. Sarg ist Kupfer mit Silber. F 3 eben so, seine Buste ist daran angebracht. Das Silber ist sehr an den alten Särgen verschwendet. Friedr. 4 Mon: von Marmor ist schön, besonders seine Gemal: mit dem weinenden Genius. Xstian 3 u. Friedr. 2. in Ital: gemacht die Kön. sind auf jeden dopp. einmal liegend — fern. betend — ihre Säрге unten sind prächtig anzusehn. Der Margrete Grab ist für die Zeit gut. Saxo's Grab. Just Juels Mon. mit der Kugel die ihn tödtete“.³

I den tredie og sidste af sin Ungdoms Sommerferier herhjemme (1780) var Münster atter ude paa arkæologiske Opdagelser og denne Gang paa egen Haand. De foregaaende Aar havde han været sammen med sin Familie og havde altsaa ikke selv lagt Rejseruten. Han havde derfor maattet nøjes

¹ 13. August 1779, 3.—5. Januar 1780. (Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo).

² F.M. IV. S. 150. Friederike Brun: Ungdoms-Erindringer. S. 171. For denne Henvi-
ning som for Hjælp ved Læsning af Münsters Dagbøger takker jeg Hr. cand. mag.
Øjvind Andreassen.

³ 27. Aug. 1779 (Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo). Om Enkelthederne i Domkirken se Vilh.
Lorenzen: Roskilde Domkirke. Roskilde. 1924.

med at se, hvad der tilfældigt var i Nærheden undervejs, og blot notere sig det vigtigste i Forbifarten. Nu valgte han selv Maalet for sin Færd, nu havde han god Tid til at føre sine Iagttagelser i Pennen. Hans Dagbog for dette Aar er derfor af særlig Interesse og navnlig, da det Materiale, han samlede her, viser sig at være Forudsætningen for hans Lejre-Studier i 1805-1806.

Hvad der var den egentlige Anledning til, at han havde udset sig netop denne Egn til Studie-Omraade, siger han ikke noget om, men man tør maaske gætte paa, at han er blevet tilskyndet dertil ved Samtaler med Stolberg¹ og navnlig ved Læsningen af „Rolf Krage“. Ewald havde jo angivet, at Stykket foregik i „en Skov med nogle Huse i Prospecten af Leyre Slot“ og ydermere i sine Anmærkninger fremhævet, at „Leyre var Hoved-Staden i Danmark“, men det er naturligvis ogsaa tænkeligt, at Skildringen hos Gebhardi² kan have vakt Münters Interesse for Stedet. Sikkert er det i hvert Fald, at Rejsen — hvor han saa ellers har faaet Tanken fra — var Udtryk for en bestemt Plan og Lejre dens forud fastsatte Maal. Den 25. Maj 1780 havde han, efter vel overstaaet Eksamen, om Formiddagen været paa Universitetet og overværet Afslutningen paa Semestret, og Kl. to om Eftermiddagen drog han sammen med Vennen Joh. Friedr. Fries ud paa sin arkæologiske Opdager-Færd.

Den første Dags-Rejse bragte dem til Roskilde og herom beretter hans Dagbog følgende.³

25. Maj 1780. ... „Von Alterth[ümern] ist auf der ersten Hälfte des Weges nach Rothschild nichts — Gräber genug, aber ohne Monument, da die Steine zu den Chaussees gebraucht sind. 2¹/₂ Meilen von Kop[enhagen] ist

¹ Dagbog 18. Mai 1780: V. bey Freih. Stolberg schrieb in mein. Stamb. Sprach wie interess. ein Gedicht von Umgf. zu machen von Rugas Schönheit u. von Taciti Hertadal.

² S. A. Gebhardi: Geschichte der Königreiche Dännemark und Norwegen. Halle 1770.

³ Dagbog 1780. S. 18 ff. — Om Fries, som ledsagede ham paa Rejsen, har Münter 24. April 1780 noteret i sin Dagbog: V[ormittags] mit HE Fries, den ich bei Esm[arch] ges[ehen] hatte, bei Col[s]man tauschte römische Münzen mit ihm. Se Adolf Langguth: Christian Hieronymus Esmarch und der Göttinger Dichterbund. Berlin 1903. S. 54 og dassim.

das Dorf *Baldersbrönd*, hinter ihm westlich ist ein Feld auf dem nahe bei einander 2 Altäre u[nd] ein Grab stehn. Der eine Altar hat Zugänge auf allen 4 Seiten. Der andere nur auf der einen. Das Grab macht einen halben Mond, zu dem zwei Reihen Steine führen, welche weiter von einander entfernt sind als ich sonst gesehn habe. Man hat in der Gegend andre Hügel geöffnet, dicke Schädel und Gebeine gefunden. Im Dorf ist ein alter Brunnen, den ich aber nicht sah.

In *Rothschild* sind am Meer noch die Spuren der *Haraldsburg*, eines Räubernests. Wall u[nd] Graben in dem noch Wasser fließt. Der Hügel ist klein u[nd] fast rund u[nd] die Erde ist mit Mauersteinen vermischt, u[nd] in den nahe liegenden Höfen lagen grosse Stücke von Mauersteinen. Dass Rothsch[iild] ehemals weit bebauter war als jezt ist augensch[einlich]. Ackerfelder sind mit Mauerst[einen] bedekt. Kirchen stehn weit von der Stadt ohne Häuser in der Nähe. Überall trifft man Quellen an, da die Stadt hoch liegt, fließt auf allen Stegen das reinste Wasser dem Issefiord zu — einige Wassermhülen werden davon getrieben. Im Fiord ist eine Brücke, aber wenig Schifffahrt.“

Den næste Formiddag fortsatte han sine Studier i Roskilde og havde navnlig Udbytte af at tale med Byens lærde Topograf, Kantor Christopher Giessing.¹ Ikke blot fik han af ham et Par Middelalders-Mønter,² som var fundet i Grave i Domkirken, men han kunde ogsaa tilføre sin Dagbog nogle Iagttagelser, som Giessing havde gjort, da man gravede Grunden ud til Frederik den Femtes Kapel. Det drejede sig om to murede Grave i det gamle Vor Frue Kapel, som i 1774-76 maatte vige for Harsdorffs nye

¹ Chr. Christensen: Kantor Christopher Giessing (Roskilde Studier. Under Redaktion af Victor Hermansen. Roskilde. 1944. S. 127-136).

² Mønternes senere Skæbne kendes ikke. Antagelig har Mønter byttet eller skænket dem bort. De er sikkert ikke identiske med de to Mønter, som ogsaa fremkom ved Udgravningerne her i 1776, Axel Ernst: Th. B. Bircherods danske Mønthistorie. (Numismatisk Forenings Medlemsblad. XIII. 1933. S. 172); Georg Galster: Møntfund i Danmark og Norge 1739-1780. (Nordisk numismatisk Årsskrift 1937. S. 85-86).

Tilbygning;¹ den ene gemte Biskop Oluf, død 1320, den anden hans Eftermand Jens Hind, død 1330, og Beskrivelsen af dem lyder saaledes hos Münter:

26. Maj 1780. „Vorm[ittags] in der Stadt spazirt. In den Steindämmen sind Stücke von Klostermauern, noch ein grosses Stück steht auf einem Kirchhof vor einer Kirche die den Graubrüdern gehörte — die Mauer war gegossen Arbeit. Die Domkirche besehn; und auf den Thurm gestiegen. Von da ist eine herrliche Aussicht, Issefiord, Kop[enhagens] Thürmer, Letraburg, u[nd] alle Waldungen umher. Beim Cantor Giessing, ein artiger dienstfertiger Mann. Er sagte uns, dass vom südl[ichen] Thurm der Kirche ein gewölbter Gang zur St. Laur[entii] Kirche gieng. Unten im Thurm ist noch die kupferne Thür, die aber jetzt fast g[an]z verschüttet ist. Man öffnete in der Kirche vor einigen Jahre ein Grab, in dem ein Bischof Ole lag. Der Sarg war mit Kohlen bedeckt² u[nd] passte sehr genau in einem gemauerten Behältniss. Der Bischof lag darin in Pontific[alibus].³ Im Sarge fand man noch Gebeine. Ein andres Grab ward geöffnet, in dem fand man Bischof Jens Hansen in Pontific[alibus] mit einem Kelch u[nd] an den Füssen Pantoffeln.

¹ Grundstenen til Frederik den Femtes Kapel blev lagt 8. Juli 1774 og Rejsegildet holdtes 24. Okt. 1776 (Kiøbenhavns Adresse-Contoires Efterretninger 1774 Nr. 107; 1776 Nr. 176). I Kiøbenhavns Aftenpost 1774 Nr. 25 beskrives Fundet af Biskop Olufs Grav saaledes: . . . „nu nedbrydes og sløyses det Capell, hvor Funten har staaet siden 1682. Da dette Capell indvendig blev gjort ryddelig, fandt man midt deri under en stor Liig-Steen, hvorpaa Funten har staaed, en med store Muur-Steen opmuret dobbelt Grav. Udi den yderste Muur var ved Hovedet tvende og ved hver Side tvende fiirkantede sex Tommer store Huller, hvori man fandt Kull, der vare at finde ganske fittede, men da de ved Solens Varme bleve tørrede, ere de haarde og brænder som friske Kull. I bemeldte fiirkantede Grav har været nedsat en Lig-Kiste, og deraf fandtes nogle faa Fyrre Stumper; tæt omkring samme Kiste var muret en 3 Alen 6 Tommer lang og 7 Quarter i Vester og 5 Quarter i Øster bred Grav, hvorover Stenene udgjorde en liden Hvelving, men i samme fandtes intet uden et Hoved og nogle Been, som vist nok vare Levninger af Capellets Stiftere, den især af Roeskilde Dom-Kirke velfortiente Biskop Oluf . . .“.

² Overstreget og rettet til: in den Löchern der Mauer waren Kolen, men Sætningens Sammenhæng er derved blevet uklar.

³ Overstreget.

Er gab mir einige Münzen, die man in Gräbern gefunden hat, u[nd] eine alte von einem Erich.“

Om Eftermiddagen drog Münter og Fries videre til Ledreborg og Lejre, stadig spejdende efter Oldtidsminderne i Terrainet, og undervejs formodentlig inde hos Sognepræsten i Kornerup, hos hvem de fik Oplysninger om de lokale Forhold. Dagbogen fortæller herom:

„N[achmittags] nach *Letraburg* gefahren. Auf der Hälfte des Wegs liegt das Dorf *Svogerslöv* – östlich sind Gräber mit ungeheuren Steinen, die aber gesprengt sind – unter den Steinhaufen fanden wir Stücke von Urnen und einige Opferrmesser. Nur ein Altar war noch unbeschädigt, doch hatte man angef[angen] die Steine, die im Kreis umher lagen, wegzunehmen. Ein grosser Theil des Weges ist mit Bäumen bepflanzt, die Aussicht ist herrlich – die Chaussee hoch – das Dorf liegt niedrig und ist mit Bächen gewässert. Hernach giengen wir hinaus aufs Feld. Über dem Korneruper Aae geht eine schöne Brücke von Feldstein 1755 gebaut.¹ Er ist schmal, höchstens 5 Ellen breit, so flach, dass es nicht möglich wäre, dass ein Boot durchkom[m]en könnte. Er läuft zwischen zween Hügeln, hat er also ehemals die Flotte getragen, so müssen die die Seiten des Flusses gewesen sein. Der Pred[iger] in Kornerop sagte uns, dass in 10 Jahren der Bach ⁵/₄ Ellen eingetrocknet ist.

König Dans Grab, ein steiler, wohl 30 Ellen hoher sehr langer Sandhügel – mir ists unbegreiflich, dass er sollte durch Kunst gemacht sein, man kan deutlich die Sandschichten sehn; die ältesten Bauern können sich nicht dran erinnern ein Monument drauf gesehn zu haben. Ist ein Grab da gewesen, so ists nicht der ganze Hügel, sondern auf dem Rücken eine kleine Höhe – aber ich kans mir nicht vorstellen, dass ein Mon[ument] da gewesen sein soll. Vom Hügel aus ist die herrlichste Aussicht: 2 Bäche, Rotschild u[nd] kleine Hügel auf der einen – auf der andern Seite das

¹ C. G. Schultz: *Blæsenborg Bro ved Lejre. Et Led i et monumentalt Vejanlæg* (Fra Københavns Amt 1931. S. 207-224).

ganze Gefilde so weit das Auge reicht mit Gräbern bedeckt, beinahe am Fuss das grüne Dorf, in der Ferne Hertadal und der Wald.

Leire, ein seeländisches Dorf, ein Theil davon liegt auf Hügeln. Das erste Haus heisst *Kongegaarden*; da ist nichts zu sehn. In der Mitte ist ein Hügel, der *Dronningestol* heisst. In einem Bauergarten liegt ein cylind[rischer] Stein ungef[ähr] 1 1/2 Ellen hoch u[nd] breit; der oben flach u[nd] eine kleine Lehne hat. Er hat vorher in einer Hecke gelegen, davon ist er jezt einige Schritte weiter den Hügel hinabgerollt.

Harald Hyldetands Grab, ein niedriger Hügel 20 Ell[en] lang, 12 breit, an beiden Seiten zwei paralele Steinreihen von 10 u[nd] 11 Steinen; die Ecksteine sind sehr gross. In der Mitte ist ein Grab, 3 Ellen ins Qv[adrat], 3 Ellen tief. Die Wand besteht aus 5 grossen Steinen, die durch Kleine in den Ecken zusammengefügt sind. Der eine Stein geht horizontal mit der Ecke u[nd] macht, da er niedriger ist als die andern, einen Eingang. Vor wenig Jahren hat ein grosser Stein zum Deckel über den 4 gelegen; weil er aber brauchbar war, hat man ihn zu Treppen zum benachb[arten] Schlosse Lindholm verhauen. Jezt geschieht dergl[eichen] nicht mehr, da der vorige Graf verboten hat ohne besondre Erlaubn[iss] einen solchen Stein zu rühren.

Den Abend giengen wir zum Prediger in Kornerup H[errn] Müller, der uns auf norwegische Weise gastfrei aufnahm und bewirtete.¹ Unterwegens zeigte er uns ein Oval von grossen Steinen, das wenigstens 70 Ellen lang war. Überhaupt sind die Steine hier sehr lang u[nd] haben nicht gelegen, sondern gestanden, bis sie nach und nach umgestürzt sind. Viele stehn noch. Herr Müller sagte uns, dass er mit alten Leuten gesprochen habe, die ihm ges[agt] hätten, ihre Eltern könnten sich erinnern noch gepflasterte Stücke auf den Strassen an der südlichen Seite von Leire gesehn zu haben.

Etwas vom Kornerup Aae liegt der von Gebhardi genannte *Schlosshof*, eine unordentliche Samml[ung] Steine, die zum Theil liegen, zum Theil

¹ Cornelius Corneliussen Müller var født 1734 i Trondhjem, sad som Sognepræst i Kornerup-Svogerslev 1769-1797, og døde 1799. Han havde en Samling af jordfundne Oldsager fra Egnen, som Biskop Birch senere erhvervede (Münter: Leire i Sieland. 1806. S. 44; Antiquariske Annaler. II. 1815. S. 312-317).

aufgerichtet stehen — Spur von Mauern ist gar nicht — Figur in der Lage der Steine auch nicht. Sollte ein Figur sein, so wär' es eine Ellipse, die unten einen Cirkel enthält. Worm meint, das sei der Huldigungsplaz gewesen, u[nd] diess könnte eher wahr sein. Dicht dabei ist ein Hügel, der *Hyldehoi* heisst u[nd] vermuthl[ich] der ist, von dem sich der neue König dem Volke zeigte.

27. Maj 1780. Aufs Feld gegangen. *Kirkehoi* ist ein Grab. Die Bauern erzählen, dass es versucht worden wäre eine Kirche da zu bauen — aber des Nachts wär's immer wieder zerstört. Auf dem Wege nach den Grabhügeln u[nd] dem Walde war ein Kreis von grossen Steinen, 300 Schritt in Umfang. Auf den Hügeln zwei Gräber wie Harald Hyldetands — ohne Deckel.

Der Vitha Sõe. Herthas See ist der schönste, den ich gesehn habe. Er ist schmal, schlängelt sich eine lange Strecke wie ein Fluss zwischen Hügeln hindurch, die ehemed ganz mit Wald bedeckt waren, und noch voll kleinem Gebüsch sind. Er scheint recht gewählt zu sein zu dem Gebrauch — versteckter zu sein war nicht leicht möglich. Hinter den Hügeln, von denen er umkränzt ist, kann man keine Spur merken. Nahe an ihn stoss *Herthas Thal* zwischen zwei fortlaufenden Hügeln, an dem einen schmärer als am andern. Der eine Hügel ist voll Gebüsch, der andere ganz mit hohen Buchen bedeckt, da das Thal die Grenze des Waldes macht. Mitten dadurch ist eine Hecke gezogen u[nd] die Seiten liegen voll grossen gesprengten Steinen. Dass hier ehemals eine Decke soll gewesen sein, kann ich nicht sehen, denn müssen die Wände viel steiler sein und überhaupt auch das Thal noch schmaler als es wirklich ist. Auch steht nirgends, dass es g[an]z eine Höle sein sollte; am See konnte leicht eine sein, worin der heilige Wagen verborgen sein konnte. Überhaupt da alles rings umher mit Wald umgeben war, war Thal u[nd] See leicht zu verbergen und nur denen zugänglich, die den Wald kannten — andere würden sie nicht einmal haben finden können.

Dicht am Thal auf dem waldigten Hügel lagen einige Steine neben einander, vielleicht Trümmer eines Altars der Hertha.“

Og hermed var hans arkæologisk-topografiske Studier til Ende og Rejsens Hovedmaal aabenbart naaet, thi samme Eftermiddag begav han sig —

efter et Besøg i Ledreborgs Slotspark¹ med det „historiske, genealogiske, peripatetiske Akademi“ — paa Tilbagevejen over Roskilde til København.

Udbyttet af hans Iagttagelser kom foreløbig ikke videre end til hans private Optegnelser, men vi, som nu kan kigge ham over Skulderen og læse med i hans Dagbog, maa atter forbløffes over hans tidlige Modenhed, hans Evne til at se og til at drage Slutninger af det sete. Lad være, at han var hildet af sin Samtids Opfattelse af Oldtids-Mindernes Karakter og at han derfor brugte den gængse Terminologi, han forstod dog ogsaa at øve en selvstændig Kritik. Træffende er saaledes hans Indvendinger mod den formodede Sejlads i Oldtiden ind til Lejre og navnlig hans Tanker om den overdækkede Hule — 2280 Fod lang —, som J. P. Anchersen i 1745 havde fantaseret sig til i sit Værk om „Herthadal ved Leyre i Siælland og det gamle Danmark 150 Aar for og efter Christi Fødsel.“ Men ogsaa hans Betragtninger over Kong Dans Grav (nu bedre kendt under Navnet Hestebjerget) er overraskende klare, idet han her ikke blot støtter sig til den stedlige Overlevering, som den fandtes — eller rettere ikke fandtes — hos de ældste Bønder, men ogsaa inddrager Geologiens Vidnesbyrd („man kan tydelig se Sandlagene,“ siger han) og derfor slutter, at Højen ikke kan være gjort ved Kunst.

Midt i Sommeren samme Aar udvidede han yderligere sine Studier og tog Del i en virkelig Udgravning. Hidtil havde han kun set paa Fortids-Minderne — først flygtigt, siden mere grundigt —, beskrevet dem og tegnet dem, nu lærte han dem at kende paa første Haand ved en egentlig Undersøgelse.

Den 24. Juli 1780 ankom Münster sammen med sin Familie til Pederstrup, og kun to Dage senere lod Christian Ditlev Reventlow øjensynlig til Glæde for den unge Gæst begynde Udgravningen af en Gravhøj i Nærheden af

¹ „N[achmittags] gieng ich nach Lethraburg und sah den Garten, der übertrifft weit die königlichen, er besteht aus lauter Terrassen — Wald u[nd] Wildniss u[nd] Beete u[nd] Bäche wechseln ab. Dicke Gänge trifft man überall, sie sind voll schöner Statuen berühmter Leute aus Sandstein. Die Könige Dännem[arks] Knuth, Ole S., Eric Pomer., Christoph. Bav., Chr. 1, Chr. 2, Margareta sah ich in einem Gange. Der Garten ist sehr gross und allerwegen in der schönsten Ordnung. Nachm[ittags] u[nd] Abend nach Rothschild und von da nach Hause“ (Dagbog S. 26).

Hovedgaarden. Selv fortalte Reventlow herom i et Brev (af 10. September 1780)¹ til sin Søster Louise Stolberg:

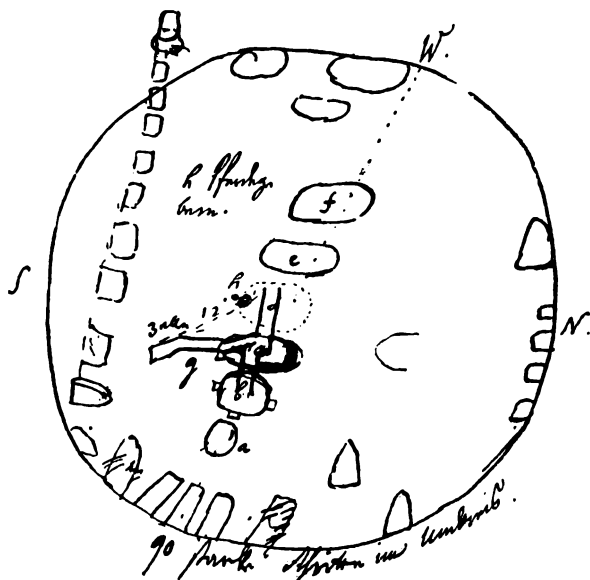
„Ich habe Hügel gefunden, die vortreflich sind: 1) einen Grabhügel, auf dem viele Steine, 5 Ellen lang jeder, liegen, in dem wir 1000- vielleicht 2000-jährige Knochen gefunden haben. Davon hat der junge Münter einen grossen Theil mit fortgeschleppt, auch Pferde Knochen, aber nur ein einziges kupfernes Geschirr, keinen Schatz. 2) einen Gerichts Hügel, der über 100 Ellen lang ist. 3) einen Caninen Hügel. 3) einen Kirchen Hügel, von welchem wir halb Laaland und viele Inseln übersehen. 4) einen Schloss Hügel, Raunsbye Slot genant, eine wahre Hexenburg mit 50 Ellen hohen Wällen dicht am Meer, so steil, dass der Teufel selbst sie nur an einem Ort zu ersteigen wagen würde. 6) den Magle Hügel, der alle übrigen Hügel an Schönheit übergeht.“

Og hertil svarer, hvad Münter i sin Dagbog mere udførligt har noteret sig om samme Sag. Fra Dag til Dag kan vi derved følge Arbejdets Gang og fornemme Münters Interesse for Opgaven, efterhaanden som Spaden afdækkede Oldtids-Mindet. Hans Antegnelser herom lyder saaledes:

26. Juli 1780. „Anfangen einen Grabhügel zu öffnen. — **27. Juli.** Bei den Arbeitern. Griechisch gelesen. — Ein Nagel und ein Stük von einem Messer gefunden ... einen Opferstein im Walde besehn. Abends an dem gezeichnet. — **28. Juli.** Den Stein fertig gezeichnet. Bei den Arbeitern. Ein Gang ward entdeckt, in dem viele Gebeine liegen. — **29. Juli** ... Bei den Arbeitern. Der Gang ward tiefer nachgespürt. Hier ist die Zeichnung des Hügels.² a b c d e f sind ungeheure Steine, die auf 3 andern jeder ruhen. Der Hügel ist ungefehr 5 Ellen hoch. 2 Ellen unter der Erde bei c fand man

¹ Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiereks. I. Kbh. 1895. S. 52, 282 (med Henviisning til Skildringen i Münters Dagbog 20. Juli—10. Aug. 1780). V. Thorlacius-Ussing: Reventlow-Museet. Pederstrup (Kunstmuseets Aarsskrift 1942. S. 99—119; 1943. S. 1—16, især S. 9—10).

² Tegningen gengives her i hel Størrelse. Münter har angivet Verdenshjørnerne, Højens Omkreds — „90 starke Schritten im Umkreis“ — og sat enkelte Maal af, ligesom han har mærket de vigtigste Dele med Bogstav-Signaturer. a-f omtales i Teksten, g er Gangen, h er Stedet, hvor „Pferdegebein“ blev fundet.

90 punde [?] opprøst i en kumbril.

abcd e f. sind indgravede Minus. de sind 3 anden paa
 ruden de sigt ist unglucke splan for. 2 flt under de for-
 ber C find man eni drub. Min. de men de in laeg
 and en de andre de. ruden was de for alle stufen
 af. Grib. alle de gamle stuf opbrudt find man alle
 for 1 1/2 flt under se men en eni stuf. De vand af
 ind glem isen de, Gyltstufes kumbril. der vand
 staller. kaisin Min, and man isen. De stuf en
 ind stuf = de Lang, beryp stuf ist fundt out. men de Min
 de givder hin se and de under alle. den 4 gyltstufes forbrug
 de for ist for kumbril. minis de stuf en isen stufes land

einen 4eckigen Stein. Ehe man dazu kam und um die andern St[eine] umher war die Erde voller Fliesen u[nd] Gries. Als die grosse Fliese gehoben ward, fand man lokk[ere] Erde. 1 1/2 Elle unter ihr war eine neue Fliese — die ward geh[oben] und Gebeine waren da, gröstentheils Kindergeb[ein] doch auch grössere. Noch ein Stein, und Männer Gebein. Die Hole erstreckt sich in die Länge, beugt sich u[nd] scheint unter einem der Steine der geraden Linie zu enden u[nd] unter all[en] den 4 grossen fortzugehen. Die Erde ist sehr leimig. Einige der Fliesen waren schwarzer Sandstein mit Stuca u[nd] verwittert.

Nahe am Grabe nordlich ist ein Gerichtsplatz, 180 starke Schritt im Umkreis, ungefehr 110 lang u[nd] 10-12 breit. Östlich 10 Schr[itt] davon Trümmer eines Altars. Das ist verm[uthlich] der Gerichtspl[atz]. — 31. Juli. V[ormittags] beim Hügel¹. . .

4. August. . . Der Hügel war weiter gekom[m]en. Das südliche Stük des Ganges hörte 3 Ellen nach auf der aufgebrochne Fliese auf. Gegen Norden lief er unter den Steinen fort. Unter d ist kein Stein, der ganz ist da, aber keine Fliese obendrüber. Zwischen c u[nd] e neben dem Gang fand man in lokkerer Erde Pferde Kinnbacken mit Zähnen. Einige Nägel waren noch gefunden. Die ganze Länge des Ganges wird 18 Ellen werden.“

Og hermed slutter hans Udgravnings-Beretning. Tager man nu Hensyn baade til hans egen Alder og til Tiden, maa man billigvis indrømme ham, at han for den deskriptive Del fortjener al Anerkendelse. Ikke mange, om overhovedet nogen, kunde dengang have gjort Magen dertil. Og dog mangler der en væsentlig Oplysning, den nemlig, hvor Mindesmærket laa, men heldigvis kan vi ad anden Vej klare Spørgsmaalet og paavise Stedet. Alle-rede i 1794 offentliggjorde Pastor Rhode en Beskrivelse,² som han skyldte en direkte Meddelelse fra Grev Reventlow selv, og ifølge denne var „Næs-

¹ Om Eftermiddagen den 31. Juli rejste Münters til Christianssæde, hvorfra de vendte tilbage til Pederstrup den 4. August (Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo. S. 38f.). Chr. B. Reventlow: En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800. I. Kbh. 1902. S. 55-56.

² Peter Rhode: Samlinger til de Danske Øer Lollands og Falsters Historie. II. Kbh. 1794. S. 285-288.

kongen“ Svends Begravelse, som Hs. Excellence 1780 har ladet aabne“, at finde „i Nørre-Rosmark hørende under Pederstrup“. Skønt Münters Navn ikke nævnes i denne Sammenhæng, er det dog udenfor al Tvivl, at det drejer sig om den Undersøgelse, han var med til.¹ I 1821 skrev Geheimestatsministeren nemlig til Oldsagskommissionen,² at om nogen af dens Medlemmer skulde komme til Pederstrup, vilde han anbefale at man saa' paa den „Gravhøj herpaa Hovmarken, som af Hans Høyærværdighed Hr. Biskop Münter for mange Aar siden blev undersøgt“. Det er derfor ikke vanskeligt at lokalisere dette Fortids-Minde — det er den saakaldte *Kong Svends Høj*, tæt nord for Hovedgaarden.

I næsten et Hundred Aar var Højen derefter fuldstændig glemt og med den ogsaa Münters Andel i dens Udforskning, og først ved Conrad Engelhardts og Magnus Petersens Herreds-Rejse i 1876 blev den kendt af Arkæologerne.³ Ved samme Lejlighed dukkede ogsaa Høj-Navnet op, og selvom man paaberaabte sig et gammelt nedarvet Sagn som Hjemmel for dets Tilknytning til en Kong Svend, kan man nok med nogen Føje tvivle paa Overleveringens Ælde og Ægthed. Hvis Højen virkelig havde baaret sit Navn, da Münter undersøgte den, er det næsten utænkeligt, at han ikke skulde have noteret det. Fra senere Tider foreligger der ikke nogen ny Undersøgelse af Mindesmærket og man maa derfor indskrænke sig til en Sammenligning af de to Beretninger med de dertil hørende Tegninger. Hvad selve Beskrivelsen angaar, behøver Münter ikke at skamme sig, og for Tegningens Vedkommende har han egentlig heller ikke Grund til at

¹ I Afhandlingen om Kivike-Monumentet (Skandinavisk Museum for Aaret 1803. I. S. 298, Note aa) henviser Münter selv til dette Fund, da han skal fortolke Heste-Billederne: „At Heste blev begravne med Krigere er en bekjendt Sag. Jeg har selv funden en Deel Hestebeen og Tænder i en Kiempehøi Hans Exc. Geheimeraad Grev Reventlov i Aaret 1778 lod aabne paa Grevskabet Christianssæde i Lolland“. Aarstallet 1778 for 1780 maa bero paa en Fejl-Huskning. Sml. Nyerup: Oversyn. 1806. S. 59-60; Münter: Leire i Sieland. 1806. S. 58, Note b.

² Nationalmuseets 1. Afd.s Arkiv.

³ Nationalmuseets 1. Afd.s Arkiv. J. Magnus Petersen: Minder fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade fra 1845 til 1908. Kbh. 1909. S. 160-161.

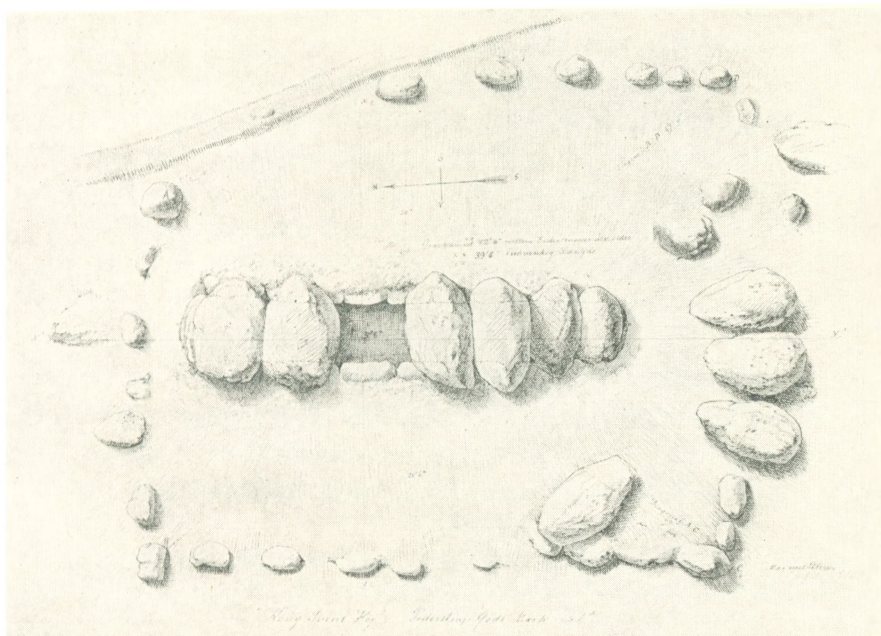
blues. Naturligvis vil hans Skitse ved første Øjekast falde igennem overfor den omhyggelige Opmaaling, men sammenholder man de to Gengivelser, maa man indrømme, at Münters ikke er saa ringe endda. Hans Navn fortjener derfor at huskes i Forbindelse med dette Monument, og det saa meget mere som Mindesmærket i sig selv er af betydelig Interesse. Med sit 12.5 m lange Gravkammer, dækket af syv anselige Overliggerere, er Kong Svends Høj den længste Sten-Grav fra Danmarks Oldtid.¹

Der indtraadte nu en Stilstand paa flere Aar i hans nordisk-arkæologiske Studier. I Maj 1781 tog han sin theologiske Embedseksamen, i Juni tiltraadte han sin første Udenlandsrejse, og først i Juli 1787 var hans europæiske Vandre-Aar til Ende. Saa fulgte i 1788 hans Udnævnelse til Professor i Theologien og dermed kunde man have ventet, at hans Syslen med antikvariske Emner var blevet skrinlagt. Det var dog langt fra Tilfældet. Fra sine Studie-Aar i Begyndelsen af 1790'erne bevarede J. P. Mynster Erindringen om Münter som Universitets-Lærer og siger,² at hans „tørre kirkehistoriske Notitser, uden Overblik, havde intet Tiltrækkende, og hans naturlige Theologie var kun lidet beaandet af ægte Religionsphilosophie.“ Men han havde „gavnlig Indflydelse paa mange Studerende, i det han velvillig kom dem imøde, gjorde dem bekiendte med Bøger, og drog dem ind i sine videnskabelige Interesser“. Dog gjaldt det ikke Mynster, som ikke havde „Mod til at nærme sig den ældre Videnskabsmand, og ingen Drivt til at sysselsætte sig med Mønter og andre archæologiske Gienstande, hvorover han gierne meddeelte sig, og hvori der var Meget at lære hos ham.“ Som rimeligt var, beskæftigede Münter sig fornemmelig med de Antikviteter, som havde Tilknytning til hans Fag — i en Slags Programtale,³ som han holdt „paa

¹ A. P. Madsen: Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark. Det østlige Danmark. Kbh. 1896. S. 38, Nr. 78; Pl. XXXXIX. Johannes Brøndsted: Danmarks Oldtid. I. Stenalderen. Kbh. 1938. S. 255. Hans Kjær: Oldtidsminderne og Reventlow'erne paa Christianssæde (Pederstrup), omtaler ikke 1780-Udgravningen, men gengiver Magnus Petersens Plan af Kong Svends Høj (Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog XVI. 1928. S. 1-23).

² J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854. S. 66.

³ Minerva, for Januar Maaned 1805. S. 35-53.

KONG SVENDS HØJ
Tegnet og maalt af Magnus Petersen 1876

Universitetets øverste Høresal“ 1801 indskærpede han „Vigtigheden af de østerlandske Oldsagers Studium for den vordende Skriftgrandsker“ —, men han glemte dog ikke derover de hjemlige Fortidsminder. I sit „Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden“ nævnte Rasmus Nyerup dem af sin Samtid, der drev „patriotisk Oldgrandskning“, og omtalte her ogsaa Münter med Hæder.¹ Sikkert som en Reverens overfor Captain Abrahamsons Alder indrømmede Nyerup ham den Førsteplads blandt „vore nordiske Oldgrandskere“, som i Virkeligheden tilkom Münter. „Hans dybe archæologiske Blik erkjender hele det lærde Europa. Og at han føler varmt ikke blot for persepolitanske Kegler eller ægyptiske Hieroglypher, men ogsaa for hvad der har Hensyn til Norden og Fædernelandet, det har han vist ved adskillige af sine Forelæsninger i det skandinaviske Litteraturselskab, og nu da dette sendes i Trykkeriet (i October 1805) gjør han en Reise til det gamle Leire, hvor han agter at lade grave i de mange derværende endnu ikke noksom undersøgte Høje, hvortil han har faaet Godsejerens Grev Holsteins Tilladelse“. Alene dette, at Münter var klar over, at man skulde gribe til Spaden førend til Penneskaftet, er nok til at give ham Forrangen for den til Skrivepulten lænkede Abrahamson. Men hertil kommer, at Münter ved sin Andel i Oldsagskommissionens Oprettelse har haft en saadan Indflydelse paa hele den nyere Arkæologi, at hans Betydning overhovedet ikke kan vurderes højt nok. Oldsagskommissionens Samlinger var jo den direkte Forudsætning for Christian Jürgensen Thomsens geniale Opstilling af Treperiode-Systemet, og fra Oldsagskommissionen fører den direkte Linje til Nationalmuseet.

Rasmus Nyerup har ganske vist udadtil faaet Æren af at være Nationalmuseets Stifter — paa Minde-Egen i Museets Gaard fik han dette Hæders-Navn i Hundredaaret efter Kommissionens Oprettelse —, men han bør dog, om ikke helt vige for, saa i hvert Fald træde stærkt tilbage for Frederik

¹ Rasmus Nyerup: Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum (Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider. IV. Kbh. 1806) S. 56, 102.

Münter. Nyerups Adkomst til stadig at huskes skal paa ingen Maade bestrides, dertil har hans Værk: „Oversyn over Fædernelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tænkes opstillede i et tilkommende National-Museum“, og hans Virksomhed som Kommissionens første Sekretær spillet for stor en Rolle. Men paa den anden Side bør det heller ikke glemmes, at hans Indsats ikke var original, ejheller havde haft tilstrækkelig Bærekraft, om ikke Münter havde fremsat sit Forslag. I Forordet¹ til sit „Oversyn“ vedgik Nyerup, hvorfra han havde faaet Tilskyndelsen. Ved at betragte, siger han her, „den utilgivelige Skjødesløshed, hvormed man overalt i begge Rigerne behandler vore Oldsager og Mindesmærker, der dog afgive de bedste Bilag til Fremstillingen af hvert Aarhundredes Aand og Culturens Afvexlinger i vort Fæderneland, blev naturligvis den Tanke i høj Grad levende i min Sjæl, hvor nødvendigt og nyttigt og hæderligt det vilde være, om vi hos os fik anlagt et *Museum for nationale Mindesmærker*, saaledes ongefæhr, som det Lenoir anlagde i Paris, hvorover man har en Beskrivelse med Kobber i 4 Octavbind under Titel *Musée des Monumens Français* par Alexandre Lenoir, Fundateur et Administrateur du Musée. Paris. 1804-1805. Jeg besluttede da at skrive denne korte Ledetraad som en Slags Henvisning til nogle af de mærkværdigste og dog mange Steder uændsede Levninger, som endnu ere tilovers fra Oldtiden, og jeg smigrede mig med den Tanke, at jeg, ved at gjøre opmærksom paa Værdien af Ting, dem Mange ansee for ubetydelige, muligen kunde redde en og anden Antiquitet, som er i Privat-Mands Værge, fra Undergang.“ Maalet for ham var altsaa at bevare Oldsagerne, saaledes at naar engang et „Professur for de nordiske Antiquiteter bliver oprettet, vil der ikke være saa følelig en Mangel paa Subsidier til dette nyttige antiqvariske Studii Fremme, som Skjødesløsheden og Ligegyldigheden for Kundskab om vore Fædres Idræt og Væsen ellers lod befrygte“. Men han tænkte ikke paa, som Münter, at ville sikre baade de jordfaste Mindesmærker og Oldsagerne, og det hænger sikkert igen sammen med Karakteren af hans eget Forhold til Oldtidsminderne.

¹ Oversyn. S. LI-LII.

Hans Bog var et typisk Studerekammer-Arbejde, et Sag-Register til den foreliggende arkæologiske Litteratur, som han kendte den fra sin Stilling paa Universitets-Bibliotheket, men Værket byggede ikke paa noget Førstehaands-Studium af Monumenterne. Han har vist aldrig været aktiv Arkæolog.

Sit Forbillede for det tilkommende National-Museum havde Nyerup ikke blot haft i det franske Museum, men han havde ogsaa, hvad han mærkeligt nok ikke nævner i denne Sammenhæng, allerede før han lærte dette at kende, været inspireret til en lignende Plan, men vel at mærke af en hjemlig Forfatter. I 1803 havde Nyerup skrevet om Mindestenen over Kong Niels' Minister Helgi og udtalt,¹ at den, „naar Tidens Fylde kommer, og Danmark faaer sig et Nationalmuseum, naturligvis vil faa sin Plads deri“, og i 1800 havde han oplyst, hvor han havde faaet denne Tanke fra.² I Anledning af en paatænkt Sammenslutning af de forskellige Naturaliesamlinger i København til et Museum for Naturvidenskaberne henviste Nyerup nemlig til „den patriotiske Drøm om et Nationalmuseum uden Lige“, som Tyge Rothe havde fremsat allerede i 1788.

I sin mærkelige Bog: „Om nogle Dannemarks og Norges Fordringer til hinanden. I Anledning af Kronprindsens Reise til Norge“, og i sit mærkelige Sprog havde Tyge Rothe³ udtalt: „Siger man maaskee, at det kun er en Ærens Sag, om i en Staet leve mange eller faa navnkundige Lærdoms Mænd; og siger man, at den Ære kan undværes! Ja! den kan undværes, og den undværes, alt efter som Monarkerne ville, og efter som dem tales for om Sagen; men det kan jo dog skee, at een vor Konge alvorligen kalder Sagen frem. Da faae vi et virkeligt Staetsmuseum: da eenes med Kongens Bibliothek et Holmskioldsk Mineral Cabinet: en Spenglersk Conkylie Samling: en Tønderlundsk Insekt Samling: et Vahlsk Herbarium; hvad der er bieviet adspredt, det igien eenes: saaledes hvad der fra det Brunniske Cabinet blev hendraget til at staae paa andet Sted, hvor Videnskabers Mænd

¹ Skandinavisk Museum. 1803. II. S. 135-138.

² Rasmus Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse. Kbh. 1800. S. 332.

³ S. 89-90.

intet have at skaffe. Rosenborg vil afgive Møntsamlingen: Konstkammeret vil vorde Tribut til Muserne: Samlinger af Modeller, som den Gernerske, og andre, ville faae deres Sted. O det sande: det prægtige Staetsmuseum, og den Staets Æres Sag! men det forstaaer sig da og, at Bestyrerne maatte være Mænd, der vilde have Ære, og kunde krafteligen tilvinde sig den i det nu herlige Europa.“

At ogsaa Münter har kendt dette Forslag, tør man vel formode ud fra det nære Forhold, der var mellem ham og Tyge Rothe, men noget sikkert kan man ikke sige herom. Ingen Omtale af dette „Statsmuseum“ eller nogen Paavirkning fra Rothes Ideer om Udformningen heraf kan i hvert Fald spores hos Münter, og man maa derfor give ham den fulde Ære for den Plan, han selv fremsatte i lignende Retning nogle Aar senere.

Münters Forslag har hidtil været ganske upaaagtet, godt gemt som det var i en anonym Recension, men det er af største Betydning for den rette Vurdering af hans Indsats paa den nordiske Arkæologis Omraade. Det fortsætter hans Ungdoms Interesser for disse Emner og det foregriber hans Manddoms Virksomhed til Værn for de fædrelandske Oldtidsminder. Vel blev hans Plan ikke udført i første Omgang, men det afgørende ligger heller ikke i dette. Det vigtigste er, at han med sit Forslag fra 1792 giver det første Udkast til det Værk, som han i 1807 omsider fik sat i Gang.

I „Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1792“ skrev Münter¹ — som sagt: uden at navngive sig — en udførlig Anmeldelse af det store Møntværk: „Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kongelige Samling“, som Aaret før var udkommet i to prægtige Bind, og han sluttede her med at sige:

„Det er dristigt, efter saa kostbar en Foræring, Kongen har skiænket den lærde Verden, atter at yttre et nyt Ønske; men vi ere saa vante til Kongens Gavnildhed imod Videnskaberne, at vi tør vove at ønske og vente mere end

¹ Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1792. Nr. 12-13, 24. og 31. Marts, S. 177-189, 193-200, hvor hans Plan findes S. 199-200. At Münter er Forfatter af Recensionen, fremgaar af Dagbogen, hvor han opfører den som No. 68 i sin Bibliografi (Ny kgl Saml. 387 ee. 8vo.) sml. T. H. Erslew: Forfatter-Lexicon. II. Kbh. 1847. S. 374.

noget andet Lands Lærde. Vi mangler endnu tvende for den ældre Historie høist vigtige Værker, som neppe vil komme for Dagen, hvis de ej fremmes ved Kongelig Gavnildhed.

Det ene var en Samling af alle nordiske Mindesmærker og Oldsager, som enten ere til, eller om hvilke der haves nøjagtig og paalidelig Efterretning, et Værk, som vilde være des vigtigere, da disse idelig ødelægges, baade af Almuen, og selv ved offentlige Arbejder; thi at en Mængde gamle Begravelses-Høje, Offer- og Tingsteder ere ødelagte ved Vej-Arbejdet i Sjælland, og at selv saadanne, som ved Tradition ere berømte, ej ere forskaaned, er almindelig bekjendt og beklaget. Begyndelsen til saadant Arbejde, paa hvilket *Worm* i forrige Aarhundrede har givet saa vigtig en Prøve, siges allerede gjort ved den nylig afdøde Maler *Abildgaard*, og at ligge i det Kongelige Bibliothek. Des før kunde vi haabe dets Udførelse.

Det andet Værk, som for dets Størrelses Skyld ej heller kan ventes udgivet paa nogen privat Mands Bekostning, er et fuldkomment Bullarium Danico-Norvagicum, som *Langebek* allerede har efterladt sig næsten udarbejdet og disponeret i chronologisk Orden, og hvortil der ere sendte vigtige Supplementer fra det Vatikanske Archiv.“

Af dette Dobbelt-Ønske gjorde Münter ikke senere noget ved Spørgsmaalet om Diplomatiets Udgivelse — det blev først i vor Tid for Alvor taget op til Løsning —, men des mere laa det ham paa Sinde, at Sagen om Oldtids-Minderne ikke gik i Glemme.

Saaledes indledte han i 1803 sin Afhandling „Om Kivike-Monumentet i Skaane“ med i eget Navn at fremsætte Planen igen til Overvejelse¹ og sagde: „Jo mere Oldtidens Levninger forstyrres i Norden, og jo mindre Omhyggelighed man viser for det der endnu er tilovers, desmere er det Pligt, i det ringeste at underrette Efterverdenen om, hvad der engang har været til, og saaledes at sikkre disse Monumenter, om ikke for Undergang,

¹ Skandinavisk Museum. 1803. I. S. 283. I Antiquariske Annaler. II. Kbh. 1815. S. 283-302: Om Kivike Monumentet, optrykte Münter sin gamle Afhandling i omarbejdet Form, men udelod her Indledningen fra 1803-Udgaven. Oldsagskommissionen var jo blevet oprettet i Mellemtiden.

hvortil selv offentlige Foranstaltninger ikke altid vilde være tilstrækkelige, saa dog for Forglemmelse. Hvor meget vilde vi med vor Tids udvidede Kundskab kunne opdage om Nordens ældste Historie, dersom vi endnu havde de Monumenter der vare til i Saxo's Dage? Hvor ønskværdigt, om end blot alle de endnu vare tilovers, som Worm beskrev i sine Monumenta Danica!

Men fra Aar til Aar bliver Ødelæggelsen større: Hvad jeg i min Ungdom endnu har seet, er for flere Aar siden forstyrret: Og selv hine ældgamle ærværdige Mindesmærker ved Leire, selv Kongernes Grave, ere ei blevne forskaanede!“

Lejre-Egnen og dens Oldtidsminder havde stadig haft Münters Interesse og saaledes gjorde han lige efter Pinse 1801 sammen med den franske Gesandt Bourgoing en lille Rejse til Roskilde og Ledreborg, men desværre har han ikke noteret noget om den i sin Dagbog. Man fejler dog næppe ved at antage, at det har været den historiske Betydning, som disse to Steder havde, der har været den egentlige Grund til denne Udflugt. Derimod giver han den meget vigtige Oplysning om sine to næste Rejser til Ledreborg i Oktober 1801 — hvis Hovedformaal forøvrigt var at hjælpe Moldenhawer ved Købet af en Del af Herregaards-Bibliotheket — at „han ved denne Lejlighed besaa' det topografiske meget grundigt med en kommende Afhandling for Øje“ (und besah bey der Gelegenheit das Lokale sehr genau für eine künftige Abhandlung). Her har vi Kimen til hans Studie over „Leire i Sielland“, men foreløbig gjorde han dog nogle andre Arbejder færdig.

Den 31. August 1805 forelæste han i Det Skandinaviske Litteratur Selskab sin Beskrivelse af Lejre, som ifølge Dagbogen var udsprunget af en Rejse, han og hans Hustru havde gjort til Ledreborg i samme Maaned, og i Slutningen af Oktober tog han atter dertil, denne Gang ledsaget af Werlauff.¹ Derefter gennearbejdede han paany sin Afhandling og gav den saa i Trykken, og inden Nytaar 1806 havde han Korrektur paa det første Ark.

¹ Kjøbenhavnske lærde Efterretninger. 1805. Nr. 39. S. 624. Münter: Leire i Sielland. Kbh. 1806. S. 4. E. C. Werlauff: Erindringer af mit Liv. Kbh. 1910 (Memoirer og Breve XIII), S. 46.

Tør man tro Nyerups førnævnte Udsagn og en Notits i „Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn“ for 11. Oktober¹ — i sig selv et interessant Vidnesbyrd om, at arkæologiske Emner nu var blevet godt Avis-Stof —, skulde Hensigten med den sidste Rejse have været at „lade opgrave adskillige Høie i det gamle Leire eller nuværende Lethrabort for mueligen der at opdage Oldsager“, men det er dog et Spørgsmaal, om de to Lærde satte Spaden i Jorden, medens de i et Par Dage var Gæster hos Grev og Grevinde Holstein.² Münter selv siger da ogsaa, at Maalet var et andet. I Indledningen til sit Skrift „Leire i Sielland i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede“, som han udsendte i Maj 1806, fremhævede han, at denne Egn — „Danmarks meest classiske Grund“ — ganske særligt fortjente Oldgranskerens Opmærksomhed, og at „vore Lærde“ ikke havde svigtet deres Opgave her. „De have fra Worms Dage af besøgt og beskrevet Lejre's Rester. Men — fortsatte han — saaledes som disse fandtes at være i syttende, ja endog midt i attende Aarhundrede, ere de nu ikke mere. Adskilligt af det, jeg endnu har seet i min Ungdom for fem og tyve Aar siden, er i dette Tidsrum bleven ødelagt; og med Tiden vil alt hvad der kan tilintetgjøres, forsvinde, og Egnens af Naturen den indpræntede Form maaskee være det eneste som kan minde Efterverdenen om det gamle Lejre. Desvigtigere altsaa, at Historikerne i forskjellige Tider fortælle hvad de endnu have seet, og indsamle de Efterretninger de kunne faae hos Almuen, da disse ellers saa let blive glemte eller vanziirede ved øjensynlig urigtige Tillæg. Dette var mit Øjemeed ved et par Rejser, jeg i afvigte Aar gjorde til Lejre, paa hvilke jeg fandt al muelig Velvillighed og Understøttelse hos Stedets Herskab, Greven og Grevinden Holstein til Lethrabort, og saaledes blev sat i Stand til at see alting med egne Øjne, og at samle endeel Beretninger om hvad der fordum har været til.“

¹ Oversyn. S. 56. Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, 11. Okt. 1805, har dog været fejl underrettet om Tidspunktet for Rejsen og Gravningerne, som „det hedder, at Hr. Prof. Münter til Sommer“ (altsaa i 1806) vil lade foretage.

² Fr. Münter: Leire i Sielland. 1806 (Særtrykket udkom mellem 10. og 16. Maj 1806, sml. Aarbøger. 1931. S. 296, Note 1). Det var tilegnet Grevinde Holstein „af Forfatteren, som erkjendtligen erindrer den deeltagende Velvillie, hvormed hans Undersøgelser bleve understøttede“.

Hvad han altsaa vilde give, var i første Række en arkæologisk-topografisk Beskrivelse — ganske som i Afhandlingen om Kivike — og ud fra dette Synspunkt har han et billigt Krav paa at blive bedømt. Hans Fortolkninger skal derfor ikke komme ham til Skade: de var, med al deres Lærdom, kun Udtryk for Tidens Viden og er desaaarsag hjemfaldne til den almindelige Skæbne, som venter alle Udlægninger; at blive forældede. Hans Iagttagelser paa Stedet, hans Indsamling af Folke-Overlevering, men fremfor alt hans principielle Indstilling overfor Materialet peger derimod fremad og vil altid beholde deres Værdi.

Et Par Prøver fra hans Afhandling vil være tilstrækkelige.¹ Hans Bemærkninger om Stednavnet Lejre og hans Benyttelse af Ossian som historisk Kilde behøver ingen Imødegaaelse, de er ganske værdiløse, men man maa holde ham tilgode, at han paa disse Punkter fulgte sin Samtids Opfattelse og forøvrigt selv fremhævede, at det her kun drejede sig om Formodninger: „Vi ere — sagde han — i Mythernes Land; og Historikeren har her Ret til at stove sig frem med Gisninger, naar Historiens Lys mørknes for hans Øje“. At han ikke vidste, at Teglstenen ikke var i Brug herhjemme før omkring 1160, kan heller ikke lægges ham til Last, da man først efter hans Tid erkendte denne Datering. Fra den klassiske og østerlandske Arkæologi har han desuden haft langt ældre Eksempler paa Anvendelsen af brændte Sten, saa der var fra hans Standpunkt ikke noget urimeligt i at formode, at „en Brolægning af Muurstene“, som man havde fundet i Bondegården „Kongsgården“, havde været Gulv i Rolf Krakes „Værelser“. Hvad man derimod kan indvende mod enkelte af hans Fortolkninger i Lejre-Afhandlingen af 1806, er, at han nu synes at være mindre kritisk indstillet end i sin Ungdom. Dagbogs-Optegnelserne fra 1780 viser en ganske anden nøgtern Vurdering af f. Eks. Spørgsmaalet om Aaens Sejlbarhed i Oldtiden, og man

¹ Afhandlingen: Leire i Sielland, i Begyndelsen af det Nittende Aarhundrede, udkom først i Skandinavisk Litteratur Selskabs Skrifter 1805. II. S. 265-324. Det hertil hørende Kobberstik af „Harald Hildetands Høj“, set fra Nord og med rekonstrueret Overligger, er stukket af H. A. Grosch (Grosch sc:), utvivlsomt efter Tegning af Münster selv i sml. Særtrykket S. 35 Note a.

fristes derfor til at formode, at han ikke direkte har benyttet sine gamle Iagttagelser ved Udarbejdelsen.

Paa andre Punkter betyder Afhandlingen derimod et afgjort Fremskridt. Oplysningerne om de forhaandenværende Mindesmærker er langt mere omfattende og Meddelelserne fra hans stedlige Hjemmelmænd langt fyldigere. Han reddede derved Efterretninger om de Forandringer ved Monumenterne, som var sket i Tiden mellem 1780 og 1805, men navnlig noterede han den folkelige Overlevering, som var knyttet til dem. Af betydelig methodisk Værdi er derfor hans almindelige Bemærkning om, at det „maaskee lønnede Umagen at samle disse Spøgelses Historier, som endnu fortælles af Almuen i Egnen af Lejre, da hændelsesviis eet og andet kunde føre paa gamle Traditioner, ja vel og tjene til hist og her, i det ringeste med en Slags Rimelighed, at bestemme det lokale“. Men han lod sig ikke nøje med dette Hjælpe middel alene. Helt moderne virker det, at han søgte anthropologisk Bistand til nærmere Bedømmelse af et Fund fra „Harald Hyldetands Høj“. Ved Gravens Ødelæggelse var „et Kiævebeen med fire store Tænder“ blevet fremdraget og af dem fik han overladt den ene. Selv har han aabenbart ikke kunnet klare den odontologiske Undersøgelse og derfor henvendt sig til Professor Viborg, og selvom det maaske nok har været ham lidt af en Skuffelse at faa at vide, at Tandens var „af en Oxe, der har været over fem Aar gammel, og større end vort sjellandske Qvæg for nærværende Tid er“, kunde han dog ogsaa benytte dette Vidnesbyrd. Han sluttede nemlig heraf, at „denne Høj har været en Begravelses- og ikke en Offerhøj, hvilket Suhm synes at have været tilbøjelig til at troe“.

Det vigtigste Udsagn om hans Forstaaelse af Arkæologiens Methode foreligger imidlertid i en ganske kort Bemærkning. Han beretter først: „Nærmere hen til Lejre, nord for Byen og paa dens Mark, saae jeg end een Høj, som jeg fandt saare mærkværdig. Den er ikke synderlig stor, men har en mindre Bakke paa sin Fod, og en ligeledes lav Høj staaer faa Alen derfra, saa at disse tre Høje, som øjensynlig høre sammen, danne en retvinklet Trekant.“ Og derefter spørger han: „Ligger maaskee her en Kæmpe, hans Hest og hans Træld begravet, hver under sin Høj?“ Svaret giver han

selv ved at anvise den eneste rationelle Maade, paa hvilken Problemet kan løses: „Det var meget at ønske, at disse Høje, saavidt jeg veed, de eeneste i deres Art, bleve varsomt aabnede“. Det vil sige, at han var ganske klar over, at den arkæologiske Hypothese maa bekræftes eller afkræftes af den arkæologiske Undersøgelse, og ikke mindre, at Undersøgelsens Værdi afhænger af dens Omhyggelighed. For det ene Ord — *varsomt* — kan man med god Samvittighed lade adskillige af hans lærde Udredninger gaa i Glemme. Fra dem førte der ingen Vej frem, men Kravet om Forsigtighed ved Udgravningerne foregriber den moderne Tids Metoder.¹

Med god Grund ansaa man da ogsaa i Samtiden Münters Beskrivelse for forbilledlig. I „Et Brev fra Sorøe til Hr. Etatsraad og Professor G. H. Olsen“ fortalte Christian Molbech i 1808,² at han i Gyrstinge Sogn for første Gang i sit Liv havde set „egentlige Kæmpehøje eller Gravminder og Steendysser fra Hedenold“. Og ved Samtale med Sognepræsten, Amtsprovst Mønster, blev han klar over, „hvor vigtigt det vilde være til grundig Oplysning af denne Deel af vore Oldsager, at slige mærkværdige Landstrækninger bereistes og undersøgtes af Mænd, udrustede med fornødne historiske og antiqvariske Indsigter; at nøiagtige Tegninger optoges over de vigtigste Monumenter, som endnu ere tilovers, saavel over de urørtes udvortes Form, som over den indre Skikkelse ved dem, man herefter opgrov; og at man, i at undersøge og beskrive dem, altid vilde tage Hensyn paa det gjensidige Lys, som ved Sammenligningen kunde fremkomme. Tid var det dog engang, at vi i Danmark burde kunne sige os selv og Fremmede noget mere, end hvad Arnkiel fortalte og beskrev; og vore mærkeligste Steendysser og Gravmæler fra Hedenold, ligesom Voldstederne af de ældste Slotte og Kongeborge og andre lignende Monumenter, fortiente dog vel ligesaa godt at beskrives, som hundrede ubetydelige græske og romerske Antiqviteter. Men hvor faa ere de, som man veed noget nøiagtigt og fyldestgjørende

¹ De anførte Steder af denne Afhandling findes i Særtrykket S. 22 (Murstens-Gulvet), S. 58 (Folkeminde-Indsamling), S. 36 (Tand-Undersøgelsen), S. 42 (den paatænkte Undersøgelse af de tre Høje).

² Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 26. Juli 1808, Sp. 1312-1313.

om? Hvor mange Steder fortiente ikke det heldige Blik, den overskuende Aand, den antiqvariske Kritik, hvormed vor Münter beskrev Leire?“

At der var gode Udsigter til, at den arkæologiske Topografi vilde staa for en Opblomstring, var Molbech imidlertid klar over. „En ny Periode er — fortsatte han — i Fjor oprunden for vore Oldsager. Det Bedste er man berettiget til at haabe af den høie Iver, som besielser Commissionen for Oldsagers Bevaring og Oplysning, af en Münters og Nyerups ædle Enthusiasme; mindre maaskee af de til Præsterne omsendte Circularskrivelser, endskiøndt Udbyttet dog vel ikke vil blive saa ubetydeligt, naar man tager hele Landet sammen“.

Om Molbech virkelig har vidst, hvilken Betydning Münter havde haft for Oprettelsen af Oldsags-Kommissionen og derfor tildelt ham Førstepladsen, eller om det er rent tilfældigt, at han nævnte Münter før Nyerup, faar staa hen og er for saa vidt ogsaa uvæsentligt. Det vigtigste er, at Molbech her udtrykte det faktiske Forhold.

Umiddelbart efter at Særtrykket af hans Lejre-Afhandling havde forladt Pressen, tog Münter Sagen op. Han havde kun ventet paa at have sin lille Bog reentrykt som et særligt Skrift for at kunne virke med det. Den 10. Maj 1806 skrev han til Johan Bülow paa Sanderumgaard:¹

„Allerede i Tirsdags skulde jeg have takket Deres Excellence for Deres Brev, men jeg vilde ikke komme med tomme Hænder, og ventede at kunne sende Dem med den agende Post, som er gaet af i Formiddag, min Afhandling om det gamle Lejre. Bogtrykkeren har skuffet mig: Jeg vil da ikke udsætte længer, at opfylde min Pligt, og levere Skriftet til Hr. Kamerherre Bülow saasnart jeg faaer et Exemplar færdigt Der er bleven rørt ogsaa her i Kiøbenhavn ved Materien om Kirken og Monumenterne i Odense,² og jeg haaber at dog nogle Foranstaltninger ere gjorte til at redde det vigtigste. Prof. Nyrup har i sin Fodreise gennem Fyen taget lidt alvorligt fat paa nogle vandalisksindede Herremænd; og det gjør mig

¹ Sorø Akademis Bibliothek. Manuskriptsamling Nr. 39 c 7.

² Om Nedbrydelsen af Graabrødre Kirke i Odense se V. Thorlacius-Ussing: Billedskæreren Claus Berg. Kbh. 1922. S. 59.

ondt at Hr. Grev Trampe er deriblandt.¹ Men hvorfor ødelægger han ogsaa gamle Steenskrivter? Jeg har nu isinde at indgive min Afhandling om Lejre til det K. D. Cancellie, og at indkomme ligefrem med det Forslag, at der fra Regjeringens Side maatte gjøres Foranstaltninger til at sætte Grændse for Monumenternes Ødelæggelse: ellers har vore Efterkommere om hundrede Aar Intet mere. Ingen Gravhøj og intet Alter! og til sin Tid vil vel og Kirkerne efterhaanden spoleres, især naar man mærker at der er Ædelstene at fiske i gamle Stykker Træe, ligesom i hint Crucifix² der blev solgt i Roskilde.“

Den 18. Maj 1806 indgik hans Forslag om Mindesmærkernes Bevaring til Danske Kancelli, men desværre er denne hans første Plan til Oldsags-Kommissionen ikke blevet bevaret. I Kancelliets Journal³ er den kun refereret saaledes: „Professor Münter indsender en Beskrivelse over det gamle Lejre og indstiller, at de gamle Mindesmærker ej maa ødelægges“, og derefter fik den ved Kancelliets Møde den 5. Juni Vedtegningen: „Cirkulerer til Gennemlæsning“. Hvor den saa er blevet af, er ikke godt at vide, men forsvundet er den i hvert Fald, og det har maaske været Aarsagen til, at Münter ikke fik noget Svar paa sin Henvendelse. Münters Brev til Bülow har derfor stor Betydning ved at referere, hvad der var Hovedpunktet i hans Forslag, og dette præciseres yderligere, da han den 31. Maj 1806 igen skrev til Sanderumgaard.⁴ Han sagde her: „Jeg haaber, at D. E. imidlertid har faaet min Afhandling om Lejre, som Herr Kamerherre Bülow har lovet mig at tilsende Dem. Jeg har indsendt et Exemplar deraf i Cancelliet, og bedet dette Collegium at være betænkt paa Foran-

¹ Oversyn. S. XVII-XXI om Juulskov-Støttens Ødelæggelse. Sml. Engelstoft: *Critisk Undersøgelse om Juulskovstøtten* (Samlinger til Fyens Historie og Topographie. V. Odense 1871. S. 258-271); Kai C. Uldall: *Tilstanden i Nyborg Amt ved Aar 1743*. (Svendborg Amt. Aarsskrift for 1916. S. 101-103).

² Victor Hermansen: *Auktionen i Roskilde Domkirke i 1806* (Fra Københavns Amt 1934. S. 341-372); *Helligdoms-Korset fra Roskilde* (Selskabet for kirkelig Kunst. Aarskrift 1942. S. 4-7).

³ Danske Kancelli 1. Departements Journal 1806, Nr. 799, 18. Maj 1806 (Rigsarkivet).

⁴ Sorø Akademis Bibliothek. Manuskriptsamling Nr. 39 c 8.

staltninger ved hvilke der kunde sættes Grændser for det Vandalismens System som synes at være udbrudt hele Landet over. Hvad der vil skee, maa nu Tiden lære.“

Altfor store Forhaabninger tydede dette jo ikke paa, og foreløbig laa Sagen da ogsaa stille, men det nedslag imidlertid ikke Münters Iver for Oldtidsmindernes Bevaring. Blot skiftede han for en Tid Virkeomraade og tog nu Del i den første Indretning af Antikvitets-Kabinettet paa Trinitatis Kirkes Loft.

I April 1806 havde Nyerup udsendt sit Skrift om „det tilkommende National-Museum“ og i Oktober kom der fra en af hans Læsere, Provst Caspar Schade, en Samling Oldsager fra Mors som det første Bidrag hertil. Sendingen blev afleveret til Nyerup selv i hans Bolig paa Regensen, hvad han vist slet ikke havde tænkt sig, da han hverken var Samler eller havde Plads til at modtage større Fund-Mængder. Han maa derfor have set sig om efter et Sted, hvor han kunde anbringe denne og kommende Gaver, og den 6. December bragte „Nyeste Skilderie“ en Notits om, at han havde bestemt dem for Universitetsbiblioteket. Fra sin Embeds-Gerning vidste han, at der her ogsaa gemtes „en hel Hoben Ragerier, der havde tilhørt Rostgaard“ — blandt disse den Antikvitet, Helgi-Stenen, som han selv havde tiltænkt en Plads i det nye Museum — og det maatte derfor ligge nær for ham, at de modtagne Oldsager naturligt hørte hjemme her, i hvert Fald indtil videre. At han ikke har handlet selvraadigt i denne Sag, har vi hans egne Ord for, men desværre mangler baade Konsistoriums og Bibliotheks-Kommissionens Arkiv netop for dette Tidsrum, saa at vi nu ikke med absolut Sikkerhed kan fastslaa, hvem der har drevet Afgørelsen igennem. I Marts 1807 sagde Nyerup udtrykkeligt, at den „Begyndelse, der var gjort med at anlægge et Kabinet for Fædrenelandets Oldsager“ paa Universitets-Bibliotheket, var sket „med Consistorii Bifald og under Bibliothekscommissionens Opsyn“. Af denne Kommissions Medlemmer tør vi sikkert udskyde Medicineren Professor F. L. Bang, Juristen Professor J. F. V. Schlegel og Matematikeren Professor J. Wøldike og holde os til de to sidste, Münter og Nyerup, som dem, der havde virkelige Forudsætninger for at tage Spørgsmaalet op. Den 27. December 1806 skrev

Kommissionen til Konsistorium: „Nu, da Opgangen til Universitetsbibliotheket i Anledning af den nye Portners Antagelse og Fiær-Udsalgets Ophør, holdes reenlig og anstændig, anseer Bibliothekscommissionen det for den rette Tid at fremkomme med et Forslag, som det hidtil ikke havde været passende at forebringe. Commissionen foreslaar nemlig at anbringe de Runestene, som henligge i en Krog i Runde Kirke. Disse Mindesmærker, paa hvis Udtolkning og Hidbringelse Universitetets mest fortiente Fædre, en Ole Worm og Peder Resen, have anvendt baade Tid og Formue, holder Commissionen for, kunde beqvemt pryde Opgangen til Uranias og de andre Musers Helligdomme“. Og den 2. Februar 1807 svarede Konsistorium, at det ikke havde noget at erindre mod dette Forslag, hvorefter Flytningen af Runestenene fandt Sted den 11. Februar. De eneste Medlemmer af Kommissionen, som var til Stede ved denne Lejlighed, var imidlertid Münter og Nyerup, og man fejler næppe ved at antage, at det ogsaa er dem, der har virket ivrigst for denne Sag.¹ At afveje, hvem af dem der har haft den største Andel i dette Samarbejde, kan være vanskeligt nok, men gennem Münters Breve til Johan Bülow og K. A. Böttiger, som vi straks skal vende tilbage til, er der dog en Mulighed for at komme til Klarhed herover. Til Bülow skrev Münter om Anlæggelsen af Oldsagssamlingen paa Universitets-Bibliotheket, at *vi* var begyndt derpaa — om han saa dermed har ment Bibliotheks-Commissionen eller kun tænkt paa Nyerup og sig selv, maa staa hen —, men til Böttiger udtalte han, at *jeg* — Münter — havde taget fat paa denne Opgave. Det turde være udelukket, at Münter skulde have tilranet sig en Ære, der ikke tilkom ham, og man maa derfor sikkert ogsaa tildele ham den afgørende Rolle ved Antikvitets-Kabinettets første Indretning.

Hvorledes det nu end forholder sig hermed, er det under alle Omstændigheder uomtvisteligt, at der i Slutningen af Februar 1807 gik Skred i hans Aktion til Fordel for de jordfaste Oldtidsminders Bevaring. Den 17. Februar 1807 skrev han til Johan Bülow paa Sanderumgaard:²

¹ Aarbøger. 1931. S. 279-287.

² Sorø Akademis Bibliothek. Manuskriptsamling Nr. 39 c 9; Aarbøger. 1931. S. 298.

„Deres Exc. vil see af Dagen¹ at vi have været betænkte paa at fløtte de faa Runestene, som vare her, op i Nischerne af Rundetaarn. Vi ere nu paa Jagt efter nogle flere, og haabe at ogsaa Fyens Land vil kunne berige os. Paa Universitetsbibliotheket have vi begyndt at anlægge en Samling af nordiske Oldsager, og have allerede faaet adskilligt som er ret smukt. Flere Kjøbenhavnere, som ejede noget deslige, have foræret det til Bibliotheket, og vi haabe at ogsaa adskillige i Provinserne ville gjøre det samme. Jeg har indsendt min Afhandling om det gamle Lejre til Cancelliet, og bedet dette Collegium sørge for at de gamle Mindesmærker ikke forstyrres for Fode. Igaar har jeg taget mig den Frihed at bringe denne Sag, som syntes at være glemmt, paa nye i Erindring, og jeg har got Haab at man vil være betænkt paa en Foranstaltning, som, uden alt for meget at indskrænke Ejendoms Rettigheden, dog sikkrer, hvad der fortjener at opbevares for Efterverdenen.“

De to Ting, Münter her hentydede til, var dels en ny Fælles-Skrivelse fra Bibliotheks-Kommissionen, men sikkert konciperet af ham og Nyerup, dels en privat Paamindelse fra ham alene til Danske Kancelli.

En Avis-Notits i „Dagen“ for den 13. Februar 1807 havde fortalt om Runestens-Flytningen og — med et journalistisk Skarpsyn, som senere Tider fuldt ud maa anerkende — slaaet fast, at denne tilsyneladende ringe Begivenhed virkelig var af vidtrækkende Betydning. „Den paa Universitetsbibliotheket gjorte Begyndelse med at samle Bidrag til et tilkommende Nazionalmuseum, har“ — sagde Redaktøren, „Kommanderskersant og Literatus“ K. H. Seidelin — „paa en Maade faaet en offentlig Sanxion. Den derværende liden Samling af Oldsager er nemlig, ligesom blevet indviet derved, at nogle Runestene, som laae i en Krog inde i Trinitatis Kirke, Tirsdagen den 11. Febr. bleve i Overværelse af Professorerne Münter og Nyerup opstillede ved Indgangen til Bibliotheket.“

Og ud fra en lignende Tankegang, som maatte ligge dem begge nær, gik Kommissionen straks videre, idet den henvendte sig til Universitetets

¹ „Dagen“, 13. Febr. 1807. Sml. Victor Hermansen: Runestenene ved Rundetaarn (Historiske Meddelelser om København. 3. R. II. 1936-38. S. 352-354).

Direktion og under 18. Februar 1807 bad den hjælpe til, at endnu to Runesten maatte blive flyttet ind til Bibliotheket.¹ Det drejede sig om de „tvende Runestene som staae her i Sjælland — den ene ved Walløe, den anden ved Jægerspriis —“ og Motiveringen herfor lød saaledes: „Universitetsbibliotheket er til alle Tider blevet anseet som det Sted, hvor, ligesom al anden Videnskabelighed, saaledes ogsaa nordisk Oldgrandskning skulde have sit Sæde. ... Dertil lod ogsaa den store Lærdomsynder Kong Frederik III med megen Bekostning henbringe 13 Runestene fra Provindserne. Grandskning i disse vore mærkeligste Levninger fra Oldtiden maatte i Forbindelse med de islandske Manuscripter hjælpe betydelig til at udbrede Lys over Fortidens Scandinavers Sprog, Sæder og Skikke. Da en ublid Skiebne har skildt Universitetsbibliotheket ved saamange af hiine Runestene, var det højlig at ønske, at det lidte Tab saavidt mueligt igjen kunde blive oprettet til det antiqvariske Studiums Fremme. Det er en afgjort Sag at jo flere af disse Steen-codices man har samlet for sig paa et Sted, desbedre kan man lære at læse dem og des større Spillerum for Kritik og Dechifferer-Konsten.“ Der kom dog til at gaa nogen Tid, før det ene af disse Ønsker gik i Opfyldelse og Tryggvælde-Stenen blev ført til København, og da var det ikke ved Bibliotheks-Kommissionens Medvirken.² I Mellemtiden var nemlig Oldsags-Kommissionen blevet oprettet, og det blev den, som løste Opgaven at faa Runestenen indlemmet i Rundetaarn-Samlingen. Selvom Bibliotheks-Kommissionen saaledes ikke kan vise hen til store Resultater, bør den dog huskes, fordi den en kort Tid tog Initiativet til at bevare vore Oldsager og — sikkert paa Münters og Nyerups Foranledning — gav sin Autoritet til, at Interessen blev holdt vedlige.

Man tør imidlertid vel vove den Gisning, at havde Oldtidsmindernes Bevaring kun haft Bibliotheks-Kommissionens begrænsede Indflydelse at støtte sig til, vilde den følgende Krigstid sikkert have faaet hele Sagen til at sygne hen, eller i hvert Fald betydeligt svækket og forsinket den. At den

¹ Konsistoriums Kopibog 1804-1810, Nr. 1590 (Rigsarkivet). Aarbøger 1931. S. 290-291.

² Antiqvariske Annaler. I. Kbh. 1812. S. 341.

nu fik en ganske anden Fremgang og forøget Livskraft, skyldes derimod ganske givet, at Regeringen tog sig af Spørgsmaalet og gjorde Oldsagernes Bevaring til et Stats-Anliggende. Og lige saa givet er det, at det var Münter — og Münter alene —, som ved sin Utrættelighed bragte Sagen til endelig Sejr. Det var det andet Brev, han omtalte i sin Skrivelse til Bülow, som førte denne Vending med sig.

Paa sin Henvendelse til Danske Kancelli den 18. Maj 1806 havde han, som før nævnt, ikke faaet noget Svar, og den 17. Februar 1807 mindede han derfor igen om Sagen. Maaske af Glemsomhed eller maaske snarere for at tage Brodden af den indirekte Bebrejdelse mod Kancelliet for den lange Tavshed begyndte han sit „allerærbødigste Promemoria“ med en lille kronologisk Unøjagtighed.¹ Han skrev:

„I afvigte Aars Julii Maaned gav jeg mig den Ære at tilstille det Kongelig Danske Cancellie min dengang nyligen trykte Afhandling om Lejre i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede; og yttrede tillige det ærbødige Ønske, at det maatte behage dette oplyste Collegium at sørge for Vedligeholdelsen af de Mindesmærker fra Oldtiden, som endnu findes, men som dagligen ere udsatte for nye Farer. Jeg vover herved at bringe denne Sag i højgunstig Erindring, og haaber at min Dristighed vil undskyldes med min varme Attraae efter at fremme de nordiske Oldsagers Studium, hvilket ej kan finde bedre Føde end i de fra Oldtiden levnedes Monumenter.“

Men Münter har denne Gang ikke nøjedes med at gaa den officielle Vej, paa en eller anden Maade maa han ogsaa have haft Forbindelser i Kancelliet, som baade har kunnet virke for Sagen og som navnlig har holdt ham underrettet om dens Udvikling. Den 12. Marts 1807 drøftede man hans Forslag i Kancelliets Møde og den 24. s. M. svarede man ham,² at det vilde være „dette Collegium meget behageligt at kunne bidrage til Opfyldelsen af det af Dem yttrede Ønske om at de Mindesmærker fra Oldtiden, som endnu findes, men som dagligen ere udsatte for Ødelæggelse maatte

¹ Bilag til Da. Kanc. 1. Departements Registrant 1807 Nr. 166 (Rigsarkivet).

² Danske Kancelli. 1. Departements Brevbog 1807, Nr. 531 (Rigsarkivet). Aarbøger. 1931. S. 299.

bevares“. Men allerede den 6. Marts var Münter klar over, hvorledes Kancelliets Stilling vilde blive, thi paa den Dag skrev han til K. A. Böttiger i Dresden og fortalte ham aabenhjertigt, hvad der var sket og vilde ske med vore Oldtidsminder.¹ „Bei uns gibt es noch eine grosse Menge alter Monumente. Sie werden aber äusserst gemishandelt. Doch hoffe ich, dass man jetzt bald Veranstaltungen zu ihrer besseren Erhaltung machen werde. Ich habe der K. Dänischen Kanzellei über diesen Gegenstand Vorstellungen gemacht, und weiss schon dass darauf wird reflectirt werden. Unterdessen habe ich angefangen auf unserer Universitätsbibliothek ein Kabinet von nordischen Alterthümern anzulegen. Einige grosse Runensteine sind vor ihr aufgestellt, und im künftigen Sommer hoffen wir mehrere aus den Provinzen zu erhalten, und so vor ungeweihten Händen zu sichern. Noch vor zwei Jahren liess ein Gutsbesitzer einen grossen Stein voller Inschriften zerschlagen, um damit eine Kirchhofsmauer zu repariren. Zum Glück sind die Stücke noch da, und ich will drauf wagen, eines Sacrilegii wegen vor Gericht gezogen zu werden. Übers Jahr hoffe ich, soll der Stein, künstlich zusammengesetzt, neben den andern paradiren!“

Forhaabningen om at faa flere Runesten og den restituerede Juulskov-Støtte indlemmet i Antikvitets-Kabinettet gik ganske vist ikke i Opfyldelse, men sammenlignet med Gennemførelsen af hans almindelige Plan til Oldsagernes Bevaring var det kun en ringe Ting. I Kancelliets Skrivelse den 24. Marts 1807 stillede man sig nu ikke blot velvilligt i Almindelighed, men overlod ogsaa til Münter selv at udforme Planen i alle Enkeltheder. Man udbad sig nemlig af ham, at han „behagelig vilde meddele dette Collegium sine nærmere Tanker om, og hvorledes en Commission til ovennævnte Øjemed kunde indrettes og tillige foreslaae de Mænd, som han maatte ansee for mest bequemme til at sammentræde i en saadan Commission“.

Kun en Uge efter, den 31. Marts 1807, havde Münter sit udførlige og velbegrundede Svar færdigt og indsendte det til Danske Kancelli, og det var saa langt fra at være noget Hastværks-Arbejde, at Kancelliet tværtimod

¹ FM. V. S. 66.

fulgte det næsten Ord til andet i sin endelige Indstilling.¹ Münter skrev: „Saa ærefuld og smigrende den Befaling, hvilken Det Kongelige Danske Cancellie har tillagt mig under den 24 Martii, om at indkomme med Forslag, om, og hvorledes en Commission til det vigtige Øjemed kunde indrettes, at bevare de Mindesmærker fra Oldtiden, som endnu findes — nødvendigen maatte være for mig, hvis kjæreste Forretning i de Timer, mine Embeds Pligter levne mig, Historiens og Alderdommens Studium er; saa frygtsomt skrider jeg til at opfylde denne Befaling, da jeg selv tilfulde indseer de Vanskeligheder, som saa vidt omfattende en Hensigts Udførelse vil have, eftersom det her saa meget vil komme an paa de mange Individuer, hvis Pligt det vil blive, at sysselsætte sig med disse Gjenstande, og som vel ikke alle ere besjelede af lige Aand, lige Virksomhed og lige Indsigter. Alligevel haaber jeg, at de Ideer, jeg herved har den Ære at forelægge Det Kongelige Danske Cancellie, ville ved nærmere Undersøgelse findes at være af saadan Beskaffenhed, at de kunne udføres, og, om ikke aldeles opnaae den tilsigtede Plan, dog i det ringeste tjene til at redde noget fra Fordærvelse, som ellers blev uigjenbringeligen ødelagt.

Inden man for Alvor kan være betænkt paa, at bevare de Alderdommens Monumenter, som endnu ere til i Kongens Riger, bliver det fornødent, at kjende dem. Jeg regner hertil ikke allene de saa kaldte Kjempegrave, Steendysser, Steensætninger, Runesteene, og hvad der findes i Gravene af Steen, ædle og uædle Metaller; men og Levninger fra Middel-Alderen, saasom beskrevne og ubeskrevne Liigsteene, Runestave, Rustninger og Vaaben, Huusgeraad og Smykker, vasa sacra af Kirkerne, Helgen Billeder, adelige Familiers Vaabener i Træe og Steen, og endelig Diplomer af alt Slags, alt dette indtil Begyndelsen af sextende Aarhundrede. Enkelte Efterretninger herom, især om Monumenter af den første Klasse, paa hvilke allerede O: Worm var saa meget opmærksom, og som han oplyste i sine Monumentis danicis, ligesom og Efterretninger om Middelalderens Liig-

¹ Bilag til Danske Kancelli. 1. Departements Registrant 1807, Nr. 166 (Rigsarkivet). Aarbøger. 1931. S. 299-302. Sml. FM. I. 1. S. 134.

steene findes vel i Resenii, Pontoppidans og Hofmans danske Atlas, fremdes er og meget, hvad Danmark angaaer, samlet i de Abildgaardske Tegninger paa Kongens Bibliothek; men disse Efterretninger ere dog ikke allevegne nøjagtige og omfattende nok; de afhandle ikke heller alle Klasser af Alderdommens Levninger, og meget af det, som var til i Worms, Resenii, ja selv endnu i Pontoppidans, Hoffmans og Abildgaards Tid, er nu ødelagt eller forkommet. Det synes derfor, at Begyndelsen maatte skee med at foranstalte en, saa meget mueligt, fuldstændig Revision af de endnu eksisterende National Oldsager. Til at lætte denne, maatte alle kyndige Mænd i begge Rigerne og Hertugdømmerne opfordres paa saadan Maade, hvorved det blev tydeligt, at de ved deres Medvirkning til dette Øjemed vilde erhverve sig Hans Majestæts Velbehag. Især maatte Præsterne indbydes til at indberette, hver fra sit Sogn, hvad der forefandtes i samme, og baade Biskopper og Provster maatte opmuntres til at interessere sig for denne Sag, til at samle Indberetninger, og indsende dem til Vedkommende. Meget var det at ønske, at en Tid blev fastsat, inden hvilken Indberetningerne maatte være indkomne, for at Brug deraf kunde gjøres; saadan Bestemmelse vilde i det ringeste vise Regjeringens alvorlige Ønske, at see denne interessante Gjenstand bragt i Rigtighed; og vilde man altid siden, om det behøvedes, kunne forlænge Terminen. Men saadan Correspondance, som disse Indberetninger, og de maaskee ikke sjeldent af dem opkommende Spørgsmaale til nærmere Oplysning, og desbedre Sammenligning med de ældre Efterretninger, unægtelig ville foranledige, synes at gjøre en Middel-punkt nødvendig, til hvilken alting kommer, fra hvilken alting gaaer ud, og som tilsidst kan forelægge Cancelliet Resultaterne af alle anstillede Undersøgelser. En Commission altsaa, som bestod af nogle faae sagkyndige Mænd i Kjøbenhavn, og nogle faae andre corresponderende Medlemmer i Norge og Provinserne, synes da bedst skikket til at være saadan Middel-punkt; og da ikkun saadanne Mænd kunne formodes at blive valgte til denne Forretning, som have sand Iver og Kjerlighed til historiske og anti-qvariske Studier, vilde de ogsaa unægtelig stræbe at fremme Sagen, saa meget Tingenes Natur tillader det. Denne Commissions Forretning maatte

da bestaae deri: først at udarbejde en Slags Instruction, efter hvilken Præsterne og andre Embedsmænd havde at indsende deres Indberetning; dernæst at correspondere med disse og med sine udenbyes Medlemmer i alle Tilfælde, hvor nærmere Oplysninger behøvedes: at modtage de Tegninger eller Oldsager, som maatte blive indsendte til den: at sørge for, at Indberetningerne virkeligen indkom fra alle Provstier eller Stifter: og endelig, naar alting var samlet, da at uddrage Resultaterne af det hele, og at indkomme med Forslag om følgende Hoved-Poster:

I. Hvilke Monumenter fra Oldtiden, som findes adspredte paa Markerne, og formedelst deres Størrelse og Omfang ej kunne forflottes, fortjente at opbevares ved Kongebud for Efterverdenen; hvilke derimod, fordi de ere mindre betydelige, enhver Jordejer eller Jordbruger kunde være berettiget til at drage sig til Nytte, paa hvad Maade han selv vilde.

II. Hvilke Foranstaltninger kunde gjøres, for at saadanne Levninger fra Middelalderen, som findes i Kirker eller i andre offentlige Bygninger, bleve bevarede for Ødelæggelse.

III. Hvorledes Almuen bedst kunde undervises om Værdien af de Oldsager, der dagligen opgraves af Jorden, og som oftest ødelægges, blot fordi man ikke veed, at de kunde være til nogen Nytte.

IV. Hvorledes med de mindste Bekostninger for Staten et Stats-Museum (hvilket nu, efter at Professor Nyerup har bragt Sagen paa Bane, synes at være bleven Publici Ønske) kunde anlægges for alle i Hans Majestæts Riger befindtlige Oldsager, for saavidt de enten allerede findes i de Kongelige Samlinger, eller med Tiden kunde blive dem indlemmede.

V. Og hvorledes dette Museum da kunde anvendes til offentlig Nytte.

Bekostningerne, en saadan Commission vilde føre med sig, formoder jeg, vilde være ubetydelige. Da Correspondancen angaaer et offentligt Ærinde, torde Commissionen vel haabe at erholde frit Brevporto, og den Skriver, dens Secretair kunde behøve, var lettelig at tilfredsstille med en liden aarlig Gratification. Ej heller vilde enkelte Rejser, det maaskee kunde være nyttigt eller fornødent at foretage til eet eller andet Sted, være nogen vigtig Udgift, især naar Commissionens corresponderende Medlemmer i Norge og Pro-

vindserne vare omhyggeligen valgte, og for Sagen nidkjære Mænd. Det maatte da kun tillades Commissionen, ifald deslige overordentlige Udgivter skulde forefalde, at correspondere derom med den Kongelige Direction for Fondet ad usus publicos. —

Saaledes har jeg da, saa vidt jeg formaaer, efterkommet den første Befaling, Det Kongelige Danske Cancellies Skrivelse til mig indeholdt. Jeg erkjender med største Taknemmelighed det Beviis paa Bevaagenhed og Tillid, Dette Høye Collegium har givet mig, ved tillige at paalægge mig at foreslaae de Mænd, jeg maatte ansee for meest beqvemme til at sammentræde i en saadan Commission; men jeg tør da ogsaa haabe Cancelliets Tilgivelse for, at jeg ikke drister mig til, at gjøre saadant Forslag. De Mænd, der baade i og uden for Kjøbenhavn elske og dyrke Historien og de anti-quariske Videnskaber, ere ikke saa ubekjendte, at jo et saa oplyst og sagkyndigt Collegium skulde være fuldkommen underrettet om de fortrinligste iblant dem; og hvad en blot Videnskabs-Mand saa sjeldent har Lejlighed til at iagttage, nemlig andre Videnskabs Mænds Duelighed og Iver til Forretninger, ville Cancelliets Medlemmer bedre end nogen anden kunne bedømme. Ikkun det eene Ønske tillader jeg mig at yttre, at Herr Oberhofmarschall, Kammerherre Hauch, selv saa udmærket en Videnskabs Mand, og hvis Embeds Stilling i saa høj Grad qualificerer ham til Deeltagelse i disse Forretninger, maatte tillige med en af de Herrer Medlemmer af Cancellie-Collegiet selv være blandt de Commissarier, Cancelliet vilde indstille til Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Approbation.“

Münters Forslag om, at Overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch, Kunst-kammerets Chef, under alle Omstændigheder skulde indtræde i Kommissionen, affødte den 18. April en Skrivelse fra Kancelliet, som først refererede Münters Plan, dernæst meddelte, at man agtede at forelægge Hans Majestæt denne Sag, og endelig spurgte ham, om han vilde lade sig foreslaa som Kommissionens første Medlem.¹ Og den 20. April svarede Hauch,² at han

¹ Danske Kancelli. 1. Departements Brevbog 1807, Nr. 683 (Rigsarkivet).

² Bilag til Danske Kancelli. 1. Departements Registrant 1807, Nr. 166 (Rigsarkivet). Aarbøger 1931. S. 303.

trods sin „aldeles Mangel af Antiqvariske Kundskaber og den liden Tid som mine Embedsforretninger levne mig“ dog var „lige saa villig som pligtig til at imodtage det Kongelige Danske Cancellies ærefulde og smigrende Tilbud“. Derefter har Kancelliet ufortøvet affattet sin Indstilling om Oldsagskommissionens Oprettelse og sendt den til Kiel, hvor Kronprins Frederik, den virkelige Regent, opholdt sig, thi allerede den 8. Maj gav han sit „fuldkomne Bifald til Cancelliets hermed tilbagefølgende Forestilling“ og tilføjede, at den saaledes kunde fremlægges til Allerhøjeste Stadfæstelse.¹ Den 15. Maj forelagde Kancelliet saa sin Indstilling, der nøje fulgte det af „Professor Münter indgivne, efter Collegiets Meening, aldeles hensigtsvarende og fuldstændige Forslag“, og udtalte Ønsket om, at „denne interessante, for Oldtidens Studium og Historiens Dyrkere saa vigtige Sag, maatte fremmes i Overensstemmelse hermed“. Som Medlemmer af Kommissionen foreslog Kancelliet:²

„1. Overhof-Marschall, Kammerherre Hauch, der ved Skrivelse til Cancelliet har erklæret sig dertil villig.

2. Etatsraad og Deputeret Monrad, der selv ejer en ikke ubetydelig Samling af Mineralier, Steenarter og adskillige Oldsager, i en Række af Aar har gjort sig det til en behagelig Beskæftigelse at samle denne samt og siden ved sine Bekjendtskaber og Forbindelser i Norge formeenes at ville blive Commissionen meget nyttig.

3. Kapitain og Lærer ved Artillerie-Cadetterne Abrahamson, der ansees for een af de lærdeste Kiendere af de gamle nordiske Sprog, og for en smagfuld Forklarer af Ruune-Inscriptioner. Det er bekiendt, at nordiske Oldsager er hans kiereste Syssele i de Timer hans Forretninger levne ham.

4. Doctor og Professor Münter, en Mand der er bekiendt af udbredt Lærdom, hvis kiereste Syssele i sine Frietimer ligeledes har været Historiens og Alderdommens Studium. Hans ovennævnte Skrivt om Leire, saavel som hans her allerunderdanigst foredragne Forslag berettiger ham efter Can-

¹ Aarbøger 1931. S. 303, Note 1.

² Aarbøger 1931. S. 303-306.

celliets Meening fuldeltigen til at være Medlem af en saadan Commission.

5. Professor Børge Thorlacius, der, skjønt ung, allerede har givet mange Prøver paa lærd og smagfuld Kundskab om Oldsager.

6. Professor Nyerup, der har arbejdet meget i det nordiske antiquariske Fag, i et eget Skrivt har givet den første Idee til et nordisk Stats-Museum og allerede begyndt at anlægge en Samling paa Universitetets Bibliothek. Han kunde tillige, efter Cancelliets Meening, paatage sig Secretariatets Forretninger ved Commissionen.“

Den 22. Maj 1807 fulgte Udfærdigelsen af Kommissoriet — „Den Kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring“ var oprettet og, som det hed i en Avis-Notits den følgende Dag,¹ dermed „begyndte Oldkyndigheden endelig at se gode Dage i Møde“.

At Münter har haft Hoved-Æren af, at dette Værk blev ført igennem, fremgaar allerede af de officielle Dokumenter, men bliver yderligere fastslaaet og uddybet, naar vi følger Sagens Udvikling i hans private Breve. De viser, hvor vel underrettet han har været om sit Forslags Skæbne, hvor stor en Rolle, han har spillet i det skjulte, og navnlig hvor vidtrækkende hans Planer egentlig var. Hans Udtalelser har derfor den største Interesse og skal da ogsaa gengives her.

Den 12. Maj 1807 skrev han til Zoëga i Rom:² „En Efterretning som er ganske nye, maa jeg give Dem, da den vist vil glæde Dem. Jeg har ifor skrevet en Afhandling om det gamle Leire, som De udentvilt vil kunne see hos min Syster, hvem jeg har tilsendt den. Denne Afhandling indgav Jeg til Cancelliet, og bad, at dette oplyste Collegium dog høigunstigen vilde føie nogle Anstalter til at Vandalismens System ikke tog alt for meget overhaand, og ødelagde for fode hvad der var tilbage af Alderdommens Levninger. Cancelliet forlangte min Erklæring om Indretningen af en Commission desangaaende. Jeg gjorde da Forslag til denne Commissions Forretninger, som da bliver: at samle og indhente Efterretninger om alt

¹ „Dagen“, 23. Maj 1807.

² Ny kgl. Saml. 4to. 2754 (Kgl. Bibl.); Aarbøger 1931. S. 306-308.

hvad der endnu er fra Oldtiden og Middelalderen i begge Rigerne, og derpaa at indberette hvilke Ting bør bevares. Fremdeles at gjøre Forslag til Indretningen af et Stats-Museum for Oldsagerne, hvori alle (NB *alle*) i de kongelige Samlinger opbevarede Oldsager skulde forenes, og gjøres nyttige til offentlig Brug. De seer at det ikke blot er de nordiske men ligesaavel romerske og græske, som skulle opstilles i dette Museum, og jeg haaber at det bliver Grundlægget til et stort Museum for de *historiske Videnskaber*, Sagen er bleven præpareret med stor Tavshed, thi havde den transpireret, saa vilde Hindringer være gjorte fra alle muelige Sider, og det hele havde da neppe kunnet iværksættes. Men nu har Kronprindsen allerede approberet hele Forslaget, og om faa Dage bliver det sanctioneret af Kongen. Commissionen kommer til at bestaa af Oberhofmarschal Hauch, som Chef for de Kongelige Samlinger, Etatsraad Monrad, Deputeret i Cancelliet, gamle Capitain Abrahamson, vor største Kiender af det gamle Norden, Mig, Professor Thorlacius som Humanist, og Professor Nyerup, der tillige er Sekretair. Og det er Hensigten at den skal være permanent; thi den bliver bemyndiget til at udnævne Correspondenter i Provindserne, og selv udenlandske Medlemmer. Qvod itaque felix faustumque sit! Vore Runesten, som laa henslængte paa Rundekirkegaard har jeg ladet opstille i Nischerne af runde Taarn; og flere faar Jeg overalt fra Provindserne. En temmelig Samling af Oldsager er ogsaa i de sidste Maaneder bleven tilveiebragt paa Rundetaarnsbibliothek, og iblandt dem er mange gode og sjeldne Stykker. Alting gaar altsaa god Gang. Impulsionen er givet. Det kommer nu kun an paa at benytte sig af det gunstige Øieblik. Imidlertid vil Sagen dog sikkert ogsaa her finde Modstand. Jeg er selv bange for at R-s¹ vil være meget misfornøiet dermed, og saa meget mere som *Jeg* har med Tingen at gjøre. Jeg har ikke kunnet tale med ham derom, fordi vi ere, som De veed, meget spendte sammen, og dette ubehagelige Forhold bliver før værre end bedre. . . . Det vil altsaa nu sikkert være ham ubehageligt at faa med mig paa Embedsvegne at bestille. Dog — alt dette i største

¹ Christian Ramus, Inspektør ved Møntkabinettet.

Fortrolighed! R. skal aldrig have Aarsag til at føre nogen grundet Klage over mig.“

Den 15. Maj 1807 skrev Münter til Johan Bülow¹: „Deres Excellence bør være den Allerførste, som jeg meddeler en Efterretning der vil sikkerlig være Dem saare behagelig. I Gaar er et Forslag af Cancelliet i Statsraadet, om Nedsættelsen af en Commission for Oldsagerne, hvis Forretning det bliver at samle og opbevare Oldsagerne i Danmark og Norge. Til Commissarier ere udnævnte O. H. Marschall Hauch, Etatsraad Monrad i Cancelliet, Kapt. Abrahamson, Jeg, Prof. Thorlacius, og Prof. Nyerup. Commissorium, haaber jeg, bliver underskrevet paa Fredag; og derpaa vil Commissionen vel strax træde i fuld Virksomhed. Gid saadan Commission allerede havde existeret i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, hvor meget var da ikke blevet reddet, som nu er uigjenbringeligen tabt; Men nu maae vi da redde, hvad der endnu kan findes, og danne et Nationalmuseum for Oldsagerne, som, ifald ellers mit Ønske kan finde Understøttelse, skal tillige tjene til Basis for videnskabelige Arbejder af meer end eet Slags.“

Og samme Dag, den 15. Maj, gav han ogsaa en Oversigt over den sidste Tids Begivenheder, da han skrev til K. A. Böttiger:² „Es ist mir in diesen Tagen ein Plan geglückt, auf den ich mir nicht wenig zu Gute thue. Auf Veranlassung meiner Schrift über das alte Leire hat die Canzellei von mir ein Bedenken verlangt, ob und wie eine Commission zur Sammlung und Bewahrung der Alterthümer zu errichten sey. Ich habe darauf einen Plan ausgearbeitet, der vom Kronprinzen approbirt worden ist, und es fehlt nur noch die königliche Unterschrift des Commissorii, um die Commission in Thätigkeit zu setzen. Die Ausdrücke des Commissorii sind so allgemein, dass wir alle Alterthümer in den königlichen Samlungen unserm Nationalmuseum werden vindiciren können. Wir müssen aber behutsam zu Werke gehen, und vorerst nur die nordischen Sachen aufsuchen, weil wir sonst von diesem und jenem zu vielen Widerstand befürchten müssten. Aber

¹ Sorø Akademis Bibliothek. Manuskriptsamling Nr. 39 c 11.

² FM. V. S. 69.

lassen Sie Sich diess nur ins Ohr gesagt seyn. Ich werde darauf antragen, dass die Commission Monuments antiques herausgibt; und ich hoffe, dass Sie dereinst manches interessante aus unsern nordischen Samlungen finden werden. Diese werden ja in demselben Grade wichtiger als Deutschland ärmer an Kunstschatzen geworden ist.“

Atter en Maaned senere, den 23. Juni 1807, underrettede han K. A. Böttiger om Sagerne Tilstand, efter at Oldsagskommissionen nu havde holdt sit første Møde den 4. Juni, og han antydede igen her sine mere vidtgaaende Planer.¹ Han sagde herom: „Unsre Antiquarische Commission hat nun ihre Sitzungen angefangen, wir haben alle mögliche Unterstützung von der Kanzellei zu erwarten, und ich hoffe dass unsre Pläne in ihrem vollen Umfange werden ausgeführt werden. Anfangs aber werden wir sehr langsam zu Werk gehen müssen; am allerwenigsten dürfen wir uns merken lassen, dass es aufs gesammte Alterthum abgesehen ist. Selbst in der Commission würde *das* Widerspruch finden. Allein die Pluralitet ist dafür gestimmt, und sobald die Sache erst gehörige Consistenz gewinnt, dürfen wir einen Schritt weiter wagen. Furs erste heisst es also Nordische Alterthümer. Indess ist schon so viel gewonnen, dass die Nordischen Alterthümer in ihrem vollen Umfange genommen werden; dass wir uns also auch um Ost- und Westgothische, Wandalische und Normannische Sachen bekümmern, und es sind demnach schon Briefe an Französische und Italienische Gelehrte in der Arbeit, sie zur Theilnahme an diesen Nachforschungen einzuladen. Wir hoffen auch, falls der König Geld dazu hergeben will, ein schönes Lokale zu erhalten, in den Ruinen einer abgebrannten Kirche, in der ein zweiter Stok für die Sammlungen, die Bibliothek, die Hörsale, u. s. f. angelegt werden soll. Der Unter Stok ist zu einem andern öffentlichen Gebrauch bestimmt, und da das ganze Gebäude ganz isolirt steht, und unten eine beständige Wache seyn wird, ist dieses der sicherste und angemessenste Ort zu diesem Institut.² Allein — wird das Finanzcollegium, in

¹ FM. V. S. 70-71; VII. S. 13.

² Victor Hermansen: Det første Nationalmuseumsprojekt (Historiske Meddelelser om København. 2. R. II. 1925-26. S. 36-49).

unsern geldarmen Zeiten, daran wollen, eine Ausgabe von 8000 Rthl. zu bewilligen? das mögen die Götter wissen, und wir harren mit Furcht und Zittern der Entscheidung. Bis dahin ist auch über den ganzen Plan altissimum silentium, und ich theile ihn daher nur Ihnen mit, da Sie sich so sehr für die Sache interessiren. Die Beiträge die wir schon an Nordischen Alterthümern erhalten haben, sind beträchtlich; selbst goldner Schmuck ist darunter; und doch haben wir noch keine Correspondenz mit der Geistlichkeit und andern inländischen Gelehrten anfangen können.“

I lignende hemmelighedsfulde Vendinger omtalte han Sagen for Zoëga i Brev af 6. August 1807.¹ „Lad Dem — hed det her — være sagt i *Fortrolighed af mig*, at min og et par andre Medlemmers Plan ikke indskrænker sig til de nordiske Oldsager, men at denne Commission skal være Begyndelsen til et Institut, som skal til sin Tid omfatte alle Historiske Videnskaber, og erstatte den Mangel som de andre videnskabelige Instituter lade tilbage.“ Og endelig gav han i et Brev af 30. Januar 1808 til Joseph Dobrowsky² en Antydning af, hvad Planen skulde omfatte. Han gentog her: „Wir gehen vom Nordischen Alterthum aus“ og fortsatte: „aber die Schätze welche der König an griechischen und römischen Münzen besitzt, sind so bedeutend, dass sie zu seiner Zeit auch an die Reihe kommen sollen.“

Senere synes disse Tanker om et arkæologisk Central-Institut ikke at være blevet fremsat og længere end til den indbyrdes Drøftelse mellem Münter og hans Kolleger kom Planen i hvert Fald ikke, hvad enten det saa var dens egen Uklarhed eller de følgende Krigs-Begivenheder, der var Skyld heri. Sammen med Projektet til at indrette det nye Museum i Sct. Nicolai Kirke er denne Plan imidlertid et Vidnesbyrd om, at man fra første Færd nærrede høje Tanker om den kommende Virksomhed for Oldsagskommissionen, og som saadan har den derfor en ikke ringe Interesse. Paa den ene Side minder Münters Plan meget om — og er maaske ogsaa direkte paavirket af — Tyge Rothes Idé om et „Staets Museum“, paa den

¹ Ny kgl. Saml. 4to. 2754 (Kgl. Bibl.); Aarbøger 1931. S. 316.

² FM. V. S. 224. Clara Thörnqvist: Aus nordischen Archiven. Briefe von J. Dobrowský, F. Posselt, J. E. Vocel, J. Palacky u. J. V. Sládek an nordische Gelehrte. Praha, 1939.

anden Side foregriber han den Udbygning af Museums-Ordningen, som Christian Jürgensen Thomsen senere fik gennemført. Men om der har været en virkelig Forbindelse mellem dem, turde være et Spørgsmaal. Thomsen kan nemlig ikke have kendt Münters Projekt, da det kun forelaa i Privat-Breve, som først er blevet fremdraget i vor Tid. Indirekte kan man derimod godt hævde, at der fører en Linje fra Münter til Thomsen, thi det er jo en given Sag, at Oldsagskommissionens Oprettelse og Arbejde er Forudsætningen for Thomsens Indsats og for alle følgende Slægtleds.

Det tjener derfor Münter til umistelig Hæder, at han fik gennemført vore Fortids-Minders Bevaring, og han kunde med fuldgod Ret indføre i sin Dagbog¹ for Foraaret 1807: „In dieser Zeit ward die antiquarische Commission auf meinem Vorschlag errichtet, ganz wie ich der dän. Cancelli angegeben hatte, und die Mitglieder die ich mir wünschte wurden hineingesetzt. Ich hatte natürl. auf das Verlangen der Cancelli Mitglieder vorzuschlagen, niemand als Hauch genannt; aber unter der hand waren doch genannt mit denen ich arbeiten mochte. Wir fingen auch unsere Arbeit mit Eifer an.“

Om Münters videre Arbejde indenfor Oldsagskommissionen skal der ikke tales her, da det vil kræve store Undersøgelser — og i mange Tilfælde ogsaa nok vise sig umuligt — at udskille de enkelte Medlemmers Indsats. Kun fortjener det at fremhæves til Münters Ære, at han i 1816 var med til at indstille Christian Jürgensen Thomsen til Posten som Kommissionens Sekretær og sikkert ved sit Votum bidrog afgørende til, at dette betydningsfulde Valg fik den lykkeligste Udgang. »Hrr. Thomsen er vel kun en Dilettant, men en Dilettant af meget udbredte Kundskaber. Jeg kender ham nøje. Han er hjemme i den romerske og nordiske Numismatik, og har overhovedet megen Kunstkundskab. Desuden forstaar han flere levende Sprog, især Tysk, Fransk og Engelsk, og skriver i det mindste i de tvende første. Han er meget aktiv og, hvad Herr Prof. Nyerup bemærker, tillige formuende. Men han er ikke Student, skønt han har

¹ Ny kgl. Saml. 387 ee. 8vo.; Aarbøger 1931. S. 308-309.

lært saa meget Latin, at han kan læse Eckhels Doctrina numorum veterum. Dog maa jeg tilstaa, at efter min Overbevisning, saaledes som Videnskabernes Tilstand er for nuværende Tid, kommer denne Sag mindre i Betragtning Det kommer jo ikke an paa, *hvorfra* man har sin Kundskab, men *om* man har den« — lød Münters kloge og fordomsfri Vurdering og Karakteristik af den unge Købmand. Men den tegner jo ogsaa et Billede af Münter selv, som han vel kan være bekendt¹.

I den danske Arkæologis Historie og Udvikling bør Münters Navn og Virksomhed derfor aldrig glemmes. Ikke blot grundlagde han det vigtigste Institut for den fædrelandske Oldgranskning, men han rakte ogsaa Fakelen videre til sin endnu større Eftermand.

Livet igennem var de antikvariske Studier Midtpunktet i Frederik Münters vidtspændende Interesser, og Grundtvig² gav derfor den mest rammende Vurdering af hans Forskerpersonlighed, da han i — Roskilde-Rim — hilste den „vakkre Balzar Münters Søn“ med at sige, at
du higeo jo tilbage
altid mod de gamle Dage.

¹ Victor Hermansen: C. J. Thomsens første Museumsordning. Et Bidrag til Trede-
lingens Historie. Aarbøger. 1934. S. 107—108.

² N. F. S. Grundtvig: Roskilde-Rim. Kbh. 1814. S. 252.

FREDERIK MÜNTERS MØNTSTUDIER

AF

GEORG GALSTER

NUMISMATIKEN, Kundskaben om gamle Mønter, fandt sine første Dyrkere i Renaissancens Italien¹. Det, som vakte Interessen, var dels Roms, dels Bibelens Mønter. Blandt de første Møntsamlere og Kendere nævnes Petrarca (1304-74), der skænkede Kejser Karl IV en Del af sine kære Mønter, bl. a. fra Augustus, i det forfængelige Haab, at han vilde træde i de gamle Romerkejseres Fodspor til Gavn for Italien: »Se, Kejser, hvem du er fulgt efter, se, hvem du skal efterligne«. Bedre Genklang fandt hans Begejstring hos hans italienske Venner, hvoriblandt Tribunen Cola di Rienzi. Italiens mange Fyrster og Herrer i det femtende Aarhundrede anlagde store Samlinger, der kom til at danne Grundlag for Møntforskningen. Der opstod allerede i det femtende og sekstende Aarhundrede en rig Møntlitteratur, der set med vore Øjne var meget besynderlig ved frejdig at opdigte Møntbilleder, hvor man ikke havde ægte Stykker ved Haanden. Et af disse Værker, der kom i flere Udgaver og paa flere Sprog, kunde endda opvise Møntbilleder af Adam og Eva, Patriarkerne, græske Sagnfigurer o.s.v.² Man gik almindeligvis ud fra, at Møntprægningen var opfundet af Tubalkain. Flamlænderen Hubert Goltzius (1526-83), som planlagde et Corpus over romerske Mønter, besøgte i den Anledning over 900 betydelige Samlinger i Europa: henved 200 i Nederlandene,

¹ Ernest Babelon: *Traité des monnaies grecques et romaines* I (Paris 1901) § III-VII pag. 66-325.

² *Promptuaire des médailles des plus renommées personnes*..... A Lyon chez Guillaume Rouille. 1553. 4°.

c. 200 i Frankrig, 175 i Tyskland og over 380 i Italien¹. Han kom ikke til Danmark, og antagelig har der da heller ikke her været nogen kendt Samling. Goltzius' Værker var ligesom den øvrige Møntlitteratur fra Tiden befængt med mange apokryfe Mønter, men de kom i mange Oplag lige indtil 1708. 1660 arvede Ludvig den Fjortende sin Farbroder Gaston af Orléans' Samlinger, som Kongen fattede saa stor Interesse for, at han en Tid daglig efter Messen dvælede en Stund ved de romerske Kejsermønter. Han planlagde en *histoire métallique*, en Medaillerække med Fremstillinger af alle glørværdige Begivenheder i hans Regeringstid. Dertil skulde de romerske Mønter tjene som Forbilleder, og det 1663 oprettede lille lærde Selskab, *Académie royale des inscriptions et médailles* skulde ud-tænke klassisk formede Indskrifter og Emner, som skulde udføres af den store Stab af Medaillører². Det Foredømme, som »Solkongen« saaledes gav, bidrog til at gøre Numismatiken til Modevidenskab ikke blot i Frankrig, men ogsaa i det øvrige Europa.

Men Genstanden for det numismatiske Studium vedblev hovedsagelig at være de romerske Mønter. Først i Midten af det attende Aarhundrede vakte Johann Joachim Winckelmann (1717-68) Interessen for den græske Numismatik. Det blev dog først Joseph Eckhel (1737-98), der som en anden Linné bragte Orden og System i det Kaos, hvori den græske Møntkundskab hidtil laa; hans Hovedværk, *Doctrina numorum veterum* udkom vel først i Aarhundredets sidste Tiaar (1792-98), men forud fik han Betydning ved den Vejledning, han gav andre Forskere i den nye Gren af Videnskaben. I Slutningen af det syttende Aarhundrede vaagnede ogsaa rundt om i Landene Interessen for den hjemlige, nationale Mønthistorie, men for Middelalderens Omraade herskede her fremdeles Fantasteri og Dilettantisme.

Det var forholdvis sent, man i Danmark kom ind paa numismatiske

¹ C.-P. Serrure: *Notice sur le cabinet monétaire de S. A. le prince de Ligne* (Gand 1847) pag. 4-12 og 391-431. — 2. édition (Gand 1880) pag. III-XII.

² J.-J. Guiffrey: *La Monnaie des médailles, histoire métallique de Louis XIV et de Louis XV. Revue Numismatique III Série. T. II* (Paris 1884) pag. 478 sqq. — *Médailles sur les principaux événements du règne de Louis le Grand avec des explications historiques par l'Académie royale des Médailles et des Inscriptions* (Paris 1702).

Studier¹. 1587 udgav Præsten i Malmø Niels Jørgensen Svendborg en Oversættelse af den brunsvigske Præst Henrik Büntings *De monetis et mensuris sacræ scripturæ* (1583): *En vis oc ret Affregning oc Beskrifvelse om allehaande Mynt oc Made udi den hellige Scriftt*. Lægen Johan Rohde (1587-1659), der dog virkede i Padua sin meste Tid, kom i sine Arbejder jævnlig ind paa numismatiske Spørgsmaal, det gælder saaledes hans efterladte Skrift *De ponderibus et mensuris veterum medicorum dissertatio*, som 1672 blev udgivet af Thomas Bartholin². Johan Rohde stod i Brevveksling med Ole Worm (1588-1654), den danske Oldforsknings Fader, som i sit berømte Museum havde en Mængde antike Mønter. Dette Museum blev efter hans Død 1655 skænket til Kongen, Frederik III, og indlemmedes i det kongelige Kunstkammer, der dengang kun var faa Aar gammelt, og som dermed fik sin første store Udvidelse. Det kongelige Myntcabinet i Kunstkammeret blev for den følgende Tid Midtpunktet for numismatiske Studier i Danmark. Hans Mule (1605-69) brød ny Vej ved at samle paa danske Mønter. Kataloget over hans Samling blev 1670 udgivet af Thomas Bartholin³. Samlingen synes helt eller delvis at være indgaaet i det kgl. Myntcabinet. Thomas Bartholin (1616-80) optog iøvrigt siden i sine *Acta medica et philosophica* (1673-80) oftere numismatiske Emner. Af Betydning var Holger Jacobæus' Værk: *Museum Regium* (1696), hvorefter de to Tredjedele omhandler Myntcabinetet, ligeligt fordelt mellem de danske Mønter og Medailler og de romerske Mønter — kun fem græske Guldmønter nævnes. Hertil kom *Auctarium* 1699 (udgivet af Johs. Laurentzen 1703) og anden forøgede Udgave ved Johs. Lauerentzen (1710) med *Index alphabeticus* forfattet af Hans Gram 1726. 1701 udkom Thomas Broder Bircherods danske *Mønthistorie*, omhandlende Tiden før den

¹ Axel Ernst: *Dansk Numismatik c. 1650-1800*. Numismatisk Forenings Medlemsblad X (1926-27) S. 77-89, 101-105, 109-113, 125-129, 141-146, 153-157. — Georg Galster: *Dansk Numismatik*. Nordisk tidskrift. Ny serie årg. 14 (Febr. 1938) S. 89-107.

² [Christian Bruun]: *Paa Hundrede-Aarsdagen efter at Det store kongelige Bibliothek blev erklæret for at være et offentligt Bibliothek* (Kbh. 1893). Heri: Johan Rode.

³ Joh. Moleni Georg. f. numismata Danorum et vicinarum gentium edita a Th. Bartholino (Hafniæ 1670).

oldenburgske Kongestamme¹. En overordentlig stor Lærdom udfoldede Otto Sperling (1634-1715) i sine Arbejder om gamle og nye Mønter, som ikke er prægede (1700), og om Brakteater og Hulpenninge (1700)². Ligesom Bircherod efterlod Sperling sig en stor Møntsamling; den blev købt til det kgl. Myntcabinet. I det 18. Aarhundrede var enhver Historiker tillige Numismatiker, ja, en Møntsamling var et fast Tilbehør til ethvert Bibliothek af Betydning. Fremragende Samlere og Møntkendere var saaledes Gram, Langebek, Suhm, Hojer, Klevenfeldt, Schlegel, Hielmstjerne, Luxdorff, Thott, Dass, Kall, Hersleb, Harboe og mange flere.

1739 nedsatte Christian VI en Commission, bestaaende af Geheimeconferensraad J. L. Holstein, Hans Gram og Kunstforvalter J. S. Wahl med Henrichsen (Hielmstjerne) som Sekretær, til at ordne og beskrive den danske Del af det kgl. Myntcabinet; men denne Commission udviklede sig 1742 til Videnskabernes Selskab og lod efterhaanden den stillede Opgave ligge³. Efter Hielmstiernes Død 1780 blev nedsat en ny Commission, bestaaende af Conferensraad G. Nielsen, Etatsraad F. A. Müller, Justitsraad O. P. Külle og Kunstforvalter Spengler, til at ordne og anbringe det kgl. Myntcabinet paa Rosenborg, udarbejde en Beskrivelse af de danske Mønter og Medailler m. m. Paa Medaillecommissionens Anmodning udarbejdede Wiedewelt Planer til Indretning af Myntcabinettet paa Rosenborg og gav Tegning til Møntskabene. Med Udgangen af 1783 var Mønter og Medailler anbragt i de nye Skabe i de Rum, som nu gemmer Min-

¹ Thomæ Broderi Bircherod Jac. f. Specimen antiqvæ rei monetariæ Danorum ab antiqvissimis temporibus ad initium auspicatissimum imperii stirpis Oldenburgicæ (Hafniæ 1701). Axel Ernst: Th. B. Bircherods danske Mønthistorie. Numismatisk Forenings Medlemsblad XIII (Kbh. 1933) S. 154-61, 169-75.

² Otthonis Sperlingii consilarii regii & v. j. d. dissertatio de nummis non cusis tam veterum quam recentiorum (Amstelædami 1700). — De nummorum bracteatorum et cavorum nostræ ac superioris ætatis origine & progressu ad reverend. dn. Jacobum a Mellen epistola (Lubecæ 1700).

³ Georg Galster: Hans Gram og det kgl. Myntcabinet, Num. For. Medlemsblad XIII (Kbh. 1933) S. 190-96, 201-12, 217-27. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1937 S. 39 ff. — 1938 S. 53 ff.

derne om Christian VII, Frederik VI og Christian VIII. I Juni 1785 var Kataloget over de danske Mønter og Medailler fuldendt; det blev overdraget Registrator Jens Jacob Weber fra Geheimearchivet at befordre Værket i Trykken. I Begyndelsen af 1788 blev det paalagt den kgl. Historiograf P. F. Suhm at tilføje historiske Anmærkninger til Beskrivelsen; han forfattede desuden Indledningen til dette Pragtværk, der endelig udkom 1791 som Resultat af mere end et halvt Aarhundredes Arbejde. Weber renskrev derefter de store Kataloger dels over Myntcabinettets antike græske og romerske Mønter, dels over de ikke-danske Mønter og Medailler fra Middelalder og nyere Tid. Med Udgangen af 1793 kunde Commissionen betragte sin væsentligste Opgave som løst og overdrog Opsynet med Myntcabinettet til Fuldmægtig Swenstrup paa Rosenborg. Dette var et stort Held, thi den 26. Februar 1794 brændte Christiansborg, hvor Commissionen havde haft til Huse ved det kgl. Haandbibliothek og med dette gik antagelig ogsaa Commissionens derværende Papirer til Grunde.

Det var den almægtige Cabinetssekretær, Ove Høegh Guldberg, som havde sat Medaillecommissionen i Gang. Da Planerne om Myntcabinettet blev bekendt, henledte Slægtninge af Georg Zoega Guldbergs Opmærksomhed paa denne lovende unge Lærde, der just i Aarene 1779-81 var paa Udenlandsrejse i Italien med en ung Adelsmand. Efter Hjemkomsten lod Guldberg Zoega kalde til sig og havde i Juli 1781 en længere Samtale med ham. Resultatet blev, at Zoega skulde lægge sig efter den antike Numismatik, drage paa en toaarig Studierejse og efter Hjemkomsten faa Bestyrelsen af det kgl. Myntcabinet. Foreløbig skulde han øve sig ved at ordne Guldbergs private Møntsamling og studere en tre, fire private Samlinger i København og eventuelt i en latinsk Afhandling publicere, hvad der maatte være dertil egned. I Følge Cabinetsordre af 20. April 1782 fik Zoega af Fonden ad usus publicos 600 Rdr. aarlig i to Aar fra 1. April 1782 at regne. Efter den af Guldberg udarbejdede minutiøse Instruks skulde han først studere 6 Maaneder hos Eckhel i Wien, derefter 9 Maaneder i Italien, 3 Maaneder i Frankrig og paa Hjemvejen besøge de betydeligste Møntcabinetter i Tyskland. Der skete ulykkeligvis det, at Zoega blev hængende

i Rom, idet han gik over til Katolicismen og giftede sig (Aug. 1783), og skønt Stillingen i København stadig stod ham aaben, formaede han ikke at løsrive sig.

Saaledes var Forholdene i den numismatiske Verden, da den unge Frederik Münter kom til Skels Aar og Alder.

Tidligt fattede Münter Interesse for Oldsager, baade de klassiske og de nordiske; hertil ansporedes han af Niebuhr og Rothe. For Numismatikens Vedkommende var hans Faders Møntsamling af Betydning. Ogsaa hans Faders Forgænger i Embedet, Eberhard David Hauber (1695-1765), havde været Møntsamler og numismatisk Forfatter; hans Skrift om de samaritanske Mønter kom i ikke mindre end tre Oplag (Kbh. 1764, 1767 og 1778)¹. Paa sin store Udenlandsrejse 1784-87 dyrkede Münter med Forkærlighed Studiet af antike Mønter og Gemmer. Den 22. September 1784 aflagde Münter sammen med Th. Chr. Tychsen det første Besøg i det kejserlige Medaillecabinet, hvor Eckhel dog just var bortrejst, men i den almindelige Omvisning fæstede Münter sin Opmærksomhed ved den store Guldmedaille med Huset Østrigs Stamtavle og ved de danske Medailler, hvoriblandt de over Slaget i Køgebugt (1677) i Guld og over Stenbocks Tilfangetagelse (1714) og ved de pavelige Medailler, hvoriblandt en over Bartholomæusnatten (1572). Det var øjensynlig Omraader, Münter ikke var fortrolig med: Det fremgaar af Omtalen, at Medaillen over Stenbocks Tilfangetagelse rettelig er over Slaget ved Nyborg 1659 og den over Bartholomæusnatten er en Teston fra Julius III 1552/3. I Myntcabinettets Bibliothek beundrede han især Eckhels berømte Værker. Den 27. September gentog Münter sit Besøg i Myntcabinettet, hvor han nu traf Eckhel, som gjorde et sympatisk Indtryk (freundlich u. bescheiden), skønt han var e Societate Jesu, og altsaa som saadan hørte til Münters og Frimurerordenens Fjender. Eckhel viste Münter og et Par andre besøgende de

¹ Nachricht von den jüdischen insgemein genannten samaritanischen Münzen und den davon herausgekommenen Schriften nebst ihrer Abbildung von D. Eberhard David Hauber (Kopenhagen und Leipzig 1767).

antike Mønter og Gemmer¹. Mønter synes kun denne ene Dag at have nydt godt af Eckhels Lærdom, som han senere gennem Zoega skulde faa nærmere Kendskab til.

I Slutningen af Oktober rejste Mønter fra Wien til Italien. Her besøgte han øjensynlig alle Møntsamlinger af Betydning, baade offentlige og private. Af Dagbøgerne kan uddrages følgende numismatiske Itinerar:

Dec. 26.-27. Bologna. Instituttets Bibliothek. Myntcabinetet forevist af Professor Giovanni Sacchetti: Etruskiske Asses; siciliske, især syracusanske Mønter; romerske Kejsermønter, skænkede af Pave Benedict XIV, heriblandt en Pescennius Niger (II S. 182).

1785 Jan. 18. Pisa. Professor Carlo Antonioli: lille Samling romerske Mønter, hvoriblandt Asses (S. 206).

Jan. 28. Florens. Professor i Pisa Franc. Raimondo Adami's Myntcabinet, forevist af Lettore Bettini: henved 1000 Consularmønter, 60 romerske Guldmonter; mange græske, hovedsagelig sicilianske Mønter (S. 220).

Jan. 31. Pistoja. Domkapitlets Arkiv. Karthagisk Bronzemønt, forevist af Kapitlets Vicarius (S. 227).

Febr. 4. Florens. Galleriet. Myntcabinetet forevist af Direktør Gius. Bencivenni già Pelli: puniske Mønter (S. 233).

Febr. 10. Florens. Bibliotheca Riccardiana, forevist af Bibliothekar Franc. Fontani: især smukke græske Mønter (S. 238).

Marts 22. Rom. Kardinal Franc. Zeladas Museum, forevist af Pietro Borghesi: Asses, hvoriblandt dog mange falske; mange nyere Mønter (S. 270).

Marts 28. og April 7. Rom. Stefano Borgias Mønter (ægyptiske og arabiske) (S. 274 og 279).

Maj 17. Velletri. Museum Borgianum: Asses, hvoriblandt fra Velletri og Eugubium (S. 303 og 310).

Maj 31. Rom. Girolamo Tanini: henved 11000 Mønter fra den senere Kejsertid, hvoriblandt 30 fra Carausius (S. 317, se ogsaa III. S. 215).

Juni 1. Rom. Conte de Lucca: lille Samling Sestertser (S. 317).

Juni 3. Rom. Den russiske Medaillør Leberecht: hans Arbejder (S. 318).

Juni 17. Rom. Fil. Ang. Becchetti (S. 323).

Aug. 14. Rom. Stenskereren Giovanni Pichler: meget smukke Sestertser, udsøgte af to fyrstelige romerske Myntcabinetter (S. 369).

Sept. 26. Neapel. Biskop Ant. Bernh. Gürtler (III S. 21).

Sept. 29. Neapel. Ferd. Galiani: Sestertser indtil Titus, hvoriblandt contramærkede (S. 25 f., jfr. Begge Sicilier I S. 66 f.)

Okt. 2. Neapel. Kgl. Historiograf Franc. Daniele: Bruttiermønter, foræret Mønter (S. 30).

¹ Nærværende Mindeskrift (i det flgd. citeret som FM) II S. 76f og 85f.

- Okt. 3. Neapel. Museum Capo di Monte, forevist af Custos, Don Mattia Zarillo: Mønter fra Kongeriget Neapel, samlet af den afdøde Giov. Caraffa duca di Noia og købt af Kongen (S. 31 jfr. S. 112 og Begge Sicilier I S. 64 f.)
- Okt. 10. Neapel. Don Melchiorre Delfico fra Teramo: græske Stædemønter (S. 34 jfr. S. 98 og 110 og Begge Sicilier I S. 66 f.)
- Nov 9. Palermo. Benediktinerklosteret San Martino (S. 53 jfr. Begge Sicilier I S. 306).
- Nov. 14. Palermo. Landolfo (S. 57).
- Nov. 15. Gabr. Lancel. Castello princ. di Torremuzza (S. 58 f. jfr. Begge Sicilier I S. 295 f.)
- Nov. 16. Palermo. Advocaten Benedetto Meli (S. 60).
- Dec. 2. Girgenti. Biblioteca del Vescovado, grundlagt af Biskop Andrea de Lucchesi Palli princ. di Campofranco (S. 70).
- Dec. 2. Girgenti. Præsten D. Antonino Goza (S. 70).
- Dec. 11. Noto. Antonino Astuto, Baron af Fargione (S. 72 jfr. Begge Sicilier I S. 450 ff.)
- Dec. 13. og 17. Syrakus. Saverio Landolina: græske Mønter (S. 73 og 75).
- Dec. 16. Syrakus. Cesare Gaetani conte della Torre: Vareplomber, havde iøvrigt solgt sin Møntsamling til Torremuzza (S. 74).
- Dec. 24., 30. 1786 Jan. 2. Catanea. Ign. Vinc. Paternò princ. di Biscari: sicilianske Mønter, især fra Catanea og Syrakus (S. 78, 80, 83 jfr. Begge Sicilier II S. 135, 141 og 156).
- Dec. 27. og 31. Catanea. Giacinto Gioeni (S. 79 f.).
- 1786 Jan. 2. Catanea. Canonicus Giannagostino de Cosmi (S. 83).
- Jan. 3. Catanea. Benediktinerklosteret San Nicola dell'Arena (S. 83 jfr. Begge Sicilier II S. 133 f.).
- Jan. 14. og 16. Messina. Græsk Præst Giov. Vinci (S. 89).
- Marts 21. La Cava. Gouverneur (unævnt): romerske og græske Mønter, deriblandt en nummus incusus fra Caulonia (S. 108).
- Marts 30. Neapel. Museum Capo di Monte: stort og smukt Myntcabinet, men meget i Uorden, mange falske, deriblandt Pescennius (S. 112 jfr. S. 31).
- Marts 31. og April 3. Neapel. D. Nicola Pacifico (S. 112, 114 jfr. 236 og Begge Sicilier I S. 66 f.).
- Marts 31. Neapel. Gius. Caracciolo princ. di Torella, Myntcabinetet forevist af Dom. Tata (S. 112 jfr. Begge Sicilier I S. 66 f.).
- April 3. Neapel. Lieutenant Corné (S. 114 jfr. Begge Sicilier I S. 66 f.).
- Neapel. Museum Farnesium (Begge Sicilier S. 61 f.).
- April 23., 27. og Aug. 16. Rom. Advocat Giov. Bätt. Bondacca: 1000 Consularmønter, for det meste fortræffeligt bevarede, Medaillons, græske Stædemønter, Kejser- og Kolonimønter (S. 121, 123 og 207).
- Maj 26. Rom. Museum Kircherianum, hvis Møntsamling dog af Clemens XIV er overført til Museo del Papa (S. 146).
- Aug. 6., 10. og Dec. 3. Rom. Bellotti, Borgheses Hushofmester: falske Mønter (S. 199, 201 og 250).
- Aug. 17. Rom. Monsign. Onorato Maria Caetani de' duchi di Sermoneta: især Mønter med Billeder af Bygninger, men mange falske (S. 207).

- Sept. 5. Rom. Monsign. Casali, Canon. ved S. Peter (S. 214).
- Sept. 12. Rom. Girolamo Tanini: Medaillons, over 1000, begyndende med Hadrian (S. 215, se ogsaa II S. 317).
- Sept. 16. Rom. Karmeliter Pater Terzi (S. 216).
1787. Jan 23. Pavia. Marchese Pio Bellisomo (S. 275).
- Jan. 30. og Febr. 3. Milano. Fyrst J. S. F. v. Khevenhüller: græske Mønter, forevist af Custos, Abbate Recalcati (S. 283 og 288).
- Febr. 9. Milano. Abbate D. Carlo Trivulzio (vilde ikke vise sine Mønter) (S. 293).
- Marts 14. Bern. Prof. J. S. Ith (S. 323 f.).
- Marts 17. Bern. Franz Ludwig Haller (S. 327).
- Marts 26. Zürich. Prof. Johs. Gessner (S. 341).
- Marts 27. og April 2. Zürich. Raadmand J. Jak. (?) Pestalozzi (S. 342, 349).
- April 13. München. Det kurfyrstelige Myntcabinet, Aufseher: Freiherr K.v.Häfelin (S.367).
- April 17. Salzburg. Benediktinerabbediet St. Peter, Abbed Dominicus' Myntcabinet, som dog ikke blev set, da Abbeden var bortrejst (S. 372).
- April 25. Regensburg. Stadtregistrator Pfeiffer (S. 383).
- April 26. Regensburg. Den danske Legationssekretær Joh. Christopher Schinmeyer, hvis Samling dog ikke blev set (S. 384).
- Maj 26. Gotha. Hertugelige Myntcabinet, forevist af J. A. Rousseau, Jul. Karl Schlägers Svigersøn og Efterfølger som Bestyrer. Kun 1500 græske Mønter, mange falske, nogle inediti (S. 403).

Paa Rejsen var Münter ivrig for at forøge sine Samlinger ved Køb, Bytte og Gaver fra sine Møntvenner og andre. Saaledes fik han af Borgia en hel Suite romerske Mønter af »Mellembronze« (d. v. s. Asses); det var en Slags Honorar for Münters Arbejde med Borgias koptiske Sager. I sin Bog om Begge Sicilier (I 1788 S. 67 f.) omtaler Münter, hvorledes han i Neapel har »i en kort Tid, og med faae Penge sammenbragt en betydelig Mængde af grædske Mynter«. I Dagbogen nævner Münter især sine Køb i Neapel hos en Guldsmed Vinc. Talanna, der handlede med gamle Mønter. I Juli 1786 pakkede Münter sine romerske Mønter ind og sendte dem hjem over Livorno. De græske Mønter havde han derimod hos sig paa Hjemrejsen og foreviste dem med berettiget Stolthed, hvor han kom hen; det gjaldt vel ikke mindst hos hans gamle Lærer, Professor Chr. Gottlob Heyne i Göttingen. Antagelig har Münters græske Møntsamling ogsaa haft

Betydning for Goethe, der i Nov.-Dec. 1786 i Rom havde Lejlighed til at gennemse den¹.

Münters numismatiske Studier og Samlerinteresser fik en anden Betydning for ham, da han den 5. Sept. 1786 fik Brev fra Faderen om at forberede sig paa at kunne ordne det kgl. Myntcabinet. Han viste Zoega Brevet, og denne, som maaske var glad ved at blive løst fra sine Forpligtelser, laante Münter sine Afskrifter af Eckhels numismatiske System, som Münter straks gik i Gang med at afskrive. Dette ret vidtløftige Arbejde afsluttede Münter først den 19. December, kort før sin Afrejse.

Münter havde efter sin Hjemkomst i Juli 1787 meget at tage Vare paa, ogsaa, og vel ikke mindst, med at bringe sine mange Mønter i Orden. Iøvrigt blev det ikke Numismatiken, der nu kom til at lægge Beslag paa ham, men Konkurrencen til det nyoprettede extraordinære theologiske Professorat, som han da ogsaa opnaaede sidst i Oktober 1788.

Ogsaa efter at være bleven Professor haabede Münter paa at komme til at forestaa det kongelige Myntcabinet². Foreløbig virkede jo Medaille-commissionen, og desuden maatte man afvente, om Zoega alligevel ikke skulde beslutte sig til at vende hjem. I Mellemtiden dukkede en Konkurrent op og krydsede Münters Planer og Forhaabninger. Det var Christian Ramus, der kun var godt og vel tre Aar yngre end Münter. Paa en længere Udenlandsrejse (1789-93) studerede han Archæologi hos Heyne i Göttingen, besøgte Eckhel i Wien, dyrkede Numismatik hos Zoega i Rom, samlede antike Mønter, traadte altsaa i enhver Henseende i Münters Fodspor. Da Ramus 1791 i Berlin hørte, at Professor Münter skulde foretage en Rejse til Wien for under Eckhels Vejledning at sætte sig yderligere ind i Numismatiken, da han skulde have Opsyn med det kgl. Myntcabi-

¹ Behrendt Pick: Goethes Münzbelustigungen. Jahrbuch der Goethe-Gesellschaft Band 7 (Leipzig 1920) S. 204. Genoptrykt i Aufsätze zur Numismatik und Archäologie (Jena 1931) S. 119. — Det der af Goethe omtalte Manuscript, som siden forgæves blev eftersøgt i København, er naturligvis den Afskrift af Zoegas Afskrift af Eckhels System, som Münter just havde i Arbejde.

² Brev af 31. Maj 1796 til W. G. Becker i Dresden. FM V S. 39.

net, kunde han ikke lægge Skjul paa sin Bitterhed: »De faa, som gjøre Lykke, véd man ikke alt det, man vil byrde paa«¹. Hans øvrige Bemærkninger røber Ukendskab med Münters udmærkede Kvalificationer. Efter sin Hjemkomst i Juli 1793 erhvervede Ramus Magistergraden for en Afhandling om Ligtaler hos Athenienserne; han holdt 1794-95 Forelæsninger paa Universitetet over klassiske, især græske Forfattere og fik 1795 Ansættelse som Bibliothekar ved det nyoprettede Classenske Bibliothek. Efter at Medaillecommissionen forlængst havde afsluttet sine Arbejder, blev Zoegas Forhold 1798 ordnede ved, at han udnævntes til dansk Agent i Rom og Konsul i Kirkestaten. Da denne Udnævnelse var sikret, indsendte Münter sin Ansøgning i følgende Promemoria til hans højgrevelige Excellence, Herr Geheimeraad og Statsminister, Greve Cay Friderich Reventlow, under hvem det kgl. Myntcabinet beroede².

Jezt, da Herrn Georg Zoegas dringendsten Bedürfnissen abgeholfen ist, und er seinem Wunsche gemäss in Rom selbst im Dienst des Königs angestellt wird, sey es mir erlaubt, Ew. hochgräflichen Excellenz einen Wunsch in Erinnerung zu bringen, den mein seel. Vater und ich Ihnen vor einigen Jahren vorzutragen die Ehre hatten.

Das Königliche Medaillen Cabinet, welches durch Hinzufügung aller in der Kunst Kammer befindlichen Alten Kunstwerke, und anderer, sowohl römische und griechische, als auch nordische Alterthümer, zu einer sehr beträchtlichen antiquarischen Sammlung gemacht werden könnte, hat bis jezt keinen Aufseher erhalten, der im Stande wäre, dafür zu sorgen, dass es nicht bloss ein toder Schaz bliebe; sondern auch durch zweckmässigen Gebrauch nutzbar gemacht wurde.

So lange Her Zoega noch nicht anderweitig versorgt war, konnte ich diese Stelle nur in so fern wünschen, als sie ihm in meinen Händen am sichersten aufbewahrt geblieben wäre. Nun hingegen darf ich, ohne den Rechten der Freundchaft zu nahe zu treten, mich selbst zu derselben melden. Ich glaube die zur Aufsicht über das Cabinet, und zur Nuzbarmachung desselben nöthigen Kenntnisse zu besitzen. Zoega war mein Lehrer: Meine eigne, sehr beträchtliche, Sammlung alter Münzen hat mich in beständigen Uebung erhalten: das Studium der Alterthums Kunde ist immer meine angenehmste Erholung von Berufs Arbeiten gewesen; und ich darf mich sicher auf das Zeugniß sachkundiger Männer in dieser Rücksicht berufen.

Wollen Ew. Excellenz mir daher die Aufsicht über das Cabinet, so wie es jezt ist, oder nach einem erweiterten Plane werden kann, anvertrauen, und mich dem König

¹ Breve fra Christian Ramus, skrevne paa hans Udenlandsrejse 1789-1793, udgivne ved G. L. Wad. Museum, Tidsskrift for Historie og Geografi 1896, I S. 275.

² R. A. Det kgl. Myntcabinet. Bilag til Journal Nr. 7/1799.

dazu in Vorschlag bringen: so erbiere ich mich, es wissenschaftlich zu ordnen, und im Sommer Vorlesungen über alte Kunstgeschichte und Numismatik zu halten. Ich erbiere mich auch mit Freuden, sobald in der Folge ein Ausweg sich zeigen sollte, Herrn Zoega auf eine vortheilhafte Art in Kopenhagen anzustellen, ihm dasselbe sogleich, ohne Vergütung, abzutreten. Meine Lage ist ohnehin so beschaffen, dass es mir bey diesem Gesuch nicht so sehr um beträchtliche Vermehrung meiner Einkünfte, als um Befriedigung meiner Vorliebe für die Beschäftigung selbst zu thun seyn kann; und ich werde daher in diesem Punkt mit jedem Gehalt, den die Umstände erlauben, völlig zufrieden seyn.

Nur bitte ich Ew. Excellenz, und das aus mehreren Rücksichten, mir, wenn mein Wunsch selbst in Betrachtung kommen kann, einen Gehülfen zuzuordnen; wozu ich eben so zutrauensvoll als ich mich in der ganzen Sache an Sie wende, mir die Freyheit nehme, den Magister Ramus, Aufseher der Klassenschen Bibliothek zu empfehlen, als den einzigen hiesigen jungen Gelehrten, der Alte Kunstwerke, und besonders Numismatik studirt hat.

Kopenhagen d. 5. December 1797.

Ganz gehorsamst
Münter.

Kort efter meldte ogsaa Ramus sig som Ansøger, og denne, for hvem Ansættelsen ved Myntcabinettet var af større økonomisk Betydning, gik af med Sejren, efter at Münter i Skrivelse af 29. Oktober 1798 under Henvisning til, at de nye Forretninger, som den almindelige Skolecommission havde overdraget ham, tog for meget af hans Tid, havde trukket sin Ansøgning tilbage. Ved kgl. Resolution af 5. April 1799 blev Ramus foreløbig ansat paa to Aar; 1801 blev han Inspektør for Myntcabinettet og virkede her til sin Død 1832. — Skønt Forholdet mellem Ramus og Münter synes at have været lidt køligt, stillede Münter sig dog ved flere Lejligheder beredvilligt til Myntcabinettets Tjeneste. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Myntcabinettet havde været nok saa godt tjent med Münter som Leder og Ramus som Medhjælper; thi Ramus havde egentlig kun Zoega som eneste udenlandske Forbindelse, der ikke blev erstattet efter hans Død 1809; medens Münter stadig vedligeholdt sin store Brevveksling og sin indbringende Byttehandel med offentlige Samlinger og private Samlere i Udlandet. Desuden blev Ramus i Aarenes Løb paa Grund af sin Sygelighed ret uomgængelig og kom paa Kant med flere af de betydeligste Samlere, der ikke respekterede Danefæloven, som de burde.

I Rejsebogen om Begge Sicilier, som han udgav 1788-90, omtaler Münter de Møntsamlinger han besøgte, og fremhæver i den Forbindelse, hvorledes Numismatiken for de græske Mønters Vedkommende er den »allerinteressanteste og lærerigste for gammel Historie, Chronologie og Geographie«.

Som Prøve paa sit numismatiske Udbytte af Udenlandsrejsen udgav Münter 1792 i Heerens Bibliothek der alten Litteratur und Kunst Beskrivelse af 11 ubekendte græske Mønter:

1. Velitrå. Blymønt. Kgl. Møntkabinet i Paris. — Zoega havde 1784 forefundet den i Paris og havde gjort Borgia opmærksom paa den; denne havde givet Münter en Tegning af den. Den blev i 1796 gjort til Genstand for to Afhandlinger (Illustrazione di un antica medaglia di piombo appartenente a Velletri), den ene i et Brev fra L'abbate Domenico Sestini al dottissimo signor Giorgio Zoëga danese, den anden i et Brev fra Ennio Quirino Visconti all'eminentissimo, e reverendissimo principe il signor cardinale Stefano Borgia. Den blev derefter omtalt af Eckhel i hans Doctrina num. vet. VIII (1798) pag. 319. Medens Münter henførte Mønten til Augustus' første Regeringsaar, vilde Sestini datere den til det 6. Aarhundrede e. Chr., medens den efter Viscontis Mening, hvortil Eckhel sluttede sig, ligesaa godt kunde stamme fra de tidligere Aarhundreder.

2. Syrakus. Lille Bronzemønt. Landolinas Samling. — Som Sylloge 700¹.

3. Syrakus. Bronzemønt. Landolinas Samling. Henført af Münter til en (ukendt) Kong Polis i 6. Aarh. f. C., før Gelon, paa Grund af Bogstaverne $\pi\omicron$ i Afsnittet. — Jævnfør Sylloge 800-06 (Hicetas 288-79 f. C.)

4. Leukas. Lille Bronzemønt. Münters Samling (men ikke i Museum Münterianum, 1835, se pag. 102). Efter Münters Fortolkning Diana eller snarere Sappho, Bagsiden: Lyre; men efter Sylloge 395 (Leukas efter 167 f. C.) Apollo, Bagsiden Lyre.

5. Athen. Bronzemønt. Münters Samling (jfr. Mus. Münt. 1840), hidrørende fra Pater Magnans Samling. — Jfr. Sylloge 305: Athen 89-88 f. C.

6. Athen. Bronzemønt. Borgias Samling. — Jfr. Sylloge 323: Athen (første Kejsertid).

7. Tegea i Arkadien, Antoninus Pius. Bronzemønt, defekt. Münters Samling (Mus. Münt. 1978).

8. Smyrna. Apollophanes. Tetradrachme. Münters Samling (Mus. Münt. 2159), hidrørende fra Thotts Samling (I pag. 27 no. 76)².

¹ Sylloge nummorum Græcorum. The Royal Collection of coins and medals, Danish National Museum. Copenhagen 1942 ff.

² Thesaurus numismatum, quæ, dum vixit, collegit illustrissimus atq. excellentissimus dominus, dn. Otto comes de Thott. Havnæ 1789-1790. Dette store og lærde Katalog er udarbejdet af mag. phil. E. C. v. Haven. Münter (og hans Fader) besørgede paa Medaillecommissionens Vegne Indkøbene til det kgl. Myntcabinet, foruden at han stærkt forøgede sin private Samling. FM VII S. 6.

9. Smyrna. Tetradrachme. Phanes. Prof. Abildgaards Samling¹, hidrørende fra Thotts Samling (I pag. 27 no. 77). — Dette Exemplar (Abildgaard 251) købtes til Det kgl. Myntcabinet, se J. G. Milne: The silver coinage of Smyrna. The Numismatic Chronicle 4. ser. vol. XIV (1914) pag. 280 no. 11, 5 ser. vol. VII (1927) pag. 56 no. 208, Sylloge, Jonia part III 1119.

10. Rhodus. Lille Sølv mønt. Münsters Samling (Mus. Münt. 2259).

11. Magydus i Pamphylien. Antoninus Pius. Münsters Samling (Mus. Münt. 2273: Bronze. Falsk).

Som det næste Arbejde i Münsters numismatiske Forfatterskab maa nævnes hans anonyme »Recension over det kongelige danske Myntcabinet's Beskrivelse« i de kjøbenhavnske lærde Efterretninger for 1792 (Marts 24. og 31.) No. 12 og 13. Det var et Pligtarbejde, Münter her udførte til Tak for det Exemplar af dette kostbare Værk, som Kronprinsen havde skænket ham. Særlig kyndig paa dette Omraade: de danske Mønter og Medailler, var han ikke, og ved Omtalen af Etatsraad Kölles Udmøntningstabeller i Værkets Indledning erklærer han rent ud, at disse »aldeles ej henhører til Recensentens Kompetens«. Münter fremhæver den Tak som Videnskabernes, helst Historiens Dyrkere, er Kongen skyldige for dette af ham bekostede Værk: »Thi der er vel ingen Sagkyndig, som holder Numismatik for et Studium, der blot kan moere i en ledig Time, men ellers ikke har nogen synderlig Nytte, eller som tvivler paa, at den jo er Historiens Medhjælperinde, og undertiden er den eneste Vejleder, den har ved vanskelige Undersøgelser af fjernere Facta«. Münter anker med nogen Grund over, at den i Beskrivelsen fulgte Orden ikke er rigtig god, og foreslaar derfor en anden, formentlig mere passende Orden, hvorefter de ikkekongelige Præg udskilles i en særlig Classe. Selv om denne Ordning vilde have været noget bedre, bygger den paa den Forudsætning, at de danske og norske Stæder ligesom Biskopperne tidligere har haft Møntret; denne Antagelse er som langt senere paavist af Johannes Steenstrup urigtig for Stædernes og kun delvis rigtig for Biskoppernes Vedkommende². — Münsters Anmeldelse kom desuden paa Tysk i Göttingische gelehrte Anzeigen 1792 Nr. 21.

¹ Catalogus numorum veterum Græcorum et Romanorum quos olim possidebat Nicolaus Abildgaard. . . . Numos disposuit et descripsit Olaus Devegge. Havnæ 1817.

² Johannes C. H. R. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog (Kbh. 1874) S. 222 f.

Afhandlingen »Om nogle i Karthago under Vandalernes Herredømme slagne Mynter« fremkom først i Skandinavisk Museum 1800, senere paa Tysk i Schlichtegrolls Annalen der gesammten Numismatik II 3 H. og endelig meget omarbejdet i »Antiquarische Abhandlungen« 1816 IX: »Ueber die Münzen der Vandalischen Könige von Karthago«. Emnet har haft Münters Interesse dels ved, at Vandalerne var, om ikke et nordisk, saa dog et germansk, med Gotheerne beslægtet Folk, dels ved at have Tilknytning til romersk Numismatik. Det var et Grænseomraade, som Eckhel ikke havde gjort videre ved, og Münter var saaledes den første, der grundigt behandlede denne Møntgruppe. I en Rejsebeskrivelse, som udkom i Milano 1806, udgav Felice Caronni nogle Vandalermonter, som han havde opdaget under sit Fangenskab i Tunis; dette foranledigede Münter til at udgive sin sidste Bearbejdelse 1816. Grundlaget for Afhandlingen var til Dels Münters egen Samling (se Museum Münterianum 3224-42). Mønt-rækken fra de sidste Konger: Gunthamund (486-97), Thrasamund (497-523), Hilderik (523-31) og Gelimer (531-33) er ved Møntindskrifterne sikker nok; derimod er Mønterne fra de første Konger: Genserik (429-78) og Hunnerik (478-86) højst problematiske; men medens Münter med god Grund betvivler Existensen af Hunneriks Mønter, har han af et Par ældre italienske Forfattere ladet sig forlede til at hense en slidt og utydelig Mønt til Rigets Stifter Genserik, idet han fortolker de forvanskede Bogstaver som IENSEAVGYTVS, der skulde betyde »Gensericus Augustus«, en Titel, som Genserik formodes at have antaget efter Roms Erobring 455. De to, tilsyneladende saa forskellige Tegninger af bemeldte Mønt, gengiver utvivlsomt et og samme Exemplar, der ikke har nogen Tilknytning til Genserik eller Vandalerne overhovedet, men sandsynligvis er et byzantinsk Kobbertegn. — Münters Afhandling var forældet, da Julius Friedländers »Die Münzen der Vandalen« udkom 1849¹.

¹ Münter, som ogsaa interesserede sig for Gothe og Longobarder (Museum Münterianum 9201-9219 og 9256-9260 b), var ogsaa begyndt at samle Materiale til en Afhandling om Longobardernes Mønter, saaledes som det fremgaar af et Manuscript, Numi Regum et Principum Longobardorum, i Ny kgl. Saml. 4°, 413 b.

Afhandlingen »Om Frankernes Mynter i Orienten« fremkom 1806 i Videnskaberne Selskabs Skrifter for 1805 IV Del 1. Hæfte. Det har sikkert været Münters Studier af Tempelherreordenens Historie, der har vakt hans Interesse for Korstogene og Korsfarernes Mønter. Münter oplyser selv i Indledningen om den ydre Foranledning til Afhandlingens Fremkomst: »Hændelsesviis er jeg overkommet nogle Mynter, som tilhøre disse Tider. Min Opmærksomhed blev derved spændt. Jeg søgte efter flere hos de bekendteste Forfattere, indhentede Efterretninger fra nogle af de berømteste Kabinetter, og fik snart den Overbeviisning, at dette Fag af Middelalderens Numismatik ligger endnu aldeles udyrket. Det er altsaa Tid at bøde paa saadan Mangel; og jo sjældnere dette Slags Mindesmærker er, desmere er det nödvendigt at redde dem fra Forglemmelse. Maaskee lægger jeg altsaa ved denne Afhandling, i hvilken jeg har samlet alt hvad jeg kunnet finde baade af Mynter selv, og af Efterretninger om dem, Grunden til en ny Classe i Middelalderens Numismatik, som med Tiden vil kunne voxe til et saare betydeligt Omfang«¹. — De Mønter, som Münter havde erhvervet, genfindes i Museum Münterianum 9223 (Balduin), 9229 (Robert) og 9230-33 (Cypern); de fire sidste havde Münter faaet af den kendte Samler, Kleinsmed Timm, der atter havde købt dem paa Thotts Auktion 1790, i hvis Katalog de tre var omtalte som store Sjældenheder. Münter gennemgaar de numismatiske Minder fra Kongeriget Jerusalem (herfra intet kendt), Fyrstendømmet Antiochia, Grevskabet Tripolis, Kongeriget Armenien (der kun delvis vedrører Emnet), Chios, Kongeriget Cypern, det latinske Kejserdømme i Konstantinopel (herfra intet kendt) og de franske Baroner i Grækenland (ingen sikre Mønter kendt). — Det Materiale, som stod til Münters Raadighed, var altfor ringe, og hans Hensørelser blev derfor ofte urigtige. Det gælder saaledes ovennævnte Mønt, Mus. Münt. 9223, der rettelig er fra Balduin II af Edessa 1100-18, — Grevskabet Edessa er forbigaaet af Münter. Joseph Mader i Prag, den banebrydende Forfatter paa den middelalderlige Numismatiks Omraade, havde

¹ Jfr. ogsaa Brev af 6. Aug. 1803 til E. F. v. Schlotheim. FM V. S. 211.

publiceret en Sølvmønt fra Tripolis, henført til Boemund under Faderen Boemund III's Formynderskab 1187-1201¹, dette optager Münter; men Mønten, der efterligner Ludvig den Helliges Gros Tournois (efter 1266), er slaaet for Boemund VI (1251-74). — En Sølvmønt fra Chios, der bærer Kong Conrads (III) Navn, henfører Münter efter Muratori til Aaret 1147 og formoder, at han paa Hjemreisen fra Korstoget har gæstet Øen; men Mønten er først slaaet i det 16. Aarhundrede under Genuas Herredømme. Og saaledes kan man fortsætte. I Følelse af Afhandlingens Ufuldkommenhed slutter Münter med at udtale, at han vil stræbe at drive disse Undersøgelser videre, »og dersom jeg er hældig i disse Eftergranskninger, kan jeg maaskee med Tiden forelægge Selskabet noget, der er dets Opmærksomhed værdigere end dette første Forsøg i et næsten udyrket Fag har kunnet blive«.

1818 udgav den franske Forsker N. D. Marchant i »Mélanges de Numismatique et d'Histoire« sine Undersøgelser af Korsfarernes Mønter², hvoraf mange hidtil ikke var kendte. Dette gav Stødet til, at Münters »Anden Afhandling om Frankernes Mynter i Orienten« fremkom i Videnskaberne Selskabs Skrifter 1823 (Særtryk: 1821). Han indleder med, at hans i 1806 udtalte Haab om, at der efterhaanden vilde komme flere af disse Korstogenes Mindesmærker for Dagen, er blevet opfyldt; baade han selv og nogle af hans Venner have erholdt adskillige hidtil ubekjendte Mynter fra denne Periode, hvoraf nogle, foruden andre, ere beskrevne i Marchants Skrift. Blandt disse Møntvenner nævnes kun Cancellieraad Thomsen, der ejede Nr. 3 Fig. 1 (Kobbermønt fra Antiochia fra Tankred, 1108-12), Nr. 4 Fig. 2 (Kobbermønt fra Antiochia fra Roger, 1112-19), Nr. 6 Fig. 4 (Kobbermønt fra Antiochia, ulæselig), Nr. 9 Variant (Kobbermønt fra de latinske Kejsere i Konstantinopel [Balduin II, 1228-61]). Münter forbigaar de af de franske Baroner i Grækenland slagne Mønter, hvoraf Marchant havde udgivet adskillige, med den — forøvrigt urigtige — Motivering, at

¹ Joseph Mader: Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters (Prag 1803) S. 205 Nr. 114. Jfr. Brev af 16. Aug. 1803 fra Mader. FM VI S. 13.

² Jfr. Brev af 9. Sept. 1820 til Marchant. FM VI S. 22.

de »formodentlig ere slagne i Frankrig«. Derimod omhandler han (Nr. 8-13) Mønter af det latinske Keiser-Dynasti i Constantinopel, som han ikke havde kendt 1806; men Mønter fra Kongeriget Jerusalem kender han fremdeles ikke. — Noget Nyt af Betydning bragte denne Afhandling ikke, den havde egentlig kun Interesse ved sine Meddelelser om de ny fremkomne Korsfarermønter i danske og fremmede Samlinger. 1824, altsaa kort efter at denne hans anden Afhandling var udkommet, søgte Münter gennem den danske Konsul i Alexandria, Daniel Dumreicher, og dennes Forbindelser i Jerusalem at opspore Mønter fra de kristne Konger af Jerusalem til en mulig tredje Afhandling; men ogsaa disse Bestræbelser var frugtesløse¹. Det banebrydende Værk om Korsfarernes Mønter blev først skrevet af den fremragende franske Numismatiker, Oldgransker og Orientalist Fr. de Saulcy: *Numismatique des croisades* (Paris 1847).

1816 udkom Ramus' store Værk: *Catalogus numorum veterum Græcorum et Latinorum musei regis Daniæ*, hvoraf pars I omfattede de græske Mønter: *Numi regionum, populorum, urbium, regum*, medens pars II i to Bind beskrev de romerske. Det gav Münter Lejlighed til at vende tilbage til sin Ungdoms Studier. I Dansk Litteratur-Tidende for Aaret 1817 (S. 1-13, 33-48, 65-80 og 85-93) skrev han en indgaaende Anmeldelse, der var ganske anderledes sagkyndig end den Recension, han gav 1792 af Beskrivelsen af 1791. Münter synes at have gennemgaaet det kongelige Myntcabinet næsten Stykke for Stykke og sammenlignet det med sin egen Samling, som han omordnede efter Ramus' Katalog; ogsaa Mønter fra Professor Brøndsteds rige Samling fremdrages lejlighedsvis. Det er overmaade mange Berigtigelser og nærmere Bestemmelser af *numi incerti*, Münter kan fremføre, og som det fremgaar af Brøndsteds senere Tilføjelser til Myntcabinetets Haandexemplar har man som Regel taget dem til Følge. En Forudsætning for mange af Münters gode Bemærkninger er forskellige Afhandlinger af Sestini, især hans *Classes generales*,

¹ Breve af 19. Okt. 1824 og 11. April 1826 fra Dumreicher, FM V S. 205 og 207 samt Brev af 1. Maj 1824 til Fr. v. Raumer, FM VI S. 110.

som Ramus iøvrigt ogsaa har benyttet; og i det hele taget har Münter et Kendskab til den nyeste numismatiske Litteratur, som supplerer Ramus. Som Münter omtalte i et Brev af 27. Februar 1818 til Schlichtegroll i München¹, var Sestini meget utilfreds med Ramus' Katalog, af hvis første Del han gav en grundig og meget nedsættende Recension i et »*Lettera critica*«². Münter vilde undskylde Ramus med, at han egentlig ikke havde studeret Faget, men kun havde faaet nogen Vejledning af Zoega, og at i al Fald hans Katalog over de romerske Mønter, der var omhyggeligt gjort efter Eckhel, ikke fortjente nogen Dadel.

Hvad Münter havde begyndt 1792, at publicere uddgivne eller særlig sjældne og interessante græske Mønter, fortsatte han 1816, da han i første Bind af sine *Miscellanea Hafniensia* (fasc. I pag. 181-210) som *Auctarium Siciliæ numismaticæ* beskrev og udførligt omhandlede 32 siciliske Mønter, hvoraf de fleste (27) var fra hans egen Samling; Halvdelen var gengivne i Kobberstik, vistnok efter Münters egne Tegninger.

185. Abacaenum. Sølv mønt. Mus. Münt. 849. Som Sylloge 6 (Litra c. 450-400).
 186. Agrigentum 1. Sølv mønt, subærat. Mus. Münt. 860. Sandsynligvis samme Exemplar som Sylloge 45 (Tetradrachme før 413) fra Devegge 202.
 187. Agrigentum 2. Bronzemønt. Fig. 1. Mus. Münt. 910. Som Sylloge 96 (338-287 f. C.) fra Ramus pag. 66 no. 37.
 187. Agrigentum 3. Bronzemønt. Fig. 2. Mus. Münt. 875. Cfr. Sylloge 74 ff. (Hemilitron før 406).
 188. Agrigentum 4. Bronzemønt. Fig. 3. Mus. Münt. 916. Købt til Det kgl. Myntcabinet, Sylloge 89 (Trias før 406).
 190. Catana 1. Sølv mønt. Mus. Münt. 942. Cfr. Sylloge 182 f. (Litra).
 190. Catana 2. Bronzemønt. Fig. 4. Mus. Münt. 963. Købt til Prins Christian Frederik

¹ FM VI S. 206. — Der hentydes her til *Lettere e dissertazioni numismatiche di Domenico Sestini* tomo terzo (Milano 1817), i hvis *Lettera* III pag. 17 en urigtig Møntbestemmelse af Ramus omtales.

² *Lettera critica all'estensore del libro intitolato: Catalogus numerorum veterum Graecorum et Latinorum Musei Regis Daniae. Hafniae 1816.* — Skriftet, der er paa 23 Sider in 4°, har hverken Trykkested eller Aar; men det har rimeligvis oprindeligt været Hensigten at udgive det i Rækken af de ovennævnte Breve, hvis 9. og sidste Tome tryktes i Firenze 1820.

- (Christian VIII), fra hvis Samling den er kommet til Det kgl. Myntcabinet. Münters Bestemmelse er urigtig; Mønten er fra Spanien, se M. Bahrfeldt i *Revue Suisse de numismatique* XII (1904) pag. 362 ff. no. 18. For Henvisningen takkes Museumsinspektør, mag. art. Niels Breitenstein.
190. Catana 3. Bronzemønt. *Antiquarische Abhandlungen* (1816) pag. 154 Nr. 6 Taf. I Fig. 8. Mus. Münt. 944, købt af Devegge. Sylloge 540 (Panormus efter 254) fra Devegge 235 er sandsynligvis Münters Exemplar.
191. Eryx. Bronzemønt. Fig. 5. Mus. Münt. 995 (Sextans). Henførelsen af denne slidte Mønt er næppe rigtig; den har ikke ladet sig bestemme efter den utydelige (og maaske misforstaaede) Tegning.
192. Gela 1. Sølv mønt. Mus. Münt. 997, købt af Freund. Som Sylloge 280 (Didr. før 405).
194. Gela 2. Bronzemønt. Fig. 6. Mus. Münt. 1017-18. Henførelsen er usikker, se E. Gabrici i *Atti della R. Accad. di Scienze, Lettere e Belle Arti di Palermo* vol. XV tav. X, 40. For Henvisningen takkes Museumsinspektør, mag. Niels Breitenstein.
195. Naxos. Bronzemønt. Mus. Münt. 1093. Som Sylloge 496, men denne af Sølv (Litra c. 413-404).
195. Panormus. Bronzemønt. Mus. Münt. 1107 (Forte ad Cydoniam Cretæ referendus est). Sylloge 415 (Creta, Cydonia).
196. Segesta. Bronzemønt. Mus. Münt. 1124. Fig. 7. Gabrici op. cit. tav. II, 30.
197. Selinus. Bronzemønt. Mus. Münt. 1128. Mønten kendes ikke mere.
198. Syracus 1. Sølv mønt. Mus. Borg. (Tetradrachme med Signaturen EYKAI) Fig 8.
198. Syracus 2. Sølv mønt, Fig. 9. Mus. Landolin. Henførelsen er urigtig; jfr. Sylloge: Anactorium 289 (Didrachme 350-300) fra Ramus pag. 85 no. 35.
198. Syracus 3. Sølv mønt. Fig. 10. Mus. Landolin. Som Sylloge 713 (2 Litrae 345-317) fra Chr. VIII's Samling.
199. Syracus 4. Sølv mønt. Fig. 11. Mus. Landolin. Som Sylloge 884 ff. ($1\frac{1}{4}$ Litra 215-212).
199. Syracus 5. Sølv mønt. Fig. 12. Mus. Münt. 1144. Købt til Det kgl. Myntcabinet. Henførelsen er urigtig; Mønten er fra Lampsacos.
199. Syracus 6. Bronzemønt. Mus. Münt. 1321 (Tyracinæ?). Mønter har saaledes senere om end med Tvivl ændret sin Henførelse til den ret ukendte By.
201. Syracus 7. Bronzemønt. Mus. Münt. 1296 (Talaria?) Mønter har saaledes senere ændret sin Henførelse; men ogsaa dette er urigtigt, Mønten er fra Campanien. Den blev købt til Prins Christian Frederik og er nu i Den kgl. Samling, se Sylloge 173 (Campani 344-39).
203. Syracus 8. Bronzemønt. Fig 13. Mus. Münt. 1268. Købt til Det kgl. Myntcabinet, Sylloge 914 (efter 212 f. C.), hvor den urigtigt angives at stamme fra Thorlacius.
203. Syracus 9. Variant til foregaende. Mus. Münt. 1269.
203. Syracus 10. Bronzemønt. Fig. 14. Mus. Münt. mgl. Som Sylloge 1082 (Sicily?).
204. Gelo 1. Sølv mønt. Fig. 15. Mus. Münt. 1322. Henførelsen til Gelo (I), Konge i Syracus 485-75, er urigtig, skal være Gelo (II), Søn af Hiero II, død 216, jfr. Sylloge 829 (8 Litrae).

204. Gelo 2. Bronzemønt. Mus. Münt. 1324. Ogsaa denne Henførelse er urigtig for Tiden 310-04 under Agathocles, jfr. Sylloge 768.
205. Hieronymus. Guldmønt. Fig. 16. Mus. Landolin.
206. Tauromenium. Bronzemønt. Mus. Münt. 1313. Jfr. Sylloge 917-8 (358-275).
208. Cossura 1. Sølv mønt. Ant. Abh. S. 154 ad Nr. 3 pl. I 7. Mus. Münt. 1368. Henførelsen af denne og de to følgende Mønter er urigtig, skal være Minorca. Heiss pag. 421 pl. LXIII 2 (2. Aarh.)
208. Cossura 2. Bronzemønt. Ant. Abh. S. 153 ad Nr. 3 Note 6. Mus. Münt. 1369. Heiss pag. 422 pl. LXIV 21-22.
208. Cossura 3. Bronzemønt, Variant til forrige. Mus. Münt. 1370.
- I andet Bind af »Miscellanea Hafniensia« Fasc. II (1824) fortsatte Mün-ter med at udgive 20 Mønter fra sin Samling, hvoraf de fleste var uud-givne: »Descriptio numorum aliquot veterum Hispaniæ et Italiæ«. De fleste er siden havnet i det kgl. Myntcabinet.
385. Gades Hispaniæ Bæticæ. Tidligere udgivet af Mionnet I 13,90 og af Ramus I 3,3. Antagelig Mus. Münt. 37.
386. Malaca Hispaniæ Bæticæ. Mus. Münt. 63, købt til K. M.
389. Saguntum Hispaniæ Tarraconensis. Mus. Münt. 128, købt til K. M.
393. Populonia Etruriæ. Mus. Münt. 246 a, købt til K. M. Sylloge, Sicily I 315: Himera before c. 413 B. C. Triens.
395. Telamon Etruriæ. Mus. Münt. 247, købt til K. M. Sylloge, Italy I 248: Uncertain. Ramus II pag. 7,7.
396. Alba Latii. Mus. Münt. 294, købt af Chr. VIII. Sylloge, Italy I 99.
397. Nola Campaniæ. Mus. Münt. 428, købt af Chr. VIII. Sylloge, Italy I 365.
398. Tarentum Calabriæ. Mus. Münt. 488, købt til K. M. Sylloge, Italy II 775.
399. Heraclea Lucaniæ 1. Mus. Münt. 542, købt til K. M. Sylloge, Italy II 1108.
400. Heraclea Lucaniæ 2. Mus. Münt. 543, købt af Chr. VIII. Sylloge, Italy II 1111.
400. Heraclea Lucaniæ 3. Mus. Münt. 557, købt til K. M. Sylloge, Italy II 1144.
401. Heraclea Lucaniæ 4. Mus. Münt. 549. Antagelig en Diobol som Sylloge, Italy II 1117-29, men Fs. med . . . TAN kendes ikke (Fejl læsning af Mün-ter?). Ikke afbildet.
402. Thurii Lucaniæ 1. Mus. Münt. 673, købt til K. M. Sylloge, Italy III 1516.
402. Thurii Lucaniæ 2. Mus. Münt. 676, købt af Chr. VIII. Sylloge, Italy III 1504.
402. Thurii Lucaniæ 3. Mus. Münt. 674, købt af Chr. VIII. Sylloge, Italy III 1510.
403. Brutii 1. Ramus 13. Mus. Münt. 754. Som Sylloge, Italy III 1652.
404. Brutii 2. Mus. Münt. 746. Mün-ter har ment at læse ΒΡΕΣΣΙΩΝ, hvilket vilde være enestaaende for ΒΡΕΤΤΙΩΝ. I Mus. Münt. antages Mønten for muligvis at være gjort af en antik Falskner. Man har ikke villet købe den til K. M. Sandsynligvis er det en Fejl læsning af et slidt Exemplar. Sylloge, Italy III 1685 anfører med Urette Misc. Hafn. for Mus. Münt. 747, købt af Chr. VIII.
406. Croton Bruttiorum 1. Mus. Münt. 779, købt til K. M. Sylloge, Italy III 1827. Mün-ter

læser ΚΑΙΣΑΡ og antager Hovedet for Augustus; men der staar ΑΙΣΑΡΟ, d. v. s. Flodguden Aisaros, og Bronzemønten er fra det fjerde Aarhundrede f. Chr. Mionnet Suppl. I pag. 341, 992.

407. Croton Bruttiorum 2. Mus. Münt. 768, købt til K. M. Sylloge, Italy III 1803.

408. Locri Bruttiorum. Mus. Münt. 799. Jfr. Sylloge, Italy III 1696 fra Mus. Münt. 800, købt af Chr. VIII.

De fleste af Münters Bestemmelser anses for rigtige den Dag i Dag; men jævnlig lader han sig forlede til vidtgaende Slutninger paa Grundlag af urigtig Læsning af Indskrifterne paa mere eller mindre slidte Exemplarer. Münter havde planlagt at fortsætte Udgivelsen af sine sjældne Mønter; i hans Manuscripter foreligger Tekst til 16 Mønter fra Græcia, 21 fra Asia, 33 fra Alexandria og 7 fra Africa¹.

Rimeligvis paa Forslag af Professor Frähn blev Münter den 1. Nov. 1820 udnævnt til Æresmedlem af det kejserlige Videnskabernes Akademi i St. Petersborg. Til Tak sendte Münter en lille Afhandling, som blev forelagt i Akademiets Møde den 15. Maj 1822 og trykt i dets Skrifter: »Commentatio de numo plumbeo Zenobiæ reginæ Orientis, et aeneo Palmyreno«². Den omhandler for det første et Blystykke, som Münter havde i sin Samling, og som han antog for at være en Mønt fra Zenobia, Østens Dronning, Herskerinde i Palmyra 266-71. Forsiden bar Zenobias Navn og Billede, Bagsiden Gudinden Roma, tronende med Spyd og Sejrgudinde. Münter søger at bortforklare de Betæneligheder, der kunde rejse sig paa Grund af Særegenheder i Præget; men her har Samleren øjensynlig lokket Videnskabsmanden paa Vildveje. Stykket genfindes i Museum Münterianum (Nr. 2429), men med Betegnelsen »suspect«, og naar det ikke er blevet købt til det kgl. Myntkabinet, er det sikkert, fordi det er blevet

¹ Ny kgl. Saml. 4° 413 b. — Jfr. ogsaa Brev af 31. Maj 1795 til W. G. Becker. FM V S. 39.

² Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St. Pétersbourg Tome IX (1824) pag. 6 og 551-562. — Frähn blev til Gengæld 1823 optaget som udenlandsk Medlem af det danske Videnskabernes Selskab. Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs phil. og hist. Afhandlinger II (1824) S. XVI.

regnet for en Forfalskning. Blystykkets senere Skæbne er ukendt. — Den anden Mønt, som Münter omhandler, er en lille Kobbermønt fra hans Samling, som han mener at kunne henføre til Palmyra paa Grund af Palmen, som den har i Præget, og som formodes at hentyde til Stadens Navn. Denne Mønt genfindes ogsaa i Museum Münterianum (2428), men betegnet som »suspect«, og den synes ogsaa at være udskudt som en Forfalskning. De af Münter saaledes noget uheldigt publicerede Mønter forbigaaes i Taushed af v. Sallet: Die Fürsten von Palmyra (1866) og senere Forfattere.

Ligesaa forfejlet var en Afhandling, som Münter publicerede i Videnskabernes Selskabs Skrifter II (1824) S. 401-22: »Formodninger om Bemærkelsen af det hebraiske Ord *Kesita*: i Anledning af en ældgammel phönicisk Sölvmönt«. Allerede et Par Aar før havde Münter forelagt Selskabet en Tegning af bemeldte ældgamle Sölvmönt og dertil knyttet de Formodninger, som nu nærmere udformedes. Münter anfører de tre Kildedsteder i det gamle Testamente: 1 Msb. 33,19 og Josvæ 24,32, hvorefter Jacob købte en Ager i Sichem for 100 Kesita, og Job 42,11, hvor Jobs Søkende og Venner i hans Ulykke gav ham hver een Kesita og en Guld-ring. De gamle Oversættelser gengiver næsten eenstemmigt Ordet ved *Lam*. Ordet findes ikke i de semitiske Sprog, saa vidt de nu er kendte, men en jødisk Forfatter, Rabbi Akiba, har i Hadrians Tid hørt Ordet brugt i Afrika om en Obol. Münter formoder, at Ordet har været phönicisk og at det har betegnet en præget Mønt, analogt med Romernes *Pecunia*, der er afledet af *Pecus*, en Oxe. Nu havde den i Cambridge nylig afdøde Professor Clarke paa Cypern faaet en Sölvmönt, fundet i Ruinerne af Staden Citium. I Præget, som vidnede om høj Alder, saas et Faar eller maaske en Vædder. Efter Møntens Tykkelse at dømme skulde den have haft en Værdi af omtrent en attisk Tetradrachme, og i den fjerne Oldtid maa hundrede Stykker have været en betydelig Sum. Münter kommer til det Resultat, at Mønten har været phönicisk, og at det er den, der har været betegnet *Kesita*. — Men Forklaringen er ikke holdbar. Mønten er fra den græske Koloni Salamis paa Cypern og tilhører Tiden ca. 500 f. Chr. I Phö-

nicien sloges først Mønt langt senere end i Grækenland og de græske Kolonier, og Jacob havde betalt de hundrede Kesita, længe forinden der overhovedet brugtes præget Mønt. — Mærkelig nok synes Münter ikke at kende de to tidligere danske Behandlinger af Emnet, hverken Holger Niensens (Oligerus Nicolaides) »De Kesita dissertatio« (1691) eller Otto Sperlings vidtløftige Drøftelse i hans »De numis non cunis« (1700). — Jac. Chr. Lindberg, som ellers var en saare kyndig Numismatiker, gav i Theologisk Maanedsskrift II (1825) S. 193-7 i en udførlig Anmeldelse sin Tilslutning til Münters Formodninger og har kun at paatale den Lapsus, at Münter havde sammenlignet Seklen med en Drachme i Stedet for med en Tetradrachme.

Dermed er gennemgaaet Münters lille Række numismatiske Arbejder; men selvsagt kommer han ogsaa i sine antikvariske Afhandlinger jævnlig ind paa numismatiske Emner, naar han benytter antike Mønter som Grundlag for sine Undersøgelser. I den Tale, han holdt, da han i Juni 1803 fratraadte som Universitetets Rektor, og som handlede om den Nytteløshed, en Theolog kunde have af et nøjere Kendskab til gamle, især orientalske Mindesmærker, fremhævede han, hvorledes Mønterne kunde bidrage til at oplyse Bibelhistorien. — I »Spuren Aegyptischer Religionsbegriffe in Sicilien und den benachbarten Inseln«, trykt i det böhmiske Videnskabsbernes Selskabs Skrifter 1806 og atter i Antiquarische Abhandlungen 1816, omtaler han indgaaende en lille Række Mønter fra Øerne Melita (Malta), Gaulos (Goza) og Cossura (Pantellaria) samt fra Catana og Syrakus, der formentlig fremstiller ægyptiske Guddomme eller deres Attributer. I sin Monografi om »Velia in Lucanien« (Altona 1818), hvis Titelblad er prydet med en Drachme fra Staden, giver Münter selvsagt Mønterne en udførlig Omtale til Belysning af Byens gamle Navn, sproglige Ejendommeligheder og politiske Forhold til Eleater og Lucaner. I »Religion der Karthager«, som kom i 2. Udgave 1821, nævnes Møntfremstillinger af Ammon, Melkarth (Herakles), Astarte (Ceres), Kabirerne, Poseidon m. m. I »Zweite Beilage zur Religion der Karthager: Der Tempel der himmlischen Göttin zu Paphos« (1824) fremfører Münter, at Astartes Tempel i denne cypriske

Stad er gengivet paa Mønter i Tiden fra Augustus til Macrinus (til 218 e. Chr.); Templet, hvori en hellig Stenkegle dannede Midtpunkt, synes derefter ikke at være væsentlig forandret i disse Aarhundreder. Ogsaa i et »Dritte Beilage zur Religion der Karthager: Religion der Babylonier« (1827) og i »Der Stern der Weisen« (1827) benyttes lejlighedsvis Møntbilleder som Kilder.

Münters numismatiske Forfatterskab blev ikke af den varige Betydning, som man kunde have ventet efter hans store Forudsætninger. For flere af de Emner, han fremdrog til første Undersøgelse, var Tiden ikke moden, det forhaandenværende Materiale var for sparsomt; her vilde Thomsens Valgsprog »Først Sagerne, saa Skrifterne« have været paa sin Plads. Større Betydning havde Mønter som Samler. Grundlaget var her hans Faders Samling af romerske Mønter. Balthasar Münters numismatiske Interesser blev stærkt genvakte ved Sønnens Samlinger. I Foraaret 1788 havde han fuldendt Katalogiseringen over deres fælles Samling af romerske Mønter, der omfattede over 3600, hvortil kom Frederik Münters henvend 1000 græske¹. Særlig interesserede Balthasar Mønter sig for Mønter fra de saakaldte »Tyranner« i Gallienus' Kejsertid (259-68); han havde allerede 1786 udarbejdet en beskrivende Katalog med Commentarer over dem². Den danner Grundlaget for den lange Række af enestaaende Mønter, som Hieronimus Taninius publicerede 1791 som Tillæg til sit store Værk, hvorved han højlig berømmer Balthasar Münters Museum i København³. Desværre

¹ Brev af 20. Maj 1788 til Stefano Borgia. FM V S. 120.

² I Münters Manuscripter (Ny kgl. Saml. 4° 413 b) foreligger et Læg: Numi Spurii Tyrannorum Gallieni et successorum ætate in museo meo a b. Parente descripti 1786; men i dette Læg ligger kun et Hæfte med Udskrift; b. Parentis Commentarii in numos Tyrannorum (4 beskrevne Blade).

³ Numismatum imperatorum Romanorum a Traiano Decio ad Constantinum Draconem ab Anselmo Bandurio editorum supplementum confectum studio et cura Hieronymi Taninii (Romae 1791) pag. 446-450: Galliena, Cyriades, Ingenuus, Piso, Balista, Trebellianus, Celsus, Odenathus, Herodianus, Aureolus, Aurelianus, Herennianus et Timolaus, Saturninus, Proculus, Bonosus, Achilleus.

varede Berømmelsen ikke længe; allerede 1792 erklærede Eckhel i Fortalen til sit Værk *Doctrina nummorum*¹ dem alle for falske. Det ærgrede ikke mindst Frederik Münter, der vilde hævde, at hans Fader aldrig havde erklæret dem for ægte, men tværtimod havde ment, at de til Dels var Forfalskninger fra Goltzius². — Gennem Münters store Brevveksling kan man følge Væksten af hans Samling. 1796 er den vokset til 1700 græske og 5500 romerske Mønter³, 1800 til ca. 2400 græske og henved 6000 romerske Mønter⁴, 1808 til ca. 2500 græske og ca. 6500 romerske Mønter⁵. 1820 opgør Münter sin Samling til 3200 græske, 5500 romerske og 300 kufiske Mønter⁶. Det endelige Resultat fremgaar af Museum Münterianum: 10212 Numre Mønter, hvoraf 3305 græske; hertil 415 Numre kufiske Mønter. Denne storartede Samling tilvejebragte Münter især gennem sin vidtstrakte Brevveksling, der spændte over hele Europa fra Kasan i Øst til Coimbra i Vest, fra Stockholm til Tunis. Zoega, Brøndsted, Koës, de danske Konsuler i Tunis, Gierlew og Falbe, den danske Konsul i Alexandria, Daniel Dumreicher, den danske Diplomat i Konstantinopel, Clausewitz, Konsulen i Zante, Anastasios Lunzi, Prossalendi paa Korfu, Calcagni i Palermo og Cattaneo i Milano var nogle af de mange Kilder, hvorfra Møntstrømmen flød til Museum Münterianum. Dertil kom de mange Bytteforbindelser: Professorerne O. G. Tychsen i Rostock og T. C. Tychsen i Göttingen, Åkerblad i Stockholm, Professor Magelhães e Avelar i Coimbra, Becker og Böttiger for Møntkabinetet i Dresden, Jacobs

¹ *Doctrina nummorum veterum pars I vol. I (Vindobonae 1792) pag. CXVIII.*

² Brev af 29. Okt. 1794 til O. G. Tychsen. FM VI S. 280. — Om Goltzius se ovenfor S. 85f. Jfr. Brev af 1800 til João de Magalhães e Avellar, FM V S. 29.

³ Brev af 31. Maj 1796 til W. G. Becker. FM V S. 39. — Jfr. Brev af 11. Juli 1795 til Fr. Nicolai, FM VI S. 51 og Brev af 28. Dec. 1795 til Borgia, FM V S. 137.

⁴ Brev af 13. Maj 1800 til W. G. Becker, FM V S. 40. — Jfr. Brev af 28. Jan. 1800 til Franz Neumann, FM VI S. 48 og Brev af 1800 til Avellar, FM V S. 28.

⁵ Brev af 26. Nov. 1808 til Melchiorre Delfico, FM V S. 216. — Jfr. Brev af 7. Aug. 1807 til E. F. v. Schlotheim, FM VI S. 214.

⁶ Brev af 9. Sept. 1820 til N.-D. Marchant, FM VI S. 23. — Jfr. Brev af 27. Febr. 1818 til F. v. Schlichtegroll, FM VI S. 206.

for Møntkabinetet i Gotha, Koehler og Frähn for Møntkabinetet i Sankt Petersborg, Friedländer i Berlin og mange flere. — Besynderligt er Münters Forhold overfor de danske Fund, om hvilke han i sine Breve rigtigt bemærker, at de tilhører det kgl. Myntcabinet¹. Ikke desmindre ser man, at Samleren flere Gange er faldet for Fristelsen og har erhvervet Danefæ, hvilket forhaabentlig er forblevet en Hemmelighed for den ellers saa nidkære Ramus. I Foraaret 1807 fik Münter en stor Erhvervelse af kufiske Sølvmønter fra Langeland; han beroligede sin Samvittighed med, at han havde dem fra fjerde Haand, hvorfor han det længst mulige vilde modsætte sig at aflevere dem til Grevnen, der i Henhold til Grevernes Privilegier indtraadte i Kongens Ret til Danefæ². Münter har formentlig uden at gøre Optegnelser derom indlagt af disse Mønter i sin Samling, og man kender derfor intet nærmere til Fundet, som formodes at være identisk med et Fund fra Bagenkop, nævnt i Efterretninger om nordiske Oldsager 1808³. Uheldigere var det, naar Münter paa sine to Visitatsrejser paa Bornholm (1816 og 1821) modtog Danefæ, som indgik i hans egen Samling, idet deriblandt var saa kostelige Guldmønter som Solidi fra Justa Grata Honoria (c. 450. Mus. Münt. 8881: »in Scandinavia repertus«), Procopius Anthemius (467-72. Mus. Münt. 8885), Leo I (457-74. Mus. Münt. 8922) og Zeno (474-91. Mus. Münt. 8923)⁴. Oplysningerne om disse interessante Fund er paa denne Maade gaaget tabt. En subærat Didrachme fra Velia, der skulde være fundet i Sorø eller deromkring, indgik i Museum Mün-

¹ Brev af 13. Maj 1800 til W. G. Becker, FM V S. 40 og Brev af 28. Jan. 1800 til Franz Neumann, FM VI S. 48.

² Brev af 15. Maj 1807 til K. A. Böttiger, FM V S. 69, og Brev af 23. Juni 1807 til O. G. Tychsen, FM VI S. 302.

³ Protokol i Nationalmuseet S. 64 f.: »Ved Badenkop funden fire Sølvstykker og ved 40 kufiske Mynter, hvoraf de fleste nu i Grev Ahlefeldts Eie«.

⁴ Brev af 9. Sept. 1820 til N.-D. Marchant, FM VI S. 23, og Brev af 10. Okt. 1821 til Fr. Creuzer, FM V S. 195. C. J. Thomsen har hensynsfuldt dækket over Biskoppens manglende Nidkærhed overfor Danefæbestemmelserne, se Antiquariske Annaler 1827 S. 393 og E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder (Kbh. 1886) S. 189. Niels Breitenstein: De romerske Møntfund fra Bornholm. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1944 S. 79ff.

terianum som Nr. 687¹; da det er tvivlsomt, om græske Mønter overhovedet kan forekomme i primære danske Fund, vilde nøjagtigere Oplysninger have haft Interesse.

Særlig Betydning fik Münters Samling af kufiske Mønter, som han forholdsvis sent lagde sig efter. I Brev af 20. Oktober 1804 til sin gode Ven Professor T. C. Tychsen i Göttingen fortæller han, at han er begyndt at samle disse Mønter og har i 1½ Aar samlet henved 60 Stykker og er nu begyndt at kunne forstaa dem; de vanskeligere har han faaet tydet af Prof. O. G. Tychsen i Rostock og af Adler². Et Par Aar efter er Samlingen vokset til 52 Dirhemer³, og snart kom der betydelige Tilførsler fra de russiske Østersøprovinser og fra Gotland; det var Antikvitetstegneren Hilfe-ling, der paa Gotland opkøbte de der fundne Mønter, som bl. a. var Münters Leverandør⁴. Ved flere Lejligheder publicerede T. C. Tychsen i Göttingen kufiske Mønter fra Münters Samling, hvoraf flere Dubletter blev skænket til det derværende Universitet⁵. Da Münter i Sommeren 1819 var i Tyskland, medbragte han en Del af sine kufiske Mønter, som han dels vilde forevise Tychsen, dels vilde have nærmere tydet af ham. Dette gjorde Tychsen og holdt i November s. A. Foredrag derover i Videnskabernes Selskab i Göttingen; i samme Selskabs Tidsskrift for 1819-22 udgav han en udførlig Fortolkning af disse Dirhemer fra Münters Samling⁶.

¹ Løsrevet Blad i Den kgl. Mønt- og Medallesamling af Münters egenhændige Manuscript til Museum Münsterianum, med Randbemærkning, som ikke blev trykt: »inventus Soræ Dioc. Siællandiaæ«. Dette og andre løse Blade af Manuscriptet til Museum Münsterianum blev 1929 tilstillet Samlingen fra Kalundborg Museum uden Oplysninger om Proveniens. Jfr. Brev af 22.-25. April 1821 til N. H. Brehmer, FM V S. 149.

² FM V S. 313. Jfr. Brev af 6. Nov. 1803 fra O. G. Tychsen, FM VI S. 298.

³ Brev af 2. Dec. 1806 til O. G. Tychsen, FM VI S. 300. — Om Dirhemfundet fra Lange-land 1807 se ovenfor S. 111.

⁴ Om Hilfe-ling henvises ogsaa til Møntfundet fra Hvitaby 1775, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1939 S. 124 ff.

⁵ Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen 1813 I S. 154, 1814 II S. 1265 f. og 1819 III S. 1947.

⁶ Th. Chr. Tychsen: De defectibus rei nummariae muhammedanorum supplendis. 13. Nov. 1819. Commentationes societatis regiae scientiarum Gottingensis recentiores classis historicae et philologicae vol. V ad ann. 1819-1822 (Gottingae 1823) pag. 69-96.

Saa vigtige historiske Dokumenter, disse arabiske Mønter end er, saa lidt var de efterspurgt af Samlere, der jo almindeligvis ikke kunde tyde Skriften. De blev derfor som oftest indsmeltede og falbødes nærmest til Sølvværdien. Det kgl. Myntcabinet havde kun meget faa kufiske Mønter; Ramus kunde jo heller ikke tyde dem og maatte i paakommende Tilfælde bede Münter om Hjælp. Først i 1827 indkom et større Fund fra Sønder Kirkeby paa Falster, som nu blev gjort til Genstand for en udførlig Afhandling af Jac. Chr. Lindberg¹. Det lykkedes Chr. Jürgensen Thomsen at formaa Münters Arvinger til at skænke hele hans Samling af kufiske Mønter til det kgl. Myntcabinet, der derved fik et godt Grundlag at bygge videre paa².

Münter havde ved Publicationerne af sine Mønter i sine forskellige Afhandlinger og især ved sine Møntbeskrivelser fra 1792, 1816 og 1824 vakt store Forventninger om Indholdet af sine Samlinger. I Lindbergs Anmeldelse af denne sidste Publication udtaler han »Møntkjendernes Længsel efter at see den lærde Forfatters hele Møntsamling udgivet«³. Dette Ønske skulde dog først gaa i Opfyldelse efter Münters Død, da Nødvendigheden af et Auktionskatalog meldte sig. Som Forfatter til dette udmærkede Katalog, Museum Münterianum (I-III, 1835-39), nævner Erslews Forfatterlexikon (III S. 336) Christian Jürgensen Thomsen. Dette er paa-faldende; thi Thomsen var ikke særlig sagkyndig indenfor Omraadet de

¹ A. M. le chevalier P. O. Brøndsted sur quelques médailles cufiques dans le cabinet du roi de Danemarck, récemment trouvées dans l'île de Falster (Copenhague 1830).

² Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816-1837 II (Sth. 1938) S. 674 f. — Over det kgl. Myntcabinefs orientalske Mønter forelaa et lille tyndt Hæfte: Catalogus Numorum Orientalium in Numophylacio Regio Hauniensi Asservatorum. Scripsit Dr. phil. I. L. Rasmussen L. L. O. O. Professor. 1814. Additamentum adjecit Mag. Jac. Chr. Lindberg 1829. Nu fik Lindberg 1835 overdraget at udarbejde et nyt Catalogus nummorum Cuficorum musei Regis Daniae. Dette udmærkede Katalog er i flere Henseender bedre end J. Østrup: Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet Royal des médailles du Musée National de Copenhague (1938). I Lindbergs Katalog er saaledes overalt Proveniensen anført.

³ Theologisk Maanedskrift, udgivet af N. F. S. Grundtvig og Dr. A. G. Rudelbach, II (Kbh. 1825) S. 199.

antike Mønter, for ikke at tale om de orientalske, og hans Kundskaber i Latin var heller ikke store. Et bevaret Blad af Manuscriptet til Kataloget er da ogsaa skrevet med Münters egen Haand, og flere Bemærkninger i Kataloget viser til Fulde, at Münter selv maa være Forfatteren¹. Kun et enkelt Sted (Nr. 3327) anføres nyere Litteratur, som Münter ikke kan have kendt. Thomsen har da formentlig kun været Udgiver, som med sag- og sprogkyndig Bistand (f. Ex. Brøndsted, Devegge, Müller, Lindberg?) har befordret Münters Manuscript i Trykken. Paa Auktionen i Marts 1836 over 1. Del af Museum Münterianum købte Thomsen 181 Numre for 590 Rbd. til det kgl. Myntcabinet; mere tillod Budgettet ikke at købe; man kunde sikkert have haft Interesse af det mangedobbelte Antal Mønter.

Münter har virket ansporende paa den yngre Generation af Samlere og Møntlærde; til de kendteste hører Prins Christian Frederik (Chr. VIII), Chr. J. Thomsen og Jac. Chr. Lindberg, maaske ogsaa P. O. Brøndsted bør nævnes her. Men i Modsætning til Münter indsaa Brøndsted og Thomsen Nødvendigheden af at tilvejebringe et fuldstændigere Materiale, inden de planlagte Værker kom frem. Saaledes indsamlede Brøndsted som det kgl. Myntcabinets Direktør (1832-42) Afstøbninger fra Europas betydeligste Samlinger til Gavn for de paatænkte Værker over Afrikas antike Mønter og over Alexander den Stores Mønter, af hvilke det første skulde udarbejdes af Falbe og Lindberg, det sidste af Ludvig Chr. Müller. Først i Müllers Embedstid og efter at det kgl. Myntcabinet var blevet beriget med Christian VIII's private Samling (1851) blev Tiden moden til Bearbejdelsen af det indsamlede numismatiske Materiale og til de store Udgiverarbejder².

¹ III pag. 113 no. 264 (»mihi dono dedit«), pag. 114 no. 285 (»mihi . . . dono datum«) pag. 116 no. 330 (»mihi retulit«); jfr. ogsaa I-II 1296, 1321, 3240 og 6504.

² Niels Breitenstein: Introduction. Sylloge Nummorum Graecorum etc. Part I Copenhagen 1942.

Foranstaaende Fremstilling er skrevet, medens Münters Dagbøger var evakueret, og bygger derfor kun paa det trykte Udvalg. Det viser sig, efter at Dagbøgerne igen er blevet tilgængelige, at mange Enkeltheder, som burde være taget med i det ovenfor S. 90-93 trykte, er forbigaaet. Et numismatisk og klassisk-arkæologisk Supplement vil senere blive givet i et nordisk Fagblad. Afsnittet om Frederik Münter som Møntsamler, trykt ovenfor Side 109-114, er benyttet i et utrykt Festskrift til Willy Schwabacher den 22. Juli 1947.

BIBLIOGRAFI OG IKONOGRAFI

AF

R. PAULLI

FORKORTELSER

- ADBib = Allgemeine deutsche Bibliothek. Berlin & Stettin.
ALZ = Allgemeine Literatur-Zeitung. Jena, Lpz., Wien, Halle.
DM = Deutsches Museum. Lpz.
EggersM. = Deutsches (gemeinnütziges) Magazin. Hrg. von C. U. D. Eggers. Hamburg, Altona, Lpz.
Erslew = Th. H. Erslew: Forfatter-Lexicon. Kbh. 1843—68.
GGA = Göttingische gelehrte Anzeigen.
Helveg = Ludvig N. Helveg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen. 1851—55. — 2.Udg. 1880—83.
HT = Historisk Tidsskrift. Kbh.
JLZ = Jenaische allgemeine Literatur-Zeitung. Jena & Lpz.
Koch I = Den danske Kirkes Historie 1801—17. Kbh. 1879—80.
Koch II = Den danske Kirkes Historie 1817—54. Kbh. 1883.
KS = Kirkehistoriske Samlinger. Kbh.
LE = Lærde Efterretninger. Kbh.
LLZ = Leipziger Literatur-Zeitung.
LT = Dansk Litteratur-Tidende. Kbh.
NADBib = Neue allgemeine deutsche Bibliothek. Kiel, Berlin, Stettin.
NLLZ = Neue Leipziger Literaturzeitung.
PT = Personalhistorisk Tidsskrift. Kbh.
Rec. = Recension(er).
RP = Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds. Udg. af Louis Bobé. Kbh. 1895—1932.
TM = Der Teutsche Merkur. Weimar.
Wf = August Wolfstieg: Bibliographie der freimaurerischen Literatur. Burg b. M. 1911—26.
ZLD = Zeitung für Literatur und Kunst in den Kgl. Dänischen Staaten. Kiel.

† ved en Bogtitel betegner, at Bogen ikke har foreligget ved Bibliografrens Udarbejdelse, men er citeret efter andre Kilder.

FREDERIK MÜNTERS FORFATTERVIRKSOMHED

1779

Ob die Ehrenmale, die man Voltäre öffentlich und ohne Bedingung errichtet, mit der Ehre unserer Zeit und ihrer Philosophen bestehen können. Von T. Rothe. Aus dem Dänischen [übers. von M.] Kph. und Lpz. 1779. 88 S. 8°.

1780

Balders Tod, ein Trauerspiel mit Gesang von J. Ewald. Aus dem Dänischen [übers. von M.] Nach der Musik des Herrn Concertmeister [Joh.] Hartmann. Kph. 1780. 112 S. 8°. — † 2. Aufl., mit 3 Kupfern von Chodowiecki. Kph. 1785 (anføres her efter ADBib 68. Bd 1786 S. 444). — *Rec.*: ADBib 46. Bd. 1781 S. 436 og 68. Bd. 1786 S. 444 (rec. af Of.). — *Se endvidere*: Tilskueren. XVIII. Kbh. 1901 S. 228 (L. Bobé).

1781

Der Götterkampf. In drei Gesängen, An Friedrich Leopold von Stolberg. Trykt i: DM 1781. I. Lpz. S. 289—315.

Richard und Blondel. Undertegnet M**. Trykt i: TM 1781.II. Weimar. S. 3—18.

Nachrichten von Johannes Ewalds Leben. Undertegnet F. M. Trykt i: DM 1781.II. S. 131-148. — *Overs.*: Efterretninger om Johannes Ewalds Levnet. Trykt i: Dansk Museum. 1782.I. Kbh. S. 680-700. — Bidrag til Ewalds Levnetshistorie. Trykt i: Bidrag til Bellettristikken. Aalborg 1783 S. 153-171 (Oversættelsen forskellig fra foregaaende). — Efterretninger om Johannes Ewalds Levnet. Trykt

i: Archiv for Historie og Geographie. Udg. af J. Chr. Riise. 50. Bd. Kbh. 1832 S. 237-255 (Oversættelsen forskellig fra begge de foregaaende). — *Rec.*: Altonaischer gelehrter Mercurius. XX. Altona 1782 S. 331 f. — *Se endvidere*: A. D. Jørgensen: Johannes Ewald. Kbh. 1888 passim, jvf. HT 6. R. II. 1889-90 S. 137-151 (A. Jantzen). — Tilskueren. XVIII. Kbh. 1901 S. 227 ff. (L. Bobé). — PT 4. R. VI. 1903 S. 97-100 (L. Bobé). — Johannes Ewalds Levnet og Meninger udg. af Louis Bobé. Kbh. 1911 især S. 299, se iøvrigt Registeret. — Samme Bog. Kbh. 1942 S. 141. — Tilskueren. 1912.II. Kbh. S. 121 f. (Hans Brix). — Danske Studier. 1918. Kbh. S. 79. — Leopold Magon: Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien. I. Dortmund 1926 Register samt S. (VI) og 546.

Ode. Melpomene bei Ewalds Urne. Elegie an Ewalds Freunde. Trykt som Forts. af foreg. i: DM 1781.II S. 148-152. Det sidstnævnte af disse tre Digte findes desuden særskilt: Elegie an Ewalds Freunde. den 23. März 1781. Kph. 4 S. 4°.

Die Hauptlehren der Christlichen Religion zum Gebrauch der Schulen in Dännemark und Norwegen, von Benjamin Georg Sporon. Aus dem Dänischen [übers. von M.] Kph. 1781. IV+136 S. 8°. — *Rec.*: LE 1781 S. 321 f. (rec. af Wr).

† [Bryllupsdigt paa Tysk til J. E. Biester og Doris Hacke.] Lübeck? 1781. Se nærv. Mindeskraft V S. 284 og utrykt Brev fra F. M. til Faderen 22.7.1781.

1782

Ueber Poesie und ihre Wirkung. Dem Herrn Generalsuperintendent Herder gewidmet. Trykt i: DM 1782.II S. 293-305.

Die Erscheinung. Aussichten über die Bestimmung der Poesie. Trykt i: DM 1782.II S. 197-219.

Selmar und Selma, an Christian Grafen zu Stolberg. Trykt i: DM 1782.II S. 389-395. Jvf. Walther Hofstaetter: Das Deutsche Museum. Lpz. 1908 S. 170.

Zwei Hymnen. Den Hochwürdigen Brüdern C. G. von Helmolt und E. L. von Schlottheim gewidmet. als Handschrift für Brüder. Erfurt 1782. 8 S. 4°. *Se herom*: Wf I 1911 S. 815 Nr. 16126. — Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. XXXII. Upps. & Sth. 1945 S. 70.

† [Sørgedigt ved Friedrich Marschalk v. Ostheims Død. Göttingen 1782.] *Se herom*: (Gustav Poel:) Bilder aus vergangener Zeit. I. Hamburg 1884 S. 334.

1783

Am fünften März, 1783. [Fødselsdagsdigt til Moderen Magdalena Ernestina Sophia Friederica Münter, f. v. Wangenheim.] U. St. 4 S. u. Titelbl. 8°. Trykt paa Atlask.

Sang til Havet. Trykt i: Samling af Poesier. Nytaarsgave 1783. Odense hos Iversen. S. 8-15. — *Rec.*: LE 1783 S. 137 f.

(Predigt) Am ersten Weihnachtstage 1783. über das Evangelium Luc. 2,15—20. verbunden mit Joh. 1,19—28. (Von dem Vorzug den wir Christen vor den Gläubigen des Alten Testaments in Ansehung unserer Kenntnisse von Christo haben.) Trykt i: B. Münter: Predigten über die gewöhnlichen Sonntagsevangelien in Verbindung mit andern Schriftstellen. VII. Kph. 1784 S. 17—32.

Balders Tod. An Ludwig Theodor Kosegarten. Undertegnet F. M. Trykt i: TM 1783. III. S. 242-250.

1784

Om Hierarkiets Fremgang under Pave Innocenz den Tredie. Kbh. 1784. 198 S. 8°. — *Rec.*: LE 1784 S. 33-43. — *Se endvidere*: Ellen Jørgensen: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943 S. 23.

Die Offenbarung Johannis übersetzt von F. Münter. Kph. 1784. 58 S. 8°. — *Ny Udg.*: Die Offenbarung Johannis. Metrisch übersetzt von F. Münter. 2. verbesserte Auflage. Kph. 1806. 130 S. 8°. — *Rec.*: LE 1784 S. 328 f. — Ergänzungsblätter zur ALZ 1806.II Sp. 181-184. — Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 8. Bd. (4. Aarg.) Kbh. 1807 Sp. 986. — NLLZ 1806.IV Sp. 2202-2206. — Journal für auserlesene theologische Literatur. III. Nürnberg 1807 S. 338-348 (rec. af Ki.). — J LZ 1807.III. Sp. 417-422 (rec. af m. cr.). — GGA 1808.III S. 1687 f.

Hymne til Stjernerne. Trykt i: Samling af Poesier. Nytaarsgave 1784. Odense hos Iversen. S. 71-81. — *Rec.*: LE 1784 S. 316.

[?] Am funfzehnten April 1782. Trykt i: Poetische Blumenlese (Musen Almanach) Auf das Jahr 1784. Göttingen. S. 55 f. Undertegnet F. M., hvilket, ifølge Carl Christian Redlich: Versuch eines Chiffernlexikons zu den Göttinger Musenalmanachen. (Aus dem Osterprogramme der höheren Bürgerschule zu Hamburg.) Hamburg 1875 S. 19 og S. 48, skulde læses som Friedrich Münter; Redlichs Motivering, at Datoen svarer til Faderen Balthasar Münters Fødselsdag, er imidlertid urigtig, idet denne var født 24. Marts.

† Unterredungen über die Vereinigung der Kirche mit Pater Fast. Wien 1784. *Se herom* nærv. Mindeskraft IV S. 38 nederst.

1785

E Codice ms. Bibliothecae Corsiniae Romae. I. Formula Receptionis Equitum O. T. II. Formula Receptionis fratrum Clericorum O. T. [Romae 1785.] 1 Bl. 4°. Baade Erslew II, 371 og de nedennævnte Optryk anfører Aars-tallet 1786; imidlertid omtales dette Tryk allerede som udkommet i GGA 28. Juli 1785 (S. 1184) og maa altsaa henføres til dette Aar. Et Eksemplar af dette Blad med M.s egenhændige Paategning: »Sereniss. & Rev. mo Carlo a Leone resurgente Fridericus ab Itinere« findes i Den danske store Lands-loges Arkiv og Bibliotek, Kbh. — *Optryk*: E Codice ms. Bibliothecae Corsiniae Romae. Curante Dom. Münter 1786. I. Formula Receptionis Equitum O. T. II. Formula Receptionis fratrum Clericorum O. T. Trykt i: Christoph Gottlieb von Murr: Über den wahren Ursprung der Rosenkreuzer und des Freymaurerordens. Nebst einem Anhang zur Geschichte der Tempelherren. Sulzbach 1803 S. 119-133 (se ogsaa 133 ff.). — Mode de réception des chevaliers du Temple (kun I). Trykt i: [F. J. M.] Raynouard: Les Templiers. Paris 1805 S. 112-118. — Art der Aufnahme der Tempelritter (kun I). Trykt i: Die Tempelherren. Trauerspiel nach Raynouard von Carl Friedrich Cramer. Lpz. 1806 S. 142-153. — *Overs.*: Aufnahme der Tempelherren nach dem alten Ritual. Ein Auszug aus der in Rom entdeckten grossen Regel dieses Ordens. Trykt i: EggersM III. 1792 S. 543-576.

1786

Specimen versionum Danielis Copticarum, nonum eius caput Memphitice et Sahidice exhibens. Editit et illustravit F. Münter. Romae 1786. 99 S. 8°. — *Rec.*: LE 1786. S. 769 f. — GGA 1787.II. S. 1197-1200. — *Se endvidere*: Ada Adler: D. G. Moldenhawer.

Kbh. 1917 S. 8. — Le Muséon. XLIII. Louvain 1930 S. 430 f.

[?] Minna. — Hymen und Amor. Trykt i: Poetische Blumenlese (Musen Almanach) aufs Jahr 1786. Göttingen. S. 51. 115. Begge undertegnet E. M., men i Registeret F. M., hvad der skulde læses som Fr. Münter ifølge Carl Christian Redlich: Versuch eines Chiffrenlexikons zu den Göttinger Musenalmanachen. (Aus dem Osterprogramme der höheren Bürgerschule zu Hamburg). Hamburg 1875 S. 19. 48. Dette maa dog anses for tvivlsomt.

1787

Authentische Nachricht von den Ritter- und Brüder-Eingeweihten aus Asien. Zur Beherzigung für Freymaurer. Kph. 1787. XXXII + 32 S. 8°. — *Optryk* med ligelydende Titel i: Hans Heinrich Freyherr von Ecker und Eckhoffen: Abfertigung an den ungenannten Verfasser der verbreiteten sogenannten Authentischen Nachricht... Hamb. 1788 S. I-XXXII & 1-32; af sidstnævnte Bog findes et †Eftertryk S. St. o. A. uden Optrykket af M.s Authentische Nachricht (se Wf II Nr. 42967-68). — *Overs.*: †Nouvelles authentiques des chevaliers et frères initiés de l'Asie. Trad. de l'allemand. Berl. 1787. 8°, anføres her efter Wf Nr. 42967, hvor der henvises til: †Claude Antoine Thory: Acta latomorum. I. Paris 1815. — *Modskrifter og Rec.*: Werden und können Israeliten zu Freymaurern aufgenommen werden? veranlasst durch die zur Beherzigung für Freymaurer von einem Ungenannten herausgegebene Schrift: Authentische Nachricht... Hrsg. von Carl Friedrich von Boscamp, genannt Lasopolski. Hamburg 1788. — Archiv der Schwärmerey und Aufklärung. II. Altona 1788 S. 60-64. 93-99. — Johann August Starck: Nachtrag über den angeblichen Krypto-Ka-

tholicismus, Jesuitismus und geheime Gesellschaften. Giessen 1788 S. 104 f. — Die neuesten Religionsbegebenheiten mit unparteyischen Anmerkungen. XI. Giessen u. Marburg 1788 S. 229 ff. XII. Giessen 1789 S. 341-344. — [A. S. v. Goué:] Notuma nicht Ex-Jesuit über das Ganze der Maurerey. III. Lpz. 1789 S. 252 f. — Der Asiate in seiner Blösse, oder gründlicher Beweis: dass die Ritter und Brüder Eingeweihten aus Asien ächte Rosenkreuzer sind... Asien [Lpz.] 1790 passim. — (I. A.) Fessler's sämtliche Schriften über Freymaurerey. 2. Aufl. Freyberg 1805 S. 387 f.

Over Tilstanden i Calabrien efter Jordskielvet 1783. Trykt i: Minerva. 1787.III. Kbh. S. 132-172. — *Optryk* (i noget omarb. Skikkelse): M.s Efterretninger om begge Sicilierne (se ndf. 1788). II. Kbh. 1790 S. 248-310. — *Overs.*: Ueber den Zustand Kalabriens nach dem Erdbeben im Jahre 1783. 1783. Trykt i: EggersM I,2 1788 S. 175-208; se desuden de ndf. nævnte Oversættelser af M.s Efterretninger om begge Sicilierne.

Om Valdenserne i Piemont. Trykt i: Minerva. 1787.IV. Kbh. S. 84-105. — *Overs.*: Ueber die Waldenser in Piemont. Trykt i: EggersM I,2. 1788 S. 158-174, og optrykt i: M.s Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 241-253.

Over Syracusas Ruiner. 1.-2. Stykke. Trykt i: Minerva. 1787.IV. Kbh. S. 203-244, 345-393. — *Optryk* i M.s Efterretninger om begge Sicilierne (se ndf. 1788). II. Kbh. 1790 S. 1-95, se endvidere de ndf. anførte Oversættelser af denne Bog, samt: Delle antichità di Siracusa sul viaggio in Sicilia di Federico Munter. Osservazioni di Sebastiano Li Greci. Palermo 1825. 46 S. 8°. (Estratto dal Giornale di scienze, lettere ed arti per la Sicilia No. XXXII.)

Relation des Cölnischen Nuncius Monsign.

Montorio an Pabst Urban VIII. vom Jahr 1624. Trykt i: Göttingisches Historisches Magazin von C. Meiners und L. T. Spittler. I. Hannover 1787 S. 500-519; i Indledningerne hedder det: Dieses wichtige Acten-Stück ist von einem meiner [o: L. T. Spittlers] Freunde [o: M.] aus den Handschriften einer berühmten Römischen Bibliothek abgeschrieben worden. — *Optryk* i M.s Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 135-151.

Bemerkungen über die izige Verfassung der katholischen Kirche in den südlichen Theilen Deutschlands (geschrieben im Jahre 1785). Trykt i: EggersM I,1. 1787 (1788 paa Bindets Hovedtitelblad) S. 27-59, se ogs. Indholdsfortegnelsen til Bindet.

Einige Reisebemerkungen über das südliche Deutschland. Trykt i: EggersM I,1. 1787 (1788 paa Bindets Hovedtitelblad) S. 60-82.

1788

Ueber den Zustand der katholischen Kirche in den österreichischen deutschen Erblanden. Trykt i: EggersM II,1 (1. Jahrgangs 3. Vierteljahr). 1788 S. 1-21.

Ueber die Justizverfassung im Königreich Neapel. Trykt i: EggersM II,1 (1. Jahrgangs 3. Vierteljahr) 1788 S. 177-209. — *Optryk* i M.s Nachrichten von Neapel. Aus dem Dänischen. Kph. 1790 (se ovf.) S. 95-125; se endvidere de andre Overs. og den danske Udg. af denne Bog.

Nachrichten von der kirchlichen Verfassung im Königreich Neapel. Trykt i: EggersM II,2 (1. Jahrgangs 4. Vierteljahr). 1788 S. 210-267. — *Optryk* i M.s Nachrichten von Neapel. Aus dem Dänischen. Kph. 1790 (se ovf.) S. 126-182; se endvidere de andre Overs. og den danske Udg. af denne Bog.

Efterretninger om Palermo. Trykt i: Minerva. 1788.II. Kbh. S. 41-80. — *Optryk* i

M.s Efterretninger om begge Sicilierne. I. Kbh. 1788 (se ndf.) S. 266-312; se endvidere Oversættelserne af denne Bog.

Efterretninger om begge Sicilierne, samlede paa en Reise i disse Lande i Aarene 1785 og 86. I-II. Kbh. 1788-90. XXII+455 og IV+456 S. 8°. — *Overs.* Nachrichten von Neapel und Sicilien, auf einer Reise in den Jahren 1785 und 1786 gesammelt. Aus dem Dänischen übers. [von E. P. Kirstein.] Mit Kupfern. Kph. 1790. XVIII+652 S. 8°; heraf findes Excerpter, med Overskriften: Epime-trum, i: Jo. Avg. Ernesti Archaeologia literaria. Ed.II. opera et studio G. H. Martini. Lips. 1790 S. 323-336. — Berichten van Naples en Sicilie. Byeen verzameld op eene reis, gedaan in den jaaren 1785 en 1786. Uit het Hoogduitsch vertaald. Met plaat. I-III. Haarlem 1791-92. XVI+225, II+266, II+239 S. 8°. — *Viaggio in Sicilia, tradotto dal Tedesco d. D. Francesco Peranni con note ed aggiunte del medesimo. Prima Versione Italiana.* I-II. Palermo 1823. 244+295 S. 8°. Ifølge Erslew II, S. 365 oplagt paany 1828 †. — Udrag af Prof. F. Munters Resa genom Neapel, åren 1785 och 1786, samt Beskrifning af det, år 1783, genom jordbäfnung för-störda Calabrien och Messina. (Vid Samuel Lorens Ödman.) Ups. 1794. 140 S. 8°. — *Rec.*: LE 1788 S. 788-793, 801-805. — 1791 S. 582-587. — GGA 1789.I S. 578-584. — 1790.I S. 556-559. — 1790.II S. 1016. — ALZ 1790.III Sp. 473 ff. — Kritik og Antikritik. VIII. Kbh. 1791 S. 665-671. — IX. 1791-92 S. 253. — XI. 1792 S. 207 f. — Annalen der neuesten Theologischen Litteratur und Kirchengeschichte. III. Rinteln 1791 S. 196 f. — ADBib 106. Bd. 1792 S. 505 f. — The Monthly Review; or Literary Journal enlarged. VII. Lond. 1792 S. 540-546. — †Stockholms-Posten No. 274, se: LT 1795 S. 32. — *Se endvidere*: Reinhard Kekulé: Die

antiken Terracotten. II. Berlin & Stuttg. 1884 S. 321. — Goethes Werke. (1. Abth.) XLVI. Weimar 1891 S. 327. — Briefe Friedrich Leopolds Grafen zu Stolberg und der Seinigen an Johann Heinrich Voss. Hrsg. von Otto Hellinghaus. Münster i. W. 1891 S. 242. 274 f. 472. — P. A. Heibergs Udvalgte Skrifter. 1884 S. 323.

Fragmenta Patrum Graecorum, ed. et illustravit F. Münter. I. Hafn. 1788. 146 S. 8°. — *Rec.*: LE 1788 S. 33 ff. — GGA 1788.II S. 1243-47. — ADBib 87. Bd. 1789 S. 288 f. (rec. af Cc).

1789

[Gravskrift paa Latin og Dansk over Johan Zoëga.] *Trykt i*: Kbh.s Adressecontours Efterretninger. 31. Aarg. No. 1. Kbh. 1789 S. 1, Sp. 1.

Prøveforelæsninger holdne for det overordentlige theologiske Professorat ved Kiøbenhavns Universitet (af F. Münter og A. Birch). Kbh. 1789. 172 S. 8°. — *Rec.*: (N. D. Riegels [og Otto Fabricius?]) Tanker ved Giennemlæsningen af Prøveforelæsningerne... Kbh. 1789. 91 S. 8°. (Om Fabricius' Delagtighed i Forfatterskabet se: Meddelelser om Grønland. LXII. Kbh. 1923 S. 270 (Bjørn Kornerup)). — Kritik og Antikritik. XI. Kbh. 1792 S. 273-287. 294-299. 314-318. 332-336. 338-346. — XII. 1793 S. 507-519. 531-535. — *Se endvidere*: Helveg II S. 282 og 2. Udg. II S. 247. — F. Rönning: Rationalismens tidsalder. III, 1. Kbh. 1896 S. 348 f. — [P. A. Heiberg:] Rigsdalers-Sedlens Hændelser. I. Kbh. 1789 S. 260 f. — P. A. Heibergs Udvalgte Skrifter. Udg. af Otto Borchsenius og Fr. Winkel Horn. Kbh. 1884 S. 145 f.

Kort Udtog af Reformationshistorien til Brug ved akademiske Forelæsninger. Kbh. 1789. 96 S. 8°.

Commentatio de indole versionis Novi Te-

stamenti Sahidicae, adcedunt fragmenta epistolarum Pauli ad Timotheum, ex membranis Sahidicis Musei Borgiani Velitris. Hafn. 1789. 112 S. 4°. — *Rec.*: Annalen der neuesten Theologischen Litteratur und Kirchengeschichte. I. Rinteln 1789 S. 657-662. — GGA 1790.I S. 82-87. — ADBib 94. Bd. 1790 S. 209 f. (rec. af Cc). — Kritik og Antikritik. IX. Kbh. 1791-92 S. 239. — LE 1793 S. 145-150 (rec. af β). — *Se endvidere*: Ad virum cl. M. Fr. Münterum *ὁμόμνησις*. Trykt i: Fragmentum Evangelii S. Iohannis Graeco-Copto-Thebaicum saeculi IV. III. opera & studio F. Augustini Antonii Georgii. Roma 1789 S. 484 ff.; cf. Registeret S. 478.

[De rebus gestis Hieronymi Aleandri in comitiis Wormatiensibus.] Trykt i: Anniversaria in memoriam reipublicae sacrae et litterariae restauratae celebranda indicunt Regiae hujus Universitatis Rector et Senatus academicus. Hafn. Prid. Kal. Nov. 1789. 14 S. 4°. — *Overs.* i udvidet Skikkelse: Geschichte der Nunciatur Hieronymi Aleanders auf dem Reichstage zu Worms 1521. Trykt i: M.s Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 48-107. — *Se herom*: Karl Jansen: Aleander am Reichstage zu Worms 1521. Kiel 1883. S. 4 f. & passim.

Einige ungedruckte Briefe von Philipp Morney du Plessis an Johan Diodati, Professor der Theologie zu Genf, aus einer römischen Bibliothek. Trykt i: EggersM IV,1 (2. Jahrgang 3. Quartal). 1789 (1790 paa Bindets Hovedtitelblad) S. 163-188.

1790

Versuch über die Kirchlichen Alterthümer der Gnostiker. Anspach 1790. XIV + 240 S. — † 2. verbesserte Auflage. sst. (anföres her efter Erslew II S. 366). — *Rec.*: ALZ 1791. III. Sp. 387-390.

De aetate versionum Novi Testamenti Cop-

ticarum. Dissertatio inauguralis quam pro summis in theologia honoribus inter publica ob auspiciatissimas Friderici Regnorum Hæredis et Mariæ Sophiæ Fridericæ nuptias gaudia obtinendis publico eruditorum examini submittit F. Münter, respondente Erasmo Möller. Hafn. 1790. 66 S. 4°. — *Overs.*: i omarb. Skikkelse: Ueber das Alter der Koptischen Uebersetzungen des Neuen Testaments. Trykt i: Allgemeine Bibliothek der biblischen Litteratur. Hrsg. von J. G. Eichhorn, IV. Lpz. 1792. S. 1-30, 385-427, og i M.s Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 1-47. — *Rec.*: LE 1791 S. 199-202. — Kritik og Antikritik. VIII. Kbh. 1791 S. 457-472, 478-486, 496-504, 506-534 (rec. af α).

[Autobiografi, begyndende:] Ego Fridericus Münter ... Trykt i: [Latinsk Universitetsprogram i Anledning af Kronprins Frederiks Formæling.] Haun. III. Cal. Octob. 1790 S. 7 ff.

Gedächtnißschrift auf dem Ritter Gaetano Filangieri von Donato Tommasi, aus dem Italienischen übersezt von F. Münter. Anspach 1790. XVIII + 243 S. 8°. S. I-XVIII: Vorrede des Uebersetzers.

Forerindring til den danske Oversættelse. Trykt i: Johann Jakob Griesbach: Anviisning til at studere den Populære Dogmatik især for tilkommende Religionslærere. Oversat efter den 4. Udgave (af U. A. Rohde). Kbh. 1790 S. III-VI.

Fortale. Trykt i: [Adam Weishaupt:] Oplysninger for dem, som ere tilbøielige til Theosophiske Sværmerier. Oversat af Tydsk [af S. T. Lasson]. Kbh. 1790 S. I-VIII.

1791

Auszug aus den Regeln der Inquisition zu Rom. Trykt i: EggersM I. 1791 S. 166-189. — *Optryk*: Nachricht von der Inquisition zu

Rom; nebst Ausziügen aus ihren Regeln. Trykt M.s Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 152-180.

1792

Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens. I-II (à 4 Stück). Altona 1792-96. 388 og 128 + 109 + 110 + 126 S. 8°. — *Rec.*: LE 1793 S. 116 ff. — Annalen der neuesten Theologischen Litteratur und Kirchengeschichte. VI. Rinteln, Lpz., Frankf. 1794 S. 497-502. — IX. 1797 S. 116 ff. — Jacob Baden: Kbh.s Universitets-Journal. V. Kbh. 1797 S. 140. — *Se endvidere*: KS 4. R. IV. Kbh. 1895-97 S. 244 f. — Ellen Jørgensen: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943 S. 13-24 f. Om de enkelte Afhandlinger: Neues Staatsbürgerliches Magazin. I. Schleswig. 1833 S. 255-269. — Augustin Theiner: Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl. I. Augsburg 1838 S. 424. — Andreas Räss: Die Convertiten seit der Reformation. II. Freiburg i. B. 1866 S. 351 f. — Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. 2. R. I. 5. Heft. Kiel 1900 S. 3. Teologisk Tidsskrift. 5. R. VII. Kbh. 1936 S. 187.

[Jos. Friedr. Göhring:] Chrysiphorons Reden über einige Pflichten der Gold- und Rosen-Kreuzer alten Systems. Hrsg. ohne Erlaubniss der Oberrn [und mit Anmerkungen vers. von M.] München [c: Altona (se: Emil Weller: Die falschen und fingirten Druckorte. 2. Aufl. I. Lpz. 1864 S. 151, hvor Forfatteren urigtigt er angivet som J. C. v. Wöllner)] 1792. XX + 164 S. 8°. — *Rec.*: Berlinische Monatsschrift. Hrsg. von Biester. XX. Jena 1792 S. 184-189. — Gothaische gelehrte Zeitungen. 1792. II. Gotha. S. 790 f. — *Se endvidere*: NADBib XIV. 1795 S. 122 Noten.

Beschreibung einiger unbekanntnen griechi-

schen Münzen. Trykt i: Bibliothek der alten Litteratur und Kunst. Hrsg. von A. H. L. Heeren. IX. Gött. 1792 S. 34-55. — *Rec.*: GGA 1792. II S. 977 f.

[*Rec. af:*] Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kgl. Samling. I-II. Kbh. 1791. Trykt i: LE 1792 S. 177-189, 193-200. — *Særtryk*: Recension over det kgl. danske Myntcabinets Beskrivelse i de kjøbenhavnske lærde Efterretninger for 1792 No. 12 og 13. Særskilt aftrykt. Kbh. 1792. 22 S. 8°.

1793

D. Balthasar Münters Leben und Charakter Kph. Trykt med særskilt Titelblad i: B. Münter: Oeffentliche Vorträge über die Reden und Begebenheiten Jesu nach den vier Evangelisten. IX. Kph. 1793 [Fortalen, undertegnet af M. og C. U. D. von Eggers, er dateret 1794]. S. 1-44. — Findes desuden som *Særtryk* med samme Titel, u. A. 48 S. 8°. — *Optryk*: Archiv für die neueste Kirchengeschichte. Hrsg. von H. P. C. Henke. (I.) 4. Quart. Weimar 1794. S 62-103, og udtoget, med Overskrift: D. Balthasar Münter, i: Nekrolog auf das Jahr 1793 gesammelt von Friedrich Schlichtegroll. 4. Jahrg. I. Gotha 1794 S. 322-364. — *Rec.* Annalen der neuesten Theologischen Litteratur und Kirchengeschichte. VI. Rinteln, Lpz., Frankf. 1794 S. 505 f.

[*Rec. af:*] D. G. Moldenhawer: Process gegen den Orden der Tempelherren. Kiel. 1792. Trykt i: LE 1793 S. 113-116.

1794

Statutenbuch des Ordens der Tempelherren. Aus einer altfranzösischen Handschrift herausgegeben und erläutert von F. Münter. I. Berl. 1794. 496 S. 8°. I Fortalen hedder det: »Der zweyte Theil, der zur Ostermesse

1795 erscheinen soll, wird das altfranzösi-
sche Original des Statutenbuchs enthalten.«
— *Rec.*: Oberdeutsche, allgemeine Littera-
turzeitung im Jahre 1794, I. Salzburg. Sp.
948 f. — *Beilage* zu Nr. 66 des Hamburgi-
schen Correspondenten 25. April 1794. Ham-
burg. Sp. 1. — *Minerva* hrsg. von J. W.
Arckenholz. 1794.II. Hamburg S. 191 f. —
GGA 1794.II S. 810-814. — *Se endvidere*:
Fundgruben des Oriens. VI. Wien 1818 S.
5 o. fl. — Archiv der Gesellschaft für ältere
deutsche Geschichtskunde. V. Hannover 1824
S. 72*. — † *Le Globe* réd. par L. Th. Juge.
I. Paris 1839 S. 60, anføres her efter Wf I.
S. 256, Nr. 5149. — *Règle et statuts secrets*
des Templiers publiés par C.-H. Maillard
de Chambure. Paris 1840 S. 13 f. — J. G.
Findel: *Geschichte der Freimaurerei*. 2. Aufl.
Lpz. 1866 S. 846. — Fr. Nielsen: *Frimureriet*
i Norden, Kbh. 1882 S. 25 f. — *Samme*: *Fri-
mureriet i norden*. Auktoriserad öfvers. Sth.
1882 S. 20 f. — *Samme*: *Freimaurertum und*
Christentum. Deutsch von A. Michelsen. 2.
Aufl. Lpz. 1882 S. 16 f. — *La Règle du Temple*
publ. par Henri du Curzon. Paris 1886 S.
viij-ix. — Dessubré: *Bibliographie de l'ordre*
des Templiers. Paris 1928 S. 188 f. Nr. 758.
— Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i*
Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943
S. 24.

Ueber die Kleriker des Tempelordens.
Trykt i: *Magazin für Religionsphilosophie,*
Exegese und Kirchengeschichte. Hrsg. von
H. P. C. Henke. I. Helmstädt 1794 S. 92-125.
— *Rec.*: GGA 1794.III S. 1663.

1795

Forslag til Forbedring i den Jødiske Menig-
heds Forfatning i Kiøbenhavn, indgivet til
den nedsatte Kgl. Commission af et Medlem af
den Jødiske Menighed [o: W. L. Wallich].

Kbh. 1795. 42 S. 8°. Erslew II S. 366 anfører
Aarstallet 1796.

1796

Tanker om den i Dagens Blade herskende
Tone. Kbh. 1796. 23 S. 8°. — *Se herom*:
Michael Neiiendam: *Christian Bastholm*. Kbh.
1922 S. 296.

Almindelige Betragtninger over Korstoge-
nes Virkninger paa Norden foranledigede ved
det af det kgl. Videnskabers Selskab opgivne
Priisspørgsmaal. Trykt i: *Minerva*. 1796. III.
Kbh. S. 1-23. — *Overs.*: *Allgemeine Bemerk-*
ungen über die Theilnahme der nordischen
Völker an den Kreuzzügen, und deren Wirk-
ungen auf die Kultur des Nordens. Trykt i:
M.s Vermischte Beyträge zur Kirchenges-
chichte. Kph. 1798 (se ndf.) S. 355-384.

Geschichte der sicilianischen Inquisition.
Trykt i: *Archiv für die neueste Kirchenges-*
chichte. Hrsg. von H. P. C. Henke. III.
Weimar 1796 S. 177-220. — *Optryk i M.s*
Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte.
Kph. 1798 (se ndf.) S. 181-240. — *Overs.*:
Histoire de l'Inquisition de Sicile. Trad. de
l'Allemand [par H. Grégoire]. [Paris 1798.]
35 S. u. Titelbl. 8°. — *Den sicilianske In-*
quisitionshistorie. Trykt i: *Magazin for Re-*
ligionslærere. Udg. af L. N. Fallesen. X. Kbh.
1801 S. 657-685. — *Endvidere anføres hos*
Erslew II S. 371 †et spansk Udtog af Lastey-
rie, Paris 1799. — *Rec.*: NADBib XXIX.
1797 S. 288 f. — *Se endvidere*: *Historisk Ca-*
lender udg. af L. Engelstoft og J. Møller. I.
Kbh. 1814 S. 54. — Jean-Antoine Llorente:
Histoire critique de l'inquisition d'Espagne.
Trad. de l'espagnol par Alexis Pellier. II.
Paris 1817 S. 119 og den tyske *Overs.*:
Johann Anton Llorente: *Kritische Geschichte*
der spanischen Inquisition. Uebers. von Jo-
hann Karl Höck. II. Gmünd 1820 S. 145 f.
Jvf. N. C. Øst: *Materialier til et dansk biogra-*

phisk-literarisk Lexicon. Kbh. 1835 Sp. 189.

1797

Program hvorved Dr. Fr. Münter indbyder til Forelæsninger over Pastoraltheologien. Kbh. 1797. 30 S. 8°. — *Rec.*: LE 1798 S. 294 f. (rec. af $\epsilon\phi\sigma$). — *Se endvidere*: L. Koch: Oplysningstiden i den danske Kirke 1770-1800. Kbh. 1914 S. 368. — Haandbog i Kristendomskundskab. V. Kbh. 1943 S. 87.

1798

Theses over den naturlige Theologie. Kbh. 1798. 36 S. 8°.

Vermischte Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798. VIII + 384 S. 8°. — *Overs.* af S. 254-330: Nordens første Lärare Ansgarius, Erke-Biskop i Hamburg, samt Nordens første Primas Eskild, Erke-Biskop i Lund. Öfvers. af J. P. Landtmanson. Christianstad 1826. 125 + XXIX S. 8°. — *Rec.*: GGA 1799.I S. 373-376. — LE 1800 S. 1-13 (rec. af P. E. Müller). *Se endvidere*: Ellen Jørgensen: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943 S. 13. 24 f. — Karl Jansen: Aleander am Reichstage zu Worms 1521. Kiel 1883 S. 4 f. & passim. — Theodor Brieger: Quellen und Forschungen zur Geschichte der Reformation. I. Aleander und Luther 1521. 1. Abth. Gotha 1884 S. 3 f. & passim.

Om Kong Christian den Andens Reformations-Forsøg i Danmark. 1.-2. Afdeling. Trykt i: Skandinavisk Museum. 1798.II. Kbh. S. 135-205. 383-438. *Særtryk*: S. St. o. A. 73 + 56 S. 8°. — *Optryk* i M.s Den Danske Reformationshistorie. I. Kbh. 1802 (se ndf.) S. 229 ff. — *Overs.*: König Christian des Zweiten Reformationsversuch. Trykt i M.s Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen. III. Lpz. 1833 (se ndf.) S. 3-92. — *Rec.*:

†Journal général de la littérature étrangère. 10. cahier (rec. af B.) anføres her efter Referat i LE 1801 S. 733. — ZLD (1. Jahrg.) II. 1808 S. 85-88. — *Se endvidere*: J. Oskar Andersen: Overfor Kirkebruddet (Univ. Progr.) Kbh. 1917 S. 129. 177. 179. 187.

Hauptzüge des Charakters, und Verdienste des Dänischen Ministers Grafen Andreas Peter v. Bernstorff um Wissenschaften und sittliche Cultur in den Dänischen Staaten; Brief eines Holsteinischen Gelehrten. Trykt i: Archiv für die neueste Kirchengeschichte. Hrsg. von H. P. C. Henke. V. Weimar 1798 S. 294-305. — *Overs.*: Hovedtrækkene i Grev A. P. Bernstorffs Karakter og hans Fortjener af Videnskaberne og Sædernes Cultur i de danske Stater. Trykt i: Bernstorffs Eftermæle. Samling af Amindelses-Skrifter over Grev A. P. Bernstorff. Ved R. Nyerup. II. Kbh. 1800 S. 137-160.

1799

Om friere Religions Meninger i Norden i Middelalderen. Trykt i: Minerva. 1799.IV. S. 47-89. *Særtryk*. S. St. o. A. 43 S. 8°. — Forelæst i Videnskabernes Selskab 4. Jan. 1799, se LE 1799 S. 29. — *Overs.*: Friere Religionsmeninger. Trykt som 10. Buch, 2. Capitel i M.s Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen (se ndf. 1823). II. Kph. 1831. S. 1060-1100.

Udsigt over den romerske Statsforfatning. (Af et Brev skreven i Aaret 1785.) Trykt i: Danskes Reiseiagttagelser (udg. af J. Neumann.) I. Kbh. 1799 S. 94-110.

1800

Undersøgelse om de Persepolitanske Inscriptioner. (1.)-2. Afhandling. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabers Selskabs Skrifter for Aar 1800. I,1. Kbh. (1801 paa Bindets Hovedtitelbl.) S. 251-292 og I,2. S. St. o. A.

- S. 291-348. — *Særtryk*: Undersøgelser ... 1. Afhandling. Kbh. 1800. 42 S. 4°. — Undersøgelse ... 2. Afhandling S. St. o. A. 58 S. 4°. — Den første Afhandling havde M. allerede i Marts 1798 forelæst i Videnskabernes Selskab, se: LE 1798 S. 90 og Lebensnachrichten über Barthold Georg Niebuhr. I. Hamb. 1838 S. 144 (jvf. S. 86). — *Overs.*: Versuch über die keilförmigen Inschriften zu Persepolis. Mit Kupfern. Kph. 1802. 148 S. 8°. — Samme Bog. Neue Auflage. Mit 4 Kupfern. S. St. 1818. 148 S. 8°. — *Rec.*: GGA 1802. II, S. 1185-90. — Magasin encyclopédique réd. par A. Millin. 9. année, tome III. Paris 1803 S. 7-27 (Silvestre de Sacy). — LE 1805 S. 17-26 (B. Thorlacius). — NADBib 97. Bd. 1805 S. 138-141. — ALZ 1807.I, Sp. 705-708. — *Se endvidere*: Joseph Hager: Ueber die vor kurzem entdeckten Babylonischen Inschriften. Aus dem Englischen übers. von Julius Klaproth. Weimar 1802. S. 92. 110. — A. Th. Hartmann: Oluf Gerhard Tychsen. II, 3. Bremen 1820. S. 154-161. — A. H. L. Heeren: Historische Werke. XI. Gött. 1824 S. 327 f. 341. 344 ff. (i Grotefends Beilage). — Antiquarische Annaler. IV. Kbh. 1827 S. 23 f. (R. Nyerup). — Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. 5. R. Historisk og philosophisk Afdeling. II. Kbh. 1854. S. 41 f. (Særtr.: N. L. Westergaard: Om den anden eller den sakiske Art af Akhæmenidernes Kileskrift. S. St. o. A. S. 1 f.) — Joachim Ménant: Les écritures cunéiformes. (Éléments d'épigraphie Assyrienne.) 2. éd. Paris 1864 S. 72 ff. — Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge. XXXI. Frankf. a. M. 1876 S. 154 (J. Wellhausen). — Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1893 S. 574. 580 f. (G. Fr. Grotefend). — Charles Fossey: Manuel d'Assyriologie. I. Paris 1904 S. 98 f. — Dansk Tidsskrift 1906. Kbh. S. 350 f. (G. Howardy). — Leopold Messerschmidt: Die Entzifferung der Keilschrift. 2. Aufl. (Der alte Orient. 5. Jahrg. Heft 2.) Lpz. 1910 S. 6 f. — R. W. Rogers: A history of Babylonia and Assyria. 6. ed. I. New York 1915 S. 52-55. 63. — Vilh. Thomsen: Samlede afhandlinger. I. Kbh. 1919. S. 117. — Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis. Udg. ved Carl Dumreicher. Kbh. 1920 S. 173 f. — Bruno Meissner: Die Keilschrift. 2. Aufl. (Sammlung Göschens. 708). Berl. & Lpz. 1922 S. 6 f. — Holger Pedersen: Sprogvidenskabene i det 19. aarhundrede. (Det 19. Aarhundrede skildret af nordiske Videnskabsmænd. XV.) Kbh. 1924. S. 142 f. — E. A. Wallis Budge: The rise & progress of Assyriology. Lond. 1925 S. 40 f. 51. — Hans Jensen: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Glückstadt & Hamburg [1935] S. 83 f. — Zentralblatt für Bibliothekswesen. LIII. Lpz. 1936 S. 378. — Lexikon des gesamten Buchwesens. Hrsg. von Karl Löffler & Joachim Kirchner. II. Lpz. 19(35)-36 S. 222 (Arthur Mentz).
- Om nogle i Karthago under Vandalernes Herredømme slagne Mynter. Trykt i: Skandinavisk Museum. For Aaret 1800. 2. Bd. 4. Hefte. Kbh. S. 120-145, Tillæg S. 162-163. — *Særtryk* u. Titelbl., St. o. A. 28 S. 8° — *Overs.*: Ueber einige in Karthago unter der Herrschaft der Vandalen geschlagenen Münzen. (Aus dem Dänischen.) Trykt i: Annalen der gesammten Numismatik. Hrsg. von Friedrich Schlichtegroll. 2. Bd. 1. Heft. Gotha 1806 S. 1-15 (S. 1-2 Indledning af Udgiveren). — Ueber die Münzen der Vandalischen Könige von Karthago. Trykt i: M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 299-326 (»hier fast ganz umgearbeitet«). — *Rec.*: GGA 1806.III S. 1483. — NLLZ 1806.III Sp. 1982 ff. — ZLD (1. Jahrg.) II. 1808 S. 117.
- Georg Zoega: Nogle Anmærkninger over

et gammelt Monument i Museo Pio-Clementino i Rom [overs. af M.] Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabers Selskabs Skrifter for Aar 1800. I,1. Kbh. (1801 paa Bindets Hovedtitelblad) S. 293-304. *Se herom*: Louis Bobé: Frederikke Brun. Kbh. 1909 S. 128.

1801

Haandbog i den ældste christelige Kirkes Dogmehistorie. I-II. Kbh. 1801-04. IV + 534 og IV+655 S. 8°. — *Overs.*: Handbuch der ältesten Christlichen Dogmengeschichte. Mit Zusätzen des Verfassers vermehrt, und Deutsch hrsg. von Johann Philipp Gustav Ewers. I. Göttingen 1802. XII + 547 S. 8°. — II,1-2. sst. 1804-06. VIII + 392 og VI + 318 S. 8°. — *Rec.*: LE 1801 S. 545-560 (P. E. Müller), 1804 S. 417-427 (Samme). — GGA 1801.III. S. 1412 f. — 1802.III. S. 1801-1804. — 1806. I. S. 607 f. — LLZ 3. Bd. Januar bis März 1803. 160.-161. Stück (1. u. 3. Jan.) Sp. 5-15. — Oberdeutsche allgemeine Literaturzeitung. 1803.I. München, Sp. 225-232. 1805.I. Sp. 657-661. — NADBib 88.Bd. 1804 S. 95-102 (rec. af H.), 104. Bd. 1805 S. 6-9 (Samme). — JLZ 1808.IV. Sp. 1-4 (rec. af St.). — Journal für auserlesene theologische Literatur. Hrsg. von Johann Philipp Gabler. IV. Nürnberg. 1809 S. 73-77 (rec. af 5). — *Se endvidere*: Historisk Calender udg. af L. Engelstoft og J. Møller. I. Kbh. 1804 S. 53. — Helveg II S. 368 og 2. Udg. S. 335 f. — Adolf Harnack: Lehrbuch der Dogmengeschichte. 3. Aufl. I. Freib. i. B. & Lpz. 1894 S. VI og 31. — H. Hoffmeyer: Grundtvig og Münters Dogmehistorie. Trykt i: Teologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Ny R. I. Kbh. 1899-1900. S. 381-393. Jvf. ndf. S. 152 f.: M. og Grundtvig. — L. Koch: Oplysningstiden i den danske kirke 1770-1800. Kbh. 1914 S. 275-278. — Jens Nørregaard: Dogmehistoriske

Tilføjelser til L. Bergmann: Kirkehistorie. Kbh. 1928. S. 8. — Samme: Grundrids af Dogmehistorien 3. Udg. Kbh. 1943 S. 10. — Agnes v. Zahn-Harnack: Adolf v. Harnack. Berlin 1936 S. 15. 136. — Ellen Jørgensen: Historiens Studium. Kbh. 1943. S. 25.

Om nogle nyeligen iblant Ruinerne af Babylon fundne Inscriptioner. Trykt i: Minerva. 1801. II. Kbh. S. 241-265. — *Særtryk*: S. St. o. A. 24 S. 8°. — Forelæst i Videnskabernes Selskab 4. Apr. 1800, se LE 1800 S. 128. — *Overs.*: Ueber einige unter den Ruinen von Babylon neulich gefundene Inschriften. Trykt i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 117-146. — *Rec.*: GGA 1802.II. S. 1190 f. — LE 1807 S. 372 ff. (B. Thorlacius). — *Se endvidere*: Antiquariske Annaler. IV. Kbh. 1827 S. 24 ff. (R. Nyerup). — A. Th. Hartmann: Oluf Gerhard Tychsen. II,3. Bremen 1820 S. 157.

Om den af Brown og Hornemann gjorte Opdagelse af Ammons Temples Ruiner i den Libyske Ørk. Trykt i: Minerva. 1801.II. S. 113-132. — *Rec.*: LE 1807 S. 369-372 (B. Thorlacius).

Über die hauptsächlichsten gegen den Tempelorden erhobenen Beschuldigungen. Trykt i: Magazin für Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte. Hrsg. von H. P. C. Henke. XI (= Neues Magazin . . . V) Helmstädt 1801 S. 351-475. — *Overs.*: Dissertation apologétique sur les principales accusations qui furent élevées contre l'Ordre des Templiers. Trykt i: Ph. Gr[ouvelle]: Mémoires historiques sur les Templiers. Paris an XIII 3: 1805 S. 29-124; jvf. S. viij-x.

Vorbericht. Trykt i: Verzeichniss der von den vereinigten Logen Zorobabel zum Nordstern, und Friedrich zur gekrönten Hoffnung in Kopenhagen gesammelten Maurerischen Bibliothek. Manuskript für Brüder. Kph. 1801.

1802

Den Danske Reformationshistorie. I-II. Kbh. 1802. XVI + 565 og 728 S. 8°. — *Overs.* (forøget og forbedret): M.s Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen (se ndf. 1823). III (revid. von J. M. Velschow u. P. W. Becker. hrsg. von Wilh. Wachsmuth). Lpz. 1833. — *Rec.*: LE 1802 S. 737-752. 756-767. — †Allmän Litteratur Tidning. 1803. No. 54. 55. 57. 60. Åbo. (Rec. af H. G. Porthan.) Anføres her efter LE 1805 S. 462 og Bidrag til kändedom af Finlands natur och folk. XXIV. Helsingfors 1875 S. 23. — ALZ 1805.II. Sp. 97-102 og 105-110. — *Se endvidere*: Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter. 6. Aarg. Kbh. 1810 S. 73 (Særtr.: Jens Møller: Hans Gram. S. St. o. A. S. 73). — Historisk Calender udg. af L. Engelstoft og J. Møller. I. Kbh. 1814 S. 53 f. — Gustav Ludvig Baden: Dansk-Norsk Historisk Bibliothek. Odense 1815 S. 277. — Helveg II S. 368 og 2. Udg. II S. 335 f. — HT 3. R. I. 1858-59 S. 24 Noter, (C. Paludan-Müller). — Udvalg af Breve fra bekendte Nordmænd til R. Nyerup. Udg. af Ludvig Daae. Chria. 1861 S. 55 f. (J. C. Berg). — Illustreret Nyhedsblad. XIV. Chria. 1865 S. 20 (R. Nyerup). — Festskrift til Kristian Erslev. Kbh. 1927 S. 228 f. (J. Oskar Andersen). — Ellen Jørgensen: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943 S. 25 ff. — Teologisk Tidsskrift. 5. R. VII. Kbh. 1936 S. 187.

Auszüge aus Berichten Römischer Missionarien über den Zustand des Christenthums in den von ihnen besuchten Ländern. Trykt i: Religionsannalen hrsg. von H. P. K. Henke. I. Braunschweig 1802 S. 144-161.

1803

Om Kivike-Monumentet i Skaane. Trykt i: Skandinavisk Museum, 1803.I. Kbh. S. 283-

298, Tillæg af [W. H. F.] Abrahamson: S. 299-302. — Optræk: Om Kivike Monumentet. (Omarbejdet af Forf.) Trykt i: Antiquariske Annaler. II. Kbh. 1815 S. 283-302. — *Rec.*: LE 1803 S. 779 (R. Nyerup). — ZLD (1. Jahrg.) II. 1808 S. 198 f. — *Se endvidere*: Rasmus Nyerup: Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge. IV. Kbh. 1806 S. 102.

1804

Sammenligning mellem de Gamles Bætylier og de i nyere Tider fra Himlen nedfaldne Stene. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabs-Selskabs Skrifter for Aar 1803 og 1804. III. Kbh. 1805 S. 113-146. — *Særtryk* sst. 1804. 31 S. 4°. — Forelæst 19. Maj 1804 i Videnskabernes Selskab, se LE 1804 S. 336. — *Overs.*: Ueber die vom Himmel gefallenen Steine der Alten, Bæthylien genannt, in Vergleichung mit den in neueren Zeiten herabgefallenen Steinen. Eine Verdeutschung aus dem Dänischen von Johannes Ambrosius Markussen. Kph. u. Lpz. 1805. 33 S. 8°. — Vergleichung der Bætylien der Alten mit den Steinen, welche in neuern Zeiten vom Himmel gefallen sind. Uebers. nach einem einzelnen Abdrucke dieser Abhandlung aus den Schriften der Gesellschaft der Wissenschaften zu Kopenhagen. Trykt i: Annalen der Physik. Hrsg. von Ludw. Wilh. Gilbert. XXI. Halle 1805 S. 51-84. — Vergleichung der vom Himmel gefallenen Steine mit den Bæthylien des Alterthums. Trykt i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 255-298. — *Rec.*: GGA 1805.III. S. 1871 f. — NLLZ 1805.II. Sp. 1163-1168. — 1805.III. Sp. 1495 f. — ALZ 1807. I Sp. 1111 f. — *Se endvidere*: Fr. von Dalberg: Ueber Meteorcultus der Alten. Heidelberg 1811 S. 27 f. — Friedrich Gottlieb Welcker: Zoega's Leben. II. Stuttgart u. Tüb. 1819 S. 336 f. og Samme Bog (=

Klassiker der Archäologie IV.) II. Halle a. S. 1913 S. 185 f. — Karen Callisen: Meteoror og tellurisk Jern. (= Kultur og Videnskab udg. af Studentersamfundets Oplysningsforening 21.) Kbh. 1926 S. 55.

Forsøg til en Anvisning for Lærerne ved Skoleholder-Seminarieerne. Trykt som Manuskript. Kbh. 1804. 109 S. 8°. — *Overs.*: Versuch einer Anweisung für Lehrer an Schullehrerseminarien. Aus dem Dänischen übersetzt von N. Thomsen. Trykt i: Neue Bibliothek für Pädagogik, Schulwesen und die gesammte neueste pädagogische Literatur Deutschlands, hrsg. von Guts Muths. 1809. II. Lpz. S. 291-324. — 1809.III. S. 3-25. 112-137. — *Rec.*: LE 1804 S. 481-489 (R. Nyerup). — 1805 S. 462. — ALZ 1805.II. Sp. 68 ff. — ZLD. 2. Jahrg. I. 1808 S. 12 og 16 (rec. af -r). — *Se endvidere*: Koch: I S. 36-48 f. — Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818. Kbh. 1893 S. 217 ff.

Beretning om Jesuiten Johannes Ring og hans Reiser og Skiebner her i Norden, taget af de ved Malmøhuus Lehns Landcancellie forvarede Acter, og den ved Malmø Raadsturet d. 18. Aug. 1735 begyndte og fortsatte Undersøgelse [ved Herredshöfding og Raadmand Wollmer, Malmö] med en Forerindring af Prof. Münter. Trykt i: Minerva. 1804.IV. Kbh. S. 247-261. — *Rec.*: LE 1807 S. 551 f.

Om den Davidiske Families Begravelse under Zions Bjerg. En antiqvarisk Undersøgelse. Trykt i: Athenæum, et Tidsskrift udg. af P. H. Mønster. I,1. Kbh. 1804 S. 1-33. — *Særtryk* S. St. o. A., u. Titelbl. 33 S. 8°. — Forelæst 2. Marts 1804 i Videnskabernes Selskab, se LE 1804 S. 176. — *Overs.*: Ueber das Davidische Familienbegräbnis unter dem Berge Zion. Trykt i: M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S.

85-116. — *Rec.*: ALZ. 1805. IV. Sp. 81. Cardinal Stephan Borgia. Trykt i: Minerva. 1804.IV. Kbh. S. 277-309. — *Særtryk* sst. 1805. 35 S. 8°. — *Overs.* Cardinal Stephan Borgia. A. d. Decemberstück der Minerva 1804 besonders abgedruckt. (Kopenhagen 1805.) A. d. Dänischen. Mit einem Nachtrage [von B. Kordes]. Trykt i: Neues allgemeines Intelligenzblatt für Literatur und Kunst. 1805. No. 15 (NLLZ 1805 I) Sp. 242-260. — Nekrolog. Cardinal Stephan Borgia. Trykt i: Intelligenzblatt der JALZ 1806 Sp. 1-16. — Kardinal Stephan Borgia, aus dem Dänischen. Trykt i: Zur neuesten Geschichte der Religion, des Kirchenwesens und der öffentlichen Erziehung. Hrsg. von Heinr. Phil. Konr. Henke. 2. Beytrag. Berl. 1806 S. 151-176. — *Rec.*: LE 1807 S. 819-823 (C. Molbech). — *Se endvidere*: Friedrich Gottlieb Welcker: Zoega's Leben. II. Stuttg. u. Tüb. 1819 S. 215-218, og Samme Bog (= Klassiker der Archäologie IV.) II. Halle a. S. 1913 S. 118 ff.

1805

Betragtninger over den Naturlige Theologie. Kbh. 1805. X+382 S. 8°. — *Rec.*: LE 1805 S. 593-599 (Niels Treschow). — ALZ 1807.II. Sp. 36-39. — *Se endvidere*: Historisk Calender udg. af L. Engelstoft og J. Møller. I. Kbh. 1814 S. 59. — L. Schröder: Grundtvigs Barndom og første Ungdom. Kbh. 1883 S. 133-141.

Om Frankernes Mynter i Orienten. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes-Selskabs Skrifter for Aar 1805. IV,1. Kbh. S. 1-50. — 2. Afhandling. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. I. Kbh. 1823 S. 237-262. — *Særtryk*: (1. Afhandling). Kbh. 1806. 50 S. 4°. — 2. Afhandling. Kbh. 1821. 24 S. 4°. — 1. Afhandling forelæst i Videnska-

bernes Selskab 2. Dec. 1803, se LE 1803 S. 816; 2. Afhandling forelæst 1815/16, se: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs Forhandlinger 1815-16. Kbh. 1816 S. 15, og Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. I. Kbh. 1823 S. XIX. — *Rec.*: NLLZ 1806.III. Sp. 1997. — *Magazin Encyclopédique*. 1808.II. Paris. S. 134-150 (P. O. Brøndsted; jvf. *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*. Auteurs. Tome CXXI. Paris 1933 Sp. 879).

Om Vigtigheden af de østerlandske Oldsagers Studium for den vordende Skriftgrandsker. Trykt i: *Minerva*. 1805.I. Kbh. S. 35-53. — Den latinske Original trykt i: *M.s Antiquarische Abhandlungen*. Kph. 1816 (se ndf.) S. 1-24 m. Tit.: *Oratio de summa utilitate, quam theologus ex veterum monumentorum, orientalium maxime, accuratior notitia percipiet. Habita in auditorio Universitatis Hafniensis, d. IX. Junii 1803 cum magistratu abirem.*

Lejre i Sjælland, i Begyndelsen af det Nitende Aarhundrede. Trykt i: *Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter*. 1805.II. Kbh. S. 265-324. — *Særtryk* sst. 1806. 58 S. 8°. — Forelæst i Videnskaberne Selskab 4. April 1800, se LE 1800 S. 128, og i det Skandinaviske Litteraturselskab 31. Aug. 1805, se LE 1805 S. 624. — *Rec.*: LE 1807 S. 269 ff. (P. E. Müller). — ZLD II. 1808 S. 207. — *Se endvidere*: Nyeste Skilderie af Kbh. IV. 1805 S. 1657. — X. 1808 Sp. 1313. — R. Nyerup: *Hist.-statistisk Skildring*. IV. 1806 S. 56. — C. Molbech: *Ungdomsvandringer i mit Fødeland*. Kbh. 1811 S. 277. — *Aarvog udg. af Historisk Samfund for Københavns Amt* 1922. Roskilde. S. 126, 128, 130 f. — *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1931 S. 295-99, 304, 306 (V. Hermansen).

Dr. Wilhelm Münschers Lærebog i den kristelige Kirkehistorie, til Brug ved Forelæsninger. Overs. af Jens Carl Winther. Med Tillæg af F. Münter. Kbh. 1805. X+391 S. 8°. Overs. paa Foranledning af M., som tillige har »havt den Godhed, at forskaffe mig Tillæg og Rettelser af Forfatteren, samt at lægge adskilligt til Texten og Anmærkningerne, især hvad den Nordiske Kirkehistorie, og de nyere Tiders Begivenheder angaaer« (*Oversætterens Fortale*). — Oplaget brændt 1807, se *Historisk Calendar udg. af L. Engelstoft og J. Møller*. I. Kbh. 1814 S. 55. — *Nye Udg.*: Samme Bog. Paa ny udg., forøget og fortsat af Jens Møller. Kbh. 1811. VIII+392 S. 8°. — Samme Bog. Første Gang udg. paa Dansk af F. Münter. Paa ny udg., omarbejdet og fortsat af Jens Møller. Kbh. 1831. 392 S. 8°. — *Overs.*: *D:r Wilhelm Münschers Lærebok i Kristna Kyrkohistorien till Bruk wid Föreläsningar*. Efter den för Köpenhamns Universitet 1811 föranstaltade nya Upplaga, med tillägg af F. Münter. Öfversättning. Örebro 1814. IV+263 S. 8°. — *Rec.*: LE 1809 S. 225-232 og 268-271 (Jens Møller).

Før 1806

† [Et Blad trykt i Akra-Sproget.] Se nærv. *Mindeskraft VII S. 83 ad Brev 442*.

1806

Spuren Aegyptischer Religionsbegriffe in Sicilien und den benachbarten Inseln. Für die Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag 1806. 35 S. 8°. Bindets Hovedtitelblad: *Abhandlungen der kgl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Von den Jahren 1805-1809*. Prag 1811. Undertitel: *Historischer Theil*. Ausgabe vom Jahr 1809. — *Optryk* i *M.s Antiquarische Abhandlungen*. Kph. 1816 (se ndf.)

S. 147-180. — *Rec.*: LE 1806 S. 513-521 (B. Thorlacius). — NLLZ 1806.IV. Sp. 2173-2176. — GGA 1807.I. S. 197 ff. — 1816.I. S. 103 f. — ZLD 2. Jahrg. I. 1808 S. 10 ff. (rec. af —P.). — *Se endvidere*: Onorato Bres: Malta antica. Roma 1816 S. 44. 100. 108. 118. 120 f. og især 284 ff.

Rede bei der Einweihung des Bischofs von Schonen und Bleking D. Nicolaus Heselén in der Domkirche zu Lund am 9. Junius 1805. Von Jacob Axel Lindblom. Aus der schwedischen Handschrift übers. von F. Münter. Kph. 1806. 14 S. 8°.

1807

Parallelismen der Geschichte. U. St. 1807. XVI+136 S. 8°.

Die Belagerung von Kopenhagen im Sommer 1807. Kph. 1807. 144 S. 8°. — *Overs.*: Kjøbenhavns Beleiring Sommeren 1807. Oversat af det Tydske ved W. H. F. Abrahamson. Kbh. [1807.] 126 S. 8°. — L'assedio di Copenhagen nell'anno 1807. Trad. libera di E. B. de S[chubart]. [Pisa] 1809. VI+105 S. 8°. — *Rec.*: ALZ 1809.I. Sp. 885 f. — Dagen. Nr. 130. 4. Aug. 1810. Kbh. — Nyste Skilderie af Kjøbenhavn. 14. Bd. (7. Aarg.) Kbh. 1810 Sp. 1290. — *Se endvidere*: J. W. Marckmann: Fortegnelse over Skrifter til Læsning for Menigmand. Kbh. 1844. S. 37, Nr. 180.

Sithrick. Et Digt. Trykt i: Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter. 1807.II. S. 343-359. — *Rec.*: LE 1809 S. 243 (P. E. Müller).

1808

D. F. Münters Prædiken efter hans Indvielse til Biskop i Siellands Stift. Holden i Trinitatis Kirke 3. Søndag efter Paaske, den 8. Maji 1808. Kbh. 23 S. 8°. — *Se herom*:

Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 10. Bd. (5. Aarg.) Kbh. 1808 Sp. 972 f.

[Autobiografi.] Trykt i: Biskop Balles sidste Bispevielse paa Tredie Søndag efter Paaske den 8. Mai 1808 i Trinitatis Kirke, da Høiærværdige Hr. Dr. og Prof. F. Münter blev indviet til Biskop over Siellands Stift. Tillige er indrykket Hans Høiværdigheds Levnetsløb. Kbh. S. 27-35 (oplæst af Balle ved Indvielsen).

1810

Erklärung einer griechischen Inschrift, welche auf die Samothracischen Mysterien Beziehung hat. Kph. 1810. 47 S. 8°. — *Optryk* m. Nachtrag i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 181-254. — *Rec.*: LE 1810 S. 689-692. — Heidelbergische Jahrbücher der Literatur. 4. Jahrg. Heidelberg 1811 S. 1068 ff. — GGA 1811.II. S. 1073-1076. — NLLZ 1811.I. Sp. 347-351. — JLZ 1811.III. Sp. 391 f. (rec. af St.), Replik i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 245-254.

F. Münteri ad Reverendissimum Ecclesiae Svio-Gothicae Archiepiscopum Jacobum Axelium Lindblom epistola de duobus monumentis veteris ecclesiae. Hafn. 1810. 36 S. 8°. — *Optryk*: Epistola ad eminentissimum ac reverendissimum ecclesiae Svio-Gothicae archiepiscopum, Jacobum Axelium Lindblom, de duobus monumentis veteris ecclesiae. 1810. Trykt i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 53-84. — *Rec.*: L. Engelstoft: Universitets og Skole-Annaler. 1810.I. Kbh. S. 253-262. — LE 1810 S. 625-629. — GGA 1810.III. S. 1439 f. — Heidelbergische Jahrbücher der Literatur. 3. Jahrg. 5. Abth. I. Heidelberg 1810 S. 383 f. — The Monthly Review; or Literary Journal, enlarged. Vol. 64. Lond. 1811 S. 483 ff. —

Se endvidere: Historisk Calender udg. af L. Engelstoff og J. Møller. I. Kbh. 1814 S. 54.

1811

De occulto urbis Romæ nomine, ad locum Apocalypseos XVII, 5. Dissertatio, qua clerum suæ dioceseos ad synodum Johanneam Roschildiæ d. III. Julii 1811 celebrandam officiosissime invitat F. Münter. Hafn. 1811. 21 S. 4°. — *Oprtryk* m. Undertitel (i Indholdsfortegnelsen): Programma, quo Synodum Dioceseos Selandicæ in Æde Cathedrali Roschildensi d. 3 Julii 1811 celebrandam indixi, i M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. 1816 (se ndf.) S. 25-52. — *Rec.*: GGA 1811. II. S. 1375 f. — LLZ 1812.I. Sp. 134 f.

Ritual for Bispevielsen 9. Søndag efter Trinitatis den 11 August 1811. Allernaadigst approberet den 8 Junii 1811. Kbh. 1811. 24 S. 8°. — *Se herom:* Helveg II S. 389 f. og 2. Udg. II S. 359 f. — Koch I 152 f.

De schola Antiochena. Programma, quo inaugurationem trium episcoporum, Fionensis, Ripensis, & Christiansandiensis, dominica IX post festum S. S. Trinitatis solemniter peragendum indicit F. Münter. Hafn. 1811. 38 S. 4°. — *Overs.*: Ueber die antiochenische Schule (übers. von M. Löser mit Zusätzen des Verfassers). Trykt i: Archiv für alte und neue Kirchengeschichte hrsg. von C. F. Stäudlin und H. G. Tzschirner. I,1. Lpz. 1813 S. 1-31, jvf. Bindets Fortale S. IV. — *Rec.*: LT 1811 S. 577-582. — GGA 1812.I. S. 527 f. — 1813.II. S. 1062. — LLZ 1812.I. Sp. 136. — Kritisches Journal der neuesten theologischen Literatur. Hrsg. von Leonhard Bertholdt. X. Sulzbach 1820 S. 140 ff. — *Se endvidere:* Historisk Calender udg. af L. Engelstoff og J. Møller. I. Kbh. 1814 S. 54.

Tale ved Bispevielsen i Frederiks Kirke paa Christianshavn; 9. Søndag efter Trini-

tatis den 11. August 1811. Kbh. 16 S. 8°. [Fr. Plum, V. K. Hjort, Chr. Sørensen].

Trauredede bei der ehelichen Verbindung des Herrn Gustav Reinhold Georg v. Rennenkampf und des Fräuleins Augusta Ernestina Antonia Brun. Gehalten am 11 October 1811. Kph. 8 S. 8°.

Traduzione interlineare del libro Krisnu, (ottava incarnazione) detta Laleco Puran. Tradotto letteralmente ed interlinealmente al verso Indostano. (Questa traduzione, comunicata da Monsignor Münter, sarà continuata.) Trykt i: Fundgruben des Orients. II. Wien 1811 S. 319-335. — *Rec.*: GGA 1813.I S. 674.

1812

[Tale til Kongen i det Ioniske Academies Navn]. Trykt i: Forhandlinger ved Festen i Kiøbenhavn d: 11 Decemb: 1811. Kbh. 1812 S. 117—126.

Odae Gnosticae Salomoni tributae, Thebaice et Latine, praefatione et adnotationibus philologicis illustratae. Programma, quo clerum dioceseos Selandicae ad synodum Johanneam Roschildiae d. VIII et IX Julii 1812 celebrandam officiosissime invitat F. Münter. Havn. 32 S. 4°. — *Rec.*: LT 1812 S. 417-423 (Jens Møller). — LLZ 1812.I. Sp. 2183 f. — Magasin encyclopédique 1815. II. Paris S. 383-392 (Champollion). — *Se endvidere:* Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. VII,2. Lpz. 1891 S. 35 ff. (A. Harnack). — Coptica. II. Haun. 1925 S. XI.

Episcoporum ecclesiae Danico-Norvegicae epistola encyclica ad clerum utriusque regni de officiis, edicto regio d. XVIII Octobris 1811 promulgato pastoribus denuo injunctis. Havn. 1812. 14 S. 8°. Konzept til: Episcoporum . . . epistola . . . de officiis qvæ . . . sacrorum ministris iterum sunt injuncta. Havn. 1812. 14

S. 4°. — *Optryk* i: Archiv für alte und neue Kirchengeschichte hrsg. von C. F. Stäudlin und H. G. Tzschirner. III. Lpz. 1817 S. 698-710. — *Rec.*: GGA 1818.II. S. 869 f. — *Se endvidere*: Claus Pavels's *Dagbøger* 1812-13. Udg. af Ludvig Daae. Kria. 1889 S. 9 f. 24 f. — KS 5. R. VI. 1911-13 S. 793 f.

Rede bei der Ordination des Herrn Christlieb Augustin Jacobi zum Missionär in Ostindien. Kph. 1812. 16 S. 8°. — *Optryk* i: Memorabilien für das Studium und die Amtsführung des Predigers. Hrsg. von Heinrich Gottlieb Tzschirner. V,1. Lpz. 1815 S. 112-124.

Om nogle Hovedegenskaber ved en god Liturgie. Trykt i: Videnskabelige Forhandlinger ved Siællands Stifts Landemode. I. Kbh. 1812 S. 13-31. Forelæst ved Landemodet 19. Okt. 1808, se LE 1808, S. 607. — *Overs.*: Om några Hufwudegenskaper wid en god Liturgi. Trykt i: *Jurnal för Religions Lärare*. År 1812 1. Häftet. Lund 1812 S. 1-60. — *Rec.*: LT 1812 S. 483 f. (P. E. Müller). — *Se endvidere*: *Helveg II* S. 389 og 2. Udg. II S. 358 f.

Den ældste Kirkes Forfølgelses-Historie. Første Stykke. Indtil Keiser Trajans Regjering. Trykt i: Videnskabelige Forhandlinger ved Siællands Stifts Landemode. I. Kbh. 1812 S. 490-537. — Andet Stykke. Trajans Regjering. Trykt i II. sst. 1816 S. 35-67. — Bilag til andet Stykke: Jødernes Oprør under Keiserne Trajan og Hadrian. Trykt I. c. S. 181-207. — Tredie Stykke, Hadrians Regjering. Trykt i III. sst. 1818 S. 82-106. — Forelæst ved Landemodet 5. Juli 1809, 4. Okt. 1809, St. Hans 1812, se LE 1809 S. 463, 779, LT 1812 S. 462. — *Rec.*: LT 1819 S. 341-344 (P. E. Müller). — *Se endvidere*: *Historisk Calender* udg. af L. Engelstoft og J. Møller. I. Kbh. 1814 S. 54.

Fortale. Trykt i: *Antiqvariske Annaler*. I. Kbh. 1812 S. V-XII.

1813

Om Hebraiske Navne, som findes blandt Negerne paa Guldkysten. Trykt i: Athene. I. Kbh. 1813 S. 198-207. — *Overs.*: Ueber hebräische Namen, die man unter den Negern der Goldküste findet. Trykt i: *Fundgruben des Orients*. IV. Wien 1814 S. 247-252. — *Rec.*: *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*. 21. Bd. Kbh. 1814 Sp. 145 ff. 177-183. — LT 1816 S. 77.

Il libro primario dei Cabiristi (specie di riforma della gentilità) si chiama *Sutnambir*; questo libro è fra le carte di Propaganda. (Communicato da Monsignore il Ves-covo Munter). Trykt i: *Fundgruben des Orients*. III. Wien 1813 S. 308-317. — *Rec.*: GGA 1814.II. S. 1311.

1814

Efterretning om Oprettelsen af Bibel-Selskabet i Danmark. Som Indbydelse til at understøtte dets Forehavende [udg. af M.]. Kbh. 1814. 30 S. 8°. Heri S. 8-19: Tale (af M. ved Aabningen af Forhandlingerne ved det Danske Bibelselskabs Stiftelse d. 22. Mai 1814). — *Se herom*: *Helveg II* S. 417 f. og 2. Udg. II S. 391 f. — Udsigt over det Danske Bibelselskabs 50-aarige Virksomhed. Kbh. 1864 S. 28. — *Teologisk Tidsskrift* for den danske Folkekirke. Ny R. V. Kbh. 1902-1903 S. 188-191. — A. S. Poulsen: *Bibelselskabet for Danmark*. Kbh. 1914 S. 12.

Observationum ex marmoribus Græcis sacrarum Specimen. Programma quo Synodum Johanneam Roschildiae diebus VI. et VII. Julii 1814 celebrandam indicit F. Münter. Hafn. 1814. 32 S. 4°. — *Rec.*: *Magasin encyclopédique*, réd. par Millin. 1814.V. Paris. S. 451-454 (A. L. Millin). — LT 1816 S. 77.

D. Morten Luthers liden Catechismus. Nøjagtig overs. efter Grund-Texten. Kbh. 1814 (og talrige *Optryk*). Om M.s Andel i Fremkomsten

af dette Arbejde, der væsentligst skyldes J. P. Mynster, se dennes: Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus. Kbh. 1835 S. 37 (Blandede Skrivter. V. Kbh. 1856 S. 281), Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1875 S. 321, J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854 S. 194, 2. Opl. sst. 1884 S. 198.

Mindesmærker og Traditioner fra Egnen om Aix i Provence, med Hensyn paa Marius's Seivindinger over Cimbrerne og Teutonerne, samlede af Mr. Fauvry de St. Vincent, i Aix (meddelt tilligemed nogle Tillæg af M.). Trykt i: Antiquariske Annaler. II. Kbh. 1815 S. 211-220.

1816

Antiquarische Abhandlungen. Mit 5 Kupfertafeln. Kph. 1816. 333 S. 8°. — *Rec.*: GGA 1818.II. S. 1253 ff. — Heidelberg Jahrbücher der Litteratur XI. Heidelberg 1818 S. 435-448. — ALZ 1819.II. S. 500 ff.

Reden bei der Einweihung der wiederhergestellten St. Petrikirche in Kopenhagen den 14. Julius 1816, gehalten von Bischof Münter, Stiftsprobst Clausen und Doctor Kochen (nebst einer Uebersicht der ersten Gründung und späteren Schicksale der Kirche). Kph. IV+14 (M.)+16+16 S. 8°. — *Rec.*: Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte 1817. Kiel. S. 104 f. — ALZ 1817.IV. Sp. 312.

Miscellanea Hafniensia theologici et philologici argumenti. Ed. F. Münter. I-II. Hafn. 1816-24 (Hovedtitelbl. til I har Aarstallet 1818). VIII+210+174 og 414 S. 8°. Til I, 1 1816 har M. selv leveret: Symbolæ ad interpretationem Novi Testamenti ex marmoribus, numis lapidibusque cælati, maxime græcis, S. 1-30, og: Auctarium Sicilia Numismatica, S. 181-210; hans øvrige Bidrag anføres ndf. under de paagældende Aar. —

Rec.: LLZ 1817.II. Sp. 1782 ff. — 1818.II. Sp. 2627-2630. — *Se endvidere* (angaaende den anden Afhandling): Annalen der gesammten Numismatik. Hrsg. von Fr. Schlichtegroll. 2. Bd., 1. Heft. Gotha 1806 S. 28-32 (Calcagni).

Religion der Karthager. Kph. 1816. 100 S. 8°. — Allerede tidligere havde M. i Videnskabernes Selskab forelæst en Afhandling om Karthagernes Religion, hvoraf der findes et kort Referat i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger (1814-15). Kbh. 1816 S. 14 f. — 2. vermehrte und verbesserte Aufl. Mit 2 Kupfertafeln. Kph. 1821. 171 S. 4°. — *Rec.*: LT 1816 S. 72 ff. — 1822 S. 289-304. — ALZ 1816.II. Sp. 626-632 [af F. G. Welcker] og Ergänzungsblätter 1822.IV. Sp. 801-807 og 809-812. — Heidelberg Jahrbücher der Literatur. XI. Heidelberg. 1818 S. 924-928. — Ergänzungsblätter zur JLZ 7. Jahrg. II 1819 Sp. 97-102 (af H. B. F.). — Kritisches Journal der neuesten theologischen Literatur. Hrsg. von L. Bertholdt. XV. Sulzbach 1822 S. 298-325. — Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte für das Jahr 1823. 2. Heft. Lübeck. S. 98 f. — GGA 1824.I. S. 188-191. — Allgemeines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur. Hrsg. von Chr. Dan. Beck. 1827.III. S. 164-167. — The foreign quarterly review. XIV. Lond. 1834 S. 197-228. — Alberto Della Marmora: Saggio sopra alcune monete Fenicie delle isole Baleari. Torino 1834 S. 28 f. 33. — Om *Bilagene* se ndf. under Aarene 1822, 1824, 1827.

Sandsynlige Tillæg til Christi Lidelses Historie af Evangelium Nicodemi. Trykt i: Videnskabelige Forhandlinger ved Siællands Stifts Landemode. II. Kbh. 1816 S. 419-442. — *Særtryk*: Sandsynlige Tillæg til Christi Lidelses Historie af Nikodemi Evangelium.

S. St. o. A. S. 28 8°. — *Overs.*: (bearb. af Forf.): Probabilien zur Leidengeschichte aus dem Evangelium des Nicodemus. Trykt i: Archiv für alte und neue Kirchengeschichte hrsg. von C. F. Stäudlin und H. G. Tzschirner. V. Lpz. 1822 S. 317-345. — *Rec.*: † Allmänna Journalen [red. af P. A. Wallmark]. Sth. 1817, nr. 197, 27. aug. (J. G. Bure), og nr. 266-267. — LT 1819 S. 251 f. (P. E. Müller). — GGA 1823.II. S. 811 f.

Estratto del libro detto Uter cand, ultimo tomo del gran libro Ramaen, libro dell' Incarnazione. Comunicato da Monsignor Münter. Trykt i: Fundgruben des Orients. V. Wien 1816 S. 71-80 og 188-196. — *Rec.*: GGA 1817.III. S. 1694.

Die Religion des Nordens vor den Zeiten Odins. Trykt i: Archiv für alte und neue Kirchengeschichte hrsg. von C. F. Stäudlin und H. G. Tzschirner. III,2. Lpz. 1816 (1817 paa Bindets Hovedtitelblad) S. 251-303. — *Særtryk*. U. St. 1816. 53 S. 8°. — Allerede 4. Marts 1808 havde M. foreløst en Afhandling om dette Emne i Videnskabernes Selskab, se LE 1808 S. 126. — *Oprtryk* i M.s Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen I. Lpz. 1823. (se ndf.) S. 3-67 (1. Buch, 1. Kapitel). — *Rec.*: GGA 1817.II. S. 1357 f. — Kritisches Journal der neuesten theologischen Literatur. Hrsg. von L. Bertholdt. X. Sulzbach 1820 S. 350-353. — Hermes oder kritisches Jahrbuch der Literatur. 1820, 1. Stück (Nr. V der ganzen Folge). Amsterdam S. 30 ff. — Mémoires publ. par la société des antiquaires de France. II. Paris 1820 S. 216-231. — LT 1821 S. 625-631. — *Se endvidere*: Carl S. Petersen: Stenalder, Broncealder, Jernalder. Kbh. 1938 S. 20 f.

1817

Ordinations Taler (tilligemed et Tillæg, indeholdende Tale i Trinitatis Kirke ved

Biskop Balles Jordefærd]. Kbh. 1817 (Aars-tallet 1816 desuden tilføjet i Parentes hos Erslew II S. 367). VIII+176 S. — *Rec.*: LT 1818 S. 641-652. 657-670 (Andreas Krag Holm). — ALZ 1819.III. Sp. 110 ff. — *Se endvidere*: KS 4. R. VI. 1899-1901 S. 215 (Talen over Balle).

F. Münteri Programma quo clerum dioceseos Selandicae ad Synodum Johanneam Roschildiæ diebus II & III Julii 1817 celebrandam simulque ad audiendam laudationem prædecessoris sui D. Nicolai Edinger Balle officiosissime invitat. Insunt: De Sacrae Scripturae, et ejus quidem integræ, usu liberimo, deqve nova Versionis N. T. vernaculæ recognitione. Hafn. 1817. 19 S. 4°.

Antistitum Ecclesiae Danicae, Slesvico-Holsaticae et Lauenburgensis Epistola Encyclica ad Clerum de tertio Reformationis Jubilaeo diebus XXXI Octobris, I et II Novembris 1817 pie celebrando. Havn. 20 S. 4°. — *Oprtryk* med dansk Oversættelse i: Reformationensjubelæt 1817. Aktstykker, indledede, udgivne, oversatte og kommenterede af Alexander Rasmussen. Kbh. 1917 S. 28-68. — *Oprtryk* med tysk Oversættelse i: Chronik der Reformationensjubelfeier in den Dänischen Staaten. Am 31. Oct., 1. u. 2 Nov. 1817. Hrsg. von G. P. Petersen. Kiel (1819) S. 33-85. — *Andre Overs.*: Hirtenbrief der Hohen Geistlichkeit in Dänemark, Schleswig-Holstein und Lauenburg an die Prediger, als Einladung zur Jubelfeier der Reformation, den 31. October und 2. November 1817. Aus dem Lateinischen übers. von August Wilhelm Neuber. Altona 1818. 32 S. 8°. — Hyrdebrev til Geistligheden fra Biskopperne og Superintendenterne i Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenborg, i Anledning af det tredie Reformationens Jubilæum 1817. (Med Forord fra Oversætteren og Meddeleeren.) Trykt i: Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 45. Bd. Kbh. 1826

Sp. 753-762. 769-777. 785-796. — I Sjællands Stifts Bisparkiv (Landsarkivet for Sjælland) findes blandt Korrespondance i Anledning af Reformationsfesten 1817 en haandskreven dansk Oversættelse af Nicolai Clausen-Bagge. — *Rec.*: JLZ 1818.I. Sp. 423 f. — *Se endvidere*: Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. I. Kbh. 1821 S. 362-365 og XII. 1827 S. 196-199 (Jens Møller). — Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1875 S. 214 (J. Paludan-Müller). — P. D. Chr. Paulsen: Betragtninger over den danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt. Kbh. 1826 S. 42-62. — LT 1826 S. 328. — Jac. Chr. Lindberg: Hvad er Christendom i Danmark? Med Hensyn paa Professor Paulsens, Etatsraad Ørstedes og de danske Biskoppers Ytringer om de symbolske Bøgers Myndighed og Præste-Edens Betydning i Danmark. Kbh. 1826, især S. 54-81. — Samme: Om Christendommens Forsvar i Danmark mod falske Lærere og falske Lærdomme. Kbh. 1828 S. 33 ff. — Evang. Kirchen-Zeitung. II. Berlin 1828 S. 498. — J. C. G. Johannsen: Die Verpflichtung auf symbolische Bücher. Altona 1833 S. 609 f. — Helveg II S. 433 f. og 2. Udg. II S. 399 f. — Koch I S. 49. 291 ff. — Koch II. S. 49 ff., 291 ff. — Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen-Sagen. Udg. paa Foranstaltning af Kirkeministeriet. Kbh. 1916 S. 300 (J. Oskar Andersen). — Dansk Kirkeliv medens Tiderne skifter. 1925. Kbh. S. 134 f. (J. Oskar Andersen).

Underviisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgierninger, som Kirkeforbedringen har skienket os. Kbh. 1817. 48 S. 8°. — *Optryk* i: Reformationsjubilæet 1817. Aktstykker udg. af Alexander Rasmussen. Kbh. 1917 S. 74-95 (se heri S. 18 om Jens Michael Hertz' Forfatterskab til Kirkebønnen og Kollektterne, der ogsaa findes særskilt ud-

givet 1817. — Jvf. (Lucie Elise Fich f. Hertz:) Domprovsten i Roskilde. (Memoirer og Breve. X.) Kbh. 1909 S. 187). — *Overs.*: Volks-Unterricht für die Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg über die vornehmsten Wohlthaten, welche die Kirchenverbesserung Luthers uns geschenkt hat. Schleswig [1817]. 29 S. 8°. Kirkebønnen og Collecterne udeladt.

[Recension af:] Chr. Ramus: Catalogus numorum veterum Græcorum et Latinorum musei Regis Daniæ. I-II. Hafn. 1816. Trykt i: LT 1817 S. 1-13, 33-48, 65-80, 85-93.

1818

Den Stormægtigste Konges, Kong Frederik den Sjettes og den Stormægtigste Dronnings, Dronning Marie Sophie Frederikes hellige og høitidelige Salvings-Akt i Frederiksborg Slotskirke den 31. Julii 1815. Efter allernaadigst Befaling beskreven af F. Münster. Kbh. 1818. 88 S. 2°. — *Se herom*: J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854 S. 229 og 2. Opl. sst. 1884 S. 233.

Velia in Lucanien. Eine Beilage zu Hegevisch über die Colonien der Griechen. Altona 1818. 74 S. 8°. — Allerede tidligere havde M. i Videnskabernes Selskab forelæst en Afhandling om den Lucanske Stad Velia's Historie, hvoraf Referat er trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger (1814-15). Kbh. 1816 S. 13 f. — *Rec.*: LT 1816 S. 71 f. — LLZ 1818. I Sp. 995 ff.

Commentatio de Collyridianis, fanaticis seculi quarti. Trykt i: Miscellanea Hafniensia (se ovf. 1816). I,2. Hafn. 1818 S. 153-174.

1819

Tale holden i Holbek den 12. Mai 1819 ved Hr. Provst Troels Smiths Jubelhøitid. Trykt i: Provst og Sognepræst Troels Smiths

Embeds-Jubilæum den 12. Mai 1819 i Holbek Kirke. Kbh. S. 14-20. — *Se herom*: PT 2. R. III. 1888 S. 8.

Fragmenta versionis antiquae latinae Antehieronymianae Prophetarum Ieremiae, Ezechielis, Danielis et Hoseae, e codice rescripto Bibliothecae Universitatis Wirceburgensis. Programma quo inaugurationem reverendissimi Episcopi Ripensis Stephani Tetens, Dominica III. post festum S. S. Trinitatis indicit F. Münter. Hafn. 1819. 44 S. 4°. — *Oprtryk* uden Undertitel i: *Miscellanea Hafniensia* (se ovf. 1816). II,1. Hafn. 1821 S. 81-148. — *Rec.*: Heidelbergische Jahrbücher der Litteratur. 13. Jahrg. Heidelberg 1820 S. 413-416.

Symbola veteris ecclesiae artis operibus expressa. Programma quo inaugurationem reverendissimi episcopi Ripensis Iani Michaelis Hertz dominica XXII post festum S. S. Trinitatis in aede Fridericana solemnitu peragendam indicit F. Münter. Hafn. 1819. 36 S. 4°. — *Rec.*: † *Neues literarisches Wochenblatt*. Lpz. 1820 for 24. Juni (af Fr. Sickler). — *Ergänzungsblätter zur JLZ* 1822 Nr. 95 Sp. 369-372. — *Se endvidere*: *Theologisk Bibliothek* udg. af Jens Møller. XIX. Kbh. 1821 S. 219-222 (af Udgiveren).

Vor Herres og Frelsers Jesu Christi Nye Testament ved Kong Frederik den Siettes christelige Omsorg med Fliid efterseet ... Kbh. 1819. Om M.s Medvirken hertil se: J. P. Mynster: *Meddelelser om mit Levnet*. Kbh. 1854 S. 195 og 2. Opl. sst. 1884 S. 199. — Koch I S. 168.

1820

Om Rokkestenene paa Bornholm. Trykt i: *Antiqvariske Annaler*. III. Kbh. 1820 S. 19-29. — Allerede tidligere havde M. i Videnskabernes Selskab forelæst en Beskrivelse over Rokkestenene paa Bornholm, hvoraf et Referat er trykt i: *Oversigt over det Kgl.*

Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1816-17. Kbh. 1817 S. 14 f. og i: *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs philosophiske og historiske Afhandlinger*. I. Kbh. 1823 S. XXIX-XXX. — *Rec.*: LT 1817 S. 601 f. — *Se endvidere*: Ed. Erslev: *Den danske Stat*. Kbh. 1855-57 S. 47. — Johannes Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede*. Kbh. 1889 S. 242 f. — M. K. Zahrtmann: *Borringholms Historie*. III-IV (2. Bd.) Rønne 1935 S. 256 f. jvf. S. 250.

1821

Undersøgelser om de danske Ridderordners Oprindelse. Kbh. 1821 (1822 paa nogle Eksemplarer). VIII+120 S. 8°. — *Overs.*: *Recherches sur l'origine des ordres de chevalerie du royaume de Dannemarc*. [Trad. par Charles-Antoine Villaume.] Cph. 1822. VIII+124 S. 8°. — *Rec.*: Gustav Ludvig Baden: *Recension af Hr. Biskop Münter's Undersøgelser ...* Kbh. 1822. 48 S. 8°. — *Revue encyclopédique*. XV. Paris 1822 S. 332 f. (Lanjuinais). — Dagen. Red. af Fr. Thaarup. No. 191-192. 12-13. Aug. 1822. Kbh. — LT 1823 S. 289-302. 313-318 (jvf. 1826 S. 143). — *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte für das Jahr 1823*. 2. Heft. Lübeck. S. 97 f. 100. — *Se endvidere*: *Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst*. Samlet og udg. ved Niels Chr. Øst. IV. Kbh. 1825 S. 32. 40. 45. — ALZ 1826.I. Sp. 816. Niels Chr. Øst. *Materialier til et dansk biographisk-literarisk Lexicon*. Kbh. 1835 Sp. 51 f. — G: L. Baden's vigtigste Levnetsomstændigheder. Kbh. 1836 S. 25 f., 38.

Der Jüdische Krieg unter den Kaisern Trajan und Hadrian. Altona u. Lpz. 1821. 114 S. 8°. — *Rec.*: GGA 1822.II. S. 1190 ff. — Jvf. S. 1255. *Se endvidere*: J. M. Jost: *Geschichte der Israeliten*. III. Berl. 1822 S. X-XI. 164 f. — E.

Schürer: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. 3. Ausg. I. Lpz. 1901 S. 670.

[Prodromus de anno natali Jesu Christi.] Hafn. 1821. 1 Bl. 4°. U. Tit. — I Videnskaberne Selskab oplæste M. en Afhandling om Bestemmelsen for Christi Fødselsaar, oplyst af astronomiske Grunde, hvoraf Referat er trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs Forhandlingler 1820-21. Kbh. 1821 S. 23 ff. og i: Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs filosofiske og historiske Afhandlingler. I. Kbh. 1823 S. LXXIII ff. — *Rec.*: LT 1822 S. 50-53.

[Schreiben an die deutschen Consistorien und Synoden über kirchliche Censur.] Kph., Januar 1821. 14 S. u. Tit. 4°.

Forklaring af en Inscription paa en gammel Etruscisk Ara i Cortona. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs filosofiske og historiske Afhandlingler. I. Kbh. 1823 S. 1-32. — *Sertryk.* sst. 1821. 32 S. 4°. — Allerede tidligere havde M. i Videnskaberne Selskab forelåst en Afhandling om Emet, hvoraf Referat er trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs Forhandlingler (1814-15). Kbh. 1816 S. 12 f. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XXIII. Paris 1824 S. 386 f. ([P. A.] Heiberg).

Die Odinische Religion. Trykt i: Archiv für alte und neue Kirchengeschichte hrsg. von C. F. Stüudlin und H. G. Tzschirner. V. Lpz. 1821 S. 1-112. — *Sertryk.* U. St. 1821. 112 S. 8°. — *Optryk* i M.s Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen. I. Lpz. 1823 (se ndf.) S. 68-204 (1. Buch, 2.-3. Capitel). — *Rec.*: LT 1821 S. 631-635 og 641-645. — GGA 1821.III. S. 2064. — Heidelberg Jahrbücher der Litteratur. XV (Neue Folge. II), 1. Hälfte. Heidelberg 1822 S. 438-486 (F. J. Mone). — *Se endvidere*: Neue Heidelberger Jahrbücher. VII. Heidelberg 1897 S. 84

(Jacob Grimm). — Goethes Werke. 3. Abth. VIII. Weimar 1895 S. 65. 70-71. 312. 4. Abth. XXXIX. 1907 S. 15 f.

1822

Sendschreiben an den Herrn Geheimen Hofrath und Professor D. Friedrich Creuzer, über einige Sardische Idole. Eine Beilage zur 2. Ausg. der Religion der Karthager (se ovf. 1816). Kph. 1822. 28 S. 4°. — I Videnskaberne Selskab forelåste M. en Afhandling om nogle Sardiske Idoler, hvoraf Referat er trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskaberne Selskabs Forhandlingler 1821-22. Kbh. 1822 S. 17 f. — *Rec.*: LT 1822 S. 764 ff. — Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte für das Jahr 1823. 2. Heft. Lübeck. S. 99 f. — Revue encyclopédique. XV. Paris 1822 S. 550 f. (rec. af Ph. Golbéry). — GGA 1824.I. S. 648 (rec. af K. O. M.). — LLZ 1827.I. Sp. 756 f. — *Se endvidere*: Fr. Creuzer: Deutsche Schriften. 5. Abth. I. Lpz. & Darmstadt 1848 S. 107 f. 224 f.

Epistola ad virum illustrissimum et excellentissimum Sergium ab Ouvaroff, Academiæ Caesareae scientiarum Petropolitanae praesidem, de monumentis aliquot veteribus scriptis et figuratis penes se exstantibus. Hafn. 1822. 32 S. 4°. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XV. Paris 1822 S. 334 f. (rec. af C. F.). — GGA 1825.I. S. 448. — *Se endvidere*: Gust. Dan. de Lorchs: Recherches numismatiques. Paris 1852 S. 209 f.

Excerpta e Chronico Salimbeni de Salimbenis. — Kurze Anmerkungen zur Chronik des Salimbene. Trykt i: Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. IV. Frankf. a. M. 1822 S. 121-127. Jvf. S. 213 f. 216.

Breve Chronicon, seu potius Epistola Encyclica, in tabulario Ecclesiae Pennensis ex Bibliotheca D. Cyri Minervini Neapoli. —

Kurze Anmerkungen zum Chronicon Pennense. Trykt i: Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. IV. Frankf. a. M. 1822 S. 128-138. Jvf. S. 214-216.

1823

Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen. I. Lpz. 1823. XVIII+587 S. 8°. Ogsaa m. Tit.: Geschichte der Einführung des Christenthums in Dänemark und Norwegen. — II,1-2. Lpz. 1831. XX+1100 S. 8°. — III. Lpz. 1833. X+701 S. 8°. — II-III udg. af Wilhelm Wachsmuth; III revid. af H. M. Velschow og P. W. Becker. — Fremstillingen gaar kun til og med Reformationen; om en paatænkt Fortsættelse af Jens Møller se: Tidsskrift for Kirke og Theologie. Udg. af J. Møller. I. Kbh. 1832 S. 301 f. og KS 4.R. IV. Kbh. 1895-97 S. 274. — *Overs.*: Jubelaaret [for største Delen uddraget af I]. Trykt i: Dansk Religions-Blad af B. F. Rønne. 2. Aarg. Kbh. 1826 S. 89-95. 97-104. 117-126. — Danmarks og Norges Kirkehistorie II,1 [udvalgte Afsnit]. Trykt i: Tidsskrift for udenlandsk theologisk Litteratur. Udg. af H. N. Clausen og M. H. Hohlenberg. I,1. Kbh. 1833 S. 100-159. — *Rec.*: GGA 1824.I. S. 442-448. — Revue encyclopédique. XXIV. Paris 1824 S. 401 f. (Lanjuinais). — Neues kritisches Journal der theologischen Literatur. Hrsg. von G. B. Winer und J. G. V. Engelhardt. III. Sulzbach 1825 S. 204-216. — † Literary Gazette. 1825. No. 47, anføres her efter Erslew II S. 368. — LT 1832 S. 145-154 (Jens Møller). — Tidsskrift for Kirke og Theologie. Udg. af J. Møller. III. Kbh. 1833 S. 301 f. 366 (jvf. IV. 1834 S. 269). — Theologische Studien und Kritiken, hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. VI. Hamb. 1833 S. 1218 f. (J. K. L. Gieseler). — *Se endvidere*: Bonstetten: Briefe an Matthisson. Hrsg. von H. H. Füssli.

Zürich 1827 S. 177. — J. P. Mynster: Blandede Skrifter. III. Kbh. 1853 S. 197. — Helveg II S. 549 og 2. Udg. II S. 519. — Samme: Den Danske Kirkes Historie til Reformationen. I. Kbh. 1862 S. V. — KS 4. R. IV. 1895-1897 S. 274. — Fonden ad usus publicos. II. Kbh. 1902 S. 109. 112. — Festskrift til Kristian Erslev. Kbh. 1927 S. 234 (J. Oskar Andersen). — Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. Kbh. 1931 S. 199. — Samme: Historiis Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1943 S. 26. 90.

Narratio de Lucio Primo, episcopo Romano. Programma, quo synodum diocesanam Johanneam Roskildiae d. III Jul. 1823 celebrandam indicit F. Münter. Hafn. II+20 S. 4°. — *Optryk*, uden Undertitel, i: Miscellanea Hafniensia (se ovf. 1816). II,2. Hafn. 1824 S. 185-225. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XX. Paris 1823 S. 590 f. (Lanjuinais). — ALZ 1824.II. Sp. 46 f.

Commentatio de numo plumbeo Zenobiae, Reginae Orientis, et aeneo Palmyreno. Academiae Scientiarum Petropolitanae d. 15 Maji 1822 oblata. Trykt i: Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg. IX. St. Petersb. 1824 S. 551-562. — *Særtryk*: Petropoli 1823 12 S. 4°. — *Rec.*: GGA 1829. II. S. 1102 f.

Observations de M. le professeur Rask, sur les Alphabets Zend et Pehlvi, communiquées à M. le baron Silvestre de Sacy par F. Münter. Trykt i: Journal Asiatique. II. Paris 1823 S. 143-150.

En ældgammel i Ruinerne af Citium paa Cypern funden phönicisk Sölvmynt. Forelæst i Videnskabernes Selskab; Referat trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandling 1822-23. Kbh. 1823. S. 24, og i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske

Afhandling. II. Kbh. 1824 S. XXXII f. — Jvf. ndf. 1824.

1824

Der Tempel der himmlischen Göttin zu Paphos. 2. Beilage zur Religion der Karthager (se ovf. 1816). Mit 4 Kupfertafeln, und einer architectonischen Erklärung von Gustav Friedrich Hetsch. Kph. 1824. 40 S. 4°. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XXIV. Paris 1824 S. 395 ff. (Ph. Golbéry). — Heidelberg Jahrbücher der Literatur. XVIII. Heidelb. 1825 S. 474-478. — LLZ 1826.I. Sp. 1217-22. — GGA 1827.I. S. 263 f. (rec. af K. O. M.). — *Se endvidere*: Chr. Blinkenberg: Le temple de Paphos. (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser. IX,2.) Kbh. 1924.

De rebus Ituraeorum, ad Lucae III, 1. Programma, quo inaugurationem reverendissimi episcopi Islandiae Steingrими Jonaei, festo secundo natalitiorum Jesu Christi in aede S. S. Trinitatis solemnri ritu peragendam indicit F. Münter. Hafn. 1824. 48 S. 4°. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XXVII. Paris 1825 S. 152 f. (Lanjuinais). — ALZ 1828.IV. Ergänzungsblätter Sp. 1-4.

Descriptio numerorum aliquot veterum Hispaniae et Italiae. Trykt i: Miscellanea Hafniensia (se ovf. 1816). II,2. Hafn. 1824 S. 383-408. — *Særtryk*. U. St. o. A. 26 S. 8°. — *Rec.*: Theologisk Maanedsskrift. Udg. af N. F. S. Grundtvig og A. G. Rudelbach. II. Kbh. 1825 S. 198 f. (Jac. Chr. Lindberg).

Formodninger om Bemærkelsen af det Hebraiske Ord Kesita, i Anledning af en ældgammel phönicisk Sölvmynt. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandling. II. Kbh. 1824 S. 407-422. — *Særtryk*. S. St. o. A. 14 S. 4°. — *Rec.*: Theologisk Maanedsskrift. Udg. af N. F. S. Grundtvig og A. G.

Rudelbach. II. Kbh. 1825 S. 193-197 (Jac. Chr. Lindberg). — Jvf. ovf. 1823.

Om en nylig blandt Ruinerne af Karthago opdaget Punisk Gravskrift. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandling. II. Kbh. 1824 S. 423-432. — *Særtryk*. S. St. o. A. 8 S. 4°. — *Rec.*: Heidelberger Jahrbücher der Literatur. XVII (Neue Folge IV). Heidelb. 1824 S. 445 (U. Fr. Kopp). — Theologisk Maanedsskrift. Udg. af N. F. S. Grundtvig og A. G. Rudelbach. I. Kbh. 1825 S. 94 ff. (Jac. Chr. Lindberg). — ALZ 1825. I Sp. 523-526 (W. G[esenius]). — *Se endvidere*: Historisk månedsskrift IV. Odense 1885 S. 258 f.

[Tale holden ved det danske Bibelselskabs Aarsfest den 11. Mai 1824.] Trykt i: 9. Beretning fra Bibelselskabet i Danmark. Kbh. 1824 S. 3-23. — *Særtryk* m. ovenstaaende Titel. U. St. o. A. 23 S. 8°. — *Overs.*: Rede, gehalten am Jahrsfeste der dänischen Bibelgesellschaft am 11. Mai 1824. Aus dem Dänischen. Trykt i: Kirchen- og litterarhistorische Studien und Mittheilungen von G. C. F. Mohnike. I,2 (dediceret M.) Stralsund 1825 S. 461-480. — *Særtryk*: Rede ... Aus dem Dänischen übers. Hrsg. von Gottl. Christ. Fried. Mohnike. Stralsund 1825. 22 S. 8°.

[Indførsel i »Tankefuld« Erindringsbog, 18. Aug. 1810.] Trykt i: M. Winther: Sanderumgaard's Have. (Nytaarsgave for Haveelskere). Kbh. 1824 S. 133.

1825

Taler ved Indvielsen af Kongernes Christian den Siettes og Frederik den Femtes Capel i Roeskilde Domkirke, og de Kongelige Liigs Hensættelse i samme, den 12. og 13. September 1825. Ved Biskop Münter og Confessionarius [M. F.] Liebenberg. Kbh. 24 S. 8°. S. 4-14: Indvielsestale af M.

Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen. I-II. Altona 1825. VIII+118 og IV+138 S. 4°. — *Rec.*: Revue encyclopédique. XXVIII. Paris 1825 S. 815 (Lanjuinais). — Rettig: Was bedeuten die 8 Schriftrollen, welche in einigen alten Abbildungen Jesu ihm beigegeben werden? Ein kleiner Beitrag zu Dr. Münters ... »Sinnbilder ...« II. Trykt i: Neues kritisches Journal der theologischen Literatur. VII. Sulzbach 1827 S. 265 f. — Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Hrsg. von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin. 1827. Stuttg. u. Tüb. Sp. 1005-1029 (A. Hirt). — Kritische Prediger-Bibliothek. Hrsg. von J. F. Röhr. X. Neustadt a. d. O. 1829 S. 986-1000. — XI. 1830 S. 406-423. — *Se endvidere*: Revue de l'Art chrétien. 49 année. Lille 1906 S. 227.

Freimaurer Regeln. Als Manuscript für Brüder. U. St. 5825. 40 S. 8°. (M.s Forfatter-skab hertil tvivlsomt).

1826

Julii Firmici Materni V. C. de errore profanarum religionum ad Constantium & Constantem Augustos Liber. Ed. F. Münter. Havn. 1826. XXX+122 S. 8°. — *Optryk*: Patrologiæ cursus completus. Ed. J.-P. Migne. Series I, Latina. XII. Parisiis 1845 Sp. 971-1050. — *Rec.*: GGA 1827.II. S. 1089-1092. — LLZ 1828.II. Sp. 1300 f. — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. V. Hamb. 1832 S. 154-160 (Veesenmeyer).

Symbolae ad interpretationem Evangelii Johannis ex marmoribus et numis, maxime Græcis. Programma quo inaugurationem reverendissimi Episcopi Ripensis Conradi Danielis Koefoed in æde S. S. Trinitatis secundo festo Paschatis solemni ritu peragendam indicit F. Münter. Haun. 1826. 38 S. 4°. — *Rec.*: Neues kritisches Journal der

theologischen Literatur. Hrsg. von G. B. Winer und J. G. V. Engelhardt. VI. Sulzbach 1827 S. 248. — ALZ 1828.IV Ergänzungsblätter. Sp. 4 ff. — *Se endvidere*: Fonden ad usus publicos. II. Kbh. 1902 S. 109.

Antistitum ecclesiae Danicæ, Slesvico-Holsaticæ et Lauenburgensis epistola encyclica ad clerum de iubilæo ob seculum decimum religionis Christianæ in patria feliciter exactum die XIV Maii pie celebrando. Iussu et sumptu regio. Haun. 1826. 49 S. 4°. — *Rec.*: Allgemeine Kirchen-Zeitung. Hrsg. von Ernst Zimmermann. V. Darmstadt 1826 Sp. 1020 ff. 1025-1032 (von einem Prediger im Lauenburgischen eingesandt. Med Uddrag af Hyrdebrevet). — Hvorledes en tysk Rationalist, blandt flere, har læst de Danske Biskoppers Hyrdebrev, udgivet til Ansgarii Fest 1826. Trykt i: Theologisk Maanedsskrift. Udg. af A. G. Rudelbach. VII. Kbh. 1826 S. 290 ff. (Referat af foreg. Recension. — RP VI. 1903 S. 88). — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. I. Hamb. 1828 S. 894. — *Se endvidere*: Evangelische Kirchen-Zeitung. X. Berlin 1832 Sp. 396 ff. — J. C. G. Johannsen: Die Verpflichtung auf symbolische Bücher. Altona 1833 S. 610 f. — Helveg II S. 521 ff. og 2. Udg. II S. 485-488. — Koch II S. 80 ff. — *Se desuden* ndf. S. 152 f.: M. og Grundtvig.

Om Kong Harald Klaks Daab og den Christelige Kirkes Begyndelse i Danmark. Et Skrivt for den danske Borger og Landmand, udg. i Følge Kgl. allernaadigst Befaling. Kbh. i den danske Kirkes Jubelaar 1826. 99 S. 8°; heraf S. 91-99: Tillæg. Nogle Jubelsalmer. — *Overs.*: Ueber die Taufe des Königs Harald Klacks und den Anfang der Predigt des Christenthums durch Ansharius. Eine Schrift für Dänische Bürger und Landleute auf Kgl. Allernädigsten Befehl herausgegeben. Schleswig 1826. 116 S. 8°; heraf S. 107-116: An-

hang. Ein paar Gesänge auf das Jubelfest. — *Rec.*: Telegraphen. Ved J. C. Lange. V. Kbh. 1825-26 S. 569-578. — *Revue encyclopédique*. XXXI. Paris 1826 S. 705 f. (P. A. Heiberg). — *Se endvidere*: Helveg II S. 520 og 2. Udg. II S. 485 — Koch II S. 79 f.

Kirkebøn og Collect til Jubelfesten den 14. Mai 1826. Kbh. 8 S. 8°. — *Optryk*: Samme Bog. Ribe. 8 S. 8°. — *Overs.*: Altar-und Kirchen-Gebet, für das Jubelfest, am 14. Mai 1826. Schleswig 1826. 8 S. 8°.

Tale ved Indvielsen af Christiansborg Slotskirke, Jubeldagen den 14. Mai 1826. Kbh. 16 S. 8°. — 2. Opl. S. St. o. A. 16 S. 8°. — *Optryk* i: Samling af Prædikener paa Christendommens tusindaarige Jubelfest i Danmark første Pintsedag 1826, holdne af Kjøbenhavns Geistlighed. Kbh. 1826 S. 1-16.

Münter (Frederik,) [Biografi efter hans egne Optegnelser]. Trykt i: Conversations-Lexicon overs. af H. A. Kofod. XXV. Kbh. 1826 S. 108-120. — *Sertryk*: Dr. Frederik Münter, Biskop over Sjellands-Stift, Storkors af Dannebrog, Dannebrogsmænd &c. U. St. o. A. 14 S. 8°.

Fortale. Trykt i: Jesu Bjergprædiken, overs. i det Accraiske Sprog (af P. W. Wrisberg). Kbh. 1826.

1827

Religion der Babylonier. 3. Beilage zur Religion der Karthager (se ovf. 1816). Mit 3 Kupfertafeln. Kph. 1827. 140 S. 4°. — *Rec.*: Allgemeines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur. Hrsg. von C. D. Beck. 1827.III. Lpz. S. 164-167. — GGA 1828. I. S. 505-520 (Grottefend). — Neues kritisches Journal der theologischen Literatur. Hrsg. von G. B. Winer und J. G. V. Engelhardt. VIII. Sulzbach 1828 S. 442-456 (rec. af R.in G.). — Journal des Savans 1828. Paris. S. 593-603 og 643-653 (Silvestre

de Sacy). — *Se endvidere*: Beiträge zur Assyriologie. II. Lpz. 1894 S. 113 (C. W. Belsler).

Christinden i det hedenske Huus för Constantin den Stores Tider. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs philosophiske og historiske Afhandlinger. III. Kbh. 1827 S. 353-412. — *Sertryk*. S. St. o. A. 60 S. 4°. — Ny Udgave: Den christne Kvinde i det hedenske Huus, før Constantin den Stores Tid. Paany udg. af C. L. E. Mule. Kbh. 1865. 57 S. 8°. — *Overs.*: Die Christin im heidnischen Hause, vor den Zeiten Constantins des Grossen. [Übers. von C. A. Valentiner.] Kph. 1828. 81 S. 8°. — Les femmes chrétiennes aux premiers temps de l'église. Trad. de l'allemand par L.-F. Boissard. Paris 1855. XV+152 S. 8°. — *Rec.*: Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. XVII. Kbh. 1830 S. 7 f. (rec. af Udg.). — GGA 1828.II S. 1115 ff. — Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Hrsg. von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin. 1828.II. Stuttgart & Tüb. S. 478 ff. (Marheineke). — LLZ 1829. I Sp. 821 f. — Blätter für literarische Unterhaltung. 1829.II. Lpz. Beilage Nr.29, 7. Dec. (rec. af: 28). — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. III. Hamb. 1830 S. 473. — Kritische Prediger-Bibliothek. Hrsg. von J. F. Röhr. XI. Neustadt a. d. O. 1830 S. 1021-1025. — Archives du Christianisme au 19. Siècle. 39. année. 2. série, tome 24. Paris 1856 S. 50 (J. Aug. Bost). — Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français. V. Paris 1857 S. 249 f. — Ugeblad for den danske Folkekirke. II. Kbh. 1865 S. 304. — Illustreret Nyhedsblad. XIV. Chria. 1865 S. 120. — *Se endvidere*: Til Belysning af literære Personer og Forhold. Udg. af S. Birket Smith. Kbh. 1884 S. 194 f.

Der Stern der Weisen. Untersuchungen über das Geburtsjahr Christi. Mit einer Kup-

fertafel. Kph. 1827. 119 S. 8°. — *Rec.*: GGA 1827.III. S. 1566 f. (rec. af Hn.). — Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Hrsg. von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin. Jahrg. 1827. Stuttg. u. Tüb. Sp. 1609-1620. — Allgemeines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur. Hrsg. von C. D. Beck. 1827.III. Lpz. S. 161-164. — Kritische Prediger-Bibliothek. Hrsg. von Joh. Fr. Röhr. IX. Neustadt a. d. O. 1828 S. 118-121. — LT 1829 S. 225-231. — *Se endvidere*: Paul Bergsøe: Kanonen og Maanen. Kbh. 1942 S. 77.

Tale ved det Kiøbenhavnske Vaisenhusets Jubelhøitid den 1. November 1827. Kbh. 20 S. 8°.

1828

Notitia codicis Græci, Evangelium Johannis variatum continentis. Haun. 1828. 36 S. 8°. — *Rec.*: GGA 1828. II S. 1110-1115. — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. I. Hamb. 1828 S. 818-836 (C. Ullmann). — The foreign quarterly review. IV. Lond. 1829 S. 312 f. — *Se endvidere*: † Leviticon, ou Exposé des principes fondamentaux de la doctrine des chrétiens-catholiques-primitifs. Paris 1831 S. 16, se Georg Kloss: Bibliographie der Freimaurerei. Frankf. a. M. 1844 Nr. 2366 og 2368. — Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv. 1870.II. Kbh. S. 49. — C. E. Scharling: Theologiske Afhandlinger. Kbh. 1880 S. 406. — M. Dessubrè: Bibliographie de l'ordre des Templiers. Paris 1928 S. 189 Nr. 759.

Rede bey der Einweihung von vier nach der Küste Guinea bestimmten Missionaren (o: Johann Philip Henke, Carl Ferdinand Salbach, Gottlieb Holzwarth, Johann Gottlieb Schmid). Kph. 1828. 16 S. 8°. — Jvf. Dansk Religions-Blad. IV. 1828 S. 216.

Om en Votivgemme med en Aeskulapisk Slange. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. IV. Kbh. 1830 S. 1-18. — *Særtryk*. sst. 1828. 18 S. 4°. — Referat trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandling 1827-28. Kbh. 1828 S. 17 og i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. IV. Kbh. 1830 S. XXVII-XXVIII. — *Overs.*: Ueber eine Votivgemme mit einer Aeskulapischen Schlange. Aus dem Dänischen übers. von Gottlieb Mohnike. Trykt i: Zeitschrift für die historische Theologie. Hrsg. von Chr. Fr. Illgen. I,2. Lpz. 1832 S. 40-54. — *Rec.*: GGA 1832 S. 1543.

Synodal-Prædiken (over Rom. XIV, 1: »Den christelige Lærers Pligt mod vildfarende Brødre«, holden) i Roeskilde Domkirke den 8. October 1828. Trykt i: Acta Synodi Dionysianæ, habitæ Die 8. Octobris 1828. Kbh. S. 45-60. — *Særtryk*. S. St. o. A. 20 S. 8°. — *Se herom*: Frederik Barfod: Peter Andreas Fenger. Kbh. 1878 S. 144 f.

Kong Christian den Syvendes og Dronning Caroline Mathildes hellige og høitidelige Salvning i Christiansborg Slots-Kirke den 1. Mai 1767, og de i denne Anledning holdte Taler, af Ludvig Harboe. Efter Kgl. allernaadigst Befaling udg. af F. Münter. Kbh. 1828. VIII + 81 S. 2°. — *Rec.*: Kjøbenhavns-Posten 1829. Kbh. S. 48. — Nordisches Museum. Hrsg. von J. K. Høst. 1. Hefte. Kph. 1829 S. 65 f. — *Se endvidere*: KS 6. R. II. Kbh. 1936-38 S. 293 (Arthur G. Hassø).

1829

Primordia ecclesiae Africanae. Hafn. 1829. VIII + 272 S. 4°. — *Rec.*: LT 1829 S. 273-286 (Jens Møller). — Theologisk Quartalskrift utg. af H. Reuterdaahl och J. H. Thomaner. 1829.II. Lund. S. 74 f. — Allge-

meines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur. Hrsg. von Chr. Dan. Beck. 1829.I. Lpz. S. 321-325. — Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Hrsg. von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin. 1829.II. Stuttg. u. Tüb. S. 140-148 (Marheineke). — The foreign quarterly review. IV. Lond. 1829 S. 660 f. — Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. XVII. Kbh. 1830 S. 8-16 (rec. af Udgiveren). — Maanedsskrift for Litteratur. III. Kbh. 1830 S. 289-311. — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. III. Hamb. 1830. S. 484 (Gieseler) og 933 f. — GGA 1832.II S. 841-846. — *Se endvidere*: A. G. Rudelbach: Christelig Biographie. I. Kbh. 1848 S. 237 og Samme: Christliche Biographie. I. Lpz. 1850 S. 28. — Fonden ad usus publicos. II. Kbh. 1902. S. 109.

Vor Frue Kirkes Indvielse, første Pintsedag den 7. Junii 1829 [udg. af M.] Kbh. 40 S. 8°. Heri af M. Indvielses-Tale, S. 17-29.

Effata et Oracula Montanistarum. Programm, quo inaugurationem reverendissimi episcopi Arhusiensis Petri Johannis Mønster, secundo natalitiorum Christi die festo in æde Divæ Virginis solempni ritu peragendam indicit F. Münter. Hafn. 1829. 4+17 S. 4°. — Allgemeines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur. Hrsg. von Chr. Dan. Beck. 1829.III. Lpz. S. 359 f. — Maanedsskrift for Literatur. III. Kbh. 1830 S. 289-311 (H. N. Clausen). — Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. III. Hamb. 1830 S. 934.

Udsigt over en Samling af gamle Indskrifter og andre Oldsager, som ere indmurede i Bispegaarden [efter Meddelelser af M.]. Trykt i: Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. Udg. og red. af Fr. Thaarup. 26. Aarg. Kbh. 1829 Sp. 1569-1581. — *Særtryk*. U. Titelbl.

St. o. A. 7 S. 4°. — *Overs.* Eine Sammlung von antiken Steinen mit Inschriften in verschiedenen Sprachen und andere Antiquitäten, eingemauert in der bischöflichen Residenz zu Kopenhagen. Trykt i: Kopenhagener Börsehalle. Red. von Fr. Thaarup. I. Kph. 1830 S. 6 ff.

1830

Om Malerier paa Vaser, og om andre Kunstværker, som forestille Memnons Historie. Trykt i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. IV. Kbh. 1830 S. 305-346. — *Særtryk*. S. St. o. A. 42 S. 4°. — Referat trykt i: Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1828-29. Kbh. 1829 S. 24 f., og i: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger. V. Kbh. 1836 S. XXXII f.

Forordnet Alter-Bog for Danmark [under M.s Tilsyn ved Carl Holger Visby]. Kbh. 1830. XVIII+291 S. 8°. — *Rec.*: Maanedsskrift for Litteratur. IV. Kbh. 1830 S. 379-426. — *Se endvidere*: Koch II S. 94 ff.

Noticen für die Geschichte der Freimaurererey. Trykt i: Kalender für die Provinzial-Loge von Mecklenburg 1831. 8. Jahrg. Parchim (1830) S. 92-103. (Den S. 103 lovede Fortsættelse er aldrig udkommet).

1831

Aktstykker vedkommende Kong Christian den Tredies og Dronning Dorotheas Krøning i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, den 12. August 1537, af Dr. Johannes Bugenhagen. Efter kgl. Befaling samlede af F. Münter, med Indledning og historiske Oplysninger udg. af E. C. Werlauff. Kbh. 1831. XXXII+43 S. 2°. — *Rec.*: LT 1831 S. 641-648. — *Se endvidere*: Nordisk tidsskrift för bok- och

biblioteksvæsen. XV. Upps. & Sth. 1928 S. 28. — KS 6 R. II. Kbh. 1936-38 S. 293-298 (Arthur G. Hassø).

1832

Bidrag til: Codex Apocryphus Novi Testamenti. Ed. I. C. Thilo. I. Lips. 1832.

1833

Die altbritische Kirche. Trykt i: Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. VI. Hamb. 1833 S. 54-84 og 744-766. — *Rec.*: ALZ 1834.III Sp. 190.

Ueber die ursprüngliche Identität der Bischöfe und Presbyter und über die bischöfliche Ordination. Trykt i: Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und C. Umbreit. VI. Hamb. 1833 S. 769 ff.

1836

Frimureriets Opkomst og Historie eller Tempelherreordenens Forfølgelse og Opløsning . . . udarbejdet tildeels efter Conferents-

raad Moldenhawers, Biskop Münters, Etatsraad Thorlacius og Kapitain von Abrahamsons efterladte Værker ved A. C. Birch. Kbh. 1836. S. 9-85: Mærkværdig Proces imod Tempelherre-Ordenen i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede. (Efter Conferentsraad Moldenhawers og Biskop Münters efterladte Værker). — Bogen er tilegnet »Brr: Abrahamson, Münter, Rahbek og Schönheyder, i sin Tid Danmarks Logers Hæder og Pryd!«

1843

Artiklen: Münter (Friedrich Christian Carl Hinrich) i Erslew II 362—374. »Efter Forf.s efterladte Optegnelser«.

1900

Biskop Frederik Münters Selvbiografi [formodentlig affattet 1817]. Ved Louis Bobé. Trykt i: PT 4. R. III. Kbh. 1900 S. 157-174.

M.s tyske Selvbiografi 1784 er trykt i nærværende Mindeskrift IV. 1937 S. 1-28.

LITTERATUR OM FREDERIK MÜNTER

SLÆGT

J. C. L. Lengnick: Genealogier over adelige og borgerlige Familier. Familien Münter. (Kbh. u. A.).

H. K. Eggers: Aus dem Familienkreise der Eggers. Die Münter, Burret, Reddelien. Trykt i: Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie. XII. Berlin 1884 S. 642-653.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske Slægter. [I.] Kbh. 1891 S. 221-231.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen. Tillæg til Personalhistoriske Samlinger. Kbh. 1900 S. 654-662.

Balthasar Münter: Familien Münters Stamtafle. Revideret og ledsaget af nogle dertil hørende Oplysninger. (Trykt som Manuscript). Kbh. 1901.

Louis Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen. Kph. 1925 S. 445.

Dansk biografisk Leksikon. Red. af Povl Engelstoft under Medvirkning af Svend Dahl. XVI. Kbh. 1939 S. 336 (Albert Fabritius).

F. H. A. von Wangenheim: Regesten und Urkunden zur Geschichte des Geschlechts Wangenheim und seiner Besitzungen. Als Manuscript gedruckt. 1.-2. Sammlung. Hannover & Göttingen 1857-72.

Beiträge zu einer Familiengeschichte der Freiherren von Wangenheim, zusammengestellt von F. H. A. von Wangenheim. Als Manuscript gedruckt. Göttingen 1874 S. 442. Tafel III.

Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser. 1902. 52. Jahrg. Gotha. S. 814-830.

ALMINDELIG BIOGRAFI

(Af Haandbogs- og Leksikons-Artikler er kun de vigtigste medtaget).

M.s Autobiografier, se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1790, 1808, 1826, 1843, 1900 samt nærv. Mindeskrift IV. 1937 S. 1-28.

Heinrich Doering: Die gelehrten Theologen Deutschlands. II. Neustadt a. d. Orla 1832 S. 612-617.

J. P. Mynster: Dr. Friedrich Münter, Bischof von Seeland; eine biographische Skizze. Trykt i: Theologische Studien und Kritiken hrsg. von C. Ullmann und F. W. C. Umbreit. VI. Hamburg 1833 S. 13-53; ogsaa som Særtryk. U. St. o. A. — *Overs.*: Biskop Dr. F. Münter. En biographisk Skizze. (Oversat med en Forerindring af Jens Møller). Trykt i: Tidsskrift for Kirke og Theologie. Udg. af J. Møller. II. Kbh. 1833 S. 372-398, og i: J. P. Mynster: Blandede Skrivter. III. Kbh. 1853 S. 167-204. — *Se herom*: Samme: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854 S. 287 (Oehlschläger). — G. L. Badens vigtigste Levnetsomstændigheder. Kbh. 1836 S. 10.

Ersch & Gruber: Allgemeine Encyclopädie. 1. Section. XXIX. Lpz. 1837 S. 100 f. (A. G. Rudelbach.)

Erslew II S. 362-374. — Supplement. II S. 470 ff. Jvf. denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1843.

F. E. Hundrup: Biographiske Efterretninger om philologiske Candidater. (Skoleprogram.) (I.) Roskilde 1849 S. 23 f. — II. sst. 1851 S. 20.

J. P. F. Königsfeldt: De evangeliske Biskopper i Danmark. Dr. Frederik Münter. Trykt i: Historiske Aarbøger udg. af C. Molbech. III. Kbh. 1851 S. 101 ff.

Ludv. N. Helveg: Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen. II. Kbh. 1855 og 2. Udg. Kbh. 1883 Register.

Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche. Hrsg. von J. J. Herzog. X. Gotha 1858 S. 98-101, og 2. Aufl. X. Lpz. 1882 S. 363 ff. (L. Pelt).

Biographie universelle (Michaud). Nouvelle éd. XXIX. Paris 1861 S. 578 f. (Deping).

L. Koch: Den danske kirkes historie i det 19. århundrede. I-II. Kbh. 1879-1883 Register i II.

P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie. II. Kbh. 1886 og 2. Udg. III. sst. 1902, Register. (H. V. Sthyr, Ph. Weillbach, R. Besthorn.)

Allgemeine Deutsche Biographie. XXIII. Lpz. 1886 S. 35 ff. (Carstens).

Johannes C. H. R. Steenstrup: Historie-skrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1889 S. 352-355, se ogsaa Registeret.

L. Koch og H. F. Rørdam: Fortællinger af Danmarks Kirkehistorie. Kbh. 1889 især S. 204 f.

Dansk biografisk Lexikon udg. af C. F. Bricka. XII. Kbh. 1898 S. 25-34 (Fr. Nielsen og C. Jørgensen). — Fr. Niensens Biografi findes i forkortet Skikkelse overs. i: Real-encyclopädie für protestantische Theologie

und Kirche. Begründet von J. J. Herzog. 3. Aufl. XIII. Lpz. 1903 S. 553-556.

Salmonsens Konversationsleksikon. XIII. Kbh. 1902 S. 47 f. og 2. Udg. XVII. sst. 1924 S. 517 (L. Moltesen).

Vilhelm Bang: Sjællands Stifts Biskopper efter Reformationen. XVII. Frederik Münter (1808-30). Trykt i: Nationaltidende (Søndags-)Tillæg 14., 21., 28. Okt. 1906. Kbh.

Alexander Rasmussen: Reformationsjubilæet 1817. Kbh. 1917 S. 9-14.

Dansk biografisk Haandleksikon. Red. af Svend Dahl og P. Engelstoft. II. Kbh. 1923 S. 696 (Hans Ræder).

Dansk biografisk Leksikon. Red. af Povl Engelstoft under Medvirkning af Svend Dahl. XVI. Kbh. 1939 S. 341-349 (Bjørn Kornerup).

MÜNTER I FORHOLD TIL SIN SAMTID
Spredte Bidrag til M.s Karakteristik i Samtidens Omtale, hans Forhold til samtidige Personer, Institutioner etc., hans forskellige Hverv og Virksomhedsgrene.

Nedenstaaende Liste maa stadig sammenholdes med den i Fortegnelsen over M.s Korrespondenter anførte Litteratur samt med denne Bibliografis Fortegnelser (ndf.) over M.s trykte Embedsskrivelser og Visitatsberetninger. — Det ligger i Sagens Natur, at Listen kun kan blive fragmentarisk, afhængig som den er af spredt Læsning, Tilstedeværelsen af Register etc. For at den ikke skulde blive altfor vidtløftig, har Brevsamlinger o. l. som Regel kun kunnet opføres under et enkelt Navn (fx. P. Hjort), og ikke kunnet specificeres under de enkelte Korrespondenter o. a.

PERSONER

Jacob Aalls optegnelser. Skien 1939 S. 72 f.

N. C. L. Abrahams: Meddelelser af mit Liv. Kbh. 1876 S. 253 ff.

J. G. C. Adler. — KS 4. R. II 1891-93 S. 613 f.

Gaetano Gasperoni: Settecento italiano. I. L'Ab. Giovanni Cristoforo Amaduzzi. Padova 1941 Register.

C. F. Ammon. — Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. 2. R. VII. Kiel 1918-25 S. 108.

Juan Andres: Reise durch verschiedene Städte Italiens. Übers. von E. A. Schmidt. I. Weimar 1792 S. 233.

Benedicte Arnesen-Kall: Livserindringer Kbh. 1889 S. 63, 80.

G. L. Badens vigtigste Levnetsomstændigheder. Kbh. 1836 S. 10, 14, 25 f., 38.

Aus Jens Baggese's Briefwechsel mit Karl Leonhard Reinhold und Friedrich Heinrich Jacobi. I. Lpz. 1831 S. 238 jvf. S. 233. — Til Belysning af literære Personer og Forhold. Udg. af S. Birket Smith. Kbh. 1884 S. 258, 264.

Biskop Balles sidste Præstevielse i Trinitatis Kirke den 22. April 1808. Kbh. 1808. — Biskop Balles sidste Bispevielse i Trinitatis Kirke den 8. Maji 1808. Kbh. 1808. — Jvf. Theologisk Maanedsskrift. XI. Kbh. 1808 S. 433-469. — KS 3. R. II 1877-80 S. 266 ff. — 4. R. II 1891-93 S. 620 f. — RP VI 1903 S. 246, 541. — PT 8. R. V 1926 S. 55. — M.s Ordinations Taler. Kbh. 1817 er tilegnet B.s Minde. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1808 og 1817.

Johann Heinrich Bartels: Briefe über Katalabrien und Sizilien. III. Göttingen 1792 S. 841.

Michael Neiiendam: Christian Bastholm. Kbh. 1922 Register. — Samme: Bastholmske Familiepapirer. Kbh. 1924 Register.

F. R. J. Dahl: Til Bendt Bendtsens Minde. Kbh. 1831 S. 8. — Danske Samlinger. V. Kbh. 1869-70 S. 47 f.

A. P. Bernstorff se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1798.

J. E. *Biester*. — M.s Authentische Nachricht. 1787 er tilegnet B. - Jvf. ovf. S. 119.

Andreas *Birch*. — M.s Sandsynlige Tillæg til Christi Lidelses-Historie. Kbh. 1816 er tilegnet B.

Haavard Rostrup: H. W. *Bissen*. I. Kbh. 1945 S. 13, 36, 43. — II. 1945 S. 13.

Bonstetten: Briefe an Matthisson. Hrsg. von H. H. Füssli. Zürich 1827 S. 177. — Karl Viktor v. Bonstetten's Briefe an Friederike Brun. Hrsg. von Friedrich von Matthisson. I. Frankf. a. M. 1829 S. 188, 234 f. 244, 301. II. 1829 86, 99, 104, 151, 169, 209, 259, 261, 276, 279, 311, 314, 315 ff. 324, 326, 328, 330. — Marie-L. Herking: Charles Victor de Bonstetten. Lausanne 1921 S. 215, 218 f., 223, 231, 402 (tildels forvekslet med Balthasar M. d. Æ.) — [Bonstetten:] Briefe an Herrn Professor Münter in Kopenhagen über Volksaufklärung. Trykt i: Der Neue Teutsche Merkur. 1799 I. Weimar. S. 97-111; med Titel: Über Volkserziehung bei Anlass eines Besuchs in dem Kopenhagener Schulmeisterseminarium (og tilegnet M.) optrykt i: B.s Neue Schriften. Kph. 1799 S. 139-246.

Stefano *Borgia*. — Peter Friderich Suhms samlede Skrifter. XV. Kbh. 1798 S. 140 f. — Rom og Danmark gennem Tiderne. I. Kbh. 1935 272 f., 276, 280, 283, 288 ff., 294-305; jvf. HT 10. R. V 1940 S. 523 f.; Politiken 5. Juni 1944 S. 2 (A[ndreas] V[inding]). — Lychnos. 1937. Upps. & Sth. S. 115 ff., 120 f. — M.s Commentatio de indole versionis Novi Testamenti Sahidicæ. Hafn. 1789 er tilegnet B. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1804.

A. W. *Brorson*. — Breve til og fra F. C. Sibbern. Udg. af C. L. N. Mynster. (I.) Kbh. 1866 S. 123.

Friederike *Brun*, geb. Münter: Wahrheit aus Morgenträumen. Aarau 1824, og den danske Overs.: Fr. Brun: Ungdoms-Erindringer.

Udg. af Louis Bobé. Kbh. 1917 Register samt S. 159 ff. — Se ogsaa: Ceres. Udg. af F. M. Lange. II. III. VII. Kbh. 1824-26. — Louis Bobé: Frederikke Brun. Kbh. 1909 Register samt S. 80, 322 ff., 338, 342. — M.s Betragtninger over den Naturlige Theologie. Kbh. 1805 er tilegnet F. B.

P. O. *Brøndsted*. — Af efterladte Breve til J. P. Mynster. Kbh. 1862 S. 154 f. — Breve fra P. O. Brøndsted. (Memoirer og Breve. XLVII.) Kbh. 1926 Register.

Fra Biskop (P. O.) *Bugges* Haand. Udg. af D. Thrap. Kria. 1886 S. 39.

Fra Hoffet og Byen. Breve til Joh. *Bülow*. (Memoirer og Breve. III.) Kbh. 1906 S. 173.

K. A. *Böttiger*. — Amalthea hrsg. von C. A. Böttiger. III. Lpz. 1825 S. III-IV. — M.s Velia in Lucanien. Altona 1818 er tilegnet B.

Cabott. — Rom og Danmark gennem Tiderne. I. Kbh. 1935 S. 206 f.

Michele *Calcagni*: De' Rè di Siracusa Finzia e Liparo, non ricordati dalle storie riconosciuti ora con le monete. I-II. Palermo 1808-09 er tilegnet M.

J. W. *Cappelen*. — Erling Danbolt: Misjonstankens gjennombrudd i Norge. I. (Skrifter utg. av Egede-Instituttet. 1.) Oslo 1947 S. 236.

Kong *Christian VIII.s* Dagbøger og Optegnelser. Udg. ved Axel Linvald. I. Kbh. 1943 Register. — Axel Linvald: Kong Christian VIII. Den unge Prins. Kbh. 1943 S. 81.

H. G. *Clausen's* Eftermæle. Kbh. 1840 S. 45, 47, 54, 88. L. Koch: Den danske kirkes historie i det 19. århundrede. I. Kbh. 1879-80 S. 118 ff. — KS 3. R. IV 1882-84 S. 378-395. — 4. R. VI 1899-1901 S. 215. — RP VI 1903 S. 505 ff. — PT 5. R. VI 1909 S. 187. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Ved M.s Død«.

H. N. *Clausen*: Optegnelser om mit Levned. Kbh. 1877 S. 33, 35, 83, 103, 105, 125, 158 f.

— Danskeren. II. Kolding 1889 S. 380 f. — H. N. Clausen: Af min Reisedagbog. Udg. ved Carl S. Petersen. Kbh. 1918 S. 8, 33, 48. — Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog (IX) for 1921. Nykøbing F. S. 6, 18. — Jørgen Larsen: H. N. Clausen. I. 1945 Register samt S. 91 (Münster[!]). — Jvf. KS 6. R. V. 1946 S. 294, 302, 346 og HT 11. R. I. 1946 S. 726. — Rejsebrev fra H. N. Clausen 1818-20. Udg. af Bjørn Kornerup. 1946 Register samt S. 4, 85. — H. N. Clausen: Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus. Kbh. 1825 er tilrettet M., Frederik Plum og P. E. Müller. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Ved M.s Død«.

N. Clausen-Bagge. — RP VI 1903 S. 86 f. — Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog (XX) for 1932. Nykøbing F. S. 101 f. — (XXIX) for 1941 sst. S. 13 f.

Jac. Edv. Colbiørnsen. — PT 5. R. II. 1905 S. 111.

Chr. M. Th. Cold. — KS 4. R. VI 1899-1901 S. 405 Noter.

[A. W. Cramer:] Haus-Chronik. Hamburg 1822 S. 126 f. (Balthasar M. d. Æ.?)

Fr. Creuzer: Deutsche Schriften. 5. Abth. I. Lpz. & Darmstadt 1848 S. 43, 89, 107 f., 117, 156, 163, 210, 224 f. — II. Frankf. a. M. 1854 S. 164.

Anton Springer: Friedrich Christoph Dahlmann. I. Lpz. 1870 S. 25. 451 f. — Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. 2. R. VII Kiel 1918-25 S. 213.

J. J. Dampe. — HT 6. R. V. 1894-95 S. 568 f., 571 f.

Christine Daugaard: Biskop (J. B.) Daugaard. I. Kbh. 1896 S. 316.

Frau v. Diede. — Friederika Brun: Episoden aus Reisen. I. Zürich 1806 S. 34.

Déodat Dolomieu. — LE 1800 S. 288. —

A. Lacroix: Déodat Dolomieu. I-II. Paris 1921 Register.

Sophie Christine Eigtved f. Walter. — RP III 1896 S. 404 (Fru E.s Meddelelser til M. om Frederik V.)

W. F. Engelbreth. — KS 5. R. VI 1911-13 S. 687, 689 ff.

Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter. III. Kbh. 1862 S. 20, 198, 203, 311, 318, 343. — HT 5. R. II 1880-81 S. 393 f. — (Norsk) Historisk Tidsskrift. 2. R. IV. Kria. 1884 S. 323.

Adolf Langguth: Christian Hieronymus Es-march. Berlin 1903 Register samt S. 169.

Johannes Ewald. — Illustreret Tidende. XXII. Kbh. 1880-81 S. 326 f. — XXXI. 1889-90 S. 465. — F. Rønning: Rationalismens tidsalder. II. Kbh. 1890 S. 47, 252, 373, 405, 408 f. — Fra Arkiv og Museum. Serie 2. I. Kbh. 1916-25 S. 191 f., 207. — Georg Nygaard: Ewald Portrætter. Kbh. 1919 S. 14 f., 23 ff., 39, 44, 47. — Aarbog for Bogvenner. I. Kbh. 1917 S. 164. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1780, 1781.

Enevold Falsen. — (Norsk) Historisk Tidsskrift. 2. R. IV. Kria. 1884 S. 323. — A. H. Winsnes: Det Norske Selskab. Kria. 1924 S. 373.

Patricius Fast se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1784.

Lucie Elise Fich f. Hertz. — Fra Ribe Amt 1906. Kbh. S. 7-12. — 1911 S. 100. — (L. E. Fich:) Domprovsten i Roskilde. (Memoirer og Breve. X.) Kbh. 1909 S. 174 f., 187, 220-228.

Chr. Flor. — Danske Magazin. 6. R. VI. Kbh. 1933 S. 99.

Peter Foersom. — Museum. 1895. II. S. 318.

Lauritz Foss. — PT 4. R. VI 1903 S. 158, 177.

Frederik VI. — Danmarks Riges Historie.

VI,1. Kbh. 1896-97 S. 35 og 189 (M. overbringer Fr. VI Prins Oscars Frieri til Prinsesse Wilhelmine). — M.s Den Danske Reformationshistorie. I. Kbh. 1802 og De Danske Ridderordeners Oprindelse. Kbh. 1821-22 (samt fransk Overs. Cph. 1822) er tilegnet Fr. VI, hans Salvings-Akt 1818 er tilegnet Kongen og Dronningen). — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1790, 1812, 1818. — (RP III 1896 S. 368 f. M.s Optegnelser om Kronprins F.s Magtovertagelse 1784.)

Briefwechsel des Herzogs *Friedrich Christian* zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark. Hrsg. von Hans Schulz. Lpz. 1908 S. 52, 161. — Aus dem Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein. Hrsg. von Hans Schulz. Stuttg. 1913 S. 57, 91, 119, 142. — M.s Efterretninger om begge Sicilier. I. Kbh. 1788 er tilegnet F. C.

Johs. *Geibel*. — RP III 1896 S. 412. — J. Hennings: Geschichte der Johannis-Loge »Zum Füllhorn« zu Lübeck 1922 S. 102 f. —

Ant. Aug. *Giorgi* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1789.

A. C. *Gjerlew*. — Breve fra Danske og Norske. Udg. af Ludvig Daae. Kbh. 1876 S. 147 f.

Goethes Werke. Weimar. (1. Abth.) XXX. 1903 S. 237 f. XXXI. 1904 S. 189, 279, 341. XXXII. 1906 S. 451. XLVI. 1891 S. 327. — 3. Abth. VIII. 1896 S. 65, 70 f., 312. IX. 1897. S. 320 f., 328 f. — 4. Abth. VIII. 1890 S. 90, 152 f., 155. XVII. 1895 S. 103. XXXVII. 1906 S. 71, 84. XXXIX. 1907 S. 14 ff. — Fr. Strehlke: *Goethe's Briefe*. I. Berlin 1882 S. 494 f. — *Goethe-Jahrbuch*. XVIII. Frankf. a. M. 1897 S. 113-116. — Kunst 5. Aarg. Nr. 2. Kbh. 1903-04. (L. Bobé.) — *Goethes Gespräche* hrsg. von W. & F. von Biedermann.

2. Aufl. I. Lpz. 1909 S. 110 Nr. 222. — V. 1911 S. 220, 270. — *Goethe-Handbuch*. Hrsg. von Julius Zeitler. Stuttg. 1917 S. 639 f. (tildels forvekslet med Balthasar M. d. Æ.) — *Jahrbuch der Goethe-Gesellschaft*. VII. Weimar 1920 S. 204. — Nicolaus Meyer: *Briefwechsel mit Goethe und dem Weimarer Kreise*. Hrsg. von Hans Kasten. Bremen 1926 S. 305 f. 311. (Fejlagtig kaldet Münster). — [F. Lauterbach:] *Goethe som Frimurer*. Kbh. 1932 S. 50. — L'Urbe. *Rivista Romana*. V. 4. Roma 1940 S. 28.

Henri *Grégoire*. — Dansk Tidsskrift for Kirke og Folkeliv. 1870.II. Kbh. S. 49 f. — C. E. Scharling: *Theologiske Afhandlinger*. Kbh. 1880. S. 40.

Wilhelm *Grimm*. — Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten. Hrsg. von Ernst Schmidt. Berlin 1885 S. 48, 79.

N. F. S. *Grundtvig*: *Bibelske Prædikener*. Kbh. 1816 S. 19 f. — 2. Udg. (ved C. J. Brandt). Kbh. 1883 S. 97 f. — N. F. S. *Grundtvig*: *Om Religions Frihed*. (3. og sidste Stykke.) Slutningen af en Afhandling i Theologisk Maanedsskrift. VIII. Kbh. Trykt 1827. Undertrykt samme Aar. Løsladt 1866 S. 206, 228 f. — N. F. S. *Grundtvig*: *Kirke-Speil*. Kbh. 1871 S. 363 f., 367, 369, 387. — 2. Udg. sst. 1876 S. 322 f., 325, 327 f., 345. — Samme: *Udvalgte Skrifter ved Holger Begtrup*. X. Kbh. 1909 S. 336 f., 339 ff., 354. — KS 2. R. VI. 1872-73 S. 780. — 3. R. II. 1877-80 S. 264 ff. — 3. R. III. 1881-82 S. 696-698. — 3. R. IV. 1882-84 S. 401, 679 f. (optrykt i Fredrik Nielsen: *N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling*. Kbh. 1889 S. 178). — 4. R. IV. 1895-97 S. 473. — 5. R. I. 1901-03 S. 307-311. — 6. R. III. 1939-41 Register. — Frederik Barfod: *Peter Andreas Fenger*. Kbh. 1878 S. 161. — C. J. Brandt: *Grundtvigs Sammenstød med Biskop Münter*. Trykt i: *Dansk Kirketidende*. 1879. Kbh. S. 93-106, 113-126,

154-160, 177-188. — H. Brun: N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb. I. Kolding 1879-80 S. 10, 23, 34, 64, 76, 94. — Grundtvig og Inge-mann. Brevvexling udg. af Svend Grundtvig. Kbh. 1882 S. 80 f. — L. Schrøder: Grundtvigs Barndom og første Ungdom. Kbh. 1883 S. 132-141, 198 f. — Historisk måneds-skrift. IV. Odense 1885 S. 359, 361, 366. — V. 1885 S. 4, 6, 346 f. — Danskeren. II. Kolding 1889 S. 380 f. — VI. 1891 S. 65. — H. Hoffmeyer: Grundtvig og Münters Dog-mehistorie. Trykt i: Teologisk Tidsskrift. Ny R. I. Kbh. 1899-1900 S. 381-393. — Ludvig Schrøder: N. F. S. Grundtvigs Levned. (Skrifter til Oplysning og Opbyggelse. II,1-3.) Kbh. 1901 S. 42, 50 f. — F. Rønning: N. F. S. Grundtvig. I-IV. Kbh. (1907-14) Register. — Edv. Lehmann: Romantik og kristendom. Kbh. 1910 S. 48 f., og i svensk Oversættelse: Edv. Lehmann: Tvedräkt och endräkt. Lund 1922 S. 81 f. — H. Rosendal: N. F. S. Grundtvig. Kbh. (1913) S. 25, 48, 53, 62, 65, 91 f., 106 f., 110 f., 156. — Otto Møller og Skat Rørdam: En Brevveksling. I. 1915 S. 305. — Breve fra og til N. F. S. Grundtvig. Udg. af Georg Christensen & Stener Grundtvig. I-II. Kbh. 1924-26 Register. — Dansk Kirkeliv medens Tiderne skifter. 1925. Kbh. S. 119 f., 122, 134 f. (J. Oskar Andersen.) — Edv. Lehmann: Grundtvig. Stockholm 1927 S. 23, 105 f. — do. Kbh. 1929 S. 28 ff., 163 f. — do. Tübingen 1932 S. 18*, 29* (Einleitung von Valdemar Ammundsen). 20 ff., 176. — Et lille Udvalg af N. F. S. Grundtvigs Skrifter. Udg. af Holger Begtrup. (Gyldendals Bibliotek. XL.) Kbh. 1928-30 [c:1929] S. 96, 105. — Anders Nørgaard: Grundtvigianismen. I. Kbh. 1935 S. 54 ff., 90. — Hal Koch: Grundtvig. Stockholm 1941 S. 39. — do. Kbh. 1943 S. 32. — Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig. Kbh. 1948 S. 89, 93, 127 ff., 280, 282, 284, 288. — G.s En liden Bibelkrønike.

Kbh. 1814 er tilegnet M., F. J. Bech, J. N. Brun, P. O. Boisen.

Anton *Gürtler*. — M.s Overs. af Tommasi: Elogio ... (Gedächtnißschrift auf den Ritter Filangieri. Anspach 1790) er tilegnet G.

Joseph von *Hammer*. — M.s Der Tempel der himmlischen Göttin zu Paphos. Kph. 1824 er tilegnet H.

Peder *Hansen* (Sognepræst i Slangerup). — Fra Frederiksborg Amt 1907. Helsingør. S. 32 ff., 43.

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte. 2. R. VII. Kiel. 1918-25 S. 108, 213. (*Harmsiana*).

A. H. L. *Heeren*: Historische Werke. I. Göttingen 1821 S. XLII. XLV.

Carl *Heger*. — Adam Oehlenschläger's Schriften. I. Selbstbiographie. Breslau 1829 S. 92 f. — Samme: Werke. Zum zweiten Male gesammelt. I. sst. 1839 S. 95. — Oehlenschlägers Levnet. I. Kbh. 1830 S. 140. — Oehlenschlägers Erindringer. I. Kbh. 1850 S. 152. — Samme Bog. Sammandragne og udg. af O. Borchsenius. Kbh. 1872 S. 100. — Oehlenschlägers Ungdomserindringer udg. ved Louis Bobé. Kbh. 1915 S. 139. — Oehlenschläger: Meine Lebens-Erinnerungen. Deutsche Originalausg. I. Lpz. 1850 S. 166. — Aftenlæsning. Ny R. VII. Kbh. 1868 S. 338; heraf Særtr. (m. ændret Paginering): [Nic. Bøgh:] Kamma Rahbek. Kbh. 1868 S. 27 f. — Elith Reumert: En Race-Slægt. Kbh. 1917 S. 159, 193. — Johan Carl Hegers Minde. Kbh. (1836) S. 16. — Oehlenschläger: Digterværker. V. Kbh. 1836 S. 237. — XXI. Kbh. 1852 S. 44. — Samme: Poetiske Skrifter. XXII. Kbh. 1861 S. 157. — XI. Kbh. 1898 S. 254. — Samme: Lyriske Digte. Kbh. 1866. S. 576, sst. 1885 S. 574.

Christiane *Heger* se Oehlenschläger.

P. A. *Heiberg*: Skuespil. II. Kbh. 1793 S. 356. — Samme: Udvalgte Skrifter. 1884 S. 327.

C. G. von *Helmolt*. — M.s Zwei Hymnen. Erfurt 1782 er tilegnet H. samt E. L. v. Schlotheim.

W. A. *Hengel*. — Henrik Scharling: Breve fra Holland. Kbh. 1864 S. 85.

J. P. *Henke* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1828.

August *Hennings*. — Danske Magazin 7. R. I. Kbh. 1934-35 S. 56, 93, 99 f., 105 f., 109, 122 f., 133, 150 f., 153, 158.

J. G. *Herder*. — M.s Afhandling Ueber Poesie und ihre Wirkung (trykt i: Deutsches Museum. 1782 II. Lpz. S. 293-305) og hans Versuch über die keilförmigen Inschriften zu Persepolis. Kph. 1802 & 1818 er tilegnet H.

J. M. *Hertz* se Fich, Lucie Elise. — Se uden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1819.

Christian Gottlob *Heyne*. — M.s Antiquarische Abhandlungen. Kph. er tilegnet H.s Minde.

P. *Hjort*. — Svea (Swea). Tidskrift för vetenskap och konst. XIII (Ny Följd I). Ups. 1831 S. 401 ff. (Om H.s Forfatterskab hertil se Svenska akademiens handlingar ifrån 1886 XXXVI. Sth. 1925, 2. Paginering S. 244 f.) — Overs.: Kjøbenhavns-Posten. 1831. Nr. 231. 30. Sept. S. 767 f. (fejl Paginering). — Udvalg af Breve til P. Hjort. Kbh. 1867 S. 49, 65, 121, 130, 132, 153, 163, 205, 463. — Ny Saml. sst. 1869. S. 205, 287-290, 303, 333, 366, 415 f., 458.

V. K. *Hjort* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1811.

Sophie Charlotte Emilie *Holstein* til Lethraborg. — M.s Lejre. Kbh. 1806 er tilegnet S. C. E. H.

G. *Holzwarth* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1828.

L. [c:C.] M. *Hudtwalker*. — Meddelelser fra Krigsarkiverne. III. Kbh. 1888 S. 207.

Joh. Leonhard *Hug*: Einleitung in die

Schriften des Neuen Testaments. 3. Ausg. Stuttg. & Tüb. 1826 [c: 1827] er tilegnet M., se I S. XV.

G. von *Högelmüller*. — Fundgruben des Orients. (I.) Wien 1809 S. 457 f.

Jens Kragh *Høst*: Erindringer. Kbh. 1835 S. 42 f. 57, 61, 135.

B. S. *Ingemann*: Tilbageblik paa mit Liv og min Forfattervirksomhed. Udg. af J. Gal-skjøet. Kbh. 1863. S. 88. — Breve til og fra B. S. Ingemann udg. af V. Heise. Kbh. 1879 S. 42, 77, 198, 240 f., 373. — Danskeren. II Kolding 1889 S. 94 f.

C. A. *Jacobi* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1812.

S. *Jacobs*. — Historiske Meddelelser om Kbh. II. Kbh. 1909-10 S. 402.

P. V. *Jacobsen*: Breve. Udg. af Julius Clausen. Kbh. 1899 S. 12, 65 f., 104 ff. (Anekdoten S. 170 angaar P. E. Müller og ikke M. (som antaget i Frithiof Brandt: Den unge Søren Kierkegaard. Kbh. 1929 S. 109)). — PT 4. R. II 1899 S. 85.

Steingrímur *Jónsson* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1824.

J. Z. L. *Junckheim*. — M.s Versuch über die kirchlichen Alterthümer der Gnostiker. Anspach 1790 er tilegnet J.

Stephan *Jørgensen*: Beviset for Slægtskab imellem Luther og Stamfaderen til den lindemanske Slægt. Kbh. 1827 S. 27.

A. C. *Kierulff*. — E. Steenvinkel-Svendsen: Kirkeminder og Præsteliiv. Kbh. 1925 S. 46 f.

C. D. *Koefoed* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1826.

Marie *Konow* se Oehlenschläger.

J. B. *Koppe*. — Allgemeine deutsche Bibliothek. 103. Bd. Berlin & Stettin 1791 S. 551. — M.s Die Offenbarung Johannis. Kph. 1784 er tilegnet K.

Ludwig Theobul *Kosegarten*: Gedichte. II. Lpz. 1782 S. 3-46: Ritogar und Wanda. An

Friedrich Münter. S. 47 f.: Nachruf an Friedrich Münter (Digt). — M.s Balders Tod (trykt i TM 1783.III. S. 242-250) er tilegnet K.

Hermann Dietrich Krohn. — M.s Beyträge zur Kirchengeschichte. Kph. 1798 er tilegnet K.

J. C. Lavaters Rejse til Danmark i Sommeren 1793. Udg. ved Louis Bobé. Kbh. 1898 S. XXIII. 42 f., 50, 62.

Orla Lehmanns efterladte Skrifter. Udg. af Hother Hage. I. Kbh. 1872 S. 5, 62.

M. F. Liebenberg. — Danske Samlinger. 2. R. II. Kbh. 1872-73 S. 253 f. — PT IV 1883 S. 251.

Jac. Chr. Lindberg. — [J. C. G. Johannsen:] Ueber das Treiben der Zeloten in Kph. Lpz. 1832 S. 7. 14 f. 21 f. — Breve fra Danske og Norske. Udg. af Ludvig Dase. Kbh. 1876 S. 147 f. — Historisk måneds-skrift. I. Odense 1883 S. 235. — III. 1884 S. 312, 324, 376 f. — IV. 1885. S. 258 f., 291, 299, 303 f. — V. 1885. S. 66, 81, 85 f., 100-103, 330. — VI. 1885 S. 93. — Danskeren. II. Kolding 1889 S. 380 f. — Frederik Nygård: Jakob Chr. Lindberg. Odense 1897 S. 10 ff. — Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog (IX) for 1921. Nykøbing F. S. 6 f., 18. — Martin Kristensen: Niels Lindbergs Liv og Gerning. (Folkets Førere). Kbh. 1922 S. 7 f.

Gust. Dan. de Lorichs: Recherches numismatiques. Paris 1852 S. 209 f.

M. H. Kildal Lund. — PT 5. R. III. 1906 S. 236.

Magdalene Charlotte Hedevig Løvenskiold. — RP VI. 1903 S. 246, 541.

J. N. Madvig: Livserindringer. Kbh. 1887 S. 42, 49, 113. — Bornholmske Sagn og Sagaer. Samlet og genfortalt af Karl M. Kofoed. Kbh. (1928) S. 108.

H. A. Malling: Efterladte Erindringer og Betragtninger. Kbh. 1894 S. 34, 38.

Maria Sophia Friederica. — M.s Sinnbil-

der. Altona 1825 er tilegnet M. S. F., hans Salvings-Akt 1818 er tilegnet Fr. VI og M. S. F.

H. Martensen: Af mit Levnet. III. Kbh. 1883 S. 37 ff. — Johanne Luise Heiberg og Andreas Frederik Krieger. En Samling Breve udg. af Aage Friis og P. Munch. II. Kbh. 1915 S. 393 Note til S. 14 (Anekdoten angaar næppe Münter).

Friedrich v. Matthissons Literarischer Nachlass. II. Berlin 1832 S. 55, 67, 83, 87. — Samme: Gedichte. Hrsg. von Gottfried Bölsing. II. (Bibliothek des litterarischen vereins in Stuttgart. CCLXI). Tübingen 1913 Register.

G. Merkel: Skizzen aus meinem Erinnerungsbuche. 3. Heft. Riga 1812 S. 225. — Samme: Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben. II. Lpz. 1840 S. 281 ff.

J. D. Michaëlis. — P. Uldall: Efterladte Optegnelser. (Memoirer og Breve. XXI). Kbh. 1914 S. 120.

A.-L. Millin. — Magasin encyclopédique. 9. année, tome III. Paris 1803 er af Millin tilegnet Münter, hvis Afhandling om de Persepolitanske Inscriptioner er recenseret i dette Bind.

G. C. F. Mohnike: Kirchen- und litterarhistorische Studien und Mittheilungen. I, 2. Stralsund 1825 er tilegnet Münter.

D. G. Moldenhawer. — HT 8. R. I. 1907-08 S. 185 f. — Ada Adler: D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling. Kbh. 1917 Register.

J. G. Moltke. — Münters Om Hierarkiets Fremgang under Innocenz III. Kbh. 1784 er tilegnet Moltke.

L. R. Müller v. Aarwangen. — PT 4. R. III 1900 S. 13.

J. P. Mynster: Meddelelser om mit Levnet. Kbh. 1854 S. 66, 177, 192, 194 ff., 229, 232. — 2. Opl. Kbh. 1884 S. 67 f., 181, 197 ff., 201, 233, 236. — J. P. Mynster: Kirkelige Lei-

ligheds-Taler. II. Kbh. 1854 S. 368 ff. — Breve fra J. P. Mynster. Kbh. 1860 S. 22, 53, 130, 140, 161. — Af efterladte Breve til J. P. Mynster. Kbh. 1862 S. 44 ff., 76, 82, 90, 117, 153 ff. — F. L. B. Zeuthen: Mine første 25 Aar. Kbh. 1866 S. 118. — H. F. Rørdam: Peter Rørdam (I). Kbh. 1891 S. 101. — KS 4. R. IV. 1895-97 S. 468, 496, 709 f. — 5. R. VI. 1911-13 S. 687 ff. — 6. R. IV. 1942-44 S. 215, 218, 223. — Bjørn Kornerup: Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie. Kbh. 1929-30 S. 336. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Alm. Biografi« og »Visitatser« (Spjellerup).

Jens Møller se denne Bibliografis Afsnit »Ved M.s Død«.

Fortid og Nutid. Et Ugeblad udg. af M. Møller. Kbh. 1808 S. 3, 9, 25 f., 39, 45.

P. H. Mønster: Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. XIV. Kbh. 1828 S. 14. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1829.

Karl August Nicander: Minnen från Södern. I. Örebro 1831 S. 21. — Ny uppl. I. sst. 1862 S. 17. — Overs.: Valkyrien. 1831 II. Kbh. S. 81.

Lebensnachrichten über Barthold Georg Niebuhr. I. Hamburg 1838 S. 86, 144.

Rasmus Nyerup: Brev til Joh. Fred. Wilh. Schlegel. Kbh. 1787 S. 11. — Samme: Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge. IV. Kbh. 1806 S. 56, 102. — Samme: Levnetsløb beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. N. Strøm. Kbh. 1829 S. 45, 60 f., 122 ff.

Adam Oehlenschläger's Skrifter. I. Selbstbiographie. Breslau 1829 S. 92 f. — Samme: Werke. Zum zweiten Male gesammelt. I. sst. 1839 S. 95 f. — Oehlenschlägers Levnet. I. Kbh. 1830 S. 140. — II. 1831 S. 320. — Oehlenschlägers Erindringer. I. Kbh. 1850 S. 152. — II. 1850 S. 72 f. — III. 1850 S. 91, 156.

— IV. 1851 S. 8, 36, 82-85, 149, 154. — Samme Bog. Sammendragne og udg. af F. L. Liebenberg og O. Borchsenius. Kbh. 1872 S. 100, 202 ff., 347, 394, 408, 440 f., 466, 473. — Oehlenschlägers Ungdomserindringer udg. ved Louis Bobé. Kbh. 1915 S. 139. — Oehlenschläger: Meine Lebens-Erinnerungen. Deutsche Originalausg. I. Lpz. 1850 S. 166. — II. 1850 S. 75 ff. — III. 1850 S. 93, 159. — IV. 1850 S. 31, 73-76, 117, 122. — Samme: Lebenserinnerungen. (In abgekürzter Form hrsg. von W. Franke.) München 1925 S. 203-206, 403, 406, 496. — H. C. Andersen: Mit Livs Eventyr. 2. Udg. Kbh. 1859 S. 503 f. — Mindeblade om Oehlenschläger udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1879 S. 83 f. (Christiane Heger). — Breve fra og til Adam Oehlenschläger. II. 1945 S. 52 f., 57 (Christiane Heger). S. 73, 155. — Marie Konow f. Oehlenschläger: Nogle Barndoms- og Ungdomserindringer. Kbh. 1902 S. 18 f., 61. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Ved M.s Død«.

Ebbe Paludan. — PT 4. R. II. 1899 S. 203.

C. Paludan-Müller. — Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv. 1870.II. S. 261.

Franz Passow's Leben und Briefe. Hrsg. von Albrecht Wachler. Breslau 1839 S. 321.

Claus Paveis' Autobiographi, udg. af C. P. Riis. Chria. 1866 S. 73 f., 183 ff., 187 f., 197 f. — Claus Paveis's Dagbøger 1812-13. Udg. af Ludvig Daae. Kria. 1889 S. 9 f., 24 f., 30. — 1817-22. I. Chria. 1899 S. 50, 64. — II. sst. 1904 S. 44, 437.

G. J. Planck. — M.s Die Christin im heidnischen Hause. Kph. 1828 er tilegnet P.

Fr. Plum se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1811.

J. G. Preisler se ndf.: Andre Bidrag til M.s Biografi og Karakteristik: Kunstnerisk.

Camma Rahbek. — Nogle Blade af J. P.

Mynsters Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1875 S. 144, 154. — Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg. I. Kbh. 1920 S. 86. 105 ff., 112, 262.

K. L. *Rahbek*: Erindringer. I. Kbh. 1824 S. 234, 357. II. 1825 S. 293. IV. 1827 S. 177, 264. V. 1829 S. 87, 326. — Samme: Erindrungen aus meinem Leben. Übertragen von L. Kruse. II. Lpz. 1830 S. 76. — Samling af Skrivter til Erindring om Knud Lyhne Rahbek og Karen Margareta Rahbek. Kbh. 1831 S. 36, 39, 42, 53.

C. *Ramus*. — Museum 1896.I. S. 275.

R. *Rask*. — Dankesgabe für Albert Leitzmann. (Sonderband der Jenaer Germanistischen Forschungen). Jena 1927 S. 154; som Særtryk: R. Rask: Briefe an J. H. Halbertsma. Bearb. von Fritz Braun. Jena 1927 S. 20. — Breve fra og til Rasmus Rask. Udg. ved Louis Hjelmslev. I. Kbh. 1941 S. 391. — II. 1941 S. 41, 150, 238.

Mathilde *Reinhardt*: Familie Erindringer. (I). 1800-31. Kbh. 1887 S. 3, 31 f., 114, 159, 178.

Aus Jens Baggesen's Briefwechsel mit Karl Leonhard *Reinhold* und Friedrich Heinrich Jacobi. I. Lpz. 1831 S. 233, 238.

C. A. *Reitzel*. — Arthur G. Hassø: Den danske Boghandlerforenings Historie. Kbh. 1937 S. 24. — Samme: Reitzels Gaard i Løvstræde. Kbh. 1938. — Jul. Clausen: Carl Andreas Reitzel. Kbh. 1944 S. 15, 18.

G. R. G. v. *Rennenkampff* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1811.

Johannes *Reuss*. — KS 4. R. VI. 1899-1901 S. 215 ff., 222, 225-230, 427, 432 f.

Henrik *Reuterdahl*: Memoarer. Lund 1920 S. 89.

Chr. D. F. *Reventlow*. — RP I. 1895 S. 52, 257, 282.

Joh. Ludvig *Reventlow*. — RP II. 1896 S. 171.

Chr. B. *Reventlow*: En dansk Statsmands

Hjem omkring Aar 1800. Breve fra Sophie Frederike Louise Charlotte *Reventlow* f. v. Beulwitz. I-II. Kbh. 1902 Register.

Sybille *Reventlow* f. Schubart. — RP IX. 1922 S. 60, 226, 256.

N. D. *Riegels*. — Til Belysning af literære Personer og Forhold. Udg. af S. Birket Smith. Kbh. 1884 S. 115.

Johann Georg *Rist*: Lebenserinnerungen. Hrsg. von G. Poel. I. Gotha 1880 S. 259. — 2. Aufl. I. sst. 1884 S. 263.

Claudius *Rosenhoff*. — Corsaren. Gl. Suite Nr. 676. Ny Suite Nr. 23. 2. Sept. 1853. Kbh. S. (2). — C. Asper Courrosa [o: Claudius Rosenhoff]: En Silhouetteur. Kbh. 1853 S. 175 f.

M. J. *Routh*. — M.s Udg. af Julius Firmicus Maternus. Hafn. 1826 er tilegnet R.

Hans *Rømer*. — M. K. Zahrtmann: Boringholms Historie. III-IV. (2. Bd.) Rønne 1935 S. 250, 256.

B. F. *Rønne*. — Teologisk Tidsskrift. 4. R. III. Kbh. 1922 S. 74 f. — Se desuden ndf.: Institutioner: Det danske Missionsselskab.

Silvestre de *Sacy*. — M.s Religion der Babylonier. Kph. 1827 er tilegnet S.

C. F. *Salbach* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1828.

C. E. *Scharling*. — Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv. 1870.II. Kbh. S. 49. — C. E. Scharling: Theologiske Afhandlinger. Kbh. 1880 S. 407.

Charlotte *Schimmelmann*. — RP IV 1900 S. 125, 182, 192. — V 1902 S. 64 f., 95, 167, 181. — VIII 1917 S. 243, 410. Tillæg S. 23.

Ernst Heinrich *Schimmelmann*. — M.s Haandbog i den ældste christelige Kirkes Dogmehistorie. I. Kbh. 1801 er tilegnet S.

Peder *Schiøtz*. — Chr. Behrend: Katalog over Det kgl. Biblioteks Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistorie. (Alm. Del.) Kbh. 1927 S. 30.

E. L. von *Schlotheim*. — M.s Zwei Hymnen. Erfurt 1782 er tilegnet C. G. v. Helmolt og S.

J. G. *Schmid* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1828.

Provst Frederik *Schmidts* Dagbøger. Udg. ved N. Hancke. Kbh. 1868 S. 88, 95, 98 f., 314, 320, 322, 328 f., 347 f., 357 f.

J. H. *Schröder*. — Ur Clas Flemings papper. Utg. af Henrik Schück. (Svenska memoarer och bref.) Sth. 1906 S. 183, 223 f.

W. A. *Swollmann*. — KS 4. R. II. 1891-93 S. 613 f.

F. C. *Schäffer*. — Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst. Udg. ved N. C. Øst. I. Kbh. 1824 S. 22 ff.

Domenica *Scinà*: Prospetto della storia letteraria di Sicilia. III. Palermo 1827 S. 240-243.

J. G. *Seume*: Spaziergang nach Syrakus. Braunschweig & Lpz. 1803 S. 248. — 2. Aufl. sst. 1805 S. 220. — O. Planer & C. Reissmann: Johann Gottfried Seume. Lpz. 1898 S. 519 f., 615, 617.

Daniel P. *Smith*. — KS 3. R. IV. 1882-84 S. 679 f. (Optrykt i: Fredrik Nielsen: N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling. Kbh. 1889 S. 178.) — PT 2. R. II 1887 S. 23 f. — III 1888 S. 8. 23. — Alb. Thomsen: Holbæk Købstads Historie. II. Holbæk 1936-42 S. 513.

Troels *Smith* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1819.

Frederik *Sneedorffs* samlede Skrifter. I. Kbh. 1794 S. 17, 20-23. — Nordisk månedsskrift for folkelig og kirkelig oplysning. 1880 II. Kbh. S. 1, 31, 34, 61, 159, 166, 175, 182, 192, 256, 322. — Frederik Nygård: Frederik Sneedorff: Kbh. 1893 S. 18, 52, 54, 81, 86 f., 102, 121, 145, 184. — PT 3. R. V. 1896 S. 174, 176.

C. H. von *Sommer*. — P. Brock: Historiske

Efterretninger om Rosenborg. III. Kbh. 1883 S. 133.

Magnus *Stephensen*. — PT 8. R. III. 1924 Register.

Chr. *Stolberg*. — M.s Selmar und Selma (trykt i: DM 1782.II. Lpz. S. 389-395) er tilegnet S.

F. L. *Stolberg*. — M.s Der Götterkampf (trykt i: DM 1781.I. Lpz. S. 289-315) er tilegnet S.

Louise *Stolberg* f. Reventlow. — RP III. 1896 S. 183.

Peter Friderich *Suhms* samlede Skrifter. XV. Kbh. 1798 S. 140 f. — Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm. Kbh. 1898 Register.

G. *Sverdrup*. — Udvalg af Breve til R. Nyerup. Udg. af Ludvig Daae. Chria. 1861 S. 43.

Chr. *Sørensen* (Biskop) se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1811.

Stephan *Tetens* se denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1819.

Bref til några lärde Herrar uti Köpenhamn från [Pehr] *Tham* på Dagsnäs i Sept. 1802. Sth. 1802. Tilegnet G. J. Thorkelin, S. T. Thorlacius, B. Thorlacius og M. — Bref till Herr Doctor Münter, Professor i Köpenhamn. Skara 1803. Undertegnet: *Tham*.

J. M. *Thiele*: Erindringer fra Bakkehuset. Kbh. 1869 S. 112. — Samme: Af mit Livs Aarbøger. Udg. ved Carl Dumreicher. I. Kbh. 1917 S. 44 f., 51, 234.

C. J. *Thomsen*. — Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1934. Kbh. S. 107 ff. Résumé S. XII.—J. J. A. Worsaae: En Oldgrandskers Erindringer. Udg. af Victor Hermansen. Kbh. 1934 S. 64, 181 f., 359. — Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige. I-II. 1937-38 Register. — Dansk biografisk Leksikon. XXIII. Kbh. 1942 S. 551. — Se desuden ndf.: Institutioner: Oldsagskommissionen.

J. M. Thiele: *Thorvaldsens Biographi*. I. Kbh. 1851 S. 103 f., 109, 151, 168, 178, 239. — II 1852 S. 15 ff. — Samme: *Thorvaldsens Jugend*. Aus dem Dänischen von Hans Wachenhäuser. Berlin 1851 S. 87 f., 131, 138. — Samme: *Thorvaldsens Leben*. Deutsch von Henrik Helms. I. Lpz. 1852 S. 48, 65, 128. — Eugène Plon: *Thorvaldsen*. Paris 1867 S. 11, 24, 34. — 2. éd. sst. 1874 S. 16, 34, 52. — Transl. by I. M. Luyster. Boston 1874 S. 11, 24, 35. — Samme: Alberto Thorvaldsen. *Recato da A. Roux*. Firenze 1874 S. 11, 26, 40. — Samme: *Thorvaldsen*. Übers. von Max Münster. Wien 1875 S. 13, 28, 45. — *Smaaskrifter tilegnede Aage Friis*. Kbh. 1940 S. 250.

Niels *Treschow*. — L. Engelstoft: *Universitets og Skole-Annaler*. 1808.I. S. 325.

E. P. *Tscherning*. — *Meddelelser fra Krigsarkiverne*. V. Kbh. 1892 S. 299.

G. *Ullmann*. — *Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid*. Udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1875 S. 230, 233.

Briefe von Johann Heinrich *Voss* hrsg. von Abraham Voss. II. Halberstadt 1830 S. 226. — Friedrich August *Wolf*: *Ein Leben in Briefen*. Erläutert durch Siegfried Reiter. II. Stuttg. 1935 S. 118.

Karl v. *Wangenheim*. — *Briefe an Cotta*. Hrsg. von Herbert Schiller. (II). Stuttg. & Berlin 1927 S. 79.

Karoline von Humboldt und Friedrich Gottlieb *Welcker*: *Briefwechsel 1807-26*. Hrsg. von Erna Sander Rindtorff. Bonn 1936 S. 132.

Carl *Wendt*. — RP III 1896 S. 413.

E. C. *Werlauff*. — HT 4. R. IV 1873-74. S. 262, 369 (Særtryk S. 20, 127). — E. C. *Werlauff*: *Erindringer af mit Liv*. (Memoirer og Breve. XIII.) Kbh. 1910 S. 19, 46, 57 f., 75, 124 ff. — *Fra Fyens Fortid*. Udg. af Gustav Ludvig Wad. I. Kbh. 1916 S. 195, 209, 214, 223.

J. L. *Westergaard*. — E. Steenvinkel-Svendesen: *Kirkeminder og Præsteliv*. Kbh. 1925 S. 42, 45.

Carl Thrane: *Weyses Minde*. Kbh. 1916 S. 136. — PT 7. R. II. 1917 S. 254. — *Historiske Meddelelser om Kbh.* 3. R. VI. 1944-46 S. 557.

C. M. *Wieland*. — TM 1782.III. S. 129-157: *W.s Briefe an einen jungen Dichter*. (Muligvis rettet til M., se nærværende Mindeskrift IV. 138, ad Nr. 740).

Nicolaj *Bøgh*: *Christian Winther*. II. Kbh. 1900 S. 58.

[F. J. *Wit von Döring*.:] *Schilderungen und Begebnisse eines Vielgereisten der ausruht*. II. Lpz. 1833 S. 84-89.

Friedrich August *Wolf*. — *Goethe-Jahrbuch*. XXVII. Frankfurt a. M. 1906 S. 45, 85 f. — Friedrich August *Wolf*. *Ein Leben in Briefen*. Erläutert durch Siegfried Reiter. I. Stuttg. 1935 S. 418 f. — III. 1935 S. 118.

A. A. *Wolff*: *Talmudfjender*. Kbh. 1878 S. 1 f., 399 ff.

Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab. 1812.I. Kbh. S. 270 (Noten) af O. *W[olff]*.

Oluf *Worm*. — *Nyt theologisk Bibliothek*. XIX. Kbh. 1831 S. 223, 248. — *Breve til Oluf Worm* meddelte af C. F. W. Bendz. Horsens 1844 S. 16, 30, 44, 69, 81.

Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere. Udg. af L. N. Fallesen. XII. Kbh. 1808 S. 473 (Andreas *Wøldike* tilegner M. to Prædikener).

L. *Zeuthen*: *Mine første 25 Aar*. Kbh. 1866 S. 118. — C. L. N. Mynster: *Nogle Erindringer og Bemærkninger om J. P. Mynster*. Kbh. 1877 S. 37.

A. D. Jørgensen: *Georg Zoega*. Kbh. 1881 S. 182-185. — *Rom og Danmark gennem Tiderne*. I. Kbh. 1935 S. 235, 237 f., 240 ff., 250 f., 253, 255, 257, 264, 267. — Karoline

von Humboldt und Friedrich Gottlieb Welcker: Briefwechsel 1807-26. Herausgegeben von Erna Sander Rindtorff. Bonn 1936 S. 132. — PT 11. R. IV 1943 1 ff., 7, 23-48, 100, 104-113.

A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie. I. Kbh. 1851 S. 22. — KS 3. R. IV. 1882-84 S. 399 f. VI 1887-89 S. 1, 7, 12. — Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg. I. Kbh. 1920 S. 170 f., 174 f., 179. — Frantz Dahl: Frederik VI og A. S. Ø. i 1826. Kbh. 1929 S. XV f., XXXIII, 203 f. — HT 10. R. I. 1931-33 S. 53. 64.

Breve fra og til H. C. Ørsted. I. Kbh. 1870 S. 2, 4.

Anonym. — Til [Fr.] Sn[eedorf]f og M[ünter]r den 22 May. Trykt i: Kbh.s Adresse-Contoirs Efterretninger. XXII. Kbh. 1780. No. 84, 23. May S. 1.

Anonym. — Den cimbriske Mercur. 1821. Aalborg. S. 83. (af st-d). — Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift. XXII. Aarhus 1929 S. 93.

MÜNTERS EMBEDSVIRKSOMHED OG FORSK. ANDRE VIRKSOMHEDSGRENE

EMBEDSSKRIVELSER. ETC.

1806. Forslag til en Undervisningsplan for Borgerskoler fremsat for Skolekommissionen 20. Dec. 1806. Trykt i: Joakim Larsen: Skolelovene af 1814. Kbh. 1914 S. 465-470.

1807. Uddrag af Indstilling til det Kgl. Danske Cancellie ang. Oldsagers Opbevaring, af 31. Marts 1807. Trykt i: Rasmus Nyerups Levnetsløb beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. Strøm. Kbh. 1829 S. 122 ff.

1808. Hyrdebrev af 20. Aug. 1808 angaaende Hæderssmykket for Kvinder af Landbostanden. Trykt i: Tidsskrift for Landøkonomi 1899. Kbh. S. 346 f. — Jvf. Lolland-Fal-

sters historiske Samfunds Aarboeg. (XVI) for 1928. Nykøbing F. S. 168.

1810. Biskop F. Münters Erklæring (8. Sept. 1810) til Kancelliet om Grundtvigs Dimisprædiken. Meddelt af Fr. Nielsen. Trykt i: KS 5. R. I. 1901-03. S. 307-311. — Uddrag trykt i: Helveg II S. 401 ff. og 2. Udg. II S. 370 f.

1812. Forestilling til Kancelliet 24. Feb. og 7. Nov. 1812 angaaende Kirketugten. Trykt i: KS 6. R. IV. 1944 S. 381-385. — Uddrag trykt i: Helveg II S. 391 f. og 2. Udg. S. 361 f.

Et lille Bidrag til den nyere Tids Kirkehistorie. Ved J. Chr. R. Lund. (Skrivelse fra M. 21. Marts 1812 til Amtsprovst Bøgh angaaende Forsømmelser af Gudstjenesten i Annekskirkerne.) Trykt i: KS 2. R. VI. 1872-73 S. 208.

Kirkehistoriske Bidrag fra den nyere Tid. Meddelte af C. Bruun. 1. Om Præsten P. Holsts Forandringer ved Daaben og »Forbedringer« i Luthers Katekismus. b. Embedsbrev fra F. Münter til Amtsprovst Bøgh, 8. Sept. 1812. Trykt i: KS 2. R. V. 1869-71 S. 649 f.

Skrivelse til Kancelliet 31. Dec. 1812: M. ønsker at afgive 5000 Rd. af sin Løn til Forøgelse af Biskop Balles Pension. Kancelliets Indstilling til Kongen herom 6. Jan. 1813. Trykt i: KS 3. R. II. 1877-80 S. 266 ff.

1816. Skrivelse til Kancelliet 9. Apr. 1816 om Opførelsen af Klingemanns Opera Moses i København. Kancelliets Svar 4. Maj 1816. Trykt i: HT 5. R. III 1881-82 S. 567 f., jvf. S. 284 f.

Betænkning 12. Dec. 1816 over H. G. Clausens Skrivelse til Kancelliet 28. Okt. 1816 om Taler af Medlemmer af Ligfølget ved Begravelser.

1818. Uddrag af Skrivelse til Kancelliet 25. Nov. 1818 om den indbyrdes Undervis-

ning. Trykt i: Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898. Kbh. 1899 S. 15 f.

1819. Skrivelse til Kongen 27. Juli 1819 angaaende Det gl. Testamentes Revision. Rentekammerets Skrivelse til Kancelliet 27. Sept. 1819. Kancelliets Svar til M. 19. Okt. 1819. Trykt i: KS 3. R. III. 1881-82 S. 693-696; jvf. IV. 1882-84 S. 401.

1823. Skrivelse til Etatsraad Schäffer 13. Maj 1823 angaaende de Lassonske Legaters Bestyrelse og Bispeembedet. Trykt i: Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst. Udg. ved N. C. Øst. I. Kbh. 1824. S. 22 f., jvf. S. 24.

Betænkning 21. Okt. 1823 over Indsamling til Missionsselskabet. Trykt i: KS 3. R. II. 1881-82 S. 717-720. Jvf. J. Oskar Andersen: Festschrift i Anledning af Det danske Missionsselskabs 100-Aars-Jubilæum. I. Kbh. 1921 S. 152 f.

1825. Skrivelse til Kancelliet 26. Juni 1825 angaaende Chr. Flor. Trykt i: Danske Magazin. 6. R. VI. Kbh. 1933 S. 99.

1826. Skrivelse til Kancelliet 5. Maj 1826 angaaende Grundtvigs Salmer til Tusindaarsfesten. Kancelliets Svar 6. Maj 1826. Trykt i: KS 3. R. III 1881-82 S. 700 f.

1828. Skrivelse til Overretsassessor Spandet 9. Juni 1828 angaaende dennes Klage over Professor Brorson. Skrivelse 9. Juli 1828 angaaende samme til Professor Brorson. Trykt i: KS 3. R. II. 1881-82 S. 706 ff; Spandets Klage til M. trykt sst. S. 705 f.

Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1817, 1821, 1826.

VISITATSER

E. Gigas: Katalog over Det kgl. Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden. III, 2. Kbh. 1915 S. 157.

Holger Hansen: Oversigt over Sjællands Bispearkiv og Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiv Trykt i: Fortid og Nutid. V. Kbh. 1924-25 S. 45-54; heri S. 48 om M.s Visitatsbøger.

J. P. Mynsters Visitatsdagbøger udg. ved Bjørn Kornerup. I-II. Kbh. 1937, Register i II.

Frederiksberg 1821 og 1828. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke. Kbh. 1933 S. 203, 205.

Gentofte 1821 og 1828. — Meddelelser fra Historisk-topografisk Selskab for Gjentofte Kommune. II. Hellerup 1929-32 S. 27, 36, 52.

Hillerød-Herløv 1813. — Fra Frederiksborg Amt. 1917. Helsingør. S. 17, 21 ff.

Holbæk 1812. — Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie. II. Holbæk 1936-42 S. 501.

Kyndby-Krogstrup 1810-11, 1817 og 1827. — H. P. Hansen: Blade af Kyndby og Krogstrup Sognes Historiebog. Frederikssund 1941 S. 104, 113 f., 139 ff., 166 ff.

Lyngby 1821. — J. Oskar Andersen: Festschrift i Anledning af Det danske Missionsselskabs 100-Aars-Jubilæum. I. Kbh. 1921 S. 135 f., 188.

Ondløse 1812 og 1823. — KS 3. R. II. 1877-80 S. 412, 414.

Rorup-Glim 1813 og 1820. — Aar bog udg. af Historisk Samfund for Københavns Amt. 1921. Roskilde. S. 21 f.

Sorterup-Ottestrup 1811. — Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt. XXXII. Skælskør 1944 S. 75.

Sorø 1823. — Christine Daugaard: Biskop Daugaard. I. Kbh. 1896 S. 316.

Spjellerup 1809. — Nogle Blade af J. P. Mynster's Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster. Kbh. 1875 S. 76 f. — Kirke og Folk. II. Odense 1926 S. 313.

Tystrup-Haldagerlille 1815. — C. Krarup:

Tjustrup og Haldagerlille Sognes Historie. Fuglebjerg 1942 S. 123.

Vemmeløv-Hemmesøj 1824. — Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. VII. Sorø 1918 S. 55.

MÜNTERS FORHOLD TIL FORSKELLIGE
INSTITUTIONER ETC.

M.s Forelæsninger paa *Universitetet* er meddelt i *Catalogus lectionum 1788*, *Catalogus prælectionum 1789-1828*, *Index lectionum 1829*, samt i *Jacob Baden: Kbh.s Universitets-Journal. I-IX. Kbh. 1793-1801* (Register i IX) og *L. Engelstoft: Universitets og Skole-Annaler 1806-13*, hvor M.s øvrige akademiske Virksomhed ogsaa noteres. — *Danske Samlinger. V. Kbh. 1869-70 S. 9.*

M.s *Præste- og Bispevielse*. — *Theologisk Maanedsskrift. XI. Kbh. 1808 S. 433-469.* — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1808.

Reformationsjubilæet 1817. — KS 4. R. VI. 1899-1901 S. 222. — *Alexander Rasmussen: Reformationsjubilæet 1817 S. 16-19.* — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1817.

Tusindaarsfesten 1826. — *Collegial-Tidende XXIX. Kbh. 1826 S. 201-204.* *Historisk månedsskrift. V. Odense 1885 S. 87.* — *Nordisk Missions-Tidsskrift. 37. Bd. 3. R. 15. Aarg. Kbh. 1926 S. 97 ff.* (J. Oskar Andersen). — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1826.

Pastoralseminariet. — LE 1809 S. 62 ff.

Vilhelm Lorenzen: Vor Frue Kirke, Kbh.s Domkirke. Kbh. 1927 S. 140, 143, 147, 152. — *Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie*. Redigeret af Bjørn Kornerup. Kbh. 1929-30 S. 326, 336. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1829.

Petri Kirke. — L. Bobé: *Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen*. Kph. 1925

Register. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1816.

Danske Kirke i London. — Harald Faber: *Danske og Norske i London*. Kbh. 1915 S. 130 ff., 135 f., 152.

M. P. Friis: *Det danske Gesandtskabskapel i Paris*. Kbh. 1928 S. 38, 49 ff. — *Berlingske Tidende 1929 12. Aug. Aften S. 5.*

Britiske Menighed i Helsingør. — PT 11. R. I. 1940 S. 92 f.

15. Beretning fra *Bibelselskabet for Danmark*. Kbh. 1830 S. 7 f. (W. R. Dichmann.) — Udsigt over det Danske Bibelselskabs 50aarige Virksomhed. Kbh. 1864 S. 27 f., 65 ff. — A. Exner: *Efterretninger om Det kgl. Vaisenhuus*. Kbh. 1881 S. 28, 128. — RP III 1896 S. 183. — *Teologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke. Ny R. V. Kbh. 1902-03 S. 188 ff., 193 f., 197, 206.* — William Canton: *A history of the British and Foreign Bible Society. I. London 1904 S. 200, 448, 453.* — A. S. Poulsen: *Bibelselskabet for Danmark*. Kbh. 1914 S. 4-15. — J. Oskar Andersen: *Festskrift i Anledning af Det danske Missions-selskabs 100-Aars-Jubilæum. I. Kbh. 1921 S. 25, 27, 172.* — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1814 og 1824.

J. Oskar Andersen: *Festskrift i Anledning af Det danske Missions-selskabs 100-Aars-Jubilæum. I. Kbh. 1921, S. 25, 27, 43, 79, 100, 135 f., 152 f., 160 f., 172, 180, 182, 188.* — *Teologisk Tidsskrift. 4. R. III. Kbh. 1922 S. 67-76.* — Niels Bundgaard: *Det danske Missions-selskabs Historie. I. Kbh. 1935 Register.* — Jvf. Erling Danbolt: *Misjonstankens gjenombrudd i Norge. I. (Skrifter utg. av Egede-Instituttet. 1.) Oslo 1947 Register.*

Brødremenigheden. — KS 4. R. VI. 1899-1901 Register. — Jørgen Lundbye: *Herrnhutismen i Danmark*. Kbh. 1903 S, 191 f.

Den katolske Kirke. — Augustin Theiner:

Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl. I. Augsburg 1838 S. 424. — Andreas Räss: Die Convertiten seit der Reformation. II. Freiburg i. B. 1866 S. 351 f. — HT 5. R. II. 1880-81 S. 393 f.

Det mosaiske Trossamfund. — Tidsskrift for jødisk Historie og Literatur. I. Kbh. 1919 S. 19 f. — III. 1925 S. 348 f., 351, 367, 375. — Zeitschrift des Vereins für Schleswig-Holsteinische Geschichte. LVII. Kiel 1928 S. 306 f., 309, 323, 330. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1795.

C. Molbech: *Det kgl. Danske Videnskaber-nes Selskabs Historie.* Kbh. 1843 Register. — [Dines Andersen:] Fortegnelse over de af Det kgl. danske Videnskaber-nes Selskab ud-givne videnskabelige Arbejder. Kbh. 1892 Register. — Oversigt over det kgl. danske Videnskaber-nes Selskabs Forhandlinger 1929-30. Kbh. 1930 S. 293 f. (som Særtryk: Asger Lomholt: Fortegnelse over Det kgl. danske Videnskaber-nes Selskabs Publikationer. Kbh. 1930 S. 119 f.) — (Asger Lomholt:) *Det kgl. Danske Videnskaber-nes Selskab.* I. Kbh. 1942 S. 49, 51, 148, 256 f., 260, 338, 347, 363. — LE 1806 S. 109, 190. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1799-1830 passim.

E. C. Werlauff: *Det Kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog.* Kbh. 1847 Register. — Bjørn Kornerup: *Det Kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie.* Kbh. 1945 S. 40, 102.

Oldsagskommissionen &c. (Jvf. ovf. S. 38-83). — Rasmus Nyerups *Levnetløb* beskrevet af ham selv. Udg. af C. L. Strøm. Kbh. 1829 S. 60 f., 122 ff. — *Dansk Maanedsskrift.* 1859 I. Kbh. S. 186 f., 198. — Horace Marryat: *A residence in Jutland.* I. London 1860 S. 231. — *Fra Holbæk Amt.* V. Kbh. 1911 S. 5. — *Historiske Meddelelser om*

Kbh. 2. R. II. Kbh. 1925-26 S. 38, 45, 49 (Victor Hermansen). — 3. R. II. 19(36)-38 S. 333, 352 ff. (Samme). — *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1931. Kbh. Især S. 292-320 (Samme). — *National-museets Vejledninger. De danske Samlinger.* (Johannes Brøndsted:) *Oldtiden.* Kbh. 1937 S. 7. — Carl S. Petersen: *Stenalder, Bronzealder, Jernalder.* Kbh. 1938 S. 14 f., 20 f., 116. — C. Krarup: *Tjustrup og Haldagerlille Sognes Historie.* Fuglebjerg 1942 S. 98. — Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i det 19. Aar-hundrede.* Kbh. 1943 S. 49-50. — Se desuden ovf. S. 158: C. J. Thomsen.

Christiern IIs Arkiv. — C. F. Allen: *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern IIs og Frederik Is Historie.* I. Kbh. 1854 S. XX-XXIII. — *Meddelelser fra Det danske Rigs-arkiv.* I. Kbh. 1906-18 S. 336. — Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede.* Kbh. 1943 S. 82-83.

Det kgl. Bibliotek. — Festskrift til Kristian Erslev. Kbh. 1927 Register.

Sjællands Stiftsbibliotek. — S. N. Bloch: *Roskilde Domscoles Historie.* I. Roskilde 1842 S. 76. — Lauritz Nielsen: *Danske Stifts-og Skolebiblioteker.* (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer. IX.) Kbh. 1925 S. 93 f.

Aarhus Stiftsbibliotek. — Aarhus gennem Tiderne. III. Aarhus 1941 S. 226 (E. Sejr).

Bibliotek oprettet af Præsterne i Holbæk Amts nordre Provsti. — Fonden ad usus publicos. II. Kbh. 1902 S. 414.

Færø Amts Bibliotek. — Bogens Verden. XI. Kbh. 1929 S. 75.

Joakim Larsen: *Bidrag til den danske Fol-kescoles Historie 1784-1818.* Kbh. 1893 S. 27, 29, 67, 158, 191 ff., 217 ff., 298 f. — Samme 1818-98. Kbh. 1899 S. 6, 15 ff. — Joakim Lar-sen: *Skolelovene af 1814.* Kbh. 1914 S. 54, 154, 391, 464-470, 473-476, 543-571. — *Den danske Folkeskole gennem 100 Aar.*

Kbh. 1914 S. 31, 54, 62 (Joakim Larsen).

Slagelse lærde Skole. — L. Engelstoft: Universitets og Skole Annaler. 1813. Kbh. S. 141. — Samme: Efterretninger angaaende Kbh.s Universitet. I. Kbh. 1823 S. 368.

Fr. Bokkenheuser: *Efterslægtsselskabet og dets Skole.* Kbh. 1896 S. 77, 79, 81. — J. Hatting: *Efterslægtsselskabet og dets Skole.* I. Kbh. 1936 S. 111 ff., 115.

A. Exner: *Efterretninger om Det kgl. Vaisenhuus.* Kbh. 1881 S. 28, 105, 117, 119 f., 123, 126-129. — Chr. Ottesen: *Det kgl. Vajsenhus.* Kbh. 1927 S. 102, 168 f.

Fonden ad usus publicos. I-III. Kbh. 1897-1947 Register.

Frimurer- og Illuminatordener. — l'Abbé Barruel: *Abrégé des mémoires pour venir à l'histoire du Jacobinisme.* Londres 1799 S. 369. — J. G. Findel: *Geschichte der Freimaurerei.* 2. Aufl. Lpz. 1866 S. 569, 846. — Edgar Collin: *Frederik Münster.* Trykt i: *Samme: Fremragende danske Frimurere.* I. Kbh. 1872 S. 129-138. — † [Theodor] Merzdorf: *Biographien berühmter dänischer Brüder.* Beitrag zur Geschichte des Freimaurerbundes in Dänemark. Trykt i: *Freimaurer-Zeitung.* XXVIII. Lpz. 1874 (Om M. S. 60 f.) Anføres her efter Wf I 1911 S. 700 Nr. 13653. — C. C. F. W. von Nettelblatt: *Geschichte Freimaurerischer Systeme.* Berlin 1879 S. 518, 520 f., 695, 725, 763. — Fr. Nielsen: *Frimureriet i Norden.* Kbh. 1882 S. 25 f. — Samme: *Frimureriet i Norden.* Auktoriserad öfvers. Sth. 1882 S. 20 f. — Samme: *Freimaurertum und Christentum.* Deutsch von A. Michelsen. 2. Aufl. Lpz. 1882 S. 16 f. — E. N. Ritzau: *St.: Joh.: □ Zorobabel og Frederik til det kronede Haab.* Kbh. 1882 S. V. VII. 6. — *Allgemeines Handbuch der Freimaurerei.* 3 Aufl. von Lemmings Encyclopädie der Freimaurerei. II. Lpz. 1901 S. 63 f. — Leopold Engel: *Ge-*

schichte des Illuminaten-Ordens. Berlin 1906 S. 329 ff. — R. Le Forestier: *Les Illuminés de Bavière et La Franc-Maçonnerie Allemande.* Paris 1914 S. 501 f. — *Det danske Frimureriers Historie indtil det svenske Systems Indførelse.* Kbh. 1927 S. 332, 383 f. — [F. Lauterbach:] *Goethe som Frimurer.* Kbh. 1932 S. 50. — Se desuden denne Bibliografis Afsnit »Forfattervirksomhed« 1787, 1792, 1801, 1825, 1830, 1836.

VED MÜNTERS DØD

Den Danske Statstidende 1830. Kbh. No. 59 (Dødsannonce).

Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger 1830. No. 84 (do.).

NEKROLOGER

Dansk Litteraturtidende 1830. Kbh. S. 286 ff. og 292-303 (P. E. Müller).

Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. XVIII. Kbh. 1830 S. 340-349 (af Udgiveren).

Allgemeine Kirchen-Zeitung. 9. Jahrg. Darmstadt 1830, Nr. 79 (af Gr-n; jvf. Nr. 73 Sp. 599). — *Optrøkt i: Neuer Nekrolog der Deutschen.* 8. Jahrg. 1830 I. Ilmenau 1832 S. 316-323. — *Overs. i: Kjøbenhavns-Posten* 1830. Kbh. S. 523-526.

Evangelische Kirchen-Zeitung. VI. Berlin 1830 Sp. 827 f.

Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 27. Aarg. Kbh. 1830 Sp. 465-475 (Fr. Thaarup). — *Overs. i: Kopenhagener Börsenhalle.* I. Kph. 1830 S. 57-63.

Kjøbenhavns-Posten 1830. Kbh. S. 283 f.

Fyens Stifts Adresse-Avis og Avertissementstidende. 59. Aarg. Odense 1830 S. 218.

Weile Amts Avis og Avertissementstidende 1830. (Vejle.) S. 128.

Viborger Samler 1830. (Viborg). No. 46.

Aarhus Stifts-Tidende 1830. (Aarhus.) No. 59-60.

Randers Amtsavis og Avertissements-Tidende 1830. (Randers.) No. 58.

Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis 1830. (Aalborg.) No. 58.

Den Nord-Cimbriske Tilskuer eller Thisted Amts Avertissements-Tidende 1830. (Thisted.) No. 32.

Akademiske Tidender. Udg. af H. P. Selmer. I. Kbh. 1833 S. 154 f.

KS 4. R. IV 1895-97 S. 709 f. (J. P. Mynter).

BEGRAVELSE, MINDEFEST

MINDEDIGTE

H. G. Clausen: Ved Biskop F. Münters Jordefærd i Petri Kirke den 15. April 1830. Kbh.

Friedericke Brun: An Friedrich Münters offener Grabe. U. St. [1830.] 4°. — Optrykt i: Kopenhagener Börsehalle. I. Kph. 1830 S. 63, og i: Følge-Blad til Aarhus Stiftstidende No. 71, 4. May 1830. (Aarhus.)

De Muneris Episcopalis in Ecclesia Evangelica gravitate et pulchritudine festo prolusurus disseruit Dr. Henr. Nic. Clausen. In Memoriam . . . F. Münteri . . . Festum Funebre D. III Junii Anno 1830 Hora XII In Æde Divæ Virginis celebrandum indicit Universitatis Regiæ Hauniensis Rector Johannes Sylvester Saxtorph . . . cum Senatu Academico, Parentante Jano Möller. Haun. 1830.

Janus Möller: Oratio funebris in memoriam . . . Friderici Münter . . . in templo Divæ Virginis . . . Universitatis Hauniensis nomine die III Junii anni 1830 habita. Hauniæ. — Optrykt i: Nyt theologisk Bibliothek udg. af Jens Møller. XVIII. Kbh. 1830 S. 125-169.

A. Oehlenschläger: Frederik Münter. Trykt i: Dagen 1830, Nr. 88, 13. Apr. Kbh. (7 otteliniede Vers.) — Samme med Tilføjelse

af et ottende Vers. Trykt i: Kjøbenhavns-Posten 1830. Kbh. S. 293 f. — Samme, Vers. 1-4 + 6-8, med Tilføjelse af tre fireliniede Vers, og med Titel: Münters Død. Cantate til Universitetsfesten i Frue Kirke, den 3. Junii 1830. Ordene af Professor Oehlenschläger. Musiken af Organist [Peter] Jensen (Musiken til de 3 fireliniede Vers af [J. A. P.] Schulz). — Samme, de 3 fireliniede Vers. Trykt i: Kjøbenhavns-Posten 1830. Kbh. S. 432 med Overskrift: Oehlenschlägers Cantate til Universitetsfesten. (Se ogsaa: Dansk Litteratur-Tidende 1830. Kbh. S. 379 f.) — Samme, Vers 1-4+6-8. Trykt i: Oehlenschlägers Digterværker. V. Kbh. 1836 S. 242 ff. — Samme, Vers 3-4+6-8. Trykt i: Oehlenschlägers Digterværker. XXI. Kbh. 1852 S. 48 f. — Samme, Vers 1-8 samt de 3 fireliniede Vers. Trykt i: Oehlenschlägers Poetiske Skrifter. Udg. af F. L. Liebenberg. XXI. Kbh. 1860 S. 172 ff. — Samme, Vers 1-8. Trykt i: Oehlenschläger: Lyriske Digte og Romancer. Udv. og udg. ved F. L. Liebenberg. Kbh. 1866 S. 540-543. — Samme, Vers 1-4+6-8. Trykt i Samme Bog. Kbh. 1885 S. 539 ff. — Samme, Vers 1-4+6-8. Trykt i: Oehlenschläger: Poetiske Skrifter i Udvalg ved F. L. Liebenberg, besørget af A. Boysen. XI. Kbh. 1898 S. 182 ff. — Desuden optrykt i forskellige Antologier.

Kjøbenhavns-Posten 1830. Kbh. S. 296 og 428.

Fyens Stifts Adresse-Avis og Avertissementstidende 1830 No. 59. Odense.

Dansk Litteratur-Tidende 1830. Kbh. S. 376-380.

[A. A.] Wolf[f]: Biskop Münter. (Udtalelser i W.s første Prædiken efter M.s Død, i Oversættelse.) Trykt i: Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 53. Bd. (27. Aarg.) Kbh. 1830 Sp. 557 f. — Optryk: A. A. Wolf: Talmudfjender. Kbh. 1878 S. 399 ff.

M. Winther: Fastelavnsspil, eller Erindring om danske og norske Forfattere. Kbh. 1832 S. 31.

Steph. Jørgensen: Nogle Frugter af mit Otium. I. Kbh. 1834 S. 145 ff.

A. P. Berggreen: C. E. F. Weyses Biographie. Kbh. 1876 S. 58.

GRAV OG MINDESTENE

Poul Bredo Grandjean: Gravskrifter fra Kjøbenhavns nedlagte Kirkegaarde indenfor de gamle Volde. VI. Sct. Petri Kirkegaard. Trykt i: PT 5. R. II 1905 S. 244.

Gravminder fra Københavns og Frederiksbergs Kirkegaarde. (Udg. ved Johs. Werner.) Kbh. 1912 Tavle 5.

Louis Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde in Kopenhagen. Kph. 1925 S. 240, 247, 405.

Victor Freund: Hermann Ernst Freunds Levned. Udg. af H. R. Baumann. Kbh. 1883 S. 175 (Tvl.), 180, 295.

Th. Oppermann: Hermann Ernst Freund 1786-1840. Kbh. 1916 S. 122-128, 162 f.

Vilh. Lorenzen: Vor Frue Kirke, Kbh.s Domkirke. Kbh. 1927 S. 147, 152.

(Rikard Magnussen:) Københavns Domkirke. Kbh. 1929 S. 41.

ANDRE BIDRAG TIL MÜNTERS BIOGRAFI OG KARAKTERISTIK

Herunder kun, hvad der ikke har kunnet anbringes under andre Rubra, fx findes al Litteratur om M.s Tydning af Kileskriften i Afsnittet »Forfattervirksomhed« 1800.

ARKÆOLOGISK

(Jvf. S. 163: Oldsagskommissionen.)

Dansk Maanedsskrift. 1859 I. Kbh. S. 186. (Særtryk: T. Hindenburg: Bidrag til den danske Archæologiske Historie. Kbh. 1859 S. 40 f.)

Ferdinand Piper: Einleitung in die Monumentale Theologie. Gotha 1867 S. 777 ff., 782.

Carl Bernhard Stark: Handbuch der Archæologie der Kunst. I. Lpz. 1880 Register.

Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft. Hrsg. von Iwan von Müller. I. München 1892 S. 379, 385.

Carl Maria Kaufmann: Handbuch der christlichen Archæologie. Paderborn 1905 S. 25.

Fr. Buhl: Frederik Münter som Orientalist. Trykt i: Nordisk tidskrift utg. av Letterstedtska föreningen. 1921. Sth. S. 481-494. Optrykt i nærv. Halvbd. S. 1-14.

Le Nord. VI. Kbh. 1943 S. 137 ff. (Ejnar Dyggve).

THEOLOGISK

Augustin Theiner: Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl. I. Freiburg i. B. 1838 S. 424. — Jvf. Andreas Räss: Die Convertiten seit der Reformation. II. Freiburg i. B. 1866 S. 351 f.

E. Martini: Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane. I. Milano 1893 S. 69. (Om et Ms i Palermo af Pauli Breve med Varianter tilf. af Münter 1785).

Danmarks Riges Historie. V. Kbh. 1896-1903 S. 695 (Edv. Holm).

G. Jørgensen: Den danske Kirkes Historie for Hjem og Skole. Kbh. 1914 S. 126.

Kirken. II. Kbh. 1930 S. 147 (C. I. Scharling.)

Hal Koch: Danmarks Kirke gennem Tiderne. (De Unges Bogsamling. No. 2.) Kbh. 1939 S. 110 f.

PERSONLIGT ETC.

Dr. Balthasar Münters Forskrifter for hans Søn, Frederik Münters, Undervisning og Opdragelse 1772. Ved P. W. Becker. Trykt i:

Danske Samlinger. III. 1867-68 S. 351-357; ogsaa som Særtryk.

Frederik Barfod: Fortællinger af Fædrelandets Historie. 3. Udg. I-II. Kbh. 1867-69 S. 408. — Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv. 1870 I. Kbh. S. 261.

Meddelelser fra Frederik Münter's og Frederikke Münter's Ungdom ved C. L. N. Mynster. Kbh. 1883. — Se herom: Breve fra og til C. Hostrup. Kbh. 1897 S. 619.

C. L. N. Mynster: Et Par af Biskop Fr. Münter's tidlige Ungdomsaar. (1881). Trykt i Samme: Fra den ældre Tid. Kbh. 1882 S. 53-100. — Se herom: Breve fra og til C. Hostrup. Kbh. 1897 S. 610 f.

Marcus Rubin: 1807-14. Studier til Kbh.s og Danmarks Historie. Kbh. 1892 S. 530.

E. Gigas: Litteratur og Historie. II. Kbh. 1899 S. 160, 178.

F. Rönning: Rationalismens tidsalder. III, 2. Kbh. 1899 S. 105, jvf. Register.

Minderige Huse. Kbh. 1922 Register.

Nationaltidende 1924 8. Maj Aften. S. 1-2 (Herman Koch). — Dagens Nyheder 1924 9. Maj.

Louis Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen. Kph. 1925 Register.

Friedrich Noack: Das Deutschtum in Rom. I. Berlin & Lpz. 1927 S. 260, 281, 342, 751. — II. 1927 S. 417.

Vore Damer. 17. Aarg. Nr. 13. Kbh. 1929 S. (15).

Vilh. Andersen: Den danske Litteratur i det 18. Aarhundrede. Kbh. 19(31-)-34 S. 981 f., 1018, 1112.

KUNSTNERISK

Frederik C. Krohn: Fortegnelse over danske Kobberstik, Raderinger m. m. I. Kbh. 1889 S. 123 f. Nr. 1020-25 (Beskrivelse af 6 Raderinger 1777-84; heraf bærer Nr. IV (1778) Paaskriften: Dedié à mon ami J. G. Preisler).

Jørgen Sthyr og Erik Zahle: Den kgl. Kobberstiksamlng. (Statens Museum for Kunst.) Kbh. 1939 S. 98.

Jørgen Sthyr: Dansk Grafik 1500-1800. Kbh. 1943 S. 249.

MÜNTERS SAMLINGER

(Jvf. Afsn. »Forfattervirksomhed«, passim.)

Rasmus Nyerup: Kjøbenhavns Beskrivelse. Kbh. 1800 S. 326, 335.

Af efterladte Breve til J. P. Mynster. Kbh. 1862 S. 154 f. (P. O. Brøndsted).

Prospectus des collections numismatiques et d'antiquités, qu'a laissées le défunt évêque de Sélande, le Docteur F. Münter, et qui se trouvent chez les héritiers. Cph. u. A. [Underskrevet Th. Münter.]

Museum Münterianum. [Ed. Chr. Jürgensen Thomsen.] Pars I numos antiquos populorum, urbium et regum continens. Hafn. 1835. — Pars II numos Romanorum usque ad Constantinum Magnum continens. Hafn. 1837. — Pars III numos Byzantinorum aliorumque et antiquitates varii generis continens. Hafn. 1839.

Josepha Martensen: H. L. Martensen. Kbh. 1918 S. 8 ff.

J. J. A. Worsaae: En Oldgrandskers Erindringer. Udg. ved Victor Hermansen. Kbh. 1934 S. 180 f.

MØNTER

Se ovf. S. 85-115.

ÆGYPTISKE SAMLINGER

Se ovf. S. 15-37.

ANDRE OLDSAGER

Birgerus Thorlacius: Antiquitates quaedam ex monumentis priscis præcipue ex gemmis musæi Münteriani et Monradiani. (Univ.-Progr.) Haun. 1814, og samme Forf.: Prousiones et opuscula academica. III. Havn. 1815 S. 157-186.

(Carolus Fr. Heinrichius:) *Vetus inscriptio inedita ex lapide Lilybaetano F. Münteri.* (Kiliae 1815.)

P. Brock: *Historiske Efterretninger om Rosenborg.* III. Kbh. 1883 S. 133.

Acta Archaeologica. XII. Kbh. 1941 S. 70-78: On the Revetment Plaques from Velletri (P. J. Riis: Notes on the Etruscan architectural terracottas.)

BØGER OG HAANDSKRIFTER

[J. A. Bølling:] *Bibliotheca Münteriana, sive Catalogus Librorum quos reliquit Fredericus Münter. Dividentur auctione publ. Hafniæ in domo Episcopali No. 30 in platea, vulgo Nørregade, hora IX die I. Martii 1831.* Hafn. 1830.

Ig. Fr. von Mosel: *Geschichte der k. k. Hofbibliothek zu Wien.* Wien 1835 S. 295. — Gustav Flügel: *Die arabischen Handschriften in der k.-k. Hofbibliothek zu Wien.* III. Wien 1867 S. XII. — *Aarbog for Bogvenner.* II. Kbh. 1918 S. 14. — *Bogvennen 1931* S. 43.

E. C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kgl. Bibliotek.* 2. Udg. Kbh. 1844 S. 347.

S. N. J. Bloch: *Roskilde Domscoles Historie.* III. Roskilde 1844 S. 40.

Udvalg af Breve til P. Hjort. Kbh. 1867

S. 163. — *Ny Samling.* 1869 S. 287-290, 366. — *Aarbog for historisk Samfund for Sorø Amt.* XV. Sorø 1926 S. 75 f., 83.

E. Gigas: *Katalog over Det kgl. Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden.* III,2 Kbh. 1915 S. 159.

Ada Adler: D. G. Moldenhawer og hans *Haandskriftsamling.* Kbh. 1917 S. 181, 240.

Ellen Jørgensen: *Catalogus codicum Latinorum medii ævi Bibliothecæ Regiæ Hafniensis.* Hafniæ 19(23)-26 S. 524.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. XV. Upps. & Sth. 1928 S. 79.

Victor Madsen: *Katalog over Det kgl. Biblioteks Inkunabler.* I-II. Kbh. 19(31)-38, *Proveniens-Fortegnelse II* S. 540 f.

Minerva, Kbh. 1789 IV. S. 31. — Jvf. Frederik Weilbach: *Frederik IV.s Italiensrejser.* Kbh. 1933 S. 97, 158. (Forvekslet med Balthasar M.)

F. R. Friis: *Kulturhistoriske Studier.* I. Kbh. 1904 S. 9.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. II:5. Sth. 1916 S. 387.

PT 8. R. IV. 1925 S. 43.

Svend Dahl: *F. Münter und seine Bibliothek.* Trykt i: *Die Österreichische Nationalbibliothek.* Wien 1948 S. 291-305.

Se desuden denne Bibliografis Afsnit »*Forfattervirksomhed*« 1822 og 1829.

IKONOGRAFI

(Jvf. ovf. »*Grav og Mindestene*«)

Portræteret paa Silhouet-Gruppenbillede, 1780, sammen med Forældre og Søsken. Familieje. — Gengivet bl. a. i: L. Bobé: *Frederikke Brun.* 1910 S. 23. *Berlingske Tidende's Silhouet Udstilling.* 1931 S. 64.

Tegning (Bly, Pen og Tusch) af N. A. Abildgaard, 1790erne. *Kobberstiksamlingen.* — Gengivet i: *Nordisk numismatisk Unions Medlemsblad* 1942 S. 57.

Blyantstegning, usigneret, ca. 1800. Kgl. Bibliotek. — Gengivet ovf. i Bd. I,1 S. 136.

Oliemaleri af Hans Hansen, før 1808. Frederiksborg (tidligere Johan Hansens Samling, Fortegnelse 1927 Nr. 526; Auktion VII 1933 Nr. 61). — Gengivet ndf. i Bd. III (Titelbill.)

Portræteret paa 3 Kobberstik af W. Heuer, 1817, forestillende Frederik VI's og Dronning Mariæ Salving 1815 og trykt i: Fr. Münter: Frederik VI's Salvings-Akt, 1818, S. 29 (forestillende Intimationen og signeret W. Heuer sc), 47 (Kongens Salving), 61 (Dronningens Salving). — Jvf. F. C. Krohn: Danske Kobberstik. I. 1889 S. 190 Nr. 1457-59. Ph. Weilbach: Kunstnerlexicon. I. 1896 S. 437.

Pastel af C. Horneman, mellem 1817 og 1826. Familieje.

Oliemaleri, Kopi efter foreg. af C. A. Jensen, 1833. Frederiksborg. — Gengivet i: Danmarks Riges Historie. V. 1896-1903 S. 695. Jvf. Sigurd Schultz: C. A. Jensen. II. 1932 Register.

Litografi 1826 efter Tegning af C. Horneman efter sammes Pastel. Signatur: Hornemann [!] delineavit. Lithographum privileg. Hamburgense 1826. Westergaard 8273. — Gengivet ndf. i Bd. VI (Titelbill.).

Litografi, usigneret og udateret, afhængigt af foreg. Westergaard 8275.

Litografi, 1872, Kopi efter næstforeg. Signatur: Em. Bærentzen & Co lith. Inst. Anbragt som Tavle i: E. Collin: Fremragende danske Frimurere. I. 1872 S. 128/29. Westergaard 8274.

Oliemaleri af Hans Hansen, 1818 (Charlottenborg, Reitzels Fortegnelse, 1883 S. 220), Familieje. — Gengivet ovf. i Bd. I,1 (Titel-

bill.). Fototypi i: Elvius & Hiort-Lorenzen: Patriciske Slægter. 1891 S. 222/23, og i E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter. I. 1895 S. 126/27.

Oliemaleri, Kopi efter foreg. af Adam Müller, 1835. Roskilde Domkirke. — Jvf. E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter. IX. 1903 S. 66.

Marmorrelief af H. E. Freund, 1833, paa Mindetavle paa Petri Kirkegaard. Gipsafstøbning i Familieje. — Gengivet ndf. i Bd. II (Titelbill.). Jvf. Th. Oppermann: H. E. Freund. 1916 S. 162 Nr. 68.

Marmorherme af H. E. Freund, 1834. Kbh.s Universitet. Gipsafstøbning bl. a. paa Kgl. Bibliotek. — Gengivet ndf. i Bd. V (Titelbill.). Jvf. Aar bog for Kbh.s Universitet 1885/86 S. 10. Th. Oppermann: H. E. Freund 1916 S. 163 Nr. 77. — Ifølge Oehlenschlägers Erindringer. IV. 1850 S. 85 er Øjnene modeleret efter Friederike Brun; jvf. C. Molbech og K. M. Rahbek: En Brevvexling. 1883 S. 263 (Noten), 265. Chr. B. Reventlow: En dansk Statsmands Hjem. II. 1902 S. 159.

Marmorrelief af H. E. Freund, 1834, paa Mindesten i Frue Kirke (Kbh.s Domkirke). — Orig. Gipsmodel i Aalborg Museum. — Gengivet ovf. i Bd. I,1 S. 222. Fototypi i V. Freund: H. E. Friends Levned. 1883 S. 175. — Jvf. Th. Oppermann: H. E. Freund. 1916 S. 127 f., 163 Nr. 80.

Spejlvendt Træsnit efter foreg. af Kittendorff & Aagaard efter Konturtegning af Schmidt, i: [Cl. Rosenhoff:] Frue Kirke 25 Aar efter Indvielsen. 1854 S. 36.

Det af Westergaard (8272) under Fr. Münter anførte Kobberstik af F. Bolt efter A. Graff, 1800, forestiller ikke Münter, men

den tyske Forfatter Karl Friedrich Muechler, se: H. W. Singer: Allgemeine Bildnisskatalog. IX. Lpz. 1933 S. 85 Nr. 66002. Fejlen gaar helt tilbage til Th. H. Erslew: Forfatter-Lexicon. II. 1847 S. 364.

FORSVUNDNE PORTRÆTER

Voksmedailloner af F. L. Zuschlag, 1781 og 1784. Ifølge Münters *Dagbøger* 1781 22.6 og 1784 8.5. er han disse to Dage blevet pousseret af Z. i Kbh.

Tegning af Christian Heinrich Kauxdorff, 1784. Ifølge Münters *Dagbøger* 1784 7.-8.7 er han disse to Dage blevet tegnet af K. i Gotha.

Voksmedaillon af C. F. Hecker, 1786. Ifølge Münters *Dagbøger* 1786 (se ndf. III S.

217, 219, 253) er M. i Løbet af dette Aar blevet pousseret af H. i Rom. Arbejdet, der paabegyndtes før M.s neapolitanske Rejse (Sept.-Nov.), fuldendtes 22.12.

Oliemaleri af J. H. Cabott, 1788. Ifølge Breve fra Borgia til Münter 1787 19.5, 21.7, 5.9. (NkS. 2°. 1698 II S. 604 f., 607, 613) har B. 1787 ladet udføre et Oliemaleri af M. efter en Voksmedaillon. Jvf. Brev fra Cabott til M. 1788 26.4. (NkS. 2°. 1698 III).

Buste af F. C. Krohn, 1830. Anføres i Th. H. Erslew: Forfatter-Lexicon. II. 1847 S. 364 f. Hører formodentlig til den Serie af 17 Buster i halv naturlig Størrelse, som K. udførte af Datidens bekendte Mænd, og som nævnes af Ph. Weilbach i Biografisk Lexikon. IX. 1895 S. 534.

BREVREGISTRANT OG REGISTRE

OVERSIGT OVER FREDERIK MÜNTERS ARKIV

VED

ØJVIND ANDREASEN

BREVREGISTRANT

FORTEGNELSE OVER BREVE TIL OG FRA FREDERIK MÜNTER

Brevregistranten tilstræber at give en saa vidt mulig fuldstændig Fortegnelse over Breve til og fra Münter, forsaavidt de har foreligget for Udgifveren i Original, Koncept, Afskrift eller Tryk. For at fuldstændiggøre Billedet af Münters omfattende Brevveksling er Registranten søgt suppleret med Datoer for ikke forefundne Breve til og fra Münter, hentet fra Omtale i Korrespondancen, i Münters Dagbøger, i andre skriftlige Optegnelser fra Münters Haand eller i litterære Kilder. Disse Datoangivelser for ikke bevarede Breve er sat i skarpe Klammer; det samme gælder Navnene paa de Korrespondenter, med hvem Brevveksling er bevidnet, uden at dog Breve er Udgifveren bekendt; se som Eksempel *Åkerblad og *Anthing. Registranten er ordnet alfabetisk efter Korrespondenter. En Stjerne foran *Navnet betyder, at Vedkommende har været Münter personlig bekendt. Er Navnet sat med *Kursiv*, er Korrespondenten ved eet eller flere Breve repræsenteret i Brevudgaven (Mindeskriftets Bind V-VII), hvortil Henvisningen findes til sidst. Efter Navn, Fødsels- og Dødsaar samt Stilling følger Antallet af forefundne Breve *til* Münter, Afsendelsessted, Tidsrum for Brevvekslingen, Brevets Affattelsessprog (som Regel kun angivet, naar det afviger fra vedkommendes Nationalitet, der som oftest fremgaar af Navneform og Afsendelsessted), eventuelt Angivelse af Koncept eller Afskrift, samt Proveniens, og, saafremt noget foreligger trykt, da Henvisning til Trykkestedet. Derpaa følger Antallet af eventuelt bevarede Breve *fra* Münter, efterfulgt af de samme Angivelser som ovenfor (Afsendelsessted dog som Regel kun, naar det ikke er København, og Affattelsessprog som oftest kun, naar det ikke er Tysk eller Dansk), til sidst, som ovenfor nævnt, i skarpe Klammer eventuelle Datoer for ikke forefundne Breve til og fra Münter.

Ved de lejlighedsvis forekommende Henvisninger til Münter's Dagbøger og Stambøger, som ikke er udtømmende, søges Korrespondenternes personlige Forbindelse med Münter belyst. For de litterære Kilders Vedkommende henvises til Bibliografiens Afsnit »Münter i Forhold til sin Samtid« (ovf. S. 149—160).

LISTE OVER ANVENDTE FORKORTELSER

- Alberti = Eduard A.: Lexikon der Schlesw.-Holst.-Lauenburg. und Eutinischen Schriftsteller 1829-66 1-2, 1867-68
- AM = Ada Adler: D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling, 1917
- BBD = Beretning fra Bibelselskabet i Danmark, 1816 ff.
- BHM = Bakkehusets Manuskriptsamling. Frederiksberg Kommunebiblioteker
- Br. Mus. = Catalogue of the printed books in the library of the British Museum, 1881 ff. General catalogue of printed books, 1931 ff.
- Brun: BaR = Friederike Brun: Briefe aus Rom, 1816
- Brun: Episoden = Samme: Episoden aus Reisen 1-4, 1808 ff.
- Brun: PS = Samme: Prosaische Schriften 1-4, 1799-1801
- Brun: RL = Samme: Römisches Leben 1-2, 1833
- Cicogna = Emman. Ant. C.: Saggio di bibliografia veneziana, 1847
- Clément = D. I. C.: Notices sur l'église réformée française de Copenhague, 1870
- Cm = Student ved Universitetet i Göttingen samtidig med Münter (1781-83); cf. IV 189
- DDA = Danmarks Adels Aarbog, 1884 ff.
- Daae = L. D.: Breve fra Danske og Norske, 1876
- DBL = Dansk biografisk Leksikon 1-27, 1933-44
- DG = Deutsches Geschlechterbuch (Genealogisches Handbuch bürgerlicher Familien), 1910 ff.
- DNB = Dictionary of national biography 1-63, 1885-1900
- EI = Enciclopedia italiana, 1929 ff.
- Erslew = Th. H. E.: Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark fra 1814-1840 1-6, 1843-68
- Fm = Frimurer (frimurerisk)
- FMA = Frimurerarkivet i København (Den danske store Landsloges Archiv)
- FMAK = Münter's Fortegnelse over hans Frimurer- og Illuminatkorrespondance i 1780'erne. Løst Ark i FMA
- Fot. = Fotostater i KB
- Franske Depecher = Maskinskrevne Samlinger i RA
- Frh = Freiherr
- GGA = Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen, 1753 ff.
- Grundtvig = Breve fra og til N. F. S. G. Udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig 1-2, 1924-26
- GT = Münter's Frimurerdagbog, »Excerpta ad usum Fratri[s] Frederici ab itinere« (1784-91) i FMA
- Gundlach = Franz G.: Das Album der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel 1665-1865, 1915
- Helweg = Ludvig N. H.: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen 1-2, 1857-83
- Hi(Hirsch) = J. C. W. H. og Kay H.: Fortegnelse over danske og norske Officerer 1648-1814 1-12 (Ms. i KB)
- Hofberg = Herman H.: Svenskt biografisk handlexicon 1-2, 1906
- HT = Historisk Tidsskrift, 1840 ff.
- Im = Illuminat
- Kal. = Münter's Skrivekalender for 1830, KB (XII)
- KB = Münter's Brevarkiv, Kgl. Bibl., Kbh. (NkS Fol. 1698 I-XI: I-III: Breve til M. for Aarene 1780-90, ordnet kronologisk; IV-XI: Breve for Aarene 1791-1830, ordnet alfabetisk efter Brevafsenderne)
- KB (XII) = Münter's Koncepter, Frimurerpapirer m. m. i NkS Fol. 1698 XII

- KB (XIII) = Münter's Diplomer med Følgeskrivelser i NkS Fol. 1698 XIII
- KB (NBD og NBU) = Nyere Brevsamling Dansk og Udenlandsk, Kgl. Bibl., Kbh.
- KDVS = Det kongelige danske Videnskaberne Selskab 1742-1942 1, 1942
- KDVSA = Det kongelige danske Videnskaberne Selskabs Arkiv
- Kn = E. H. Kneschke: Neues allgem. Deutsches Adels Lexicon 1-9, 1859-70
- Ko = Berend Kordes: Lexikon der jetztlebenden Schleswig-Holsteinischen und Eutinischen Schriftsteller, 1797
- Kræhe = Ludw. K.: Carl Friedrich Cramer bis zu seiner Amtsenthebung, 1907 (Palæstra 44)
- KS = Kirkehistoriske Samlinger, 1849 ff.
- LA = Landsarkivet for Sjælland m. m.
- LS = D. L. Lübker und H. Schröder: Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller von 1796 bis 1828 1-2, 1829-30
- MvS = Ordførende Mester for en Frimurerloge («Meister vom Stuhl»)
- Mynster: Breve (1862) = Af efterladte Breve til J. P. M., 1862
- Mynster 1875 = Nogle Blade af J. P. M.s Liv og Tid. Udg. af C. L. N. Mynster, 1875
- Mynster 1882 = C. L. N. M.: Fra den ældre Tid. Smaa Bidrag til udmærkede Mænds Vurdering, 1882
- Mynster 1883 = C. L. N. M.: Meddelelser fra Frederik Münter's og Frederikke Münter's Ungdom, 1883
- N = Friedrich Noack: Das Deutschtum in Rom 1-2, 1927
- NkS = Ny kongelig Samling (Mss. i Kgl. Bibl., Kbh)
- NNBW = Nieuw nederlandsch biografisch woordenboek 1-10, 1911-37
- NTBB = Nordisk tidskrift for bok- og biblioteksvæsen, 1914 ff.
- Oppermann II = Th. O.: Thorvaldsen. Manddomsaarene i Rom 1797-1819, 1927
- Plon = Eugène P.: Thorvaldsen. Sa vie et son oeuvre, 1867
- Poggendorff = J. C. P.: Biographisch-literarisches Handwörterbuch 1-4, 1893-1904
- PSA = Preussisches Staatsarchiv, Berlin-Dahlem
- PSBi = Preussische Staatsbibliothek (nu: Öffentliche wissenschaftliche Bibliothek), Berlin
- PT = Personalhistorisk Tidsskrift, 1880 ff.
- RA = Rigsarkivet, København
- Reg. betyder, at Brevet (Brevene) er opført i den VII 211 nævnte Registrant over Breve fra og til Danske i udenlandske Biblioteker. Ved Lauritz Nielsen, 1934
- Rist = Joh. Georg R.s Lebenserinnerungen. Hg von G. Poel 1-3, 1880-88
- RP = Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede. Udg. af Louis Bobé 1-10, 1895-1932
- Rönning: Grundtvig = F. R.: N. F. S. G. Et Bidrag til en Skildring af dansk Aandsliv i det 19. Århundrede 1-4, 1907-14
- SAÅ = Gustaf Elgenstierna: Den introducerade svenska adelns ättartavlor, 1925 ff.
- Sb = M.s Stambøger: I: NkS 8° 605: Kbh, Tyskland (1778-81). — II: NkS 8° 519: Göttingen (1781-83). — III: NkS 8° 455: Tyskland, Østrig, Italien, Schweiz (1784-87)
- Simonsfeld = Henry S.: Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig 1-2, 1887
- SSBA = Sjællands Stifts Bispearkiv i Landsarkivet for Sjælland m. m.
- T = Münter's Dagbøger (NkS 8° 387^{ee} 1-17, Kgl. Bibl., Kbh)
- Taute = Reinhold T.: Der Wilhelmsbader Convent und der Zusammenbruch der Strikten Observanz (Bücherei für Freimaurer 18/19), u. A.

**Thiele = J. M. T: Thorvaldsens Biographi
1-4, 1851-56**

UB = Universitetsbibl. (Universitätsbibl.)

**Wf = Aug. Wolfstieg und Bernhard Beyer:
Bibliographie der freimaurerischen Litera-
tur 1-4, 1911-26**

**Wiberg = S. V. W.: Personalhistoriske, sta-
tistiske og genealogiske Bidrag til en almin-
delig dansk Præstehistorie 1-3, 1870-71**

**WZ = Friedrich Gottlieb Welcker: Zoega's
Leben 1-2 (Klassiker der Archäologie im
Neudruck hg II-III), 1912-13**

Se ogsaa Forkortelselisterne i IV S.186-201 og VII S.209-25

KORRESPONDENTER

- **Akerblad*, Johan David 1763-1819 Orientalist. 7: Stockholm, Haag 1800-03. Fransk. Tysk. KB. [Fra M. 6: 1800: Okt. 11/11. 1801: 11/1 28/2. 1802: c. Nov. 1803: 29/6]. V 1-9
- de Abbate, conte Vinc. 1: Torino 1822. KB
- Aberdeen se Gordon
- **Abildgaard*, P. C. 1740-1801 Veterinær, Akademisekretær. 2: 1798 og 23/6 1800. KB (XIII) og KDUSA (Koncept). Fra M. 1: 12/6 1800. KDUSA
- **Abrahamson*, Werner 1744-1812 Officer, Forfatter, Fm (MvS for den tyske Loge Friedrich zur gekrönten Hoffnung 1782-94, efterfulgt af M.; Underskrift: Wernerus frat: a globo igniario). 3: Kbh 1784-85. Tysk. Delvis i Cifferskrift. KB (Add. 4° 374. Nrr. 10-12). Fra M. 11: Göttingen, Gotha, Frankfurt a. M., Wien, Firenze, Roma, Napoli 1781-85. FMA. Cf. T: 2/10 1779 ff.
- Acacius (Im) se Koppe
- **Addington*, Henry, 1th Viscount Sidmouth 1757-1844 Statsmand. 1: [London 1811]. Fransk. KB
- (von) *Adelung*, Friedrich 1768-1843 Sprogforsker. 1: St. Petersburg 1824. KB
- **Adler*, Jacob Georg Christian 1756-1834 Generalsuperintendent, Orientalist, Fm. 26: Kbh, Slesvig, Glückstadt, Starup, Vonsild, Elmshorn, ved Rendsborg, Sylt, Oldesloe, Itzehoe 1788-1827. KB (7: 1791-1827; 1, [c. 3/2 1821], ved Brev fra Carl af Hessen af 3/2 1821); FMA (2: 1804-05) og LA (SSBA. Bispebreve (3: 1811-15) og Reformationsfesten 1817 (13: 1817)) og Siracusa, Biblioteca arcivescovile: Carteggio Saverio Landolina vol. 1, 765 (1: 1788). [2: 1784: c. Aug. (modtaget i Wien 4/9). 1784/85 (modtaget før 24/1 1785 i Italien). Fra M. 9: 1784: Mannheim 30/7. 1785: Firenze 24/1, Roma 2/7. 1787: Sept. 1788: Juni. 1813: c. Sept. 1814: 7/6. 1817: c. Juni. 1830: 6/3]. Cf. T: Kbh 5/11 ff. 1783, 20/11 1783: bey Prof. Adler im Syrischen hospitirt, 27/12 1783; 5/2 1784 (Fm)
- **Adler*, Johan Gunder 1784-1852 Kabinetssekretær. 10: Odense, Roma, Napoli, Quisisana, Kbh 1819-29, udat. (1: 20/6 [1821?]). KB. Fra M. 2: 1818. RA. [Fra M. 2: 1820: 1/5 29/8]
- **Adler*, Peter Philipp c.1722-c.1810 Møntsamler. 1: Berlin 28/10 1794. KB. [Fra M. 1: 1794: 19/10]
- Aemil (Im) se Bode
- **Aggerup*, Niels Peter 1755-1838 Præst. 1: Skuldelev 11/4 1823. KB. [Fra M. 1: 1823: 22/3]
- Agincourt se Seroux d'Agincourt
- **Albanese*, Giuseppe 1759-1799 Officer, Fm. 1: [Napoli 21/11 1786]. KB
- zum Altenstein, Karl, Frh Stein 1770-1840 preussisk Minister. 1: Berlin 1829. KB
- **Amaduzzi*, Giovanni Christofano 1742-1792 Forstander for Propagandaens Trykkeri. 2: Roma 1788. KB. Fra M. 2: 1788-89. Italiensk. Savignano sul Rubicone, Biblioteca accademica. Fot. [Fra M. 1: 1788: Okt.]. V 9-13
- **d'Ambrosio*, Paolo 1772-1835 napolitansk Chargé d'affaires i Kbh og Stockholm. 2: [Napoli 1825-27]. Italiensk. RA (1: [14/6 1825], blandt Breve til J. G. Adler i dennes Arkiv) og KB (1: [modtaget 14/9 1827]). Fra M. 1: 1818. Fransk. Napoli, Biblioteca della Società napoletana di Storia patria. V 13-15
- (von) **Ammon*, C. F. 1766-1850 protestantisk Teolog. 1: Dresden 1823. KB [1:

- 1821: Juni (A. til Professor J. L. A. Kolde-rup-Rosenvinge, i Leipzig, Dresden 9/6 1821. NkS 4° 3101, I)]
- *Andersen, Skibspræst. 1: Scheldefloden, ombord paa det franske Orlogsskib »Pul-tusk«, 19/10 1811. LA (SSBA. Indk. Sa-ger. Ansøgninger som Felt- og Skibspræster samt Indberetninger fra disse 1742-1811)
- Anquetil Duperron*, Abraham-Hyacinthe 1731-1805 Orientalist. 2: Paris 1801-02. KB. [Fra M. 2: 1801: 24/4. 1802: c.Juni] V 15-20
- [*Anthing, Johann Friedrich 1753-1805 Page-informator, Silhouetklipper, Fm i Gotha. Fra M. 1: 1787: c.13/10 (med korte An-befalingsskrivelser for A. til Grevinde Maddalena Isimbardi i Milano, Stefano Borgia og Maleren Kaspar Pitz i Rom, Donato Tommasi i Napoli). Cf. T: Gotha 28/9 3/10 1781; 5/7 1782 samt H. A. O. Reichard: *Selbstbiographie*, 1877, S. 76 474]
- Antoninus (Im) se Gemmingen
- Appius Claudius (Im) se Scharf
- Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtkunde se Büchler og Dümgé
- Arditi, Michele 1745-1839 Akademisekretær. 1: Napoli 1816. KB (XIII)
- [*Arens, Johann August c.1750-1806 tysk Arkitekt. Fra M. 1: 1788: Juni]. Cf. T 14, 195: Altona Aug. 1799: *neueBekantschaft*; N 2, 67 (boede 1787/88 i Via Sistina); Weil-bachs *Kunstnerleksikon I*, 1947, S. 46
- Arentz, Hans 1787-1842 norsk Søløjtnant. 1: Kristiansand 1808. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- von Asbeck, Franz Wilhelm, Frh 1760-1826 Universitetskurator. 1: Würzburg 1819. KB [Fra M. 1: 1819: 10/7]
- Asiatic Society of Bengal se Wilson
- Asiatick Compagni*. 1: Christianshavn 3/12 1799. Fransk. RA (Asiatische Compagnie. Europæisk Brev Copie Bog, April 1799- April 1800, S. 207-09). [Fra M. 1: 1799: Kbh 22/10]. VII 26/27
- [*Astorri, Girolamo, conte, Direktør for den mailandske Post i Rom. Fra M. 1: 1786: Roma 18/5 (Billet). Cf. III 139 IV 111]
- *Astuto, Antonino, barone di Fargione, sici-liansk Møntsamler. 7: Noto 1785-86, udat. (1). KB. [Fra M. 5: 1785: Siracusa 21/12. 1786: Napoli 4/3 6/4, Roma 13/6, Napoli 14/10]
- *August 1747-1806 Prins af Sachsen-Gotha og Altenburg, Im (Walter Fürst). 1: Sy-racusa [= Gotha] 1795. FMA
- [August Emil Leopold 1772-1822 Hertug af Sachsen-Gotha og Altenburg. Fra M. 1: 1822: Maj]. Cf. Schlotheim til M., 19/6 1822
- Augustenborg se Frederik Christian
- **Augusti*, Johann Christian Wilhelm 1771-1841 protestantisk Teolog. 7: Bonn 1817-29. KB. [Fra M. 4: 1818: 16/2. 1820: 26/6. 1821: 30/3 3/11]. V 20-27
- Aurivillius, Pehr Fabian 1756-1829 Akade-mibibliotekar. 1: Uppsala 1828. KB
- Avellar se Magalhães
- Avellino*, Francesco Maria 1788-1850 Nu-mismatiker, Filolog og Arkæolog. 5: Na-poli 1808-27. Italiensk, Fransk (1). KB. [Fra M. 3: 1810 (2). 1814: 26/11]. V 30-31
- [*Baader, Ferdinand Maria 1747-1797 Pro-fessor med., Im i München. Fra M. 1: 1793: Lübeck Sept.]. Anbefaling for Jens Baggesen; Jens Baggesens *Biographie* 2.1 1844, S. 56. Cf. Baggesen, Jens
- **Baffi*, Pasquale 1749-1799 Filolog, Biblio-tekar, Fm. i Napoli. Fra M. 6: Palermo, Siracusa, Roma, Genova, Kbh 1785-88. Italiensk. Napoli, Biblioteca Nazionale. V 31-32
- *Baggesen, August 1795-1865 Officer, For-

- fatter. Fra M. 1: 1827. Tysk. Koncept. KB (XII)
- Baggesen, Carl 1793-1873 Diaconus. 3: Bern 1827-28. KB
- *Baggesen, Jens 1764-1826 Digter. Fra M. 1: Lübeck 1793. Tysk. KB (NkS 4° 2252 III Nr. 194). Anbefales til Georg Zoëga i Rom med flere. Cf. Baader
- *Balle, N. E. 1744-1816 Biskop. 1: Glumsø 1788. KB. [Fra M. 1: 1781: Gotha 26/9]
- *Bandini, Angelo Maria 1726-1803 Bibliotekar. 2: Firenze 1785-86. KB. Fra M. 2: Roma 1785-86. Italiensk. Firenze, Biblioteca Marucelliana. V 32-36
- Banks, Sir Joseph 1743-1820 Præsident for »Royal Society«. Fra M. 1: [1811]. Fransk. Koncept. KB. Cf. for B.s Korrespondance med Kbh: Islandica 18, 1928, S. 22 ff.; se M. til Böttiger 1/5 1812 og Chr. Sørensen til M., Kristiansand 1811 (LA). V 36-37
- [*Barbaud, Paul, dansk Konsul i Livorno. Fra M. 3: 1786: Roma 25/26 Aug. 25/11. 1787: Dec.]
- *Bardenfleth, J. F. 1772-1833 Generalguvernør. 1: St. Croix 13/7 1824. KB. [Fra M. 2: 1824: 28/3. 1825: 1/1]
- *Bartels, Johann Heinrich 1761-1850 Jurist. 6: Kiel, Hamburg, Catania, Berlin 1783-90. KB (Tilskrift paa Brev fra Hudtwalcker, Kiel 19/12 1783). [1: 1784: Göttingen c.Jan. Fra M. 3: 1783: 16/12. 1784: 1/5. 1788: Febr. 1792]
- Basel: Evangelische Missions-Gesellschaft (Basler Mission) se Henke, Johann Philipp og Rønne, B. F.
- Bassegli se Born, Marie
- *Bastholm, Hans 1774-1856 Præst. 6: Slagelse 1809-25. KB (5: 1823-25) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Slagelse H. 1805-09) (1: 1809). Fra M. 1: 1823. Sorø, Akademiets Bibliotek. [Fra M. 1: 1824: Marts]
- **Becchetti*, Filippo Angelo †1814 italiensk Biskop. 1: Paris 1811. KB. [Fra M. 1: 1812]. V 37-38
- *Bech, Frederik Julius 1758-1822 Biskop, Fm. 3: Oslo 1812-13. KB. Fra M. 11: 1810-13. Oslo, Riksarkivet. Cf. Harald Jørgensen: Omkring Nedsættelsen af Kirkekommissionen af 1813 i KS 6 IV, 1942-44, S. 377 ff. 1 Brev, 30/12 1812-23/2 1813, tr. i Udtog S. 387-88
- Becher, Ignatius 1769-1836 Præst. 1: Ranum 1812. LA (SSBA. Bispestolen 1812)
- Bechmann, Hans Gram 1759-1836 Præst. 1: Rask 1818. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- *Beck, Christian Daniel 1757-1832 Professor i græsk og latinsk Litteratur. 1: Lpz 1807. KB
- *Becker, R. Z. 1752-1822 Boghandler. 1: Gotha 1817. KB
- **Becker*, Wilhelm Gottlieb 1753-1813 Inspektør for Antik- og Møntkabinettet i Dresden. 5: Napoli, Firenze, Dresden 1785-97. KB (4: 1785-95) og Dresden, Landesbibl. (1: 1797). Fot. Fra M. 2: 1796-1800. BHM (1: 1796) og Dresden, Landesbibl. (1: 1800). Fot. [Fra M. 3: 1785: Roma 25/5. 1786: Napoli Marts. 1787: Dec. Anbefaling for J. F. W. Schlegel]. V 38-41
- *Beigel, Georg Wilh. Sigism. 1753-1837 Gesandtskabssekretær i München, senere Overbibliotekar i Dresden. 1: München 27/4 1787. KB. Fra M. 1: Salzburg 17/4 1787. KB (NBD). Svar paa det VI 247 (Nr. 597) trykte Brev, sign. »Ihr Z.«
- *Beireis, Gottfried Christoph 1730-1809 Læge. 2: Helmstedt 1807-08. KB. [Fra M. 2: c.1806]. Cf. T 15, 20-23: Helmstedt 28.-29. Juni 1791 og GT 32 (B. nævnes som »Br. a Leopardo, der auch in Lyoner Sistem ist«)
- *Bellermann, Johann Joachim 1754-1842 Direktør for Gymnasiet »Zum Grauen Klo-

- ster«. 5: Berlin 1817-22. KB. [Fra M. 2: 1817: c.1/3. 1818: 3/2]
- *Bendtsen, Bendt 1763-1830 Rektor ved Frederiksborg lærde Skole. Fra M. 1: 1817. Trykt i Danske Samlinger 5, 1869-70, S. 48; cf. S. 9 40 f. og F. P. J. Dahl: Til Bendt Bendtsens Minde, 1831, S. 8
- *Berggren, Jacob 1790-1868 Arabist. 2: Stockholm 1829, udat. (1: c.1827). KB. [Fra M. 1: 1830: 6/3 (Kal.)]
- von *Berk, Lotharius, østrigsk Generalkonsul i Kbh og Leipzig, Fm. 2: Kbh, Leipzig 1819. KB. B. ankom til Kbh 27/1 1816 (Franske Depecher 1813-24, S. 83; cf. 162 (26/3 1818)); anbefalet til M. af F. L. Schröder (Schröder til M., Rellingen 16/4 1816). V 41-43
- Berlin: Akademie der Wissenschaften se Buttman
- von *Bernstorff, Andreas Gottlieb Joachim (Dres) 1768-1786 Ungdomsven. 3: Gartow, Borstel, Dreylützow 1782. KB. [Fra M. 1: 1782: Lübeck 15/8]. Cf. M.s Stambog (NkS 8° 605, S. 139): Kbh Febr. 1781 (Silhouet)
- von *Bernstorff, Andreas Peter 1735-97 Statsminister. 1: Kbh 11/7 1786. KB. [Fra M. 5: 1784: Wien 29/9. 1785: Roma 28/5. 1786: 20/5 19/8, Napoli 6/11]. Cf. T: 1794 (14, 132) og 6.-7. Nov. 1797 (14, 146/47): »Er war völig ein Mystiker«. V 43
- von *Bernstorff, C. 1769-1835 dansk-tysk Diplomat. 1: Berlin 1822. KB. [1: 1787 (modtaget i Zürich 22/3). Fra M. 1: 1787: Zürich 1/4]. Cf. III 334 348 og M.s Stambog (NkS 8° 605, S. 47): Kbh 20/2 1781 (Silhouet). V 43-44
- [von *Bernstorff: muligvis Johann Hartvig Ernst (Hans) 1767-1791 Ungdomsven. 1: 1787 (modtaget i Zürich 22/3, se III 334)]. Cf. M.s Stambog (NkS 8° 605, S. 128): Kbh 18/5 1780: Andreas Peter B.s 5 Søner, med 1 Silhouet, formodentlig af den yngste, Friedrich von Bernstorff 1773-1838. Cf. Aage Friis: Bernstorffske Papirer 2, 1907, Slægtstavle III bagi
- Besser, Johann Heinrich 1775-1826 Boghandler se Perthes & Besser
- Bettio, Pietro 1769-1846 Bibliotekar ved Biblioteca Marciana. 2: Venezia 1819. KB
- Beugel se Beigel
- *Beyer, Seyer Mahling 1741-1840 Provst. 1: Eggeslevmagle 1817. LA (SSBA. Indk. Sager fra V. Flakkebjerg H.). Trykt Axel Garboe: Agersø i Store Bælt med Nabo-Øen Omø gennem Tiderne, 1938, S. 185/86
- Bible Society (London) se Dudley
- *Biester, Doris *c.1755 født Hake. 1: Lübeck 1781. KB
- *Biester, Johann Erich 1749-1816 Bibliotekar i Berlin. 7: Lübeck, Berlin 1781-1806. KB (1, 24/1 1789, i Add. 4° 374 Nr. 37; Paaskrift med M.s Haand: Pallini gieng am 29sten dieses als Kaufmans Gesell Sören Jonas Lundt von hier nach Schleswig u. sein Pas lautet auf hier und zurük, mit der Bürgschaft des Schwertfegers Weidenhaupt; cf. Pasprotokol 1789 28/1 (Nr. 39) (RA): Lundt, Sören Jonas Kiøbmandskarl til Schleswig). Fra M. 1: 3/1 1789. Berlin, PSBi: Samml. Autograp. Reg. Fot. [Fra M. 6: 1787: Okt. 1789: Febr. Juli. 1805/06 (2). 1806]. V 44-45
- *Birch, Andreas 1758-1829 Biskop, Fm. 40: Kbh, Roskilde, Maribo, Aarhus 1787-1828. KB (22: 1787-1828, hvoraf 1, [Nov. 1805], i Add. Fol. 181a) og LA (SSBA. Bispestolen 1810-14: 2: Aarhus 1811, 1813; Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18: 1: Aarhus 1813; Reformationsfesten 1817: 4: 28/2-10/10 1817;

- Bispebreve: 11: Roskilde, Aarhus 1796-1820, udat. (1)). Fra M. 3: [c.25/11] 26/11 1787 og 13/2 1789. Koncepter. KB (XII og IVa). [Fra M.: 17: 1784: Wien 7/9. 1785: Roma 21/5. 1786: Velletri 22/4 Roma 2/12. 1796: 29/10. 1808. 1812: 18/4. 1813: 3/12. 1814: 4/8. 1817: 18/1 c.Nov. 1818: c.1/1 24/10. 1819: 3/12. 1824: 3/1. 1826: 25/2. 1828: 29/10]
- Biscari se Paternò Castello
- *Bischoff, Johann Nicolai 1756-1833 Professor, Fm. 1: Helmstedt 1789. Dansk og Tysk. KB. [Fra M. 2: 1790: Jan. 1797 (Anbefaling for Børge Thorlacius, se T. til M. 21/12 1797)]
- *Björn, C. A. 1769-1847 Præst. 2: Vemmetofte 1812-29. KB (1: 1829) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Faxe Herred 1810-20) (1: 21/6 1812). [1: 1829: 11/3. Fra M. 1: 1829: c.20/3]
- *Blau, Felix Anton 1754-1798 katolsk Teolog. 3: Mainz, Paris 1791-96. KB. [Fra M. 3: 1791: Lübeck Okt. 1792: c.1/4. 1796: c.1/5]. V 45-50
- *Bloch, Jens c.1760-1830 Biskop. 24: Vammen, Viborg 1808-29, udat. (2). KB (13: 1808-29, udat. (2)) og LA (SSBA. Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18 (1/1 1813), Bispestolen 1810-14 (6/12 1813), Bispebreve (6: 1811-15) og Reformationsfesten 1817 (3))
- *Bloch, S. N. J. 1772-1862 Rektor. 1: Roskilde 1824. KB
- *Block, Friedrich Christian, Superintendent i Lauenburg, Cm (5/5 1783). 2: Ratzeburg 1817. LA (SSBA. Reformationsfesten 1817). [Fra M. 1: 1817: 16/9]
- *Blumenbach, Johann Friedrich 1752-1840 Professor med. i Göttingen. Fra M. 1: St. Ols paa Bornholm 1816. Göttingen, UB. V 50-51
- *Bode, Johann Joachim Christoph 1730-1793 Fm og Im (Aemil). 13: Weimar (Herapolis) 1785-93. KB (9 i Add. 4° 374. Nrr. 29-31 38-42 46 samt 1, 10/3 1793, i XII D). Fra M. 4: Napoli 1785, udat. (2: [c.1784; 12/4 1788]). FMA. [Fra M. 20: 1784: Korinth [= Regensburg] Aug., Wien c.Sept., Modena 21/12, Bologna 23/12. 1785: Napoli 20/9, Palermo 16/11. 1787: 16/2 6/10. 1788: 10/1 c.23/2 12/4 (med en Revers, hvoraf en egenhændig Afskrift i FMA) 2/5. c.1789: 27/1 Sept. 1790: Maj c.1/7. 1791: 9/4 3/9. 1793: c. 1/3]. Cf. T: Weimar 3.-5. Juli 1791 (Fm). V 51-52
- *Bodmann, Franz Joseph 1754-1820 Professor i Statsvidenskab og Diplomatiik. 13: Mainz 1809-11. KB. [Fra M. 8: 1809: 15/8 5/11. 1810: 17/3 28/8 20/10 1/12 8/12. 1811]. V 52-59
- *Boheman, C. A. 1764-1831 svensk Fm og Im. 1: [Kbh] 1802. FMA
- *Bohn, Carl Ernst 1749-1827 Boghandler. 2: Hamburg 1792. KB. [Fra M. 2: 1792: Sept.]
- Bohn, F. & Co., Boghandel. 2: Lübeck 1796. KB
- *Boie, H. C. 1744-1806 Udgiver af »Deutsches Museum«, Landfoged. 4: Meldorf 1781-82. KB. Fra M. 1: Göttingen 1782. Berlin, PSBi: Samml. Autographa. Reg. Fot. [Fra M. 1: 1781: Göttingen 21/11]
- *Boisen, P. O. 1762-1831 Biskop. 4: Vesterborg 1825-28. KB. [Fra M. 1: 1825: 30/5]
- *Bologna, Sebastiano 1752-1843 Købmand, Fm. 1: Bologna 31/5 1785. KB. [Fra M. 1: 1785: Roma 25/5]
- [*Bolten, Joh. Adrian 1742-1807 Præst i Altona]. Cf. W. H. Rothe til M., 24/10 1802 og T 14, 195 (Aug. 1799) 15, 162 (Aug. 1806) 15, 207 (Okt./Nov. 1806)
- [de *Bombelles, Ida 1792-1857 født Brun, M.s Niece. Fra M. 1: 1830: 19/1 (Kal.)]

- de *Bombelles, Louis-Philippe 1780-1843 Diplomat. 1: Firenze 1828. KB
- **Boncompagni*, Ignazio 1743-1790 pavelig Statssekretær. Fra M. 1: 12/9 1786. Italiensk. Roma, Archivio della Biblioteca Vaticana. [Fra M. 2: 1786: Napoli 24/10 (3/11) 11/11; cf. III 231 240 244]. V 111-12
- Bonghi, Onuphrio, »Conseiller d'intendance«, Møntsamler. 10: Lucera, Foggia 1816-29. KB. [Fra M. 3: 1817: 11/2 1/5. 1819: 28/2]
- Bonsdorff*, Johan 1772-1840 fhv. Professor i græsk Litteratur. 1: Åbo 1828. KB. V 112-13
- von **Bonstetten*, Karl Viktor 1745-1832 schweizisk Forfatter. 25: Valeyres, Albano, Genève, Hyères, Roma 1801-26, udat. (6). Tysk. Privateje. Deponeret i RA. 1, Genève 23/11 1804, alene kendt fra Tryk i Briefe von K. V. v. B. an Friederike Brun. Hg von Friedrich von Matthisson 1, 1829, S. 234-35. Fra M. 1: 29/10 1803. Koncept. Privateje. Deponeeret i RA. [1: 1824: c.1/3. Fra M. 3: 1804: Efteraar. 1826: Sommer. 1827: modtaget 4/4 1827; se anf. Værk 2, 1829, S. 279 316/17 324]
- Borch, Albert c.1779-1827 Bogtrykker (»Aalborg Stifts Adressecontoir«). 1: Aalborg 1809. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- [Borggaard, Jens †1787 dansk Konsul i Bordeaux. Fra M. 1: 1786: Napoli 14/11]
- Borgia, Adelaide, napolitansk Grevinde, Enke efter Camillo B. 2: Napoli 1818-28. Fransk. KB. Fra M. 2: 1817-18. Fransk. Koncepter. KB. Cf. VII 21/22 og Amalthea 3, 1825, S. 438 ff. (A. C. Gierlew til Böttiger, Kbh 21/10 1824)
- *Borgia, Almena, †1802, født Baglioni (~Gio: Paolo B.). 1: Genzano 1785. KB. [Fra M. 1: 1787: Pisa Jan.]
- **Borgia*, Camillo, conte 1774-1817 General, Arkæolog. 13: Napoli 1805-07 1817. Fra M. 7: 1805 1817. Italiensk, Fransk. Velletri, Biblioteca comunale: L IX 1. Fasc. 4. Nrr. 7-8 12 15 18-19 (6: 1805) og KB (Koncept, 30/4 1817). 1 udat. Koncept, [c.1805], i KB (XII). V 113-15
- **Borgia*, Gio: Paolo †30/5 1809 Malteserridder. 2: Velletri 1805. KB. Fra M. 2: 1805. Fransk. Velletri, Biblioteca comunale
- **Borgia*, Stefano 1731-1804 romersk Kardinal. 105: Roma, Livorno, Padova, Venezia 1785-1804. KB. Fra M. 37: Napoli, Palermo, Catania, Messina, Pisa, Pavia, Genève, München, Braunschweig, Kbh, Lübeck 1785-97. Italiensk. Roma, Biblioteca Vaticana: Fondo Borgia lat. 283 285-86 288 (34: 1785-97) og Archivio della Propaganda Fide (3: 1794-95). B.s Breve til M. benyttede og citerede af Bengt Hildebrand; se Lychnos 1937, S. 117 Note 3 og 120 ff.; angaaende M.s Breve til B. se Ludwig Pastor: Geschichte der Päpste 16. 3, 1933, S. 40 Note 3. [Fra M. 4: 1795: Jan. 1800: 7/10. 1801: c. Juli. 1803: c. Juni (ifølge Georg Zoëga til M. 11/2 1795; 21/11 1800; 8/8 1801; 26/11 1803). Cf. T: 14/9 1799-14/10 1800: Meine Correspondenz besonders mit Borgia . . . gieng ihren Gang fort]. V 115-47
- dal **Borgo di Primo*, Olinto 1775-1856 dansk Diplomat. 1: Lissabon 1826. Fransk. KB. Fra M. 2: 1816-26. Italiensk, Fransk. RA. [Fra M. 1: 1826: 22/3]
- von **Born*, Ignaz, Edler 1742-1791 Minerolog, Fm. 3: Wien 1784-86. KB (1, 1785, og 2, 1784-86, i Add. 4° 374. Nrr. 23-23a). [1: 1785: Gastein c. Juni. Fra M. 7: 1784: Trieste Okt. (FMAK og GT 50). 1785: Roma 16/3 4/6 23/7. 1786: Napoli 7/3, Roma 22/7. 1788: Jan.]. Cf. T: Mainz 3/8 1791 (†). Se »Hierarchie zu Rom«
- von **Born*, Marie, *c.1768, ~1° Bassegli, 2°

- Rivardi. 23: Wien, Trieste, Venezia, Livorno, Nizza 1784-86 1815-30. KB. [Fra M. 12: 1784: Venezia 20/11. 1785: Livorno 16/1, Roma 29/4, Napoli 5/9. 1786: 7/3. 1816: 4/2 4/5 c.Okt. 1817: c.Sept. 14/10. 1818: 10/3. 1829: 27/12 (Kal.)]. V 147-48
- Borowski, Ludwig Ernst 1740-1831 Biskop. 2: Königsberg 1821-26. KB
- [Boschini, † i 1780'erne, Abbé, Fm i Napoli og Rom. Fra M. 1: 1788: c. April]. Cf. Carascal til M., 5/8 1788 og T 14, 60 (April 1788)
- [*Bostel, Fm i Nienstädten ved Hamburg. Fra M. 1: 1783: 8/11]. Muligvis Lucas Andreas v. Bostel c.1710-1783 Prokurator og Hamburgs Agent i Wetzlar; C. H. W. Sillem: Die Matrikel des akademischen Gymnasiums in Hamburg, 1891, Nr. 2204. Cf. T: 29/9 1783; Nienstädten 4/10; Hamburg 6/10 (optog M. i Esperance-Logen); Hamburg 5/6 1784 (omtalt som død)
- *Bowring, John 1792-1872 engelsk Lingvist. 4: Kbh, Hamburg, London 1829-30. Fransk. KB. Fra M. 1: udat. Fransk. Koncept. KB
- [*Bozenhard, Emanuel 1748-1799 østrigsk Generalkonsul i Kbh. Fra M. 1: 1784: Hamburg 4/6]
- *Brandis, Joachim Dietrich 1762-1845 Læge. 1: Kbh (Valhøj) 26/8 1829. Latin. KB (Abr. 4° 18, Nr. 281)
- [*Bredow, Gottfried Gabriel 1773-1814 Professor i Historie i Helmstedt. 1: 1807: Febr. (Henke til M. 9/3 1807)]
- *Brehmer, Nicolaus Heinrich 1765-1822 Dr. med. 1: Lübeck 31/3 1821. KB. Fra M. 1: 22.-25. April 1821. Lübeck, Stadtbibl. Reg. Fot. V 149-50
- Bres, Onorato, italiensk Forfatter. 1: Roma 6/6 1818. KB. [Fra M. 1: 1818: 9/3]
- *Bretschneider, Karl Gottlieb 1776-1848 Superintendent. 3: Gotha 1818-27. KB. Fra M. 2: 1819 1821. KB og BHM. Det sidste, 16/3 1821, trykt i K. G. Bretschneider: Aus meinem Leben, Selbstbiographie, 1851, S. 253-55. V 150-53
- Brewster, Sir David 1781-1868 Præsident for »Royal Scottish Society of Arts« i Edinburgh. 3: Edinburgh 1824-25. KB. [Fra M. 2: 1824. 1825: 26/6]. V 153
- [v. *Brockdorff, Ditlev Joachim 1735-1786 Domherre, ordførende Mester for Logen »Zum Füllhorn« i Lübeck. Fra M. 1: 1782: Göttingen 24/10 (T: »wegen Entlassung«). Cf. T: Göttingen 26/1 1783: »Brief an Helmolt, wegen Aufn. in die Goth. □ geschr.«]
- v. Brockdorff, Chr. Ulrich Hans 1779-1845 Baron, Landraad. 1: Slesvig 1811. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- Brorson, Andreas W. 1755-1833 Rektor. 1: Herlufsholm 1827. KB
- Brown, Peter Casper Wessel (Wessel Brown) 1755-1840 Søofficer, Fm se Frimurer-Directoratet
- *Brun, Constantin 1746-1836 dansk Storkøbmand, M.s Svoger. 3: Kbh, Frankfurt a. M., Berlin 1786-97. KB (1, 6/10 1786, i Nks 8° 520 II, hvor ogsaa Tilskrifter paa Breve fra Friederike Brun 17/6 1786 og 28/5 1787). [Fra M. 4: 1783: Göttingen c.2/6. 1784: 5/3, Gotha 25/6. 1817: Juli (M. til Ludvig Strøm 7/7 1817)]
- *Brun, Friederike 1765-1835 født Münter, M.s Søster. 63: Kbh, Frankfurt a. M., Paris, Roma, Albano, Napoli 1781-1810. Tysk. KB (7: 1790 1808-10 samt Tilskrift paa udat. Brev [1814] fra P. O. Brøndsted til M.; 56: 1781-87 i Nks 8° 520 I-II). Fra M. 66: Tremsbüttel, Hamburg, Magdeburg, Dessau, Gotha, Göttingen, Berlin, Dresden, Laubegast, Braunschweig, Min-

den i. H., Kiel, Donau, Wien, Venezia, Mantova, Pisa, Apenninerne, San Lorenzo (Kirkestaten), Roma, Napoli, Catania, Messina, Pavia, Milano, Torino, Nyon, Zürich, München, Regensburg, Kbh, Heidelberg 1781-87 1818, udat. Fragmenter (3: [Kiel 26/5, Wien Sept.-Okt. 1784; Heidelberg 1818]). Tysk, Engelsk (Göttingen 21/10 1781), Italiensk (Napoli 7/10 1786; Torino 15/2 1787). RA og KB (Ms. phot. Fol. Nr. 50: 63: 1781-1818 og NkS 4° 2072b: 3: Hamburg 22/7, Magdeburg 14/8, Dessau im Philanthropin 17/8 1781). Af Breve fra Fr. B. til M. er trykt: 2 Breve, 30/1 og 8/2 1791, i Brun: PS 1, 3-28 29-58; 4 Breve, Genève 16/1, 23/1-31/1, 1/2-27/4, Foraar 1806, i Brun: Episoden 1, 181-242; 1 Brev, Cännat, Marseille 6/12-14/12 1806, i anf. Værk 3, 39-56; adskillige Breve, Roma Maj 1807-Juli 1810, i Brun: RL 2, 198-320; 2 Breve, Napoli 7/9 og 15/9, i Brun: Episoden 4, 15-31; 5 Breve, Roma 7/2-14/5 1808, 10/12 1808-8/2 1809, 10/3-10/5 1809, Albano 7/6-11/8 1809, Roma 18/5-16/6 1810, i Brun: BaR 5-40 (1820, S. 5-40), 43-60 (41-58), 63-88 (59-84), 91-112 (85-106), 115-125 (107-117). Af Breve fra M. til Fr. B. er trykt i Uddrag og dansk Oversættelse følgende 17 Breve: Magdeburg 14/8 1781 i Mynster 1882, S. 69; Dessau 17/8 1781, sst. S. 71; Göttingen 27/1 1782, i Mynster 1883, S. 2; [Gotha] April 1782, sst. S. 3; Göttingen 2/5 1782, sst. S. 4; 9.-10. Dec. 1782, sst. S. 4-5; 9/1 1783, sst. S. 5; Kiel [21/5 1784], sst. S. 25-26; Mantova 19/12 1784, sst. S. 38-42; Pisa 19/1 1785, sst. S. 46-48; Napoli 3/9 1785, sst. S. 58-59; 15/10 1785, sst. S. 59-61; Catania 5/1 1786, sst. S. 61-63; Messina 17/2 1786, sst. S. 63-67; Roma 29/4 1786, sst. S. 72; 15/7 1786, sst. S. 74-75; Zürich

22/3 1787, sst. 84-85 87. Desuden findes 1 Brev, Velletri 26/8 1785, i Friederike Brun's Autogr. I, Nr. 4 (NkS 4° 1992i), trykt i dansk Oversættelse i Danskes Reiseiagttagelser 1, 1799, S. 94-110; cf. II 374* (Römische Staatsverfassung). [Fra M. 3: 1784: Venezia 11/11 (II 136). 1785: Tivoli 14/5 (II 301). 1787: Nürnberg 7/5 (III 392)]

Brun, J. N. 1745-1816 Biskop. 1: Bergen 1812. LA (SSBA. Bispebreve). [Fra M. 1: 1812]

*Bruns, Paul Jakob 1743-1814 Professor, Bibliotekar. 2: Helmstedt, Halle 1809-14. KB Bruzelius, Magnus 1786-1855 Docent, Oldforsker. 1: Lund 23/5 1819. Kbh, Nationalmuseet. Fra M. 1: 23/5 1819. Kbh, Nationalmuseet. Cf. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816-37 1, 1937, S. XV 327

*Brøer, Hans Conrad 1750-1812 Kommandørkaptajn, Fm. 2: [Kbh] [1802]-04. FMA *Brøndsted, G. J. 1774-1846 Præst. 1: Asminderød 12/5 1828. KB. [Fra M. 1: 1828: Maj]

*Brøndsted, P. O. 1780-1842 Arkæolog. 18: Paris, Ithaca, Roma, London, Kbh 1807-29. Dansk, Tysk (1). KB. 1 Brev, Ithaca Siracusa 3/4-21/5 1820, delvis trykt i, Morgenblatt für gebildete Stände 1820: Kunstblatt Nr. 65 (14/8 1820), S. 257-59 og Morgenblatt 1820 II S. 743-44; cf. VII 29; senere trykt i Napoli og dediceret Christian Frederik (»Sopra un Iscrizione greca scolpita in un antico Elmo di bronzo rinvenuto nelle rovine di Olympia«, 1820. 4°). Koncept til Brev af 29/6 1822 i NkS 2° 1578 II S. 51-52. Fra M. 1: 1826. KB (NkS Fol. 1545). [1:1807: afsendt Paris 2/8. Fra M. 6: 1807: c. 1/4. 1808: 13/2 15/5 c. 1/7. 1828: 25/3. 1829]. V 154-56

- ***Buchholz, Georg Friedrich 1750-1805** Dom-syndicus, Im (Theodosius). 12: Lübeck 1791-98. KB (11: 1791-98, udat. (1: Fragment), hvoraf 5: 1793-95, udat. i XII D) og FMA (1: 1795). [Fra M. 1: 1791: Erfurt 11/7]. V 156-57
- ***Bugge, Peter Olivarius 1764-1849** Biskop i Trondhjem. Fra M. 1: 12/9 1812 (ved Brev til F. J. Bech af samme Dato). Oslo, Riksarkivet. [1: 1812: 31/8]
- ***Bugge, Thomas 1740-1815** Astronom. Fra M. 1: 1804. Fransk. KB (NkS Fol. 1304, vol. 6, fasc. 20, nr. 5)
- ***Buhle, Johann Georg 1763-1821** Professor. 1: Moskva 1808. KB. V 157-58
- ***Bull, N. R. c.1760-1841** Justitsraad. 1: Slagelse 6/9 1811. LA (SSBA. Indk. Sager fra Slagelse H.). Angaaende Missionen paa Grønland
- Bund der vereinigten Freimaurer und vertrauten Brüder. Fra M. 1: 28/1 1804. Koncept. FMA
- ***Busck, G. 1798-1869** Præst. 1: [Stiftsbjergby] 1828. KB
- ***Buttmann, Philipp 1764-1829** klassisk Filolog, Akademisekretær. 2: Berlin 1817-21. KB. Fra M. 1: 1816. Berlin, Archiv der Akademie der Wissenschaften. V 158-61
- Büchler, Johann Lambert 1785-1858** Historiker. 10: Frankfurt a. M., Mainz 1819-26. KB. Fra M. 6: 1819-24. Trykt i Archiv für ältere deutsche Geschichtkunde 1, 1820, S. 70-71; 3, 153-65; 4, 213-22 463-65 468-74; 5, 723-26; det første Brev, 6/7 1819, i Koncept. KB (XII). [Fra M. 4: 1820: 17/11. 1823: 1/2 (Cf. NkS 4° 413 b: Koncept). 1825: 24/6. 1826: 30/9]
- ***Bülow, Christopher 1770-1830** Deputeret, senere Stiftamtmand. 1: Kbh 18/11 1808. Tysk. LA (SSBA. Indk. Sager fra Møens H. 1800-09)
- ***Bülow, F. 1769-1844** Officer, Adjudant. 1: Kbh 1824. KB. Fra M. 1: 3/12 1813. RA. Trykt i Meddelelser fra Krigsarkiverne 9, 1902, S. 201-02
- ***Bülow, Johan 1751-1828** Godsejer. 20: Sanderumgaard 1805-26, udat. (4). KB. Fra M. 31: 1788-1815. Dansk, Tysk (1). Sorø, Akademiets Bibl. (28: 1798-1815); RA (2: 4/3 1788 og 16/6 1789) og Sanderumgaard (1: 10/11 1789). Cf. M. Winther: Sanderumgaards Have. Digtninge, 1824, S. 132-33 (Frederik og Elise Münter paa Sanderumgaard 17.-18. Aug. 1810)
- Bz se Buchholz
- ***Bøgh, M. F. G. 1762-1831** Amtsprovst. 1: Herfølge 21/11 1812. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bjeverskov H. 1800-20). Fra M. 2: 21/3 8/9 1812. Trykt, uden Proveniensangivelse, KS 8, 208 og 7, 649-50
- ***Böhm, Petrus 1747-1822** Professor, Bibliotekar. 1: Fulda 1789. KB
- [***Böhmer, Johann Georg Wilhelm 1761-1839** Professor i Worms, Mainzer Klubbist. Fra M. 1: 1788: Juli]
- [***Böse, †før 27/9 1802, Amtmand, Fm i Nordheim. Fra M. 1: 1781: Göttingen 30/12]. Cf. T: Nordheim 3/1 1782; Wf 42887. B. var gift med en Søster til Kemikeren Martin Heinrich Klaproth 1743-1817, og 2 af hans Sønner, Friedrich Heinrich Justus og Friedrich Philipp, er indskrevet i Göttingeruniversitetets Matrikel; se Die Matrikel der Georg-August-Universität zu Göttingen 1734-1837. Hg von Götz von Selle, 1937. 4° (27/9 1802 og 24/4 1804)**
- ***Böttiger, Karl August 1760-1835** Arkæolog, Fm («Altmeister der Loge zur Grünen Apfel in Dresden»). 75: Dresden 1806-29. Dresden, Landesbibl.: Ms. h 37, 138 (66: 1806-26, udat. (2)). Reg. Fot., Nürnberg, Germanisches Museum (1, cf. VII 32 Nr. 142). Fot. og KB (8: 1827-29). Fra

- M. 61: 1806-29. Dresden, Landesbibl.: Ms. h 37, 138. (59: 1806-29, udat. (1)). Reg. Fot. og Wien, Nationalbibl., Autographensamml. IX, 25. (2: 1821-22). Reg. Fot. 1 Brev, 13/12 1823: Anbefalingsbrev for H. W. Bissen, meddelt i Udtog i Haavard Rostrop: Billedhuggeren H. W. Bissen. 1798-1868 1, 1945, S. 43. Omtales i Dagbogsudgaven (udfaldet i Registeret) V 41 59*-111 333 353 f. 356 f. 362 f. 367 382 VI 200 f. 323 359 VII 32 57. Sønnen K. W. B. 1790-1862 Professor i Historie, Bibliotekar V 99. Cf. T: Leipzig 24/8 1781 (Hr. Böttcher, Huslærer hos Chr. Felix Weisse). V 59-111
- *Cabott, J. H. 1756-1814 Maler, Fm. 13: Roma, Ariccia 1785-90. Dansk, Tysk. KB. [Fra M. 17: 1785: Palermo 1/11, Catania 26/12. 1786: c.1/2, Napoli 27/2 4/3 11/3 c.18/3 7/10 3/11. 1787: Genova 12/1, Milano 6/2, Khb 1/10. 1788: 29/1 Nov. 1789: April 19/12. 1790: Marts]
- de Cadalvène, Edward, Numismatiker. 1: Paris 1829. KB. Fra M. 1: 1830. Koncept. KB (XII)
- Calcagni, Don Michele †c.1814 Numismatiker. 18: Napoli, Palermo 1804-07. KB. 1 Brev, Napoli 5/3 1805, meddelt i tysk Oversættelse i Fr. Schlichtegroll: Annalen der gesammten Numismatik 2. 1, 1806, S. 28-32. Fra M. 3: 1804. Koncepter. KB (XII). [Fra M. 9: 1805: c.1/2 25/2 c.1/4 20/4 Foraar (2) 7/9 29/10. 1806: 25/11]. Cf. T: 1803, 3. Trimester; 1805, Efteraar (16, 33). V 162-64
- Canterbury (Ærkebiskop): 1805-28 se Manners-Sutton; 1828-48 se Howley
- *Capece Latro, Giuseppe 1744-1836 Ærkebiskop af Tarent. 6: Napoli 1824-29. KB. [Fra M. 3: 1824/25. 1826: April. 1829: 2/6]. »Alter Freund M.s.« (J. G. Adler til M., Napoli 14/3 1820); K. Morgenstern: Reise in Italien im Jahre 1809 1, 1813, S. 26; Nicolò Candia: Elogio storico dell' arcivescovo G. C.-L., 1837, 4°, S. 85 ff. V 165
- Capodistria, Viaro 1770-1842 Akademisekretær. 1: Korfu 1813. KB. V 165-66
- [*Carburi, Marco 1731-1808 Professor i Kemi, Fm (a pyramide) i Padova. Fra M. 3: 1785: Pisa 18/1, Roma 4/5 23/7]. Cf. GT 59
- Cardinali, Luigi, Sekretær for »Società dei Volsci«. 2: Velletri 1805 (Bøllings Brevs. U. 4°. III Nr. 594: til M. og N. Schow) og 1806. KB
- Carelli, Francesco 1758-1832 Numismatiker. 1: Napoli 1822. KB (XIII). Fra M. 1: [4/11 1792]. Italiensk. Koncept. KB (XII). Cf. Saverio Landolina til M., 19/12 1792. V 166-68
- *Carl 1744-1836 Landgreve af Hessen-Kassel, Fm (a Leone resurgente). 36: Gottorp, Louisenlund, Kiel, Pancker 1785-1829. KB (32, deraf 3, 1785-87, i Add. 4° 374. Nrr. 32-34) og FMA (4: 1799-1805). Fra M. 10: Firenze, Roma, Khb 1785-1826. KB (2 Koncepter) og FMA (8: 1785-1805). [Fra M. 19: 1784: Wien 8/9. 1807: c.23/12. 1808: c.1/1 c.Sept. 1816: Aug. 1817: Sept. 1819: Marts (Hauch til M. 20/3 1819). 1820: 29/8 18/11 Dec. 1821: 8/4. 1822: 19/4 Okt. 1824: Maj. 1825: c.1/5 c.Aug. 1826: 12/5. 1827: c.1/11. 1829: 5/6]. V 168-70
- von *Carmer, H. F. H. 1765-1809 Krigs- og Domæneraad, Fm. 2: Berlin 1787-90. KB (1, 1787, i Add. 4° 374. Nr. 35). [Fra M. 4: 1784: 23/1 25/2. 1785: Roma 20/8. 1787: 1/10]
- *Caroline Amalie 1796-1881. Fra M. 1: 1829: c.1/3]. J. G. Adler til M., 4/3 1829; cf. Beretning om Dronning C. A.s Asyl gennem 75 Aar, 1904

- *Carrascal, Don Gaetano, Gejstlig, Fm. 5: Napoli 1786-88. KB. [Fra M. 5: 1785: Siracusa Dec. 1786: Roma Sept. (3). 1788: April]
- *Carstens, A. G. 1712-1795 Embedsmand, Historiker. 1: Kbh 2/10 1786. Tysk. KB (NkS 8° 520 II). Fra M. 1: Napoli 7/3 1786. KB (NkS 4° 2751)
- Carstensen, J. A. 1783-1853 dansk Generalkonsul. 1: Algier 31/8 1831. KB. [1: c.1822. Fra M. 1: 1822: 19/11]
- *Castberg, P. A. 1779-1823 Læge, Døvstumpepædagog. 1: Kbh 4/2 1810. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- Castello, Francesco Paternò se Paternò
- Castello di Biscari se Paternò
- Cato von Utica (Cato Uticensis) (Im) se Lühe, J. F. E.
- Cattaneo, Gaetano †1841 Direktør for Møntkabinettet i Brera i Milano. 12: Milano 1815-25, udat. (1: modtaget 12/4 1819). Italiensk, Fransk. KB. Fra M. 1: 1820. Meddelt i Udtog i Brev fra C. til Angelo Mai 27/5 1820; Epistolario del card. A. Mai, 1883, S. 33 f. [Fra M. 8: 1815: 24/10. 1816: 10/5 27/12. 1817: 26/2 30/4 8/8. 1819: 8/2. 1823: 10/3]. Cf. Monete cufiche dell'I. R. Museo di Milano, 1819, S. IV-V og C. til Gråberg af Hemsö 20/1 1816 i Biblioteca numismatica di Milano: Copia Lettere. Vol. 3, S. 205. V 170-71
- [Champollion le Jeune, J.-F. 1790-1832. M.s Korrespondent ifølge H. Hartleben: Champollion 1, 1906, S. 473]. Cf. VI 107/08 og nærværende Mindeskrift I. 2, S. 26
- du Chasteler, G. G., Marquis. 1: Wasserlos 30/8 1804. Fransk. KB. [Fra M. 1: 1804: 10/11]
- von Chasteler-Courcelles, Johann Gabriel, Marquis 1763-1825 Kommandant i Venezia, Møntsamlere. Fra M. 1: 1815. Fransk. Konzept. KB (XII)
- *Christian Frederik 1786-1848 dansk Tronfølger (Christian VIII.). 8: Kbh, Sorgenfri 1808-27. Billetter. Dansk. KB
- Chrysostomus (Im) se Helmolt
- *Clausen, H. G. 1759-1840 Stiftsprovst. 1: 1814. LA (SSBA. Den danske Kirke i London 1810-20). [Fra M. 1: 1814: 23/4]
- *Clausen, H. N. 1793-1877 dansk Teolog. 2: Berlin, Firenze 1819-20. KB. Trykt i Rejsebrev fra H. N. Clausen 1818-1820. Udgivne af Bjørn Kornerup, 1946, S. 7-12 (Kommentar S. 83-85) og S. 50-54 (Kommentar S. 90-91)
- *Clausen, Joh. 1767-1821 Præst, Dr. theol. 2: Stubbekøbing 11/10 1810 og 11/2 1811. LA (SSBA. Indk. Sager fra *Bornholm* 1810-14; Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- *Clausewitz, F. H. 1790-1852 dansk Diplomat. 1: Konstantinopel 1824. Tysk. KB. V 172-73
- *Claussen, Nicolai 1755-1831 Præst. 2: Ulkebøl 1817. LA (SSBA. Udenfor Stiftet). Angaaende Sønnen, den V 90*/91 nævnte E. C. A. Claussen
- Clossius, F. 1795-1838 Professor jur. 1: Dorpat (Tartu) 1825. Tysk. KB. [Fra M. 1: 1826: 10/1]
- Cludius, H. H. 1754-1835 protestantisk Teolog. 1: Hildesheim 10/10 1814. Delvis trykt RP 8. T. 23. [Fra M. 1: 1814: Sommer]. Cf. Wilh. Frels: Deutsche Dichterschriften von 1400 bis 1900, 1934, 4°, S. 49; Karl Goedeke: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung 7, 1900, S. 317; W. Pökel: Philologisches Schriftsteller-Lexikon 1882, S. 47
- Cockle, Richard, Sekretær for »British and Foreign Bible Society«. 1: London 2/9 1817. Trykt BBD 3, 118
- *Collin, Jonas 1776-1861 dansk Finansdeputeret. Fra M. 1: 1823. KB (Breve til Jonas Collin)

- *Colombo, Antonio *1746 Assurandør, Fm. 1: Venezia 11/2 1785 [<1784]. KB. [Fra M. 1: 1785: Pisa 19/1]
- Colonesi, Valeriano, Akademisekretær. 1: Cortona 1825. KB
- Commissionen til Oldsagers Opbevaring. 1: Kbh Juni 1811. KB. Nationalmuseet. Commissionens Arkiv: Copiebog 1, 65
- Consistoire des protestants i Paris. Fra M. 1: udat. Konzept [c.1805]. Fransk. KB (XII). Cf. Faust
- Corilla (Olimpica) se Morelli, Maddalena
- *Corsi, Ignazio 1742-1807 Læge. 1: Trapani 1785. KB. [Fra M. 1: 1786: Messina 23/1]
- di *Costanzo (Giustino Paganica), Marchese, kurfyrstelig Kammerherre, Im (Diomedes Syracusanus). 9: Athen [= München], Aquila, Nürnberg 1784-88. Tysk. KB (1, 1788, og 8, 1784-87, i Add. 4° 374. Nrr. 16-22). [1: 1785: Aug. Fra M. 16: 1785: Roma 21/6 23/7 13/8. 1786: Roma 13/5 20/5 2/6 (Italiensk) 9/6 19/8 Sept. 2/12 16/12. 1787: Milano 6/2, München 13/4, Kbh c.17/11. 1788: Marts (2)]. V 173-75
- *Cramer, A. W. 1760-1833 Professor jur. 5: Kiel 1826-27, udat. (2). Latin, Tysk. KB. [Fra M. 4: 1787: Juli/Aug. 1826: Juli. 1826/27. 1828: 6/4]
- *Creuzer, Fr. 1771-1858 Filolog, Arkæolog. 50: Heidelberg 1808-30. KB. Slutningen af et Brev i Friederike Brun's Autogr. II Nr. 207. (Nk S 4° 1992i). Fra M. 15: Kbh, Lübeck, ved Sorø 1812-27. Karlsruhe, Landesbibl. (7: 1812-27; cf. Die Hss. der grossherzogl. bad. Hof- und Landesbibl. zu Karlsruhe 4, 1896, S. 188 ff.: Creuzerana Nr. 891 895 897-98), Heidelberg, UB: Cod. Heidelb. 368, 59 (3: 1820-26), Berlin, PSBi: Lessing-Samml. (2: 1818-23) og Jena, UB: Goethe-Autographen Nr. 385b (1: 1824). Fot. 2 Breve, Kbh 9/9 1820 (i Udtog) og 1822, trykt i Friedrich Creuzer's Deutsche Schriften 5. Abth. 1 (Aus dem Leben eines alten Professors), 1848, S. 107 223-25. Se ogsaa Bibliografien: Afsnittet »Forfattervirksomhed« 1822. [Fra M. c.16: 1808: Marts. 1809 (flere). 1814: 12/4. 1816: c.1/1. 1817: c.1/1 11/2 30/4. 1818: 17/2. 1819: 27/3. 1823: 3/2. 1824: 20/1. 1828: 10/5. 1829: 17/3 7/8 Dec. (Kal.)]. V 176-215
- Crome, Aug. Friedr. Wilh. 1753-1833 Professor i Statistik. 1: Giessen 22/4 1829. KB. [Fra M. 1: 1829: 24/6]
- [Crusius'ske Boghandel i Leipzig. Fra M. 1: 1788: Juli]
- C[ato] U[ticensis] (Im) se Lühe, J. F. E.
- *Curtius, Carl Georg 1771-1857. Syndicus, Fætter til M.s Kone. 5: Lübeck, Frankfurt a. M. 1820-23. KB. [Fra M. 3: 1822: 18/11. 1823: Foraar (2)]. Cf. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 29, 1938, S. 116/17; DG 37, 383
- Dahl, J. C. W. 1771-1810 Professor theol. 2: Rostock 23/8 2/11 1809. KB (det sidste blandt Breve fra O. G. Tytschen). [1: 1809: c.1/6. Fra M. 1: 1809: 23/6]
- von Dalberg, Friedrich 1760-1812 Domherre, kurtriærsk Gehejmerraad. 1: Aschaffenburg 7/10 1811. KB. [Fra M. 1: 1811: Nov. (F. L. Schröder til M. 3/12 1811)]
- Dam, Lars Jørgensen se Jensen, Johan
- *Daniele, Francesco 1740-1812 Historiker, Numismatiker, 2: Napoli 1805, udat. [c.6/5 1805]. KB
- *Dankwart, F. C. 1782-1856 Holstener, Grev Ernst Schimmelmann's Privatsekretær, senere Direktør i det udenlandske Departement. Fra M. 5: 1813-27. KB (2: NBD 4°: 1813 og 1827) og RA (Dankwart's Papirer. Pk. 36 II: 3: 1817-27)

- *Danneskiold-Samsøe, Conrad, Lensgreve 1774-1823 Amtmand. 1: Gisselfeld 14/7 1817. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820). [Fra M. 1: 1817: 2/8]
 [Davanzati, Domenico Forges 1742-1810 italiensk Patriot i Napoli. Fra M. 1: 1807 (V 217*)]. Cf. EI 15, 670
 De Abbate se Abbate
- *Degen, C. F. 1766-1825 Matematiker. 1: Kbh 9/2 1825. KB. (Bøllings Brevs. D. 4° Nr. 172)
- *De la Gardie, Jacob, Greve 1768-1842 Generalmajor, Fm. 2: Lund, Löberöd 1825-27. Fra M. 5: 1798-1827. Lund, UB. Fot. Fragmenter af disse 5 Breve, 13/7 1798; 29/7 1799; 15/10 1805; 4/8 1825; 9/9 1827, meddelt i P. Wieselgren: Dela Gardiska Arkivet 18, 1844, S. 227-28; cf. Facsimile-Planchen foran i Bd. 19 og 20, 1844, S. 168: Stambogsindførelse: Löberöd 10/8 1825 samt 177-78 (Register 20, 1844, S. LVI). [1: 1799 (Karl, Hertug af Södermannland, til De la Gardie, Karlsbad 23/5 1799; cf. anf. Værk 18, 1844, S. 169/70)]
- *Delfico, Melchiorre 1744-1835 Forfatter. 11: Napoli, Teramo, Portici 1786-1820. KB. Fra M. 5: 1789-1820. Italiensk. KB (1: Koncept: 1808). 4 Breve, Nov. 1789; 1/9 1816; 3/3 1819; 1/5 1820, trykt i M. Delfico: Epistolario (Opere V), 1935, S. 154-58 159-62. [Fra M. 6: 1786: Roma 28/4 27/6 15/12. 1787: Juli/Aug. 1790: April. 1817/18]. V 215-20
- *Delmare, Paolo Marcello 1734-1824 Direktør for Seminariet i Siena, senere Professor i Pavia. 3: Siena 1785-86. KB [Fra M. 3: 1786: Roma 30/6 18/7 18/8]
- von *Dernath, Sophie Magdalene Charlotte (Lotte), Grevinde 1770-1841 født Komtesse Bernstorff. 1: udat. Billet [før 1808]. Privateje. Deponeret i RA
- von *Dernath, M., Greve 1765-1828 dansk Diplomat. 1: Madrid 1/11 1819. KB. [Fra M. 1: 1819: 14/12]. V 220-21
- von *Diede, Luise 1753-1803 født Rigsgrævinde von Cal[.]enberg-Muskau. 4: Regensburg, Ziegenberg, Fürstenstein i. Hessen 1787-88. KB. [Fra M. 3: 1787: 25/8 (IV 105: 386). 1788: Febr. Nov.]. V 222
- Diego, Don se Naselli
- *Dies, A. C. 1755-1822 tysk Maler i Roma og Napoli. 1: Napoli 6/6 1786. KB. [Fra M. 1: 1786: Roma 27/6]. Cf. Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen 1917, S. 266-71.
- von Dietrichstein, K. J. 1728-1808 Fm i Wien, se »Hierarchie zu Rom«
- *Diodati, Ant. Josué †1791 reformert Præst. 1: Genève 1789. Fransk. KB
- Diomedes (Syracusanus) (Im) se Costanzo
- Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler (tillige til G. J. Thorkelin, B. Thorlacius og Finnur Magnússon). 1: Kbh 17/1 1818. Reykjavík, Landsbókasafn. Fot. Cf. Landsbókasafn Íslands 1818-1918. Minningarrit, 1919-20, 4°, S. 8, hvor Referat af Brevet paa Islandsk. Fra M. 1 (tillige fra Thorkelin, Thorlacius og Magnússon): 24/11 1817. Koncept. KB. Cf. VI 201
- Direktoriet i Paris. Fra M. (m. fl.) 1: 1/5 1798. KB. Cf. VII 26: Nr. 114*
- *Disbrowe, E. C. *c.1792 engelsk Legationssekretær. 2: Kbh 1816-18. Fransk. KB
- Dobrovský*, Joseph 1753-1829 Historiker, Sprogforsker. 3: Praha 18[07]-08. KB. Trykt Věstník královské české společnosti nauk Třída pro filosofii, historii a filologii. Ročník 1938. Č. II. (Aus nordischen Archiven. Briefe von J. Dobrovský, F. Posselt etc. an nordische Gelehrte. Mitgeteilt und erläutert von Clara Thörnqvist, Göteborg, Praha 1939, S. 7-9 13 14-16).

- Fra M. 2: 1808. Praha, Národní museum (Nationalmuseet). Dels meddelt, dels refereret anf. Værk S. 9-13 16-17. Dobrowský i Kbh Juni 1792; se Dobrowský: Litterarische Nachrichten, 1796, S. 15-26. Cf. Bøllings Brevs. U. 4° Nr. 233. V 222-25 von *Dohna-Schlobitten, W. H. M. 1773-1845 preussisk Gesandt i Kbh. 1: Kbh 2/7 1818. LA (SSBA. Udenfor Stiftet). [Fra M. 1: 1818: 29/6].
- de **Dolomieu*, Déodat 1750-1801 Mineralog. 8: Roma, Paris 1787-1801. KB. Alle trykt, med normaliseret Retskrivning, A. Lacroix: Déodat Dolomieu 1-2, Paris 1921. 8°; se Registeret i Bind 2, S. 314. Cf. samme Forfatters Figures de Savants 1, 1932, S. 115-67 med Portræt og Brevfacsimile efter S. 120. Fra M. 6: Catania, Kbh 1786 1797-[1801]. KB (XII: 5 Koncepter) og Berlin, PSBi: Hs. A. 35. 218 (1: 1786). Fot. [1: 1787: c. Maj (III 406)]. Fra M. 8: 1787: Göttingen c. 10/6, Kbh c.1/8 Dec. 1788: Okt. 1789: Febr. 1796: 21/9 (Overbringer: J. S. Saxtorph). 1797: 25/2 Sept. (VI 167*). V 225-31
- Donato se Tommasi
- von Donop, G. K. W. Ph., Frh 1767-1845 Vicekansler, Møntsaml. 1: Meiningen 1819. KB (ved Brev fra Vierling til M. 9/5 1819)
- Doris se Biester, Doris, født Hake
- *Dorothea 1761-1821 født von Medem, Hertuginde af Kurland. 1: Firenze 1785. Tysk. KB (Tilskrift paa Brev til M. fra H. von Offenbergh, Firenze 20/6 1785. Underskrift: D H zu C.). [Fra M. 1: 1785: Roma 16/7]. Sb III 33: Roma 14/6 1785
- Dorow, Wilhelm 1790-1846 Historiker. 4: Bonn, Neuwied 1821-25. KB. [Fra M. 1: 1823: 15/4]. D. i Kbh Sommeren 1817
- [*Ducci, Alessandro, katolsk Gejstlig i Firenze. Fra M. 1: 1785: Roma 26/3]
- Dudley, Cha. S., Sekretær ved det engelske Bibelselskab. 1: London 1821. KB
- [*Dumpf, Joh. Wilh. 1729-1801 Fm i Gotha. 1: 1784: Marts (T: 23/3 1784). Fra M. 3: 1783: 9/12. 1784: 23/3 26/3]. Cf. T: Gotha 11/9 1781-24/6 1784 passim
- **Dumreicher*, Dan. 1791-1848 dansk Konsul. 14: Alexandria, Kempten, Paris, St. Elia 1823-29. KB. [Fra M. 13: 1822: 30/9. 1823: 29/4 25/7. 1824: 23/3 1/4. 1825: 20/5. 1826: 1/5. 1827: 19/3 14/8 23/10. 1828: 25/3 19/8. 1830: 19/1]. V 237-44
- Dümgé*, Carl Georg 1772-1845 Arkivar, sammen med J. Lambert Büchler Udgiver af »Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtkunde«. 1: Karlsruhe 1825. KB (Bøllings Brevsamling U. 4° Nr. 245). [Fra M. 1: 1823: 24/6]. V 231-37
- von *Eberstein, Karl, Frh 1761-1833 kurpfälzisk Kammerherre, Im (Seleucus). 1: 1790. KB
- **Ebert*, J. A. 1723-1795 Professor ved Collegium Carolinum. 1: Braunschweig 1782. KB. Fra M. 2: Gotha, Göttingen 1781-82. Wolfenbüttel, Herzogliche Bibliothek. Fot. V 245-47
- **Eck*, Johann Georg 1745-1808 Professor Poesco, Fm. 1: Leipzig 1798. FMA. Cf. T: Leipzig 8/10 1782 og Børge Thorlacius til M. 21/12 1797; 22/1 26/4 1798
- **Eckermann*, J. C. R. 1754-1837 Professor theol. 1: Kiel 1790. KB
- **Eckhel*, Jos. 1737-1798 Numismatiker. 1: Wien 1795. KB. [Fra M. 1: 1795]. V 247-48
- **Edberg*, Carl, Præst i Landskrona, Christianstad og Esphult. 1: Esphult 1812. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- (von) **Eggers*, Christian, (Baron) 1758-1813 Professor jur. i Kbh, M.s Svoger

- (1790), Fm. 25: Braunschweig, Glückstadt, Itzehoe, Meldorf, Kbh, Göttingen, Rastatt, Baden, Zürich, Lausanne, Basel, Tübingen, Stans, Murten, Stuttgart, Lübeck 1782-99. KB (11: 1782-86, hvoraf 1, Kbh 4/4 1786, i Add. 4° 374. Nr. 36). 14 Breve, Göttingen 17/12 1799; Rastatt 5/3-31/3, Baden-Baden 18/5, Zürich 28/5, Lausanne 7/6, Basel 16/6, Tübingen 13/9, Stans 11/10, Murten 3/11 1798; Rastatt 6/2-27/4, Stuttgart 12/5, Lübeck 16/9 1799, trykt i C. U. D. Eggers: Bemerkungen auf einer Reise 1, 1801, S. 1-27 402-38; 2, 1802, S. 234-391; 3, 1802, S. 305-36; 4, 1803, S. 1-63 492-522; 5, 1805, S. 81-124 332-36; 6, 1806, S. 22-53 345-61; 7, 1809, S. 98-130 317-51; 8, 1809, S. 1-12 485-516. [4: 1784: Aug. (II 59). 1785: c.1/9. 1786: modtaget i Napoli 24/10 (III 231). 1787: Juni (III 409/10). Fra M. 25: 1782: Göttingen 11/4, Berlin 2/9, Dresden 29/9, Braunschweig 17/10, Göttingen 10/11, udat. Dec. (2). 1783: 26/1. 1784: Hamburg 1/6, Triest 28/10. 1785: Firenze 2.-6. Jan. (II 191 194) 8.-12. Febr. (II 238 240 f.) Napoli 18.-20. Sept., Palermo 16/11. 1786: Roma 29/4 25.-26. Aug., Napoli 14/11 18/11, Roma 2/12. 1787: Genova 12/1, Milano 27/1, Lausanne 10/3, Regensburg 28/4, Göttingen 4/6]. Cf. T: Dresden 30/9 1782; Kbh 10.-22. Dec. 1787 (14, 44-46) og Okt.-Dec. 1793: nahm Eggers auf; cf. Gehren og Schimmelmann. Ingen Breve fra Frederik Münter i det von Eggers'ske Familiearkiv, deponeret i RA
- Eggert, F. L. H. *1798 Lærer ved Pædagogiet i Halle. 1: Halle 1825. Latin. KB
- *Ehrmann, Johann Frantz, Jurist, Fm. 1: Colmar 14/3 1784. KB (Add. 4° 374. Nr. 8). [1: 1785: modtaget i Rom 5/3 (II 261). Fra M. 2: 1783: Göttingen 19/7. 1784: 25/1]
- *Eichhorn, J. G. 1752-1827 Professor theol. 2: Jena, Göttingen 1788-89. KB. [Fra M. 5: 1784: 26/3. 1787: Dec. 1789: April (2). 1792: c.1/4 (Spittler til M. 9/4 1792)]
- *Eichstädt, H. K. A. 1772-1848 Grundlægger og Redaktør af Neue Jenaische Literaturzeitung 1804 ff. 5: Jena 1803-12. KB. [Fra M. 3: 1804: 14/1 Marts. 1812: Juli] von *Eltz, Emerich, Greve 1765-1844 tysk Diplomat, Fm. 1: Salzburg 1787. KB. [Fra M. 1: 1788: Febr.]
- Emil (Im) se Bode
- *Emperius, J. F. F. 1759-1822 Professor, Museumsdirektør. 1: Braunschweig 1819. KB. [Fra M. 1: 1820: 22/3 (Hauch til M. 10/11 1819)]. V 248-51
- am *Ende, Ferdinand Adolph 1760-1817 Overappellationsraad, Fm (Phaedon). 3: Celle 1791. FMA. Fra M. 2: [1791]. Koncepter. FMA
- *Engelbreth, W. F. 1771-1862 Præst, Kopolog. 6: Lyderslev 1797-1824. KB (4: 1797-1824) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Stevns H. (1: 12/1 1809); Indk. Sager. Kbh 1810-13 (1: [1810])). Fra M. 2: 1815. KB (NkS 4° 3248). Disse 2 Breve, 19/8 12/12 1815, trykt KS 5 VI 690-91. [Fra M. 2: 1797: Dec. (2)]
- *Engelstoft, L. 1774-1851 dansk Historiker. 10: Göttingen, Bagnères, Paris, Kbh 1798-1800 1815, udat. (1). KB (9: 1798-1800, udat.) og LA (SSBA. Notitiæ litterariæ) (1: 1815). [Fra M. (til E. og Børge Thorlacius) 5: 1798: 29/1. 1799: Foraar 4/9 16/11. 1800: 22/2]
- von *Engeström, Lars 1751-1826 Diplomat, Universitetskansler. 4: Stockholm 1814-24. Svensk, Fransk. KB. Fra M. 1: 1814. Tysk. Stockholm, KB: Bref till Engeström. Reg. Fot. [Fra M. 3: 1816: Nov. 1823/24 (2)]. Cf. T 17,92 (Lund, Sommeren 1816) og IV 122

- Erb, J. L., evangelisk Præst. 1: Schriesheim ved Heidelberg 1/10 1828. KB. [Fra M. 1: 1828: 1/11]
- von *Erdmann, Franz, tysk Orientalist. 1: Kazan 1824. KB. Overbringer af Brev fra Hartmann til M., Rostock 22/5 1819
- *Erichsen, John (Jón Eiríksson) 1728-1787 Bibliotekar. Fra M. 1: Napoli 15/10 1785. KB (Arkivet)
- [*Ernst II. 1745-1804 Hertug af Sachsen-Gotha og Altenburg, Im (Timoleon). Fra M. 2: 1785: Livorno 13.-14. Jan., Roma c.25/6]. Hertugens Anbefalingsskrivelse for M. til Hofraad [Johann Friedrich Reiffenstein] i Rom, dateret Gotha 20/11 1784 i KB (NkS Fol. 1695 II 23/24). Cf. II 194* 201 254 V 437 og Taute 65-66
- Erskine †1811 Kardinal. 1: Roma 1809. Italiensk. KB. Fra M. 1: [16/11 1808]. Fransk. Koncept. KB (XII)
- [*Eschenburg, J. J. 1743-1820 Professor ved Collegium Carolinum i Braunschweig, Litteraturhistoriker. Fra M. 1: 1782: Göttingen 6/1]
- *Esmarch, August 1772-1825 Præst. 8: Sorø, Kbh, Præstø, Toderup Præstegaard 1816-17. LA (SSBA. Indk. Sager fra Alsted H.; Indk. Sager. Kbh 1816; Bispestolen 1815-17; Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18). [Fra M. 1: 1817: 28/2] I LA findes endnu flere Breve fra denne afskedigede og som det synes forrykte Præst.
- *Esmarch, C. H. 1752-1820 Huslærer hos C. L. Stemann i Kbh, Toldforvalter i Holtenau og Rendsborg. 6: Kbh 1781-82, udat. (1). KB (det udat. bagi NkS Fol. 1695 II). Fra M. 7: Hamburg, Magdeburg, Göttingen, Kbh 1781-1809. Det Esmarch'ske Familiearkiv i Flensburg (5: 1781-1788 1801-02). 1 Brev, Göttingen 10-11. Marts 1782, trykt Adolf Langguth: C. H. E. und der Göttinger Dichterbund, 1903, S. 348-54. 1 Brev, Kbh 14/3 1809 (ang. Zoëga's Død), i Bonn, UB. Fot. [1: 1802: Febr. Fra M. 6: 1780: Tybjerggaard c.27/7 (T: 27/7 1780: i Hexameter). 1782: Göttingen 4/2 24/2 (cf. Emil Gigas: Spanien omkring 1789, 1904, S. 1: nogle Linier i dansk Oversættelse) 10/11. 1784: Kbh 4/5. 1788: Nov.]. Sb I 124: Kbh 14/5 1780 (Silhouet) og E.s Stambog S. 73: Kbh 1/4 1780 (Silhouet, S. 173); T: Kbh 16/9 1779 ff. V 251-52
- van *Ess, L. 1772-1847 katolsk Teolog. 4: Darmstadt 1825-29. KB. [Fra M. 3: 1824: 28/5. 1825: 6/12. 1829: 7/1]
- *Estrup, H. F. J. 1794-1846 dansk Historiker. 2: Dresden, Roma 1817-18. KB. [Fra M. 1: 1817]
- Etter, Karl, Mineralog og Oldforsker. 1: St. Petersburg 1812. Latin. KB (Add. Fol. 181 b. Læg 1)
- [*Everard, Fr., Irlænder, Oberst i napolitansk Tjeneste, Fm i Palermo. Fra M. 1: 1786: Catania 3/1]
- Evers, Joachim Lorenz se Saphir
- von *Ewald, Carl 1789-1866 dansk Officer, Fm se Frimurer-Directoratet
- *Ewald, S. H. 1745-1824 Im. 1: Gotha 1784. KB. Cf. IV 122 og T: Gotha 2/10 1781; 1/5 1783; 24/6 29/6 1784
- (von) Ewers, Gustav 1781-1830 Historiker, Professor ved Universitetet i Dorpat (Tartu) (1810). 12: Waimel, Moskva, Dorpat (Tartu) 1803-10. KB. [1: 1803: Sommer. Fra M. 8: 1804: Sommer 2/10. 1804/05. 1805: 24/7. 1806: 28/7. 1807: 30/10. 1807/08. 1808]
- [von Eyben, Friedrich, Greve 1770-1825 dansk Gesandt i Frankfurt a. M. Fra M. 1: 1822 (Pechlin til M. 30/6 1827)]
- Eylert, R. F. 1770-1852 evangelisk Biskop i Potsdam. Fra M. 1: 1821. Koncept. KB. V 252-53

- Eymar, Albert, reformert Præst. 1: Ferney 8/2 1825. LA (SSBA. Henlagte Sager 1825. Nr. 22)
- Faber, N. 1789-1848 Præst. 2: Middelfart 7/6 22/8 1827. KB og LA (SSBA. Henlagte Sager 1827. Nr. 63). [Fra M. 1: 1827: 31/7]
- Fabré-Palapat, Dr. Bernard-Raymond, »Directeur général de la Société Médico-Philanthropique« og Præsident for »Société Royale Académique des Sciences«. 2: Paris 1825-26. KB. Fra M. 1: 1826. Koncept. KB. Cf. C. E. Scharling til M., Paris 11/2 1830 og Gruber von Grubenfels til M., Wien 4/12 1820 (Bilag: Series chronolog. suprem. magistr. militiae templi Nr. 46)
- *Falbe, Christian 1791-1849 dansk Søofficer, Arkæolog, Numismatiker. 6: Tunis, [Helsingør] 1824-27. KB. Fra M. 1: 30/1 1828. Khb, Nationalmuseet; Antiksamlingen. [Fra M. 6: 1824: 11/5. 1825: 17/1 1/11 28/12. 1827: 1/5 25/8]. Overbringer af Brev fra Hammer, Wien 27/4 1828
- Falck, Nicolaus 1784-1850 Professor theol. 4: Kiel 1821-29. KB. [Fra M. 1: 1829: Okt.]
- Fant, Eric Michaël 1754-1817 Historiker. 2: Uppsala 1795-1806. Fra M. 2: 1795-96. Uppsala, UB: Ms. G, 70 a. Reg. Fot.
- [Fasting, Ludvig 1789-1863 kongelig Inspektør i Grønland (1828-43). 1: 1829: Godhavn 15/9. Fra M. 2: 1830: 27/3 3/4 (Kal.)]
- [Fauche, Pierre-François, Boghandler i Hamburg. Fra M. 1: 1800 (Sacy til M. 13/3 1800)]
- *Faust, Joh. Marcus, protestantisk Præst. 6: Düren, Hottenbach, Elberfeld 1780-1805. KB. [Fra M. 1: 1781]. Cf. IV 123. En fransk Skrivelse fra M. angaaende F. til et Medlem af »le Consistoire des protestants« i Paris, udat. Koncept [c.1805]. KB
- *Faxe, Jac. 1796-1827 Docent i Græsk, Universitetsbibliotekar. 2: Lund 1826. KB. Fra M. 1: 1826. Bräkna-Hoby, Skåne (Biskop Faxe's Arkiv). Fot.
- *Faxe, Vilh. 1767-1854 Biskop, Præsæs for Lunds Bibelselskab. 15: Lund 1810-28. KB (14: 1810-28) og LA (SSBA. Indk. Sager. Khb 1810-13 (1: 1812)). Fra M. 17: 1816-27. Bräkna-Hoby, Skåne (Biskop Faxe's Arkiv). Fot. [Fra M. 1: 1816: 31/8]. Se Lund: Konsistorium
- *Feder, J. G. H. 1740-1821 Professor philos., Im (Marc Aurel). 2: Göttingen 1793-94. KB. [Fra M. 1: 1784: Stuttgart [6.-7.] Aug.]. Cf. Feder til Balthasar M. (†1793), Göttingen 12/8 1784. FMA
- F[eder] M[arc] A[urel] (Im) se Feder, J. G. H. de Férussac, A.-E., Baron 1786-1836 naturvidenskabelig Forfatter. 1: Paris 1824. (Trykt). KB. Cf. Depping 440-46
- Fessler, I. A. 1756-1839 frimurerisk Forfatter. 14: Berlin, Kleinwall, Buckow, Saratov, Sarepta 1802-24. KB (4: 1808-24) og FMA (10: 1802-05). Fra M. 1: 1801/02. Koncept. FMA. [Fra M. 3: 1802 (2). c.1816]. V 253-55
- *Filangieri, Carolina †1828 født von Fren del. 3: Napoli 1791-94 1810, Tilskrift paa Brev fra Gaetano F. til M., La Cava 9/6 1786 (V 257). Tysk. KB. [1: 1791: før 5/8. Fra M. 3: 1786: Roma 13/7. 1790: c.Marts (Haueisen til M. 11/4 1790). 1791: Rhinen 5/8—Mainz 15/8]. Cf. IV 88 (180). V 257
- *Filangieri, Gaetano 1752-1788 statsvidenskabelig Forfatter. 6: La Cava, Napoli 1786-87 (Brevet 17/7 1786 Fragment; Slutningen i Friederike Brun's Autogr., Nr. 208 (NkS 4° 1992 i)). KB. Fra M. 1: Roma 24/4 1786. Napoli, Archivio Filangieri (Museo Filangieri). [Fra M. 5: 1786: Napoli 29/3, Roma 5/5 8/7. 1787: Khb Juli/Aug. 1788: c.31/7]. V 255-58

- *Fischer, G. N. 1748-1800 Rektor. 1: Halberstadt 1782. KB. T: Halberstadt 11/10 13/10 1782; 2/7 1791
- Fischer, J. P., Boghandler. 2: Mainz 1791-92. KB
- de *Fischer, P. E. 1785-1862 Præst. 20: Grenaa, St. Ols (Olsker), Helsingør 1813-28. KB (16: 1826-28) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1810-14, 1815-20) (4: 1813 ff.). [Fra M. 9: 1827: 19/7 (Dumreicher til M. 5/7 1827) Nov. 22/12. 1828: c.1/2 Maj 19/5 6/6 8/6 c.1/9]
- [Flauti, Vincenzo 1782-1863 Matematiker. 1: 1816: Napoli c.21/10 (V 30*)]
- *Fleckeisen, C. G., Universitetsboghandler, Fm. 2: Helmstedt 1792 (se ogsaa H. Ph. K. Henke til M. 24/10 1792). Fra M. 5: 1791-1802. Wolfenbüttel, Herzogliche Bibliothek. Originalerne laante og registrede Febr. 1939. T 15, 24 27: Helmstedt 30/6 1/7 1791
- FM = Frederik Münter; tillige Underskrift for Friedrich Manso 1760-1826 Direktør for Magdalenäum i Breslau; cf. Msc. Dresden h 37, 138. Nr. 46: F[riedrich] M[anso] til K. A. Böttiger, Breslau 5/6 1818, blandt Breve fra Frederik Münter. M. forveksledes ogsaa med sin Navne Primureren (Spinoza) Prokurator Münter i Hannover; cf. Rüdinger til M., Berlin 30/3 1784; 2 Breve, uden Angivelse af Adressat, fra L. J. S. [?] Münter, dateret Hannover 27/3 1799 og Tarsus [= Hannover] 31/12 1153[1783?], i Amsterdam, UB: Schenking Diederichs 132 Dm 4-5, bærer Blyantspaaskriften: Friedrich Münter (Brev fra Biblioteket 27/1 1938)
- *Fock, J. G. 1757-1835 protestantisk Teolog. 8: Wien, Kiel 1787 1808 1818-20. KB. [Fra M. 4: 1784: Hamburg 1/6. c.1787. 1808: Aug. 1818: 6/6]. M.s Stambog (NkS 8° 455, Nr. 37): Wien 23/9 1784
- *Fogtmann, N. 1788-1851 Lektor, senere Professor og Biskop. 1: Sorø 1827. LA (SSBA. Henlagte Sager 1827. Nr. 77)
- [*Fontani, Francesco 1748-1818 Bibliotekar i Firenze. Fra M. 1: 1786: Siena 28/12]
- *Forster, Antonie, Lærerinde for A. P. Bernstorff's Børn. Tilskrift paa Brev fra Friederike Brun til M., Kbh 9/6 1787. KB (NkS 8° 520 II). Cf. Louis Bobé: Frederikke Brun, 1910, S. 31; Otto Clemen i Petermanns Mitteilungen 63, 1917, S. 21
- *Forster, Georg 1754-1794 Forfatter. 1: Mainz 1791. KB. Cf. T: Göttingen 21/5, Cassel 19/6 1782; Rosenkreuzer (1780; cf. Otto Clemen anf. St. S. 21). V 258-61
- *Forster, J. R. 1729-1798 Professor, Fm. 2: Halle 1787-88. KB. Fra M. 2: 1788. Berlin, Literaturarchiv. Fot. [1: 1785/86. Fra M. 1: 1787: c.15/12]. Cf. T: Halle 22/7 9/10 1782; Otto Clemen anf. St. S. 20 f. V 261-63
- *Foster, Sir Augustus John 1780-1848 engelsk Diplomat i Kbh (1814-24). Fra M. 1: 1816. Fransk. Beretning om Katolikernes Stilling i Danmark. Koncept. LA (SSBA. VI. 1815-17, 1820). Cf. T 16, 89
- *Francke, G. S. 1763-1840 Præst, Professor theol. 12: Sønderborg, Kiel 1808 1816-26. KB. [Fra M. 2: 1817]
- Francke, J. V. 1792-1830 Professor philos. 1: Dorpat (Tartu) 14/3 (2/3) 1824. KB. [Fra M. 1: 1824: 18/5]
- [*Franzen, Balthasar Georg 1775-1837 Præst i Niebøl (Bøking H.) (1804-22). Fra M. 1: c.1814 (Outzen til M. 25/9 1814)]
- Frauenholz, Johann Friedrich 1758-1822 Kunsthandler. 14: Nürnberg 1793-99 18[04]-05. KB. Fra M. 2: 1796-[98]. Koncepter. KB. [Fra M. 4: 1795: c.1/6. 1796: 31/12. 1798: 3/3. 1800: 22/4]
- Frédéric des Pais-bas se Willem
- *Frederik 1753-1803 Arveprins. Fra M. 2: [Lübeck] 1794. Koncepter. Dansk. KB

(XII). Cf. Malling, I. C.

- *Frederik VI. 1768-1839 Kronprins, Konge (1808-39). 4: Kbh 1810. LA (SSBA. Bispebreve: ved M.s Koncepter til Breve til Ærkebiskoppen af Canterbury, Manners-Sutton, af 1/2 [c. Maj] 1/7 1810). 1 Brev, Kbh 17/6 1810, trykt i Meddelelser fra Krigsarkiverne 5, 1892, S. 173-74. Fra M. 6: 1787-1819. Koncepter. KB (1: 6/12 1787; det afsendte Brev, 7/12 1787, i Kronprins Frederiks Arkiv. Indk. Sager 1784-93. RA); Sorø, Akademiets Bibl. 69 IV (J. H. Bang: Fortegnelse over Sorø Akademis Manuskriptsamling, 1861, S. 53) (1: 7/12 1787, se ovenfor) og LA (SSBA. Bispestolen 1810; 1815-17, 1820 (2: 14/4 1810 (M. og C. Ramus) og 19/11 1817); Notitiæ litterariæ (1: 1/12 1814); Indk. Sager. Kbh 1815 (1: 5/2 1815; i Anledning af det ved C. Colbiørnsen's Begavelse forefaldne)). 1 Brev, 27/7 1819, ang. det Gamle Testaments Revision, trykt KS 3 III 693-95. Cf. VII 121: Nr. 658 (Kiel 21/10 1806)
- *Frederik Christian 1765-1814 Hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, Patron for Universitetet i Kbh (13/6 1788), Præsident i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler (5/7 1805), Fm. 30: Graasten, Augustenburg, Kbh, Rendsborg 1792-93 1802-13, udat. (13). KB (26: 1792-93 1802-13) og FMA (4: 18[03]-04). Fra M. 4: 1787-88. Koncepter. KB (XII). Brevene fra M. fandtes i det hertugelige slesvig-holstenske Familiearkiv, tidligere paa Primkenau, se Erich Graber: Das herzogsl. schleswig-holsteinische Hausarchiv zu Primkenau in Schlesien, 1925, S. 111; siden blev Arkivet deponeret i Landesbibl., Kiel. [Fra M. 15: 1789: Brahetrolleborg Juli. 1792: 8/6. c.1793. 1803. 1806: c. Juli. 1807: Sept. (4) 28/10. 1808: 19/4 Sommer. 1810. 1811: 16/8. 1813: c. 1/1]. Cf. Louise Augusta
- *Frey, J., Købmand, Im. 2: Regensburg 1788. KB. [Fra M. 3: 1787: 26/12. 1788: 18/3 c.11/10]
- *Freytag, G. W. F. 1788-1861 Professor oriental. 2: Bonn 1825-27. KB. Cf. Ove Malling til M. 18/4 1824. Overbringer af Brev fra Hamaker, Leiden 29/5 1825; cf. Nr. 428*. Cf. NkS 4° 420 d (udat. Billet) Friedericus frater ab itinere (Fm) = Münter, Friedrich
- *Friedlaender, Benoni 1773-1858 Møntsaml. 17: Berlin 1807-15, Tilskrift paa Brev fra Uhden til M. 2/4 1808. KB. Fra M. 1: 1811. Berlin, PSBi: Lessing-Samml. Fot. [Fra M. 12: 1807: 7/8 5/12 27/12. 1808: 19/10. 1811: 30/7 30/11. 1812: 7/4 7/5 12/12. 1813: 3/7. 1814: udat. (Overbringer: William Backhouse Astor 1792-1875 DNB 1, 401) 23/4]. V 268-69
- [Friedrich IV. 1774-1825 Hertug af Sachsen-Gotha og Altenburg. 1: 1822: Juni]. Cf. Schlotheim til M., 19/6 1822
- *Frimurer-Direktoratet i Kbh. 1: 17/4 1819 (underskrevet af [P. J.] Monrad, [A. W.] Hauch, [J. D. T.] Manthey, J. M. Schöneyder, C. Ewald, [Peter Caspar] Wessel Brown; skrevet af Sekretæren O. P. Holm). Tysk. KB. Fra M. 1: 12/3 1819 (adresseret til Monrad som »MvS der g. u. v. Zorobabel zum Nordstern«). Koncept. KB
- (von) *Frähn, C. M. 1782-1851 Orientalist, Numismatiker. 12: Kazan, St. Petersburg 1815-24. Tysk. KB (ogsaa Fot.). [Fra M. 7: 1818: 30/12. 1820: 20/8 Dec. 1822: 15/4. 1824: 8/2 7/4. 1829]. V 263-68
- *Fuglsang, N. S. 1759-1832 Præst. 5: Slagelse 1809-27. KB (3: 1812, 1816 (Fransk), 1827) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Slagelse H. 1805-09; Notitiæ litterariæ) (2: 19/1 1809; 31/8 1825). Fra M. 1: 1817. KB (Bøl-

- lings Brevsamling D. 4° 684). [Fra M. 2: 1812: 12/9. 1827: 12/1]
- Furchau, Fr. 1787-1868 evangelisk Præst. 2: Stralsund 1828, udat. KB. [Fra M. 1: 1828]
- Furius Camillus (Im) se Born, Ignaz [von Fuss, Nicolaus 1755-1826 Professor mathem., Statsraad, Akademisekretær i St. Petersburg (Poggendorff 1, 821)]. Cf. Koehler til M. 27/6 1806
- Fürst, N. 1779-1857 dansk Publicist. 1: Wien 1816. KB
- Fürst, Walter (Im) se August, Prins af Sachsen-Gotha og Altenburg
- von *Gagern, H. C. E., Frh 1766-1852 Statsmand, Historiker. 3: Frankfurt a. M., Hornau 1817-27. KB. Fra M. 3: 1817-28. Schloss Neuenbürg: von Gagern'ske Familiearkiv (2: 14/10 1817 5/1 1828; dette sidste tillige i Koncept i KB (Abr. 8)) og Jena, UB: Goethe-Autographen Nr. 385 a (1: 10/8 1817). Fot. [Fra M. 1: 1817: Foraar]. V 269-75
- *Garampi, G. 1725-1791 Nuntius i Wien, Kardinal, Biskop i Montefiascone og Corneto. 8: Wien, Albano, Roma, Corneto 1785-90. Fransk, Italiensk. KB. 1 Brev, Corneto 20/5 1790, tillige i Koncept i Archivio Vaticano, Fondo Garampi. Fra M. 3: Siracusa, Kbh 1785-90. Fransk, Italiensk. Roma, Archivio Vaticano: Fondo Garampi 283. Fot. [Fra M. 9: 1785: Firenze 4/2, Roma 7/5 9/7. 1786: 15/4, Siena 28/12. 1787: Genève 1/3. 1788: 19/1 April Sept.]. V 275-82
- Garde, S. G. 1799-1868 Kateket. 1: Rønne 1829. KB
- Gardie se De la Gardie
- *Garofalo, Stefano Maria, Fm. 1: Palermo 1785. KB
- [*Gatterer, [Johann Christoph] 1727-1799 Professor i Historie i Göttingen. Fra M. 1: 1787: Juli/Aug.]
- *Gedike, Friedrich 1754-1803 Medudgiver af »Berlinische Monatsschrift«. 1: Berlin 1782. KB. V 282-83
- [*Gedike, Ludwig 1760-1838 Lærer ved »Graues Kloster« i Berlin. Fra M. 1: 1794: Efteraar]
- von *Gehren, K. C. 1763-1832 reformert Præst, Fm. 10: Felsberg ved Cassel 1809-17 1829. KB. [Fra M. 4: 1809: c.Nov. 1810: 19/5. 1814: 31/10. 1817: 29/7]. T: Kbh Jan.-Paaske 1792; Okt.-Dec. 1793: nahm Gehren auf (cf. Eggers og Schimmelmann); Felsberg 6/8 1818. Cf. Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 2 VII, 1918-25, S. 126 ff. V 283-84
- *Geibel, J. 1776-1853 reformert Præst, Fm. 1: Lübeck 3/8 1819. KB. [Fra M. 1: 1819: Juli]. Cf. J. Hennings: Geschichte der Johannis-Loge »Zum Füllhorn« zu Lübeck 1722-1922, 1922, S. 102/03 (Portr.) 116 [von *Gemmingen(-Hornberg), Otto Heinrich, Frh 1755-1836 Dramaturg, Fm (de galea Alemanica), ordførende Mester i Logen »Zur Wohlthätigkeit« og Provinssiasekretær for Distriktslogen i Wien, Im (Antoninus). Fra M. 2: 1784: Venezia 12/11 27/11]. Se »Hierarchie zu Rom« General Toldkammer samt Commerce Collegium. Fra M. 1: 1826. Berlin, PSBi: v. Radowitz 3789. Fot.
- *Gensichen, Timotheus 1771-c.1828 Teolog, Lærer i Kbh og Halle. 1: Halle 1804. KB. T: Kbh-Kiel 5.-9. Aug. 1806
- von Geret, S.L. *c.1730 Dr. jur., kongelig preussisk Krigsraad, Borgmester. 2: Thorn 1795. KB. [Fra M. 1: 1795: Efteraar]. Cf. Kn 3, 487 f.
- Gerhard, Eduard 1795-1867 Arkæolog. 1: Roma 1829. KB (XIII)

- Gerlach, Johann Christopher Friedrich 1756-1820 Boghandler, Arkivar ved Logen i Freiberg i. S. 2: Leipzig 1805. FMA. [Fra M. 1: 1805: 19/4]. Cf. Katalog der Bibliothek des Börsenvereins der deutschen Buchhändler 2, 1902, S. 190; Katalog der Freiburger Altertumsvereins-Bibliothek, 1870, S. 7 11 17 f. (Mittheilungen des Freiburger Altertumsvereins auf das Jahr 1868, 7. Heft, 1870)
- [*Gerlach †Aug. 1784 Konsistorialraad i Gotha, M.s Grandonkel. Fra M. 1: 1781: Göttingen 20/10]. T: Gotha 11/9 1781; 27/3 23/6 1782; 12/4 1783. Cf. IV 126 og Friederike Münter: Erste Reise, 1782, S. 56 f. 59 ff.
- *Gerlach †febr 1802, Borgmester, foregaaendes Søn, M.s »Vetter«. 1: Gotha 1783. KB. [Fra M. 2: 1784: Wien 17/9 (M. til Faderen 17/9 1784). 1802 (C. L. Strøm til M. 7/8 1802)]. Cf. T: Gotha 6/7 1784
- *Germar, F. H. 1776-1868 Præst. 7: Augustenborg 1821-28. KB. [Fra M. 2: 1821: 28/12. 1828]
- *Gerstenberg, H. W. 1737-1823 Digter. 7: Lübeck, Altona 1781-83 1788-93. KB. Fra M. 2: Braunschweig, Göttingen 1781-82. KB (NBD). [Fra M. 6: 1781: Hamburg 17/7 25/7, Minden i. H. c.Nov. 1783: c.1/1 (G. til Friederike Münter 12/1 1783 i Autogr. I (NkS 4° 1992 i)). 1788: 16/4. 1793: 26/1]. Sb I 53: Lübeck 4/7 1781 (Klopstock); G. i Kbh Maj 1786; se V 295-96 og Krähe 207 (G. til C. F. Cramer 23/5 1786). V 284-302
- *Gerstenberg, M[argrethe] S[ophia] 1744-1785 født Trockmann. 1: Lübeck 5/12 1781. KB. [Fra M. 1: 1781: Efteraar]. Cf. T: Göttingen 8/12 1781 og M. til Faderen 14/1 1782
- *Gesenius, Wilhelm 1786-1842 Professor oriental. 2: Halle 1824-[25]. KB. [Fra M. 3: 1824. 1825: 12/3 16/10]. V 302-05
- [*Geyer, C. F. 1742-1813 Prof. og Fm i Dresden. 1: 1796 (V 39)]. Cf. VII 63 (Nr. 335)
- Giacinto se Gioeni, Giacinto
- Gianelli, [Johannes Baptista] 1786-1825 Gipser. 1: Kbh (»Piilestræde Nr. 105«) 1818. LA (SSBA. Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18)
- Giano Giovanni Pontano (Im) se Tommasi
- [*Gibbon, Edward 1737-1794 engelsk Historiker i Lausanne. Fra M. 1: 1787: 1/12]
- *Gierlew, A. C. 1774-1845 Sekretær i den almindelige Skolekommission, Generalkonsul i Tunis, Fm. 11: Dresden, Kbh, Livorno, Tunis, Marsa (ved Karthago's Ruiner) 1805-20. KB (10: 1805 1808 1811-18; 1, Kbh 12/7 1808, blandt Koncepterne i XII) og LA (SSBA. Udenfor Stiftet) (1: 1820). Fra M. 1: [12/3 1830] med Paaskrift af G. KB (NBD 4° 176). [Fra M. 5: 1811: 11/12. 1812: 24/10. 1816: 7/4. 1817: 20/4. 1818: c.19/4 (cf. V 311*)]
- *Giesecke, K. L. 1761-1833 tysk Mineralog. 5: Holsteinsborg, Tuopeitsiak, Leith, Kbh, Dublin 1807-15. KB. [4: 1806/07. 1815 (3). Fra M. 1: 1812]. Cf. M. i G.s Stambog: Kbh 14/10 1803: Felices ter et amplius Quos irrupta tenet copula! [Hor. carm. 1, 13, 18] Zum freundschaftlichen Andenken D. Friedrick Münter; G.s Autograph Albums 3, S. 96, Nationalmuseet, Dublin; Brev fra National Museum of Ireland (Michael o'Hearney), Dublin 23/1 1940
- *Gioeni, Giacinto, Fm. 17: Catania 1786-90, udat. (2). KB (16: 1786-90) og RA (Kunstakademiets Arkiv) (1: 21/7 1790). [Fra M. 14: 1786: Messina c.8/1 23/1, Napoli 2/3, det Napolitanske c.20/3, Roma 9/5 14/5 c.Juli Sept., Napoli c.14/10 c.15/11. 1787: Juli/Aug. 1788: Febr. 1789: Nov./Dec. 1790: April]

- **Gioeni*, Giuseppe, cavaliere 1747-1822 Mineralog. 2: Catania, Napoli 1789-90. Fransk, Italiensk. KB (1, Catania 17/12 1789, Tilskrift paa Brev fra Broderen Giacinto af samme Dato). Fra M. 1: [1799]. Fransk. Koncept. KB (XII). [Fra M. 2: 1787: Milano 9/2 (Anbefaling for Goethe; cf. III 293*). 1788: c.Marts (S. Landolina til M. 10/4 1788)]. V 305-06
- de' *Giorgi*, G. A., Retslærd. 1: Alessandria (Lombardiet) 1828. KB (blandt Breve til M. fra Morellet)
- **Girod*, Jacques, Købmand. 1: Messina 11/3 1786. Fransk. KB. [Fra M. 2: 1786: Napoli 4/3 1/4]
- [**Giustiniani*, Girolamo Ascanio 1753-1787 venetiansk Søofficer, Fm. Fra M. 2: 1785: Roma 23/7. 1786: 5/8]
- Gjerløff, C. C. H. 1784-1851 Præst. 1: Hasing 1829. KB. [Fra M. 1: 1829]
- **Glahn*, P. E. 1778-1846 Præst. 1: Kbh 1829. KB
- **Glaser*, A. F. G., protestantisk Teolog. 1: Helmstedt 1806. KB
- [von **Gleichen*, Carl Heinrich, Baron 1733-1807 tidligere dansk Gesandt i Madrid, Regensburg og Napoli, Fm. Fra M. 1: 1786: Roma 15/12]
- **Glein*, J. W. L. 1719-1803 Canonicus. 5: Halberstadt 1781-83 1793. KB. 1 Brev, 22/12 1793, trykt Euphorion 15, 1908, S. 54. Fra M. 1: 26/4 1793. Halberstadt, Gleimhaus: Handschriftensamml. Band 91, Nr. 35. Maskinskrevet Afskrift. KB. [Fra M. 5: 1781: Göttingen udatt., 1/12. 1782: 27/1 Sept. 1783: Kbh 27/12]. T: Braunschweig 9/8 1781; Halberstadt 10/10 ff. 1782 (Nr. 611* 614*); 2/7 1791 (T 15, 29). V 306-08
- a *Globo igniaro*, Wernerus frat: (Fm) se Abrahamson
- Godeschalch (Im) se Moldenhawer
- Goeschen'ske Forlagsboghandel (J. C. Stadler). 1: Leipzig 1829. KB
- von **Goethe*, J. W. 1749-1832 Digter. 1: [Weimar c.15/11 1824]. Weimar, Goethe-Schiller Archiv. Koncept (med John's Haand). Fot. Trykt Goethes Werke (Weimar-Ausgabe) IV. 39, 1907, S. 14-16. Fra M. 1: 1823. Weimar, Goethe-Schiller Archiv. Fot. Cf. anf. Udg. IV 39, S. 279; Karl Goedeke: Grundriss* IV. II, 1910, S. 581 (Nr. 876) (Münster > Münter); Fr. Strehlke: Goethe's Briefe 1, 1882, S. 494-95. V 308-10
- **Goldmayer*, Johann Kaspar 1775-1838 Overbibliotekar. 1: Würzburg 1820. KB. [Fra M. 1: 1819/20]. T: Würzburg Aug. 1818
- von der **Goltz*, C. A. 1739-1818 Officer, Fm i Potsdam og Holsten. 1: Pinneberg 1794. KB (XII D). [1: 1782: c.Dec. (T: 4/1 1783). Fra M. 2: 1782: Göttingen 6/11. 1794: Lübeck c.1/8]. Cf. IV 127
- Gordon, George Hamilton-, fourth Earl of Aberdeen 1784-1860 Præsident for »Society of Antiquaries«. 1: London 1826. Fransk. KB. Fra M. 1: 1825. Fransk. Koncept. KB (XII). Cf. VII 74 (Nr. 390*)
- Gotha se August og Ernst II.
- Gråberg af Hemsö*, Jacob 1776-1847 svensk Konsul. 4: Genova, Gibraltar, Tanger, Tripolis 1814-25. Fransk, Tysk. KB. Fra M. 4: 1817-19 1822. Tysk, Fransk. Modena, R. Biblioteca Estense: Autografoteca Campori (3: 1817-19) og Stockholm, KB: Saml. Autografer, Danska (1: 1822). Reg. Fot. [3: 1820: Tanger. 1822: Gibraltar. 1823: Tripolis 11/7. Fra M. 5: 1815: 11/1. 1816: Okt. 1/12. 1817: 17/5. 1822/23]. V 310-15
- Graetsch se Grätsch
- Grégoire*, Henri 1750-1831 Biskop af Blois. 63: Paris, Strasbourg, Colmar, Weimar, Frankfurt a. M. 1798-1829. KB (61: 1798-

- 1829; 1 Brev, Colmar 28 vendémiaire an 8 [30/10 1798], vedlagt Brev fra Børge Thorlacius til M., Strasbourg 18/10 1799) og LA (SSBA. Bispestolen 1820) (3: 22/9 1820, 17/4 1821, 22/1 1822 (alle angaaende Bogforsendelser)). Slutningen af et Brev i Friederike Brun's Autogr. II. Nr. 209 (NkS 4° 1992 i). Fra M. 8: [1798]-1819. Fransk. Koncepter. KB (6: [1798]-[1808]) og Paris, Bibliothèque de l' Arsenal: Ms. 5290 («Kladde» til Grégoire's Memoire; skrevet paa Bagsiden af kasserede Breve; paa Reversen af Blad 157 et fransk Brev fra M., dat. 9/5 1799). 1 Brev, 7/2 1819, trykt i Uddrag i Revue encyclopédique 1, 1819, S. 544-46. [Fra M. c.33: 1798. 1799: 27/7. 1801. 1802: c.Dec. 1803. 1810: 12/1 4/4. 1812: 20/3, udat. 1813: 10/8 16/10. 1814: 5/4. 1816: 28/10. 1817: 26/2 3/4 2/5 1/7. 1820. 1822: 16/4 15/5 9/9. 1822/23 (flere). 1823: 1/6 13/12. 1824: 2/7. 1825: 1/9 17/12. 1827: 23/1 21/4. 1829: Foraar]. V 315-27
- von *Greiff, Carl 1793-1870 svensk Officer, Emigrant, Svigersøn af Biskop Vilh. Faxé. 1: Medellín (Colombia) 1826. KB [von *Grennek, Wilhelm, Edler, Fm 1: 1786: Roma Marts]. Cf. Cabott til M. 13/2 14/3 24/3 1786 og IV 127
- *Griesbach, J. J. 1745-1812 Professor theol. 2: Jena 1796. KB. [Fra M. 4: 1789: April. 1790: April. 1796. 1797]. V 327-28
- *Grimm, Jacob 1785-1863 Statsraadsauditor i Cassel, germansk Filolog. Fra M. 1: 1812. Berlin, PSBi: Grimm-Schrank 1397. Reg. Fot. [Fra M. 1: 1811: 20/11]. Cf. Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten, 1885, S. 79. V 328-29
- *Grosch, H. A. 1763-1843 norsk Maler og Kobberstikker. 1: [Kbh] 1811. Tysk. LA (SSBA. Bispestolen)
- Grotefend, G. F. 1775-1853 Palæograf. 11: Göttingen, Frankfurt a. M., Gifhorn, Hannover 1803-04 1820-28, udat. (2). KB. Fra M. 3: 1803-22. Leipzig, UB: Kestnersche Samml. Sektion II, c.Reg. (1; de 2 andre, 12/4 1821, 2/12 1822, ikke i Reg.) Fot. [1: 1802: Göttingen c.6/11 (V 379). Fra M. 3: 1802: Efteraar. 1802/03. 1803: Okt.]. V 329-35
- *Grouvelle, Philippe-Antoine 1758-1806 fransk Gesandt i Kbh (1793-1800). 4: Paris, Varennes 1801-05. KB. Fra M. 3: 1799-1801, udat. (1). Koncepter. KB. V 335-39
- von *Grube, Johann Reinhold 1733-1790 Generallottheadministratør, Fm. 1: Kbh 6/4 1782. Tysk. KB. [Fra M. 1: 1782: Göttingen 20/1]. Cf. M.s Stambog (NkS 8° 605, S. 55): Kbh 7/1 1781 og T: Kbh 22/4 ff. 1780; 15/11 1783
- Gruber von Grubenfels, C. A. 1760-c.1833 Bibliotekar ved det grevelige Apponyi'ske Bibliotek i Pressburg (Bratislava). 3: Wien 1820-21. Latin, Tysk. KB. [Fra M. 1: 1821: 2/6]
- [*Grundtvig, Johan Ottosen 1734-1813 Præst i Udby (Præstø Amt). Fra M. 2: 1810: c.1/4. 1811: 4/3]. Cf. Rønning: Grundtvig II.1, 167 f. og KS 8, 780
- Grundtvig, N. F. S. 1783-1872 Præst, Digter. 13: Udby, Roskilde, Christianshavn, Kbh 1811-29, udat. (3). LA (SSBA. Indk. Sager fra Baarse H. 1810-20) (4: 1811-12) og KB (4, 1814-29, samt i Grundtvigs Arkiv 5 Koncepter, 1814-26, udat. (3): Fasc. 406 407 (Afskrift i Fasc. 416, Nr. 9) 416 og 475, Nr. 14. 2 Koncepter, [6. Okt.] 10.-11. Okt. 1814, trykt i Dansk Kirketidende 1879, Sp. 177-85 og Rønning: Grundtvig II.2, 85 f., cf. sst. III.1, 141 (7/5 1826). Fra M. 8: Kbh, Roskilde (Fra Stiftamtmand Werner Moltke og Münter, 6/10 1814, trykt Dansk Kirketidende 1879, Sp. 160) 1812-24. KB (Grundtvigs Arkiv:

- Fasc. 406 407 (Afskrift i Fasc. 477, Nr. 68) 416 og 427 b). 1 Brev, 9/5 1812 (Svar paa G.s Brev, Udby 6/5. LA), trykt i Dansk Kirketidende 1879, Sp. 99-100; 3 Breve, 1812-24, trykt Grundtvig 1, 73-74 215-23; 2, 76 112-13; cf. KS 6 III 217-19 221 237 240/41; 1 Brev, 18/11 1814 (Privat), trykt i Dansk Kirketidende 1879, Sp. 185; et følgende (officielt), 19/11 1814, trykt sst. Sp. 185-88 og Rönning: Grundtvig II. 2, 86-87. Se Olsen, G. H.
- *Grundtvig, Otto 1772-1843 Præst. 2: Torkildstrup 8/9 10/11 1813. LA (SSBA. Indk. Sager fra Baarse H. 1810-20). [1: 1810: Torkildstrup 18/4 (Otto G. til G. H. Olsen af denne Dato i LA sst.)]
- [*Grätsch, J. (?) †før 1806 tysk Kunstmaler i Italien, Fm. Fra M. 1: 1786: Roma 20/7]
- *Grønbech, Niels 1776-1858 Præst. 6: Rø 1814-17. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1810-14, 1815-20). [Fra M. 2: 1815: 21/1 18/11]. Cf. V 50
- Guilielmus Episcopus Londinensis se Howley
- *Guldberg, Ove Høegh 1731-1808 fhv. Statsminister, Amtmand. 18: Aarhus 1784-1802. KB. [Fra M. 26: 1784: Hamburg 4/6, Wien 29/9, udat. 1785: Roma 1.-2. Juli. 1787: Aug. Nov. Dec. (2). 1788: Febr. Juni Nov. 1789: Marts Maj, Brahetrolleborg Juli, Aug. 1790: Jan. Febr. April. 1791 (2). 1792. 1794. 1797: Foraar. 1799: 11/5. 1801: 16/6. 1802]
- *Guldbrand, Johann Wilhelm 1744-1809 Dr. med., Fm (a Titione). 1: Kbh 1804. FMA. Fra M. 1: 1804. Koncept. FMA
- *Gurlitt, J. G. 1754-1827 Rektor for Johanneum i Hamburg, Professor oriental. 7: Hamburg 1816-27, udat. (1: 1816). KB. Fra M. 5: 1816-23. Hamburg, Bibliothek der Hansestadt Hamburg. Fot. [1: 1809. Fra M. 1: 1818]. V 339-45
- Gyldendalske Boghandel. 1: Kbh 1821. KB (ved Brev fra F. C. W. Vogel)
- [*Gürtler, Anton Bernhard c.1726-1791 katolsk Gejstlig i Napoli, Biskop af Tiene. Fra M. 1: 1790: Marts]. Cf. B. Haus til M., Napoli 1792
- *Gütschow, A. D. 1765-1833 Dr. jur., Senatssyndicus, Fm (Fabius) (T: Lübeck 1793). 2: Lübeck 1810-23. KB. [Fra M. 2: 1810. 1823]. Cf. Deutsches Geschlechterbuch 44, 1923, S. 128; Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 29, 1938, S. 116; J. Hennings: Geschichte der Johannis-Loge »Zum Füllhorn« zu Lübeck 1722-1922, 1922, S. 135**
- *Gütschow, Carl 1767-1839 Senator, M.s Svoger. 1: Lübeck 1829. [Fra M. 1: 1829]. Cf. Deutsches Geschlechterbuch 44, 1923, S. 146 og VII 169
- von Gössel, F. 1771-1841 holstensk Officer. 2: Louisenlund, Kbh 1823. KB. [Fra M. 2: 1823: 5/7 10/7]
- *Hachenburg, H. W. 1752-1817 Præst i Minden i. H. og i Stockholm, M.s Fætter, Fm. 16: Stockholm 1788 1790-96 1808-14. KB. Fra M. 1: 1788. Stockholm, KB: Gjørwells saml. af bref III. Reg. [1: 1794/95. Fra M. c.8: 1787: Ystad 21/9. 1788: 23/5. 1793-94 (flere). 1796. 1811. 1812 (2). 1816]. Cf. II 31*; i Kbh Aug. 1770 (B. Münter (†1793) til sin Moder, Kbh 18/8 1770 4/1 1774); T: Diemarden 13/1, Minden 9.-10. Febr. 1782; M.s Stambog (NkS 8° 519, Nr. 28): Münden 17/3 1782; forlod Minden 6/5 1782; Tiltrædelsesprædiken i Stockholm 7. Søndag efter Trinitatis [14/7 1782] (GGA 27/1 1783)
- [von *Haeffelin, Kasimir, Frh 1737-1827 Vicepræsident, Numismatiker, fhv. Im (Philo Biblius) i München. Fra M. 1:

- 1790: April]. Underskriver sig Hæfelin, se Fondo Garampi 282, Archivio Vaticano, Roma
- Hake se Biester, Doris
- Hallenberg, Jonas 1748-1834 Numismatiker. 5: Stockholm 1805 1813 1821-22, udat. (1). KB (2: 1805, udat. (1820'erne); 2, 1821-22, i Bøllings Brevsamling. U. 4° 404-05; 1, 2/3 1813, i XIII). Fra M. 5: 1804-22. Uppsala, UB: Ms. G, 100. Reg. 1 Brev, 20/4 1813, i Koncept i KB (XIII). 1 Brev, 26/8 1804, trykt i [Jonas Hallenberg:] *Illustrium virorum testimonia atque epistolae*, 1832, S. 23-26. [Fra M. 1: 1805]. Cf. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen 1, 1937, S. 266
- Hamaker, H. A. 1789-1835 Professor oriental. 4: Leiden 1823-29. Fransk. KB. Fra M. 7: 1823-29, udat. (1: c.1/3 1823). Tysk, Fransk. Leiden, UB: Ms. B. P. L., 2013. Reg. Fot. [Fra M. 2: 1827: c.21/12. 1829: c.1/5]. V 346-51
- [*Hamberger, Jul. Wilh. 1754-1813 Bibliotekar i Gotha. Fra M. 3: 1787: Aug. 1788: Jan. 1791: Rhinen 5/8]. Cf. T: Gotha 4/10 1781; 26/3 ff. 8/4 ff. 23/6 ff. 1782; 10/4 ff. 1783; 24/6 ff. 29/6 ff. 1784; H. A. O. Reichard: *Selbstbiographie*, 1877, S. 136
- Hamilton, Anthony, Sekretær for »Society for the propagation of the gospel in foreign parts«. 2: London 1826. LA (SSBA. Bispebreve (blandt Breve fra Howley)).
- Hammeleff, Hans Marinus 1788-1823 Krigsassessor. 1: Kbh 1818. LA (SSBA. Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18). Cf. Erslew 1, 559-60
- (von) *Hammer*-(Purgstall), Josef 1774-1856 Orientalist. 61: Wien, Döbling, Milano 1813-30. KB. Slutningen af et Brev i Friederike Brun's Autogr. II Nr. 210 (NkS 4° 1992 i); 2, 21/3 og 11/4 1821 (V 360-61), i Bøllings Brevs. U. 4° Nr. 407-08. Fra M. 4: 1817-23. KB (3 Koncepter, 1817-19, i XII) og Amsterdam, UB: Schenking Diederichs 132, Dm (1: 24/5 1823). Reg. Fot. I det Hammer-Purgstall'ske Familiearkiv i Hainfeld fandtes i 1940 36 Breve fra M. til Hammer; cf. Josef Freiherr von Hammer-Purgstall: *Erinnerungen*, 1940, S. 561; Wilh. Frels: *Deutsche Dichterhandschriften* von 1400 bis 1900, 1934, S. 115. [Fra M. 33: 1813: 3/7. 1814: 1/7. 1815: 7/1. 1816: 10/2. 1817: 10/2 16/5 2/9, 3 udat. 1818: 25/4. 1819: Foraar. 1820: 29/7. 1821: 24/3. 1822: 20/1 22/3 30/8. 1823: 4/3 23/5 8/7. 1824: 22/2 15/3 27/3 Dec. 1825: 1/3 2/4 5/11. 1826: c.Marts c.1/5 16/9. 1827: 19/3 10/4 20/8. 1829: 31/1 28/[12] (Kal.)]. V 352-69
- Hammerich, J. F. 1763-1827 Forlægger. 34: Altona, Leipzig 1791-1826. KB. Fra M. 1: 1824. Berlin, PSBi. [Fra M. c.14: 1791: Dec. (2). 1794. 1822: 14/9. 1823: 10/3 21/6. 1824: 13/2 26/4. 1825: 25/1 26/3 Marts/April (flere) 27/5 24/6 30/8.] Cf. T 14, 115 (1792)
- von **Hammerstein* (Equord), Hans 1771-1841 westfalsk General og Gesandt i Kbh. 1: Equord 1815. KB. Cf. Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten, 1885, S. 32-93 passim, især 85. V 369 von Hammerstein Gesmold, Regeringsraad. 3: Retzow ved Mecklenburg 1822-24. KB. [Fra M. 1: 1824: 4/12]
- *Hammond, Eiler 1757-1822 Amtsprovst. 2: Brøndbyvester 1811-16. LA (SSBA. Bispebreve LXXI; Vestindien). [Fra M. 1: 1811: 31/7]
- *Hanck, J. H. T. 1776-1840 Stiftsbygningskonduktør i Odense, Fm. Fra M. 1: 1807. KB (NBD 4°)

- *Hansen, P. 1746-1810 Biskop, Fm. 3: Kristiansand, Odense 1803-10. FMA (1: 1803) og LA (SSBA. Bispebreve) (2: 1809-10). [Fra M. 1: 1803: 15/7]
- von *Hardenberg, G. G. L., Frh c.1732-1822 Overstaldmester, Fm se »Hierarchia Syracusana«
- Harms, Claus 1778-1855 Præst. 2: Kiel 1821. KB. [Fra M. 1: 1821: 20/4]. Cf. Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 1 IV, 1909, S. 195 (H. og Hedningemissionen)
- *Hartmann, Anton Theodor 1774-1830 Professor oriental., Numismatiker, Fm. 9: Rostock 1814-26. KB (1, 7/4 1821, i Bøllings Brevs. U. 4° Nr. 411). Fra M. 1: 10/7 1816. Rostock, UB. Reg. (opført blandt Brevene til O. G. Tychsen) Fot. [Fra M. 5: 1814: 30/6. 1816 (2). 1817. 1821: 27/2]. I Kbh c.1819 sammen med Hans Rudolf Schrøter 1798-1842 senere Professor og Bibliotekar i Rostock
- *Hartz, Bernt 1781-1822 dansk-norsk Præst, Grønlandsmissionær. 1: Jakobshavn 1815. LA (SSBA. Udenfor Stiftet 1800-1820). Fra M. 1: 1814. Koncept. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810 ff.)
- *Haschka, L. L. 1749-1827 Digter, Fm. 1: Wien 29/5 1785. KB. [Fra M. 2: 1785: Pisa 18/1, Roma 15/6]. V 369-71
- [*Hasenöhr l von Lagusius, Johann Georg, storhertugelig toskansk Livmedikus i Pisa og Firenze, Fm [?]. Fra M. 1: 1785: Roma 27/5]
- *Haubroe, L. P. 1791-1830 dansk Missionær. 2: London, Vepery 1818-20. LA (SSBA. Vestindien) (1818: fra H. og D. Rosen) og KB (1820). Cf. NkS 4° 420 d (udat. Brevfragment)
- *Hauch, A. W. 1755-1838 Overhofmarskal, Fm. 10: Wien, Louisenlund, Kbh 1810-20. KB (6: 1815-20) og LA (SSBA. Bispe-
- stolen 1810, 1812, 1820 (Fragment); Reformationsfesten 1817; Indk. Skrivelser af blandet Indhold 1807-18) (4: 1810-18). [Fra M. 3: 1815: 5/1 21/1. 1818: 23/6]. Cf. ogsaa Frimurer-Directoratet
- Hau Eisen, Benedict Friedrich, Hofbogykker. 5: Ansbach 1789-90. KB. [Fra M. 7: 1789: 26/9 24/10. 1790: 7/1 Febr. Marts (2) 1/5]
- [von *Haugwitz, Fm, »Bruder des bekann- ten Staatsmannes« [C. A. H. K. v. H. 1752-1831; cf. IV 128]. Fra M. 1: 1782: Frankfurt a. d. Oder 16/9]. H. boede hos Professor Darjes i Frankfurt a. d. Oder; cf. T: Frankfurt a. d. O. 14/9 ff. 1782
- *Haus, Balthasar, Lærer ved Hoffet i Napoli (»Istruttore«). 1: Napoli 1792. Tysk. KB. [Fra M. 1: 1790: 1/4]. Cf. Notiziario del Regno di Sicilia, Palermo 1795, S. 45
- *Haus, Jak. Jos. 1748-1833 fhv. Lærer ved Hoffet i Napoli (»Precettore«), Arkæolog. 2: Palermo 1816-19. Tysk. KB. Fra M. 1: 1815. Tysk. Koncept. KB. [Fra M. 3: 1790: c.Marts (Hau Eisen til M. 11/4 1790). 1817: 8/2 20/4]. V 371-75
- Hay, W. D., Sekretær ved »Museum of the Antiquaries of Scotland«. 1: Edinburgh 1827. KB
- [*Hecker, C. F. 1749-1795 tysk Gemmeskærer i Rom, Fm. 1: 1788: Roma (Cabott til M. 26/4 1788)]
- *Hee, Niels 1766-1824 Præst. 1: Skelby 1817. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820)
- *Heeren, Arnold 1760-1842 Professor i Historie i Göttingen, Fm. 35: Wien, Napoli, Roma, Göttingen, Bremen 1785-1829. KB. Fra M. 5: 1812-17. Göttingen, UB. Fot. [Fra M. 25: 1785: Roma 4/6 c.20/8. 1786: Caserta 14/3, Roma Sept. 16/12. 1787: Novi 16/1, Kbh Aug. Nov. 1793. 1798: Okt. c.Dec. 1799. 1802 (2). 1803. 1805. 1810/11.

- Caserta 14/3, Roma Sept. 1787: Novi 16/1, Kbh Aug. Nov. 1793 1798: Okt. c.Dec. 1799. 1802 (2). 1803. 1805. 1810/11. 1811: 28/9. 1812. 1815. 1816 (2). 1817. 1822. 1827. 1828. 1829]. Cf. T: Göttingen 10/3 ff. 1782; Aug. 1791 (15, 144); Juli-Aug. 1818 (17,5); Wf 16088 (1785). Cf. Michael Neiiendam: Christian Bastholm, 1922, S. 434/35 Anm. 4 (Brev af 8/8 1812, Nr. 324) V 375-86
- *Heger, C. 1771-1836 Bibliotekar. 2: [Kbh] 1828. KB. [Fra M. 1: 1828]
- Heiberg, Ludvig 1760-1818 Rektor. 1: Odense 1810. LA (SSBA. Bispestolen 1810)
- *Heiberg, Søren Johan 1739-1822 Præst. 1: Faxe 15/11 1816. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820). [Fra M. 1: 1816: 12/11]
- [*Heiberg, Thomas Severin 1738-1833 Provst i Kirke Saaby og Kisserup. I Brevveksling før 26/4 1809, se Münter's Visitatsbog I: 26/4 1809. LA]
- *Heigelin, Christian 1742 (1744)-1820 dansk Konsul, Fm. 8: Napoli 1786-87. KB. [Fra M. 7: 1785: Palermo 16/11. 1786: Roma Juni 28/7 18/8 25/8 1/12. 1787: Kbh 27/7]. Cf. Mariano D'Ayala: Vite degli italiani uccisi dal carnefice, 1883, S. 494
- *Heinrich, Carl F. 1774-1838 Professor i Græsk. 10: Kiel 1805-17. KB. 1 Brev, 30/3 1809, trykt M. Liepmann: Von Kieeler Professoren, 1916, 4°, S. 98-100 (Nr. 57). Fra M. 2: 1805-07. Bonn, UB. Fot. [Fra M. 7: 1805 (3). 1806. 1807. 1810. 1815]
- *Helgason, Árni 1777-1869 Præst, senere Stiftsprovst i Reykjavík. 1: [Kjós i Reynivellir 1812]. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13). Cf. Finn Tulinius: Árni Helgason og hans Helgidaga-Prédikanir, Kbh 1939
- Hellberg, Johan †21/8 1821 Lektor ved Gymnasiet i Göteborg. 1: Trolleholm [?] ved Göteborg 1819. Latin LA (SSBA. Udenfor Stiftet). Fader til Forfatteren Johan Carl H.; cf. dennes under Pseudonymet Posthumus publicerede Erindringer: Ur minnet och dagboken om mine samtida 1, 1870, S. 1-4; Hofberg 1, 483; SAÄ 3, 714 (Hård)
- von *Hellfriedt, J. C. F. 1739-1810 dansk Diplomat. 7: Napoli, Livorno, Cuneo, Genova, Lausanne 1785-87. KB. [2: 1785: før 9/7. 1790: Juli. Fra M. 5: 1785: Roma 3/6 18/6 9/7. 1787: Kbh Aug. 1790: c.1/7] (T 14, 107)
- von *Hellfriedt, W[ilhelmine] 1749-1817 født von Jessen. 1: Lausanne 15/9 1787. KB. [Fra M. 2: 1787: Zürich Marts/April. 1788: Febr.]
- von *Helmolt, C. G. 1727-1805 Officer, Im (Chrysostomus). 4: Gotha 1783-89. KB (Add. 4° 374. Nrr. 1-3, 43). Fra M. 3: Trieste, Kbh 1784-87. KB (1: Add. 4° 374. Nr. 4. Konzept [c.Marts 1784]) og Gotha, Herzogl. Bibl.: Chart. B., 1952 (2: 1784-87). Reg. (1: »Joh. Ehlert Bode«; det andet, 6/10 1787, opført blandt Breve til Svigersønnen E. F. von Schlotheim) Fot. [Fra M. 12: 1782: Göttingen 7/12. 1783: 26/1, Kbh 14/11. 1784: 17/4, Korinth [= Regensburg] Aug., Wien Aug.-Sept., Bologna 25/12. 1785: Roma 25/5. 1787: Kbh Okt. 1788: Marts. 1789: 3/1. 1790: Marts]. Cf. T: Gotha 18/9 1781; 27/3 ff. 9/4 24/6 1782; 11/4 ff. 1783, Kannevorff 22/6, Gotha 27/6 ff. 1784; GT 17. V 386-88.
- Hemmen se Lynden van Hemmen
- *Henderson, E. 1784-1858 engelsk Missionær. 9: Altona, St. Petersburg, »Off Gothland« 1816-25. KB (6: 1817-25). 1 Brev, Altona 31/7 1816, trykt i dansk Oversættelse BBD 2, 42-43; 2 Breve, St. Petersburg 16/4 (4/4) 1817 og Leith 14/2 1818, trykt i dansk Oversættelse BBD 3, 107-08 124-25. [Fra M. 1: 1817: 4/11]. Cf. PT 11 I 89-92 passim

- van Hengel, Wessel Albert 1779-1871 Professor theol., Præsident for det hollandske Bibelselskab. 7: Amsterdam, Valkenburg, Leiden 1821-28. Latin. KB. [1: 1822: Sommer. Fra M. 7: 1822: 10/5 22/8. 1825: 18/1 20/9. 1825/26. c.1828. c.1829 (Voorst til M. 24/12 1829)]
- *Henke, H. Ph. K. 1752-1809 Professor theol. 17: Helmstedt 1792-1807. KB. [4: 1794 (2). 1806/07 (2). Fra M. 12: 1792 (3). 1793 (2). 1794: 4/10 udat. 1797: 8/10. 1799. 1804. 1805: 1/3. 1807]. Cf. T 15, 19 23 f. (Helmstedt 28.-30. Juni 1791)
- *Henke, Johann *Philipp* 1798-1831 Missionær. 1: Ussu i Guinea. KB. Fik 15/3 1831 kongelig Bestalling som Missionær og ordineret Præst, tillige Kateket og Skolelærer ved de danske Etablissementer i Guinea; Kay Larsen: Dansk-vestindiske og guineiske Personalia og Data (Ny kgl. S. 4° 3240, KB). H. var født 30/12 1798 i Wiensbach; indtraadte i Missionsanstalten i Basel 13/11 1822 anbefalet af Pastor Stein i Frankfurt; afrejste fra Basel 3/7 1827 og ordineredes af Münter 13/6 1828 i Kbh; virkede i det evangeliske Missions-selskabs Tjeneste fra 18/12 1828 til sin Død 27/11 1831 i Christiansborg paa Guldkysten; Brev fra Sekretæren for Basler Mission A. Leuschner 5/5 1941
- *Henneberg, K. 1756-1832 Præst. 2: Aalborg 1808-11. KB (1808) og LA (SSBA. Bispestolen 1811)
- *Hensler, Christian 1760-1812 Professor theol., Fm. 2: Kiel, Stuttgart 1808. KB. [Fra M. 4: 1783: 14/11. 1784: Gotha 25/6, Wien 29/9. 1808: Juli]
- *Hensler, Philipp Gabriel 1733-1805 Professor med. 3: Altona, Kiel 1787-90. KB. [Fra M. 3: 1789: Nov./Dec. Dec. 1790: April]. V 388-89
- *Herder, Caroline 1750-1809 født Flachsland og Johann Gottfried 1744-1803 Superintendent, Im (Damasus Pontifex). 6: Weimar, Jena 1781-1808. KB. 3 Breve fra Herder, 1782-99, trykt Euphorion 15, 1908, S. 54-56. 1 Brev fra Caroline H. med Efterskrift af H. [Dec. 1784] trykt sst. S. 57-58. Fra M. 13: Gotha, Göttingen, Dresden, Kbh, Roma 1781-95. Berlin, PSBi: Samml. Autographa. Reg. Fot. [Fra M. 4: 1782: Göttingen 18/9. 1786: 13/5 (til Caroline H.). 1788: Juli. 1808: 9/1]. J. G. H. i M.s Stambog: Weimar 4/9 1781, Stambogsblad i NkS Fol. 1299^e I Nr. 73. V 389-403
- *Herholdt, J. D. 1764-1836 Professor med. 1: [Kbh] 1820. LA (SSBA. Bispestolen 1820)
- Hertel(l), Christian Vest 1748-1817 Kapellan. 1: Aarhus 1808. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- *Hertel(l), J. L. 1764-1831 Præst. 1: Vordingborg 18/2 1815 (ang. C. L. Strøm). LA (SSBA. Indk. Sager fra Strø H. Kregomevinderød)
- *Hertz, E. C. 1768-1845 født Koch. 1: Roskilde 1829. KB
- *Hertz, Jens Michael 1766-1825 Biskop. 5: Roskilde, Bogense, [Ribe] 1817-24. KB (2: 1824) og LA (SSBA. Reformationsfesten 1817) (3: 1817). [Fra M. 1: 1824]
- Heslander, A., »Ordförande« i Lunds Domkapitel. 1: Lund 1818. LA (SSBA. Bispebreve LXXI). Se Lund: Konsistorium
- *Hess, Johann Jakob 1741-1828 Antistes. 5: Zürich 1792 1815-1818. Fra M. 5: 1792 1815-18. Zürich, Zentralbibl.: F.-A. Hess 1741, 181 be. Reg. (4: 1815-18) Fot. [Fra M. 3: 1792: c.1/6. 1812: Dec. 1817: 1/5]. Cf. Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 2 VII, 1918-25, S. 126 ff. V 403-08

Hessen se Carl og Louise

[*Heusinger, Konrad 1752-1820 Rektor i Wolfenbüttel. Fra M. 1: 1785: Roma 30/4]

Heyder, Carl, Forlægger. 1: Erlangen 1829. KB

*Heyne, Christian Gottlob 1729-1812 Professor eloquentiae. 36: Göttingen 1784-1811. KB (1, 26/5 1811, blandt Breve fra Svigersønnen Heeren til M.; Slutningen af et Brev [til M.?] i Friederike Brun's Autogr. II Nr. 211 (NkS 4° 1992 i)). [Fra M. 29: 1783: 27/12. 1784: 3/2, Bologna Dec. 1785: Roma 8.-11. Maj, Siracusa 13/12. 1786: Roma Sommer. 1787: Torino 15/2, Kbh 11/9. 1790: Febr. 1791. 1792: 18/9 18/11, 5 udat. 1793 (3). 1794. 1795 (3). 1796: 13/12, 2 udat. 1797: 18/9, 2 udat. 1807: 17/1. 1811]. T: Nov. 1792-Paaske 1793: übernahm die Besorgung der Nordischen Bücher für die Bibliothek in Gött., welche denn einen häufigen Briefwechsel mit Heyne nöthig machte; T 17, 13 (Göttingen Aug. 1818): Mein allererster Besuch war da Heynens Grab vor dem Thore, wo ich halten ließ. V 408-17

[*»Hierarchia Syracusana« [= Gothana], d. v. s. de Ledende indenfor Logen i Gotha, foruden Helmolt Overstaldmester G. G. L. Frh von Hardenberg og H. A. O. Reichard. Fra M. 1: 1785: mellem Napoli og Palermo 25/10]. Cf. Nr. 332 558*

[*»Hierarchie zu Rom«, d. v. s. Illuminatologen i Wien. Fra M. 1: 1785: Roma 23/7]. Cf. IV 63, L. 9 f. o. (Born, Dietrichstein (Taute 68), Gemmingen, Sonnenfels)

*Hirt, Alois 1759-1839 Kunsthistoriker. 1: [Berlin 1824]. KB. [Fra M. 1: 1823: 4/3]. Cf. V 201 202

*Hjort, Peder 1793-1871 Lektor. Fra M. 1: [Kbh] 1829. Trykt i Udvalg af Breve til

Peder Hjort. Ny Samling, 1869, S. 415-16. Cf. T 17, 80 (Sorø 21/5 1827)

*Hjort, V. K. 1765-1818 Biskop. 4: Ribe 1814-17. LA (SSBA. Bispebreve; Reformationsfesten 1817). [Fra M. 1: 1814: 6/9]

Hjorth, Lorents Andreas 1778-1838 Præst. 6: Nylarsker, Rønne 1817-25. KB (1: 1825) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20) (5: 1817)

Hobson, John, Præst ved den episkopale Kirke. 1: St. Croix 1818. LA (SSBA. Vestindien)

Hoeg se Høeg

*Hoffmann, Benjamin Gottlob 1748-1818 Boghandler i Hamburg, Fm. Fra M. 1: 12/1 1789. Hamburg. Bibl. der Hansestadt Hamburg: Campe'sche Sammlung 10. [1: 1789: Hamburg 18/3]

[*Hoffmann, C. F. †1820 Officer, Arkæolog. Fra M.: »mehrere Briefe« ifølge Max, Prins af Wied-Neuwied, til M. 1/6 1822]

Hoffmann, Præst se Ingolstadt

Hofmeister, Léonard, dansk Konsul i Palermo. 1: Paris 1827. Fransk. KB

von *Hohenwarth, Sigismund Anton, Greve 1730-1820 Ærkebiskop. 8: Pisa, Firenze, Wien 1785-[1787] 1805-13. KB. Fra M. 1: [c.1810]. Konzept. KB (XII). [Fra M. 8: 1785: Roma 29/4 25/6. 1786: c.1/5. 1787: Zürich 1/4, Kbh Nov. 1804: 20/6. 1808: 26/8. 1813: 4/7]. Sb III 96: Pisa 19/1 1785. Cf. Jahn til M. 20/9 1813; H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, S. 83 f. V 417-18

[*»Holberg«, Im [?] i Kbh. Fra M. 2: 1784: Thessalonich [= Bruchsal?] Aug., Roma [= Wien] Sept.]. Cf. FMAK: Kbh 6/12 1783

*Holm, O. P. c.1752-1828 Deputeret i Danske Kancelli, Fm se Frimurer-Directoratet

*Holst, P. 1776-1832 Præst. 3: Næstved, Kalundborg 1808-29. LA (SSBA. Bispe-

- stolen 1815-17, 1820) (2: 1808-17) og KB (1: 1829). [Fra M. 1: 1817: 5/8]
- *Holstein, F. A., Lensgreve 1784-1836 Gods-ejer, Politiker. 18: Holsteinborg 1810-29. Tysk, Dansk (2). KB (2: 1827 og 1829) og LA (SSBA. Indk. Sager fra V. Flakkebjærg H. 1810-20; fra Ø. Flakkebjærg H. 1806-20; fra Slagelse H. 1810-20; Henlagte Sager 1824. Nr. 20; 1825. Nr. 11) (16: 1810-25). Fra M. 1: 4/1 1812. Koncept ved Brev fra H. af 20/12 1811. Tysk. LA. [Fra M. 2: 1819: 30/10. 1820: 1/4]
- *Holstein, Wilhelmine, Grevinde 1788-1868 født Reventlow. 1: Holsteinborg 22/10 1814. Tysk. LA (SSBA. Indk. Sager fra V. Flakkebjærg H. 1810-20)
- *Hoof, Johann Georg Augustin, Overappellationsraad, Im (Hiero). 5: Aschaffenburg 1804-06. KB. [Fra M. 2: 1805. 1806]. T 15, 63 67 70 87 98 (Mainz 28/7-2/8 1791)
- (von) Horn, Johann *1779 Professor. 3: St. Petersburg, Göttingen 1812 1818. KB. Fra M. 1: 1819. Koncept. KB (XII). [1: udat. Hannover. Fra M. 3: 1812]. V 418-19
- *Hornemann, Christian 1759-1793 Filosof. Tilskrift paa Brev fra Frederik Sneedorff til M., Kbh Efteraar 1781. KB. Cf. T 2: Kbh 3/5 ff. 1779 og Nr. 479*
- *Hornemann, Claus 1751-1830 Professor theol. (og P. E. Müller). 1: Kbh 1819. BHM: Gammel Manuskriptsamling IV (P. E. Müller)
- Hornemann, Henrik Frederik, dansk Konsul. 1: London 1815. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1815). Cf. Nr. 312*. Se London: Kirkekollegiet
- *Hornemann, J. W. 1770-1841 dansk Botaniker. Fra M. 1: 1823. KDVS. Hornemann var fungerende Sekretær i Viden-skabernes Selskab under Sekretæren, H. C. Ørstedes, Udenlandsrejse Vinteren 1822/23; se KDVS 541 555
- Howley, William 1766-1848 Biskop. 11: London, Canterbury 1815-28. KB (5: 1816-28), LA (SSBA. Bispebreve (3: 1810-26); Vestindien (2: 1817-18)) og Dresden, Landesbibl.: Ms h 37, 138 (Breve til K. A. Böttiger) (1: 1815. Latin). Reg. Fot. [Fra M. 6: 1815. 1816. 1818: 20/4. 1819. 1824/25. 1826]. Cf. T 16, 88-89. V 419
- *Hudtwalcker, C. M. 1761-1835 Præst, Fm. 12: Kiel, Malente, Neukirchen, Eutin, Itzehoe 1783-1827. KB. [1: 1793: Sept. Fra M. 10: 1783: Slesvig 22/10, Kbh Dec. udat. 1784: 12/1 21/3. 1786: Roma 22/7. 1788: Febr. 1793: Okt. Nov. 30/11]. Sb II 46: Göttingen 10/3 1782
- *Hufeland, Gottlieb 1760-1817 Professor jur., Medredaktør af Jenaische Allgemeine Litteraturzeitung, Im. 4: Jena 1789-90. KB. Fra M. 1: 1789. KB (NBD). [1: 1811/12 (M. til Niebuhr [1811/12]). Fra M. 4: 1789: Jan. April Aug. 1790: Foraar]. V 420
- *Hufnagel, W. F. 1754-1830 Professor theol. i Erlangen. Fra M. 1: Braunschweig 1787. Frankfurt a. M., Stadtbibl. Fot.
- Hug, Johann Leonard 1765-1846 Professor theol. 4: Freiburg i. Br., Umkirch 1814-29. KB. [Fra M. 5: 1813-14 (2). 1815. 1820'erne. 1830: 6/3]. V 420-22
- von Humboldt, Caroline 1766-1829 født von Dachroeden. 1: Napoli 1810. KB. [Fra M. 2: 1809: 26/5. 1810: Maj; cf. PT 11 IV 30 (Brev Nr. 8)]
- [von Humboldt, Wilhelm 1767-1835 preussisk Gesandt i Rom. Fra M. 1: 1804 (M. til Waldemar Rothe 18/7 1804)]
- Hylander, A. 1750-1830 Professor theol. 1: Lund 1824. KB

- Häffelin se Haeffelin
[Høeg, Jørgen 1734-1813 Landfysikus i Holbæk. Fra M. 1: 1788: Juni]. Cf. T: Juni 1788
- Høegh-Guldberg se Guldberg
von Högel Müller, Georg, Ritter 1770-1826 Hippolog. 1: Wien 1807. KB. [Fra M. 1: 1807]
- Ideler, L. 1766-1846 Professor. 1: Berlin 1827. KB
- *Ingemann, B. S. 1789-1862 Digter. 1: Sorø 18/3 1830. KB. Fra M. 1: 16/3 1830. Sorø, Akademiets Bibl. Trykt i Breve til og fra Ingemann, udg. ved V. Heise, 1879, S. 240-41
- Inghirami, Francesco 1772-1846 Arkæolog. 1: Firenze 1828. KB
- Ingolstadt: Die Vorstände der evangelischen Kirchengemeinde von I. (Hoffmann og Schultheiss). 1: Ingolstadt 1828. KB
- Institut Royal des Pays-bas se Stuart og Tex
[*Isimbardi, Maddalena, født Beccaria, Grevinde i Milano. Fra M. 2: 1787: Nyon 7/3, Kbh Okt. (Anbefaling for J. F. Anthing)]. M.s Stambog (NkS 8° 455, Nr. 71)
- *Ith, J. S. 1747-1813 Professor. 1: Bern 19/4 1797. KB. [Fra M. 1: 1797: Marts]
- *Jacobi, Christlieb Augustin †1814 fra Olbernhau i. S., Missionær i Ostindien (Vepery). 2: Kbh (Hotel Royal) 19/9 22/9 1812. LA (SSBA. Bispestolen 1812). Ordineredes af M. i Helligaandskirken i Kbh 11/11 1812; cf. Knapp til M. 2/7 1814; 15/4 1815
- Jacobi, Præst i Polen. 1: Sarnowo (Polen) 1810. Tysk. LA (SSBA. Bispestolen 1810)
- *Jacobs, F. 1764-1847 Professor. 3: Gotha 1794-96 1824. KB. [Fra M. 2: 1796. 1824]. V 422-23
- Jahn*, Johann 1750-1816 Teolog, Orientalist. 6: Wien 1812-15. KB. [1: 1812: c.15/7. Fra M. 4: 1811. 1813: 31/1 udat. 1815: 9/1]. V 423-28
- *Jansen, Rasmus 1746-1827 Biskop. 4: Aalborg 1812-17. LA (SSBA. Bispebreve; Bispestolen 1812, 1810-14; Reformationsfesten 1817)
- *Janson, H. F. 1737-1805 Professor theol. 7: Kbh 1782-88. Tysk, Dansk. KB. Fra M. 1: [c.25/11 1787]. Koncept. KB. [Fra M. 3: 1781: Göttingen c.Dec. 1785: Roma 18/3. 1787: u. St.]. Cf. T 2: Kbh 24/5 1780. V 428
- Janus Baptista la Porta (Im) se Pagano
Janus Jovianus Pontanus (Im) se Tommasi
- *Jensen, Johan 1756-1824 Amtsprovst. 4: Rønne 1816-17. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20. 1 Brev, 9/6 1817, med 2 Bilag: Artilleriløjtnant Lars Jørgensen Dam: Efterretning om Leerarterne paa Bornholm og Fortegnelse over B.s vigtigste Naturproducter)
- Jensen, Peter, dansk Skibskaptajn. 1: Amsterdam 1823. KB (blandt Breve fra Dumreicher; cf. V 237)
- [Jensen, Thomas Hoyer 1771-1846 Præst ved den danske Helliggejst Kirke i Flensborg. Fra M. 1: 1814 (Outzen til M. 25/9 1814)]
- *Jerusalem, J. F. W. 1709-1789 Teolog. 2: Braunschweig 1782-84. KB. [Fra M. 8: 1782: Göttingen Nov. 1783: Kbh c.Dec. 1784: 26/3, Wien 17/9. 1787: Juli/Aug. 1789: Febr. (2) Marts]
- *Jespersen, Christian 1766-1837 Amtmand. 1: Neksø 31/1 1817. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20)
- *Jessen, J[uliane] M[arie] 1760-1832 Forfatterinde. 1: Kbh 1812. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)

- *Jessen, Peter Carl 1772-1830 Kabinetssekretær. 1: Helsingør 1799. KB (XII). Fra M. 1: [1799]. Konzept. KB. Cf. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797-1807 1, 1923, S. 14/15
- von *Jessen, Thomas Friedrich (Fritz) 1761-1810 kongelig dansk Resident og Konsul. 1: Lübeck 1791. KB. Cf. DAA 1937, S. 87: Svigersøn (2/10 1790) af den IV 115 nævnte Domherre og Fm i Lübeck Ditlev Joachim von Brockdorff
- [Joensen, Jacob, Kongs- og Odelsbonde til Gjerdum paa Færøerne. Fra M. 1: 1827: c.4/8]. Cf. Tillisch til M. 27/9 1827
- *Johannsen, J. C. G. 1793-1854 Præst. 2: Glückstadt 1824-25. LA (SSBA. Henlagte Sager 1824. Nr. 73; 1825. Nr. 42). [Fra M. 2: 1824/25]
- Johnsen se Jónsson
- [*Johnstone, James †1798 engelsk Gesandtskabspræst i Kbh. Fra M. 1: 1782: Berlin 31/8]
- [de Jonge, Johannes Cornelis 1793-1853 Arkivar, Inspektør ved det kongelige Møntkabinet i Haag, historisk Forfatter. 1: 1826. Fransk (M. til General Toldkammer samt Commerce Collegiet 16/12 1826)]
- *Jónsson, Steingrímur 1769-1845 Biskop. 3: Reykjavík, Haugarnæs 1825-27. KB. [Fra M. 1: 1826]
- *Jordt, Matthias *6/12 1760 [?] Stud. jur. fra Husum, Fm. 1: [Göttingen c.1/1 1784]. KB. [Fra M. 3: 1783: 16/12. 1784: 21/2 20/3]. Imm. i Kiel 14/4 1778, i Göttingen 13/4 1780; T: Göttingen 2/12 6/12 1782; 14/7 17/7 6/9 25/9 1783; Kiel 24/5 1784; GT 3
- Jost, I. M. 1793-1860 Leder af en jødisk Skole. 9: Berlin 1821-28. KB. [Fra M. 3: 1821: 22/3. 1822: 20/9. 1825]. V 428-30
- Junge, Christian Gottfried 1748-1814, Antistes, Bibliotekar. 3: Nürnberg 1798. KB. [Fra M. 3: 1798: Marts 4/4 20/5]. Cf. Frauenholz til M., Nürnberg 29/4 5/9 1797
- *Junge, Joachim 1760-1823 Præst. 2: Bloustrød 1810. LA (SSBA. Indk. Sager fra Lyng-Kronborg H. 1801-10). Sb I 164: Kbh 26/6 1781
- *Justi, K. W. 1767-1846 Superintendent. 3: Marburg 1818-27. KB. [Fra M. 3: 1823. 1824: Okt. (Overbringer James Lusignan; cf. VI 11). 1827]. Cf. T 15, 133 (Marburg 15/8 1791)
- *Jørgensen, Hans Jakob c.1786-1819 Byfoged. 1: Rønne 20/8 1816. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20)
- *Kaas, Frederik Julius 1758-1827 Kancellipræsident (1804), Ordensvicekansler (1808), Justitsminister (1813). 7: Kbh 1808-26. KB (5: 1808-26) og LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1815; Vestindien) (2: 1815-18). Fra M. 3: [1814]-22. Konzept. KB (XII) (1: [7/12 1814] angaaende det ved C. Colbiørnsen's Begravelse forefaldne; besvaret 4/2 1815) og LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820; Notitiæ litterariæ) (2: 1817-22)
- *Kall, Abraham 1743-1821 Professor i Historie i Kbh. Fra M. 1: 1816. KB (Werlauffs Mscr. Nr. 31)
- Kamla, F. 1792-1857 holstensk Digter, Huslærer. 3: Pederstrup (Lolland) 1825-26. KB. [Fra M. 1: 1826: Jan.]. Cf. RP 6, 86
- Kancelliet (Danske). 3: 1816-19: 4/5 1816 (+Bilag) angaaende Methodisterne paa de vestindiske Øer. LA (1: SSBA. Vestindien) (cf. Nr. 364*) og 19/10 1819. Trykt KS 3 III 695-96. Fra M. 5: 8/9 1810 (KS 5 I 185 307 ff.; Rønning: Grundtvig II. 1, 185) og 24/9 1814: angaaende den engelske Menighed i Helsingør (PT 11 I 92). [Fra M. 3: 1813: Marts (Rønning: Grundtvig II. 2, 9). 1819: 27/7. 1826: 5/5 (Rønning:

- Grundtvig III. 1, 140-41)]. Cf. VII 15 (Nr. 67*) og 96 (Nr. 506*); Helweg 2, 361 f.; HT 5 III 567 f.; PT 11 I 92-93
- Kancelliet (Slesvig-holstenske). Fra M. 1: [1/2 1813]. Koncept. LA (SSBA. Indk. Sager angaaende den danske Kirke i London)
- *Kayser, Ph. Cph. 1755-1823 tysk Komponist, Fm. 1: Zürich 1787. KB. Cf. IV 131
- Kestner, August 1771-1837 Forfatter, Numismatiker. 1: Waltershausen ved Gotha 1817. KB. [Fra M. 1: 1817 (Overbringer Professor theol. Jens Møller)]
- *Kielsen, Frederik Christian 1774-1850 Overlærer ved Metropolitanskolen. 1: Kbh 1816. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820)
- Kierulf, A. C. 1783-1827 dansk Præst i London. 7: London 1814-16. KB (2: 1814-15) og LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13; Udenfor Stiftet; Indk. Sager angaaende den danske Kirke i London 1810-20 (5: 1814-16). [Fra M. 3: 1814: c.Juni 15/8. 1816: 7/9]
- Kinker, Johannes 1764-1845 Jurist og Lingvist. 3: Amsterdam 1815-17. KB (Bøllings Brevs. U. 4° Nrr. 481-83). [Fra M. 2: 1815: 24/10. 1816/17]
- Kinnear, John G., Sekretær for »Society of Scottish Antiquaries«. 1: Edinburgh 21/1 1825. KB (XIII). [Fra M. 1: 1825: 26/6]
- [*Kirstein, E. Ph. 1759-1834 Grev Ernst Schimmelmann's Privatsekretær (1782-96). 1: 1784 (modtaget i Venezia 3/11; II 125*). Fra M. 1: 1784: Donau 26/8]. Cf. T 6: Kbh 17/11 1783
- *Klaproth, M. H. 1743-1817 Kemiker, Fm. 1: Berlin 1808. KB
- *Kleuker, J. F. 1749-1827 Professor theol. Im (Terentius Varro). 5: Kiel 1814-21. KB. Cf. Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 2 VII, 1918-25, S. 126 ff. [Fra M. 1: 1824: 24/2]
- [*Klopstock, Christian Heinrich 1743-1808 Købmand i Trieste, Fm. Fra M. 1: 1784: Venezia 10/11]. Cf. T 7: Triest 25/10 ff. 1784
- *Klopstock, F. G. 1724-1803 Digter. 4: Hamburg 1796-97. KB. [Fra M. 3: 1773: 19/11 (IV 24). 1781: Braunschweig 31/7. 1782: Rosstrappe 12/10 (IV 32)]. V 430-32
- [*Klopstock, Victor 1744-1811 Avisudgiver i Hamburg. Fra M. 1: 1782: Göttingen 6/1]. Cf. IV 132 og RP 5, 205
- *Knapp, G. C. 1753-1825 Professor theol. 8: Halle 1812-24. Tysk, Latin. KB (6: 1814-24) og LA (SSBA. Bispestolen 1812) (2: 1812). [Fra M. 5: 1812: 19/11. 1815: 20/2. 1818: 16/3. 1824: 11/5 14/9]
- [von *Knebel, L. J. *1747 Officer, Fm i Potsdam. Fra M. 1: 1782: Dresden 24/9]
- von *Koehler*, H. K. E. 1765-1838 Direktør for Antikkabinettet i St. Petersburg. 6: St. Petersburg 1805-08 1823. KB. [Fra M. 6: 1805: 20/4. 1806: 10/5. 1806-07 (2). 1807-08 (2)]. V 432-34
- *Koenigsmann, E. P. C. 1755-1836 Huslærer hos A. P. Bernstorff. 2: Drey Lützw, Gartow 1781-82. KB. [Fra M. 1: 1781: Foraar]. Sb I 129: Kbh 18/5 1780 (Silhouet). Cf. Adolf Langguth: C. H. Esmarch und der Göttinger Dichterbund, 1903, S. 195
- (von) Kohl, J. H. A. V. 1763-1820 Generalkrigskommissær. 1: Rønne 1/1 1817. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20)
- *Kopp, U. F. 1762-1834 Palæograf. 2: Frankfurt a. M. 1821-22. KB. [Fra M. 2: c.1821. 1822: 22/3]. V 434-35
- *Koppe, J. B. 1750-1791 Professor theol. i Göttingen (1776-84), Generalsuperintendent i Gotha (1784-89), Generalsuperin-

- tendent i Hannover (1789-91), Im (Aca-cius). 3: [Göttingen], Syrac. [= Gotha], Hannover 1784 1790. KB (2, 1784, i Add. 4° 374. Nrr. 24-25). Fra M. 1: Mantova 1784. Gotha, Herzogl. Bibl.: Chart. B., 1952. Reg. Fot. [1: 1783: mod-taget 3/4. Fra M. 23: 1782: Dresden 22/9. 1783: Syracus [= Gotha] 15/4, Ham-burg 3/10, Lübeck 15/10, Kiel 21/10, Kbh 14/11 6/12. 1784: 6/1 3/2 2/3 19/3, u. St. Juli, Wien 18/9 16/10. 1785: Fi-renze 6/1 3/2, Roma 12/3 16/3 25/5 3/6 30/7. 1786: Messina 9/1. 1790: c.Marts]. Cf. T 15, 149-50 (Hannover Aug. 1791): Gravskrift over K. forfattet af M. V 435-37.
- Kosegarten, J. G. L. 1792-1860 pommersk Historiker. 1: Greifswald 28/1 1827. KB. [Fra M. 1: 1827: 3/5]
- *Kosegarten, L. T. 1758-1818 Digter. 3: Al-tenkirchen (Rügen), Greifswald 1797 1814. KB. Fra M. 1: Lübeck 1781. Greifswald, UB: Kosegarten, Deutsche Handschriften 72. Reg. Fot. [Fra M. 1: 1814]. V 437-38
- Kraft, Professor, Sekretær for Bibelselskabet i Strasbourg. 1: [Strasbourg] 21/2 1819. Meddelt i dansk Oversættelse BBD 4, 90
- Krehl, Aug. Ludw. Gottl., Professor ved Rid-derakademiet i Dresden. 1: Dresden 1820. Afskrift med M.s Haand. LA (SSBA. Notitiæ litterariæ)
- *Krogh, M. B. 1754-1828 Ungdomsven, Bi-skop. 9: Talvig (Vestfinmarken), Al-stahoug, Christiania (Oslo), Belsvaag 1809-26. KB (2: 1824-26) og LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13; Bispebreve) (7: 1809-15). 2 Breve, 22/12 1824 og 11/6 1829, meddelt af Arne Fjellbu i Norsk teologisk tidsskrift 7 VIII, 1927, S. 197-205. [Fra M. 4: 1809: 14/3. 1810/11. 1811. 1826]. Sb I 169: Kbh 27/6 1781
- *Krohn, Hermann Diederich 1734-1805 Borgmester, M.s Svigerfader. 1: Lübeck 1794 (til Datter og Svigersøn). KB. [Fra M. 1: 1791: Mainz 1/8]. T: Lübeck 14/8 1782
- *Krohn, Wilhelm. Fra M. 1: 1806]. Cf. Vil-lers til M., 21/3 1806
- Kruse, F. K. H., Sekretær for »Thüringisch-Sächsischer Verein«. 1: Halle 10/8 1825. KB. [Fra M. 1: 1825: 10/10]
- Kröger, Joh. Cph. 1792-1874 Kateket. 1: Hamburg 1829. KB
- Kunstakademiet i Kbh. Fra M. 4: 1790 1793 1801. RA (Kunstakademiets Arkiv). M. blev Æresmedlem Febr. 1790 (Takke-skrivelse 28/2 1790); meddeler 20/2 1790 sin Plan om næstkommende Vinter at begynde offentlige Forelæsninger over den gamle Kunsthistorie; Bilag ved Skrivelse fra Arkitekten J. H. Rawert, Kbh 29/1 1801
- Kurland se Dorothea
- *Kyhne (Kühns), C. F. T. 1753-1813 Kom-mandant paa Færøerne. Fra M. 1: 1797]. Cf. V 228*
- *Kühnöl, C. G. 1768-1841 Professor theol. 1: Giessen 1826. KB. Cf. T: Giessen Aug. 1818
- *Künigl, Greve, Fm i Milano. Fra M. 3: 1786: Roma 25/11 16/12. 1787: München 9/4]
- Köhler se Koehler
- Königsmann se Koenigsmann
- von Köppen, Peter, Magister. 2: Leipzig, St. Petersburg 1824. KB. [Fra M. 1: 1824]
- Köster, Fr. 1791-1878 Professor theol. 1: Kiel 1828 KB
- Lagusius se Hasenöhr
- *Landolina, Mario *1762 Greve 4: Siracusa 1817-18 1828. KB. [Fra M. 2: 1818: 9/3. 1826: 22/12]. VI 1-3
- *Landolina, Saverio 1742-1814 Arkæolog, Fm. 46: Siracusa, Palermo, Messina,

- Napoli, Roma 1786-94 1804-05, udat. (1). KB. 1 Brev, Palermo 10/7 [1788], trykt i Udtog, i dansk Oversættelse, i Handels-Tidender 1788, S. 531-32. Fra M. 32: Catania, Messina, Napoli, Roma, Göttingen, Kbh, Lübeck 1786-1805. Italiensk, Latin (1). Siracusa, Biblioteca arcivescovile: Carteggio Sav. Landolina 1, 478-2, 872 passim (31) og KB (1 Koncept: [Aug. 1788]. Latin). Cf. IV 133. VI 3-9
- [*Landolt, Jean-Henri, Zürich, paa Rejse i Italien. Fra M. 1: 1785: Palermo 16/11]. Sb III 123: Zürich 3/4 1787
- *Lang, Theodor 1766-1855 Præst. 1: Endesløv 6/2 1811. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bjeverskov H. 1800-20)
- *Lanærus, Andreas 1738-1810 Præst. 2: Ystad, Ingelstorp 1805-06. KB. [Fra M. 1: 1805: 20/9]
- *Larsen, J. H. 1773-1852 Præst. 2: Holbæk 1823. LA (SSBA. Henlagte Sager 1823. Nrr. 22 og 64)
- von *Lasson, Stie Tønsberg 1756-1825 Generalkvartermester, Kammerherre, Fm. 4: [Kbh] 1804-05, udat. (2). FMA. Fra M. 1: [1804]. Koncept. FMA
- de *Lasteyrie du Saillant, C.-P. 1759-1849 Agronom. 1: Paris 1800. KB.
- *Lastri, Marco 1731-1811 katolsk Gejstlig. 1: Firenze 1785. KB. Sb III 103: Firenze 1785
- de *Latour-Maubourg, J.-P.-F. de Fay, Marquis 1781-1837 Legationssekretær, Numismatiker. 3: Dresden 1818-20. KB. [Fra M. 2: 1818: 21/11. 1819: 16/4]
- [*Lavaggi, Domenico c.1760-1838 Bankier, genesisk Konsul i Rom. Fra M. 2: 1787: Milano 6/2. 1788: Marts]
- *Lavater, Johann Caspar 1741-1801 Præst. 1: Zürich 1794. KB. Trykt Euphorion 15, 1908, S. 58. Sb III 116: Zürich 1/4 1787. Cf. V 404*
- [*Lawaetz, Johann Daniel 1750-1826 Købmand i Altona. Fra M. flere Breve c.1799 ff.] Georg Zoëga til M. [27/2 1799]. Cf. Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte 1828, S. 221-24 og Otto Lawaetz. 1829 16. Oktober 1929. Hans Liv og Gerning tillige med Blade af Slægten Lawaetz's Historie, 1929, S. 26 ff. (Portr.)
- [*Lázara, [Gerolamo?], Greve, Fm i Padova. Fra M. 1: 1784: Mantova 19/12]
- Lenoir, Alexandre 1761-1839 Sekretær ved »La Société Royale acad. des Sciences«. 1: Paris 1826. KB (XIII)
- [Lenz, K. G. 1763-1809 Numismatiker i Gotha. 1: 1802: c.Jan. (E. L. F. von Schlotheim til M. 22/2 1802 19/9 1803 (VI 212))]
- *Leon, Gottlieb 1757-1832 Bibliotekar, Fm. 1: Wien 1817. KB. [Fra M. 1: 1811]. VI 9-10
- a Leone resurgente se Carl
- *Lichtenstein, A. A. H. 1753-1816 Professor theol. 2: Helmstedt 1802. KB. Fra M. 1: 1802. Koncept. KB. [Fra M. 2: 1802: 1/6 3/8]
- *Lidbeck, Anders 1772-1829 Professor, Bibliotekar. 2: Lund 1827. KB
- *Liebenberg, M. F. 1767-1828 Præst. 1: Kbh 1821. LA (SSBA. Henlagte Sager 1821. Nr. 149, angaaende Revisionen af det Gamle Testamente)
- *Lihme, J. F. 1776-1830 Præst. 1: Raabjerg 28/7 1814. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- Lilienstern se Rühle
- *Liljegren, J. G. 1791-1837 Sekretær ved »Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academien«. 2: Stockholm 1828-30. KB. I Kbh Vinteren 1820/21; Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten, 1885, S. 82
- *Lindberg, J. C. 1797-1857 Præst, Numismatiker og Orientalist. 2: Kbh 2/10 1828,

- udat. KB (Koncept til 2/10 1828 i Add. 4° 922). Fra M. 2: 1828. KB (Add. 4° 922; Koncept til 16/10 1828 i XII)
- *Lindblom, Jacob 1746-1819 Ærkebiskop. 41: Linköping, Lund, Uppsala, Stockholm, Helsingør 1798-1813. Svensk og Fransk, Tysk, Latin. KB (39: 1798-1819) og LA (SSBA. Bispebreve; Indk. Sager. Kbh 1810-13) (2: 1811-12). Fra M. 2: 18[11]-18. Koncepter. LA (SSBA. Bispebreve. Latin) og KB (XII) (Tysk). [Fra M. 27: 1805: c.Juli 22/8 29/8 2/11. 1806: 11/1, 2 udat., 16/4 12/7 2/12. 1807 (2). 1810: udat., 8/12. 1811: 20/10 28/12. 1812 (2). 1813: 12/1. 1816: 2/3 25/3 23/4. 1817: 23/4 17/5. 1818: udat., 3/12. 1819: 5/1]. Se ogsaa Bibliografiens Afsnit »Forfattervirksomhed« 1810
- von *Lindenau, Bernhard 1779-1854 Statsmand, Astronom i Gotha. 2: Kbh udat. Billetter. KB
- *Loeffler, J. F. C. 1752-1816 Superintendent. 2: Gotha 1792-93. KB
- London: Kirkekollegiet for den danske Kirke (George Wolf, Paul Johnson, Peter Alsing, Henr. Fred. Hornemann, A. C. Kierulf). 4: London 1811-19. 1, 5/11 1811, Afskrift. LA (SSBA. Indk. Sager ang. den da. K. i L. Fasc. 1810-20). [Fra M. 3: 1813: 12/3. 1814: 15/8. 1816: 20/4]. Cf. Kierulf
- London, W. se Howley
- Loosjes, A. P. 1761-1818 Boghandler, Forfatter. 1: Haarlem 1792. Fransk. KB
- von *Lorichs, G. D. 1785-1855 svensk Konsul, Numismatiker. 1: Sevilla 29/7 1823. Tysk. KB (vedlagt Brev til M. fra D. G. Rode, Oldesloe 9/9 1823; underskrevet: G. D. v. Ls.). Cf. G. D. Lorichs: Recherches numismat. concern. les médailles celtibériennes 1, 1852, S. 209-10
- Louise Augusta 1771-1843 Hertuginde af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. 1: Augustenburg 1814. KB. Fra M. 1: 1814. Koncept. KB. Cf. Frederik Christian
- *Lucä, S. C. 1787-1821 Professor med. 1: Marburg 1819. KB
- von *Ludolf, Carl, Greve c.1761-1802 østrigsk Gesandt i Kbh, Orientalist. 6: Kbh, Wien 1800-01. Fransk. KB. [Fra M. 3: 1800: 15/6. 1801: 10/2, Sommer]
- von *Ludolf, Grevinde. 1: Oedenburg 1802. KB. [Fra M. 1: 1802]
- Lund: Konsistorium (Neumann, A. Heslander, C. J. Eberstein, Vilh. Faxe, Chr. Wählin). 2: Lund 1810-11. LA (SSBA. Bispebreve LXXI). [Fra M. 1: 1811: 30/3]
- *Lundblad, Johan 1753-1820 Professor eloquentiae. 4: Lund 1792-95 1815. KB. [Fra M. 3: 1792. 1793. 1795]. Cf. T: Nov. 1792 - Paaske 1793
- Lundblad, Knut *1794. 1: Ystad 1829. KB. [Fra M. 1: 1825 (M. til Vilh. Faxe 14/11 1825)]
- Lundt, Søren Jonas se Biester, J. E.
- Lunzi, Anastasios 1764-1810 dansk Generalkonsul. 4: Zante 1805-07. Italiensk. KB. [Fra M. 2: 1804. 1807: 10/2]
- von Lupin, F. 1771-1845 »königlich baier. Oberstberg-Kommissär«. 1: Illerfeld ved Memmingen 1821. KB
- *Lusignan, James c.1782-1829 Professor i engelsk Litteratur ved Universitetet paa Korfu. 4: Kbh, Napoli, Korfu 1824-25. Fransk. KB. [Fra M. 2: 1825: 1/3 12/8]. Cf. Bowring til M., London 26/1 1830: »Mr. Lusignan est mort à Corfou il y a trois mois«. VI 11-13
- [Lübeck: Frimurerlogen. Fra M. 1: 1794: Sept. (Buchholz til M. 1/10 1794). KB (XII D)]
- [Lüdecke, Christopher Wilhelm 1737-1805 Præst ved den tyske Kirke i Stockholm.

- Fra M. 1: [1794] (Hachenburg til M. 14/12 1795)]
- von der *Lühe, Caroline *1755 født von Brandenstein. 1: Gotha 1787. KB. [1: 1785 Maj. Fra M. 4: 1784: Wien 18/9. 1785: Roma 25/5 25/6. 1786: 20/5]. Sb III 20: u. D.
- von der *Lühe, J. F. E., Officer, Kammerherre, Im (Cato Uticensis). 8: Syracuse [= Gotha], Genève, Stavenhagen 1785-1800, udat. (1). KB (3: 1787-88, udat. [c.1800] samt 5, 1785-89, i Add. 4° 374. Nrr. 26-28 44-45). [1: 1785: c.Maj (II 316: 25/5). Fra M. 13: 1784: Korinth [= Regensburg] Aug., Wien 18/9. 1785: Roma 25/5 25/6, Palermo 4/11. 1786: Roma 15/4 20/5 9/9. 1787: u. St. Juni, Kbh 10/11. 1788: 15/3 18/11. 1789: Brahetrolleborg c.31/7, Kbh c.31/8]
- van Lynden van Hemmen, F. G., Baron 1761-1845 Universitetskurator. 2: Haag 1825. Fransk. KB. [Fra M. 2: 1824/25. 1825: 29/5]. van L. van H. ~ 1787 med M. C. Munter (†1833); NNBW 3, 801 f.
- Lyon, Y.-A., archevêque de se Marbeuf
- *Lächte, J. J. K. 1786-1857 Præst. 1: Vester Hornum 1828. KB
- [*Löck, Asmus 1745-98 Fra M. 1: 1790: April]. Cf. T 14, 106
- Löffler se Loeffler
- von Mader, Joseph, Ritter 1754-1815 Numismatiker. 36: Praha 1803-14, udat. (2). KB. Fra Münter 4: 1806-09. Berlin, PSBi: Samml. Autographa. Reg. (1: 1809) Fot. [1: 1804: 21/4. Fra Münter 15: 1803: 23/9, 2 udat. 1804: 21/4 10/11 11/12 15/12. 1805: udat., 29/9. 1806. 1807. 1808: 18/5 23/8. 1809: 15/8. 1813: 1/12]. VI 13-16
- M. A. F. [= Marc Aurel (Im) Feder] se Feder, J. G. H.
- de Magalhães e Avellar, João 1754-1833 Professor theol. 1: Coimbra 1/2 1801 (vedlagt Brev fra Souza til Münter, Paris 30/4 1802). Latin. KB. Fra Münter 1: 1800. Latin. Koncept. KB (XII). V 28-30
- *Magnússon, Finnur (Magnusen, Finn) 1781-1847 Gehejmearkivar. 2: Kbh 1822-28. KB (1, 1822, i XIII)
- *Mahn, E. A. Ph., Professor oriental. i Rostock. 6: Göttingen, Rostock 1818-27. KB. [Fra Münter 3: 1819: 2/12. 1822: 15/9. 1823]
- *Malling, I. C. 1745-1806 Kabinetssekretær. 7: Lyngby, Kbh 1794. KB. Fra Münter 3: Kbh, Lübeck. Koncepter. KB (XII). [Fra Münter 1: 1794: Lübeck]
- *Malling, Ove 1748-1829 Statsminister. 4: [Kbh], u. St. 1819-[27]. KB (3: 1824-[27]) og Trondheim, Videnskabernes Selskabs Bibl.: Thorv. Boeck's Autografsaml. (1: 1819). Fot.
- *Mandix, Jacob 1758-1831 se Rahbek, K. L.
- *Mango e Delfino, Vincenzo, Gejstlig i Palermo. 1: Palermo 6/12 1788. KB (NkS 2° 145 bagi). [Fra Münter 1: 1786: Messina 23/1]. Cf. IV 78, Linie 2 f. o.
- Manners-Sutton, Charles 1755-1828 Ærkebiskop af Canterbury (1805-28). Fra Münter 3: 1810. Latin. Koncepter (med Lund's Haand; cf. Münter til sin Amanuensis Ludvig Strøm, Nordfeld 22/7 1810). LA (SSBA. Bispestolen) (1/2 c.Maj Juli). Den sidste Koncept trykt i Meddelelser fra Krigsarkiverne 5, 1892, S. 174-75. Cf. John Shore, Lord Teignmouth til Münter 12/2 1813 og Münter til U. F. Rosing 1/2 1810 (LA. SSBA. Bispestolen 1810)
- *Manthey, D. 1771-1831 dansk Legationssekretær, Fm. 6: Paris 1798-99. Tysk. KB (5: 1798-99) og FMA (1: 1799. Fragment). [Fra Münter 5: 1798 (2). 1799:

- 12/2 25/5 4/9]. Cf. T: April 1799. Se ogsaa Frimurer-Direktoratet. VI 16-22
- de *Marbeuf, Y.-A., Ærkebiskop af Lyon (1788-99), Emigrant. 2: Lübeck 1798. KB. Fra Münter 1: [c.7/1 1798]. Koncept. Fransk. KB (XII). T: Lübeck Juli-Sept. 1797
- Marc Aurel (Im) se Feder, J. G. H.
- Marchant*, N.-D., Baron 1767-1833 Læge, Numismatiker. 1: Metz 25/1 1826. KB. Fra Münter 1: 1820. Koncept. KB (XII). [1: 1823 (Grégoire til Münter 10/5 1824)]. Cf. Lettres du baron Marchant sur la numismatique et l'histoire. Lettre XVI (Metz 15/9 1824), 1851, S. 165-88 og KDVSA 1826 Nr. 2960: Selskabets Sekretær, H. C. Ørsted, oversender 6/5 1826 til Münter og C. Ramus 3 Pjecer af Marchant: Mélanges de numismatique et d'histoire. Lettres XIII XV XVI, ledsaget af et Brev fra Marchant, Metz 25/1 1826. Ramus' Bedømmelse sammesteds 22/7 1826. Cf. Pechlin til Münter 28/2 1826; 30/6 1827; 29/7 1829. VI 22-23
- *Marezoll, J. G. 1761-1828 Professor theol., Fm. 2: Göttingen 1794. KB. [Fra Münter 2: 1794]
- Marheineke*, Ph. K. 1780-1846 protestantisk Teolog. 3: Berlin 1817 1828. KB. [Fra M. 2: 1817 (VI 127). 1828 (V 108)]. VI 24-28
- *Marks, C[hristian] H[enric], jødisk Konvertit, Handelsmand i Halmstad. 1: Halmstad 1817. Svensk. KB (blandt Breve til Münter fra Vilh. Faxé). Marks var født i England, døbt i Göteborg Sept. 1816; anbefales til Münter af Biskop Vilh. Faxé, Lund 27/12 1816; cf. Vilh. Faxé til Münter 13/3 1817 og Neander til Münter, Berlin 21/8 1819
- [Marschall von Bieberstein, E. F. L. 1770-1834 nassauisk Minister i Frankfurt a. M. Fra Münter 1: 1828 (Pechlin til Münter 31/12 1828)]
- [*Martens, Wilh. Conrad, dansk Vicekonsul i Venezia, Fm. 1: 1785 (III 5: Napoli 2/9 1785). Fra Münter 5: 1785: Roma 25/5 23/7 13/8, Napoli 2/9. 1799: Jan. (Georg Zoëga til Münter [27/2 1799]). Sb III 27: Venezia 7/12 1784
- *Martini, Adolf 1798-1875 Pædagog. 1: Oldenburg 1827. KB. Anbefales til Münter af Schlichtegroll i et udat. Brev [1822]
- *Martini, Antonio 1721-1809 Ærkebiskop. 1: Firenze 10/5 1785. Fransk. KB (NkS Fol. 19). [Fra Münter 1: 1785: Roma 29/4]
- [*Mastelloni, E. c.1750-1835. Fra M. 1: 1802]. Cf. Villers til M., 24/3 1802
- von Matthäi, C. F. 1744-1811 Rektor. 1: Meissen 29/3 1789. KB. [Fra Münter 1: 1789: Sept.]
- Max[imilian] 1782-1867 Prins af Wied-Neuwied. 1: Neuwied 1822. KB. [Fra Münter 1: 1822]
- Meden, A. P. 1771-1831 Kapellan. 1: Aalborg 1815. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820)
- *Meisling, Simon 1787-1856 Rektor. 1: Helsingør 11/1 1829. KB. Fra Münter 1: 1827. KB (Den Collinske Brevsamling IV). [Fra Münter 1: 1828: 31/12]
- Meissner, K[arl], † efter 1833, Kredsamtmand, Fm. 2: Freiberg i. S. 1803. FMA. Fra Münter 1: 1804. 2 Koncepter. FMA. [Fra Münter 1: 1803: 24/9]. Cf. T 16, 10: 1803 og Wf, Registeret S. 317 f.
- [*Meldal, Johan Christian 1770-1820 dansk Konsul i Tripolis]. Cf. V 67*
- *Meli, Giovanni 1740-1815 Læge, Digter, Fm. 1: Palermo 1786. KB. VI 28
- Merian, Emanuel, Antistes i Basel. Fra Münter 3: 1808-09. Basel, UB: Ms. Ki. Ar. 135 a, Nrr. 89 93 95. Reg. Fot. [2: 1808: Basel 15/11. 1809: 22/3]
- von Metternich, C., Fyrst 1773-1859 Statskansler. Fra Münter 1: 1817. Wien, RA.

- Trykt Hans Schlitter: *Gründung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 1921, S. 141-42. Cf. VII 56/57
- *Meyer, F. J. L. 1760-1844 Domherre, Fm. 1: Hamburg 8/11 1822. KB. [Fra Münster 1: 1822: 2/11]. T: Göttingen 12/3 1782 (imm. 2/10 1778); Hamburg 30/5 1784; Juni 1791
- *Meyer, F. L. W. 1759-1840 holstensk Godsejer, Skuespilleren F. L. Schröder's Biograf (1819), Fm. 1: Bramstedt 1817. FMA. [Fra Münster 1: 1817]. T: Bramstedt 13/8 1806
- *Meyer, J. H. L., Geh: Kanzl: Registrator, Fm. 1: Hannover 1816. FMA. Overbringer af et Anbefalingsbrev fra F. L. Schröder til Münster af 11/8 1811 (KB)
- Meyer, Nicolaus 1775-1855 Landfysikus. 1: Preussisch Minden 1820. Fra Münster 1: 1821. Weimar, Goethe-Schiller Museum: Autographensammlung Goethe's. Fot. Cf. det til Brevnr. 400-01 anførte Værk: »G.'s Bremer Freund« etc. S. 305. VI 28-31
- *Mieg, Johann Friedrich [?] 1744-1811 katolsk Teolog, Im (Epictetus). 1: Heidelberg 1795. KB. Underskrift: Quem Nosti. Cf. V 283*
- Miesegeas, C., Historiker. 1: Bremen 1829. KB. [Fra Münster 1: 1828]
- Migliorini se Spinola
- Millin, A.-L. 1759-1818 Arkæolog. 25: Paris 1798-1817. KB. Fra Münster 1: 12/2 1799. Tysk. Koncept. KB (XII). [Fra Münster 5: 1798: 13/11. 1800: 21/6. 1803. 1805. 1807: c.1/10 (Sacy til Münster 26/10 1807)]. VI 31-36
- Mimi se Born, Marie
- von Minutoli, Heinrich Menu, Frh 1772-1846 Samler. 1: Berlin 1818. KB
- *Mocenni, Enrico *1779 fhv. dansk Officer, Litterat, Fm. 7: Siena 1824-30. Dansk, Fransk, Italiensk. KB. [Fra Münster 5: 1827: 1/7 14/8 (P. E. de Fischer til Münster 1/8 1827) 2/10. 1828. 1829/30]. Cf. IV 138 (II 249*)
- Mohnike, G. C. F. 1781-1841 Teolog, Litteraturhistoriker. 1: Stralsund 1828. KB. [Fra Münster 1: c.1826]
- *Moldenhawer, D. G. 1753-1823 Overbibliotekar, Im (Godeschalch). Fra Münster 3: Roma, Antvorskov, Kbh 1785 1802 1820 (NkS Fol. 22 c: 1785; NkS 4° 2396, Nr. 95: 1802) og LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820: 1820). [1: 1786: Paris Sept./Okt. [?] (IV 93, Linie 16 f. n.; AM 121, Linie 8 f. n.). Fra Münster 7: 1785: Roma 12/3 16/3 30/4 2/5 25/5 20/7. 1786: 5/8]. Cf. Münster til J. Cph. Bode 18/9 1785 (FMA); T 14, 31: 19/10 1787; VII 64 (Nr. 338*)
- *Moltke, Frederik 1754-1836 Kammerherre, Stiftamtmand. 1: Aalborg 1818. LA (SSBA. Udenfor Stiftet). [Fra Münster 2: 1781: Braunschweig 31/7. 1782: Göttingen 6/1]. Sb I 207: u. D.
- Moltke: vel F. Ph. V. M. 1768-1845 Bataljonskommandør. 1: Rendsborg 1808. KB
- *Moltke, J. G. 1746-1818 fhv. Direktør for Fonden ad usus publicos (1776-81), Ordenskansler (1808-18). 1 udat. Billet. KB (Abrahams'ske Autografsaml. 4° H. 87 Nr. 1482). Fra Münster 2: Venezia, Kbh 1784 [1818]. Bregentved (1784) og LA (SSBA. Bispestolen) (1811). [Fra Münster 3: 1787: Aug. 1788: c.31/7 c.30/11]. T: 17, 20 (†). VI 36-37
- *Moltke, Ludvig 1745-1824 Domdechante, Im (Osnaj). 3: Lübeck 1811-12, udat. (1). Fra Münster 1: [Oktober 1794]. Koncept. KB (Lægget: Koadjutorvalget i Lübeck i XII D). Cf. Mallings, I. C. [Fra Münster 1: 1810: 10/11]. Underskrift: Frid. Ludewig Graf v. Moltke og F. L.

- Moltke, T: Lübeck Efteraar 1793 og 1794 (15, 131-32); Domdechante 1/6 1791; »Ehren-Grossmeister der Loge Zum Füllhorn« i Lübeck 21/9 1812; J. Hennings: Geschichte der Johannis Loge »Zum Füllhorn« zu Lübeck 1772-1922, 1922, S. 128 (Portr.) 144 (Facsimile) 148 (Im); Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte 1824, IV 38; Dansk biografisk Leksikon 16, 1939, S. 76-77
- Moltke: vel Otto Joachim M. 1770-1853 Direktør for Rentekammeret (1804-13). 1: Kbh 1811. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- *Moltke, Werner, Lensgreve 1755-1838 fhv. Stiftamtmand, Overpræsident i Kbh. 1: [Kbh 1828]. Tysk. KB. Cf. Grundtvig, N. F. S. 6/10 1814
- Mone, F. J. 1796-1871 Historiker. 1: Heidelberg 1822. KB. VI 37-39
- *Monrad, H. C. 1780-1825 Præst. 2: Mern 1824-25. KB
- [*Monrad, Peter Johan 1758-1834 Deputeret i Danske Kancelli, Samler, Fm. Fra Münster 1: 1818: Gotha c.1/9 (Tilskrift af Balthasar Münster jun. paa Brev fra Münster til J. P. Mynster, Gotha 1/9 1818. KB (NkS 4° 2312))]. Se ogsaa Frimurer-Directoratet
- Moorberg: vel Andreas Vilhelm M., Officer, Forfatter. 1: Kbh (Rolighed ved Frederiksberg) 1817. LA (SSBA. Indk. Skrivelser af blandet Indhold)
- Morellet, Antonio, dansk Konsul. 3: Genova 1821-28. Fransk. KB. [1: 1821: 8/9]
- *Morelli, Jacopo 1745-1819 Bibliotekar. 2: Venezia 1818-19. Latin, Italiensk. KB. Fra Münster 1: 1819. Italiensk. Venezia, Biblioteca nazionale Marciana. Fot. Sb III 66: [Venezia] 7/12 1784. VI 39-43
- *Morelli, Maddalena (»Corilla Olimpica«) 1727-1800 Improvisatrice. 3: Firenze 1785. KB. [Fra Münster 3: 1785: Roma 2/3 1/4 25/6]. Sb III 9: [Firenze] u. D. VI 43
- Morgenstern, K. S. 1770-1852 Professor, Bibliotekar. 6: Dorpat (Tartu) 1803-11 1822-25. KB. Fra Münster 2: 1804-11. Dorpat, UB. Fot. VI 43-46
- Mortensen, P[oul?], Høker. 1: Kbh 1810. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- *Moßdorf, Friedrich 1757-1843 Sekretær i Dresden, frimurerisk Forfatter (C. Lening). Fra Münster 1: 1807. KB (NBD). Cf. VII 184
- *Mumssen, Jacob 1737-1819 Læge, Im (Montaigne). 2: Hamburg, Altona 1784-95. KB (1784) og FMA (1795). [Fra Münster 2: 1784: 23/3. 1795: 14/3]. Cf. DG 44, 252 f. (Portr.) og Rist 1, 42; 2, 147-48; 3, 69-70
- von *Murr, C. G. 1733-1811 Historiker. 3: Nürnberg 1787-1802. KB. [Fra Münster 1: 1787: c.15/12]
- Mydrecht se Yvoi
- *Myhre, Joh. 1779-1856 Overlærer. 1: Rønne 24/3 1818 (Bilag: 2 haandskrevne Hæfter med latinske Oversættelser, bl. a. et latinsk Brev til Münster dat. 26/3 1818). LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20). Cf. Münster's Visitatsbøger VII: Rønne 22/7 1816. LA
- [*Müller, Marcus Wilhelm c.1753-1785 Konrektor i Altona. Fra Münster 1: 1785: Roma 11/6]
- *Müller, P. E. 1776-1834 Professor theol., Münster's Efterfølger som Sjællands Biskop se Hornemann, Claus
- *Müller, Tage 1780-1849 Præst, senere Biskop. 4: Kjæng 1815-16 1829. KB (1: 1829) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Hammer H. 1800-20) (3: 1815-16)
- *Münscher, Wilhelm 1766-1814 Professor theol. 2: Marburg 1804-05. [Fra Münster 3: 1804. 1805 (2)]

- *Mynster, C. L. N. 1820-1883 Forfatter, Münter's Dattersøn. 1: [Kbh] 14/10 [c. 1829]. KB
- *Mynster, J. P. 1775-1854 Præst, senere Sjællands Biskop, Münter's Svigersøn (1815). 6: Spjellerup, Kbh 1808-13. LA (SSBA. Indk. Sager fra Stevns H.: 1: 28/11 1808 og Indk. Sager fra Faxe H. 1810-20: 4: 21/5 18/6 1810; 24/6 10/7 1811). Brevet 28/11 1808 trykt KS 5 VI 688-89; et andet Brev, 2/9 1813, er efter en Koncept, uden Angivelse af Proveniens, trykt Mynster 1875, 127-29. Fra Münter 2: Kbh, Gotha 1808-18. KB (NkS 4° 2312. Fasc. 29). Brevet 21/10 1808 trykt Mynster: Breve (1862), 44-46
- *Münter, Balthasar 1735-1793 Præst ved Petri tyske Kirke i Kbh, Dr. theol., Frederik Münter's Fader. 102: Kbh, Helsingør (26.-28. Juli 1781), Hellebæk (25/5 1782), Odense (30/5 1782), Christiansfeld (31/5 1782), Poppenbüttel (4/6 7/6 1782), Flensborg (22/8 1782) 1781-87. KB (NkS 8° 520 I: 30/6 1781-30/8 83; II: 7/1 1786-30/6 87) (101) og Berlin, PSBi (1: Lyngby 30/8 1783). Fot. Fragmenter af 2 Breve, Kbh 14/7 1786 (angaaende Georg Zoëga) og 7/1 1785, meddelt RP 7, 476 f. 481; Fragmenter af 2 andre Breve, Kbh 15/3 4/7 1786 (angaaende D. G. Moldenhawer) i dansk Oversættelse meddelt HT 8 I 185-86. Fra Frederik Münter 202: Nykøbing F., Lübeck, Hamburg, Altona, Braunschweig, Halle, Leipzig, Saalathen [= Jena], Weimar, Gotha, Erfurt, Göttingen, Nordheim, Berlin, Potsdam, Frankfurt a. d. Oder, Dresden, Halberstadt, Tonna, Kiel (1. Udenlandsrejse 1/7 1781-17/10 1783: 114 Breve). — Kiel, Nortorf, Hamburg, Braunschweig, Göttingen, Gotha, Fulda, Frankfurt a. M., Heidelberg, Mannheim, Stuttgart, Günzburg, Regensburg, Wien, Preßburg (Bratislava), Triest, Venezia, Padova, Bologna, Firenze, Livorno, Roma, Albano, Napoli, Velletri, Palermo, Sciacca, Agrigent (Girgenti), Terranuova, Siracusa, Catania, Messina, La Tuba (Oppido Nuovo i Kalabrien), Caserta, San Agatha (IV 115), Fondi, Pisa, Genova, Pavia, Milano, Torino, Genève, Bern, Zürich, Salzburg, Nürnberg, Weimar, Gotha, Lübeck, Holtenau (2. Udenlandsrejse 21/5 1784-26/6 1787: 88 Breve) 1781-87. KB (NkS 4° 2072 b, 1781-83, og NkS Fol. 1695 II, 1784-87). Enkelte Breve fra Frederik Münter til Faderen meddelte i Udtog i dansk Oversættelse Mynster 1882: Altona 27/7 1781: S. 66-68; Braunschweig 1/8 1781: S. 68-69; Halle Aug. 1781: S. 73-74; Weimar 3/9 og 7.-9. Sept. 1781: S. 74-77; Berlin 1782: S. 86-87 samt et enkelt Brev, Mantova 19/12 1784, Mynster 1883, S. 38-42. 2 Breve, 15/3 4/6 1786, i Uddrag i HT 8 I 1907-08, S. 185 f. [Fra Frederik Münter: 4: 1773: 27/12 (corrigierte ich meinen lateinischen Brief an Papa), 29/12 (schrieb meinen Brief an meine Eltern rein). 1775: 16. og 18. Marts (Geburtstagsbrief an Papa; Balthasar M. *24/3). 1785: Roma 20/7 (FMAK)]
- *Münter, Balthasar 1770-1786 Kadet, Frederik Münter's Broder. 1: Kbh [1782]. Dansk. KB (NkS 4° 520 I Nr. 62). [Fra Frederik Münter 1: 1784: Wien 16/10]
- *Münter, Balthasar 1794-1867 Præst, Frederik Münter's næstældste Søn. 2: 1829, udat. KB
- *Münter, Christine 1706-1777 født Kaiser, Frederik Münter's Farmor i Lübeck. Fra Frederik Münter 2: 1774-75. KB (NBD). [Fra Frederik Münter 1: 1772: 2/1]

- *Münter, Marie Elisabeth (Elise) 1771-1842** født Krohn, Frederik Münter's Hustru. 3: Kbh, Oldesloe 1806-18. KB (NkS 4° 2312 blandt Breve til Svigersønnen J. P. Mynster). [Fra Frederik Münter 5: 1791: Lüneburg 26/6, Vorsfelde 27/6, Erfurt 11/7 Mainz 1/8, Cassel 16/8]
- Münter, Frederik (Friz) 1761-1830** Teolog, Arkæolog, Sjællands Biskop (1808-30), Fm (Fridericus frater ab itinere), Im (Syrianus). V 9-10 11-14 28-29 31-34 35 36-37 39 40-41 50-51 59-60 61-62 65-67 68-69 70-72 74-76 78-79 80-83 88-91 92-93 94-96 98-100 102 108-09 111-12 116-20 121-23 123-28 129-32 133-35 135-40 149-50 152-53 158-60 162-63 163-64 166-69 179-80 181-82 187 189-91 194-97 200-04 209-10 211-14 215-17 222-31 245-46 251-53 255 262-63 268-69 270-71 272-75 276-77 278-82 287-91 292-94 308-10 314-16 319-23 328-29 330-32 335-36 337-39 340-41 342-44 346-48 349-51 353-54 356-57 358-59 371-73 382-83 384-85 385-86 386-88 358-59 371-73 382-83 384-85 385-86 386-88 389-402 404-05 407-08 420 435-38 VI 7-8 14-16 22-23 30-31 32-33 36-37 39-42 44 45-46 47-49 50-53 55-56 58-59 67-68 71 73-75 76-77 78-80 88-90 92-95 96-98 99-101 109-10 114 124-28 129-30 135-36 162-63 171-74 198-201 205-07 210 211-12 212-13 214 215-16 219-21 228-30 231-32 236-37 244-45 251-52 263-64 268 279 280-81 281-82 283-88 291-92 292-93 294-96 296-97 297-98 298-99 300 301-02 305-06 309-10 313-14 316-17 325 328 345-46 350-52 359-60 361-62 363-64 365-70 374-77 385-86. Se ogsaa FM
- Münter, Friederike, Frederik Münter's Søster, se Brun**
- *Münter, Johann Hermann 1759-1821** Stud. theol., Frederik Münter's Fætter. 4: Göttingen 1781-82. KB. [Fra Frederik Münter 8: 1782: u. St. Sommer (2), Dresden 13/9. 1783: Göttingen 25/1. 1784: Kbh 3/2 19/3, Venezia 11/11 (Fællesbrev til J. H. M. og Frederik Sneedorff i Göttingen). 1785: Firenze 27/1 (do. do.). Sb II 29: Göttingen 12/11 1782
- *Münter, Katharina Elisabeth (Lischen) 1737-1821** Frederik Münter's Faster i Lübeck. Fra Frederik Münter 3: 1807-19. KB (NBD)
- *Münter, Magdalene Friederike Ernestine Sophie 1742-1808** født von Wangenheim, Frederik Münter's Moder. 3: 1781-87 (Tilskrifter paa Breve til Frederik Münter fra Faderen 23/8 1781; 6/1 17/2 1787). KB (NkS 8° 520 I-II). Fra Frederik Münter 3: Hamburg 20/7 1781, [Altenburg] 26/8 1781, Roma 24/6 1786 (Tilskrift paa Brev til Faderen). KB (NkS 4° 2072 b)
- *Münter, Magdalene Friederike Ernestine Sophie 1809-1873** Frederik Münter's yngste Datter, senere (1833) gift med Astronomen C. F. R. Olufsen. 1: Oldesloe 1816 (Tilskrift paa Brev fra hendes Moder). KB (NkS 4° 2312 blandt Breve til J. P. Mynster)
- [*Münter, Theodor 1798-1841 Frederik Münter's tredjældste Søn. 1: Sommeren 1818: modtaget i Gotha c.31/8 1818]. Cf. T 17, 18
- [*Møhl, Knud Eskild 1805-1890 Præst og Missionær i Trankebar. Fra M. 1: 1828/29 (D. Rosen til Münter, Trankebar 3/5 1829)]
- *Møller, Jens 1779-1833** Professor theol. 1: Kbh 14/7 1819. LA (SSBA. Revisionskomiteen for det N. T.s Oversættelse. Indk. Sager angaaende det G. T.s Revision). Fra Münter 1: 1808. KB (NkS 4° 3000)
- *Möller, J. Heinrich 1792-1867** Orientalist, Numismatiker. 1: Gotha 1823. KB. [Fra Münter 1: 1822]

- Møller, P. [?]. 1: Kbh 1819. LA (SSBA. Kommissionen for det N. T.s Oversættelse)
- *Mønster, P. H. 1773-1830 Amtsprøvt, Biskop, Fm. 2: Ringsted 1817 1830. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820) (1817) og KB (1830). Cf. VII 183
- von *Møsting, J. S. 1759-1843 Gehejmsstatsminister, Ordenskansler (30/10 1828). 2: Kbh, Lyngby 1828. Tysk. KB. [Fra Münter 1: 1828]
- Naegele, F. K. 1777-1851 Professor med. 1: Heidelberg 1827. KB
- [*Nani, Giacomo 1725-1797 Malteseridder, Senator i Venezia. Fra M. 1: 1785: Roma 23/7]
- *Naselli, Don Diego, de' principi d'Aragona, Fm (Stormester). 1: Napoli 1786. KB. [Fra M. 2: 1786: Roma Sept. (Carrascal til M., 26/9 1786) Dec.]
- Navoni, Francesco, conte, dansk Konsul. 1: Cagliari 1816. KB. [Fra M. 2: 1816 (Gråberg til M., 30/7 1816). 1818: 10/1]. Broder til Niccolo N. †1836 som Biskop i Cagliari; P. P. B. Gams: Series episcoporum ecclesiae catholicae, 1873, S. 836
- Neander, A. 1789-1850 Professor theol. 6: Berlin 1819-29. KB. [Fra M. 2: 1817. 1821: 31/5]. VI 46-47
- [*Neckermann, Canonicus fra Koblenz, i Rom. 1: 1787. Fra M. 3: 1786: Napoli Marts (Cabott til M., 24/3 1786), Roma Maj (J. Ph. Siebenkees til M., 27/5 1786). 1787: Zürich c.24/3]. Cf. III 337
- de *Neergaard, T. C. B. 1776-1824 Godsejer, Forfatter. Fra M. 1: 1804. Stockholm, KB. Fot. Overbringer af Brev til M. fra Grégoire, Paris 23/3 1810
- von *Nettelblatt, C. C. F. W., Baron 1779-1843 storhertugelig meklenborgsk Overappellationsraad, Fm (Provincialstormester). 2: Parchim 1822-25. KB (XII D).
- [Fra M. 2: 1822: 19/10. 1825]. En ung Baron von N., Fm, Overbringer af Brev til M. fra Hachenburg, Stockholm 23/6 1814
- Neumann, Franz 1744-1816 Direktør for Mønt- og Antikkabinettet i Wien. Fra M. 2: 1800 1810. Wien, Kunsthistorisches Museum; Münzkabinett. Fot. VI 47-49
- *Neumann, Jacob 1772-1848 Biskop. 12: Asker, Frederikshald, Bergen 1808-29. KB. [Fra M. 5: 1810. 1814. 1825. 1826: 20/8. 1829]
- Neuwied se Maximilian, Prins af Wied-Neuwied
- *Nicolai, Friedrich 1733-1811 Forlagsboghandler, Fm, Im. 2: Berlin 1795. Fra M. 1: 1795. Berlin, PSBi: Samml. Autographa, Ni 51. Reg. Fot. VI 50-54
- Nicolai'sche Buchhandlung i Berlin. Fra M. 1: 1816. Dresden, Landesbibl.: Msc. Dresden h 37, 138, Nr. 33 (blandt Breve til K. A. Böttiger)
- *Niebuhr, B. G. 1776-1831 Historiker, preussisk Gesandt i Rom (1816-23). 10: Kbh, Nütschau, Berlin, Bonn [1801/02]-[1828]. KB (1, [Kbh 1801/02], i NkS 4° 416 b; cf. VII 97 (Nr. 512)). Et Udtog af Brevet trykt i Friedrich Münter: Versuch über die keilförmigen Inschriften zu Persepolis, 1802, S. 147-48. Cf. Die Briefe Barthold Georg Niebuhrs. Hg von Dietrich Gerhard und William Norvin (Das Litteratur-Archiv. Veröffentlichungen der Litteratur-Gesellschaft in Berlin 1-2) 2, 1929, S. 283 (Nr. 5) 358 (Nr. 168) 401 (Nr. 243) 404 (Nr. 247) 407 (Nr. 251) 413 (Nr. 256); Brevene delvis meddelt i Regest. Fra M. 7: 1809-26. Berlin, Literaturarchiv. Fot. VI 54-60
- [*Niemann, August Christian Heinrich 1761-1832 Cm, Professor philos. i Kiel. Fra M. 3: 1783: 16/12. 1797 (Børge Thor-

- lacius til M. 21/12 1797). 1802 (C. L. Strøm til M. 1/7 1802)]. Sb II 53: Göttingen 11/8 1783 (Silhouet)
- *Niemeyer, A. H. 1754-1828 Universitetskansler. 6: Halle 1817-[27]. KB. [Fra M. 1: 1817]. Cf. T 15, 169-70: Halle Aug. 1806. VI 60-63
- Niemeyer, H. F., Præst. 1: Lübeck 1827. KB
- *Nissen, G. N. 1761-1826 dansk Legationssekretær. 1: Regensburg 1790. KB. Sb I 150-51: Kbh 17/6 1780 (Silhouet)
- Nitzsch, G. W. 1790-1861 Professor philol. 1: Kiel 1828. KB
- Nobbe, K. F. A. 1791-1878 Filolog. 1: Leipzig 1827. KB (XIII)
- *Norberg, M. 1747-1826 Orientalist. 12: Hernösand 1806-22. KB. [Fra M. c.6: 1787: Aug. 1812 (Overbringer: R. Nyerup eller C. Molbech; cf. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen, 1937, S. 268 f.). 1812-13 (flere). 1814: Nov. 1816: c.26/4 (M. til Vilh. Faxé 26/4 1816). 1821/22]. Cf. T: Lund 19/9 1787; Sommer 1798; Kbh Juli 1802 (T 16, 7). Trykt Dødsannonce i KB (XII E)
- Norrmann, Johan, Sekretær ved »Lunds Bibel-Sælsskap«. 1: Lund 1817. KB (XIII). Cf. BBD 3, 112 f.; 5, 110 f.
- Nosti, Quem se Mieg
- Numa (Im) se »Hierarchie zu Rom« og Sonnenfels
- *Nyerup, R. 1759-1829 Universitetsbibliotekar. 1: Kbh 1810. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13). Fra M. 1: 1829. KB (Add. Fol. 17). Tilskrift paa Brev fra F. Sneedorff til M., Kbh 19/1 1782
- Nyholm, Christopher 1750-1826 Præst. 1: Nyborg 1808. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- Oberthür*, Franz 1745-1831 katolsk Teolog. 11: Würzburg 1819-29. KB. [Fra M. 5: 1820: 20/10. 1821: 2 udat., 3/11. 1825]. VI 63-66
- Oersted se Ørsted
- von **Offenberg*, Heinrich, Baron 1752-c.1829 Kurlænder, Fm. 7: Livorno, Firenze, Bologna, Mitau 1785 1810. KB. [Fra M. 7: 1785: 18/6 25/6 13/7 16/7 6/8 c.20/8. 1810: 7/12]. VI 67
- *Olde, Heinrich Christian †1789 Sukkeraffinadør i Poppenbüttel i Holsten. Fra M. 1: 1784: Wien 15/9. KB (Ms. phot. Fol. 50, 37). [Fra M. 2: 1784: Kbh 16/1 19/3]. Cf. IV 141 og Sb II 59: Poppenbüttel 8/11 1783
- *Olsen, G. H. 1760-1829 Notarius publicus. 1: Kbh 1811 (angaaende N. F. S. Grundtvig). LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13). Cf. III 412* og Sb I 84: [Kbh] 20/6 1780
- *Olshausen, D. J. W. 1766-1823 Superintendent. 3: Eutin 1820-21. KB. [Fra M. 1: 1820: 5/2]. T: Kbh Jan.-Paaske 1792
- Olshausen, Hermann 1796-1839 Professor theol. 2: Königsberg 1823-24. KB. [1: 1829: c.Aug. Fra M. 1: 1823: Efteraar]
- **Olshausen*, Justus 1800-1882 Orientalist. 3: Paris, Kiel 1826-29. KB (1, 2/10 1823, i Bøllings Brevs. D. 4° Nr. 724). Fra M. 4: 1824-29, udat. (1). Berlin-Dahlem, PSA (3). Fot. og KB (XII: 1 udat. Billet). [Fra M. 2: 1826: 11/11. 1829: 12/9]. VI 67-72
- *Oneto, Sauerio, duca di Sperlinga 1762-1811 Fm. 2: Palermo 1785. KB. [Fra M. 1: 1785: Girgenti Dec.]
- *Orengo, Girolamo, Turiner Chargé d'affaires, Fm. 3: Roma 1786-87. KB. [1: 1788: Napoli c.5/8 (Carrascal til M. 5/8 1788). Fra M. 3: 1786: Napoli 11/11 (III 244). 1787: Livorno 4/1. 1788: c.31/1]
- Osann, Friedrich 1794-1858 Professor philol. 1: Giessen 1826. KB
- *Otte, Ch. Dan. 1757-1833 Ungdomsven, Købmand. 5: Strømø, Friedrichswaag [Niels Ryberg's Magasin ved Tórshavn],

- Kbh 1780-1801. KB. Cf. Georg Zoëga til M. 14/11 1801. [Fra M. 3: 1780: Sommer. 1781: Sommer, 14/10]. Sb I 156: Kbh 20/8 1780 (Silhouet) og T: Kbh 2/10 ff. 1779. Cf. Otto Lawaetz 1829-1929, 1929, S. 17 ff.
- [Otto, Kommissær i Hof ved Bayreuth, Fm. 1: udat. (Ludvig Moltke til M., udat.)]
- Ouseley, Sir William 1767-1842 Orientalist. 2: London (St. James's Coffee House) 1800. KB. Fra M. 2: 1800-01. Fransk. Koncepter. KB (XII). [Fra M. 1: 1802 (Rosing til M. 15/12 1809)]. VI 72-77
- *Outzen, N. 1752-1826 Præst. 2: Brecklum 1814-25. KB. [Fra M. 1: 1778: Brahetrolleborg 8/7]. Cf. IV 141 og Sb I 99: Kbh 15/9 1779; T 2: Kbh 17/9 1779 samt NkS Fol. 1299^e I Nr. 50 (under Engelstof) (Recension af O.s Skrift: Untersuchungen über die denkwürdigsten Alterthümer Schleswigs, 1824)
- Ouvaroff se Uvarov
- [*Overbeck, Christian Adolph 1755-1821 Jurist i Lübeck, Im (Anacreon). Fra M. 1: 1782: Göttingen 27/11 (angaaende A. C. H. Niemann)]. Muligvis til Rektoren i Lübeck, førnævntes Farbroder, Johann Daniel O. 1715-1802. Cf. IV 141 og KB (XII D: Frimurer- og Illuminatpapirer)
- Oxholm, Jørgen Nicolai 1784-1849 Præst paa St. Croix (1812-23). 2: Christiansted 1816-19. LA (SSBA. Vestindien). [1: 1819: 11/2. Fra M. 2: 1816: 9/5. 1817: 20/4]. Cf. Wiberg 2, 45; Michael Neiiendam: Christian Bastholm, 1922, S. 88 Anm. 17 og Samme: Bastholmske Familiepapirer, 1924, S. 51 Anm. 1 samt C. Klitgaard i Vendsysselske Aarbøger 9, 1931-32, S. 239
- von *Pachelbel(-Gehag), H. C. F. 1763-1838 Referendar. 4: Stralsund, Stockholm 1799-1810. KB. [1: 1809: Kristianstad 26/4. Fra M. 1: 1799: 6/11]. Sb II 4: Göttingen Aug. 1783
- Paganica, Giustino se Costanzo
- *Pagano, Mario 1748-1799 Jurist, Im (Janus Baptista la Porta). 3: Napoli 1786-92. KB (Tilskrift paa Brev til M. fra Albanese, Napoli [21/11 1786] og Billet ved Brev til M. fra Tommasi, [Napoli 1/1 1788]). [Fra M. 5: 1787: c.6/10. 1788: c.31/10. 1789: Dec. 1790: Marts (Hau Eisen til M. 11/4 1790). 1791]. VI 77-78
- Palloni, Gaetano 1766-1830 Professor med., Akademisekretær ved »Accademia Italiana«. 1: Labrone in Hetruria [= Livorno] 1808. Latin. KB (XIII)
- de Paravey, Charles-Hippolyte 1787-1871 Ingeniør, Orientalist. 2: Dieppe, Bagnères de Luchon og Paris 1827-28. KB. [Fra M. 2: 1828: 20/4 20/5]. Cf. VI 197*
- Parente, Mario, napolitansk Litterat. Latinsk Digt til M. Trykt. Napoli 1825. KB. Cf. V 14*
- *Passavant, J. L. 1751-1827 reformert Præst i Minden i Hannover (1777-87) og Frankfurt a. M. (1795-1827). 1: Frankfurt a. M. [c.1/4 1817]. I Uddrag og dansk Oversættelse meddelt BBD 3, 105-06. [Fra M. 1: 1784: 19/3]. Cf. IV 142 og VII 188
- *Paternò Castello, Anna, principessa di Bisleri, født Morso e Bonanno. 1: Catania 1786. KB. Fra M. 1: [1799]. Koncept. KB (XII). [Fra M. 1: 1786: Napoli 1/4]
- *Paternò Castello, Francesco (Cicio), Malteserridder, Fm. 1: Ragusa [paa Sicilien] 18/7 1786. KB. Er nærværende i Catania Febr. 1786 i Anledning af hans eneste Søsters Giftermaal med Don Giovanni Bucceri; hans Silhouet sendes M. af Giacinto Gioeni, Catania 16/2 1786; cf. Gio-Francesco Paternò Castello til M., Catania 10/2 1786

- *Paternò Castello di Biscari, Gio-Francesco, Monsignore, Fm. 4: Catania 1786 (Brevet dateret Catania 19. del 1785 er fra 19/1 1786). KB. Fra M. 1: [1799]. Fransk. Koncept. KB (XII). [Fra M. 5: 1786: Messina Jan. (2) c.10/2, Napoli 1/4, Roma April]
- *Paternò Castello, Vinc., VI. principe di Biscari *1742. 1: Catania 1790. RA (Kunstakademiets Arkiv). Fra M. 1: [c.1799]. Koncept. KB (XII)
- *Paterson, John 1776-1855 engelsk Missionær. 3: St. Petersburg 1814-18. KB (1: 1814). 2 Breve, St. Petersburg 28/9 1816, 14/10 (2/10) 1818, i Uddrag og dansk Oversættelse meddelt BBD 2, 45-47; 4, 73-74. Cf. PT 11 I 89-92 passim
- von *Pechlin, F. C. F., Baron 1789-1865 dansk Diplomat. 8: Frankfurt a. M. 1826-29. KB. Fra M. 1: 1828. Koncept. KB. [Fra M. 5: 1827. 1829: 10/4 27/6 12/9 14/10]. VI 78-80
- *Pedersen, Peder 1774-1851 dansk Generalkonsul. 3: Philadelphia 1829-30. KB (1, 31/1 1830, i XIII). [Fra M. 1: 1829: 5/6]. I Kbh Vinteren 1827/28; Daae Nr. 161
- Pelt, A. F. N., Boghandler, Søn af Boghandler F. C. P. (†26/6 1796) 1: Kbh 1811. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13). Cf. Camillus Nyrop: Bidrag til den danske Boghandels Historie 2, 1870, S. 47 f.
- Pelt, L. 1799-1861 Teolog. 2: Greifswald 4/10 15/11 1828. KB. [Fra M. 1: 1828: 17/10]
- Peranni, Francesco †1833 Officer, Oversætter af M.s Efterretninger om begge Siciljerne. 2: Palermo 1825-27. KB. [Fra M. 1: 1826: 15/7]
- *Perthes, Friedrich 1772-1843 Forlægger. 1: Gotha 1827. KB
- Perthes & Besser, Forlagsboghandel. 1: Hamburg 1821. KB. [Fra M. 1: 1821]
- Peschier, Pierre c.1744-1812 Købmand. 1: Kbh 1812. LA (SSBA. Bispestolen 1812). Cf. Clément 93
- *Pestalozzi, J. H. 1746-1827 Pædagog. 2: u. St. og Neuenhof 1787-91. KB. 1 Brev, 30/4 1787, trykt i Pestalozzianum-Beilage zur schweizerischen Lehrerzeitung. 38. Jahrgang. Numer 5. 24. Oktober 1941. Fot. Cf. Bibliographie der deutschen Zeitschriftenliteratur 91, 1943, S. 536, Sp. 2, L. 3 f. o. [Fra M. 2: 1787: 19/4. 1788: c.23/2]. VI 80-83
- [*Petermann, Fm i Dresden. Fra M. 2: 1782: Göttingen 6/11. 1784: 5/3]. Cf. VII 63; T: Dresden 20/9 ff. 1782; T 15, 188 (Sept. 1806); GT 21 25
- [Peters, Hartwig 1784-1848 Præst i Koldenbüttel. Fra M. 1: 1825 (Outzen til M. 21/8 1825)]
- *Petersen, Ad. 1768-1814 Kapellan. 1: Ringsted 1810. LA (SSBA. Bispestolen 1812)
- Petersen, C. [?], Holstener, Major. 1: Regensburg 1825. KB. Cf. Schlichtegroll til M. 16/8 18/8 1818. VI 83-84
- *Petersen, F. C. 1786-1859 dansk klassisk Filolog. 2: Dresden, Cassel 1817. KB
- *Petersen, Georg Peter 1771-1846 Præst, Udgiver af Neue schleswig-holsteinische Provinzialberichte, 1811 ff. 1: Lensahn 1829. KB. [1: 1816: Sept. Fra M. 2: 1816: 17/9 (M. til Catharine Elisabeth Münter 17/9 1816). 1828]. Hos P. opholdt sig i Aaret 1816 M.s Fætter Lorentz M., Broder til J. H. M.; imm. i Kiel 13/5 1792; Overbringer af Brev fra M. til Reinhold i Halle; se Reinhold til Jens Baggesen, Jena 29/10 1792; Jens Baggesen: Briefwechsel mit K. L. Reinhold und F. H. Jacobi 1, 1831. S. 233 238
- Pettersson, A. Z. 1792-1857 Præst. 1: Lund 1820. KB

- [*Pflüger, André Christian, M.s Vært i Wien. Fra M. 1: 1784: Venezia 18/11]. Sb III 86: Wien 20/10 1784
- Phaedon (Im) se Ende
- *Pingel, Jac. Claud. 1784-1835 Byfoged, Stiftsskriver. 1: Rønne 1829. KB
- [*Pitz, Kaspar 1756-1795 tysk Maler i Rom, Fm. Fra M. 1: 1787: Okt. (Anbefaling for J. F. Anthing)]. Cf. IV 144
- *Planelli, Antonio 1737-1803 cavaliere, Fm. 1: Bitonto 21/10 1786. KB. [Fra M. 1: 1786: Napoli Okt.]
- *Plank, G. J. 1751-1833 Professor theol. 4: Göttingen 1812-28. KB. [1: 1812: Sommer. Fra M. 4: 1787: Juli/Aug. c.31/10. 1816: 31/8. 1828: 12/4]. Underskrift: Dr. Pf. (1812). Cf. T 15, 144: Göttingen Aug. 1791 og 17,5: Göttingen Juli-Aug. 1818 (VII 125). VI 84-87
- *Plum, Frederik 1760-1834 Biskop. 26: Odense, Bogense 1812-29. KB (9: 1821 1825-29, hvoraf 1, 25/4 1821, i Bøllings Brevsamling D. 4°. Nr. 773) og LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13; Bispebreve; Bispestolen 1812, 1810-14; Indk. Sager fra Strø H. (ang. C. L. Strøm, 1815); Reformationsfesten 1817 (17: 1812-17). 6 Breve trykt i KS 4 VI 46-59 (5 fra LA og 1, 25/4 1821, fra KB (Bøllings Brevsamling)). [Fra M. 13: 1812 (3). 1814: 30/4. 1816/17. 1817. 1825: 3/5, 2 udat. 1827. 1828 (2). 1829]
- Polzer, Wenzel, Arkivar. 5: Mergentheim 1800-09. KB. Fra M. 1: 1800. Koncept. KB (XII). [Fra M. 2: 1808: 2/4. 1809: 25/3]. VI 88-92
- Pontanus, Janus Jovianus (Im) se Tommasi
- *Pontoppidan, Johanne Marie 1722-1809 Enke efter Biskop og Prokansler Erik P. 1698-1764, født de Hofman. 2: Kbh 1781-82. KB. [Fra M. 1: 1781: Göttingen c.1/12]
- [de Porto Santo, Greve i Lissabon. Fra M. 1: 1826: c.20/2 (M. til dal Borgo 20/2 1826. RA)]
- Posselt, František 1753-1825 Bibliotekar. 2: Praha 1807 og 1817. KB. Trykt sammesteds som Brevene fra Dobrowský (s. d.) S. 19-23. [Fra M. 2: 1807: 2/4. 1818: 17/2, »mit beigefügter Notiz von Nyerup«]
- *Poudrel le Jeune, Købmand fra Lyon, i Italien. 4: Firenze, Napoli, Malta 1786. KB. [1: 1786: Roma 24/7 (Billet). Fra M. 1: 1786: Roma 18/8]
- *Pram, C. 1756-1821 Forfatter. 1: Kbh 17/12 1816. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1816). Fra M. 1: 18/12 1816. Koncept. LA (SSBA. sst.). Sb I 91: Bakkehuset 8/7 1780 (Silhouet)
- *Preisler, J. G. 1757-1831 dansk Kobberstikker, Fm. 3: Paris 1782-85. KB. [1: 1782: Paris c.Juli. Fra M. 2: 1782: Göttingen c.1/5. 1783: 19/7]. Sb I 163: Kbh 25/6 1781
- Preisse, C. F. 1: Stettin 1811. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- *Proft, C. G. 1761-1809 Universitetsboghandler, Fm (a rangifero). 1: Kbh 31/7-4/8 1786. Tysk. KB (Add. 4° 374. Nr. 9). [Fra M. 3: 1784: Gotha 22/6. 1786: Roma 25/26 Aug. 1789: April]. Cf. T: Kbh 8/4 1780; Hamburg 3/6 1784
- Prosalendi*, Stelio Doria †1812 Akademisekretær. 6: Korfu 1810-12. Fransk. KB (1, 20/6 1811, i XIII). Fra M. 2: 1810-11. Fransk, Italiensk. Koncepter. KB. [Fra M. 1: 1812: 20/4 (Viaro Capodistria til M. 18/5 1813)]. VI 92-99
- *Prætorius, J. J. 1784-1833 Sognepræst for den lutherske Menighed og Missionær paa St. Thomas og St. Jan. 1: Kbh 1827. LA (SSBA. Vestindien). Cf. Erslew 2, 592; PT 9 V 229
- *Pucci Sieripepoli, Vincenzo, Fm. 4: Pa-

- lermo, Napoli 1785-1805. KB. [Fra M. 2: 1785: Sicilien Dec., Catania 26/12]
- de Quabeck, A.-J.-G., Vicomte, nederlandsk Gesandt i Kbh (1825-31). 1: [Kbh] 1826. Fransk. KB. [Fra M. 1: 1826]
- Quatremère*, E.-M. 1782-1857 Orientalist. 1: Paris 17/8 1808. KB. Fra M. 1: 26/11 1808. Koncept. KB. VI 99-101
- Quem Nosti se Mieq
- *Raffard, J.-A. 1787-1862 reformert Præst. 2: Kbh 1826-[27]. KB. Fra M. 1: 1827. Fransk. Koncept. KB (XII). Cf. Clément 45 f.
- *Rafn, C. C. 1795-1864 Sekretær i Oldskriftselskabet. 3: Kbh 1827-29. KB (1, 25/9 1829, i XIII). [Fra M. 1: 1829]
- *Rahbek, K. L. 1760-1830 Forfatter, Fm. 1: Kbh (Bakkehuset) 1829. KB. Fra M. 7: Göttingen, Kbh 1782-1829, udat. (1). KB (NkS 4° 2494 og NBD 4° (1829); 1 Brev, Göttingen 14/12 1782, Fællesbrev fra M. og Jacob Mandix). T: Kbh 6/4 ff. 1780; Sb I 95: Bakkehuset 8/7 1780
- *Rainer, østrigsk Legationssekretær, Fm. 2: Caserta, Napoli 1786. KB. [Fra M. 1: 1786: Roma April]. Muligvis Vincenz von Rainer zu Harbach 1759-1825. Cf. IV 145 von *Ramdohr, F. W. B. 1757-1822 Forfatter. 2: Celle 1790-91. KB. [Fra M. 2: 1790: c.1/12. 1791]. T: Nideck 2/2 1783. VI 101-03
- *Ramus, Christian 1765-1832 Numismatiker. 1: Kbh 1824. KDVSA (Bilag ved 1824, Nr. 2798 a)
- Raoul-Rochette*, Désiré 1790-1854 Arkæolog. 5: Paris 1824-28. KB. [Fra M. 3: 1824: c.1/2 20/3 11/10]. Cf. Grégoire til M. 7/5 1828 (Overbringer: Børge Thorlacius). VI 103-09
- *Rask, R. 1787-1832 dansk Sprogforsker. 1: Stockholm 1817. KB. Cf. Breve fra og til Rasmus Rask. Udg. ved Louis Hjelmlev 2, 1941, S. 306. Nr. 235 (Regest)
- *Rasmussen, Janus L. 1785-1826 dansk Orientalist. 3: Wien, Paris 1812-13. KB. [Fra M. 1: 1812: 7/4]. Overbringer af Brev til M. fra Grégoire, Paris 27/1 1813
- von *Raumer*, Friedrich 1781-1873 Historiker. 1: Berlin 1/8 1824. KB. Fra M. 1: 1/5 1824. Berlin, PSBi: Samml. Autographa. Reg. Fot. VI 109-11
- Raynouard, F.-J.-M. 1761-1836 Akademi-sekretær, Forfatter. 1: Paris 1813 (modtaget Dec. 1819). KB. [Fra M. 1: 1819: 18/12]
- *Rechlin, Karl 1769-1796 Litterat. 2: Lübeck 1794-95. KB. [Fra M. 1: 1794]. Cf. Louis Bobé: Frederikke Brun, 1910, S. 66
- von *Reck[e], J. F. 1764-1846 Cm, Forfatter. 1: Mitau 1829. KB (XIII). Sb II 52: Göttingen 9/8 1783
- von *Reedtz, H. C. 1800-1857 dansk Diplomat. 2: München 1827. KB. [Fra M. 2: 1827: 20/10 1/12]
- *Reichard, H. A. O. 1751-1828 Fm, Im (Wicleff) i Gotha se »Hierarchia Syracusana«
- [*Reiffenstein, J. F. 1719-1793 russisk og gothaisk Hofraad i Rom. Fra M. 1: 1786: Napoli 18/11]
- *Reingaard, Jørgen 1776-1834 Præst i Jernløse. Fra M. 1: 19/1 1821. KB. (Add. 4° 377 c). [1: 1820/21]
- *Reinhold, K. L. 1758-1825 Professor philos., Im (Decius). 6: [Jena], Kiel 1793-1811. KB. Fra M. 1: Lübeck 1797. Karlsruhe, Landesbibl.: Hs. Karlsruhe 703 (Schuelersche Autographensammlung). Fot. (Anbefaling for P. E. Müller). [Fra M. 3: 1788: c.25/1 c.23/2. 1792]. Cf. Jens Bag-

- gesen: Briefwechsel mit K. L. Reinhold und F. H. Jacobi 1, 1831, S. 233 238. V 111-18
- Remnant, William, engelsk Boghandler. 2: Hamburg 1791-[92]. KB. Cf. Verzeichniss der Sammlungen des Börsenvereins der deutschen Buchhändler 3, 1902, S. 987 (1791) og 1, 1885, S. 314 (1802)
- von **Rennenkampff*, Alexander, Baron 1783-1854 Forfatter. 5: Oldenburg 1821-23. KB. [Fra M. 3: 1821: 19/3. 1822: 20/3. 1823: 10/3]. VI 118-19
- von **Rennenkampff*, Gustav, Baron 1784-1869 Officer. 1: Riga 1828. KB. VI 119-23
- [*Restorff, Adolph Fridrich 1736-1786 Officer i Trankebar, Fm. Fra M. 1: 1782 (J. R. von Grube til M. 6/4 1782) [?]. Sb I 108: Kbh 7/1 1781; Hi 9, 56; Kay Larsen: Dansk-ostindiske Personalialia og Data III. Ms. KB (NkS Fol. 1862)
- Retz, Kard[inal] (Im) se Schwartz, J. F. jun.
- von **Retzer*, J. F., Frh 1754-1824 Forfatter. 1: [Wien 1814]. KB. VI 123-24
- [*Retzius, A. J. 1742-1821 Professor theol. i Lund. Fra M. 1: 1788: c.25/1]. Cf. T: Lund 19/9 1787
- *Reuss*, Jeremias David 1750-1837 Professor theol., Bibliotekar, Fm. 2: Göttingen 1787-1819. KB. Fra M. 6: Kbh, Roma 1783-1819. Göttingen, UB. Fot. Underskrift: Br[uder] R[eu]ss (1787). Cf. T: Gotha 29/3-1/4 1782 passim; cf. 3.-8. April 1782; Göttingen 11/6 ff. 1784; Göttingen Juli-Aug. 1818 (17,5). VI 124-29
- *Reuterdahl*, H. 1795-1870 Præst, senere Ærkebiskop. 2: Lund 1826-28. KB. Fra M. 1: 1823. Stockholm, KB: Saml. Autografer, Danske. Reg. Fot. [Fra M. 1: 1828]
- Reuterholm, G. A. 1756-1813 Overkammerherre, Fm. 1: Stockholm 1796. FMA. Fra M. 1: 1795. Stockholm, RA: Brev til Reuterholm. Fot.
- *Reventlow*, Cay, Greve 1753-1834 Statsminister, Chef for det kongelige Mønt- og Medaillekabinet (1793-1803), Fm. Fra M. 2: 1797-98. RA. Det ene, 5/12 1797, trykt ovf.S.95-96. T: Tremsbütte! 9/10 1783. Se Frimurerkorrespondancen i NkS Fol. 1698 XII D
- *Reventlow*, C. D. F., Greve 1748-1827 Statsminister. 17: Rendsborg, Christianssæde, Pederstrup 1808-27. Tysk. KB (16) og LA (SSBA. Henlagte Sager 1825. Nr. 23) (1: Pederstrup 24/2 1815). Fra M. 8: 1819-27. Tysk. Dansk. Brahetrolleborg. Fot. (2: 1819). 6 Breve, 1825-27, trykt RP 6, 83-89. [Fra M. 9: 1814: 20/10. 1818: 19/2. 1820: 2/12. 1821: 24/2. 1822. 1823: 23/8. 1825: 12/3. 1826: 8/4 Dec.]. Cf. T: Kbh 25/7 ff. 1780; 19/11 1783
- *Reventlow*, D. C., Baron 1782-1854 Godsejer. 1: Brahetrolleborg 1809. Tysk. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- *Reventlow*, Fritz, Greve 1755-1828 Godsejer. 2: Karlsbad, Emkendorf 1801-02. KB. Fra M. 1: 1801. Koncept. KB (XII). VI 129-32
- *Reventlow*, Ludvig, Baron 1751-1801 Godsejer. 2: Brahetrolleborg 1798, udat. (1: [c.1/1 1799]). Tysk. KB. [Fra M. 3: 1788: 25/7. 1789: Maj c.31/8]. Cf. IV 146 og T: Eckernförde 22/10 1783; T 14, 93
- *Reventlow*, Sybille, Baronesse 1753-1828 født Schubart. 1: Holsteinborg 12.-14. Dec. 1811. Tysk. KB. [Fra M. 1: 1811: 4/12]. Cf. IV 146 og T: Tremsbütte! 11/10 1783
- Rheinwald, H. 1802-1849 Teolog. 4: Berlin 1825-29. KB. [Fra M. 1: 1828/29]. Sb I 69: Kbh 26/6 1781
- *Riber*, H. V. 1760-1796 Seminarielærer, Fm. 1: Kbh 30/12 675 [= 1795?]. KB (XII D).

- de' *Ricci, Scipione 1741-1810 Biskop. 1: Pistoia 5/7 1785. KB. [Fra M. 2: 1785: Roma 2/4 25/6]. Sb III 72: Pistoia 1/2 1785. Cf. EI 29, 247 (Portr.); Archivio storico italiano 8, S. 55 ff.
- Ricklefs*, F. R. 1769-1827 Rektor, Historiker. 2: Oldenburg 1820-21. KB. [Fra M. 1: 1820: 16/12]. Cf. Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde 3, 1821, S. 163 318-19. VI 132-33
- [*Ridel, Cornelius Johann Rudolph 1759-1821 Landkammerraad i Weimar, Cm. Fra M. 2: 1783: 9/12. 1788: 25/1]. Cf. IV 147
- Rieu, Jules-Charles 1795-1821 Genfer, Præst ved den reformerte Menighed i Fredericia. 1: Fredericia 11/8 1818. I dansk Oversættelse meddelt BBD 4, 71-72. Cf. Jacob Ludwig: Die reformirte Gemeinde in Fredericia, 1886, S. 68-71; Wilhelm Staehelin: De Reformerte i Fredericia, 1919, S. 10 (Portr.)
- *Rist, J. G. 1775-1847 Diplomat. 2: Altona 1829-30. KB. [Fra M. 1: 1830: 27/3]
- (von) Ritgen, Ferdinand Franz *1787 Professor i Obstetrik. 1: Giessen 1829. KB
- de Rivardi, M., née B[aronne] Born se Born [Robert, E. F. F. 1763-1843 Maler og Kobberstikker. Fra M. 1: 1790: April]. T 14, 106: Hofmaler Robert in Cassel, meine Adresse, weil er mir Münzen aus Rom mitgenommen
- Rochette, Désiré-Raoul se Raoul-Rochette
- *Rode, D. G. 1774-1859 Rektor. 2: Oldesloe 1822-23. KB. [Fra M. 1: 1822]. VI 133-34
- de Roepstorff, Ditlev Carl *Ernst* 1788-1854 fhv. Premierløjtnant. 1: Itzehoe 1819. LA (SSBA. Udenfor Stiftet.) DAA 1917, S. 436/37
- *Rosen, D. 1791-1857 dansk Missionær. 1: Trankebar 1829. KB. Se ogsaa Haubroe, L. P. (1818)
- von *Rosen, W. C. L. 1788-1853 Amtmand. 1: Segeberg 1828. KB
- Rosenblad, M., Greve 1758-1847 svensk Statsraad, Medstifter af det svenske Bibelselskab. 1: Christiania (Oslo) 1826. KB
- Rosendahl, R. H. 1776-1847 Præst. 1: Frederiks 1808. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- *Rosenkrantz, Niels 1757-1824 Diplomat, Udenrigsminister. 6: Ryegaard, Kbh, Wien 1808-15. KB (4: 1808-15) og LA (SSBA. Bispestolen 1810-14 (cf. Nr. 726*); Udenfor Stiftet) (2: 1813-14). Fra M. 1: 1823. KB (Bøllings Brevsamling D. 4° 685). [Fra M. 1: 1808: 16/9]
- *Rosenmüller, J. G. 1736-1815 Professor theol. 1: Leipzig 1807. KB. Cf. T 15, 177: Leipzig Sept. 1806
- *Rosing, U. F. 1776-1841 dansk Præst i London. 13: London 1808-11. KB (8: 1809-11) og LA (SSBA. Indk. Sager angaaende den danske Kirke i London; Indk. Sager. Kbh 1810-13; Bispebreve) (5: 1808-11). Fra M. 1: 1810. Konzept. LA (SSBA. Bispestolen 1810). [2: 1800: 19/9. 1811: 13/3. Fra M. 5: 1809: 20/6 5/9. 1810: 20/1 10/7. 1811: 11/4]
- *Rosini, Carlo Maria 1748-1836 Biskop. 1: Pozzuoli 1/6 1817. KB. [Fra M. 1: 1817: 18/1]. VI 134-35
- *Rothe, A. B. 1762-1840 Jurist. 9: Tybjerggaard, Kbh 1781-82. KB. [Fra M. 11: 1778: Brahetrolleborg 8/7. 1781: Sommer (2), Halle Aug., Göttingen Okt. 1782: Göttingen 6/1, Celle 30/7 (M. til sin Fader, Berlin 10/9 1782), Berlin 10/9. 1785: Roma 1/6. 1787: Genève 2/3 (nogle af disse Breve muligvis til Tyge Rothe). c.1823 (Gurlitt til M. 18/10 1823)]. Sb I 88: Kbh 1780 (Silhouet)
- *Rothe, Tyge 1731-1795 Etatsraad, Godsejer, Fm. 2: Tybjerggaard 1781. KB.

- [Fra M. 2: 1781: Göttingen Nov. 1782: 4/2].
Sb I 5: Kbh 1778 (Silh.). Cf. Rothe, A. B.
- *Rothe, W. H. 1777-1857 dansk Præst. 4:
Halle, Rigi, Firenze, Heidelberg 1802-05.
KB. Fra M. 1: 1804. Italiensk. KB (Abra-
hams' Autografsamling 4° H 89. Nr.
1526). Breve i LA (SSBA. Indk. Sager
fra Holbo H. 1791-1820: Helsingø 1810-
18). [Fra M. 1: 1802]
- Routh, M. J. 1755-1854 Professor theol. 1:
Oxford 24/6 1821. KB. Fra M. 1: 5/4
1821. Fransk. Koncept. KB (XII). [Fra
M. 1: 1821]. Cf. M. til H. C. Ørsted 7/10
1822. VI 135-37
- *Rudelbach, A. G. 1792-1862 dansk Teolog.
2: Köln, Wien 1823. Tysk. KB (Koncept
til 11/12 1823 i Add. 4° 1093). Fra M. 1:
30/8 1823. Dansk. KB (Add. 4° 1093). VI
137-58
- *Rudolphi, Johann Georg, fhv. Bataillons-
kirurg. 1: Kbh 31/10 1816. LA (SSBA.
Indk. Sager fra Bornholm 1815-20)
- [*Rumann(?), Fm i Berlin. Fra M. 1: 1789:
c.19/7 (T)]
- Rutström, C. B. 1758-1826 Akademisekre-
tær. 3: Stockholm 11/5 1822, 20/7 1824
(NkS 4to 420d) og 7/6 1825. KB. [Fra M.
2: 1822: 2/9. 1825: Sept. (J. H. Schröder
til M., Uppsala 4/10 1825)]
- *Rüdinger, A. C. 1746-1797 dansk Lega-
tionssekretær, Fm. 1: Berlin 30/3 1784.
KB (Add. 4° 374. Nr. 7). [Fra M. 1:
1784: 23/3]. Cf. J. Hennings: Geschichte
der Johannis-Loge »Zum Füllhorn« zu
Lübeck 1722-1922, 1922, S. 74** 76
- *Rühle von Lilienstern, August 1780-1847
Numismatiker. 3: Berlin 1821 1827. KB
[Fra M. 2: 1820/21. 1821: 23/3]. I Kbh
Aug.-Sept. 1820; Bengt Hildebrand: C. J.
Thomsen 1, 1937, S. 393
- *Rühls, Friedrich 1781-1820 Historiker. 1:
Greifswald 1805. KB. VI 158-60
- *Ryberg & Co., Handelshus. 3: Kbh 1798-
1800. KB (XII E)
- Rzewuski, Wenceslas 1765-1831 Orientalist.
4: Wien, Branau [?], Sternberg 1809-11.
Fransk. KB. [Fra M. 2: 1809: 25/3.
1810: 14/11]
- Röepstorff se Roepstorff
- Røher, C. P. *c.1783 Stud. theol. 1: Ugerslev
1810. LA (SSBA. Udenfor Stiftet). Cf.
S. Birket Smith: Københavns Universi-
tets Matrikel (1611-1829) 3, 1912, S. 521
(8); Wiberg 1, 499
- *Rønne, B. F. 1764-1833 Præst. Fra M. 2:
13/6 12/9 1826. Basel, Evangelische Mis-
sions-Gesellschaft. Fot.
- Rönneberg, C. F., Hjælpesekretær ved det
Britiske Bibelselskab. 1: London 2/5
1820. Meddelt i dansk Oversættelse fra
Tysk BBD 5, 120-23
- *Rørdam, Thomas Schatt 1776-1831 Provst.
Fra M. 2: Sæby, Kbh 1824-26. RA
[von Rössler, »General-Domainen-Director«
i Wiesbaden. 1: 1829: c.Juli (Pechlin til
M. 29/7 1829)]
- Sachsen-Gotha og Altenburg se August (2),
Ernst II. og Friedrich IV.
- *Sack, F. S. G. 1738-1817 reformert Over-
hofprædikant, Biskop. 2: Berlin 17/5 18/7
1816. KB. [Fra M. 2: 1816: 27/4 27/5]. VI
160-61
- de Sacy, A.-I. baron Silvestre 1758-1838
Orientalist. 42: Paris, Oignes, Boissy-St.-
Léger 1797-1829. KB. Fra M. 3: Lübeck,
Kbh 1797-1822. 2 Koncepter i KB (XII);
1 Brev, 19/12 1822, trykt i Udtog i Journal
Asiatique 2, 1823, S. 106-09; cf. sst. S.
143-50. [1: 1800: 30/7. Fra M. 31: 1795:
Sommer. 1798: 21/5 1/10. 1799: 12/2 27/9
Nov. 1800: 5/4 17/5 7/10. 1801: 22/4 8/5
29/5 6/6. 1802: 12/3, Sommer, 16/11.
1803: 8/2 10/6 19/7. 1804: 3/10 Nov.

- (modtaget Nov. 1806). 1808 (Sestini til M. 10/5 1808 og Uhden til M. 7/11 1808). 1811: 17/10. 1812: 10/9. 1815: 10/11. 1816: 11/5. 1820: 12/9. 1822: 17/4. 1824: 29/1. 1827. 1829: 1/4]. VI 161-97
- Sadolin, N. 1778-1849 Præst. 1: Nørbeg (Viborg Stift) 1812. LA (SSBA. Bispestolen 1812)
- von Saltza, Edvard F., Greve 1775-1859 Hofmarskal, Fm. 2: Söderköping, Dentestorp 1829. KB. [1: 1818: Foraar. Fra M. 2: 1818: Foraar. Fransk (T 17, 22). 1829]. Cf. GT 108 (1818)
- *Sander, L. C. 1756-1819 dansk-tysk Forfatter. 2: Dessau, Kbh 1781-1819. KB. [Fra M. 1: 1781]. Cf. T: Dessau 16/8 ff. 1781; Kiel 20/10 1783; Kbh 7/4 1784
- *Santi, Giorgio 1746-1822 Professor botanices. 3: Pisa, Pienza 1787-90 1811. KB. [Fra M. 2: 1787: Genova 12/1. 1789: c.31/8 (Anbefaling for A. G. Müller; cf. V 125)]. Sb III 50: Pisa 2/1 1787
- Saphir, Fm i Hamburg. 1: Hamburg 1796. FMA. Muligvis Joachim Lorenz Evers 1758-1807 Guldsmed, Direktør for Nationalteatret i Altona (1801-02), til sidst Indehaver af et Kommissionskontor i Altona; Medlem af Logen Ferdinand zum Felsen i Hamburg; Ko 109 f.; LS 1, 149; Wf 10338. Saphir forekommer som Familienavn
- von *Sauer, G. C., Frh †1797 Kansler, Im (Attila). 1: Regensburg (St. E[mmeram]) 6/8 1790. KB. [Fra M. 1: 1790: 1/6]. Underskrift: G[eorg] C[onrad] F[reiherr] v[on] S[auer]; cf. VII 230 (IV 149)
- [*Savini, Guido, »Provveditore degli Studi« i Siena. Fra M. 1: 1785: Roma 1/4]. Sb III 72: u. D.
- [*Savioli Fontana, Lodovico Vittorio, Greve 1729-1804 Historiker, Senator i Bologna. Fra M. 1: 1785: Firenze 11/2]. Sb III 3 og 95: Bologna u. D.
- [*Savonarola, Alvise †c.1815 Abate, Fm i Padova. Fra M. 1: 1785: Roma 28/5]
- [*Schack-Rathlou, J. O. 1728-1790 dansk Statsminister. Fra M. 1: 1787: Aug. (T)]. Cf. Friederike Brun til M., Kbh 17/4 1786, S. 3
- von *Scharf, Anton, Professor ved Nordisches Stift i Linz, Im (Appius Claudius). 1: XXI Schahm. MCLIV [= Linz c.30/8 1784]. KB (Add. 4° 374. Nr. 14). [Fra M. 1: 1784: Wien 15/9]
- *Scharling, C. E. 1803-1877 dansk Teolog. 2: Paris 2/11 1829 11/2 1830. KB. [Fra M. 3: 1829: 29/12. 1830: 2/1 6/3 (Kal.)]
- *Schaubach, J. K. 1764-1849 Cm (6/5 1783), Astronom. 1: Meiningen 6/10 1821. KB (Bøllings Brevs. U. 4° Nr. 868). [Fra M. 1: 1821]. Cf. T 17, 17 (1818)
- [*Schiffmann, Joh. Friederich Alexander 1737-1800 Legationsraad, Kabinetsekretær hos Prinsesse Louise Augusta, Hertuginde af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg. Fra M. 1: 1789: Brahetrolleborg c.31/7]. T: Kbh Dec. 1787; Marts 1788. Cf. Fr. Olsen: Den danske Postetat 1624-1927, 1929, S. 342
- *Schimmelmänn, Ernst, Greve 1747-1831 Statsminister, Fm. 2: Kbh, Rendsborg [1798]-1808. Tysk. KB (se ogsaa Frimurerpapirerne i XII D). Fra M. 5: 1798-1825, udat. (2). Tysk, Dansk. RA (Schimmelmänn'ske Arkiv, Pk. 44: 3: 1798, udat. (2)) og KB (2: Abrahams' Autograf-samling H 89 Nr. 1527 og NBD). [Fra M. 1: 1784: Venezia 9/11]. Cf. T: Sølyst 26/6 1780; 24/6 1781; 14/5 1784 (VII 114); 1.-8. Marts 1788; Okt.-Dec. 1793: nahm Schimmelmänn auf; cf. Eggers og Gehren
- *Schinmeier, J. A. 1733-1796 Superinten-

- dent, Im (Sylvester), »Asiatischer Bruder« (Ezer). 3: Lübeck 1793. KB (XII D). [Fra M. 1: 1793: Okt.]. I Kbh 1779 (T: Kbh 22/8 27/8 1779) og 1793 (T: Kbh Paaske-Juli 1793); M. paa hans Bogauktion i Lübeck 1797 (H. Ph. K. Henke til M. 17/7 1797)
- *Schlanbusch, T. G. 1756-1829 dansk Diplomat. 4: Napoli 1786-87. KB. [Fra M. 6: 1786: Roma c.20/6 7/7. 1787: Genova 12/1, München 8/4, Kbh 3/11. 1788: 23/2]. Sb III 110: Napoli 7/11 1786
- [*Schlegel, J. E., Bogtrykker i Erfurt, Fm. Fra M. 1: 1782: Berlin 31/8]. Cf. T: 14/7 1782 (5, 52); 25/4 1783; Frederik Sneedorff: Samlede Skrifter 1, 1794, S. 1, 23 ff. 61 ff.
- *Schlegel, J. F. W. (Friz) 1765-1836 dansk Retslærd. 2: Göttingen, Berlin 1787. Tysk. KB. 1 Brev, Berlin 3/11 1787, trykt Euphorion 15, 1908, S. 58-53. [Fra M. 2: 1787: Okt. Nov.]
- *Schleiden, Christian 1777-1833 Industriadrivende. 1: Kiel 9/12 1827. [Fra M. 1: 1828: 24/2]. Cf. Alberti 2, 332
- (von) *Schlichtegroll, Friedrich 1765-1822 Numismatiker, Akademisekretær. 8: Gotha, München 1804-[22]. KB (7: 1804-[22]) og Reykjavík, Landsbókasafn (1: 1817). Dette sidste trykt i islandsk Oversættelse i Landsbókasafn Íslands 1818-1918. Minningarrit, 1919-20, 4°, S. 3-7; den tyske Original trykt sst. S. 273-77; cf. S. 8 f. 258. Fra M. 8: 1805-20. KB (2: NBD: 1: 1808 og XII: 1 udat. Koncept [April 1808]; M. Medlem af Akademiet i München 5/4 1808); Berlin, PSBi: Samml. Autographa (3: 1808 1810 1820); Gotha, Herzogl. Bibl.: Chart. B, 1952 (2: 1805); München, Staatsbibl.: Samml. Autographa (1: 1818). Reg. Fot. Cf. T: 1803: »ein paar Briefe im 3. Trim. 1803«. VI 198-209
- von *Schlotheim, Ernst Heinrich Ludwig 1736-c.1795 hertugelig sachsen-gotha'sk Overamtmand, Fm. 2: Tonna 1790. KB. [Fra M. 6: 1782: Berlin 31/8, Göttingen 7/12. 1783: Kbh 21/11 9/12. 1790: c.Febr., udat.]. Nogle af de tidligste Breve muligvis til Sønnen Ernst Ludwig Friedrich von S. Cf. IV 150 og T: Tonna 14/9 11/10 1781; 24.-25. Marts 1782 (M. til Faderen, Gotha 28/3 1782); 19.-21. Juni 1784; 7, 151 (Chifre); GT 7.
- von *Schlotheim, Ernst Ludwig Friedrich 1764-1832 Ungdomsven, Cm, Fm, sachsen-gotha'sk Kammerpræsident, Palæontolog. 47: Tonna, Gotha 1785-1830. KB. Fra M. 20: 1801-29. Gotha, Herzogl. Bibl.: Chart. B, 1952. Reg. (21; cf. Helmolt). Fot. [1: 1784: Febr. (T: 2/3 1784). Fra M. 18: 1783: Hamburg 4/10, Kbh 21/11. 1784: 15/1 2/3, Hamburg 1/6. 1785: Palermo 1/11. 1799: Efteraar. 1814. 1815: 15/11. 1817: 30/4, udat. 1822: Maj (2) 5/10 3/12. 1822/23. 1824 (Jacobs til M. 18/4 1824). 1829: Dec. (Kal.)]. Cf. IV 150 og T: Gotha 16/4 1782, Tonna 19.-20. April 21.-23. Juni, Göttingen 23/10 ff. 26/10 1782; 2/7 1783. Se ogsaa Schlotheim, Ernst Heinrich Ludwig. VI 209-22
- *Schmalz, Th. A. H. 1760-1831 Universitetskansler, Fm. 1: Berlin 11/11 1810. FMA. [Fra M. 1: 1811: Sommer (M. til Niebuhr 30/11 og 17/12 1811)]. T 15, 168 170 171 (»MvS der hallischen Loge zu den drei Schwerdtern«); cf. Nr. 703*
- *Schmidt, C. G., Kursachser. 1: Zürich 1787. KB.
- *Schmidt, Frederik 1771-1840 norsk-dansk Præst. 2: Roma 1819 og Himmelev 1821. KB (1, 1821, i Bøllings Brevs. D. 4° Nr. 1008)
- [*Schmidt, Klamer (Clamor) Eberhard Karl 1746-1824 Domkommissær i Halberstadt. Fra M. 1: 1782: Göttingen 12/11]

- *Schmidt, O. J. 1793-1848 dansk Arkitekt, Fm. 1: Altona 1830. KB
- von *Schmidt genannt Phiseldeck, Christoph 1740-1801 Arkivar, Fm (Esperancier). 1: Wolfenbüttel 1794. FMA
- von *Schmidt-Phiseldeck, C. F. 1770-1832 Huslærer hos Constantin Brun, Kasserer i Videnskabernes Selskab, M.s Svoger (1802). 4: Frankfurt a. M., Paris, Kbh 1790-1827. Tysk. KB (3: 1790) og KD VSA 1826, Nr. 2964 (1). Fra M. 1: 1827. KD VSA 1826, Nr. 2964. [Fra M. 2: 1790: c.1/12. 1794: Febr.]. VI 222-23
- von *Schmidt-Phiseldeck, Justus 1769-1831 Statsmand. 3: Braunschweig, Hannover 1808 1819 1829. KB. [Fra M. 2: 1819: 16/1. 1829: 4/8]
- Scholz, J. M. August 1794-1852 Professor theol. 2: Bonn 1823-25. KB. [Fra M. 1: 1823]. Cf. V 344
- Schoutheer, Hye, Arkivar. 3: Gand 1824-25. Fransk. KB (1, 6/10 1824, i XIII). Fra M. 1: 1825. Fransk. Konzept. KB. [Fra M. 2: 1825: 18/1 29/5]. VI 224-25
- *Schouw, J. F. 1789-1852 dansk Botaniker, Politiker. 2: Venezia 6/6 1817, Messina 1819. KB (1, 1817, i NkS 2° 1529)
- *Schow, Nikolai 1754-1830 dansk Filolog. 1: Roma 16/10 1788. KB. [Fra M. 1: 1789: c.28/2]. Cf. T: Göttingen 27/10 1781-23/3 1783 passim og Sb II 65: Göttingen 15/3 1782. Se Cardinali
- [*Schrader: vel Ludewig Albrecht Gottfried S. 1751-1815 Professor jur. i Kiel. 1: 1788: c.1/11. Fra M. 1: 1788: c.15/11]. Cf. T 15, 2/3 (1791)
- *Schreiter, Johann Christoph 1770-1821 Professor theol. 2: Kiel 1819-21. KB
- Schreyvogel, Daniel 1777-c.1839 Missionær. 2: Trankebar 1824-[c.25]. KB. [1: 1824: Juni. Fra M. 1: c.1824]. Cf. Kay Larsen: Dansk-ostindiske Personalialia og Data III. Ms. KB (NkS Fol. 1862)
- *Schröder, A. A. F. 1774-1848 Præst. 1: Nye Kirke (Nyker) 5/11 1816. LA (SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-20)
- *Schröder, F. L. 1744-1816 Skuespiller, Im (Roscius). 58: Rellingen, Hamburg 1801-16. FMA (57: 1801-16) og KB (NBU: 11/8 1811: Anbefaling for Br. [J. H. L.] Meyer fra Hannover (s. d.)). Fra M. 1: 1801 (Revers). FMA. [Fra M. 29: 1801: c.23/4 Nov. (2) 19/12. 1802: Jan. (3) Marts Sommer (2). 1803: c.1/3 April c.1/10. 1804: c.1/1 Okt. c.1/11 13/11 (2) 24/11. 1807: Juni-Sept. (2) (V 71). 1808: Dec. 1809: 2/10. 1810: Jan. 1811: Nov. 1812: Jan. 1813: c.1/1. 1814: Juni]. Cf. T: Hamburg Aug./Sept. 1794; Rellingen 14/8 1806 og F.L.W. Meyer til M., Bramstedt 19/9 1817
- *Schröder, J. H. 1791-1857 Sekretær i »Kungl. Vetenskaps Societeten«. 4: Uppsala 1825-27. KB
- *Schrödter, F. A. 1767-1846 Archidiaconus, Fm. 1: Oldenburg i. H. 1818. KB
- *Schubart, Herman, Baron 1756-1832 dansk Diplomat, Fm. 33: Montenero, Pisa, Roma, Brahetrolleborg 1807-22. Dansk, Italiensk (1: 1822). KB (32: 1807-17; 1, 1822, i XIII). Fra M. 11: 1808-[17]. Dansk. KB (NkS 4° 2748) (1: 1809); RA (Schubart'ske Arkiv, Pk. 24) (9: 1808-12); Privateje (1: [1817]). Alle 11 Breve trykt PT 11 IV 23-48; cf. S. 3-4 104-13. [1: 1809: 21/7. Fra M. 14: 1807: 16/6 30/10. 1808: 25/1 3/5 16/7. 1809: 13/3 31/5 4/9 10/10 3/12. 1810: 8/5 11/9 8/12. 1811: 26/1]. Sb I 89: Kbh Juli 1780 og T 14, 55: Kbh 1.-8. Marts 1788
- von *Schubert, F. W. 1788-1856 Professor theol. 2: Greifswald 1818-19. KB
- von Schubert, Registrator i Hannover. Fra M. 1: 3/5 1806. Berlin, PSBi: Samml.

- Darmstädter 2 b, 1786. Reg. (S. 145: Gotth. Heinr. v. S.) Fot. Adressaten angivet efter PSBI's Opgivelse; en Geh: Kanzl: Registrator J. H. L. *Meyer* i Hannover blandt M.s Korrespondenter (s. d.)
- Schuderoff, J. 1766-1843 Superintendent. 7: Ronneburg 1811-19. KB. [Fra M. 4: 1812: 17/4. 1815. 1815/16. 1819: 20/9]
- Schultheiss, Regimentskvartermester se Ingolstadt
- *Schumacher, Balthasar Gerhard *1755 Dr. jur., Slesviger, Translator i Hamburg, tidligere Toldforvalter i Neustadt i Wagrien, Fm. 3: Hamburg, Slesvig, Kbh 1803-04. FMA. Fra M. 2: 1803-04. Koncepter. FMA. Cf. Ko 309; LS 2, 557 og F. L. Schröder til M. 27/11 1804
- Schumacher, Heinrich Christian 1780-1850 Astronom. 2: Kbh 1821. KB (Bøllings Brevs. D. 4° 1020-21)
- Schwabe, E., Præst ved den tysk-luther. St. Georg's Kirke i London. 1: [London c. 1821]. LA (SSBA. Vestindien)
- von *Schwartz, Johann Friedrich sen. 1733-1807 kongelig dansk Etatsraad, Fm (Eques ab Urna). 5: Braunschweig, Wendhausen 1794-95. FMA. Cf. Nrr. 707* og 762* samt Taute 48-49
- von *Schwartz, Johann Friedrich jun., foregaaendes ældste Søn, Jurist, Cm (16/10 1779), Major, »Prinzenerzieher« i Neuwied, Im (Kard. Retz). 1: Göttingen 1782. KB. [Fra M. 2: 1782: Gotha Juli. 1783: Kbh 14/11]. Cf. T 15, 105: Neuwied 6/8 1791
- *Schwarz, F. H. C. 1766-1837 Professor theol. 2: Heidelberg [1824]-29. KB. [Fra M. 1: 1829: Dec. (Kal.)]
- [*Schwarzenfels, Vicepræsident i Gotha, Fm. Fra M. 1: 1774: 24/3]. Cf. T: Gotha 13/9 ff. 1781; 10/4 ff. 27/6 ff. 1782
- *Schweiger, Gottlieb (Amadeo Suaier) 1727-1791 Købmand, Samler. 3: Venezia 1785-89. KB. [Fra M. 4: 1785: Firenze 11/2, Roma 16/7 6/8. 1789: 22/7]. Sb III 73: Venezia 1/12 1784. VI 225
- Schweigger*, J. S. C. 1779-1857 Professor i Fysik og Kemi. 3: Halle 1825-26. KB. [Fra M. 1: 1825: 10/10, delvis trykt (Schweigger til M. 4/6 1826); cf. BBD 10, 61]. VI 225-27
- Schweighäuser, Gottfried 1776-1844 Filolog, Arkæolog. 3: Strasbourg 1822-[c.25]. KB. [Fra M. 1: 1823: 10/3]. Cf. Nr. 174*
- Schweighäuser, Johann 1742-1830 Professor. 1: Strasbourg Jan. 1784. KB (ved Brev til M. fra Johann Frantz Ehrmann, Colmar 25/1 1784). Uvist om til M. Cf. Nr. 174*
- [*Schütz, C. G. 1747-1832 Prof. i Jena. Fra M. 1: 1787: 11/9]. Cf. T 14, 16
- Schölthiisius, Stephanus se Wellenitz
- von Schönfeld, Johann Friedrich 1750-1821. 1: 1819. KB
- *Schönheyder, H. Chr. (Johann Christian) 1742-1803 Biskop. 5: Kbh, Trondheim, Agerøe i Romsdalen 1782-1802. KB (4: 1782-1802; 1 i XIII). [Fra M. 3: 1782: Göttingen 6/1. 1784: Venezia 18/11. 1793-95]. Cf. V 130 133. VI 223-24
- *Schönheyder, J. M. 1752-1831 Kammeradvokat, Fm. 1: Kbh 1816. LA (SSBA. Bispestolen 1815-18, 1820). Se ogsaa Frimurer-Direktoratet
- [Scott, Sir Walter 1771-1832 skotsk Forfatter, Præs for det skotske Videnskabernes Selskab i Edinburgh. Fra M. 2: 1822 (M. til H. C. Ørsted 7/10 1822 (KB) og til F. J. Kaas 26/1 1822 (LA)) og 1824 (V 203)]
- Secher, O. A. 1774-1820 Præst. 1: Zeuthen [= Søften] 1811. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- Sehested Juul, Lucia Charlotte 1765-1839

- født Grevinde Scheel, Overhofmesterinde. 1: Kbh 1828. KB. Underskrift: Sehestedt Juel født Grevinde Scheel
- Seidelin, Magdalene c.1770-1846 Enke efter Sognepræst til Arrild (Haderslev Amt) Jens S. 1750-1806. 1: [Kbh] 1809. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- *Selby, Charles Borre, Baron 1778-1849 Diplomat, Fm. 2: Kbh, Ourupgaard (Orupgaard) 1827-28. KB. Overbringer af Brev fra Fessler, Kleinwall 30/1 1805 (FMA)
- [*Semler, J. S. 1725-1791 Professor theol. i Halle. Fra M. 1: 1784: 20/3]
- *Seroux d'Agincourt, J.-B.-L.-G. 1730-1814 Arkæolog. 1: Roma 1809. KB. [Fra M. 1: 1785: Roma 20/8]
- *Sestini, Domenico 1750-1832 italiensk Numismatiker. 13: Charlottenburg, Berlin, Firenze, Hédervár 1806-16. KB. [Fra M. 11: 1806: 9/3 2/4. 1807: udat. 23/6 (Nr. 661*) udat. 1808: 19/10. 1812. 1813. 1816: 24/2 9/5. 1817: 24/2]
- Shaw, John (Pseudonym) se Thomson
- Shore, John, 1. baron Teignmouth 1751-1834 Præsident for »British and Foreign Bible Society«. 5: London 1813-29. KB (3: 1813-29). 2 Breve, London 7/8 1815 2/6 1828, i dansk Oversættelse meddelt BBD 2, 36-37; 14, 91-92. Fra M. 3: 1813-29. Koncepter. KB (2: 1814-29) og LA (SSBA. Bispestolen 1812) (1: 1813). [Fra M. 4: 1814: 1/12. 1815: 1/7. 1825: 17/2. 1829]. VI 227-30
- Sickler, Friedrich 1773-1836 Rektor. 2: Hildburghausen 1810-20. KB. [Fra M. 1: 1820]. Cf. T: 17, 43
- Siebenkees, J. C. 1753-1841 Professor og Bibliotekar. 2: Landshut 1822-23. KB. Fra M. 1: 1823. KB (NBD). [Fra M. 1: 1822: 21/3]. VI 230-32
- *Siebenkees, J. Ph. 1759-1796 Professor i Altdorf. 12: Venezia, Murano [?], Roma 1785-89. Tysk, Venetiansk (Nr. 581). KB (1, udat., i NkS 2° 145, 1 d). [1: 1788/89: Roma. Fra M. 15: 1784: Bologna 28/12. 1785: Roma 26/3 18/6 15/7. 1786: 28/4 13/5 c.Okt. (Venetiansk) 16/12. 1787: u. St., Torino 14/2, Kbh Nov. Dec. 1788: c.30/6. 1789: 16/2 Dec.]. Sb III 94: Venezia 26/11 1784. VI 232-36
- Sigismund, Ærkebiskop se Hohenwarth de *Sismondi*, J.-Ch.-L. Simonde 1773-1842 fransk Forfatter. 1: Frankfurt a. M. 1808. KB. Fra M. 1: [1808]. Koncept. KB (XII). VI 236-37
- [*Sjöborg, Nils Henric 1767-1838 svensk Oldforsker. 1: 1805: April]. Cf. M. til Tham, 21/4 1805
- *Sjöbring, P. 1776-1842 Orientalist. 1: Uppsala 1817. LA (SSBA. Udenfor Stiftet) Skjöldebrand, A. F., Frh 1757-1834 Akademisekretær. 1: Stockholm 1819. KB
- *Smidt, Johann 1773-1857 Borgmester i Bremen. 2: Frankfurt a. M., Bremen 1818-22. KB. [Fra M. 2: 1818: 24/10. 1819: 4/1]. Cf. NkS 4° 124 d (7. og 18/11 1818)
- van der Smissen, Gilbert 1746-1832 Købmand, Mennonit. 5: Altona 1812. KB (1) og LA (SSBA. Bispestolen 1812; Udenfor Stiftet) (4: 1812, udat.). [Fra M. 2: 1812: 19/11 28/11]
- Smith, Daniel 1782-1871 Præst. 1: Horslunde 15/6 1826. LA (SSBA. Henlagte Sager 1826. Nr. 45). [Fra M. 1: 1829]. Cf. PT 2 III 23
- von Smitmer, F. P., Edler 1740-1796 Domherre, Numismatiker. 6: Wien 1795-96. KB (4 i NkS Fol. 19). Fra M. 1: 26/7 1795. Koncept. KB (NkS 4° 420 d). [Fra M. 3: 1795. 1796: 26/2 3/8]
- *Sneedorff, F. 1760-1792 Historiker. 3: Kbh 1781-82. KB. [Fra M. 7: 1782: [Göt-

- tingen] 6/1, Venezia 11/11. 1785: Firenze 27/1, Roma 25/5]. Sb I 44: [Kbh c.1780]. Se ogsaa Münter, J. H.
- *Sneedorff, H. C. 1759-1824 Søofficer. 2: Tybjærggaard, Kbh 1781-82. KB. [Fra M. 2: 1781: Weimar 9/9, Gött. 17/10]. Sb I 82: [Kbh. c.1780] (Silhouet)
- [Société académique de Pignerol. Fra M. 1: 1822: c.1/1]. Grégoire til M., 22/1 1822. Se Spinola
- *Sommer, Magnus 1762-1848 Præst. 3: Sorø 9/12 1812; 11.-13. Juni (Akademiets Brand) og 3/12 1813 (C. L. von Stemann's Død og Begravelse). LA (SSBA. Indk. Sager fra Alsted H.)
- von Sonnenfels, Joseph 1732-1817 østrigsk Forfatter, Im (Numa) se »Hierarchie zu Rom«
- Sonntag, Karl Gottlob, Dr., Præst. 1: Riga 1806. KB
- *Souza-(Botelho), Don Jozé Maria 1758-1825 fhv. portugisisk Gesandt i Kbh. 4: Lissabon, London, Paris 1801-02. KB. [Fra M. 2: 1801: 21/12. 1802: 18/6]
- *Spalding, Georg Ludwig 1762-1811 Filolog. 12: Halle, Berlin 1781-84. KB. [Fra M. c.17: 1781: u. St. Sommer (flere), Göttingen 20/10 19/11, Braunschweig 27/12. 1782: Göttingen ud., Braunschweig ud., Hamburg-Berlin ud. 1783: Göttingen 1/3 15/8, Slesvig 22/10. 1784: Kbh 21/2 25/3 24/4, Mannheim 30/7. 1785: Roma 20/8. 1787: Kbh Juli/Aug. c.6/10]. VI 237-40
- *Spalding, J. 1714-1804 Provst. 1: Berlin 1782. KB. [Fra M. 1: 1782: Dresden Sept./Okt.]
- *Spalding, M[arie] C[harlotte] 1749-1804 født Lieberkühn. Tilskrift paa ovennævnte Brev
- Sperlinga, duca se Oneto
- Spies, Joachim Owe Friedrich 1780-1844 Assessor i Tyske Kancelli. 1: Kbh 1810. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13)
- Spinola, Francesco Migliorini, Numismatiker. 7: Alessandria-Marengo, Valence sur Po [= Valenza] 1809-24. Fransk, Tysk. KB. [Fra M. 3: 1811: 12/12. 1813: 22/7. 1821: 20/3]. Cf. PT 11 IV 111
- (von) *Spittler, L. Th., Frh 1752-1810 Professor i Historie, Im (Beyle). 10: Göttingen 1784-96. KB (Slutningen af et Brev i Friederike Brun's Autogr. (Nks 4° 1992 i) II Nr. 213. Fra M. 1: [Lübeck 1794]. Koncept. KB. [1: 1785: Göttingen Juni. Fra M. 13: 1783: Lübeck 15/10, Kbh 6/12. 1784: c.1/1 1/5, Venezia 2/12. 1785: Roma c.1/3 9/4 8/7. 1786: Roma 31/5. 1787: Kbh Juli/Aug. (2). 1792. 1794: Maj. 1795]. VI 240-46
- *Spreti, Francesco Sales 1767-1791 Jurist, Im. 1: München 20/4 1787. KB. Underskrift: Ihr Z.; cf. Beigel til M. 27/4 1787. VI 247
- Sprewitz, Daniel, Dr., Møntsamler. 1: St. Petersburg 1829. KB
- Stadler, J. C. se Goeschen
- [*Stampe, Fr[au]. Fra M. 4: 1779: Tybjærggaard 13/8, Kbh 18/9. 1781: 24/3. 1784: 3/1]. Vel Marie Stampe 1739-1811 født Rothe, Datter af Landsdommer C. F. Rothe og gift (1762) med Kancelliraad Oluf S. til Skjærringe paa Falster (DAA 1920, S. 493). Cf. T 2: Skjærringe 5.-12. Aug. 1779; Tybjærggaard 13/8: Briefe nach Falster geschr.
- *Steenberg, N. 1768-1830 Præst. 2: Gerlev 1822. KB. [Fra M. 2: 1822: ud., 26/10]
- [Steenbloch, C. E. 1773-1836 Latinskolelærer i Frederiksborg, senere (1816) Professor i Historie i Oslo. 1: [Frederiksborg] 1812. Fra M. 1: 1812. Cf. M. til Jacob Grimm 8/10 1812 (V 328)]
- *Stefánsson, Magnús (M. Stephensen) 1762-1833 Justitiarius. 1: Vidøe Kloster (Island) 1826. KB. I Kbh Vinteren 1825/26; PT 8 III 11 22 24 f. 28

- **Stein, A.*, evangelisk Præst. 4: Frankfurt a. M. 1819-28. KB. [Fra M. 3: 1819: c.15/4 24/7 Nov.]. VI 247-51
- Stein, R. [?], Diaconus. 1: Niemegek i. S. 1828. KB. [Fra M. 1: 1828: 8/9]
- Stein zum Altenstein se Altenstein
- **Steinkopf, K. F. A.* 1773-1859 Præst ved den tyske Kirke i London. 4: London 1814-25. KB (2: 18[17]-25). 2 Breve, 26/11 1814 9/11 1816, i Uddrag og dansk Oversættelse trykt BBD 2, 31-32 47-49. [Fra M. 2: 1816: 10/9. 1825]. I Kbh 1812; cf. A. S. Poulsen: Bibelselskabet for Danmark, 1914, S. 7 og 9 (Portr.)
- **Stemann, P. C.* 1764-1855 Statsminister, Stiftamtmand, Skoleforstander. 1: Herlufsholm 1829. KB. Cf. T: Kbh 1/1 1779-31/5 1781 passim; 4/11 1783; Frederiksgave Aug. 1789 og Sb I 45: Kbh 4/10 1780 (Silhouet)
- [**Stephanis, Don Gio: Battista (Don Tita)*, Jurist i Palermo, Fm. Fra M. 1: 1786: Catania 3/1]
- Stephensen se Stefánsson
- **Sternberg, Kaspar, Greve* 1761-1838 Geolog. 4: Brzezina, Praha 1825-28. KB. Fra M. 2: 1825-28. Praha, Nationalmuseet. Fot. [Fra M. 2: 1825: 9/9. 1826]. VI 251-57
- **Sterzinger, Joseph* 1746-1821 Bibliotekar. 3: Palermo 1785-86. KB. [Fra M. 3: 1785: Sicilien c.1/12. 1786: Messina 23/1, Napoli 1/4]. VI 258
- Stochholm, Jens 1771-1833 Stiftsprovst. 1: Aalborg 1829. KB
- von **Stolberg, C.*, Greve 1748-1835 Amtmand, Digter. 1: Tremsbüttel 21/1 1782. KB. [Fra M. 3: 1781: Göttingen 21/11. 1782: 9/1. 1783: Braunschweig 28/9]. Sb I 37: Kbh 14/5 1780 (Silh.). VI 258
- von **Stolberg, F. L.*, Greve 1750-1819 Digter, Fm. 21: Bernstorf, Borstel, Eutin, Tremsbüttel, Harburg, Töplitz (Teplitz-Schönau) 1780-88. KB. 1 Brev, Eutin 26/12 1782, trykt Lichtenbergs Briefe. Hg von Albert Leitzmann und Carl Schüddekopf 2, 1902, S. 382; Brudstykker af 5 Breve, Tremsbüttel 11/9 22/12 1783; Borstel 12/4 26/4 1784; Töplitz 10/8 1784, meddelt RP 7, 390-92. [1: 1783: c.Dec. Fra M. 24: 1780: 21/8 Okt. 1781: Maj, Halle 19/8 (til Brødrene S.) Weimar 7/9 (do.) Göttingen 14/10 1/12. 1782: Jan. (2) Febr. Maj, Berlin 9/9, Halberstadt 12/10, Braunschweig 17/10 (til Brødrene S.) Göttingen Dec. 1783: Febr. 31/8, Hamburg 4/10, Kbh Nov. 9/12. 1784: 3/1 c.1/4 1/5 4/5, Mannheim 30/7, Thessaloniche [= Bruchsal?] Aug., Wien 8/9, Regensburg Sept. 1785: Firenze 26/1. 1788: 25/11]. Cf. Sb I 38: Kbh Maj 1780 (Silhouet). T 17, 36 (†). VI 259-63
- von **Stolberg, Louise, Grævinde* 1746-1824 født Komtesse Reventlow. 2: Tremsbüttel 1781-82. KB. [Fra M. 2: 1781: Juli c.Dec.]. Cf. M. til Søsteren Friederike 27/1 1782
- Storch, Fr. 1797-1880 Lærer, Præst. 1: u. St. 1830. LA (SSBA. Notitiae litterariae)
- [**Storr, Gottl. Christian* 1746-1805 Professor theol. i Tübingen. Fra M. 1: 1787: Zürich 1/4]
- **Strøm, C. L.* 1771-1859 Pædagog, Præst. 3: Hannover, Halle, Lübeck 1802 1813. KB (2: 1802) og LA (SSBA. Indk. Sager fra Strø H. 1781-1820) (1: Lübeck 1813). [Fra M. 1: 1802]
- **Strøm, Ludvig* 1767-1830 Kancelliraad, M.s Amanuensis, ovennævntes Broder. Fra M. 6: Stampenborg, Nordfeld, Odense, Gerlev, Christiansø, Skjoldenæsholm 1810-17. LA (SSBA. Indk. Sager. Kbh 1810-13; Indk. Sager fra Ringsted H. 1810-20 (16/7 1813); Indk. Sager fra Bornholm

- 1815-20 (2/8 1816); Bispestolen 1812, 1815-17, 1820; Bispebreve)
- *Strøm, Magnus 1766-1832 Læge, ovennævntes Broder. Fra M. 1: 31/10 1814. Koncept. LA (SSBA. Indk. Sager fra Strø H. 1781-1820). Angaaende Broderen C. L. Strøm
- Stuart, M. 1765-1826 Sekretær for »L'Institut Royal des Pays-bas. Classe troisième«. 2: Amsterdam 1809-16. KB (XIII). Fra M. 1: 1809. Fransk. Koncept. KB (XIII). Cf. Tex
- *Stäudlin, Karl Friedrich 1761-1826 Professor theol. 2: Göttingen 1802-12. KB. Cf. T 15, 143; Göttingen Aug. 1791
- Suaier se Schweiger
- [*Suhm, P. F. 1728-1798 dansk Historiker. Fra M. 2: 1785: Roma 3/5, Napoli 27/9]
- [*Susemihl, Joachim *c.1758 protestantisk Præst i Wien. Fra M. 1: 1787: Regensburg 28/4 (Tilskrift i Brev fra Bauerschmidt til S.; cf. III 387)]
- Syrianus (Sryon) (Im) = Münter, Friedrich
- Sæby, P. N., Huslærer hos Pastor Dysselt i Østofte. 1: Østofte 1811. LA (SSBA. Udenfor Stiftet)
- [(von) *Sömmerring, S. Th. 1755-1830 Læge i Frankfurt a. M. Fra M. 1: 1828]. Cf. T 17, 10 (Frankfurt a. M. Aug. 1818) og Pechlin til M. 31/12 1828 29/7 1829
- *Sørensen, C. 1765-1845 Biskop, Fm. 7: Kristiansand, Skien, Kolding, Oslo 1811-25. KB (2: 1819-25) og LA (SSBA. Bispestolen 1811; Bispebreve; Indk. Sager ang. den danske Kirke i London 1810-20) (5: 1811-19). [Fra M. 1: 1811: 11/5]
- Sørensen, Søren 1790-1864 Præst paa Nordere (Færøerne) se Tillisch
- [*Tamburini, Pietro 1737-1827 Professor theol. i Pavia. IV 156. Brevveksling med M. er ikke bevidnet; cf. dog V 170-71 (1816)]. Sb III 22: Pavia 26/1 1787
- Tarentino, il vecchio (Tarentinus, Senior) se Capece Latro
- Teignmouth se Shore
- Tetens, [J. N.?] 1738-1807. 1 Billet, dat. 21/3 1798. KB (NkS 4° 416 b)
- *Tetens, S. 1773-1855 Biskop. 5: Kettinge 1820-26. KB (4: 1822-26) og LA (SSBA. Bispebreve) (1: 1820). 2 Breve, 30/9 1825 19/5 1826, trykt KS 4 VI 386-89. [Fra M. 2: 1822]
- Teubner, Benedictus Gotthelf 1784-1856 Boghandler. 1: Leipzig 16/1 1829. KB. [Fra M. 1: 1829: 14/3]
- den Tex, C. A. 1795-1854 Sekretær for »L'Institut Royal des Pays-bas. Classe troisième«. 1: Amsterdam 1829. Latin. KB. Cf. Stuart
- Tham, Per 1737-1820 Arkæolog. 2: Skiøfde, Dahla 1804-05. KB. Fra M. 3: 1803-05. Stockholm, KB: Bref till Tham. Reg. Fot. Cf. VII 120 (Nr. 652*)
- Theodosius (Im) se Buchholz
- Theophilos*, Patriarch i Alexandria. Fra M. 1: 1823. Græsk. Koncept. KB. VI 263-64
- Thiele, A. C., Sekretær, Bogkommissær. 1: Leipzig 1796. KB
- Thilo, J. C. 1794-1853 Professor theol. 3: Halle 1823-24. KB. [Fra M. 1: 1824]
- *Thjellessen, H. P. 1764-1823 Sognepræst. 1: Sønderup 1816. LA (SSBA. Vestindien)
- Thomasius, Donatus se Tommasi
- *Thomsen, Christian Jürgensen 1788-1865 Arkæolog, Sekretær i Den kgl. Commission til Oldsagers Opbevaring. 1: Kbh 1818. KB. Fra M. 1: udat. Billet til unævnt Adressat. KB (Bøllings Brevsamling D. 4° 683)
- Thomson, Johann (»John Shaw«), Dr. med. i Lübeck, Fm. Fra M. 1: 1794. Koncept. Tysk. KB (XII D)

- *Thorkelin, G. J. 1752-1829 Gehejmearkivar. 1: Kbh. 1827. KB
- *Thorlacius, Børge 1775-1829 dansk klassisk Filolog, Fm. 16: Göttingen, Paris, Strasbourg, Frankfurt a. M., Roma, Kbh 1797-1829. KB (15: 1797-1800 1827-29) og LA (SSBA. Notitiæ litterariæ) (1: 1806). [Fra M. se Engelstoff]. M. i T.s Stambog (NkS 8° 579): Hafniæ 10/10 1797 (Statius)
- *Thorvaldsen, Bertel 1770-1844 dansk Billedhugger i Rom. Fra M. 1: 1823. Kbh, Thorvaldsens Museum: T.s Arkiv, Mappe 8, 1823, Nr. 21
- [*Thott, Otto, Greve 1703-85 Universitetspatron. Fra M. 1: 1784: Venezia 12/11]
- Thyrion, J., mademoiselle. 3: Metz 1799-1800. KB. [Fra M. 2: 1800: udat. 5/4]. VI 264-68
- Tilemann, J. N. 1771-1828 Præst. 1: Lemvig 1816. LA (SSBA. Bispestolen 1815-17, 1820)
- Tillisch, C. L. 1797-1844 Amtmand. 3: Tórshavn 1827-29. KB (1: 1828, med Bilag: Antikvariske Notitser fra Pastor Søren Sørensen) og LA (SSBA. Henlagte Sager 1827. Nr. 103 og 1829. Nr. 91). [Fra M. 1: 1829: 23/6]
- *Tiraboschi, Girolamo 1731-1794 Bibliotekar. 1: Modena 10/5 1785. KB (NkS Fol. 19). Fra M. 1: Roma 28/4 1785. Italiensk. Modena, R. Biblioteca Estense. Fot. VI 268-69
- *Tischbein, W. 1751-1829 tysk Maler, Fm. 3: Roma, Napoli, Eutin 1785-1818. KB. [Fra M. 3: 1786: Napoli 18/11. 1787: Milano 9/2. 178 8: c.30/6]. Cf. III 118* og T 15, 163: Hamburg Aug. 1806. VI 269-70
- Tita, D[on] se Stephanis
- *Tittmann, J. A. H. 1773-1831 Professor theol. 1: Leipzig 1828. KB. Cf. T 15: Leipzig 1806
- *Toft, H. N. 1: Roskilde 1827. KB
- *Tomnasi, Donato, marchese di Casalicchio 1761-1831 Advokat, senere Minister, Im (Janus Jovianus Pontanus). 29: Napoli, S. Giorgio a Cremano, Palermo 1786-89 1816 1819. KB (27, 1786-89; 1, Napoli 17/7 1816, i XIII; 1, [Napoli] 22/6 [1829] ved Brev til M. fra Capece Latro. Fra M. 1: Frankfurt a. M. 1818. Italiensk. Konzept. KB (NkS 4° 124 d; cf. Nr. 721*, S. 354, L. 2 f. o.). [1: 1790: Palermo c.1/4. Fra M. 39: 1786: Roma 5/5 30/5 9/6 (3) (13/6) 27/6 13/7 c.1/8 8/8 Sept. 15/12 Dec. (yderligere 4). 1787: Genova 12/1, Milano 6/2, Torino 14/2, München 9/4, Regensburg 2/5, u. St. Sommer (2), Kbh c.13/10 (Anbefaling for Anthing) c.17/11. 1788: c.9/2 c.20/3 (cf. V 32) c.19/4 c.30/6 c.30/8 c.30/11. 1789: Maj, Brahetrolleborg c.31/7, Kbh c.31/8 Sept. c.31/10. 1790: Jan. Marts April. 1825 (V 15)]. VI 270-79
- *Tornérhjelms, A. F. 1768-1852 Officer. 1: Ystad och Stora Herrestad 1817. KB
- Trattle, M[armaduke], Købmand, Møntsamlere. 2: London 1810. KB (blandt Breve fra Rosing). Cf. A catalogue of the unique collection of coins and medals... of M. Trattle, 1812. 8° (Br. Mus.)
- *Trendelenburg, A. F. 1737-1803 Professor jur., Fm. 1: Kiel 1782. KB. [Fra M. 1: 1784: 16/1]. Cf. Ko 348: De poësi verae ac solidae eruditionis parte, als Doct. Balthasar Münter das Gymnasium verliess und nach Jena ging
- *Treschow, Niels 1751-1833 Universitetsprokansler, Fm. 2: Christiania (Oslo) 1818-25. KB (1825) og LA (SSBA. Udenfor Stiftet) (1818). Cf. T: Helsingør 7/3 1784 (Fm) og T 14, 6 (1787)
- Triepcke, Borger i Stettin. 1: Stettin 1818. LA (SSBA. Udenfor Stiftet; ved Brev fra von Dohna)

- *Trippel, Alexander 1744-1793 tysk-schweizisk Billedhugger, Fm. 1: Roma 1792. KB. [Fra M. 2: 1788: Okt. 1791-92]
- von Troil, Uno 1746-1803 Ærkebiskop. 2: Uppsala 1793-95. KB. [Fra M. 3: 1793. 1795: 22/4. 1800: c.Juli (M. til Grégoire 22/7 1800)]
- Tscherning, J. M. 1: 1807. KB (Add. 4° 377 b)
- *Tschick, Dominikaner, Fm. 1: [Wien] 3/11 1784. KB (Tilskrift paa Brev fra Marie von Born af denne Dato)
- [Twesten, A. D. C. 1789-1876 Professor philos. og theol. i Kiel. M.s Korrespondent ifølge C. F. G. Heinrici: D. August Twesten nach Tagebüchern und Briefen, 1889, S. 8]
- *Tychsen, O. G. 1734 (1733)-1815 Professor oriental. 79: Rostock 1794-1815. KB. Fra M. 62: Kbh, Lübeck, Warnemünde, Antvorskov 1794-1812. Rostock, UB: Ms. oriental. 284, 7. Reg. (63; det sidste, 10/7 1816, til A. T. Hartmann) Fot. T. selv angiver (til M. 14/12 1797 og 1811) at være født 14/12 1733; samme til samme [1808]: 13/12 1734. Cf. NTBB 1923, S. 102 (G. Kohfeldt: Briefwechsel schwedischer und dänischer Gelehrten mit dem Rostocker Orientalisten O. G. T. 1753-1816): 23 Koncepter til Brev fra O. G. T. og W. K. L. Ziegler til M. VI 279-308
- *Tychsen, T. C. 1758-1834 Professor oriental., Fm. 36: Venezia, Göttingen 1784-1829. KB (35: 1794-1829) og Leipzig, UB: Kestnersche Samml. Sektion II, c (1: 1818). Reg. Fot. Cf. VII 91 (Nr. 489). Fra M. 3: Venezia, Kbh 1784-1826. Göttingen, UB (1784); Leipzig, UB: Kestnersche Samml. Sektion II, c (1818: Nr. 679) og München, Staatsbibl. (1826: Anbefaling for C. W. Heber; cf. Nr. 182). Reg. (1: 1818) Fot. [Fra M. c.21: 1785: Firenze 27/1, Roma 18/6. 1787: c.1/8 (2) (Anbefaling for Torkel Baden). 1789: Marts. 1790: Jan. (2) Febr. April. 1791. 1792. 1802/04 (flere). 1806: 18/1 c.1/5. 1807: 25/9. 1808: Efteraar. 1812. 1816. 1818: Gotha Efteraar. 1824: 23/2. 1825. 1828]. Sb II 26: Göttingen 12/5 1782. VI 308-18
- Tzschirner, H. G. 1778-1828 Professor theol. 11: Leipzig 1812-26. KB. [Fra M. 1: 1822: 30/6]
- *Uhdén, W. 1763-1835 Diplomat, Arkæolog. 14: Berlin 1807-23. KB. Fra M. 1: 1823. KB (NBD). [Fra M. 15: 1807: udat. 23/6 31/8 5/12. 1808: 14/2 April Okt. 1809 (2). 1810: 28/8. 1813. 1815: Nov. 1818/19. 1819: 27/11. 1822/23]. VI 318-25
- *Ukert, F. A. 1780-1851 Bibliotekar. 2: Gotha 1823-24. KB. [Fra M. 1: 1824]. VI 325-26
- Ullmann, C. 1796-1865 Professor theol. 1: Heidelberg 1827. KB
- »Ulmbaum, Meister« = Wickede, Friedrich
- Ulrich, F. S. †1848 Professor, Canonicus. 1: Zürich 1820. Tysk. KB
- Ulrich, J. C., »Membre du Tribunal Suprême d'Appel.« 1: Zürich 1816. KB
- Uvarov, Sergeï Semenovič 1786-1855 Præsident for Videnskabernes Selskab. 7: St. Petersburg 1815-22. Fransk. Tysk. KB. Fra M. 1: 1821. Fransk. Koncept. KB: Koncepten til et Brev af 22/2 1821, som findes i Tartu (Dorpat), UB: Autogr.-Samml. des F. Schardius. KB (Fot.). [Fra M. 4: 1815. 1816: Sommer. 1820: 10/4. 1822]. Cf. Bibliografiens Afsnit »Forfattervirksomhed« 1822
- Vählin se Wählin
- *Vargas Bedemar, E. R. c.1770-1847 Mineralog, Fm. 12: Christiania (Oslo), Kongsberg, Rørås, Foldalen, Trondheim, Alsta-

- houg, Falun, Vadsø 1810-12. Fransk. KB. Fra M. 1: [1/7 1813, til Norge (T)]. Fransk. Koncept (med fremmed Haand; Rettelser i Randen med M.s Haand). RA. [Fra M. 7: 1810. 1811: 16/2 udat. (3). 1811/12. 1812: 29/2]. T: Sept. 1809; Jan./Febr. 1813 (16, 70 ff. 77 80). VI 326-28
- Vargas Machuca*, Tommaso, Greve 1760-1848 Embedsmand. 13: Napoli 1810-24. Italiensk, Fransk. KB. Fra M. 2: [1810]. Fransk. Koncepter. KB. [2: 1811: 9/7 udat. Fra M. 8: 1810: 12/7 23/10. 1811: 9/7 udat. 12/12. 1813: udat. 6/7. 1820: c.29/8]. VI 328-30
- **Vater*, J. S. 1771-1826 Professor theol., Orientalist. 53: Halle, Königsberg 1802-25. KB. [Fra M. 16: 1802. 1803: 30/9. 1803/04. 1804. 1807: Sept. 1808 (2). 1811. 1815. 1817. 1819: 10/3. 1820: 8/3 23/11. 1822: 15/9. 1823: Juni. 1825]. VI 330-39
- Viczay se Wiczay
- Vidalín, Geir 1762-1823 Biskop. 11: Reykjavík, Numevig 1812-22. Dansk. KB (1: 1822) og LA (SSBA. Bispebreve; Bispestolen 1815-17, 1820; Reformationsfesten 1817) (10: 1812-17). [Fra M. 3: 1811: 12/8. 1816: 4/10. 1817: 10/4]
- Videnskabernes Selskab i København. Fra M. 5: 1822-27. KDUSA: 1822, Nr. 2665; 1824: 1/7 (sammen med B. Thorlacius og C. Ramus; cf. KDVS 51); 1826 12/5 ved Nr. 2991; 1827: 8/11 (foreslaar A. W. Cramer, B. G. Niebuhr og H. A. Hamaker til Medlemmer); 1827 6/12, Nr. 3422. — Videnskabernes Selskabs historiske Klasse (M. dens Formand 1822-30; cf. KDVS 347 og V 203). Fra M. 10: 1821-29: 1821 (Forslag om Optagelse af Uvarov og Hammer som Medlemmer); 1822 ved Nr. 2665 og 2679; 1824: 15/1; 1827, Nr. 3355 og 3422; 1828 ved Nr. 3487 og 3520; 1829 ved Nr. 3622
- *Vierling. 2: Meiningen 1819. KB. [Fra M. 1: 1819: 27/3]
- Vieweg, Friedrich 1761-1835 Forlagsboghandler. 2: Braunschweig 1824-29. KB. [Fra M. 1: 1824: 20/3]
- de **Villers*, Ch.-F.-D. 1765-1815 fransk-tysk Forfatter, Fm. 19: Lübeck, Göttingen 1798-1811. Fransk, Tysk. KB. Fra M. 1: [c.6/12 1806]. Tysk. Koncept. KB. [Fra M. 8: 1799. 1800. 1802. 1803: 3/5. 1805. 1806: 8/3. 1807 (2)]. VI 339-45
- **Visconti*, Ennio Quirino 1751-1819 Arkæolog, Bibliotekar i Rom. Fra M. 1: Roma c.23/9 1786. Italiensk. KB (NkS Fol. 1695 II: afskrevet i Brev fra M. til Faderen, Roma 23/9 1786; cf. III 218). [1: Roma 4/9 1786 (III 213). Fra M. 1: 1786: Napoli 24/10 (III 231)]
- von **Voelkel*, J. L. 1762-1829 Arkæolog. 1: Cassel 1818. KB. [Fra M. 2: 1818. 1822]. Cf. Heeren til M. 8/9 1822 og T: $\frac{5}{8}$ 1818
- Vogel, F. C. W., Forlagsboghandler. 15: Leipzig 1821-29. KB. [Fra M. 12: 1822 (2). 1823: 26/7 13/9. 1827: 3/3 26/6 18/9. 1828: 1/4 25/8. 1829: 14/3. 1830: 8/1 29/3 (Kal.)]. Cf. Tzschirner til M. 10/9 1822
- **Vogel*, P. J. S. 1753-1834 Rektor, Fm. 10: Nürnberg, Altdorf, Erlangen 1787-1821. KB. [Fra M. 12: 1787: c.13/10. 1788: c.Jan. c.23/2 c.8/3 c.22/3. 1790: Mart. 1791: c.1/9. 1792: udat. 2/6. 1803. 1804: 21/1. 1820: 16/3]
- **Voigt*, C. G. 1743-1819 Hofraad, Im (Atticus). 1: Weimar 1787. KB. Cf. IV 160
- Volkersen, A[dam] V[ilhardt] †1819 Præst paa St. Thomas og St. Jan. 1: Kbh 1815. LA (SSBA. Vestindien)
- van Voorst, Johannes 1757-1833 fhv. Bibliotekar. 1: Leiden 1829. KB. [Fra M. 1: 1829]
- Voss, Christian Friedrich d. Æ. (Voss'sche

- Buchhandlung) 1722-1795 Forlægger. 2: Berlin 1794. KB (1: 8/4 1794) og Berlin, PSBi: Samml. Autographa (1: Konzept. 17/6 1794). Reg. Fot. Fra M. 4: 1793-96. KB (NBD: 2: 3/12 1793, 9/7 1796); Amsterdam, UB: Schenking Diederichs 132, Dm (1:5/4 1794) og Berlin, PSBi: Samml. Autographa (1: 10/6 1794). Reg. Fot. [2: 1796: 29/3. 1821 (Voss'sche Buchhandlung ved Schramm; se Rühle von Lilienstern til M. 7/2 11/9 1821). Fra M. 1: 1793: c.1/10 (Fessler til M. 6/3 1803)] VI 345-47
- *Voss, J. H. 1751-1826 klassisk Filolog, Pædagog. 4: Eutin, Neubrandenburg 1793-97. KB. Cf. T: Heidelberg Aug. 1818. VI 347-49
- Voss'sche Buchhandlung se Voss, Christian Friedrich
- Wählin, Christian Ludvig 1787-1864 Mag. Phil. 3: Lund, Kristianstad 1812-13. KB. [Fra M. 2: 1813]. Se Lund: Konsistorium
- *Wachler, L. 1767-1838 Professor i Historie. 1: Breslau 1828. KB
- *Wachsmuth, W. 1787-1866 Historiker, Fm. 20: Kiel 1820-25. KB. Fra M. 1: 24/11 18[21]. KB (NBD 4°). [Fra M. 7: 1820. 1821. 1822: udat. 1/9. 1823 (2). 1824]. VI 349-51
- de Wal, G.-E.-J., baron *1736 belgisk Forfatter. 1: Ansbach 1795. Fransk. KB.
- Wallenberg, Marc. 1774-1833 Biskop. 2: Linköping 1820-25. KB. [Fra M. 1: 1825: 12/5]
- *Wallich, N. 1786-1854 dansk Botaniker i Kalkutta. Fra M. 1: 1821. Konzept. KB (XII). Tilskrift paa Brev fra H. H. Wilson til M., Kalkutta 15/3 1824. VI 352
- *Wallick, Arnold 1779-1845 dansk Maler, foregaaendes Broder. Tilskrift paa Brev fra Camillo Borgia til M., Roma 13/7 1805. KB
- Wallmark, P. A. 1777-1858 Bibliotekar ved det von Engeström'ske Bibliotek i Stockholm. Fra M. 2: 1804 og 1822. Fransk. Stockholm, KB. Cf. Sune Hildebrand: Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket i NTBB 6, 80-102
- Walter Fürst (Im) se August
- [von *Wangenheim, Friedrich Wilhelm 1722-1799 Oberst i Potsdam, Fm. Fra M. 1: 1782: Berlin 11/9]
- von *Wangenheim, Karl August 1773-1850 württembergsk Gesandt, M.s Fætter. 1: Frankfurt a. M. 1819. KB. VI 352-54
- von *Wangenheim, Maria Magdalene Christiane, f. Zachariae, Frederik Münter's Mormor. Fra M. 1: 1771. KB (NBD 4° 151)
- Weber, J. David c.1773-1847 Købmand, Kunstsamler. 2: Venezia 1825. Tysk. KB. [Fra M. 2: 1825]. Cf. V 208-09 213 samt Simonsfeld 2, 187; Cicogna S. 788. VI 354-55
- *Wedel, G. W. U. c.1755-1831 Godsejer, Forfatter, Fm. 3: Freudenholm ved Preetz 1809-14. KB. Cf. T 16, 171
- *Wedel, Lago Matthias 1752-1827 Præst. 1: Everdrup 1826. LA (SSBA. Henlagte Sager 1826. Nr. 24)
- [*Wehmeyer, Heinrich Christian c.1727-1813 Overgartner, Fm i Gotha. Fra M. 1: 1788: c.19/4]
- [Weinhold, Karl August 1782-1829 Professor med. i Halle. Fra M. 1: 1825 (Vater til M. 6/6 1825)]
- *Weishaupt, Adam 1748-1830 Professor, Stifter af Illuminatorordenen. 9: R[egensburg], Gotha 1787-1802. KB (1, Gotha 6/6 1792, paa Brev fra Loeffler til W., blandt Breve fra Loeffler til M.). [Fra M. 9: 1787: Nürnberg c.7/5, Göttingen 12/6, Kh Juli/Aug. 5/9 c.13/10. 1788: c.22/3 c.15/11. 1792: Foraar. 1798: Marts/April (Thorlacius til M. 26/4 1798)]. Cf. angaaende

- W.s Papirer F. L. Schröder til M., Relingen 27/9 29/11 1814. VI 355-58
- **Welcker*, F. G. 1784-1868 Professor i græsk Litteratur og Arkæologi. 9: Giessen, Göttingen, Bonn 1811-26. KB. Fra M. 4: 1812-23. Bonn, UB. Fot. Cf. Chirographorum in Bibliotheca Academica Bonnensi servatorum Catalogus 2, 1858-76, S. 186 (Nr. 706). [Fra M. 1: 1817]. VI 358-61
- Wellenitz i Böhmen: den evangeliske Menighed. 1: 1829. Latin. KB. Underskrift: Stephanus Schölthiisius, Pastor
- **Werlauff*, E. C. 1781-1871 Historiker, Bibliotekar. 2: Kbh 1829-30. KB
- Wernerus frat: a globo igniario (Fm) se Abrahamson
- Wessel Brown se Brown, Peter Caspar Wessel (Frimurer-Directoratet)
- von *Wessenberg*, I. H., Frh 1774-1860 Generalvikar. 14: Konstanz 1821-29. KB (1, 26/12 1824, i Friederike Brun's Autogr. II Nr. 214 (NkS 4° 1992¹)). Fra M. 7: Kbh 1821-29. Stuttgart, Landesbibl.: Hist. Hss. Q 314. Fot. Cf. W. von Heyd: Die historischen Hss. der königl. öffentlichen Bibl. zu Stuttgart 2, 1891, S. 129. [Fra M. 1: 1824: 2/11]. VI 361-71
- **Westerholt*, Alexander †1827 kurkölnsk Kammerherre, deputeret Stormester for Logen Carl zu den 3 Schlüsseln. 2: Regensburg 1802-03. FMA. [Fra M. 1: 1802]. Cf. Wf 12108 ff.
- **Westerwik*, Friz, Teolog. 2: Lübeck 1782. KB. [Fra M. 1: 1782: Göttingen c.1/6]. Sb II 19: Göttingen Marts 1782
- von **Wickede*, Augusta 1751-1786 født Vanselow. 2: Lübeck 24/7 1781 og Tilskrift paa Brev fra Friedrich von W. til M., Lübeck 20/7 1781. [Fra M. 1: 1781: Göttingen 21/11]. Sb I 130-31: Kbh 3/10 1780 (Silhouet)
- von **Wickede*, Friedrich 1747-1825 Insti-
tutbestyrer, Frimurer, ordførende Mester for Logen »Zum Füllhorn« i Lübeck (1786-89). 7: Lübeck 1781-89. KB (Tilskrift paa Brev fra Augusta von W. til M., Lübeck 24/7 1781). [Fra M. 17: 1781: Hamburg 25/7, Göttingen 24/10, Braunschweig 31/12. 1782: Göttingen Jan. c.1/5, Berlin 24/8, Dresden 24/9. 1783: Göttingen 26/1, Kbh 29/10 9/12. 1784: 25/3 1/5, Hamburg 5/6. 1786: Roma 16/9. 1789: Nov. (3)]. (Fødselsaar ifølge DBL 5, 384 (Peter Collett) 1747; ifølge RP 8. T. 147 født 1/4 1748; ifølge J. Hennings: Geschichte der Johannis-Loge »Zum Füllhorn« zu Lübeck 1722-1922, 1922, S. 57 62 93 f. født 1/1 1749). Sb I 127: Kbh 23/9 1780 (Silhouet) og Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte u. Alterthumskunde 5, 1888, S. 444
- Wiczay von Loos und Hédervár, Michael 1756-1831 Møntsamlr. Fm. 2: Wien 1819, udat. KB. Underskrift: G[raf] M[ihel] Wiczay. [Fra M. 1: 1819]. Ang. W. som Fm cf. Ehrmann til M. 14/4 1784 og Taute 50
- Wied-Neuwied se Maximilian
- **Wieland*, C. M. 1733-1813 Digter, Fm. 3: Weimar 1781-83. KB. [Fra M. 3: 1781: Göttingen 18/11. 1782: April. 1783: 11/8]. T 15, 31-32: Weimar 4/7 1791. VI 371-74
- [**Wiese*, Joh. Heinrich, Holstener, Teolog, Hovmester for Grev Magnus von Dernath i Kiel, Göttingen og Strasbourg. Fra M. 1: 1782: Berlin 2/9]. T: Göttingen 27/5 ff. 1782; Kiel 21/5 1784; GT 3; cf. Gundlach Nr. 5896 (imm. i Kiel 16/10 1782); imm. i Strasbourg 17/11 1785; cf. PT 5 VI 145
- Wieselgren, P. 1800-1877 Docent i Lund. 1: Stockholm 1827. KB
- Wilcke, Wilhelm Ferdinand, teologisk Kandidat. 4: Halle 1826-27. KB. 4 Breve,

- 17/3 13/6 30/12 1826; 19/6 1827, trykt
Wilh. Ferd. Wilcke: Geschichte des Tem-
pelherrenordens 3, 1800, S. 515-24 (2.
Ausg. 1860: 2, S. 414-22). [Fra M. 2: 1826:
17/3 13/6]
- Wilken, F. 1777-1840 Historiker. 1: Heidel-
berg 1808. KB. [Fra M. 1: 1808]
- [Willem Frederik George Lodewyk 1792-
1849 Prins af Oranien-Nassau, senere
Konge af Nederlandene (Willem II.
1840-49). Fra M. 1: c. 1823 (d' Yvoi til M.
6/1 1824)]
- Wilson, H. H. 1786-1860 Sekretær for »Asia-
tic Society of Bengal«. 2: Kalkutta 1824-
27. KB
- [von *Wilzeck, Joh. Jos. Maria, Greve 1748-
1819 østrigsk Minister i Milano, Fm (Stor-
mester i Lombardiet). Fra M. 1: 1787:
Milano 31/1 (Memorial angaaende den
spanske Sammensværgelse mod Venezia
i 1618; cf. III 284)]
- Winer, G. B. 1789-1858 Professor theol. 1:
Erlangen 1826. KB. [Fra M. 1: 1826]
- *Winterfeldt, J. B. 1732-1821 Søofficer. 1:
Kbh 1809. KB
- de *Witte, Antonio, Fm. 1: Messina 11/3
1786. KB. [Fra M. 2: 1786: Napoli 28/2
4/3]. Cf. GT 94
- *Witte, S. S. †1802 Professor. 3: Rostock
1800-02. KB. [Fra M. 1: 1800: c. 1/7]
- [Woide, Ch. G. 1725-1790 Koptolog i Lon-
don. Fra M. 1: 1787: Sept.]. Cf. VII 206
- *Wolf, F. A. 1759-1824 klassisk Filolog. 1:
Berlin 1807. KB. Fra M. 2: 1817-22.
Berlin, PSBi: Samml. Autographa. Reg.
Fot. [1: 1811/12 (M. til Niebuhr [1811/12])].
VI 374-76
- Wolff se Wulffen
- von *Wolffradt, Gustav 1762-1833 Minister.
1: Cassel 1810. KB. Fra M. 1: 1809. Kon-
cept. KB. Cf. Sb II 27: Göttingen 3/4
1783. VI 376-78
- *Wolke, C. H. 1741-1825 Pædagog. 1:
Dessau 1781. KB. Cf. T: Dessau 16/8 ff.
1781
- *Worm, Oluf 1757-1830 Rektor i Horsens
og Aarhus. 1: Horsens 17/4 1817. LA
(SSBA. Indk. Sager fra Bornholm 1815-
20, ved Brev fra P. E. de Fischer til M.
24/9 1816). Fra M. 1: 1790. Horsens,
Statsskolens Bibl. Trykt i Horsens Skole-
program 1844, S. 30-32
- (von) *Wreden, C. J. 1761-1829 Referendar.
9: Mergentheim, Bonn, Münster i. W.,
Darmstadt 1791-93 1814-23. KB. [Fra
M. 5: 1791: Lübeck 28/9. 1814. 1815:
18/2. 1820: 17/3. 1823: 24/6]. Cf. T:
Bonn 10/8 ff. 1791 (15, 118 ff.) og Darm-
stadt Aug. 1818. VI 378-85
- *Wriesberg, H. A. 1739-1808 Professor med.,
Præsident for Videnskabernes Selskab i
Göttingen. Fra M. 1: 1790. Göttingen, Ar-
chiv der Gesellschaft der Wissenschaften.
Fot. Cf. T: Göttingen 12/6 1784; Aug.
1791 (T 15, 153). VI 385-86
- *Wulf, H. E. 1776-1857 Kommandant. 1:
Christiansø 3/12 1816. LA (SSBA. Indk.
Sager fra Bornholm 1815-20). [Fra M. 1:
1816: 4/11]
- [*Wulffen, Johann Heinrich, Købmand i
Livorno. Fra M. 1: 1785: Roma 6/8]. Cf.
PT 11 IV 102
- *Yoldi, A. M. de Aguirre y Gadea 1764-1852
spansk Gesandt i Kbh. Fra M. 1: 1828.
Fransk. KB (Bøllings Brevs. D. 4° Nr. 686)
- d'Yvoi, Maximiliaan Louis 1753-1831 Ba-
ron. 9: Haag, Bruxelles, du Loo, Laeken
1819 1824-27. Fransk. KB (1, 22/11
1819, ved Brev fra Carl af Hessen til M.
27/12 1819). [Fra M. 5: 1824: 23/3 1/7.
1825: 25/1. 1826: 24/2 16/9]
- *Ziegler, W. K. L. 1763-1809 Professor

- theol., Fm. 30: Rostock 1795-1806. KB. [Fra M. 10: 1795. 1799 (2). 1801: udat. 22/12. 1802. 1803. 1804: Okt. 1805: April. 1806]. T 15, 143: Göttingen Aug. 1791. Cf. Tyachsen, O. G. VI 386-401
- *Zimmermann, K. F., Universitetsven i Göttingen. 3: Dresden, Brugg 1783-92. KB. [Fra M. 2: 1784: 15/1. 1787: Genève 2/3]. Sb II 2: [Göttingen] 1783. Cf. Hess til M., Zürich 3/9 1817. VI 401-03
- Zoëga, C. L. 1763-1829 Landmand i Stenderup. Fra M. 2 Breve i UB, Bonn, ifølge Brev fra Biblioteket af 22/12 1939
- *Zoëga, Georg 1755-1809 Arkæolog. 116: Roma, Napoli, Venezia, Genzano 1785-1809. Dansk, Italiensk, Tysk, Fransk. KB. 1 Brev (Udtog), Roma 4/3 1797, meddelt RP 8, 417; 1 Brev (Udtog), Genzano 4/10 1797, trykt Thiele 2, 16-17; cf. 1, 104-05; WZ 2, 101-02 (1. Ausg. 2, 186); Plon 24; 1 Brev, Roma 18/3 1801, trykt RP 8, 301-04; 62 Breve (1791-1808), mest Fragmenter, i tysk Oversættelse trykt WZ 2, 34 f. 37 f. 41 f. 44-53 71 100-10 112-15 120-23 127 130 133-38 142 f. 146-54 159 f. 170 179-82 196 f. 203-05 (1. Ausg. 2, 1819: S. 62 f. 74 ff. 80-96 183-201 204-09 218-24 231 f. 237 f. 242-45 248-52 259 f. 266-76 278 ff. 290 308 355 367-71. Fra M. 20: 1789-1808. Koncepter. KB (19: XII og NBD) og Bonn, UB (1: 8/2 1807). Fot. [3: 1797: Juni 1802: 6/1. 1808: 8/6. Fra M. 87: 1786: Napoli 15/10. 1787: Genova 12/1, Genève 1/3, München 8/4, Kbh c.25/8 c.15/12. 1788: c.31/1 c.22/3 c.30/4 c.30/6 30/8 (2: Anbefaling for Herder) 14/10 22/10. 1789: Jan. (2) Febr. (2) April Maj, Brahetrolleborg c.31/7, Kbh c.31/8 22/9 c.31/10 Nov. Dec. 1790: Jan. 15/2 Marts April 13/7 18/10. 1791: c.Jan. 18/4 12/10. 1792: 24/1 April Juni Okt. 1793: 6/1 16/1 Juni Okt. 1794: 16/1 c.1/6 Efteraar. 1795: c.Jan. udat. Foraar Efteraar. 1796: 2/8 11/10. 1797: 17/1 11/4 31/10 Dec. 1798: 16/1 c.April. 1799: 9/1 14/5 23/7 8/10 25/11 23/12. 1800: Marts 3/6 1/7 7/10 25/11. 1801: 3/1 21/1 3/5 c.Juli udat. (2) 1/12. 1802: April 9/5 12/10. 1803: 4/1 c.Juni. 1804: 10/3 6/11. 1805: c.Marts 31/12. 1806. 1807: 6/8]. Sb III 111: Roma 11/12 1786 (Græsk; Hermetica 1, 1924, S. 144; 2, 109)
- *Zola, Giuseppe 1739-1806 Professor theol. 2: Pavia 1787-88. KB. [Fra M. 4: 1787: Göttingen 12/6, Kbh c.3/11. 1788: c.15/11. 1789: c.7/2]. Sb III 23: Pavia 26/1 1787
- *Zurlo, Giuseppe 1759-1828 Jurist, Fm. 2: Napoli 1786. KB
- *Zuschlag, F. L. 1759-1808 Billedhugger, Fm. 2: Kbh 1781-82. KB. [Fra M. 1: 1781: Sommer]. Cf. T: Kbh 21/8 1779-14/10 1780 passim; Kbh 17/12 1783 (Fm); M.s Stambog (NkS 8° 605, S. 136): Kbh 26/6 1781
- Zöllner, Johann Friedrich 1753-1804 Provst, Overkonsistorialraad, Fm. 3: Berlin 1799-1801. KB. [Fra M. 2: 1799. 1801]
- [Ödmann, Samuel 1750-1829 Professor theol., Orientalist, Naturforsker. I Brevveksling med M. ifølge Henning Wijkmark: Samuel Ödmann, 1923, S. 154 Note 3]
- Øresunds Toldkammer. 1: Helsingør 1828. KB
- *Ørsted, A. S. 1778-1860 Jurist. 1: [Kbh] 1829. KB
- *Ørsted, H. C. 1777-1851 Fysiker, Sekretær i Videnskabernes Selskab (1815-51), Fm. 1: Kbh 1810. KB. Fra M. 6: 1810-27. KB (Ørsted, Fol. 1-2) (1: 1822) og KDVSA (4: 11/5 1816. 12/10 1817. 21/10 1825 ved Nr. 2968. 1827, Nr. 3355). 1 udat. [1810] fransk Billet til Ø. i Bøllings Brevs. D. 4° Nr. 1258

TOPOGRAFISK REGISTER

TIL BREVREGISTRANTEN

- Åbo: Bonsdorff
Aalborg: Borch, Henneberg, Jansen, Meden, Stockholm
Aargau se Baden
Aarhus: Birch, Guldberg, C. V. Hertel(1)
Agerø (Romsdalen): J. C. Schönheyder
Albano: Bonstetten, F. Brun, Garampi
Alessandria (Lombardiet): Giorgi, Spinola
Alexandria: Dumreicher, Theophilos
Algier: Carstensen
Alstahoug: Krogh, Vargas Bedemar
Aldorf: J. Ph. Siebenkees, P. J. S. Vogel
Altenkirchen: L. T. Kosegarten
Altona: Arens, Bolten, H. W. Gerstenberg, Hammerich, Henderson, Ph. G. Hensler, Lawaetz, Löck, Mumssen, M. W. Müller, Niemann, Rist, O. J. Schmidt, Smissen
Amsterdam: Hengel, P. Jensen, Kinker, Stuart, Tex
Ansbach: Haueisen, Wal
Aquila: Costanzo
Ariccia: Cabott
Aschaffenburg: Dalberg, Hoof
Asker: J. Neumann
Asminderød: G. J. Brøndsted
Athen (Im) se München
Augustenborg: Frederik Christian, Germar, Louise Augusta, Schiffmann
Baden-Baden: Eggers
Bagnères-de-Bigorre: Engelstoft
Bagnères-de-Luchon: Paravey
Basel: Basler Mission, Eggers, Merian
Belsvaag (Tromsø): Krogh
Bergen: J. N. Brun, J. Neumann
Berlin: P. P. Adler, Altenstein, Bartels, Bel-
lermann, C. Bernstorff, J. E. Biester, C. Brun, Bund der vereinigten Freimaurer und vertrauten Brüder, Buttman, Carmer, H. N. Clausen, Eylert, Fessler, Friedlaender, F. og L. Gedike, Hirt, Ideler, Jost, Klaproth, Marheineke, Minutoli, Neander, Nicolai, Nicolai'sche Buchhandlung, Niebuhr, Raumer, Rheinwald, Rumann [?], Rüdinger, Rühle von Lilienstern, Sack, J. F. W. Schlegel, Schmalz, Sestini, G. L., J. og M. C. Spalding, Uhden, C. F. Voss, Wolf, Zöllner
Bern: C. Baggesen, Ith
Bernstorff: F. L. Stolberg
Bitonto: Planelli
Bloustrød: Joachim Junge
Bogense: J. M. Hertz, Plum
Boissy-Saint-Léger: Sacy
Bologna: Bologna, Offenberg, Savioli Fontana
Bonn: Augusti, Dorow, Freytag, Niebuhr, Scholz, Welcker, Wreden
Bordeaux: Borgaard
Bornholm: Dam, P. E. Fischer, Garde, Grønbech, Hjorth, Johan Jensen, Jespersen, Jørgensen, Kohl, Myhre, Pingel, A. A. F. Schrøder
Borstel: A. Bernstorff, F. L. Stolberg
Brahettrolleborg: D. C. og L. Reventlow, Schubart
Bramstedt: F. L. W. Meyer
Branau [?]: Rzewuski
Braunschweig: Ebert, Eggers, Emperius, Eschenburg, Hufnagel, Jerusalem, J. Schmidt-Phiseldeck, J. F. Schwartz sen., Vieweg
Brecklum: Outzen

- Bregentved: J. G. Moltke
 Bremen: Heeren, Miesegaes, Smidt
 Breslau: Wachler
 Brugg: Zimmermann
 Bruxelles: Yvoi
 Brzezina: Sternberg
 Brøndbyvester: Hammond
 Buckow (ved Berlin): Fessler
- Cagliari: Navoni
 Canterbury: Howley, Manners-Sutton
 Carlsbad se Karlsbad
 Caserta: Rainer
 Cassel: Grimm, F. C. Petersen, Robert, Voelkel, Wolfbradt
 Catania: Bartels, Giac. og Gius. Gioeni, Anna Paternò Castello, G. F. Paternò Castello di Biscari, Vinc. Paternò Castello
 Cava se La Cava
 Celle: Ende, Ramdohr
 Charlottenburg: Sestini
 Christiania se Oslo
 Christiansfeld: B. Münter († 1793)
 Christianshavn se København
 Christianssand se Kristiansand
 Christiansstad se Kristianstad
 Christianssæde: C. D. F. Reventlow
 Christiansted (St. Croix): Oxholm
 Christiansø: Wulf
 Coimbra: Magalhães e Avellar
 Colmar: Ehrmann, Grégoire
 Colombia: Greiff
 Coni se Cuneo
 Corneto: Garampi
 Cortona: Colonesi
 Cuneo (Coni): J. C. F. Hellfriedt
- Dahla: Tham
 Darmstadt: Ess, Wreden
 Dentestorp: Saltza
 Dessau: Sander, Wolke
 Dieppe: Paravey
- Dorpat (Tartu): Clossius, Ewers, J. V. Francke, Hegel, Morgenstern
 Dreilitzow: A. Bernstorff, Koenigsmann
 Dresden: Ammon, W. G. Becker, Böttiger, Estrup, Geyer, Gierlew, Krehl, Latour-Maubourg, Moßdorf, Petermann, F. C. Petersen, Zimmermann
 Drontheim se Trondheim
 Dublin: Giesecke
 Düren: Faust
 Döbling: Hammer
- Edinburgh: Brewster, Hay, Kinnear, Scott
 Eggeslevmagle: Beyer
 Elberfeld: Faust
 Elmshorn: J. G. C. Adler
 Emkendorf: Fritz Reventlow
 Emmeram, St. (Regensburg): Sauer
 Endesløv: Lang
 Equord: Hammerstein-E.
 Erfurt: J. E. Schlegel
 Erlangen: Heyder, Hufnagel, P. J. S. Vogel, Winer
 Esphult: Edberg
 Eutin: Hudtwalcker, D. J. W. Olshausen, F. L. Stolberg, Tischbein, J. H. Voss
 Everdrup: L. M. Wedel
- Falun: Vargas Bedemar
 Faxe: S. J. Heiberg
 Felsberg (Cassel): Gehren
 Ferney: Eymar
 Finmarken: Krogh
 Firenze: Bandini, W. G. Becker, I. og L.-Ph. Bombelles, H. N. Clausen, Dorothea, Ducci, Fontani, Hohenwarth, Inghirami, Latri, Antonio Martini, M. Morelli, Offenbergh, Poudrel, W. H. Rothe, Sestini
 Flensborg: Th. H. Jensen, B. Münter († 1793)
 Foggia: Bonghi
 Foldalen: Vargas Bedemar
 Frankfurt a. d. Oder: Haugwitz

Frankfurt a. M.: C. og F. Brun, Büchler, Curtius, Eyben, Gagern, Grégoire, Grotefend, Kopp, Marschall von Bieberstein, Passavant, Pechlin, C. F. Schmidt-Phiseldeck, Sismondi, Smidt, A. Stein, Sömmerring, Thorlacius, K. A. Wangenheim

Fredericia: Rieu

Frederiks: Rosendahl

Frederiksberg se København

Frederiksborg: Bendtsen, Steenbloch

Frederikshald: J. Neumann

Freiberg i. S.: J. C. F. Gerlach, Meissner

Freiburg i. Br.: Hug

Freudenholm (Holsten): G. W. U. Wedel

Friedrichswaag (Tórshavn): Otte

Fulda: Böhm

Fürstenstein i. Hessen: Diede

Færøerne: Joensen, Kyhn, Otte, S. Sørensen, Tillisch

Gand: Schoutheer

Gartow: A. Bernstorff, Koenigsmann

Gastein: Ignaz Born

Genève: Bonstetten Diodati, J. F. E. Lühe

Genova: Gråberg, J. C. F. Hellfriedt, Morellet

Gent se Gand

Genzano: Almena Borgia, G. Zoëga

Gerlev: Steenberg

Gibraltar: Gråberg

Giessen: Crome, Kühnöl, Osann, Ritgen, Welcker

Gifhorn: Grotefend

Gisselfeld: Danneskiold-Samsøe

Gjerdum (Færøerne): Joensen

Glückstadt: J. G. C. Adler, Eggers, Johannsen

Glumsø: Balle

Godhavn (Grønland): Fasting

Gotha: Anthing, August, August Emil Leopold, Dumpf, Ernst II. R. Z. Becker, Bretschneider, Ewald, Friedrich IV., Gerlach

(† 1784), Gerlach († efter 1802), Hamburger, Helmolt, »Hierarchia Syracusana«, Jacobs, Koppe, Lenz, Lindenau, Loeffler, Caroline og J. F. E. Lühe, J. H. Möller, Perthes, Reichard, Schlichtegroll, E. L. F. Schlotheim, Schwarzenfels, Ukert, Wehmeyer, Weishaupt

Gottorp: Carl af Hessen

Graasten: Frederik Christian

Greifswald: J. G. L. Kosegarten, L. T. Kosegarten, L. Pelt, Rühls, F. W. Schubert

Grenaa: P. E. Fischer

Gräfontonna se Tonna

Grækenland: P. O. Brøndsted, Capodistria, Lunzi, Prossalendi

Grønland: Fasting, Giesecke, Hartz

Guinea: Phil. Henke

Göteborg: Hellberg

Göttingen: Blumenbach, Eggers, Eichhorn, Engelstoft, J. G. H. Feder, Gatterer, Grotefend, Heeren, Heyne, Horn, Jordt, Koppe, Mahn, Marezoll, J. H. Münter, Plank, Reuss, J. F. W. Schlegel, J. F. Schwartz jun., Spittler, Stäudlin, Thorlacius, T. C. Tychsens, Villers, Welcker, Wiese, Wriesberg

Haag: Åkerblad, Jonge, Lynden van Hemmen, Willem, Yvoi

Haarlem: Loosjes

Halberstadt: G. N. Fischer, Gleim, Klamer Schmidt

Halle: Bruns, Eggert, J. R. Forster, Gensichen, Gesenius, Knapp, Kruse, A. H. Niemeyer, W. H. Rothe, Schweigger, Semler, G. L. Spalding, C. L. Strøm, Thilo, Vater, Weinhold, Wilcke

Halmstad: Marks

Hamburg: Bartels, C. E. Bohn, Bostel, Bowring, Fauche, Gurliitt, B. G. Hoffmann, F. G. og V. Klopstock, Kröger, F. J. L. Meyer, Mumssen, Perthes & Besser, Rem-

- nant, Saphir, F. L. Schröder, B. G. Schumacher
- Hannover: Grotefend, Koppe, J. H. L. Meyer, J. Schmidt-Phiseldeck, Schubert, C. L. Strøm
- Harburg: F. L. Stolberg
- Hasle: N. A. Hartz
- Hassing (Thisted Amt): Gjerløff
- Haugarnæs (Reykjavík): Johnsen
- Hédervár: Sestini, Wiczay
- Heidelberg: Creuzer, Mieg [?], Mone, Naegele, W. H. Rothe, Schwarz, Ullmann, Wilken
- Hellebæk: B. Münter († 1793)
- Helmstedt: Beireis, Bischoff, Bredow, Bruns, Fleckeisen, Glaser, H. Ph. K. Henke, Lichtenstein
- Helsingør: Falbe, P. E. Fischer, P. C. Jessen, Lindblom, Meisling, B. Münter († 1793), Øresunds Toldkammer
- Herapolis (Im) se Weimar
- Herfølge: Bøgh
- Herlufsholm: Brorson, Stemann
- Hernösand: Norberg
- Hildburghausen: Sickler
- Hildesheim: Cludius
- Himmelev: F. Schmidt
- Hof (Bayreuth): Otto
- Holbæk: Høeg, Larsen
- Holsteinborg: F. A. og W. Holstein, Sybille Reventlow
- Holsteinsborg (Grønland): Giesecke
- Hornau: Gagern
- Hornum, Vester: Lächte
- Horsens: Worm
- Horslunde: Smith
- Hottenbach: Faust
- Hyères: Bonstetten
- Illerfeld: Lupin
- Ingelstorp: Lanærus
- Ingolstadt: Die Vorstände der evangelischen Gemeinde
- Irland: Giesecke
- Island: Helgason, Jónsson, Stefánsson, Vídalín
- Ithaka: P. O. Brøndsted
- Itzehoe: J. G. C. Adler, Eggers, Hudtwalcker, Roepstorff
- Jakobshavn (Grønland): Hartz
- Jena: Eichhorn, Eichstädt, Griesbach, Caroline Herder, Hufeland, Reinhold, Schütz
- Jernløse: Reingaard
- Kalkutta: Wallich, Wilson
- Kalundborg: Holst
- Karlsbad: Fritz Reventlow
- Karlsruhe: Dümgé
- Kazan: Erdmann, Frähn
- Kempton: Dumreicher
- Kettinge: S. Tetens
- Kiel: Bartels, Carl af Hessen, Cramer, Eckermann, Falck, Fock, G. S. Francke, Harms, Heinrich, C. og Ph. G. Hensler, Hudtwalcker, Kleuker, Köster, Nitzsch, J. Olshausen, Reinhold, Schleiden, Schrader, Schreiter, Trendelenburg, Twesten, Wachsmuth
- Kirke Saaby: Th. S. Heiberg
- Kjós (Reynivellir, Island): Helgason
- Kjøng: T. Müller
- Kleinwall: Fessler
- Koblentz: Neckermann
- Koldenbüttel: Peters
- Kolding: C. Sørensen
- Kongsberg: Vargas Bedemar
- Konstantinopel: Clausewitz
- Konstanz: Wessenberg
- Korfu: Capodistria, Lusignan, Prossalendi
- Krasnoarmejsk se Sarepta
- Kristiansand: Arentz, Hansen, C. Sørensen
- Kristianstad: Wählin
- Kurland: Dorothea, Offenberg, Recke
- København: Abildgaard, Abrahamson, J. G.

C. Adler, Joh. G. Adler, Asiatick Compagni, A. Baggesen, J. Baggesen, Balle, Berks, A. P. og Hans [?] Bernstorff, Birch, Boheman, Bowring, Bozenhard, Brandis, C. og F. Brun, Brøer, P. O. Brøndsted, Th. Bugge, C. og F. Bülow, Caroline Amalie, Carstens, Christian Frederik, H. G. og H. N. Clausen, Collin, Commissionen til Oldsagers Opbevaring, Dankwart, Degen, Lotte Dernath, Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, Disbrowe, Dohna-Schlobitten, Eggers, John Erichsen, A. og C. H. Esmarch, Antonie Forster, Foster, Arveprins Frederik, Frederik VI., Frederik Christian, Frimurer-Directoratet, General Toldkammeret, Gianelli, Gierlew, Giesecke, Glahn, Grosch, Grube, N. F. S. Grundtvig, Guldbland, Gyldendalske Boghandel, Gössel, Hammeleff, Hauch, Heger, Herholdt, »Holberg«, Chr., Claus og J. W. Hornemann, C. A. Jacobi, Jansen, Juliane Marie Jessen, Johnstone, Kaas, Kall, Kancelliet (Danske og Slesvig-Holstenske), Kielsen, Kirstein, Kunstakademiet, Lasson, Lindberg, Lindenau, C. Ludolf, Lusignan, Magnússon, I. C. og O. Malling, Mandix, Moldenhawer, J. G., O. J. og W. Moltke, P. J. Monrad, Moorberg, Mortensen, J. P. Mynster, B. Münter († 1793), B. Münter († 1786), B. Münter († 1867), Elise, Magdalene F. E. S., Sophie og Theodor Münter, J. Møller, P. Møller, Møsting, Niebuhr, Nyerup, Olsen, A. F. N. Pelt, Peschier, Juliane Marie Pontoppidan, Pram, Proft, Prætorius, Quabeck, Rafard, Rafn, Rahbek, Ramus, Cay Reventlow, Riber, Rosenkrantz, A. B. og Tyge Rothe, Rudolphi, Ryberg, Sander, Schack-Rathlou, Schimmelmann, C. F. Schmidt-Phiseldeck, B. G. og H. C. Schumacher, J. C. og J. M. Schönheyder, Lucia Charlotte Sehested Juul, Seidelin, Selby, F. og H. C.

Sneedorff, Spies, L. og M. Strøm, Suhm, [J. N. ?] Tetens, Thomsen, Thorkelin, Thorlacius, Thott, Videnskabernes Selskab, Volkersen, Werlauff, Winterfeld, Yoldi, Zuschlag, A. S. og H. C. Ørsted

Köln: Rudelbach

Königsberg: Borowski, H. Olshausen, Vater

Labrone in Hetruria se Livorno

La Cava: G. Filangieri

Læken: Yvoi

Landshut: J. C. Siebenkees

Lausanne: Eggers, Gibbon, J. C. F. og Wilhelmine Hellfriedt

Leiden: Hamaker, Hengel, Voorst

Leipzig: Beck, Berks, Crusius'ske Boghandel, Eck, J. C. F. Gerlach, Goeschen'ske Forlagsboghandel, Hammerich, Köppen, Nobe, Rosenmüller, Teubner, Thiele, Tittmann, Tzschirner, F. C. W. Vogel

Leith: Giesecke

Lemvig: Tilemann

Lensahn: G. P. Petersen

Linköping: Lindblom, Wallenberg

Linz: Scharf

Lissabon: Borgo di Primo, Porto Santo, Souza

Livorno: Barbaud, Bassegli, S. Borgia, Marie Born, Gierlew, J. C. F. Hellfriedt, Offenberg, Palloni, Wulffen

London: Addington, Banks, Bowring, P. O. Brøndsted, Cockle, Dudley, Gordon, Hamilton, Haubroe, H. F. Hornemann, Howley, Kierulf, London (Kirkekollegiet), Ouseley, Rosing, Rønneberg, Schwab, Shore, Souza, Steinkopf, Trattle, Woide

Loo: Yvoi

Louisenlund: Carl af Hessen, Gössel, Hauch
Lucera: Bonghi

Lund: Bruzelius, De la Gardie, Fant, J. og V. Faxe, Heslander, Hylander, Lidbeck, Lindblom, Lund (Konsistorium), J. Lund-

- blad, Norberg, Norrmann, Pettersson, Retzius, Reuterdahl, Wählin, Wieselgren
 Lübeck: Doris og J. E. Biester, F. Bohn & Co., Brehmer, D. J. Brockdorff, Buchholz, Curtius, Eggers, Geibel, H. W. og Margrethe Sophia Gerstenberg, A. D. og Carl Gütschow, Th. Fr. Jessen, H. D. og W. Krohn, Lübeck (Frimurerlogen), Christine og Katharina Elisabeth Münter, H. F. Niemeyer, Overbeck, Rechlin, Schinmeier, C. L. Strøm, Thomson («Shaw»), Villers, Westerwik, Augusta og F. Wickede
 Lyderslev: Engelbreth
 Lyngby: Christian Frederik, I. C. Malling, B. Münter († 1793), Møsting, Rønne
 Lyon: Poudrel le Jeune
 Löberöd: De la Gardie
 Madrid: M. Dernath
 Mailand se Milano
 Mainz: Blau, Bodmann, Büchler, Böhmer, J. P. Fischer, G. Forster
 Malente: Hudtwalcker
 Malta: Poudrel
 Marburg: Justi, Lucä, Münscher
 Maribo: Birch
 Marsa (Tunis): Gierlew
 Medellin (Colombia): Greiff
 Meiningen: Donop, Schaubach, Vierling
 Meissen: Matthäi
 Meldorf: Boie, Eggers
 Mergentheim: Polzer, Wreden
 Mern: H. C. Monrad
 Messina: Girod, S. Landolina, Schouw, A. Witte
 Metz: Marchant, J. Thyron
 Middelfart: Faber
 Milano: Cattaneo, Hammer, Isimbardi, Kü-nigl, Wilzeck
 Minden i. H.: Hachenburg, Passavant
 Minden, Preußisch: N. Meyer
 Mitau: Offenbergh, Reck[e]
 Modena: Tiraboschi
 Montenero: Schubart
 Moskva: Buhle, Ewers
 Murano [?]: J. Ph. Siebenkees
 Murten: Eggers
 München: Baader, Beigel, Costanzo, Häefelin, Reedtz, Schlichtegroll, Spreti
 Münden, hannöv. se Minden i. H.
 Münster i. W.: Wreden
 Napoli: J. G. Adler, Albanese, Ambrosio, Arditì, Avellino, Baffi, W. G. Becker, Adelaide og C. Borgia, Boschini, F. Brun, Calcagni, Capece Latro, Carelli, Carrascal, Daniele, Davanzati, Delfico, Dies, Carolina og G. Filangieri, Flauti, Gius. Gioeni, Gürtler, B. Haus, Heeren, Heigelin, J. C. F. Hellfriedt, Caroline Humboldt, S. Landolina, Lusignan, Naselli, Pagano, Parente, Poudrel, Pucci Sieripepoli, Rainer, Schlanbusch, Tischbein, Tommasi, Vargas Machuca, G. Zoëga, Zurlo
 Neksø: Jespersen
 Neubrandenburg: J. H. Voss
 Neuenhof: Pestalozzi
 Neukirchen: Hudtwalcker
 Neuwied: Dorow, C. F. Hoffmann, Maximilian, J. F. Schwartz jun.
 Niebøl: Franzen
 Niemeck i. S.: R. Stein
 Nienstädten ved Hamburg: Bostel
 Nizza: Marie Born
 Nordheim: Böse
 Noto: Astuto
 Nyborg: Nyholm
 Nyker (Bornholm): A. A. F. Schrøder
 Nylarsker (Bornholm): Hjorth
 Nürnberg: Costanzo, Frauenholz, C. G. Junge, Murr, P. J. S. Vogel
 Nütschau: Niebuhr
 Næstved: Holst
 Nørbeig (Nørbæk, Viborg Stift): Sadolin

- Odense: J. G. Adler, Hanck, Hansen, L. Heiberg, B. Münter († 1793), Plum
 Oedenburg: Grevinde Ludolf
 Ognès: Sacy
 Oldenburg: Adolf Martini, A. Rennenkampff, Ricklefs
 Oldenburg i H.: Schrödter
 Oldesloe: J. G. C. Adler, Elise og Sophie Münter, Rode
 Olsker (St. Ols, Bornholm): P. E. Fischer Orupgaard: Selby
 Oslo: Bech, Krogh, Rosenblad, C. Sørensen, Treschow, Vargas Bedemar
 Oxford: Routh

 Padova: S. Borgia, Carburi, Làzara, Savonarola
 Palermo: Calcagni, Carelli, Everard, Garofalo, J. J. Haus, S. Landolina, Mango e Delfino, Meli, Oneto, Peranni, Pucci Sieripepoli, Stephanis, Sterzinger, Tommasi
 Pancker: Carl af Hessen
 Parchim: Nettelblatt
 Paris: Anquetil, Becchetti, Blau, F. Brun, P.O.Brøndsted, Cadalvène, Champollion[?], Consistoire des protestants, Direktoratet, Dolomieu, Dumreicher, Engelstoff, Fabré-Palaprat, Férussac, Grégoire, Grouvelle, Hofmeister, Lasteyrie, Lenoir, Manthey, Millin, J. Olshausen, Paravey, Preisler, Quatre-mère, Raoul-Rochette, Rasmussen, Raynouard, Sacy, Scharling, C. F. Schmidt-Phiseldeck, Souza, Thorlacius
 Pavia: Tamburini, Zola
 Pederstrup (Lolland): Kamla, C. D. F. Reventlow
 Petersburg, St.: Adelung, Etter, Frähn, Fuss, Henderson, Horn, Koehler, Kühn, Köppen, Paterson, Sprewitz, Uvarov
 Philadelphia: Pedersen
 Pienza: Santi
 Pinerola: Spinola
 Pinneberg: Goltz
 Pisa: Hasenöhr von Lagusius, Hohenwarth, Santi, Schubart
 Pistoia: Ricci
 Polen: Jacobi
 Poppenbüttel: B. Münter († 1793), Olde
 Portici: Delfico
 Portugal se Lissabon
 Potsdam: Goltz, Knebel, F. W. Wangenheim; se ogsaa Berlin (Eylert)
 Pozzuoli: Rosini
 Praha: Dobrowský, Mader, Posselt, Sternberg
 Præstø: A. Esmarch

 Quisisana: J. G. Adler

 Raabjerg: Lihme
 Ragusa (Sicilien): F. Paternò Castello
 Ranum: Becher
 Rask: Bechmann
 Rastatt: Eggers
 Ratzeburg: Block
 Regensburg: Diede, Frey, Gleichen, Nissen, C. [?] Petersen, Sauer (St. Emmeram), Weishaupt, Westerholt
 Rellingen: F. L. Schröder
 Rendsborg: J. G. C. Adler, C. H. Esmarch, Frederik Christian, F. Ph. V. Moltke, C. D. F. Reventlow, Schimmelmann
 Retzow (Mecklenburg): Hammerstein Gemold
 Reykjavík: Helgason (Kjós), Jónsson, Vídalín
 Ribe: J. M. Hertz, V. K. Hjort
 Riga: G. Rennenkampff, Sonntag
 Rigi: W. H. Rothe
 Ringsted: Mønster, Ad. Petersen
 Rom (Im) se Wien
 Roma: J. G. Adler, Amaduzzi, Astorri, Boncompagni, Bonstetten, S. Borgia, Bres,

- F. Brun, P. O. Brøndsted, Cabott, Dolomieu, Erskine, Estrup, Garampi, Gerhard, Grennek, Hecker, Heeren, W. Humboldt, Sav. Landolina, Lavaggi, Neckermann, Niebuhr, Orenge, Pitz, Reifenstein, F. Schmidt, Schow, Schubart, Seroux d'Agincourt, J. Ph. Siebenkees, Thorlacius, Thorvaldsen, Tischbein, Tripel, Visconti, Wallick, G. Zoëga
- Ronneburg: Schuderoff
- Roskilde: N. F. S. Grundtvig, S. N. J. Bloch, Birch, E. C. og J. M. Hertz, Toft
- Rostock: Dahl, Hartmann, Mahn, O. G. Tychsen, S. S. Witte, Ziegler
- Ryegaard: Rosenkrantz
- Rügen: L. T. Kosegarten
- Rø: Grønbech
- Rønne: Garde, Hjorth, Johan Jensen, Jørgensen, Kohl, Myhre, Pingel
- Rorås: Vargas Bedemar
- St. Croix: Bardenfleth, Hobson, Oxholm
- Saint Elia: Dumreicher
- St. Jan: Prætorius, Volkersen
- St. Thomas: Prætorius, Volkersen
- Salzburg: Eltz
- Sanderumgaard: Johan Bülow
- San Giorgio a Cremano: Tommasi
- St. Emmeram se Regensburg (Sauer)
- St. Ols (Olsker, Bornholm): P. E. Fischer
- St. Petersburg se Petersburg
- Saratov: Fessler
- Sardinien: Navoni
- Sarepta (Krasnoarmejsk): Fessler
- Sarnowo se Zarnów
- Scheldeloden: Andersen
- Schriesheim: Erb
- Schweiz: Eggers, Landolt, Lavater, Pestalozzi, W. H. Rothe
- Segeberg: W. C. L. Rosen
- Sevilla: Lorichs
- Siena: Delmare, Mocenni, Savini
- Siracusa: M. og S. Landolina
- Skelby (Præstø Amt): Hee
- Skien: C. Sørensen
- Skiöfde: Tham
- Skjærringe (Falster): Stampe
- Skotland: Hay, Kinnear, Scott
- Skuldelev: Aggerup
- Slagelse: Bastholm, Bull, Fuglsang
- Slesvig: J. G. C. Adler, C. U. H. Brockdorff, B. G. Schumacher
- Sorgenfri se Lyngby
- Sorø: A. Esmarch, Fogtmann, P. Hjort, Ingemann, Sommer
- Spanien: M. Dernath, Lorichs
- Spjellerup: J. P. Mynster
- Stans (Schweiz): Eggers
- Starup: J. G. C. Adler
- Stavenhagen: J. F. E. Lühe
- Stenderup: C. L. Zoëga
- Sternberg: Rzewuski
- Stettin: Preisze, Triepcke
- Stiftsbjergby: Busck
- Stockholm: Åkerblad, Berggren, Engeström, Hachenburg, Hallenberg, Liljegren, Lindblom, Lüdecke, Neergaard, Pachelbel, Rask, Reuterholm, Rutström, Sjöborg, Skjöldebrand, Wallmark, Wieselgren
- Store Herrestad: Tornérhjelms
- Stralsund: Furchau, Mohnike, Pachelbel
- Strasbourg: Grégoire, Kraft, G. og J. Schweighäuser, Thorlacius
- Strømø (Færøerne): Otte
- Stubbekøbing: Joh. Clausen
- Stuttgart: Eggers, C. Hensler
- Sylt: J. G. C. Adler
- Syrakus se Siracusa og Gotha (Im)
- Söderköping: Saltza
- Søften (Zeuthen): Secher
- Sønderborg: G. S. Francke
- Sønderup: Thjellensen
- Talvig (Finmarken): Krogh

Tanger: Gråberg
Tartu se Dorpat
Teplitz-Schönau: F. L. Stolberg
Teramo: Delfico
Thorn: Geret
Toderup: A. Esmarch
Tonna (Gräfontonna): E. H. L. og E. L. F. Schlothheim
Torino: Abbate
Torkildstrup: Otto Grundtvig
Tórshavn: Kyhn, Otte, Tillisch
Trankebar: Møhl, Restorff, D. Rosen, Schreyvogel
Trapani: Corsi
Tremsbüttel: C., F. L. og Luise Stolberg
Trieste: Marie Born, C. H. Klopstock
Tripolis: Gråberg, Meldal
Trolleholm [?] (Göteborg): Hellberg
Tromsø (Belsvaag): Krogh
Trondheim: P. O. Bugge, J. C. Schönheyder, Vargas Bedemar
Tunis: Falbe, Gierlew
Tuopeitsiak (Grønland): Giesecke
Tübingen: Eggers, Storr
Tybjerggaard: A. B. og Tyge Rothe, H. C. Sneedorff
Töplitz se Teplitz-Schönau

Udby (Præstø Amt): Johan og N. F. S. Grundtvig
Ugerslev: Røher
Ulkebøl: N. Claussen
Ungarn: Sestini, Wiczay
Uppsala: Aurivillius, Fant, Lindblom, J. H. Schröder, Sjöbring, Troil
Ussu (Guinea): Phil. Henke

Vadsø: Vargas Bedemar
Valenza: Spinola
Valeyres: Bonstetten
Valkenburg: Hengel

Vammen: J. Bloch
Varenes: Grouvelle
Velletri, Gio: Paolo Borgia, Cardinali
Vemmetofte: Bjørn
Venezia: Bettio, S. Borgia, Marie Born, J. G. Chasteler-Courcelles, Colombo, Giustiniani, Martens, J. Morelli, Nani, Schouw, Schweiger, J. Ph. Siebenkees, T. C. Tychsen, Weber, G. Zoëga
Vepery: Haubroe
Vesterborg (Lolland): Boisen
Vestindien: Oxholm, Prætorius, Volkersen
Viborg: J. Bloch
Vidø Kloster (Island): Stefánsson
Vonsild: J. G. C. Adler
Vordingborg: J. L. Hertel(1)

Waimel: Ewers
Waltershausen: Kestner
Wasserlos: G. G. Chasteler
Wathi (Ithaka): P. O. Brøndsted
Weimar: J. J. C. Bode, Goethe, Grégoire, Herder, Ridel, C. G. Voigt, Wieland
Wellenitz (Bøhmen): Den evangeliske Menighed
Wendhausen: J. F. Schwartz sen.
Wien: Ignaz og Marie Born, Dietrichstein, Eckhel, Fock, Fürst, Garampi, Gemmingen, Gruber von Grubenfels, Hammer, Haschka, Hauch, Heeren, »Hierarchie zu Rom«, Hohenwarth, Högel Müller, Jahn, Leon, C. Ludolf, Metternich, F. Neumann, Pflüger, Rasmussen, Retzer, Rosenkrantz, Rudelbach, Rzewuski, Smitmer, Sonnenfels, Susemihl, Tschick, Wiczay van Loos und Hédervár

Wiesbaden: Rössler
Wolfenbüttel: Heusinger, Cph. Schmidt-Phiseldeck
Würzburg: Asbeck, Goldmayer, Oberthür

Ystad: Lanærus, K. Lundblad, Tornér-
hjelms

Zante: Lunzi

Zarnów (Sarnowo): Jacobi

Ziegenberg: Diede

Zürich: Eggers, Hess, Kayser, Landolt, La-
vater, C. G. Schmidt, F. S. Ulrich, J. C.
Ulrich

Østoft: Sæby

**OVERSIGT OVER
FREDERIK MÜNTERS ARKIV PAA DET KONGELIGE BIBLIOTEK,
KØBENHAVN**

Breve fra og til M., Dagbøger, Stambøger, Manuskripter til trykte og utrykte Arbejder,
Frimurerpapirer, Collectanea, Excerpta m. m.

A. BREVE

- I. Breve fra M.
 1. Breve til Hjemmet (Faderen) fra Tyskland (Göttingen) 1781-83. NkS 4to 2072b
 2. Breve til Hjemmet (Faderen) fra den store Udenlandsrejse 1784-87. NkS 2° 1695 II
 3. Münterske Koncepter. NkS 2° 1698 XII. Enkelte Koncepter ogsaa andetsteds i Papirerne.
- II. Breve til M.
 1. Breve fra Hjemmet (Faderen og Søsteren Friederike) 1781-83, 1786-87. NkS 8vo 520 I-II.
 2. Münters Arkiv (væsentlig udenlandsk Korrespondance) 1780-1830. NkS 2° 1698 I-XIII. XII indeholder Koncepter (se I.3), Frimurerpapirer, Brevveksling ang. Koadjutorvalget i Lübeck 1794 (se Brevregistrant under Arveprins Frederik og I. C. Mallings) m. m. XIII indeholder M.s Diplomer som Medlem af lærde Selskaber i Ind- og Udland.
 3. Breve fra Frimurere og Illuminater (se Brevregistrant under Abrahamson, Biester, Bode, Carl af Hessen, Carmer, Costanzo, Ehrmann, Helmolt, Rüdinger m. fl.). Add. 4to 374.

B. DAGBØGER

- NkS 8vo 387^{ee} I-XVII 1772-76 1778-1830
- I. 1/1 1772 — 5/10 1776 (293 S.)
 - II. 1/1 1778 — 31/12 1779 (85 S.)
 - III. 1/1 1780 — 31/12 1780 (67 S.)
 - IV. Kbh. 1/1 1781 — Gött. 13/10 1781 (97 S.)
 - V. Gött. 14/10 1781 — Gött. 28/12 82 (134 S.)
 - VI. Gött. 1/1 1783 — Kbh. 15/5 1784 (79 S. + Nachricht von der Revolution nach der Konfirmation des Kronprinzen (2 S.))
 - VII. Kbh. 16/5 1784 — Venedig 3/11 1784 (369 S. + et Digt af M. bagi: An meine Freunde. Tivoli. d. 14. May 1785 (3 S.))
 - VIII. Venedig 3/11 1784 — Rom 26/2 1785 (194 S.)
 - IX. Rom 26/2 1785 — 23/8 1785 (160 S.)
 - X. Rom 24/8 1785 — 12/4 1786, væsentlig Rejsen til Neapel, Sicilien og Calabrien (351 S.)
 - XI. Rom 12/4 1786 — 31/7 1786 (174 S.)
 - XII. Rom 1/8 1786 — Genève 28/2 1787, derunder 3. Ophold i Neapel (216 S.)
 - XIII. Genève 1/3 — Kbh. 10/7 1787 (217 S.)
Se ang. disse Dagbøger de fyldige Ud-
tog, navnlig fra den store Rejse 1784-
87 (VII-XIII), trykt i Mindeskriftets
Bd. 2-3 + Note- og Registerbind 4.

XIV. Kbh. 11/7 1787 — 31/12 1800 (212 S.)

XV. Rejse i Tyskland 29/4 — 11/11 1791 (151 S.) og paa ny 5/8 — 18/10 1806 (50 S.)

XVI. 1801-1817 (110 S.)

XVII. 1818 — 1/1 1830. Deri 4. og sidste Rejse til Tyskland 9/7 — 24/9 1818 (91 S.)

I Noter og Registre henvises til de utrykte Dagbøger ved T efterfulgt af Bindangivelse med Arabertal eller Aarstal.

C. STAMBØGER

1. 1779-81 overvejende Kbh. 103 Blade (heraf 3 Blade Register) med 111 Indførsler og 24 Silhouetter. NkS 8vo 605
2. 1782-83 væsentlig Gött. 141 Blade (heraf 7 Blade afsat til et ikke udført Register) med 74 Indførsler og 13 Silhouetter (5 paa indskudte Blade, 8 paaklæbede). NkS 8vo 519
3. 1784-87 fra den store Rejse indtil Neapel i Syd. 88 Blade med 141 Indførsler. Ingen Silhouetter. NkS 8vo 455

D. MANUSKRIPTER

til trykte og utrykte Arbejder, Frimurerpapirer, Collectanea, Excerpta m. m.

Ordnet efter Format og Katalognr.

1. NkS 2° 19. Collectanea ad Historiam Templariorum. Ex Tabulario Vaticano, Bibl. Corsinia, aliisque Italiae Bibliothecis et Archivii; *Breve*: se Ant. *Martini*, *Smitmer* og *Tiraboschi* samt et usigneret tysk Brev, dat. Lissabon 31/5 1794.
2. NkS 2° 20. Collectanea ad Historiam Ordinis Jesuitarum e variis Bibliothecis.

3. NkS 2° 69 f. Leipsana Linguae Punicae.

4. NkS 2° 145. Miscellanea historica e Bibliothecis Ital. et Germ. excerpta. *Breve*: se *Mango*.

5. NkS 2° 716x. M.s Dom om den Pestalozzi'ske Undervisningsmetode (4 Blade i 2°, Ty.).

6. NkS 2° 1697. Excerpta e Codd. Biblicis & Script. Eccles. Græcis & Latinis.

7. NkS 4to 124d. Historia Ecclesiastica Recentior. *Breve*: Bericht von Senator *Smidt*, Frankfurt a. M. 7. og 18. Nov. 1818; cf. Brevregistrant.

8. NkS 4to 413b. Numismatica. *Breve*: Koncept til et Brev til [*Büchler*?], dat. 1/2 1823

9. NkS 4to 416b. Apparatus ad Inscriptiones Persepolitanas. *Breve*: en Billet fra [*J. N.*?] *Tetens* til M., dat. 21/3 1798; se ogsaa Brevregistrant under B. G. *Niebuhr*

10. NkS 4to 420d. Collectanea antiquaria. *Breve*: udat. Brevfragment fra *Haubroe* (*Vepery*), Koncept til Brev til *Smitmer*, dat. Kbh. 26/7 1795, udat. Billet fra *Freytag* ang. en kufisk Indskrift, Brev fra C. B. *Rutström*, Sthlm 20/7 1824

11. NkS 4to 2693. Catalogus Librorum Rariorum in Bibliotheca F. M. 1813.

12. NkS 4to 2698. Latinske Skoletaler.

13. NkS 4to 2709. Latinske Synodaltaler.

14. NkS 4to 2730. Die Psalme aus dem ebräischen Grundtext übersetzt. Dec. 1774. Cf. Bd. IV 25 (*Psalmen*)

15. NkS 4to 2732. Das Juengste Gericht. Nov. 1775. Cf. Bd. IV 24 (*episches Gedicht*)

16. NkS 4to 2733. Excerpta. Tomus I. Juli 1776.

FORTEGNELSE OVER ANDRE BIBLIOTEKER ETC., HVORFRA BREVE ER OPTAGET I BREVREGISTRANTEN

- Amsterdam, UB
Basel, UB
— Evangelische Missions-Gesellschaft
(Basler Mission)
Berlin, Preussische Staatsbibliothek (nu:
Öffentliche wissenschaftliche Biblio-
thek, Berlin)
— Preussisches Geheimes Staatsarchiv
— Preussische Akademie der Wissen-
schaften og dets Literaturarchiv
Bonn, UB
Brahetrolleborg, Det Reventlow'ske Familie-
arkiv
Bregentved, Det Moltke'ske Arkiv
Bräkne-Hoby (Skåne), Faxearkivet
Dorpat se Tartu
Dresden, Landesbibliothek
Firenze, Biblioteca Marucelliana
Frankfurt a. M., Stadtbibliothek
Gotha, Herzogliche Bibliothek
Greifswald, UB
Göttingen, UB
— Archiv der Gesellschaft der Wissen-
schaften
Halberstadt, Gleimhaus
Hamburg, Staats- und Universitäts-
bibliothek
Heidelberg, UB
Hillerød, Frederiksberg Statsskoles Bibliotek
Horsens, Statsskolens Bibliotek
Jena, UB
Karlsruhe, Landesbibliothek
København, Rigsarkivet
— Landsarkivet
— Den danske Store Landsloges Archiv
— Nationalmuseet
- København, Det kongelige danske Videnska-
bernes Selskabs Arkiv
— Bakkehusmuseet
— Privateje, se S. 230: Schubart
Leiden, UB
Leipzig, UB
Lund, UB
Lübeck, Stadtbibliothek
Modena, Biblioteca Estense
München, Bayerische Staatsbibliothek
Napoli, Biblioteca nazionale
— Biblioteca della Società napoletana di
Storia patria
— Archivio Filangieri
Neuenbürg (Schloss), Gagern-Archiv
Nürnberg, Germanisches Museum
Paris, Bibliothèque de l'Arsenal
Praha, Nationalmuseum
Reykjavík, Landsbókasafn Íslands
Roma, Biblioteca Vaticana
— Archivio della Biblioteca Vaticana
— Archivio Vaticano
— Archivio della Propaganda Fide
Rostock, UB
Sanderumgaard, Det Bülow'ske Arkiv
Savignano sul Rubicone, Biblioteca civica ed
accademica
Siracusa, Biblioteca arcivescovile
Sorø, Akademiets Bibliotek
Stockholm, Kungl. Biblioteket
— Riksarkivet
Stuttgart, Landesbibliothek
Syrakus se Siracusa
Tartu (Dorpat), UB
Trondheim, Det Kongelige Norske Videnska-
bers Selskab

Uppsala, UB
 Velletri, Biblioteca comunale
 Venezia, Biblioteca nazionale Marciana
 Weimar, Goethe- und Schiller-Archiv
 Wien, Nationalbibliothek
 — Staatsarchiv

Wien, Kunsthistorisches Museum, Münzkabinett
 Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek
 Zürich, Zentralbibliothek
 Ubekendt Opbevaringssted, Det Esmarch'ske
 Familiearkiv

FORTEGNELSE OVER BIBLIOTEKER ETC., HVOR EFTERSØGNING ELLER FORESPØRGSEL HAR VÆRET RESULTATLØS

Altona, Staatsarchiv (1934)
 Berlin, Reichsinstitut für ältere deutsche Geschichtskunde (1939)
 Bologna, Biblioteca comunale dell'Archiginasio (1934)
 — UB (1934)
 Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum (1939)
 Bremen, Stadtarchiv (1940)
 Breslau, Staats- und Universitätsbibliothek (1940)
 Catania, Biblioteca Universitaria e Ventimiliana (1934)
 Darmstadt, Staatsarchiv (1938)
 — Landesbibliothek (1938)
 Dublin (Baile Átha Cliath), National Museum of Ireland (Árd-Mhusaeum na h-Éireann) (1940)
 Eutin, Landesbibliothek (1940)
 Ferrara, Biblioteca comunale (1934)
 Firenze, Archivio di Stato (1938)
 — Biblioteca nazionale centrale (1934)
 Forlì, Biblioteca comunale (1934)
 Freiberg, Bibliothek des Altertumsvereins (1941)
 Freiburg i. B., UB (1938)
 Halle, UB (1939)
 — Bibliothek der deutschen morgenlän-

dischen Gesellschaft (1940)
 Halle, Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen (1938)
 Hamburg, Stadtarchiv (1938)
 Hannover, Vormal's Königl. und Provinzial-Bibliothek (1938)
 Helmstedt, Vormal's UB (1938)
 Karlsruhe, Badisches Generallandesarchiv (1939)
 Kiel, UB (1939)
 Königsberg, Staats- und Universitätsbibliothek (1938)
 London, British Museum, Botanical Department og Department of Manuscripts (1939)
 Mainz, Stadtarchiv (1940)
 — Stadtbibliothek (1940)
 Marburg, Staatsarchiv (1940)
 Mergentheim, Staatsarchiv (ubesvaret Forespørgsel 1939)
 Milano, Biblioteca Ambrosiana (1934)
 — Biblioteca nazionale Braidense (1934)
 Moselkern, Gräfllich Eltz'sches Oberrentamt (1940)
 Napoli, Archivio di Stato (1934)
 Neuwied, Fürstlich Wiedische Rentkammer
 — Kreismuseum Neuwied (1940)
 Padova, UB (1934)

- Palermo, Biblioteca nazionale (1934)
 — Biblioteca comunale (1934)
- Paris, Bibliothèque nationale (1938-39)
 — Bibliothèque de l'Institut (1938-39)
- Parma, Biblioteca Palatina (1934)
- Praha, Universitetsarkivet (1939)
 — Rigsarkivet (1939)
 — Videnskabernes Selskabs Arkiv (1939)
- Ravenna, Biblioteca comunale (1934)
- Regensburg, Fürstlich Thurn und Taxissches Schloss (1939)
 — Hofbibliothek (1939)
 — Zentralarchiv (1939)
- Rimini, Biblioteca civica Gambalunga (1934)
- Roma, Archivio dell'Accademia degli Arcadi (1932 og 1934)
 — Archivio di S. Pietro in Vincoli (1932)
 — UB (1932 og 1934)
 — Biblioteca Corsini (1932 og 1934)
 — Biblioteca Vittorio Emanuele (1932 og 1934)
- Sagan, Archiv des Schlosses (1940)
- Siracusa, Biblioteca comunale (1934)
- Teramo, Biblioteca »Melchiorre Delfico« (1939)
- Torino, UB
 — Biblioteca dell'Accademia delle Scienze (1934)
- Venezia, Biblioteca del Museo civico Correr (1934)
 — Biblioteca Querini-Stampalia (1934)
- Verona, Biblioteca comunale (1934)
 — Biblioteca capitolare (1934)
- Vicenza, Biblioteca comunale (1934)
- Wiesbaden, Staatsarchiv (1940)
- Wiesbaden, Nassauische Landesbibliothek (1940)
- Würzburg, UB (1938)
- Korrespondenter, til hvis Efterkommere der uden Resultat er rettet Henvendelse.*
- Curtius, C. G. (Elsa Curtius, Niederbreisig 1939)
- Geibel, Johannes (O. Geibel, San Remo 1939)
- Gesenius, Wilhelm (Hermann Gesenius, Halle og Ludwig Köhler, Zürich 1939)
- Griesbach, J. J. (H. Griesbach, Bad Schwartau-Lübeck 1939)
- Grotfend, G. F. (K. Otto Grotfend, Hannover 1939)
- Gurlitt, Johannes (Wilibald Gurlitt, Freiburg i. Br. 1939)
- v. Humboldt, Wilhelm og Caroline (H. R. von Heinz, Berlin Schloss Tegel 1939)
- Knapp, G. C. (Fritz Knapp, Würzburg 1939, intet Svar)
- v. Lindau, Bernhard (Fritz v. Lindau, Berlin 1939)
- Münscher, Wilhelm (Martin Münscher, Neusalz/Oder 1939)
- Olshausen, Justus (J. v. Olshausen, Naumburg 1939)
- v. Schwarz, J. F. sen. (K. H. v. Schwartz, Martinsbüttel b. Wedelheine 1939)
- v. Stolberg, F. L. (Graf F. L. v. Stolberg, Brauna i. S. 1938)
- v. Wangenheim (Landrat Frhr. von Wangenheim, Beuthen O/S. og Prof. Dr. Conrad Höfer, Eisenach 1939)

PERSONREGISTER TIL BIND I.1 + I.2, S. 1-116
2 henviser til 2. Halvbind

- Åkerblad, J. D. 2 25 27
Aarøe, I. C. 150
Abildgaard, Nicolai 2 98. — Søren 134 2 59
74
Abrahamson, W. H. F. 89 100 136 2 55 77
79 f.
Absalon 220 223
Acton, J. F. E. 64
Adler, J. G. C. 38 49 63 94 96 110/11 140
165 172 185 f. 210 2 112
Ahlefeld-Laurvig, F. 2 111
Aisaros 2 106
Akiba ben Joseph 2 107
d'Albany, comtesse se Stolberg(-Gedern). —
Duchesse se Stuart
Alberti, J. G. 1 5
Aleandro, Girolamo 68
Alfieri, Vittorio 69
Alsing, Peter 2 212 (London)
Alxinger, J. B. 50
Anchersen, J. P. 2 49
Anquetil Duperron, A.-H. 2 5
Ansgar 205 f. 231
Antef 2 30 33 34-35
Anthemius, Procopius 2 111
Antoninus Pius 2 97 f.
Antonius, Helgen 55
Apollo 2 97
Apollophanes 2 97
Arnkiel, Troels 1638-1712 Præst, antikvarisk
Forfatter 2 64
Assemani, Simone 2 3
Astor, William Backhouse 2 195 (Friedlaender)
Augustenborg, Prins (1794 Hertug) se Frederik Christian
Augustinus 50 54 207 f.
Baffi, Pasquale 65
Bagge, Professor (1781) se Bugge
Baggesen, Jens 100 225
Baldini, Serafina 69. — Contessa 69
Balduin II. af Edessa 2 100
Balduin II. af Konstantinopel 2 101
Balle, Johanne Frederikke, f. Harboe 139. —
Nicolai Edinger 11 15-19 passim 21 87
94 ff. 103 2 111 119 ff. 129 139-41 142
148 150 ff. 159 f. 163 165 168 ff. 196 f. 223
228 230 f.
Bang, Antoinette Frederikke se Eggers. —
Oluf (Ole) Lundt († 1789) 177
— Oluf (Ole) Lundt († 1877) 177
Bartholin, Thomas († 1680) 2 87
Basedow, J. B. 7 25
Bassegli, Maria se Born. — Tommaso 40 51 f.
Bastholm, Christian 3 18 94 96 118 123 142
171 f. 207 230. — Hans 123 142
Baudissin, C. L. 163
Baumgarten, Siegm. Jac. 26
Beccadelli di Bologna, Giuseppe, marchese
della Sambuca 64
Beccaria Bonesana, Cesare 74
Bech, F. J. 140 171 f.
Benedikt XIV. 2 91
Bernstorff, A. P. 7 37 69 87 102 f. 113 — C.
163. — J. H. E. 3 6 24 2 2. — Louise se
Stolberg (-Stolberg)
v. Beulwitz, Sophie Frederikke L. C. se Reventlow
v. Bibra, Siegmund (< Heinrich) 40 42

- Birch, Andreas 22 38 49 63 82 88-89 90 f.
93-96 passim 98 ff. 103 139 185 196 210
2 47.
- Bircherod, Thomas Broder 2 87/88
- Biscari, principe se Paternò Castello, Ignazio
- Biørnsen, Lærer i Jungshoved 152
- Blau, Felix 107 108/09
- Bloch, Jens 185 196 210. — Tønne 138
- Block, F. C. 185 210
- Blumauer, Alois 50 56
- Blücher, G. L., preussisk General 133
- Bode, Joh. Ehlert 2 203 (Helmolt)
- Boemund VI. 2 101
- Boisen, P. O. 139 f. 172 184 ff. 210
- Boncompagni, Ignazio 69
- Bonifatius 40
- v. Bonstetten, K. V. 76 112
- Borgia, Alessandro 61. — Stefano 61 ff. 68
71 f. 88 175 2 10 f. 23 93 97
- v. Born, Ignaz 48-53 passim 57 81. — Jo-
sepha (Pepi) 52. — Maria (Mimi) 50-52. —
Maria Magdalene, f. v. Montag 52
- Bourgoing, J.-F. 2 60
- Boysen, Jasper 186
- Brandis, Joachim Dietrich 177
- Brorson, C. F. 217
- Brun, Charlotte se Pauli. — Constantin
34/35 60 114/15 117. — Friederike, f.
Münter 1 68 ff. 12 ff. 23 28 33 34/35 48 51 60 f.
68 74 76 f. 79 f. 82 85 100 106 112/13 113
114/15 145 190 2 78
- Brunnik se Brännich
- Bruun, Malte Conrad 121
- Bruun, Th. C. 18 161
- Brännich, M. T. 2 57
- Brøndsted, P. O. 61 132 166/67 2 102 114
- Bucceri, Don Giovanni 2 221 (Paternò
Castello, Francesco)
- Bugge, Thomas (< Bagge) 21
- Buntzen, Thomasine se Gyllembourg (-Eh-
rens-vård)
- Bülow, Christopher 197 f. 2 65 f. — Frantz
164. — Johan 2 65-67 68-69 80
- Bünting, Heinrich 2 87
- Byron, George, Lord 28
- Bøgh, M. F. G. 153
- Böhm, Petrus 40/41 107
- Böse, F. H. J. og F. Ph. 2 185 (Böse)
- Böttiger, K. A. 2 182 (Borgia, Adelaide). —
K. W. 2 186 (Böttiger, Karl August)
- Cabott, J. H. 63
- Calogerus, Helgen 95
- Campe, J. H. 25
- Caracciolo, Gius., pr. di Torella 2 92. —
Kiliano 65
- Carl af Hessen 3 42 45 113
- Caroline Mathilde 165
- Caronni, Felice 2 99
- Carstens, A. G. 12
- Castello, G. L., pr. di Torremuzza 65
- Champollion le Jeune, J.-F. 62 2 26 28
- Charles Edward se Stuart
- Chigi, Sigismondo 63
- Christian III. 165 2 42. — Christian IV. 2
42. — Christian VI. 2 88. — Christian VII.
3 37 f. 41 150 164 f. 2 58/59 89. — Chri-
stian VIII. 179/80 2 89 103 ff. 114
- Christiani, C. J. R. 111
- Cicero 218
- Clarke, Professor i Cambridge 2 107
- Claudius, Matthias 24
- Clausen, Emil (170) se Claussen
- Clausen, H. G. 154 157 168-70 173/74 193
222. — H. N. 128 131 143 175 203-05 211-12
215 228/29. — Sophia Magd., f. Schiern
170
- Claussen, Emil Carl August 170
- Clemens XIV. 59 f.
- Clod, Peder 139
- Colbiørnsen, C. 2 195 (Frederik VI.) 208
(Kaas). — J. E. 21
- Cold, C. M. T. 93 96
- Collin, Jonas 1758-1822 Præst 152-53

- Colzman, Röttger 2 43
 Conrad (III.) 2 101
 Corilla se Morelli, Maddalena
 Cramer, A. W. 2 238 (Videnskabernes Sel-
 skab). — C. F. 100 105. — J. A. 7 15. —
 Margr. Marie, f. de Falsen, Enke efter
 C. L. Scherewien 15
 Kreuzer, Fr. 188 189-90 193

 v. Dalberg, C. T. 107-08
 Dannemand, Frederikke 180
 Dante Alighieri 114
 Darjes, J. G. 2 202 (Haugwitz)
 Dass, Benjamin 2 88
 Daub, Karl 189
 Devegge, Ole 2 114
 Dominicus 2 93
 Dragun, Bernhard 8
 Dumreicher, Dan. 220 2 28-30 102
 Dædalus 95

 Eberstein, C. J. 2 212 (Lund)
 v. Eberstein, Karl 84
 Ebo af Reims 206
 Eckhel, Joseph 49 51/52 2 86 89 ff. 94 97
 99 103 110
 (v.) Eggers, Antoinette Frederikke, f. Bang
 177. — Christian 6 42 55/56 74 89 113 177.
 — Johanna Ernestine, f. Münter 6 113 177
 Eichhorn, J. G. 26
 Emmeram, St.: Frobenius Forster, Fyrst-
 abbed 42
 Emperius, J. F. F. 188
 Engelbreth, W. F. 132 149 154 204 221 223
 Engelhardt, Conrad 2 53
 Engelstoft, Laurids 175
 v. Engeström, Lars 50 53 90 112 168
 Erik (Mønt) 2 46
 Ernesti, J. A. 16 207
 Ernst II. 29 40 44/45 47 62 78 80
 Esmarch, C. H. 2 43
 Estrup, H. F. J. 175

 Ewald, Johannes 12-14 25 114 132 175 2
 39 42 f.
 v. Eyben, F. L. 43

 Faber, A. C. og P. D. 151-52
 Fabricius, Otto 99 157 192
 Falbe, C. T. 2 10 114
 Falkenskiold, S. O. 76
 de Falsen se Cramer
 Faxø, Vilhelm 220
 Febronius 40 44 53 56 79
 Fenger, P. A. 217. — Rasmus 192
 Ferdinand, Hertug af Braunschweig-Lüne-
 burg 25 47 78
 Fich, Lucie E., f. Hertz 187
 Filangieri, Carolina, f. v. Frendel 68. —
 Gaetano 67/68 74
 Flachsland, Caroline se Herder
 Fock, J. G. 50
 Forster, Georg 108 f. — Therese, f. Heyne 108
 Franklin, Benjamin 10
 Frederik II. 2 42. — Frederik III. 2 42 87. —
 Frederik IV. 2 42. — Frederik VI. 35 37
 87 89 91 103 131 150/51 153 f. 158 f.
 164/65 166 f. 169 174/75 178 180 182 f.
 185 187 f. 191 f. 201 204 ff. 210 212 214 f.
 2 77 79 f. 89 98. — Frederik (VII.) 210
 Frederik Christian, Hertug af Augustenborg
 77 91 93 f. 95 ff. 101/02 113 129/30 137-38
 154 157/58
 v. Frendel, Carolina se Filangieri
 Freund, H. E. 221 f. 2 104
 Friedrich II. 107. — Friedrich Wilhelm III.
 191
 Fries, J. F. 2 43 46
 Frähn, C. M. 2 106
 Fuglede, P. N. 153

 Gall, F. J. 180
 Gallienus 2 109
 Garampi, Giuseppe 49 73
 Gaston af Orléans 2 86

- Gatterer, J. C. 31
 Gebhardi, S. A. 2 43 47
 Gelimer 2 99
 Gelo (II.) 2 104 f.
 v. Gemmingen(-Hornberg), O. H. 50.
 Genet, Pierre 74
 Gennaro (Januarius), Helgen 64/65
 Genserik 2 99
 Georg II. 21
 Gerner, Henrik 2 58
 Gerstenberg, H. W. 7 12 24
 Gibbon, Edward 76-77
 Gibbs 66 f.
 Gierlew, A. C. 132 2 110 182 (Borgia, Adelaide)
 Giessing, Christopher 2 44 ff.
 Gleim, J. W. 107
 v. Goethe, J. W. 16 27 28-29 30 71/72 2 94
 Goeze, J. M. 5 14
 Goltzius, Hubert 2 85 f. 110
 Gram, Hans 2 87 f.
 Grégoire, Henri 175
 Griesbach, J. J. 26
 Grosch, H. A. 2 62
 Grotefend, G. F. 189 2 5 7-9
 Grouvelle, Ph.-Ant. 2 24
 Grundtvig, Johan Ottosen 155 f. 158/59 160.
 — N. F. S. 5 20 121/22 125-27 130 155-63
 164 172 181 192-93 203-05 211-12 214-15
 217 226 f. 230 f. 2 83
 Grüner, Elias 1754-1818 og Frederik Vilhelm
 1785-1852 Præster 156
 Guldberg, Ove Høegh 4 7 12 17 17-19 35 f.
 36/37 37 f. 88 90 f. 96/97 98 103 103/04
 118 121 130 2 89
 Gunthamund 2 99
 Gutfeld, F. C. 173/74
 Gürtler, Anton 64 f.
 Gyllembourg(-Ehrens-vård), C. F. 108. —
 Thomasine, f. Buntzen 108
 Gössel, F. L. C. c. 1771-1841 182
 Götzsche, H. Ph. 220
- Hachenburg, H. W. 113
 Hackert, Phil. 63 70 72
 Hadrian 69
 Hamaker, H. A. 2 238 (Videnskabernes Selskab)
 Hamilton, Lady Emma, f. Lyon 68. — Sir
 William 68
 v. Hammer(-Purgstall), Josef 52 175 2 193
 (Falbe) 238 (Videnskabernes Selskab)
 Hansen, C. F. 152
 Hansen, Peder 138/39
 Harald (I.) Blaatand 210 2 42
 Harald Klak 205 f.
 Harboe, Johanne Frederikke se Balle. —
 Ludvig 16 168 2 88
 Harms, Claus 187 190 210
 Harsdorff, Caspar 2 44/45
 Haschka, L. L. 50
 Hauber, E. D. 1 2 90
 Hauch, A. W. 134 f. 163 188 2 76/77 79 f.
 83
 v. Haugwitz, C. A. H. K. 2 202 (Haugwitz)
 Haus, Balthasar og J. J. 64
 v. Haven, E. C. 2 97
 Heeren, Arnold 29 69 f. 70/71 177 189 2 3
 Heiberg, P. A. (†1841) 100 108. — Thomasine, f. Buntzen se Gyllembourg
 Hell, Maximilian 49
 v. Hellfriedt, Marie Elisabeth (Betsy) 73 76
 104-05 109. — C. F. 73 104 106. — Wilhelmine, f. v. Jessen 73 76 104
 Henderson, Ebenezer 165
 Hennings, August 18
 Herder, Caroline, f. Flachslund 72. — J. G.
 27 f. 33 f. 47 58 72 2 3
 Hermann gen. Eichhörnl, J. G. (Pallini) 2
 180 (Biester)
 Hersleb, Peder[?] 2 88
 Hertz, J. M. 154 186/87. — Lucie E. se Fich
 Hesselén, Nils 90 112
 Heyne, Carl 43. — Chr. G. 29-31 32 f. 38 69
 88 108 2 14 21 93 f. — Therese se Forster

- Hicetas 2 97
 Hielmstjerne, Henrik 2 88
 Hieronymus 2 105
 Hilderik 2 99
 Hilfeling, C. G. G. 2 112
 Hind, Jens (Hansen) 2 45
 Hjort, P. 204 224
 Hjort, V. K. 164 185 196
 de Hofman, Hans 134 2 74
 v. Hohenwarth, Sigismund Anton 57 f. 73
 175
 Hojer, Andreas 2 88
 Holberg, Ludvig 12 75
 Holm, Andreas Krag 173
 Holmskiold, Theodor 2 57
 Holst, Peder 153/54
 Holstein, C. E. 1778-1853 Lensgreve til
 Grevskabet Ledreborg og Sophie Charlotte
 Emilie Rigsfriherreinde zu Inn- und Knyp-
 hausen 1782-1852 Lensgrevinde 2 55 61
 Holstein, Johan Ludvig (†1763) 2 88
 Holwell, William[?] 2 20
 Homer 43 75 114 176
 Honoria, Justa Grata 2 111
 Horats 69
 Hornemann, Claus 17 ff. 21 96 111 122 126
 Hornemann, H. F. 2 212 (London)
 Horrebow, Otto 119 120/21
 Howley, William 175
 Huber, Ferdinand 108. — Therese se For-
 ster
 Hufnagel, W. F. 80/81
 v. Hund, K. G. 45
 Hunnerik 2 99
 v. Huth, Wilhelm 87
 Hvass, M. P. 111
 Hwiid, A. C. 22 49
 Høegh-Guldberg se Guldberg

 Ingemann, B. S. 34 128 211
 Innocens III. 34 f.
 Irenæus 127 f.

 Jacobi, C. A. 202
 Jacobsen, P. V. 228
 Jacobæus, Holger 2 87
 Jansen, R. 185 196 210
 Janson, H. F. 16/17 18 f. 21 32 87 f. 90 f.
 92/93 94 96 101
 Jensen, Johan 110 167
 Jensen, Niels Peter 222
 Jerusalem, J. F. W. 25 35 82
 v. Jessen, Wilhelmine se v. Hellfriedt
 Johnson, Paul 2 212 (London)
 Joseph II. 44 48 ff. 52/53 53 55 59 64
 Juel, Just 2 42
 Julius III. 2 90

 Kaas, F. J. 111 123 140 163 f. 170 192 210
 213 215
 Kall, Abraham 11 19 21 2 88. — N. C. 19 21
 Kant, Immanuel 81 119 144
 Karl den Store 206
 Karl III. af Spanien 64
 Karl IV. af Bøhmen 2 85
 Karl VI., tysk Kejser 55
 Karl XIV Johan 191 f.
 Kauffmann, Angelica 63
 v. Kaunitz, W. A. 44
 Kayser, Christina se Münter
 Kepler, Johannes 219
 Keyser, Jacob 2 9
 Keyser, J. J. 140/41
 Kierulf, A. C. 2 212 (London)
 Kircher, Athanasius 2 23 92
 Klaproth, M. H. 2 185 (Böse)
 Klevenfeldt, Terkel 2 88
 Klingberg, Christian 121
 Klopstock, F. G. 3 5 7 12 24 27 40 107 113
 v. Knigge, Adolph 47
 Knud (I.) den Store 210. — Knud (II.) den
 Hellige 2 40
 Knudsen, Missionær 156
 Kochen, A. H. M. 194
 Koefoed, C. D. 210

- Koës, Georg 132 2 110
 Koppe, J. B. 32 33 35 40 45 81
 Kratzenstein, C. G. 10 f. 21
 Krog, G. C. 1762-1830 Præst 147
 Krohn, Maria Elisabeth (Elisa) se Münter.
 — H. D. 106 109 177. — Marie Wilhelmine
 se Schmidt-Phiseldeck
 Kölle, O. P. 2 88 98
- Lagerbring, Sven 90
 Landolina, Saverio 66 2 97
 Langebek, Jacob 2 59 88
 Lavater, J. K. 77 113
 Leibnitz, G. W. 93
 Lem, Herman 14
 Lenoir, Alexandre 2 56
 Leo I. 2 111. — Leo X. 68
 Leon, Gottlieb 52
 Leopold af Toscana 55 57 ff. 64 73
 Less, G. 32
 Lessing, G. E. 24 f. 33 45 48 f. 73 93
 Liebenberg, M. F. 210
 Lieblein, J. 2 33
 Lindberg, J. C. 193 193/94 214-16 226 f. 2
 108 113 f.
 Lindblom, J. A. 112 172 174 191 f.
 v. Linné, Carl 49 55
 Londemann, Gert 37
 Louise (†1721), dansk Dronning 2 42
 Louise Augusta 92
 Louise Christine Caroline, Prinsesse af Au-
 gustenborg 77
 Lowzow, Fr. 197 201
 Ludvig (I.) den Fromme 206
 Ludvig (IX.) den Hellige 2 101. — Ludvig
 XIV. 2 86
 Lund, Niels Tønder 2 57
 Lundt, Søren Jonas, Købmandskarl, alias
 J. G. Hermann gen. Eichhörnl (Mortczinni;
 Pallini) 2 180 (Biester)
 Luther, Martin 49 54 153 223
 Luxdorph, B. W. 88 2 88
- Lyon, Emma se Hamilton
 Løvenskiold, Magdalene Charl. Hedevig, f.
 Numsen 16
- Macpherson, James (»Ossian«) 12 2 62
 Mader, Joseph 2 100/01
 Madsen, Henry 2 33
 Magnan, Dom. 2 97
 Magnússon, Finnur 167
 Mainz: v. Erthal, F. K. J., Kurfyrste 79
 107-08
 de Maistre, Joseph 75
 Mallet, P.-H. 76
 Malling, Heinrich August 1807-93 Amtsfor-
 valter, Aktuar, efternævntes Brorsøn 195
 220. — Ove 214
 Mandix, Jacob 34
 Manthey, Ludwig 113
 Maranda, Jacques 74
 Marchant, N.-D. 2 101
 Margrethe, Dronning 2 40 42
 Marie Sophie Frederike 165 175 213
 Marini, Gaetano 63
 Martensen, H. L. 128
 Meiners, Christopher 32
 Melanchthon, Phil. 184 223
 Mesmer, Franz Ant. 74 77
 v. Metternich, C. 183
 Meyer, Peder Krog 123
 Meyer, W. 2 8
 Michaëlis, J. D. 16 f. 32 38 88 2 2
 Michaux, A. 2 8
 v. Migazzi, C. B. A. 49 52
 Mihm, Quinibertus 41
 Miller, Joh. Mart. 42
 Molbech, C. 2 64-65
 Moldenhawer, D. G. 34 38 50 93 f. 96 101
 103 110 116 122/23 124 126 137 f. 140 2
 60
 Moltke, Frederik (†1836) 175. — J. G. 36
 181 f. — W. J. A. 197
 Monrad, P. J. 136 2 77 79 f.

- v. Montag se Born
- Morelli, Maddalena (Corilla) 57 59
- Moritz, Karl Philipp 72
- Morlot, A. L. 77
- v. Mortzinni se Hermann gen. Eichhörnl
- Mozart, W. A. 48
- Mule, Hans 2 87
- Mumssen, Jacob (Onkel Toby) 24
- Munck, Petrus 1732-1803 Teolog 90
- Muratori, L. A. 2 101
- Müller, Cornelius Corneliussen 2 46 47
- Müller, F. A. 2 88. — Ludvig 2 114. — P. E. (†1834) 101 123 126 155 157 166/67 187 203 223
- v. Münchhausen, G. A. 22
- Mynster, J. P. 72 103 120/21 122 124 f. 137 145 154 166/67 172 180 187 195 204 210 217 221 223 f. 226 228 ff. 2 54. — Marie Frederikke Franciska (Fanny), f. Münter 110 179-80
- Münter, Agnes Emilie Ernestine 110. — Balthasar (†1793) 1-11 passim 16 23 ff. 28 f. 31 33-37 passim 42 44 f. 48 ff. 53-54 58 61 ff. 65 69 71 80 83 f. 86 88 f. 91 95 98 101-05 passim 109 f. 112-13 138 161 177 181 194 227 2 90 94 f. 97 109 f. — Balthasar (†1768) 6. — Balthasar (†1786) 6 12 71 84. — Balthasar (†1869) 110 181 188-90 193 194-95 218. — Balthasar (†1932) 114 218. — Christine, f. Kayser 2. — Maria Elisabeth (Elisa), f. Krohn 106-07 109 109/10 116 177-78 179 f. 189 195 f. 218 221 228 2 60 185 (Bülow, Johan). — Fanny se Mynster. — Frederik (†1873) 110 116 177 181 218. — Friederike se Brun. — Georg Ludvig Dietrich 110. — Hans 1 f. — Hermann 2. — Hermann Balthasar Stephan 110 180-81 196. — Adelaide (Ida) 110 178. — Johan Lorenz 89. — Johanna Ernestine se Eggers. — Lorenz (†1758) 2. — Lorenz Hinrich (†1773) 89. — Magdalene Ernestine Sophie Friederike, f. v. Wangenheim 1 f. 6 8 23 33 51 71 105 177. — Peter Lorenz (f. 1763) 2 222 (Petersen, Georg Peter). — Sophie se Olufsen. — Theodor 110 181 218
- Møller, Jens 94 96 143 166/67 222/23
- Møller, Malthe 119
- Møller, Poul Martin 195
- Mønster, P. H. 2 64
- Møsting, J. S. 213
- Neapel: Ferdinand IV. 64. — Maria Karolina 51 64 f. 68
- Nelson, Horatio 68
- Neumann 2 212 (Lund)
- Niebuhr, B. G. 2 238 (Videnskabernes Selskab). — Carsten 7 9 2 2 ff. 8 15-16 28 38 f. 90
- Nielsen, Georg 2 88
- Nielsen, Holger (Oligerus Nicolaides) 2 108
- Nigellus, Ermold 206
- Norberg, M. 90
- Norden, Fr. 2 15 28
- Numsen, Magdal. Charl. Hedeveg se Løvenskiold
- Nyerup, Rasmus 117 134 136 2 55-57 65 67-70 passim 75 78 ff.
- Oehlenschläger se under Ø
- Olsen, G. H. 2 64
- Oluf (†1320), Biskop 2 45
- Olufsen, Chr. Friis Rottbøll 110. — Sophie, f. Münter 110 177
- Oneto, Sauerio, duca di Sperlinga 65
- Oscar I. 191
- Ossian se Macpherson
- Pagano, Mario 70/71 («en Broder»)
- Pallini, F. J. se Hermann gen. Eichhörnl
- Paternò Castello di Biscari, Giov. Franc., Monsignore 66. — Ignazio Vincenzo, pr. di Biscari 66
- Pauli, A. W. 106. — Charlotte, f. Brun 106

- Paulsen, P. D. C. 212 ff.
 Paulus 31 35 54 119 140
 Paulus, H. E. G. 189 f.
 Pedersen, Peder 66
 Pescennius Niger 2 91
 Pestalozzi, J. H. 77 129
 Petersen, Magnus 2 53
 Petrarca 2 85
 Pfalz-Bayern: Karl Theodor, Kurfyrste 78
 79/80
 Phanes 2 98
 Piehl, Karl 2 33 37
 Pietruccioli, Maria se Zoëga
 Piranesi, Francesco 70
 Pius VI. 44 59 79. — Pius VII. 61
 Plum, Frederik 129 146 154 f. 157 164 168
 185 202 f. 210
 Pontoppidan, Erik (†1764) 134 136 2 74
 Poschinger, Franz 49
 Preisler, Joh. Mart. 10 2 40
- Rahbek, K. L. 34
 Ramus, C. 2 79/80 94 ff. 102 f. 111 113 214
 (Marchant)
 Raoul-Rochette, Désiré 2 26
 Rawert, J. H. 2 210 (Kunstakademiet)
 Reedtz, H. C. 111
 Reiffenstein, J. F. 62 72
 Reimarus, Elisa se Sieveking. — Herm. Sam.
 24. — Joh. Alb. Heinr. 24. — Familien
 107
 Reinhold, K. L. 81 107 166 225 2 222 (Peter-
 sen, Georg Peter)
 Renseneb 2 33 35-36
 Resen, Peder Hansen 134 2 68 74
 Retzius, A. J. 89
 Reuss, Joh. Chr. 25 169
 Reventlow, Cay 105/06 2 95-96. — Christian
 Ditlev 15 37 89 113 117 129 f. 144 146
 166 168 175 180 188 215 2 49/50 52/53. —
 Fritz 105/06 166. — Julie, f. Schimmel-
 mann 166. — Louise se Stolberg (-Stol-
 berg). — Ludvig 15 37 129 f. — Sophie
 Frederikke Louise Charlotte, f. v. Beul-
 witz 16 80
 Reverdil, É.-S.-F. 4 73 76
 Rezzonico, Abondio Faustino 63
 Rhode, Peter 2 52/53
 de'Ricci, Lorenzo 57. — Scipione 57-59 61
 79
 Richter, Købmand i Horsens 43. Cf. Ri 912
 Riegels, N. D. 98-101
 di Rienzi, Cola 2 85
 Riisbrigh, Børge 19 21
 Rist, J. G. 115 175
 Rivardi, Mr. 52. — Maria se Born
 Robert (Mønt) 2 100
 Roger af Antiochia 2 101
 Rohde, Johan 2 87
 Rohn, A. C. 5 12
 Rolf Krage, 2 62
 Rosencrone, Marcus Gebhard 37
 Rosenkrantz, F. C. 92. — Niels 147 188
 Rosing, U. F. 2 12
 de Rossi, G. B. 201
 Rostgaard, Frederik 2 67
 Rothe, A. B. 11 13. — Tyge 13 15 19-20 28
 32 85 89 114 206 2 41 f. 57-58 82 90
 Rottbøll, C. F. 110
 Rousseau, J.-J. 14 47 75 114
 Rudelbach, A. G. 193 195 226
 Ryberg, Niels 15
 Rønne, B. F. 146 202
 Rørdam, Th. Skat (†1909) 220 2 31
- Sacchetti, Giov. 2 91
 de Sacy, A.-I. baron Silvestre 175 2 4 f. 7 f
 24 f. 27
 v. Saltza, Edvard F. 191
 Salzburg: Colloredo-Mansfeld, Hieronymu
 (I.), Fyrstbiskop 79
 Sambuca, marchese se Beccadelli
 Samson (Simson) 2 42
 Samsøe, Ole Johan 34

- Savini, Guido 59
 Saxo 163 2 42 60
 Saxtorph, Sylvester 2 190 (Dolomieu)
 Schack-Rathlou, J. O. 87 92
 Schade, Caspar 1754-1828 Provst 2 67
 Scharling, C. E. 175. — Henrik 25
 Schelling, F. W. 86
 v. Scherewien, C. L. 15. — Margrethe Marie
 se Cramer
 Schiern, Sophia Magdalene se Clausen
 Schikaneder, Emanuel 48
 Schimmelmänn, Charlotte, f. Schubart 113
 178 180. — Ernst 7 37 89 100 113 115 117
 166 175 192 214. — Julie se Reventlow
 Schinmeyer, J. A. 2 42
 Schlanbusch, T. G. 37 70 f. — Wilhelmine,
 f. Sehested 71
 Schlegel, A. W. 131. — Friedrich 131. —
 J. F. W. 104 f. 2 67. — J. H. 11 19 21 2
 88
 Schleiermacher, F. D. E. 131 144
 (v.) Schlichtegroll, Friedrich 2 103
 v. Schlotheim, Friedrich 2 203 (Helmolt)
 Schmidt, Valdemar 2 31 33/34
 Schmidt-Phiseldeck, C. G. F. E. 221. — Marie
 Wilhelmine, f. Krohn 221
 Schouw, J. F. 175
 Schow, Nikolai 34 61
 Schröder, F. L. 112
 Schröter, Hans Rudolf 2 202 (Hartmann)
 Schubart, Charlotte se Schimmelmänn. —
 Herman 142 178
 Schulz (Schultz), J. A. P. 223
 Schweiger se Suaier
 Schönheyder, J. C. 14. — Johan Henrik
 177
 Schønning, Gerhard 201
 Sehested, Wilhelmine se Schlanbusch
 Seidelin, K. H. 2 69
 Semler, Joh. Sal. 9 26-27 81
 Sestini, Domenico 2 97 102/03
 Siebenkees, J. Ph. 97
- Sieveking, Elisa, f. Reimarus 24. — Georg
 Heinrich 1751-99 Købmand i Hamburg 24
 Skow, Ane Kirstine 13
 Smith, Daniel P. 161
 Smith, Laurits 94/95
 Sneedorff, Frederik 11 13 19 22 31 40 51 91
 99 105 f. — H. C. 13 105
 Snorre Sturlason 163
 v. Sommer, C. H. 2 8
 v. Sonnenfels, Joseph 49
 Spandet, N. M. 215 217
 Spengler, Lorenz 2 57 98
 Sperling, Otto d. Y. 2 88 108
 di Sperlinga, duca se Oneto
 Speyer: v. Limburg-Styrum, Damian Aug.
 Phil. Carl., Fyrstbiskop 42
 (v.) Spittler, Ludw. Timotheus 32 f. 33/34
 34 f. 40
 v. Staffeldt, A. W. Schack 100
 Stampe, Henrik 87
 Steenstrup, Johannes 2 98
 Steffens, Henrik 86
 Stein, A. 2 204 (Henke, Johann Philipp)
 Stemann, C. L. 2 192 (Esmarch, C. H.) 233
 (Sommer, Magnus). — P. C. 215 217
 Stenbock, Magnus 2 90
 Sterzinger, J. 65
 v. Stolberg(-Gedern), Louise (comtesse d'Al-
 bany) 69
 v. Stolberg(-Stolberg), C. 7 24 35 190. —
 F. L. (Fritz) 7 24 35 190 2 43. — Katharine
 2 20. — Louise, f. Reventlow 113 166 178
 190 2 50
 Struensee, Joh. Fr. 4 7 76
 Strøm, Ludvig 196-200 218
 Stuart, Charles Edward 45 f. 68/69. — Char-
 lotte, duchesse d'Albany, naturlig Datter
 af foregaaende 69. — Louise se Stolberg
 (-Gedern)
 Sturm, Stifter af Klosteret Fulda, Abbed †779
 40
 Suaier, Amadeo (Gottlieb Schweiger) 54

- Suhm, P. F. 4 94 96 201 2 39 63 88 f.
 Susemihl, Joachim 50
 Svend (I.) Tveskæg 2 42
 Svendborg, Niels Jørgensen 2 87
 Swenstrup, M. C. 2 89
 Sørensen, C. 164
- Tacitus 2 43
 Talanna, Vinc. 2 93
 Tamburini, Pietro 73
 Tanini, G. 2 91 93 109
 Tankred 2 101
 Tauber, J. H. 154 154/55
 Tausen, Hans 184
 Tegnér, Esaias 1782-1846 230
 Telamon Etruriae 2 105
 Tertullian 208
 Tetens, S. 194 206 210
 Thersites 98
 Thomsen, Christian Jürgensen 136 2 55 83
 101 109 113 f.
 Thomsen, Vilhelm 8
 Thorlacius, Børge 136 166/67 175 2 78 ff.
 Thorvaldsen, Bertel 30
 Thott, Otto 2 88 97 f. 100
 Thrasamund 2 99
 Timm, G. F. 2 100
 Timotheus 140
 Tischbein, W. 63 72
 Toby, Onkel se Mumssen, Jacob
 Tommasi, Donato, marchese di Casalicchio
 68 70/71
 Torremuzza, principe se Castello, G. L.
 Trampe, A. F. 2 66 72
 Trant, F. C. 94 96 129
 Trier: Clemens Wenceslaus, Kurfyrste 79
 Trippel, Alexander 63
 Tybring, Søren 1773-1822 Præst 164
 Tychsen, O. G. 2 3 f. 112
 Tychsen, Th. Chr. 34 50 81 189 2 7 90
 112
 Tønderlund se Lund, Niels Tønder
- Ussing, Henrik 1743-1820 Præst 150-51 152
 Uvarov, S. 2 238 (Videnskabernes Selskab)
- Vahl, Martin (†1805) 55 2 57
 Vargas Bedemar, E. R. 178-80
 Vergil 69 98
 Viborg, Erik 2 63
 Vidalin, Geir 185
 Vilhelm, Biskop af Roskilde 2 42
 Vilhelmine, Frederik VI.s Datter 191
 Visby, C. H. 223
 Visconti, E. Q. 2 25 97
 Volkmann, Joh. Jac. 1732-1803 70
 Volta, Alessandro 73
 de Voltaire, F.-M.-A. 75 77
 Voss, Joh. Heinr. 189-90
- Wachsmuth, Wilhelm 219
 Wahl, J. S. 2 88
 Walch, C. W. F. 16 32
 Wallin, Johan Olof 3
 Walther, Caroline 34
 v. Wangenheim se Münter
 de Warens, Louise-Françoise de la Tour,
 dame Loys («Maman») 75
 Weber, Jens Jacob 2 89
 Weidenhaupt[, Joh. Chr.?] 1732-1796 Hof-
 sværdfeger 2 180 (Biester). Cf. Ri 1168
 Weidman, Ture 1744-1828 Teolog 90
 Weimar: Karl August 27 f. 47 81. — Karl
 Friedrich 27
 Weishaupt, Adam 46 77/78 80 93 107 190
 Weisse, C. F. 2 186 (Böttiger)
 Wendt, J. C. W. 178
 Wennofer 2 36 f.
 Werlauff, E. C. 123 165 2 60
 v. Wickede, Constance 22/12 1777-2/7 1830,
 ~ (21/10 1803) Collett 13[?]
 Wiedewelt 2 88
 Wieland, C. M. 27-28 33 81 100 2 21-22. —
 Sophie se Reinhold
 Winckelmann, J. J. 30 62 2 86

- Woide, C. G. 2 11/12
 Wolf, George 2 212 (London)
 Wolf, J. A. 9 93 96
 Wolff, Christian 4/5 16 18
 Worm, Ole (†1654) 134 136 2 48 59 ff. 68
 73 87. — Oluf (†1830) 9 117
 Worsaae, J. J. A. 136
 Wulff, N. 111
 Wøldike, Andreas 147
 v. Woellner, Joh. Chrph. 107

 Zeno 2 111
 Zenobia 2 106
- Zimmermann, K. F. 77
 Zoëga, Georg 33 51 60-63 passim 70 72 103
 175 2 10/11 12 23 f. 27 78-80 82 89-90
 91 94 ff. 103. — Maria, f. Pietruccioli 51
 70
 Zola, Giuseppe 73
 v. Zwack, F. X. 78

 Oehlenschläger, Adam 110 132 141 192
 222 f. 228 230
 Øllgaard, N. E. 154
 Ørsted, A. S. 132 154 173/74 212-14 217. —
 H. C. 132

RETTELSER OG TILFØJELSER TIL BIND I-VII
SE OGSAA IV S. 201-03 OG VII S. 230-32

- I. 2 S. 178 *Andersen, Skibspræst: Even Andersen 1780-1841 Nordmand, imm. ved Kbh.s Universitet 11/11 1795 (MUK 3, 473), cand. theol. 24/10 1800, 8/3 1811 udnævnt til Præst for den danske (norske) Besætning paa de franske Orlogsskibe »Pultusk«, »Danzig«, »Dalmate« og »Albanais« ved Antwerpen, 15/3 s. A. ordineret af Münter i Trinitatis kirke, død som Provst i Norge, cf. Kirkebogen i Landsarkivet (S. Nygård Danmarks Kirkebøger, 1933, S. 64) og Wigfus Erichsen, Geistlig Stat. 3. Oplag, 1841, S. 17.
- S. 188 *Dankwart, F. C. En udateret Billet (Montag Abend) fra Münter til Dankwart har Udgiven set og taget en Afskrift af paa en Bog- og Autograf-Auktion i København 24/3 1938 (Katalognr. 898. Münster. Biskop. 1 Brev). Af Indholdet — der omtales Forslag, M. for mere end 1 Aar siden har stillet »dem Grafen« (Grev Ernst Schimmelmänn, Præsident i Videnskaberne Selskab 1797—1831) »über neue Einrichtungen in der Societet der Wissenschaften«, Forslag, som M. nu, »da das Sekretariat erledigt ist«, ønsker, at D. skal forelægge Grevnen. Brevet, som paa Kuverten bærer Paaskriften: Hern Sekretair Dankwart, maa da ligge mellem den 15. Januar 1815, da Selskabets Sekretær Thomas Bugge døde, og den 20. Januar s. A., da H. C. Ørsted valgtes til Sekretær, altsaa vel Mandag den 18. Januar, cf. Det kongelige danske Videnskaberne Selskab 1742-1942 I, 1942, S. 538 og 548 (Rapportkomiteen, hvoraf Münter var Medlem).
- I. 2 S. 192 Esmarch, August; se F. Ahlefeldt Laurvig: Generalen II, 1928, S. 144, III, 1929, S. 254, IV, 1930, S. 50-65
- II S. 123, L. 5 f. n. patriarchischen læs: petrachischen
- S. 125 Fodnoten Zweites Band læs: Zweiter Band
- S. 149, L. 7 f. n. Bibliothek læs: Ms. Bibliothek
- S. 250, L. 11 f. o. Seiten læs: Saiten
- III S. 133, L. 13 f. n. nicht læs: nichts
- S. 191, L. 6 f. o. devinatoriam læs: divinatoriam
- IV S. 110, L. 8 f. n. Arezzo: Maria Luisa Arezzo c. 1760-1822 Datter af Orazio A.; ~ (1775) med Simone Velluti Zati, barone di Galluccio e duca di San Clemente; cf. B. Croce i La Critica XXXVI, Fasc. III, 1938, S. 234-38
- S. 112, L. 16 f. o. Bellotti: tilføj 250
- S. 114, L. 12 f. o. die Tante: muligvis den i Stambogen (NkS 8vo 455, Nr. 84) indførte [Antonia Edle von] Born, geb. Riegger; cf. Kn 1, 576 (~ 1767 med Freiherr Joseph v. B., en Bror til Ignaz v. B.)
- 117, L. 19 f. o. Carli 293 læs: 293 f.
- S. 127, L. 20 f. n. Grennek 80*f. læs: III 80*f.
- S. 135, L. 17 f. o. Lühe 71 læs: 71 115
- S. 135, L. 15 f. n. Mango e Delfino Vincenzo læs: Vincenzo; (K) læs: K
- 136, L. 12 f. n. Martinengo: en venetiansk Nobile Ser Luigino Martinengo omtales Comisso 194
- S. 143, L. 20/21 f. o. (*Pflüger) Egelgrassen læs: Egelgrasser

- IV S. 144, L. 7 f. n. *Planelli: f. 1737 iflg. B. Croce i *La Critica* XXXVI, Fasc. III, 1938, S. 232 Anm. 3
- S. 154, L. 8 f. n. Stenbock skulde følge efter *Stemann
- V S. 66, L. 15 f. n. (Nr. 56) ein Gutsbesitzer: Grev Adam Frederik Trampe 1750-22/6 1807 Ejer af Juulskov; DAA 1934, S. 234; se ovf. 2 66 72 (Juulskovstøtten)
- S. 401, L. 3 f. o. 264 læs: 340
 - S. 431-32. Nr. 305, 306 og 307 læs 376, 377 og 378
- VI S. 92, L. 18 f. o. (Ricklefs): Brevet Nr. 497 i *Bøllings Brevs. U. 4to. Nr. 841*
- VII S. 33, L. 4 f. n. Brev Nr. 150 vedlagt Brev fra Rektor P. J. S. Vogel i Nürnberg (Nürnberg 7/2 1788); cf. Vogel til Münter, Nürnberg 7/2 og 10/4 1790
- S. 56, L. 10 f. n. Nr. 299-300 i *Bøllings Brevsamling. U. 4to. Nr. 407-08 (KB)*
 - S. 60, L. 17 f. n. Friedrich Hornemann: Brev til Thorvaldsen, Thorvaldsens Museum (H. har gaaet paa Kunsthøjskolen i Kbh. sammen med T.)
 - S. 66, L. 2 f. o.: en Urmagersvend J. A. Hess faar Pas fra Kbh. til Haderslev 16/4 1821 (Pasprotokol, RA)
 - S. 69, L. 13 f. o. Johann (v.) Horn: cf. MUG Nr. 19126 (imm. 13/10 1800: aus dem Bremischen, theol. u. philol., ex ac. Hall. Vater Prediger)
 - S. 152, L. 10 f. o. (Borgia) *Stefano: 1731-1804
- S. 165, L. 7 f. o. (*Friedrich Christian): 109 udgaar
 - S. 170, L. 13 f. o. Heber 209*/10 læs: 209/10
 - S. 170, L. 21 f. n. (v. Hardenberg) *Friederike, geb. læs: ~
 - S. 173, L. 3 f. o. Hornemann læs: *Hornemann
 - S. 175, L. 4 f. o. Johannsen læs: *Johannsen
 - S. 184, L. 17 f. n. Müller, P. E. 141 f. læs: 114 f.
 - S. 185, L. 3 f. o. v. Nettelbladt VI 340* læs: 304*
 - S. 191, L. 13 f. o. *Reedtz 370* læs: 370
 - S. 199, L. 18 f. o. *Sommer, Frantz læs: Christoffer Henrich 1783-1851 Kommandant paa Rosenborg; cf. P. Brock: *Historiske Efterretninger om Rosenborg III*, 1883, S. 133
 - S. 199, L. 21 f. o. v. Sonnleithner læs: v. *Sonnleithner; cf. Friederike Bruns Autogr. II 185 (NkS 4to Nr. 1992 i)
- VII S. 201, L. 1 f. n. de Terlan læs: de Tersan. Charles-Philippe Campion, abbé de Tersan 1736-1819 Arkæolog og Kunstsamler, ALK 5, 475, har indført sig i Børge Thorlacius' Stambog (NkS 8vo 579, KB): Campion Tersan. *Ecclesiae Lactoriensis Archidiaconus. Parisii 7/5 1800*
- S. 202, L. 15 f. o. (Thune) 314** læs: 314*
 - S. 204, L. 13 f. o. (v. Vietinghoff) Piatoli læs: Piattoli
 - S. 207, L. 3 f. o. v. Wolfradt læs: v. *Wolffradt*

